JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE III.

Radoslav Štefančík (ed.)

Vydavateľstvo EKONÓM

2018

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE III.

Zborník príspevkov
z 3. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
21. 6. 2018
Bratislava

LANGUAGE AND POLITICS

BETWEEN LINGUISTICS AND POLITICAL SCIENCE III

Proceedings of the
3rd Annual International Scientific Conference

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
21. 6. 2018
Bratislava

Bratislava 2018 **EKONÓM**

Organizers of the conference:
Faculty of Applied Languages University of Economics in Bratislava
Institute of Political Sciences Slovak Academy of Sciences
Slovak Association for Regional Policy at SAS

Reviewers:
prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

International Scientific Committee
doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. – chairman – FAJ EU Bratislava
prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava
prof. PhDr. Ján Liďák, CSc. ARC – VŠPV Kutná Hora
prof. Tamara Ibragimovna Magomedová, FF DŠU Machačkala
prof. PhDr. Richard Repka, CSc. – PF UK Bratislava
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD. – FHB Eisenstadt
doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc. – FAJ EU Bratislava
doc. Ing. Denisa Čiderová, M.A., PhD. – OF EU Bratislava
doc. PhDr. Alexander Duleba, PhD. – FF PU Prešov
doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD. – FF UK Bratislava
doc. PhDr. Tatjana Grigorjanová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Boris Mattoš, PhD. – FMV EU Bratislava
doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Ildikó Némethová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Miroslav Pekník, CSc. – ÚPV SAV Bratislava
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. – FAJ EU Bratislava
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava

Programme Committee
Marta Špániková – chairman
Ing. Denisa Běčáková
Zuzana Bihárіová

ISBN 978-80-225-4528-0

The authors are responsible for the content and writing of their papers.

OBSAH/CONTENTS

PREDSLOV/PREFACE 11

DANIELA BREVENÍKOVÁ
The Relevance of the Sapir – Whorf Hypothesis to Contemporary Research in Linguistics 13

KATARÍNA SLAMKOVÁ
Changing Trends in American Political Discourse 20

ŽANETA PAVLÍKOVÁ
Figurative Language in Political Discourse 32

NIKOLETA MERTOVÁ
K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze *[The Problem of the Dynamics of Metaphorical Systems in Political Discourse]* 40

OKSANA HAVRYLIV
Pejorativa im politischen Diskurs *[Pejoratives in Political Discourse]* 51

MÁRIA URBANOVÁ
Řeč jako nástroj ideologie *[Speech as Tool of Ideology]* 65

MÁRIA ŠIMKOVÁ
Slová zakončené na -izmus a ich frekvencia v Slovenskom národnom korpuse *[Words Ending in -ism and their Frequency in the Slovak National Corpus]* 74

HELENA MAZUROVÁ
Parlamentná reč z hľadiska teórie rečových aktov *[Parliamentary Speech from the Perspective of the Speech Act Theory]* 84

RADOSLAVA BRHLÍKOVÁ
Démonizácia nepriateľa v 21. storočí *[Demonization of the Enemy in 21st Century]* 91

JOSEF SMOLÍK
Populismus je ... *[Populism is ...]* 101

KATARÍNA SERESOVÁ
Politický jazyk českých populistov *[The Political Language of the Czech Populist Parties]* 117

DANUŠA LIŠKOVÁ – JANA POSPÍŠILOVÁ
Quo vadis Österreich? Eine politolingustische Auseinandersetzung mit der Politik und Sprache der FPÖ *[Quo Vadis Austria? Politics and Language of the FPÖ from the Perspective of Political Linguistics]* 124

TERÉZIA ONDRUŠOVÁ – MAGDALÉNA PATÉ
Jazyk a integrácia. Nemecký jazyk v integračnej politike Rakúska *[Language and Integration. German Language in the Integration Policy of Austria]* 143

ROBERT IŠTOK
Geopolitika a jej postavenie v jazyku politiky *[Geopolitics and its Polisition in the Language of Politics]* 153

ANNA PETRÍKOVÁ – TAMARA KUPRINA
Concept "Power" in Political and Christian Discourse 160

JOZEF SIPKO
Jazykové kódy dominantnosti Západu *[Linguistic Codes of the Domination of the West]* 176

ANNA VOJTENKO
Ruská dialektová onomastika: dialóg epoch a kultúr *[Russian Dialectal Onomastics: Dialogue of Epochs and Cultures]* 185

ĽUBOMÍR GUZI
Veľká jazyková revolúcia 1917-1918. Nový poriadok – nový jazyk. Analýza po 100 rokoch *[The Great Language Revolution of 1917-1918. New Order – New Language. Analysis After 100 Years]* 193

YULIA KORENEVA
The Ideological Component in the Meaning of Russian Toponyms 207

NINA CINGEROVÁ
Nominačné stratégie v súčasnom ruskom diskurze o emigrácii *[Nomination Strategies in Contemporary Russian Public Discourse of Emigration]* 218

MARTIN BLAHO
Fragmenty mediálnej manipulácie v súčasnom ruskom a slovenskom politickom diskurze *[Fragments of Media Manipulation in Contemporary Russian and Slovak Political Discourse]* 224

KATARÍNA JALOVÁ
Literárne precedentné mená v ruskom mediálnom diskurze o protiruských sankciách *[Literary Precedent Names in Russian Media Discourse on the issue of anti-Russian Sanctions]* 231

IRINA DULEBOVÁ
Vytváranie obrazu EÚ prostredníctvom literárnych precedentných výrazov v ruskom politickom diskurze *[Creating an Image of European Union Through the precedent Literary Expressions in the Russian Political Discourse]* 241

TATIANA HRIVÍKOVÁ
Pro-Brexit and anti-Brexit slogans as a reflection of the British political discourse 251

MÁRIA BLÁHOVÁ
Impacts of Brexit on Further Development of the English Language in the Context of Geopolitical Changes 261

ILDIKÓ NÉMETHOVÁ
Political Discourse on Immigration into Britain 268

MÁRIA POLČICOVÁ
Aspekt obraznosti v jazyku programov politických strán vo voľbách v Nemecku v roku 2017 *[The Aspect of Figurativeness in the Language of Political Parties Pro-Grammes in German Elections of 2017]* 278

LÍVIA ADAMCOVÁ
FDJ – Die junge Garde des Proletariats oder was die Kommunikation in der DDR prägte *[FDJ – The Young Guard of the Proletariat or What Has Shaped the Communication in the GDR]* 291

MARCELA GBÚROVÁ
Zákon o úradnom jazyku z roku 1990 v kontexte slovensko-maďarských vzťahov *[Law Act on the Official Language of 1990 in the Context of Slovak-Hungarian Relations]* 304

KARLA TVRDÁ
Kategorizace pražského jara v dialozích normalizačního Rudého práva *[The Categorization of the Prague Spring in the Dialogues of the Rudé právo in 1972]* 314

MIROSLAV ŘÁDEK
Komunikačná stratégia KSČ v roku 1989 *[Communication Strategy of the Communist Party of Czechoslovakia in 1989]* 326

TOMAS MAIER
Jazyk reálného socialismu československých oficiálních míst a komunistických novinářů v přeměnách roku 1989 *[Language of Real Socialism of Czechoslovak Official Places and Communist Journalists in Transformations of 1989]* 336

RADOSLAV ŠTEFANČÍK
Úloha komunistickej propagandy vo vytváraní obrazu emigranta ako triedneho nepriateľa *[The Role of Communist Propaganda in Creating an Emigrant's Image as a Class Enemy]* 344

LUCIA SPÁLOVÁ – PETER SZABO
Mediálny diskurz témy migrácie vo vyjadreniach politických elít SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku *[Media Discourse on the Themes of Migration in the Expressions of Political Elites of the Slovak Republic in Selected Daily Papers and on Facebook]* 350

EVA MAIEROVÁ
Diplomacia v 140 znakoch *[Diplomacy in 140 Characters]* 362

SILVIA ADAMCOVÁ
Komunikácia v diplomatickej praxi *[Communication in Diplomacy]* 370

LIZAVETA MADEJ
Lexikálne a štylistické špecifiká tlmočenia diplomatických textov z/do ruského jazyka *[Lexical and Stylistic Specifics of the Interpreting of Diplomatic Texts from/to the Russian Language]* 378

MARINA MATYTCINA – TATJANA GRIGORJANOVÁ
Osobitosti prekladu politicky korektných eufemizmov *[Politically Correct Euphemisms and Their Translation Peculiarities]* 389

PAVOL ŠTUBŇA
Tlmočenie talianskych politických rečníkov *[Simultaneous Interpreting of Italian Political Speakers]* 397

DIANA PATRICIA VARELA CANO
Volebný spot v prezidentských voľbách v Kolumbii v roku 2018 *[Election Spot in the Presidential Election in Colombia in 2018]* 405

MÁRIA SPIŠIAKOVÁ
Lingvistická analýza politických komunikátov na Kube *[The Linguistic Analysis of Billboards in Cuba]* 417

SILVIA VERTANOVÁ
Rétorický rozmer vodcu kubánskej revolúcie *[The Rhetorical Dimension of the Leader of the Cuban Revolution]* 426

FILIP KALAŠ
Die Widerspiegelung der Politik und Wirtschaft im Börsenjargon *[The Reflection of Politics and Economics Upon Stock Exchange Jargon]* 442

MILENA HELMOVÁ
Kreatívne rokovanie v politike ako nástroj riešenia konfliktov *[Creative Negotiation – a Conflict-Solving Way in Politics]* 457

EVA STRADIOTOVÁ
Rozvoj jazykových zručností vo výučbe cudzích jazykov v oblasti politiky a medzinárodných vzťahov *[Developing Language Skills in Foreign Language Teaching in Politics and International Relations]* 465

PREDSLOV/PREFACE

V rámci výskumného projektu VEGA 1/0347/15 s názvom *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií* sme na Fakulte aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave v spolupráci s Ústavom politických vied Slovenskej akadémie vied a Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku pri SAV usporiadali dva ročníky konferencie *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Hoci sa projekt VEGA v roku 2017 skončil a editor oboch zborníkov (a napokon i tohto aktuálneho) financie na nový projekt nezískal, rozhodli sme sa na fakulte, že v tejto, určte podnetnej tradícii budeme pokračovať. A to aj napriek skutočnosti, že štát, resp. príslušné inštitúcie na to poverené, prípadne ľudia, ktorí tieto inštitúcie, rozhodujúci o prideľovaní verejných zdrojov na vedu a výskum, nemajú záujem podporovať inovatívne a moderné trendy, a to v oblasti lingvistiky, ako aj politológie.

Dňa 21. júna 2018 sa teda v priestoroch Ekonomickej univerzity v Bratislave konal už tretí ročník konferencie Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Hlavným organizátorom bola opäť Fakulta aplikovaných jazykov s výrazným prispením a podporou Ústavu politických vied SAV a Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku pri SAV. Všetky tri inštitúcie si uvedomujú, že aj medzi tak odlišnými vedami, akými sú lingvistika na jednej a politológia na druhej strane, je možné hľadať a nájsť viaceré spoločné prieniky. Výsledok bádania v tejto oblasti sa tak odráža vo vytváraní a upevňovaní novej hraničnej disciplíny, politickej lingvistiky, resp. politolingvistiky. Aj tretí ročník konferencie ukázal, že viacerí odborníci z domácich, či zahraničných pracovísk majú záujem o vzťah jazyka a politiky.

Konferencia o jazyku a politike mala opäť medzinárodný charakter, čoho dôkazom sú príspevky uverejnené v tomto zborníku. Okrem pracovníkov z viacerých slovenských univerzít a SAV sa v ňom nachádzajú aj texty od našich veľmi blízkych kolegov z Českej republiky a Rakúska, ale do radu autorov sa zaradili aj kolegyne z Ruska.

Napriek skutočnosti, že obsah konferencie bol v pozvánke organizátormi úzko vyhranený, výskumníci prepojenia jazyka a politiky znovu preukázali, že vôbec nejde o fenomén, ktorý je možné pravidelne predstavovať na viacerých ročníkoch konferencie.

Ako z obsahu aj tohto zborníka vyplýva, opäť sa nám podarilo získať pod jednu strechu a do jednej konferenčnej miestnosti zástupcov tak jazykovedy, ako aj politológie, ktorých rady doplnili bádatelia rôznych spoločenských fenoménov, akými sú masmediálna komunikácia a interkultúrne

vzťahy. Môžeme tak na tomto mieste zopakovať v zborníku viac krát citovanú myšlienku, že jazyk a politika sú bezprostredne spojené, že existencia politiky bez jazyka prakticky nie je mysliteľná, preto práve cez výskum jazyka politiky je priam nevyhnutné skúmať jazyk interdisciplinárnou perspektívou.

Prvý ročník konferencie bol plánovaný ako komorné podujatie. Túto ambíciu sa nám nepodarilo zrealizovať, keďže o skúmanú problematiku je mimoriadny záujem medzi zástupcami rôznych vedných disciplín a vzhľadom na mimoriadne dobré vzťahy a aj geografickú blízkosť sme na konferencii privítali viacerých hostí z Českej republiky. Z obsahu zborníka je evidentné, že uskutočniť komorné podujatie sa nám nepodarilo ani v roku 2017 a ani v tomto roku. Na konferenciu sa prihlásilo viac ako 50 aktívnych či pasívnych účastníkov. Vďaka tomuto počtu môžeme tvrdiť, že politická lingvistika má v súradniciach Slovenska výborné predpoklady etablovať sa ako vedná subdisciplína nachádzajúca sa na pomedzí lingvistiky a politológie.

Radoslav Štefančík
Editor

The Relevance of the Sapir – Whorf Hypothesis to Contemporary Research in Linguistics

Daniela Breveníková

Abstract

The aim of the paper is to present the relationships between the language, thought and culture and to demonstrate the current relevance of the Sapir – Whorf Hypothesis to contemporary linguistic research. The paper deals with the roots of this theory, which can be traced to seventeenth and eighteenth-century philosophy and outlines the development of the linguistic relativism in the works of American anthropologists and in further research and discussions about the relevance of the SWH. In the final chapter, the author refers to Orwell's concept of Newspeak to illustrate the outreach of the linguistic relativism in political communication.

Keywords: linguistic relativism, linguistic anthropology, language and mind, Sapir and Whorf hypothesis, word view.

Introduction

The interaction of language and thought is one of the key issues of the philosophy of language. For centuries, linguists have been wondering (and speculating, too) which of the two determines the other. The philosophical stream of linguistic relativism ascribes the leading role to language. These ideas have been formulated in the Sapir and Whorf Hypothesis (SWH), which, in its stronger version claims that the structure of language determines the structure of human thought as well as the way we perceive the world around us and think about it (world view). (Crystal 2009: 411).

When tracing the roots of the SWH, we have to briefly describe the contribution of Wilhelm von Humboldt's ideas about the correlation between a language and a nation's genius, which came to be part of the Sapir – Whorf hypothesis. W. Von Humboldt related the diverse structure of natural languages to specificities of a nation's mentality. In his conception, language is on the one hand, a means of reflecting "a nation's" genius; on the other hand, it is the formative factor of the same phenomenon (Humboldt 2000: 19). Humboldt's statements about civilization and culture describing the

relationships between a language and its users demonstrate his approach to language and civilisation and society. He described language as "a solid point in which various individuals meet and exchange their experience about their external activities and internal experiences" (Humboldt 2000: 54). Language for Humboldt is a dynamic and creative entity; studied language as a process, to which he referred as "energeia" rather than the product (Humboldt 2000: 65) and described it as an "external manifestation of a genius of nations rather than just a simple "system of signs" (Stoerig, p. 489). Humboldt used the concept of the nation's genius to explain the diversity of languages and claimed that the diversity of languages was derived from the nations' diverse specific characteristics (Humboldt 2000: 19).

The aim of the paper is to present the relationships between the language, thought and culture in the context of cultural linguistics and political linguistics and demonstrate the current relevance of the Sapir – Whorf Hypothesis to contemporary linguistic research. The paper contains an overview of sources on linguistic relativism, ranging from the seventeenth and eighteenth centuries up to the present time.

Linguistic Relativism of American Anthropologists

Starting points of linguistic anthropology are connected with the name of Franz Boaz (1911), author of *Handbook of American Indian Languages*. His ideas were developed by two founders of American structuralism, Edward Sapir (1884–1939) and Leonard Bloomfield (1887–1949). Sapir's principle of language as an acquired phenomenon indicates that he viewed language as a cultural phenomenon. Edward Sapir studied languages in relation to arts and social sciences; this approach made him a founder of anthropological orientation in linguistics (Černý 2005: 162). Bloomfield, the most prominent representative of American structuralism, who described mainly non-Western languages, for instance Tagalog, a language spoken in the Philippines, realized not all languages could be studied from the perspective of Latin grammar (Trajtelová 2013).

Anthropology deals with the study of human nature, human society and ancient past. Anthropologists study language in its entirety, in terms of its attributes, namely communicative, symbolic, and structured nature, multidimensional (which can be analysed on numerous levels: semantic, syntactic, and pragmatic); generative (the possibility of unlimited ability of generating new concepts, collocations, and sentences) and finally dynamic nature (Trajtelová 2013). Although the term of *linguistic anthropology* is used interchangeably with that of *anthropological linguistics*, the scope of lin-

guistic anthropology is broader. It "overlaps to some degree with ethnolinguistics and sociolinguistics" (Crystal 2009: 27). If the research takes place mainly "within the anthropological paradigm, "the subject is known as linguistic anthropology..." (Crystal 2009: 27).

Another representative of anthropological linguistics, Floyd G. Lounsbury (1914 – 1998), studied Amerindian languages, kinship systems and the Maya culture and history. Anthropologists were influenced also by structuralist ideas of Claude Lévi-Strauss and even by Noam Chomsky's researches into transcultural linguistics, the theory of language universals (Trajtelová 2013). Language relativism became an important topic of anthropologists' explorations. Based on the analysis of the Hopi tribe language, which has no system of verb conjugation and has only few nouns, Benjamin Lee Whorf argued that the Hopi saw the world different from Europeans and described European languages as more static as their dominating part of speech is the noun. In contrast to European languages, Whorf claimed, the language of the Hopi tribe, was more dynamic, which is reflected in numerous verbs and adverbs, while the dominating concepts are activity, process and movement. The most frequently cited examples documenting the relevance of the SWF were those of colour words as different in different languages and Eskimo snow words.

The Sapir – Whorf Hypothesis has found a lot of advocates but also opponents; its critics include, for instance Geoffrey K. Pullum, who expressed doubts about the myth of the number of "Eskimo" expressions for snow. (Martin 1986: 418-423). Quoting Laura Martin's paper on "The Great Eskimo Vocabulary Hoax", Pinter claims that Inuits do not have more expressions for snow than the English and refers to the story of snow expressions as an urban legend, which simply "got out of control" (Pinter 1994: 64).

The issues of language – thought – culture relationships are relevant also in the context of intercultural psychology. Průcha offers an interpretation of the Sapir and Whorf Hypothesis. As an example of the relevance of linguistic relativism in intercultural psychology, Průcha refers to differences in expressing spatial relations. It is worthwhile mentioning that Salzmann considers a rising volume of information in this area a potential approach to dealing with "some societal problems of communities, in which several nations live side by side, while they do not always share the same manners of communication" (Salzmann 1997: 139). These issues are also studied by intercultural communication and political linguistics (Breveníková 2017).

Research studies in the relationships between language and thought indicate the overlap of psychology and linguistics, in particular cross-cultural linguistics, cultural semantics and contrastive cultural linguistics. Each of the three disciplines deals – apart from other issues – with emotions and

politeness in languages and cultures; masculine and feminine principle as intercultural dimensions (Průcha 2004: 145-147), and ethnophaulisms.

Further Developments in Exploring Language, Thought and Culture Relationships

At present, the linguists who try to further develop ideas of the Sapir – Whorf Hypothesis quote Sapir (1929), Saville-Troike (1997), and other American anthropologists and representatives of linguistic anthropology, as well as sociolinguists (e.g. Gumperz, 1996). Quoting Sapir (Sapir 1929), Salzmann (1998: 41) refers to language as "a key to the cultural past" but also to the cultural present. David Elmes (2013) explores the current relevance of the concepts of language and culture in terms of the three relationships proposed by Wardhaugh, namely the structure of the language determines the way people use language; cultural values determine language usage; the third one is that there is little or no relationship between language and culture.

Similarly as Whorf, the Russian psychologist L. Vygotsky, considered language a social and cultural phenomenon and described it as "a primary mediator between the individual and society") (Kramsch 2004: 242). The concept of the worldview (i.e. language pictures of the world) repeatedly appears in linguistic research: while Whorf compares the worldviews of speakers of different languages, using a synchronic approach, Vygotsky explores a child's cognitive development, by means of a diachronic approach. The difference is in the kind of relativity these two scholars focused on: while Whorf focuses on linguistic relativity, Vygotsky deals with semiotic relativity.

The studies in language, mind and culture relationships have shifted to the centre of attention of research in the academic sphere since the end of the twentieth century. These developments have given rise to linguoculturology. The Russian scholar V. A. Maslova (2004) described this relationship as follows: "Language is primarily connected with culture; it germinates in it, evolves in it, and expresses it." (Tkáčová 2011: 70). This orientation in academic research is currently widespread in the Russian Federation (e.g. Morozkina 2017; Ivanova, Tuleibekova, Tuganbekova 2017). Ivanova, Tuleibekova and Tuganbekova (2017), who compare the universal and ethno-specific features in Chinese, Russian and Kazakh, refer to the language picture of the world as derived from the national mentality , and relate it to man's socio-cultural experience... Russian explorations in the relationships between language, thought and culture are based mainly on

Maslova's works, especially *Cultural Linguistics* (2001), as well as on the Cultural Historical Activity Theory (CHAT) coined by the Leontiev School.

SWH and Political Communication

According to (Stoerig 2007), the issue of the Sapir and Whorf hypothesis has not been resolved yet. A frequently quoted example of the SWH relevance is Orwell's novel *1984* in which the author discusses the use of "newspeak" as "the ultimate technology for the thought control" (Pinter 1997: 55), coined in order to influence and change the way people' thought about the government. People were given a new vocabulary, which enabled to control their minds. Not being able to think "outside" the vocabulary at their disposal, they remained "prisoners" of the newspeak. It means that language is used for the purpose of manipulation, instilling ideas in the minds of the public and preventing potentially dangerous opinions to arise in their minds. This persuasive power of language is employed in the language of advertising as well as in political campaigns (Breveníková 2016).

Conclusion

The author of the paper supports the idea of the weaker version of linguistic determinism, and agrees with opinions of linguists who describe research is this area as incomplete. We believe the philosophy of linguistic relativism has been a rich source of inspiration for the development of numerous interdisciplinary researches (e.g. psychology, sociology, anthropology, or pragmatics) and applied linguistics disciplines, (e.g. cross-cultural linguistics, cultural semantics and contrastive cultural linguistics) including studies in political communication. On the other hand, research in these disciplines has contributed to this long-time philosophical discussion about the relationships of language and thought.

The study of relationships between language, thought, culture/ society is an important element of language learning. Both language learners and teachers can benefit from the understanding of these relationships. On the one hand, this understanding can enable learners to gain a deeper insight into language use, and inspire teachers in designing and developing language curricula, on the other hand.

References

BREVENÍKOVÁ, D. (2016): Semanticanalysis and pragmaticaspects of US presidentialcampaignspeechs: Donald Trump's speech on foreignpolicy. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, pp. 285-292.

BREVENÍKOVÁ, D. (2018): Development of Thought about Relationships between Language and Culture. Chapter 1. In: NÉMETHOVÁ. I. et al.: *Global Business Practices: Communication, Leadership, Negotiations, and Ethics*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, pp. 11-46.

CRYSTAL, D. (2009): *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Sixth Edition. Blackwell Publishing.

ČERNÝ, J. (2005): *Malé dejiny lingvistiky*. Praha: Portál.

ELMES, D. (2013): The Relationship between Language and Culture. National Institute for Fitness and Sports, Kanoya Center, <http://www2.lib.nifs-k.ac.jp/HPBU/annals/an46/46-11.pdf> [20. 7. 2018].

HUMBOLDT, Wilhelm von (2000): *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu*. Bratislava: Veda.

IVANOVA, C. A.; TOLEYBEKOVA, A. T.; TUGAMBEKOVA, M. A. (2017): Language picture of the world. (Tekst). In: *Filologija i lingvistika v sovremennom mire: materialy.* Moskva: BukiVedi, pp. 34-36.

MOROZKINA, T. (2017): Die sprachlichen und kulturellen Aspekte vom Konzept „Arbeit" in der Russischen und Deutschen Kultur. In: *Lingua et Vita,* Vol. 12, No. 2, pp. 30-37.

KRAMSCH, C. (1993): *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press.

MARTIN, L. (1986): Eskimo Words for Snow: A Case Study in the Genesis and Decay of an Anthropological Example. In: *American Psychologist* Vol. 88, pp. 418-423.

MASLOVA, V. (2001): *Cultural Linguistics*. Moscow: Academia.

GUMPERZ, J. J. (1996): The linguistic and cultural relativity of conversational inference. In GUMPERZ, J. J.; LEVINSON, S. (eds.): *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 374-406.

PINTER, S. (1997): *The Language Instinct*. Penguin Books.

PRŮCHA, J. (2004). *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál.

SALZMANN, Z. (1998): *Language, Culture and Society. An Introduction to Linguistics Anthropology*. (2nd ed.). CO Oxford: Boulder.

SAPIR, E. (1929). *Language: An introduction to the Study of Speech*. New York: Hartcourt, Brace.
SOUKUP, V. (2005): *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum.
STOERIG, H. J. (2007): *Malé dějiny filosofie*. Stuttgart, Berlin, Koeln, Meinz: Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1999.
SHERZER, J. (1987): Discourse-Centered Approach to Language and Culture. In: *American Anthropologist*, Vol. 89, No. 2, pp. 295-309.
TKÁČOVÁ, G. (2011). Metaphor in the Mass Media World. In: *TRANSCOM 2011. 9th European Conference of Young Research and Scientific Workers*. Žilina: University of Žilina, pp.69–74).

Contact:

doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: daniela.brevenikova@euba.sk

Changing Trends in American Political Discourse

Katarína Slamková

Abstract

Changing Trends in American Political Discourse. *Political discourse represents a crucial element in acquiring, maintaining and exercising political power, since political discourse universally attempts to convey certain political beliefs and simultaneously convince the general public of their truthfulness. Political discourse therefore inevitably needs to reflect a given socio-political atmosphere so as to effectively shape and reshape political attitudes of the recipients via language. Choosing appropriate rhetorical devices that correspond to the socio-political climate hence becomes essential for successfully bringing about desired outcomes of political discourse. Socio-political atmosphere, however, understandably undergoes constant transformations and therefore political discourse inevitably undergoes constant transformations correspondingly.*

Kľúčové slová: jazyková manipulácia, jazykové výrazové prostriedky, politický diskurz, politické ideológie, sociálno-politický kontext.
Keywords: linguistic manipulation, political discourse, political ideologies, rhetorical devices, socio-political context.

Introduction

Rhetoric refers to the art of persuasive discourse that endeavors to influence public opinion by conveying seemingly indisputable truths that would effectively affect opinions and change attitudes. Rhetoric hence essentially employs persuasion as an instrument of purposeful manipulation and therefore becomes an instrument of manipulation itself, dangerously infusing all dimensions of discourse with underlying ideologies in order to indirectly control the minds of others via language. Using wide array of rhetorical devices at the morphological level, syntactic level, semantic level and lexical level, rhetoric manages to exert social control and bring about desired outcomes, hence ultimately serve the interests of an orator. Martin (2014: 02) claims that "the word has an unfortunate, musty aura reminiscent of the book titles in the darker quarters of a university library. … routinely contrasted with

speech that adheres to reality or with the truth that can be found behind words, the truth of real interests or intentions that are deliberately obscured by language. Indeed, more often than not these days the term is associated with speech oriented primarily towards deception, superficiality or manipulation."

Overall, rhetoric refers to the persuasive qualities of a discourse. Political discourse, predominantly oriented towards persuading rather than reflecting universal truths, therefore relies above all on rhetoric due to its persuasive qualities. Political discourse, inherently aiming at production and reproduction of political ideologies, therefore employs rhetorical devices that commonly become merely resources being dangerously exploited by orators being intent on achieving undisclosed self-serving political purposes rather than serving the public interest. As claimed by Obeng and Hartford (2002: 08) "political communication is the art of persuasion or rhetoric, … the ability of politicians to sell their ideologies to the electorate. To be a successful politician, one must be able to use special speech forms, or figures of style to make one's arguments not only speakable and hearable, but also acceptable. In pursuing the above concern, political actors employ numerous strategies. … These rhetorical features have persuasive functions, and therefore political significance in a political context of communication." Rhetoric being misused for persuading thus becomes central component of political discourse and understandably such findings lead to significant growth of distrust towards political discourse. Political discourse begins to emerge merely as a veil hiding the facts and truths, oftentimes being seen as encouraging the general public to support unsupportable policies and principles. More importantly, such perspective of the general public towards political discourse also begins to significantly threaten overall credibility of government institutions and its representatives.

Finally, most importantly, socio-political climate undergoes constant transformations and political discourse in order to guarantee results ought to undoubtedly recognize and respond to these transformations, being commensurate with the socio-political context. Obeng and Hartford (2002: 16) similarly maintain that "effective political communicators know which discourse strategies to use in what environment because an effective use of such discourse tools in the right political context creates interactional and political advantage for the politician." Obeng and Hartford (ibid.) continue, saying that "successful political actors are aware of the strengths and weaknesses of strategies and therefore employ them in the right communicative and rhetorical contexts." To bring about intended effect of political discourse, appropriate rhetorical devices that reflect a given socio-political atmosphere as well as self-understanding of the general public therefore ought

to be chosen. Consequently, political discourse, being inevitably dependent upon a given socio-political atmosphere, hence constantly alters at all levels of linguistic structure. Lemke (2005) claims that discourse formations reflect all social phenomena and all social change, hence discourse formations change as social practices change. Lemke (2005: 86) continues, saying that "all these discourse formations are social semiotic formations in which the deployment of linguistic resources is essential to the social meaning of the result." Rodin and Steinberg (2003) similarly adopt dialectical approach towards political discourse, implying that analysis of political discourse includes analysis of relations between language and its social context, since changes in our social and cultural life, driven by broad social transformations, establish the underlying conditions, or stage, for political discourse.

Political Discourse of the Twentieth Century

As political discourse begins to be perceived as an inevitable reflection of the socio-political context, inherently entailing its particular values, perceptions and beliefs, its analysis facilitates bettter understanding of concepts affecting particular socio-political setting and that ultimately facilitates better understanding of political discourse formations as such. Previous discussion on political discourse formations unequivocally implies that political discourse formations inherently stem from the intricate interconnection between political discourse and socio-political environment, since prevailing dynamics within particular socio-political environment determine the sum and substance of political discourse.

As for the twentieth-century American political discourse, socio-political atmosphere, wholly affected by the post-Cold War era, hence completely defined the nature of the twentieth-century political discourse. Since its founding, the United States has perceived itself as a unique nation, being protected by divine Providence. The United States having been perceived as destined for fulfilling divine almost even redemptive mission, being the chosen nation. "From the colonial period to the present, Americans have made the claim that God appointed America, first the colonies and then the nation, as his chosen people. God chose America as the formal successor to ancient Israel … for a special mission in the world … to bless the world with the truths of the Christian religion" (Hughes 2009: 19). Political discourse of the twentieth century therefore immediately reflected the emerging socio-political atmosphere, defined by the transition the United States began to face following the collapse of the Soviet Union, specifically the

emergence of the United States as politically and economically the most powerful nation, understandably brought about by the demise of the Soviet Union. Political discourse construed by the then President William Jefferson Clinton cleverly reflected the emergence of America as indispensable leading nation, intertwining such post-Cold War narrative with the widespread belief, dating back to the eighteenth century, of America possessing godlike status among the nations, to successfully produce and reproduce political ideologies.

The narrative embedded within the former President Clinton's presidential nomination acceptance address delivered at the 1992 Democratic National Convention shall serve as a representative sample of the twentieth-century political discourse. Essentially, throughout the entire acceptance address, numerous religious images, hinting at godlike qualities of America, reoccur in order to implicitly justify the present and the future decisions as well as encourage the audience to subscribe to these proposed actions. Following the acceptance of presidential nomination, former President Clinton continues with reflecting upon the then-current socio-political context, saying "we meet at a special moment in history, you and I. The Cold War is over. Soviet communism has collapsed and our values, freedom, democracy, individual rights, free enterprise, they have triumphed all around the world" (Clinton 1992). Afterwards, former President Clinton continues by introducing the Administration's policies, namely, implementing the recommendations on AIDS, protecting women of America, taking the lead in protecting environment and creating environmental technologies, balancing government budget, taking on insurance companies to control health costs, and so forth; however, and most importantly, describing these domestic policies as the *New Covenant*. "I don't have all the answers, but I do know the old ways don't work. … That's why we need a new approach to government, … I call this approach a New Covenant. … We offer our people a new choice based on old values. We will build American community again. The choice we offer is not conservative or liberal. In many ways, it's not even Republican or Democratic. It's different. It's new. And it will work" (Clinton 1992). Perhaps the most influential religious symbol that occurs repeatedly within the framework of American culture has been represented by the Covenant, an agreement believed to be signed between the people of the United States and divine Providence to build morally shining society that would embody the vision of godly commonwealth. Corbett et al. (2014) acknowledges that the Covenant concept, declaring that the Puritans had formed a compact with God to establish a society compliant with divine law, has been echoed throughout American history, forming basis of American exceptionalism. Interestingly, the term Covenant in actuality finds its

theological meaning in the Book of Exodus that dates back to circa 400 before Christ, referring to an agreement between Moses and the Lord, promising divine blessings to those willing to obey the divine guidelines. Consequently, by building upon the emergence of the United States as the indispensable exceptional nation via redefining the concept of the founding Covenant, the then-future President Clinton essentially suggested that the ideological positioning of the Cabinet inherently personifies restoration of the founding Covenant, hence justifying the proposed domestic policies, and thereby implied that the general public possess the ability to reestablish the Covenant merely by supporting and identifying with these proposed policies. And hence, consequently, the then-future President Clinton inevitably succeeded in reuniting the general public around the proposed domestic policies, manipulatively using the abovementioned religious motif of the Covenant. "Though much of the New Covenant had been secularized to accommodate itself to broader economic and social concerns, the New Covenant served as a renewal. … New Covenant does not create something new but serves as a reaffirmation of already existing traditions. … With few exceptions though, New Covenant was read not for its meaning but was appraised for its political expedience" (Hammer 1996: 73). Subsequently, Hammer (ibid.) explains that "there is a significant implication of devaluation of rhetoric. … Media and scholarly appraisals of the New Covenant found it difficult to even approach the rhetoric of the Covenant as an articulation of meaning. … The notion of the Covenant forms a rich part of the American past. … The Covenant is the perfect symbol that conjoins rhetorical demand for both popularity and meaning, for there is no meaning in a Covenant other than what arises out of the popular, and momentary, agreement of the parties. … We have the denigration of the message as these statements are episodic, words stripped of any connection to or continuity with a system of beliefs or values, merely understood as discrete acts of political expedience."

Political discourse of the former President Clinton abounds with religious images being intertwined with the post-Cold War narrative of American exceptionalism. To manipulate public opinion, Clinton (1992) further states, "we have won the Cold War … the American tradition of seeing and seeking a better future … giving us all a sense of new hope and limitless possibilities. … An America with the world's strongest defense … An America at the forefront of the global effort … An America that will not coddle tyrants … An America that champions the cause of freedom and democracy … Just remember what the Scripture says, where there is no vision, the people perish. … And so I say again, where there is no vision, America will perish. … and that's what the New Covenant is all about. …

In the end, my fellow Americans, New Covenant simply asks us all to be Americans again, old-fashioned Americans for a new time, opportunity, responsibility, community. … As the Scripture says, our eyes have not yet seen, nor our ears heard, nor our minds imagined what we can build." Consequently, the then-future President Clinton once again interconnects the post-Cold War narrative of American leadership with religious motifs solely to forward the political agenda of the Administration. By alluding to the religious motif of the Scripture, the sacred writings of Christianity, former President Clinton implicitly hints at the post-Cold War narrative of America possessing godlike status among the nations, the narrative defining the American culture; however, more importantly, thereby manipulates public opinion by implicating that the presented ideological positioning of the Administration indeed embodies the emerging perspective introduced by the post-Cold War narrative of America being the greatest of nations. "When it came to religion, Clinton could go toe-to-toe with anyone, whether over Scripture quotations, Catholic doctrine, or Jewish teaching. … Clinton understood that the previous nominees had failed in part because the party had simply stopped trying to reach out to religion … Years later, Clinton would leave the White House as the most overtly religious president the country had ever seen, a man who could quote biblical passages … When Clinton left office, Clinton's approach to religion left with him" (Sullivan 2008: 81).

Espinosa (2008: 17) claims that "Clinton, known for his talent as a public speaker employed a good deal of religious language during the 1992 campaign … reaching out to voters through renewed religious rhetoric." Clinton (1992) concludes the presidential nomination acceptance address, saying "as I stood in the delivery room, I was overcome with the thought that God had given me a blessing … chance to hold my child in my arms. Somewhere at this very moment a child is being born in America. … Let it, let it be our cause to see that that child has a chance to live to the fullest of her God-given capacities. … Let that be our cause, our commitment, and our New Covenant. My fellow Americans … I still believe in a place called Hope. God bless you, and God Bless America." Overall, political discourse of the twentieth century, represented by political discourse of the former President Clinton, indeed exhibits notable usage of religious language, i.e., among others biblical references, biblical quotations, and biblical imagery. Consequently, owing to the employment of religious language, former President Clinton's political discourse displays specific qualities concerning the stylistic dimension. Conforming with attributes of religious language, former President Clinton employs highly sophisticated language of rather hardly understood esoteric nature, using formal vocabulary oftentimes beyond the comprehension of ordinary English language users. Particularly lengthy

multisyllabic words and complex writerly sentence structures frequently reoccur, bringing about ostentatiously intellectual flavor. "Creating references and the interweaving of these references represents itself an attempt to convey ideas in a language that in part draws upon, and in turn interprets and refashions cultural referents shared and understood by the audience. Speeches are meant to persuade … to manufacture popular appeal for particular proposal … as they are grounded in cultural concerns and orientations … Clinton proved mastery of communication techniques during the 1992 campaign … using religious strategy of many long words and complicated sentences" (Hammer 1996: 66).

Particularly because of the deeply embedded belief of God himself being involved in forming the American nation, religious language possesses particular emotional resonance. Particularly religiousness that have formed the American culture from its early beginnings therefore implicitly affects the attitudes of the general public, consequently shifting the attitudes in a favorable direction. Albertson (2011: 116) similarly maintains that "religious appeals might be effective because religion has got old roots in the lives of many Americans. Implicit attitudes shift because of the prominent role of religion in the lives of many Americans. Americans are exposed to religion early on in their lives and experience a lifetime of religious socialization. … Politician's religious appeal taps into people's religious associations and leads to positive impressions of the politician." However, building political discourse upon the then-contemporary post-Cold War narrative via employing religious language naturally raises reasonable doubts about the actual sincerity of political discourse. As previous discussion on former President's Clinton political discourse suggested, demonstrated public religiousness merely served the purpose of guaranteeing successful production and reproduction of political ideologies rather than demonstrating sincere religiousness, hence evoking cynicism rather than idealism. Smith (2015) similarly suggests that religion oftentimes serves partisan political purposes. "Because of the expectations of citizens and the valuable ends that religious rhetoric serves, presidents have often used religious language. Religious rhetoric resonates with millions of Americans; it provides them with purpose, hope, reassurance, and solace. What better way can presidents gain the support of spiritually sensitive citizens than by baptizing their policies in sacred imagery and appealing to the will of God? Scholars, pundits, and ordinary Americans inquire whether presidents' religious statements express true convictions or are employed to win public approval and gain political advantages" (ibid.: 417).

Contemporary American Political Discourse

Due to the socio-economic crises, such as, continuing economic recession, growing feeling of being ignored and corresponding loss of trust between the citizens and the political actors, together with massive influx of migrants believed to be threatening national identity and growing inequalities with the poor becoming poorer and the rich becoming richer, by the beginning of the twenty-first century, the United States had experienced a resurgence of the political ideology of populism. Generally speaking, populist attitudes commonly lie dormant until demand of the common people for populism manifests itself under specific circumstances. Mudde and Kaltwasser (2017: 100) explain that "democratic regimes with serious stateness problems, i.e., the capacity of the state to alter the existing distribution of resources, activities, and interpersonal connections suffer endemic populism. … Populism always involves critique of the establishment and an adulation of the common people. Populism must be understood as a kind of mental map through which individuals analyze and comprehend political reality. … Populism implies the emergence of a strong and charismatic figure … governing based on direct and unmediated support … different and novel courageous leader who stands with the people in opposition to the elite." The United States, tackling the foregoing difficulties, had thus become particularly susceptible to embracing political ideology of populism that suggests achievement of radical democracy through no longer accepting natural dominion of the political elites and instead strongly criticizing apparent wrongdoings. Mudde and Kaltwasser (2017) further explain that populism builds on the refusal of conventional political structures and consequently the acceptance of anti-political structures. The following excerpt from the incumbent President Trump's presidential nomination acceptance address delivered at the 2016 Republican National Convention serves as a representative sample of the political ideology of populism engulfing political discourse of the twenty-first century. Midway through the acceptance address, Trump (2016) states "poverty and violence at home, war and destruction abroad, will last only as long as we continue relying on the same politicians who created them. A change in leadership is required to produce a change in outcomes. … I'm with you, the American People. … It's time to deliver a victory for the American people … I am your voice. …. no patience for injustice, no tolerance for government incompetence, and no sympathy for leaders who fail their citizens. … when I take office, the American people will come first once again. … So to every parent, and every child, … I am with you, I will fight for you, and I will win for you."

Consequently, unlike political discourse of the twentieth century, political discourse of the twenty-first century, embedded within the socio-political setting embracing the ideology of populism, has been displaying significant secularization. As the rhetoric of populism builds on exposing long-silenced public voices, brimming with preexisting frustrations against the defined enemy, i.e., the political establishment, political discourse inevitably draws on profanity rather than religiousness. Curato (2016) elucidates that populism articulates resentment of the common people against ruling classes that have monopolized political power, attributing blame to ruling classes for perpetuating anxieties shared by victimized general public, and therefore draws on violent, oftentimes profane, rhetoric correspondingly. "Populism describes political rhetoric that demands harsher mechanisms of social control. Political rhetoric that addresses collective sentiments of fear and demands for punitive politics by invoking tough language. … The process of claim-making is often defined by tabloid-style communication … by the coarsening of political discourse … for the use of slang, swearing and political incorrectness, colorful language, manifest disregard for established ways of doing politics" (ibid.: 93).

Altogether, secularization of political discourse therefore implies an emergence of general disrespect for language manners, mostly owing to the changing character of political thinking, i.e., ordinary people thinking of political actors as everyday tormentors that ought to be brought to justice. Derogatory remarks on the opposing Democratic presidential candidate, Hillary Clinton, delivered by the then Republican presidential candidate, Donald Trump, serve as a representative sample. "Crooked Hillary Clinton … let me tell you, we've got some bad people that are doing bad things. … To put Hillary Clinton in charge of America's foreign policy … I am certain President Obama truly regrets. Her bad instincts and bad judgement caused so many of the disasters unfolding today. … Secretary of State illegally deletes emails, so the authorities can't see her crime … Secretary of State rakes in millions of dollars trading access and favors … Corporate lobbyists are throwing money at her … She is their puppet and they pull the strings … She will keep our rigged system in place" (Trump 2016).

As populist rhetoric sways twenty-first-century political discourse, political discourse consequently manifests particular qualities concerning the stylistic dimension correspondingly. Altogether, populist rhetoric ultimately aims at uniting the common people around the policies of anti-political structures and hence language characteristic of the common people consequently defines political discourse. Anti-politicians therefore draw on significant linguistic simplification, since to approach the common people, language characteristic of the common people ought to be employed. Lin-

guistic simplification generally implies anti-intellectual language contrasting with impenetrable language of the ruling classes, oftentimes incomprehensible to the general public. Particularly the disappearance of multisyllabic words and complex sentence structures suggests that anti-politicians identify with the populace rather than those men and women of the Washington machine. However, anti-politicians' preference for language of the common people instead of sophisticated language of the political establishment does not necessarily guarantee inherent sincerity of political discourse. In fact, anti-intellectual language might be one of those rhetorical devices of noteworthy persuasive qualities, successfully manipulating public opinion. Peterlicean (2016: 193) similarly claims that "people choose from the multitude of available structures of language according to the aim and given situation or context. Linguistic choices determine specific interpretation that ensures the achievement of objective. More often than not, people mean to say more than what first meets the eye. … Unlike most political discourses, rather long and sophisticated, speech of Donald Trump stands out in its apparent simplicity. … seems quite informal from beginning to end, set on breaking rules rather than following them … using short and elliptical sentences … and there are everyday expressions… It shows awareness on the part of the speaker related to the audience needs … Trump is winning the audience over, getting closer to the audience and winning their trust … The speaker identifies with the audience by adopting informal, colloquial English."

Conclusion

To produce and reproduce political ideologies via political discourse, rhetorical devices reflecting the dynamics of given socio-political climate ought to be chosen. As previous discussions on political discourse demonstrated, manipulation of public opinion through rhetorical devices thus assumes many different forms depending on particular time and place, and above all particular audience. Hence consequently, twentieth-century political discourse builds on significant religiousness and analogously highly sophisticated language, whereas political discourse of the twenty-first century builds on significant secularization and analogously anti-intellectual language. Overall, transformations of political discourse within its rhetorical dimension are therefore unavoidable, since political discourse represents supremely contextual art. Lastly, most importantly, since political discourse innately implies notable degree of tactical manipulation, the general public

ought not to disregard its overwhelming powerfulness, for abused rhetoric sells either packaged goods or political parties, or both.

References

ALBERTSON, B. L. (2011): Religious Appeals and Implicit Attitudes. In: *Political Psychology,* Vol. 32, No. 1, s. 109-130.

CLINTON, W. J. (1992): *Democratic Presidential Nomination Acceptance Address.* DNC, 16 July 1992, New York. Address. <http://www.americanrhetoric.com/speeches/wjclinton1992dnc.htm> [10. 7. 2018].

CORBETT, M. et al. (2014): *Politics and Religion in the United States.* New York: Routledge.

CURATO, N. (2016): Politics of Anxiety, Politics of Hope. In: *Journal of Current Southeast Asian Affairs,* Vol. 35, No. 3, s. 91-109.

ESPINOSA, G. (2008): *Religion, Race, and the American Presidency.* Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

HAMMER, D. C. (1996): From the Covenant to the Contract: Rhetoric and Meaning in the American Presidency. In: *Richmond Public Interest Law Review,* Vol. 1, No. 1, s. 63-76.

HUGHES, R. T. (2009): *Christian America and the Kingdom of God.* Illinois: University of Illinois.

LEMKE, J. L. (2005): *Textual Politics: Discourse and Social Dynamics.* London: Taylor & Francis, Ltd.

MARTIN, J. (2014): *Politics and Rhetoric: A Critical Introduction.* New York: Routledge.

MUDDE, C.; KALTWASSER, C. R. (2017): *Populism: A Very Short Introduction.* New York: Oxford University Press.

OBENG, S. G.; HARTFORD, B. (2002): *Surviving through Obliqueness: Language of Politics in Emerging Democracies.* New York: Nova Science Publishers, Inc.

PETERLICEAN, A. (2016): The Power of Language in Political Discourse. In: *Multicultural representations. Literature and Discourse and Forms of Dialogue,* Vol. 4, s. 188-194.

RODIN, J.; STEINBERG, S. P. (2003): *Public Discourse in America.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

SMITH, G. S. (2015): *Religion in the Oval Office.* New York: Oxford University Press.

SULLIVAN, A. (2008): *The Party Faithful.* New York: Simon & Schuster, Inc.

TRUMP, D. J. (2016): *Republican Presidential Nomination Acceptance Address.* RNC, 21 July 2016, Cleveland. Address. <http://assets.donald-jtrump.com/DJT_Acceptance_Speech.pdf> [15.7.2018].

Kontakt:

Mgr. Katarína Slamková

Katedra anglistiky a amerikanistiky	Department of British and American Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave	University of SS Cyril and Methodius Trnava

Email Address: k.slamkova@gmail.com

Figurative Language in Political Discourse

Žaneta Pavlíková

Abstract

The article provides an overview on the usage of figurative language in political discourse, mainly in presidential inaugural speeches. It concentrates on the notion of metaphor, personification and metonymy and their usage in political discourse. Finally, it lists some examples of figurative language used in inaugural speeches of selected presidents of certain countries.

Keywords: inaugural speech, figures of speech, metaphor, conceptual metaphor, personification, metonymy

Introduction

Presidential inaugural speech is a typical and important political discourse. It is of great significance to the new president, because this is the very special moment when he or she faces the whole nation to express his or her fundamental political policies and principles for the country´s financial, economical and public developments. The inaugural speech also aims at convincing citizens and motivating the confidence of people and seeking the largest amount of support from his or her citizens. In order to achieve these goals and make a good impression on the public, the president will carefully weigh his words in his speech, and vivify it by using different language skills and strategies. Among them, metaphors appear to be addopted widely and also used effectively. Lakoff and Johnson (1980) point out that metaphors are pervasive in daily life, not just in language but also in thought and action. Their cognitive view on metaphor proposes the *conceptual metaphor theory* which means that people can conceptualize a particular concept in terms of another, thus enabling us to understand some abstract concepts much easier and clearer by adopting words that have concrete referents. Politics is abstract, complicated and far from people´s daily experience, thus by imploying metaphors, politicians can make those abstract political concepts more specific to people to understand and accept easily. Jeffery and Katz (1996) maintain that metaphors offer solutions to political problems or

events. They offer a course of action, and politicians hope their metaphors persuade the public to follow the prescription suggested by metaphors.

Inaugural speech

The inaugural address is defined as a speech given during the ceremony of inauguration of a new president which informs the people of his or her intentions as a leader.

Presidential inauguration speeches capture the seniment of the time. Politics is obviously a common theme for inauguration speeches, but some other subjects are also specific for certain speeches. During their inauguration speeches presidents usually lay out their vision for financial and economical growth of the country. They usually focus on the most recent political developments in their home country and in the world. As an example, during the Great Depression in the 1930s it made sense to talk about actual money. President Roosevelt was the only one mentioning this matter in his inaugural speech.

There is a wide variety of topics that may be used during the inauguration speech. Discussing human emotions and human traits, for exapmple, allow people to connect to contents of the speech on an emotional level. Love, as a theme, has the highest search interest. Many people live a spiritual life. Presidents usually touch upon matters of the mind and God. Many subjects regarding society are covered in inauguration speches, for example, peace is a very popular subject. Freedom is also one of the most popular subjects in these speeches.

Figurative language

Figurative language has been present in all kinds of texts since the birth of literature itself. Figurative language uses figures of speech to be more effective, persuasive and impactful. Figures of speech such as metaphors or personifications go beyond the literal meanings of the words to give readers new insights. The term figurative language covers a wide range of literary devices and techniques. For the sake of this paper metaphor, metonymy and personification are going to be discussed.

Metaphor

According to Webster´s Third New International Dictionary (1961) metaphor is a figure of speech in which a word or phrase denoting one kind of object or action is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them.

According to Kövecses (2010) in the congitive linguistic view, metaphor is defined as understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain. Examples of this include when we talk about life in terms of journeys, about arguments in terms of war, about love also in terms of journeys, about theories in trms of buildings, about ideas in terms of food, and many others. A convenient shorthand way of capturing this view of metaphor is the following: conceptual domain A is conceptual domain B, whihc is what we call a conceptual metaphor. A conceptual metaphor consists of two conceptual domains, in which one domain is understood in terms of another. A conceptual domain is any coherent organisation of experience. Thus, for example, we have coherently organised knowledge about journeys that we rely on in undestanding life.

Lakoff and Johnson (2003) give some ideas of what it could mean for a concept to be metaphorical and for such a concept to structure an everyday activity. The concept WAR and the conceptual metaphor ARGUMENT IS WAR can be mentioned here. This metaphor is reflected in our everyday language by a wide variety of expressions, such as:

Your claims are *indefensible*.

He attacked every weak point in my argument.

I *demolished* his argument.

You disagree? Okay*, shoot*!

It is important to see that we don´t talk about arguments in terms of war. We can actually win or lose arguments. We see the person we are arguing with as an opponent. We attack his position and we defend our own. We gain and lose ground. We plan and use strategies. Many of the things we do in arguing are partially structured by the concept of war. Although there is no physical battle, there is a verbal battle, and the structure of an argument reflects this. It is in this sense that the ARGUMENT IS WAR metaphor is one that we live by in this culture; it structures the actions we perform in arguing.

Metonymy

Metonymy works by the association between two concepts, whereas metaphor is based upon their analogous similarity. When we use metonymy, we do not ypically wish to transfer qualities from one referent to another as it happens in the case of a metaphor. There is nohting press-like about reporters or crown-like about a monarch, but „the press" and „the crown" are both common metonyms.

A common kind of relationship where metonymy is frequently used is the so called containment. In case when one thing contains another, it can frequently be used metonymically, as when „dish" is used to refer not to a plate but to the food it contains, or as when the name of a building is used to refer to the entity it contains, as when „the White House" or „the Pentagon" are used to refer to the U.S. presidential staff or the military leadership respectively.

A place is often used as a metonym for a government or other official institutions, for example, Brussels for the institutions of the European Union, the White House and Capitol Hill for he executive and legislative branches, respectively of the United States federal government.

Personification

According to Lakoff and Johnson (2003) the most obvious ontological metaphors are those where the physical object is further pecified as being a person. This allows us to comprehend a wide variety of experiences with nonhuman entities in terms of human motivations, characteristics, and activities. Some examples are as follows:

This *fact argues* against the standard theories.

Life has cheated me.

Inflation is eating up our profits.

In each of these cases we can see something nonhuman as human. However, personification is not a single unified general process. Each personification differs in terms of the aspects of people that are picked out. Personification is a general category that covers a very wide range of metaphors, each picking out different aspects of a person or ways of looking at a person. What they all have in common is that they are extensions of ontological metaphors and that they allow us to make sense of phenomena in the world in human terms.

Figurative language in inaugural speeches

Politicians talk to the public mainly through media. In these speeches we can witness the presence of figurative language on daily bases. Vladimír Chrz (1999) states that if we take a closer look the the expressions used in political discussions, commentaries, addresses or new reporting we will find out that poliics is full of metaphors.

On the other hand, it is an unfortunate reality that politicians, whom we wish would speak as clearly as possible, very often use only vague and confusing figures of speech. Most often in presidential debates, metaphors come so fast that it si hard to keep up with what they mean.

In the case of inaugural presidential addresses it appears that metaphors and other figures of speech add vividness to a speech, help structuring the argument and help introduce new ideas.

Following we offer a list of figurative language used in inaugural speeches of chosen presidents from the United States of America, the Slovak republic, Hungary and Russia.

Donald Trump – the United States of America (20. 1. 2017)

We will face challenges
Washington flourished
We share one heart, one home and one glorious destiny
..... the wealth, strength and confidence of our country has disappeared over the horizon....
A new vision will govern our land
Ready to unlock the mystereis of space
Free the Earth from the meseries and disease

Barack Obama – the United States of America (20. 1. 2009)

Rising tides of prosperity and the still waters of peace
The oath is taken amidst gathering clouds and raging storms
The next generation must lower its sights.
The time has come ..... to carry forward that precious gift ..... from generation to generation
Our journey has never been one of short-cuts
It has not been the path for the faint-hearted
Rather,it has been the risk-takers, the doers, the makers of things ..... who have carried us up the long rugged path towards prosperity and freedom
This is the journey we continue today.
America is a friend of each nation.
We have tasted the bitter swill of civil war

It is this spirit that must inhabit us all
God calls on us to shape an uncertain destiny
We carried forth that great gift of freedom

Barack Obama – the United States of America (21. 1. 2013)
Today we continue a never-ending journey
Crises that steeled our resolve
America´s prosperity must rest upon the broad shoulders of a rising middle class
The path towards sustainable energy sources
America will remain the anchor of strong alliances in every corner of the globe.
For our journey is not complete
Let us answer the call of history and carry into an uncertain futurethat precious light of freedom

J.F.Kennedy – the United States of America (20. 1. 1961)
The torch has been passed to a new generation
Casting off the chains of poverty
Push back the jungle of suspicion
In your hand, my fellow citizens, will rest the final success or failure of our course.
Now the trumpet summons us again ..... but a call to bear the burden of a long twilight struggle
The faith, the devotion which we bring to this endeavor will light our country

Ivan Gašparovič – Slovakia (15. 6. 2004)
He decides on what he can bear or not (about the state)
War with terrorism is an exam of our maturity
I do not have a monopoly on wisdom
We know what power tastes like
This is the way to the truth, tolerance and respect
Slovakia faces a new challenge a new opportunity
Time does not wait.

Andrej Kiska – Slovakia (15. 6. 2014)
President who will stand for his people .
All in all we are walking on the right journey
So as the good feeling does not stay behind their doors
We are facing a number of challenges

The recent financial crisis has shown us, that the way to prosperity is neither granted nor automatic

Áder János – Hungary (8. 5. 2017)
We will cross all the boarders
Let us give the dignity back to our national holidays
The media can not restrain itself but we don´t have to follow that route
.... the majority of citizens does not want to live at the top of an errupting volcano

Vladimír Putyin – Russia (10. 5. 2018)
Russia .....must be willing to face new challenges
The journey forward is not always simple
History can not forgive
We are open to a dialogue
As the head of the state I will do everything .
A lot of historical wounds stay still open
Life always offers a number of challenges

Conclusion

The presidential inaugural speeches are a significant kind of political discourse. Via this speech he or she takes the advantage to publicise his or her fundamental thoughts on the progress of his or her country for the following few years. For this reason a wide variety of figurative language is used in these speeches to make them viral, vivid, and motivate the public to support the work of the new president.

Literature

CHRZ, V. (1999): *Metafory v politice*. Praha: AV ČR.
JEFFERY, M.; KATZ, A.N. (1996): *Metaphor:Implications and Applications.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associations Publishers.
KÖVECSES, Z. (2010): *Metaphor – A practical Introduction*. New York: OUP.
LAKOFF, G.; JOHNSEN, M. (2003): *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press.

Kontakt:

PaedDr. Žaneta Pavlíková, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

English language department
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: zaneta.pavlikova@euba.sk

K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze[1]

Nikoleta Mertová

Abstract

The Problem of the Dynamics of Metaphorical Systems in Political Discourse. *The contribution is focused on the analysis of dynamics as one of the fundamental characteristics of the current, actual and historically conditioned context of the formation of political discourse in the Slovak and Russian complanative plans. The objects of research are the metaphors of political discourse, oscillating around the current political process in Russian and Slovak political discourse. The study has an application character and is based on relevant and up-to-date research from the relatively new branch of idiodiachronic political metaphorology. An important place in current linguistic research of socio-political discourse is precisely the revelation of the character and the relationship of the dynamics of metaphorical systems and their models, their stability, their significance constant and stability in contradictory grasp to their development, updating and variability depending on the socio-political changes in their historical outfall. We will try to focus on the dynamics of changes that can potentially hit the metaphor, metaphoric models (and metaphoric systems) both horizontally and vertically (metaphor as dominant, recessive, sleeping, waking, unidirectional (towards the target domain or source domain only) or multimodal (two-dimensional and multidirectional (for Turner and Fauconnier's theory of blending or conceptual integration, etc.).*

Kľúčové slová: politický diskurz, historický koncept, politická metafora, slovenský jazyk, ruský jazyk, metaforológia, dynamika metaforických systémov, konceptuálna metafora.

[1] „This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by Cultural and Educational Grant Agency of the Ministry of Education, science, research and sport of the Slovak Republic.

Keywords: political discourse, historical concept, political metaphor, Slovak language, Russian language, metaphorology, dynamics of metaphorical systems, conceptual metaphor.

Úvod

Systematickým prehlbovaním diskurzívnych výskumov tak v ruskej, slovenskej ako aj v americkej a európskej náučnej paradigme sa v priebehu dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia postupne vyprofilovali aj definičné vymedzenia pojmového aparátu a terminológia kardinálnych paradigiem z oblasti výskumu sociálno-politického diskurzu. Koncom dvadsiateho a začiatkom dvadsiateho prvého storočia sa výskumy, sústrediace sa na hĺbkovú a konceptuálnu analýzu jazyka politickej komunikácie sformovali do samostatnej náučnej disciplíny – politickej lingvistiky. Súbežne, kognitívna lingvistika rozvíjajúca svoje doterajšie postuláty výskumu kognitívnej a konceptuálnej aktivity človeka v interdisciplinárnych a transdisciplinárnych vzťahoch fundovala spolu s politickou lingvistikou a metaforológiou novú náučnú platformu – **politickú metaforológiu**, ktorá sa etablovala ako samostatná náučná disciplína v priebehu prvého desaťročia dvadsiateho prvého storočia[2].

Množstvo aktuálnych výskumov kognitívnej[3] a politickej lingvistiky sa v rámci svojho hlavného objektu výskumu – politického diskurzu opiera o princípy dynamického charakteru konceptuálnych jednotiek v kognitívnom aparáte nositeľov jazyka. Povedané spolu s Dulebovou, „komparatívny výskum procesu metaforizácie vedie k nachádzaniu spoločných čŕt v politickom metaforickom obraze sveta a v spôsobe myslenia predstaviteľov rôznych lingvokultúrnych spoločenstiev, ktoré vedú ku konštatácii existencie základných a univerzálnych metaforických modelov. Porovnávanie zákonitostí metaforického modelovania politického obrazu sveta v masmédiách Ruska a Slovenska pomáha lepšie pochopiť spoločné tendencie […],

[2] Pozri bližšie teóriu konceptuálnej metafory v ruskom a americkom akademickom diskurze a taktiež kritickú teoretickú základňu ako protipól v jednosmernom ponímaní metaforickej projekcie konceptuálnej metafory (*teória blendingu, teórie konceptuálnej integrácie* (Turner, Fauconnier 1994, 1998, 2002)).

[3] Kognitívna lingvistika skúma konceptuálne štruktúry (framy, sloty, scenáre, domény a pod.), konceptuálne projekcie a vzťahy medzi konceptuálnymi štruktúrami, ktoré nie je možné skúmať bezprostredne, avšak je možné ich rekonštruovať na základe analýzy jazykových dát. Fundamentálnou metódou pre výskum týchto štruktúr je metóda kognitívneho prístupu – modelovanie metaforických relácií medzi konceptuálnymi štruktúrami (Budajev 2011).

[…] a zároveň aj vyjaviť špecifiká národných politických diskurzov“ (Dulebová 2010: 66).

Významné miesto v spomínaných aktuálnych lingvopolitických výskumoch sociálno-politického diskurzu zastáva práve odhaľovanie charakteru a relácia dynamickosti metaforických systémov a ich modelov, ich stability, významovej konštantnosti a stálosti v kontradiktorickom uchopení k ich vývinu, aktualizácii a variabilite v závislosti od sociálno-politických zmien v ich historickom vyústení. Pokúsime sa sústrediť svoju pozornosť na dynamickosť zmien, ktoré môžu potenciálne zasiahnuť metaforu, metaforické modely (a celé metaforické systémy) tak v horizontálnom, ako aj vertikálnom aspekte (metafora ako dominantná verzus recesívna, spiaca verzus prebudená, jednosmerná (smerom výlučne k cieľovej doméne, aj napriek tomu, že sa v tomto modeli uplatňuje invariantná hypotéza)[4] verzus multimodálna[5] (oboj- a viacsmerná (hovoríme o Turnerovej a Fauconnierovej teórii blendingu (resp. konceptuálnej integrácie) (Turner, Fauconnier 1994, 2002)

Metodológia výskumu dynamiky metaforických systémov

Každá sociálno-politická kríza spoločnosti (society, štátu), odrážajúca sa v konceptuálnom rozhraní nositeľov jazyka zanecháva stopy, zmeny v tom, ako sa vyjadrovať o istých situáciách, veciach a fenoménoch, ktoré nás ob-

[4] Hypotéza invariantnosti bola prvýkrát predložená Georgeom Lakoffom v roku 1990 v práci *The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image — Schemas?* v publikácii *Cognitive Linguistics* (vydané v Cambridge). Úzko nadväzuje na problematiku analýzy diskurzu a mechanizmov fungovania metafory ako konceptuálnej a kognitívnej štruktúry, jednotky myslenia, ktorá sa orientuje iba jedným smerom – transpoláciou významov zo zdrojovej do cieľovej oblasti konceptuálnej aktivity človeka, ktorú predstavil v kooperácii s M. Johnsonom v diele *Metaphors We Live By* (1980, Chicago).

[5] Lakoffova a Johnsonova teória metaforickej projekcie nadlho slúžila ako východisko ďalších výskumov metafory, najmä politickej, avšak neskôr (v deväťdesiatych rokoch a v poslednom desaťročí dvadsiateho storočia) prekonaná Fauconnierovou a Turnerovou koncepciou obojsmerného (*dvojdoménového*) modelu metafory (tzv. *two-domain model*) väčšieho množstva priestorov (tzv. *many-space model*). Argumentáciou v prospech tejto koncepcie bola téza o tendencii metaforickej projekcie k priebehu v oboch (prechodných) priestoroch (*middle spaces*), ktorých sa metafora formuje (v cieľovej a aj v zdrojovej doméne). Na báze vyššie spomenutého autori odporúčajú (podľa Budajeva 2007) analyzovať namiesto dvoch konceptuálnych domén štyri mentálne priestory: dva vstupné (východiskové) (*input spaces*), generický (spoločný, resp. *generic space*) a zmiešaný priestor (blend, resp. *blended space*).

jektívne obklopujú či subjektívne zasahujú. Spôsob, akým človek ako nositeľ konkrétneho jazyka myslí v istých fázach vývinu spoločnosti je priamo závislý od fundamentálnych sociálno-politických zmien, priamo zasahujúcich do konkrétneho životného štýlu, morálky a hodnotového (axiologického) nastavenia človeka a spoločnosti. Konceptualizácia sveta a konceptuálna metafora ako jej mentálny produkt je spôsobom nášho vnímania a štruktúrovania sveta. Je prostriedkom a súčasne aj produktom, priamo ovplyvňujúcim jej producenta aj expedienta v štandardizácii schém, frameov, stereotypov a metaforických projekcií. Z našich doterajších (Mertová 2015) výskumov, domácich a medzinárodných skúmaní (Čudinov, Budajev, Wodak, Fairclough; Štefančík, Dulebová 2017; Sipko, Guzi, Mertová, Blaho 2017; Guzi 2016) vyplýva, že konceptuálna metafora môže byť dominantná alebo recesívna. Konceptuálne metafory môžu vytvárať kompaktné (viac menej nekoherentné a dynamické) metaforické systémy, ktoré disponujú jadrom a periférnou, ktorá sa v závislosti od okolností diskurzu môže ďalej vyvíjať. Zatiaľ čo jadro metaforického systému je viac menej stabilné, jeho periférne časti môžu podliehať inováciám a zmenám, resemantizácii a ďalšej aktualizácii. V závislosti od komunikačných situácií je možné, aby sa isté metafory „prebudili" (*waking metaphors*), iné zas „zaspali" na isté obdobie (*sleeping metaphors*), pričom tu stále existuje možnosť ich „prebudenia" a aktivizácie, prípadne aktualizácie v špecifickom sociálno-politickom kontexte, napríklad: v sovietskej ideologickej rétorike a metaforike sa počnúc tridsiatymi rokmi minulého storočia zakomponoval metaforický model SOVIETSKY ŠTÁT JE BUDOVA (DOM), ktorý štruktúrovali dva bazálne framy: 1) konštrukcia budovy a jej jednotlivé súčasti a komponenty a 2) proces výstavby budovy (domu). Socializmus sa *budoval* (napr. *vybudovať sovietsku ekonomiku*, v origináli *строить советскую экономику*) aj v československom sociálno-politickom diskurze. V postsovietskych periodikách (slovenskej aj ruskej proveniencie) sa aktivizuje formálna časť tejto „budovy", komponent domu, napríklad: kuchyňa (*čo sa v politike navarilo; politická kuchyňa; čo sa varí v predvolebnej politickej kuchyni* (Hrivnáková 2002)*; „Политическая кухня. Еда, посуда и повара кремлевского двора"* (Melikjan 2016) etc.). Metaforický systém ako systém konceptuálnych metafor a metaforických modelov, ktoré predstavujú nástroj človeka (nositeľa jazyka a kultúry) pre realizáciu metaforickej projekcie (tzv. metaphorical mapping) sú dôležitou súčasťou historického fundamentu etnosu, jazykového obrazu sveta konkrétneho národa, médiom fixácie jeho vývinových etáp, ale aj aktuálneho obrazu spoločnosti.

Vychádzajúc z aktuálnych lingvopolitických výskumov v mnohých odborných prácach (Čudinov et alii, 2015; Solopova 2011, 2013, 2014) môžeme tvrdiť, že v ruskom politickom diskurze dvadsiateho storočia k najak-

tívnejším a najdynamickejšie sa rozvíjajúcim patria nasledujúce dominantné dynamické metaforické modely zdrojovej a cieľovej domény. V slovenskom politickom diskurze nachádzame analogické dominantné metaforické modely, napríklad:

- metafory cesty (ŽIVOT JE CESTA: *kráčať životom spolu, spraviť v živote ďalší krok, životné problémy nás valcujú* etc.)
- metafory choroby (KRÍZOVÝ STAV SPOLOČNOSTI JE CHOROBA, napríklad: *štát je chorý, ozdravný plán ekonomiky, epidémia dlžníkov (эпидемия неплатежей), šoková terapia (шоковая терапия);* ekonomická kríza je porážkou (*экономический инсульт*) etc.),
- neživej prírody a jej fyzikálnych javov (SOCIETA JE PRÍRODA, napríklad v kritických krízových reláciách: *zmrazenie platov, problémy sa sypú, odmäk vo vzťahoch krajín, situácia sa zostrila, zemetrasenie na politickej scéne (*event*. politické zemetrasenie); сезон ураганов на фондовом рынке – na slovenskom trhu podielových fondov sa rozpútala búrka*; narušenie normy v migračnom diskurze, napríklad, migranti sú prírodný živel (reifikácia človeka): *záplava migrantov, migračná vlna, príliv a odliv utečencov*, pričom v ruskom sociálno-politickom diskurze badáme paralelné framy v rámci metaforických modelov migrácie obyvateľstva a národov, napríklad: *наплыв мигрантов, всплеск мигрантов, поток мигрантов, волна миграции, миграционный поток, волна мигрантов захлеснула;*
- metafory živočíšnej ríše (ČLOVEK JE ZVIERA; resp. migranti sú (bezbrehá) masa: *migrant ako parazit, migrant ako infekcia a nákaza, беженцы – зараза: „Эта животная зараза распространяется по просторам белой цивилизации, и толерантная власть бездействует*“ (Ignatov 2016); *беженцы – звери: „Беженцы, как загнанные звери, готовы крушить все на своем пути“* (Vachnickij 2015) [6] (pozri bližšie ren.tv: *Немцы спасаются от наплыва беженцев в пригородах Мюнхена. Старушка Европа день ото дня теряет покой*.) etc.

Ako uvádza Čudinov, výrazné zastúpenie majú okrem iného v ruskom politickom diskurze militaristické metafory, metafory politického života ako divadla a show, metafory patologických stavov (chorôb) a ich liečby, pričom v poslednom desaťročí k nim pribudla aj tzv. marketingová metafora, štruktúrujúca a konceptualizujúca politický život v termínoch trhovej ekonomiky a trhu (2001).

[6] *Немцы спасаются от наплыва беженцев в пригородах Мюнхена Старушка Европа день ото дня теряет покой* (Vachnickij 2015).

Princípy diachronickej komparácie metaforických systémov

Diachronická komparácia metaforických systémov sa sústreďuje na zachytenie jednotlivých historických etáp vývinu politickej metafory v sociálno-politickom diskurze, pričom oporným bodom v ich komparácii je skúmanie ich archetypálnosti, t.j. ich stability naprieč historickým vývinom konkrétnej spoločnosti a ich variability, t.j. modifikovateľnosti metafor a metaforických systémov v závislosti od historického a aktuálneho sociálno-politického kontextu. Ako uvádza Budajev (2011), zatiaľ čo v prvom atribúte metaforických systémov badať stále a nemenné jadro, ktoré sa v priebehu etáp vývinu society (v historickom ponímaní) nemodifikuje, eventuálne sa modifikuje iba parciálne, v druhom atribúte je zakotvený aspekt variability úrovne metaforickosti a dominantnosti istých metafor v politickom diskurze. Podobného názoru je aj Čudinov, ktorý tvrdí, že „[…] stabilita, tradičnosť metaforického obrazu sveta sa prejavuje v tom, že arzenál politických metafor má ustálené jadro, ktoré sa uchováva už odpradávna […]“, avšak „[…] politická metaforika disponuje výraznou diachronickou variabilitou a sociálno-politický vývin spoločnosti s vývojom produktívnych síl zákonite vedie k rozvoju metaforických systémov […]“ (Anikin, Budajev, Čudinov, 2015b: 5). Z toho vyplýva, že diachronická komparácia politickej metaforiky je zameraná na analýzu vzájomného pôsobenia tendencií k stabilite a dynamike, interkultúrnych kontaktov, striedania období intenzívneho rozvoja (*metaforické búrky*, resp. *метафорические бури*) alebo období relatívneho pokoja a stability (*метафорические штили*, t. j. *metaforické bezvetrie*, resp. zátišie, pokoj) (Čudinov 2015).

V rámci analýzy dynamiky metaforických systémov definuje Budajev (2011) požiadavku striktného odlíšenia diachronickej a retrospektívnej metódy. Metóda diachronickej analýzy vychádza z časozbernej a komparatívnej platformy údajov a fixuje temporálne zmeny (alebo ich absenciu) v historickom kontexte, zatiaľ čo retrospektívna metóda viac menej pracuje so synchrónnou platformou metaforických modelov v konkrétnej historickej etape (t.j. ide o kontrastnú synchrónnu analýzu historických udalostí).

Pozitívnym kritickým bodom v diachronickej historickej analýze dynamiky metaforických systémov sú nosné sémantické rozdiely v projekcii metafor v konkrétnom sociálno-politickom diskurze porovnávaných systémov. Pri komparácii ruského a slovenského sociálno-politického diskurzu konkrétnych historických etáp môžeme konštatovať výraznú analógiu metaforických modelov vzhľadom na dlhodobé spoločné, historicky a politicky podmienené kontakty (socialistický diskurz), napríklad: ŠTÁT – DOM (framy ako *domáca politika, vnútorné ekonomické vzťahy, vonkajšia politika*); ŠTÁT – NÁDOBA (framy: *vnútroštátny, zavrieť a otvoriť hranice*

etc.); ŠTÁT – BUDOVA (framy: *budovať socializmus, zbúrať rozdiely medzi občanmi, vybudovať beztriednu spoločnosť, budovať komunizmus*; ŠTÁT – RODINA; REVOLÚCIA – SVIATOK UTLAČOVANÝCH A VYKORISŤOVANÝCH; REVOLÚCIA JE SPRAVODLIVÝ BOJ = TRIEDNY BOJ etc. (Mertová 2016, 2017a, 2017b) a mnoho ďalších.

V diachronickom výskume diferencuje Budajev (2011) dve základné metódy analýzy – kontinuálnu a diskrétnu. V prvom prípade poukazuje na výskum diachronickej variability metaforických systémov v rámci konkrétnej dejinnej etapy a akcentuje požiadavku aplikovať danú metódu v skúmaní historicky „krátkych" období. Diskrétnu analýzu odporúča aplikovať v prípadoch, kde je nevyhnutná selekcia konkrétnych metafor z diskurzu konkrétnych a viacerých etáp historického vývinu. Za dôležitú súčasť diachronickej analýzy považuje fragmentáciu diskurzu, ktorá predstavuje rozdelenie selektovanej historickej etapy na konkrétne segmenty, ktoré má v úmysle komparovať. Ako ďalej uvádza (Budajev 2011), fragmentácia môže mať charakter rovnomernej alebo fokusovej segmentácie, pričom sa v rámci rovnomernej fragmentácie zameriava na rozdelenie časových úsekov na rovnaké časti (krok fragmentácie), pričom komparácia údajov rôznych segmentov umožňuje vyabstrahovať nové poznatky o diachronickom fungovaní metaforiky. Budajev osobitne akcentuje komparáciu takých údajov, ktoré získame skúmaním toho istého materiálu, avšak pri aplikácii rôznych krokov fragmentácie. V rámci fokusovej fragmentácie je segmentácia časového úseku spätá s konkrétnymi politickými udalosťami, ale krok rovnomernej fragmentácie nie je závislý od ich chronologického zaradenia.

Pokúsime sa ilustrovať, akým spôsobom je možné analyzovať status *metafory peňazí*[7] v slovenskom sociálno-politickom diskurze aplikáciou kontinuálneho diachronického výskumu v dvoch chronologicky blízkych etapách (do roku 2000 a po roku 2004):

Metaforický model PENIAZE SÚ HMOTA:

Paremiologický fond slovenského jazyka v koncepte PENIAZE reprezentuje množstvo prísloví, v ktorých sú peniaze chápané ako kladná alebo

[7] Pre metaforický model ČAS SÚ PENIAZE, ktorým kategóriu času kvantifikujeme (framy: *čas uteká, čas beží, strácame čas, míňať čas = míňať peniaze*), pozri bližšie analýzu Čulenovej (2013), ktorá uvádza, že podľa Lakoffa a Johnsona (2002: 20) je čas v našej kultúre chápaný ako veľmi obmedzený zdroj prostriedkov, ktorého je nedostatok. Najvýraznejšie toto (európske) ponímanie reprezentuje fráza *čas sú peniaze*, ktorá sa vzťahuje všeobecne na čas ako na kategóriu. Najčastejšie sa však táto idea viaže na isté časové úseky, prípadne na taký krátky časový úsek, ktorý je spätý s istou situáciou alebo akciou. Čas je totiž v európskej kultúre (sem zahŕňame aj územia mimo Európy, na ktoré však Európania priniesli svoju kultúru) reprezentovaný limitami".

záporná životná devíza. V prípade vyjadrenia ich dostatku sa stretávame s prísloviami, vyjadrujúcimi ich materialitu, napríklad: *Peniaze sú okrúhle, chytro sa rozkotúľajú; Peniaze sa mu kotia; Peniaze ho pália vo vrecku; Môj je kôň a tvoje sú peniaze* a podobne. V expresívnej forme sú v slovenskom jazyku zaužívané aj také slovné spojenia, ktoré vyjadrujú ich materialitu prostredníctvom framov ako *tučné zisky sa* sypú, *nasypať* tony *peňazí, nasypať niekomu do vrecka; prísť s vrecom peňazí; balík peňazí etc.* Tento materiálny aspekt peňazí súčasne evokuje ich hmatateľnosť a fyzickú prítomnosť, dostatok, ktoré reprezentujú framy *vraziť peniaze, otáčať peniaze, vyhodiť peniaze do vzduchu (t. j. plytvať, byť márnotratný, mrhať peniazmi; premárňovať, rozhadzovať majetok*).

V komparácii s metaforickým modelom PENIAZE SÚ VODA, typickým pre aktuálny sociálno-politický diskurz po roku 2004, badať neprítomnosť možnosti ich pevného udržania v rukách (cieľová doména poukazuje na ich súvislosť s vodou, t.j. *uniká, tečie, uniká pomedzi prsty*), pričom ich možno *liať, nalievať*[8]*, prelievať*, *peniaze odtekajú* a podobne, napríklad: „Dostanú sestry za apríl minimálne platy 640 eur, ktoré im garantuje zákon? Nevieme zajtra *naliať peniaze do systému,* to nejde“ (Sudecký 2012); „Do európskych bánk treba *naliať peniaze*, tvrdí šéf Svetovej banky. Lídri eurozóny musia byť pripravení rekapitalizovať banky cez euroval“ (SITA 2012); „Centrálne banky sveta môžu *naliať na trhy* až 247 miliárd dolárov. Na takmer štvornásobok zvýšila americká centrálna banka *objem peňazí*, ktoré centrálne banky po celom svete môžu *naliať na finančné trhy* s cieľom zmierniť najhoršiu krízu, ktorá ich postihla od 20. rokov minulého storočia“ (TASR 2008); „Fico už nechce *liať štátne peniaze* do ekonomiky“ (aktualne.centrum.sk 2009); „BIS: Svet už prekonal vrchol krízy, *prestaňte liať peniaze* do ekonomiky“ (zoznam.sk 2013); „Fico: Nebudem nezmyselne *liať peniaze do gágora* zbrojárskych spoločností“ (noviny.sk 2017) a podobne.

Záver

Fakt, že metaforické systémy predstavujú dynamický systém, ktorého periférne subsystémy podliehajú v krízových etapách historického vývinu so-

[8]Slovné spojenie, metafora *nalievať peniaze do systému* sa v komparácii s ruským politickým a ekonomickým diskurzom nezhoduje. Expresívna metafora *nalievať peniaze* označuje v ruskom jazyku *„залив“ (зачислить (залить) на банковскую карту определенную сумму*) protiprávny, nelegálny postup pri získavaní finančných prostriedkov, taktiež získaných nelegálnym spôsobom (tzv. *pranie špinavých peňazí*).

ciálno-politického diskurzu modifikáciám je nesporný, čo dokazuje množstvo príkladov z praxe používania jazyka. Ak vychádzame z tézy, že recipient a expedient sú zároveň reprodukujúcim a produkujúcim komponentom v konceptualizácii sveta, tieto modifikácie a aktualizácie nesporne svedčia o zmene myslenia a nazerania nositeľov jazyka, formovanie nového jazykového obrazu sveta, jeho štruktúrovanie a interpretáciu, čo znamená aj rekurzívne ovplyvňovanie týchto mechanizmov.

Literatúra

ANIKIN, E. E.; BUDAJEV, E. V.; ČUDINOV, A. P. (2015a): Istoričeskaja dinamika metaforičeskich sistem v političeskoj kommunikacii Rossiji. In: *Voprosy kognitivnoj lingvistiki*, Vol. 44, No. 3, s. 26-32.

ANIKIN, E. E.; BUDAJEV, E. V.; ČUDINOV, A. P. (2015b): Archetipy i innovacii v diachroničeskoj dinamike metaforičeskich sistem v političskoj kommunikacii. In: *Vestnik VGU. Serija: Lingvistika i mežkuľturnaja kommunikacija*, No. 1, s. 5-11.

BUDAJEV, E. V.; ČUDINOV, A. P. (2006): *Metafora v političeskom interdiskurse*. Jekaterinburg: URGPU.

BUDAJEV, E. V. (2007): *Postsovetskaja dejstviteľnosť v metaforach rossijskoj i britanskoj pressy*. Nižnij Tagil: NTGSPA.

BUDAJEV, E. V. (2011): *Sopostavitel'naja političeskjya metaforologija*. Nižnij Tagil: NTGSPA.

ČUDINOV, A. P. (2001): *Rossija v metaforičeskom zerkale: kognitivnoje issledovanije političeskoj metafory (1991–2000).* Jekaterinburg: URGPU.

ČULENOVÁ, E. (2013): Čas letí ako bláznivý alebo Fenomén času v slovenskom metaforickom vyjadrení. In: *Jazyk a kultúra*, 2013, No. 16.

DULEBOVÁ, I. (2010): Svetová kríza a metafora v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In: *Nová filologická revue*, 2010/2, No. 4, s. 66-74.

FAUCONNIER G.; TURNER M. (1994): *Conceptual Projection and Middle Spaces*, <http://www.lit.kobe-u.ac.jp/~yomatsum/resources/Fauconnierturner1984.pdf> [20. 4. 2018].

FAUCONNIER G.; TURNER M. (1998): Conceptual integration networks. In: *Cognitive Science*, Vol. 22, No. 2, p.133-187.

FAUCONNIER G.; TURNER M. (2002): *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.

GUZI, Ľ. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 135-149.

LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press: Chicago.
LAKOFF, G. (1990): The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image — Schemas? In: *Cognitive Linguistics*, Vol. 1, p. 54-71.
LAKOFF, DŽ., DŽONSON, M. (2008): Metafory, kotorymi my živjom. Moskva: LKI.
MERTOVÁ, N. (2015): Ruský jazyk a jeho podoby v XX. storočí. In: *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 82-163.
MERTOVÁ, N. (2016): Metafora ekzistenciaľnogo krizisa v kontekste migracii (analiz mediadiskursa i političeskoho diskursa). In: *Aktuaľnyje problemy obučenija russkomu jazyku XII = Current issues of the Russian language teaching XII*. Brno: Masarykova univerzita, s. 210-219.
MERTOVÁ, N. (2017a): Komunikačná intencionalita metafory v politickom diskurze: V.I. Lenin a tradičné ruské koncepty v revolučnom roku 1917. In: *Hľadanie ekvivalentnostii IX. (ISFE 2017/9) = In searching for equivalences IX. (ISFE 2017/9): "1917" – rok – ľudia – revolúcie – dôsledky = "1917" - year – peoples – revolutions – consequences*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 223-234.
MERTOVÁ, N. (2017b): Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: Ekonóm, s. 203-211.
SIPKO, J.; GUZI, Ľ.; MERTOVÁ, N.; BLAHO, M. (2017): *Historizmy ako predmet lingvokultúrnych skúmaní: vysokoškolská učebnica.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
SOLOPOVA, O. A. (2011): Scenarnyj metod issledovanija kognitivno-diskursivnych modelej buduščego v političeskom tekste. In: *Vestnik LGU imeni A. S. Puškina, ser. Filologija,* No 4., T. 7, p. 167-177.
SOLOPOVA, O. A. (2013): *Kognitivno-diskursivnaja retrospekcija: issledovanije modelej buduščego v političeskom diskurse*. Čeľabinsk: JUUrGU.
SOLOPOVA, O. A. (2014): Rossija v Jevrope: buduščeje v metaforičeskom zerklae prošlogo. In: *Voprosy kognitivnoj lingvistiki*, No. 3, p. 126-137.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

Excerpované fragmenty [Excerpted Fragments]

AKTUALNE.CENTRUM.SK (2009): Fico už nechce ilať štátne peniaze do ekonomiky. In: *aktuálne.centrum.sk*, <https://aktualne.centrum.sk/fico-

uz-nechce-liat-statne-peniaze-do-ekonomiky/ekonomika/slovensko-a-ekonomika> [22. 7. 2018].
HRIVNÁKOVÁ, T. (2002): Čo sa varí v predvolebnej politickej kuchyni. In: *sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/639097/co-sa-vari-v-predvolebnej-politickej-kuchyni.html> [22. 7. 2018].
IGNATOV, P. (2016): Migranty. Zverstva zverey, <http://www.prezidentpress.ru/news/3761-migranty-zverstva-zverey.html> [17.01.2016].
MELIKJAN, T. (2016): Melikjan 2016. In: *Lenta.ru*, <https://lenta.ru/-articles/2016/08/28/kremlin_tableful> [26. 7. 2018].
NOVINY.SK (2017): Nebudem nezmyselne liať peniaze do gágora zbrojárskych spoločností. In: *noviny.sk*, <https://www.noviny.sk/-politika/199327-fico-nebudem-nezmyselne-liat-peniaze-do-gagora-zbrojarskych-spolocnosti> [25. 2.2017]
SITA (2012): Do európskych bánk treba naliať peniaze, tvrdí šéf Svetovej banky. In: *sme.sk*, <https://ekonomika.sme.sk/c/6400029/do-europskych-bank-treba-naliat-peniaze-tvrdi-sef-svetovej-banky.html#ixzz5MRCJz36i> [1. 6. 2018].
TASR (2008): Centrálne banky sveta môžu naliať na trhy až 247 miliárd dolárov. In: *sme.sk*, <https://ekonomika.sme.sk/c/4082760/centralne-banky-sveta-mozu-naliat-na-trhy-az-247-miliard-dolarov.html#ixzz5-MRENoUnJ> [18.9.2008]
SUDECKÝ, R. (2012): Nejdeme už zajtra naliať peniaze do systému. To nejde. In: *Hospodárske noviny*, <https://slovensko.hnonline.sk/409093-nevieme-uz-zajtra-naliat-peniaze-do-systemu-to-n> [12. 4. 2012].
VACHNICKIJ, D. (2015): http://ren.tv/novosti/2015-09-14/nemcy-spasayutsya-ot-naplyva-bezhencev-v-prigorodah-myunhena [14. 9. 2018].
ZOZNAM.SK (2013): Svet už prekonal vrchol krízy, prestaňte liať peniaze do ekonomiky. In: *zoznam.sk*, <https://openiazoch.zoznam.sk/-cl/136062/BIS-Svet-uz-prekonal-vrchol-krizy-prestante-liat-peniaze-do-ekonomiky> [12. 4. 2012].

Kontakt:

Mgr. Nikoleta Mertová, Ph.D.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Department of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov in Presov

Email Address: nikoleta.mertova@unipo.sk

Pejorativa im politischen Diskurs

Oksana Havryliv

Mit Verlaub, Herr Präsident, Sie sind ein Arschloch.
(Joschka Fischer)

Abstract

Pejoratives in Political Discourse. *The article deals with the functional areas, semantic features and functions of pejoratives in political discourse illustrated with examples in German, Ukrainian and Russian languages. The empirical basis is literary texts, newspaper reports, and also the representations of pejoratives in public space. The terms "verbal aggression" and "verbal violence" are differentiated. A special attention is given to the context of "verbal violence – physical violence".*

Schlüsselworte: Pejorativa, Schimpfwörter, verbale Aggression, aggressive Sprechakte, verbale Gewalt, physische Gewalt.
Keywords: pejorativa, swear words, verbal aggression, aggressive speech acts, verbal violence, physical violence.

Einführung

Den Geltungsbereich für Pejorativa als Lexeme, die negative Emotionen und Einstellungen zum Ausdruck bringen, bilden in erster Linie aggressive Sprechakte. In Anschluss an John R. Searles (1971) expressive Sprechakte, welche die Gefühle und Einstellungen der sie verwendenden Person zum Ausdruck bringen, bezeichne ich Sprechakte, mit denen die schimpfende Person ihre negativen Gefühle ausdrückt, als aggressive Sprechakte. Zu den aggressiven Sprechakten, die über einen eigenen sprachspezifischen Wortschatz verfügen (Schimpf- und Fluchwörter, Sachschelten) zähle ich: Beschimpfung (die außer mit den Schimpfwörtern (*Du Idiot!*), auch in Form beleidigender Äußerungen (*Du hast einen Vogel*!) und Vergleichen (*Der ist dumm wie Stroh*) erfolgen kann), Fluch, Verwünschung, Drohung und aggressive Aufforderung.

Der Begriff „verbale Aggression“ wird nicht nur in der Umgangssprache, sondern auch in der Sprachwissenschaft synonym zum Begriff „Schimpfen“ verwendet und hat enge und breite Bedeutung:
- als Sprechakt Beschimpfung;
- als Synonym zu jedem anderen aggressiven Sprechakt;
- als Überbegriff für alle Äußerungen des Unmuts – Nörgeln, Kritisieren, Unzufriedenheitsäußerung, Empörung. Diese dritte breite Bedeutung umfasst auch den produktiven Aspekt verbaler Aggression, auf den in der Psychologie und Psychiatrie verwiesen wird (so bezeichnen Bach und Goldberg Aggression als „jedes Verhalten, das im Wesentlichen das Gegenteil von Passivität und Zurückhaltung darstellt“ (1981: 14)) und der bereits in der Wortetymologie verankert ist (lat. „aggredere“ – herantreten, sich annähern, angreifen). Dieser produktive Aspekt fehlt bei der verbalen Gewalt, der im Gegensatz zur verbalen Aggression ausschließlich eine schädigende Intention zugrunde liegt und die somit als eine eigenständige Gewaltform mit dem Begriff „verbale Aggression“ keinesfalls synonym verwendet werden soll. Kennzeichnend ist, dass die Passivität und das Zurückdrängen negativer Emotionen nicht selten in Gewalt münden. Auf diesen Zusammenhang verweisen Fachleute aus verschiedenen Wissenschaften – der Psychologie, Kulturologie, Geschichte oder Sprachwissenschaft (Hessel (2015) bezeichnet politische Passivität und Gleichgültigkeit als „die schlimmste Haltung mit den unabsehbar fatalen Folgen“). Diese Ansicht vertreten auch russische Historikerin Yelena Galkina (2015: 6) und Journalist Matvey Ganapolskiy (2015: 6) indem sie dauernde strukturelle Gewalt, die in die sozialen Strukturen russischer Gesellschaft eingebaut ist und ihre Bürgerinnen und Bürger im Zustand der Angst und Passivität hält, mit der physischen Gewalt, die sich in der aktuellen Politik des Landes äußert, in Verbindung setzen.

Funktionsbereiche von Pejorativa im politischen Diskurs

a) Pejorativa in der Sprache von Politikerinnen und Politikern. Die Rolle des Öffentlichkeitsfaktors und die hemmende Wirkung von Ordnungsrufen haben dabei zur Folge, dass die in der Umgangssprache verbreiteten vulgären Pejorativa aus dem fäkal-analen Bereich (wie im Epigraph dieses Beitrags) im deutschsprachigen politischen Bereich selten sind und verbale Angriffe in der Regel auf der Ebene sprachlicher Strategien mit relativen Pejorativa (die erst im Kontext ihre pejorativen Konnotationen bekommen) stattfinden. Zur Pejorisierung tragen auch stilistische Mittel wie Ironie, Sarkasmus sowie Anspielungen, die breitere Kenntnisse über die Situation verlangen, bei. Die Angriffspunkte, auf die die Pejorativa gerichtet sind, unter-

scheiden sich ebenfalls von denen in den alltäglichen Situationen: während im Alltag universale und durchaus starke Pejorativa häufig sind (laut Ergebnissen der Umfragen der Wienerinnen und Wiener – *Trottel, Arschloch, Idiot* (Havryliv 2009: 68)), treffen wir in der Sprache von Politikerinnen und Politikern eher negativ-einschätzende Lexeme und neutrale Lexeme, die sich erst im Kontext zu Pejorativa entwickeln. Ihre Intensität, die bei den Pejorativa generell kontextabhängig ist, kann in diesen konkreten Situationen stärker als derjenigen vulgären Pejorativa sein, denn sie richten sich genau auf die für die Imageverletzung einer in der Politik tätigen Person relevanten Angriffspunkte (Glaubwürdigkeit, Professionalität, Ehrlichkeit, Durchsetzungsvermögen oder Organisationstalent). Die einzelnen von Politikerinnen und Politikern verwendeten Pejorativa werden im Kapitel 2 "Semantische Besonderheiten der im politischen Diskurs verwendeten Pejorativa" behandelt.

Selten aber umso skandalöser sind beleidigende Äußerungen von Politikerinnen und Politikern, die gegen einzelne gesellschaftliche Gruppen gerichtet sind. Ein besonders krasses Beispiel stellt hier der Wahlplakat *„Heimatliebe statt Marokkanerdiebe"* – vom Innsbrucker FP-Bürgermeisterkandidaten August Penz sowie eine Reihe von weiteren Wahlplakaten der FPÖ, die nach diesem Muster gebildet wurden *(„Pummerin statt Muezzin"* oder *„Daham statt Islam*").

b) Pejorativa in den verbalaggressiven Äußerungen über Politik, Politikerinnen und Politiker. Die Politik sowie Politikerinnen und Politiker treten oft als Zielscheibe verbalaggressiver Angriffe auf. Diese Art von Emotionsäußerung erfolgt seltener in direkter Form (z. B. in Leserbriefen, Kommentaren in sozialen Medien oder (Hass)mails), sondern in indirekter (allein vor dem Fernseher, einen Zeitungsbericht lesend oder im Freundeskreis zusammen den Ärger auslassen), weshalb sich Politikerinnen und Politiker laut durchgeführten Umfragen (Ergebnisse des Richter-Programms/FWF) in der Adressatinnen- bzw. Adressatentypologie indirekter verbalaggressiver Äußerungen an erster Stelle befinden. Die Anonymität auf den sozialen Plattformen hat zur Folge, dass die verbale Aggression an die Adresse der Politikerinnen und Politiker die früher nicht gekannten Ausmaße annehmen und nicht selten in Form von Morddrohungen erfolgen kann.

Negative Emotionen, deren Verursacher Politik sowie Politikerinnen und Politiker sind, äußern sich in schriftlicher Form auch als Beschmieren von Wahlplakaten oder Flächen im öffentlichen Raum – hier nur eine kurze Auswahl aus dem Wiener öffentlichen Raum: *„Verbrecherpartei, Parasiten, Schweine", „Lügner"* (auf ÖVP-Wahlplakaten), *„Fuck Nazis, Rassistenpack", „Nazis, Rassisten, weg damit"* (auf FPÖ-Wahlplakaten). Auch Protestaufkleber werden eingesetzt: *„Weil er euch verarscht"* (als Antiwer-

bung auf H.C. Strache), *„SCHEISS auf die WAHLEN", „Scheißaufsobotka",, FCK FPÖ"* (FCK – Abkürzung von „fuck" – O.H.).

Die Unmutsäußerungen über die Politik, Politikerinnen und Politiker können zur Kunst stilisiert werden, wie wir es am Beispiel von Thomas Bernhards Texten sehen:

Wenn Sie heute in Österreich einen Politiker wählen / Wählen Sie doch nur ein korruptes Schwein (Bernhard 2012: 309)

Wie mich vor allem hier ekelt / .../ die Kirche eine weltweite Niedertracht / /.../ der Bundespräsident ein verschlagener verlogener Banause /.../ / der Kanzler ein pfiffiger Staatsverschacherer /.../. (Bernhard 1988: 102)

Und sagen Sie dem Minister / dass er mich am Arsch lecken kann / und sagen Sie der Presse / dass sie mich am Arsch lecken kann / und sagen Sie dem Publikum / dass es mich im Grunde am Arsch lecken kann. (Bernhard 1990: 73-74)

Am letzten Textauszug beobachten wir eine Besonderheit des Funktionsmechanismus pejorativer Lexik, die als Attraktion bekannt ist: der schimpfenden Person fehlt es im Affektzustand oft an treffenden Worten, weshalb sich ihre Erregung in der Mehrfachnennung zeigt.

Die Pejorativa erscheinen nicht nur als Substantive, sondern auch als Adjektive und Partizipien:

Die Österreicher haben keine Wahl / was der Österreicher auch wählt / es ist niederträchtig. (Bernhard 1988: 135)

/ .../ die Menschen um einen herum / abgrundtief hässlich und stumpfsinnig (Ibid.: 102)

Dank den Verbindungen mit den pejorativen Attributen werden die pejorativen Lexeme verstärkt oder sie werden erst durch diese Verbindung zu kontextuellen Pejorativa:

/.../ der Bundespräsident /.../ alles in allem deprimierter Charakter (Ibid.:: 102)

Gesellschaftliche Verhältnisse, der Staat sowie das Land als Schaubühne politischer Ereignisse können ebenfalls Objekte einer Invektive sein, wie im Posting einer Grünen (*„Österreich, du Arsch!"*) als Frustration nach dem Bekanntwerden von Wahlergebnissen mit dem späteren Rückzieher: *„Liebes Österreich, mit der Kärnten-Wahl hast du gezeigt, dass du dich wieder in die richtige Richtung bewegst. Du bist schon viel weniger Arsch".* („Österreich schon viel weniger Arsch", Heute 7.03.18, 5) oder, wie oben erwähnt – in den literarischen Texten:

Österreich selbst ist nichts als eine Bühne / auf der alles verlottert und vermodert und verkommen ist / eine in sich selber verhasste Statisterie / von sechseinhalb Millionen Alleingelassenen / sechseinhalb Millionen Debile

und Tobsüchtige / die ununterbrochen aus vollem Hals nach einem Regisseur schreien / der Regisseur wird kommen / und sie endgültig in den Abgrund hinunterstoßen (Bernhard 2012: 279)

Wie mich vor allem hier ekelt / .../ der Staat eine Kloake stinkend und tödlich (Bernhard 1988: 102)

Dieser kleine Staat ist ein großer Misthaufen (Bernhard 2012: 339)

c) Pejorativa in den Medienberichten. Nicht nur Boulevardzeitungen (wie z. B. auf der Titelseite von „ÖSTERREICH": *„Holt Van der Bellen heute Wahlsieg? Es wird arschknapp!"* (23.05.2016)), sondern auch die seriösen Medien scheuen in ihren Berichten keine Pejorativa *(/.../ dass die Welt ein „Schas" sei und sie deshalb auch „Schas" machen* (Der Standard 16.10.2013, 10)).

Diese Normalisierung der vulgären Sprache, die oft nicht die emotive, sondern lediglich die verstärkende, expressive Funktion hat, beobachten wir auch in den anderen Sprachen: „Noch vor einigen Jahren war es undenkbar, in einer Tageszeitung Schimpfwörter zu finden. Heute dagegen sind folgende Beispiele keine Einzelfälle" – schreibt Janeš (2009: 200) über das Kroatische.

Semantische Besonderheiten der im politischen Diskurs verwendeten Pejorativa

Bedeutungsstruktur der Pejorativa

Für Pejorativa ist binäre Bedeutungsstruktur charakteristisch, die vom signifikativen und konnotativen Aspekt gebildet wird. Im konnotativen Bedeutungsaspekt, der durch das emotive Sem (-) repräsentiert wird, kommt der psychische Zustand sprechender Person, ihre Stellungnahme zum Adressaten/zur Adressatin, zum Gegenstand, Sachverhalt oder zur Situation zum Ausdruck (vgl. Wierzbicka (1973: 146), die die Repräsentation des konnotativen Bedeutungsaspekts in den modalen Rahmen „ich fühle mich" einbettet und ihn dem signifikativen Aspekt, den der modale Rahmen „ich will ihnen mitteilen" repräsentiert, entgegenstellt).

Wenn wir von Pejorativa im politischen Diskurs reden, ist es wichtig, die Aufteilung in absolute und relative Pejorativa zu berücksichtigen, denn ausgehend aus der breiten Auffassung des Begriffs „Pejorativität", die wir vertreten, sind die Möglichkeiten der Bildung neuer kontextueller Schimpfwörter unbegrenzt (vgl. darüber auch andere Sprachwissenschaftler und Sprachwissenschaftlerinnen, die sich mit dieser Lexik beschäftigen – Aman (972: 165), Butler (2006: 27), Cherubim (1991: 23), Holzinger

(1984: 26), Seibicke (1996: 496), Sornig (1975: 165), u. a.). In der Rede (im Kontext) kann dank der Intention der schimpfenden Person jedes Substantiv als Schimpfwort funktionieren, weshalb die Definition der pejorativen Lexik nach dem funktionalen Merkmal und daher die Differenzierung zwischen absoluter und relativer pejorativer Lexik sinnvoll ist (Havryliv 2003: 65ff und 2009:54ff). Diese breitere Auffassung des Terminus „pejorative Lexik" bildet die Grundlage für die Hypothese über die Unbegrenztheit pejorativer Lexik in der Rede auf Grund der Offenheit des Sprachsystems und der Kreativität der Sprache. Das Pejorativum kann das negative emotive Sem entweder auf der paradigmatischen Ebene beinhalten (absolute pejorative Lexik), oder es kann „von außen" durch den Kontext in die Bedeutungsstruktur induziert werden (relative pejorative Lexik). Im ersten Fall spricht man vom usuellen emotiven Bedeutungsaspekt, im zweiten – vom okkasionellen emotiven Bedeutungsaspekt.

Angriffspunkte der Pejorativa

Die Beschimpfungen greifen das Selbstwertgefühl des Adressaten oder der Adressatin an, weshalb wir von „Imageverletzung" sprechen können. Die Wirkung einer Beschimpfung hängt somit von Wertevorstellungen des Adressaten bzw. der Adressatin ab: wenn der Angriffspunkt, auf den die Beschimpfung zielt, für den Adressaten oder die Adressatin nicht besonders wichtig ist (z. B. wenn man für Beschimpfung ein Schimpfwort verwendet, das auf das Äußere gerichtet ist, während der Adressat/die Adressatin selbst nicht viel Wert auf sein/ihr Äußeres legt), dann wird diese Beschimpfung nicht so stark treffen, als wenn die schimpfende Person das Schimpfwort gebraucht hätte, welches darauf zielt, worauf der Adressat oder die Adressatin am empfindlichsten reagiert. In der Politik-Domäne gilt die Bezichtigung der Lüge als „extreme Form der Diskreditierung", da die Ehrlichkeit als „wichtiges Kriterium für einen Politiker, um im „grünen" Bereich der Glaubwürdigkeit zu bleiben" (Gamperl 2007: 129) gilt. Ausgehend davon ist verständlich, warum im politischen Bereich die Schimpfwörter aus dem Wortfeld „lügen" verbreitet sind, z. B. die Beschmierung des Gesichts eines Politikers auf seinem Wahlplakat mit der Aufschrift *„Lügner"*.

Neben der Lügenbezichtigung sprechen die im politischen Bereich häufig anzutreffenden Pejorativa die Glaubwürdigkeit und die Kompetenz sowie das Organisationstalent ab: *Chaoskanzler, Märchenerzähler, Schwindler, Chaos-Regierung, Rolex-Sammler* (Gamperl 2007). Die pejorative Bedeutung des letzten Lexems (*Rolex-Sammler)* entfaltet sich erst vor dem Hintergrund breiter Situationskenntnisse her: es bezieht sich auf einen Politiker, der gerne seinen früheren einfachen Lebensstil betont in der aktuellen

Zeit aber eine Vorliebe für Luxusmarken entwickelt hat – das Wort spricht die Glaubwürdigkeit des Politikers ab und stellt ihn als einen Mann der Widersprüche dar.

Mit dem Gebrauch dieser in anderen Kontexten nicht so stark empfundener Lexeme kann dem Image von Politikern und Politikerinnen großer Schaden zugefügt werden. Deshalb ist ihre Intensität im politischen Kontext dementsprechend stark. Im politischen Kontext können auch sonst neutrale Lexeme wie „Fehler" starke negative Konnotationen bekommen.

Neben den Personenbezeichnungen werden auch Situationsthematisierungen verwendet (z. B. *Sauerei* als Eva Glawischnigs Kommentar über die Situation der Frauen (Gamperl 2007: 194)). Die Situationsthematisierungen sprechen nicht direkt die Person an, sondern die (miserable) Situation, die diese Person verursacht hat: *Chaoszustand, Durcheinander, Amtsmissbrauch, Doppelgleisigkeit* (Gamperl 2007).

Relative pejorative Lexik

Beim Funktionieren relativer pejorativer Lexik in der Rolle von Schimpfwörtern wird das negative emotive Sem durch den Kontext auf die Semantik des neutralen Lexems appliziert. Die Applikation des negativen emotiven Sems erfolgt in der Regel auf folgende Lexeme:

a) negativ-einschätzende Lexeme wie *Verbrecher, Lügner, Verräter, Ignorant, Opportunist*, die zwar über das negative einschätzende Sem im signifikativen Aspekt verfügen, das emotive Sem (-) fehlt aber auf der paradigmatischen Ebene und wird kontextuell auf das ursprünglich emotiv neutrale Wort appliziert.

b) neutrale Lexeme zur Bezeichnung der Weltanschauung, der ideologischen oder parteilichen Angehörigkeit des Adressaten bzw. der Adressatin (*Kommunist, Rechtspopulist, Linke, Rechter* u. a.). Wörter, die dieser Gruppe angehören, sind für eine politisch-ideologische oder gesellschaftliche Gruppe negativ, für andere – neutral oder sogar positiv geladen. Die Einschätzungen können auf eigener Erfahrung beruhen oder ein in konkreter Gesellschaft verbreitetes Stereotyp sein. In Peter Handkes „Publikumsbeschimpfung" wird die Pejorativität vorher gebrauchter absoluter Pejorativa auf die neutralen Lexeme ausgestrahlt (ein Prozess, der als „Irradiation der Pejorativität" genannt wird (Havryliv 2003: 84), die zur Publikumsbeschimpfung verwendet werden:

/... / ihr Atheisten /... / ihr Proleten /.../ ihr Defätisten, ihr Revisionisten, ihr Revanchisten, ihr Militaristen, ihr Pazifisten, ihr Faschisten, ihr Intellektualisten, ihr Nihilisten, ihr Individualisten, ihr Kollektivisten /.../ ihr Antidemokraten (Peter Handke. Publikumsbeschimpfung: 45-46)

Auch die gesellschaftlich-politische Kritik in den Texten von Thomas Bernhard erfolgt in erster Linie nicht mit dem Einsatz starker absoluter Pejorativa: Tymofiy Havryliv bezeichnet das Schimpfen in Bernhards Werken als „literarisch" bzw. „zensiert" (2006: 69, 70), das im „negativen rhetorischen Rahmen" (2006: 70) sowohl mit absoluten Pejorativa als auch mit neutralen Lexemen stattfindet.

Bei den relativen Pejorativa haben wir es oft mit den Adressaten angemessen benennenden Appellativen zu tun. Dabei erfolgt die Applikation des negativen emotiven Sems durch den Kontext auf die Semantik neutraler Lexeme, welche den realen Status des Adressaten/der Adressatin bezeichnen. So kann die Äußerung *Ihr Politiker!* nicht zuletzt dank der appelativischen Konstruktion, in der das Pronomen auch am Ende wiederholt werden kann (*Sie Politiker Sie!*), nicht die illokutive Funktion der Feststellung, sondern die der Beleidigung haben.

Funktionen aggressiver Sprechakte im politischen Diskurs

Verbalaggressive Ausbrüche können aus zwei Motiven stattfinden:
- als Kontrollverlust (mit unbewussten bzw. halbbewussten Intentionen, die für den starken Affektzustand charakteristisch sind);
- als Strategie, die bewusst eingesetzt wird, um ein Ziel zu erreichen (um jemanden herabzusetzen, einen komischen Effekt zu erzielen, sprachliche Originalität zu demonstrieren), was für weniger spontane und affektgeladene Situationen typisch ist.

Dem Gebrauch aggressiver Sprechakte liegt ein breites Funktionsspektrum zugrunde (vgl. Zhelvis (2001: 99-118), der stark differenziert und von 26 Funktionen spricht); hier werden nur diejenigen Funktionen behandelt, die für das Beitragsthema relevant sind:

a) Abreagieren negativer Emotionen als wichtigste Funktion verbaler Aggression spielt auch im politischen Kontext die erstrangige Rolle – ob in der Sprache von Politikerinnen und Politiker oder auf ihre Adresse (als Stressabbau durch gemeinsames Schimpfen im Freundeskreis).

b) imageverletzende Funktion erfüllen die Pejorativa vor allem in der Sprache von Politikerinnen und Politiker, wenn sie sich auf ihre Opponenten und Opponentinnen richten.

c) Gebrauch von Pejorativa als Selbstdarstellung: um sich als rechtschaffene Person zu positionieren, um Abgebrühtheit, Coolness oder „Volksnähe" zu demonstrieren. Ein Beispiel für die Demonstration der Volksnähe seitens eines Politikers stellt z. B. der Wahlplakat für die Wahlen einer Bezirksvertretung im 15. Wiener Gemeindebezirk (Rudolfsheim-Fünfhaus) –

„Fünfhaus, du Opfa, gib Stimme!“ mit dem Kommentar des Kandidaten via Facebook, der auf diese Intention explizit hinweist: „Hier im wilden Westen von Wien weht ein rauer Wind. Als Mann des Volkes spreche ich Volkes Sprache“.

Schütz/Hertel (Zit. nach Gamperl 2007: 124) spricht auch von „aggressiver Selbstdarstellung“ als einer Form der Selbstinszenierung, bei der versucht wird, über einen aggressiven Umgang mit Dritten das Publikum zu beeindrucken und zu überzeugen (eigene Stärke, Durchsetzungsvermögen und Selbstbewusstsein zu demonstrieren). Diese Form der Selbstdarstellung beobachten wir oft im Rahmen von Fernsehinterviews oder Fernsehdebatten im Rahmen der Wahlkampagnen, wenn die Kandidaten und die Kandidatinnen sich gegenseitig kleinzukriegen versuchen oder die fragestellenden Journalistinnen oder Journalisten zurechtweisen.

Weitere Funktionen werden „im Doppelpack“ angeführt, da wir hier mit der für die verbale Aggression kennzeichnenden Bi-Polarität der Funktionen zu tun haben:

d) Schimpfen als Machtdemonstration und als Äußerung der Ohnmacht
Entweder ist es ein Mächtiger, der dich beleidigt hat, oder ein Schwächerer. (Lucius Annaeus Seneca)

Schimpfen als Machtdemonstration stellt bewussten intentionalen Gebrauch von Pejorativa mit dem Ziel dar, besondere soziale Position zu demonstrieren, die es erlaubt, die Tabus auf den Gebrauch von Pejorativa zu brechen (vgl. Stavyc'ka (2008: 51) über die Vorliebe von Abgeordneten, Präsidenten und Bürgermeistern für diese Art verbalen Tabubruchs). Diese Funktion hat verbale Aggression vor allem in den autoritären Regimen – so schreibt Viktor Jerofejew in der „Russischen Apokalypse“: *„In den Machtstrukturen blüht der Mat*[1]*. Putin benutzt ihn. Ebenso wie für Stalin, Chruschtschow, Breschnew oder Jelzin ist er für ihn eine autoritäre Sprache, die Sprache der Macht“* (2006: 42).

Mit dem Machtaspekt hängt auch der Genderaspekt zusammen, denn „eine Frau, die sich in diese Domäne vorwagt, ergreift männliche Privilegien. Gelegentlich verwenden Frauen in starken Positionen Mat /…/ Eine

[1] „Mat“, der seinen Namen von der Wendung *Ёб твою мать!/Job tvoju mat! (Ich ficke deine Mutter!)* entlehnt hat, stellt eine traditionell stark tabuisierte und gerade deshalb sehr verbreitete sprachliche Varietät im Russischen dar, die auf wenigen (je nach der Studie – 4-7) Lexemen aus dem sexuellen Bereich beruht, welche aus morphologischer Hinsicht hochproduktiv sind und jedes neutrale Wort ersetzen könnten – vgl. Ermen über Mat als „vornehmlich morphologische Erweiterung des obszönen Wortschatzes, der sowohl zu aggressiven Zwecken als auch zum Ausdruck nahezu beliebiger Inhalte verwendet werden kann“ (Ermen 1996: 17).

Frau bleibt dabei aber ständig im Zwiespalt zwischen dem gewollten Einbruch in die Männerdomäne und der Übernahme von Vokabeln eines misogynen Systems“ (Ermen 1993: 295). Russische Ex-Politikerin Irina Khakamada bekräftigt diese Meinung mit einem Tipp („Wenn sie als Profi in rein männlichem Berufsumkreis unterdrückt werden, sollen sie eine Angriffstaktik herausarbeiten. Indem die Frau angreift, spiegelt sie das männliche Verhaltensmodell“) und einem Beispiel aus ihrer Amtszeit, als sie in der Duma bis zum Moment nicht seriös wahrgenommen worden war, bevor sie in einer Argumentation Matwörter gebraucht hatte: „Ich verstand, dass in dieser Situation nur der Matgebrauch helfen kann, da ich mich aus Irina Khakamada in einen Mann verwandele. Danach hat sich das Problem gelöst“ (2013: 14).

Andererseits kann das Schimpfen Ausdruck von Hilflosigkeit und Ohnmacht sein, wenn die Leute sich der politischen Situation und den Politikerinnen und Politikern ausgeliefert fühlen und diese beschimpfen.

e) verstärkende Funktion. Der Gebrauch von Pejorativa kann die Ernsthaftigkeit einer Situation verstärken, z. B. als Schilderung einer schwierigen Zwischenkriegszeit vom ehemaligen deutschen Bundeskanzler Helmut Schmidt im Bundestag: „Dann ging die Scheiße (Inflation – O.H.) wieder los“ (Zit. nach Gauger 2012: 57). Die Vulgärsprache aus dem Munde von Prominenten wirkt oft, so Kiener (1983: 145) „überraschend und – schlagend“.

f) korporative Funktion: Bezeugung gemeinsamer Werte und Weltanschauung, Stressabbau durch gemeinsames Schimpfen über die Politik und Politikerinnen und Politiker sowie über gesellschaftliche Verhältnisse (Sexismus, Rassismus, Kapital- und Bankenszene).

Stavyc’ka (2008: 52) spricht sogar vom Untertypus „parteilicher Mat“, der in den sowjetischen Zeiten als interner emotiver Jargon der parteilich-staatlichen Elite seine Blütezeit erlebte und mit dem Ziel, korporative Atmosphäre und freundschaftliche Beziehungen zu stärken, eingesetzt wurde.

g) angstbewältigende und realitätsabwertende Funktion lässt sich am Beispiel des in der Ukraine in den letzten Jahren verbreiteten Anti-Putin-Sprechgesangs *„Путін – хуйло“ („Putin – khujlo“/„Putin ist ein Riesenarschloch“)* beobachten. Dieser Sprechgesang entstand einen Monat nachdem die Krim annektiert wurde und in der ukrainischen Gesellschaft die Sorgen und die Ängste über die Weiterentwicklung der Situation dementsprechend groß waren: am 30.03.2014 sangen es die Fans zweier ukrainischer Fußballklubs – „Metalist“ (Charkiv) und „Schachtar“ (Donez’k) – bei einem Protestgang, wonach er sofort eine starke Verbreitung erlebte und zum Internet-meme wurde. Zum Zeitpunkt des Entstehens dieses Spruchs haben die negativen Emotionen der Ukrainerinnen und Ukrainer (Wut,

Hass, Angst) den Höhepunkt erreicht, als das Abreagieren durch das Schimpfen keine Erleichterung brachte. Deshalb schaltete sich zusätzlich der andere Mechanismus des Abreagierens (durch das Auslachen) ein. Die kathartische Funktion verbaler Aggression wurde dadurch verstärkt, weil den beiden Vorgehen – sowohl dem Schimpfen als auch dem Auslachen die entlastende Funktion zukommt: vgl. Freud (1994) über die tröstende Funktion des Humors und seine Rolle dabei, die Schwierigkeiten und Begrenztheiten der Realität zu ertragen und zu überwinden zu helfen (Spannungsabbau- und Trostfunktionstheorien). Im Sinne der Bachtin'schen Karnevaltheorie wird der bedrohliche russische Präsident im Sprechgesang lächerlich und erbärmlich dargestellt, was die Negation seiner neoimperialistischen aggressiven Politik wie auch das Abreagieren der Wut und Ängste ermöglicht.

h) Verbale Aggression als Ersatz und als Provokation zur physischen Aggression

Die Ersatzfunktion können wir am folgenden Gebrauch desselben Anti-Putin-Sprechgesangs beobachten: am 14.06.2014 regte der damalige ukrainische Außenminister Andriy Deshchycia die vor der russischen Botschaft in Kyjiv protestierenden Menschen an, *„Putin chujlo"* zu singen, wodurch er den Botschaftsansturm und die damit verbundenen Eskalationen verhinderte.

Andererseits wird verbale Aggression nicht selten als Provokation zur physischen eingesetzt: das sehen wir sowohl am Beispiel literarischer Denkmäler des heroischen Epos wie „Waltharius" oder „Hildebrandslied", als auch der modernen Kriege – ob dem Balkankrieg oder russischer Aggression in der Ostukraine kamen Jahre verbaler aggressiver Angriffe in Form von Hasspropaganda und Schlechtreden bestimmter Gruppen voraus. Den Hass auf Juden oder soziale Randgruppen haben die Nationalsozialisten ebenfalls mittels Sprache geschürft. Hasspropaganda gab es zwar zu allen Zeiten, doch im Zeitalter des Internets und der damit verbundenen Anonymität kann sie bisher nicht gekannte bedrohliche Ausmaße annehmen.

Zu den Überlegungen über die Zusammenhänge „verbale Aggression – physische Aggression" regt auch das aktuelle Mat- und Schimpfwörterverbot in russischen Massenmedien, literarischen Texten, Filmen, Sendungen und Theateraufführungen an. Filme, in denen Schimpfwörter verwendet werden, hatten in Russland bereits vor dem betreffenden Verbot Altersfreigabe von 16 bzw. 18 Jahren, d. h. sie wurden mit Filmen, die brutalste Gewaltszenen beinhalten, ebenso gleichgestellt wie verbale Aggression mit physischer. Das aktuelle Verbot, verabschiedet zum Höhepunkt russischer Aggression in der Ostukraine, am 01.07.2014, stellt verbale Aggression über die physische, wodurch die Aufmerksamkeit von der physischen Ge-

walt abgelenkt wird, so dass diese nivelliert wird. Mit diesem Verbot hängt auch die nächste Funktion verbaler Aggression zusammen:

i) verbale Aggression als Ersatz des Aufstandes. Um durch die verbale Tabuverletzung die Illusion der Freiheit, des Aufstandes, des Widerstandes gegenüber jeder Autorität und jedem Verbot zu suggerieren, werden Pejorativa und die Sprache mit ihrem Gebrauch (Mat) in Russland traditionell stark tabuisiert. Devkin schreibt über diese Sprachvarietät im Russischen: „Dagegen wehren sie (die Russen – O.H.) sich in Kleinigkeiten (durch den Matgebrauch – O.H.) gegen die Regeln, gegen die Ordnung, gegen Verbote und Traditionen" (1996: 9f).

Ausblick

Ausgehend aus der Sprechakttheorie und der Performativitätstheorie (Butler) wird die Sprache als Handlung (mittels Sprache können Kriege erklärt wie hervorgerufen werden) und verbale Gewalt – als eine eigenständige Gewaltform verstanden. Hinsichtlich bedrohlicher Ausmaße, die verbale Gewalt im modernen politischen Diskurs annimmt, sind neuste Forderungen nach „Abrüstung der Worte", die an Stelle vom „Sprachkampf" (der offiziell in den siebziger Jahren in Deutschland in den politischen Lagern ausgerufen wurde) eine positive Tendenz. Der Aufruf von Stéphane Hessel, eines Bestsellerautors („Empört euch!" (2015)) und französischen Widerstandskämpfers, mit dem ich diesen Beitrag beenden möchte und der den positiven Aspekt verbaler Aggression (als Empörung) hervorhebt, ist somit von hoher gesellschaftlich-politischer Aktualität: *„Wir müssen lernen, den Weg der Gewaltlosigkeit zu gehen".*

Sekundärliteratur

AMAN, R. (1972): Psychologisch - sprachliche Einleitung in das Schimpfen. In: AMAN, R. (Ed.): *Bayerisch-Österreichisches Schimpfwörterbuch*. München: Süddeutscher Verlag, S. 153-188.

BACH, G. R., GOLDBERG, H. (1981): *Keine Angst vor Aggression. Die Kunst der Selbstbehauptung*. F. a. M.: Fischer.

BUTLER, J. (2006): *Haß spricht. Zur Politik des Performativen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

CHERUBIM, D. (1991): Sprache und Aggression. Krieg im Alltag – Alltag und Krieg. In: *Loccumer Protokolle,* No. 58, S. 11-35.

DEVKIN, V. D. (1996): *Der russische Tabuwortschatz*. *Русская сниженная лексика*. Leipzig: Langenscheidt Enzyklopädie.

ERMEN, I. (1993): Die geschlechtsspezifische Ausrichtung des russischen sexuellen Wortschatzes. In: GRABMÜLLER, U., KATZ, M. (Eds.): *Anpassung und Widerspruch. Beiträge zur Frauenforschung am Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin*. Wiesbaden: Harrassowitz, S. 285-296.

ERMEN, I. (1996): *Fluch – Abwehr – Beschimpfung. Pragmatik der formelhaften Aggression im Serbokroatischen*. F. a. M.: Peter Lang.

FREUD, S. (1994): Der Humor. In: MITSCHERLICH, A. et al. (Eds.): *Studienausgabe,* Band 4. F. a. M.: Fischer, S. 275-282.

GAMPERL, Ch. (2007): *Sprache + Politik = Gewalt? Untersuchung einer Debatte im österreichischen Parlament*. Dissertation. Universität Wien.

GALKINA, Y. (2015): U Kremli ne zbyrayutsya dokhodyty do Kyeva i Lvova. Chekayut, shtsho Ukrayina sama rozvalytsya. In: *Vysokyy zamok,* 19.02.-25.02.15.

GANAPOLSKIY, M. (2015): Viddilyaty rosiyan vid Putina ya b ne stav. Krov ukrayinciv I na yikhnikh rukakh. In: *Vysokyy zamok,* 05.02.-11.02. 2015.

GAUGER, H.-M. (2012): *Das Feuchte und das Schmutzige. Kleine Linguistik der vulgären Sprache.* München: C.H. Beck.

HAVRYLIV O. (2003): *Pejorative Lexik. Untersuchungen zu ihrem semantischen und kommunikativ-pragmatischen Aspekt am Beispiel moderner deutschsprachiger, besonders österreichischer Literatur.* Frankfurt a. M.: Peter Lang.

HAVRYLIV, O. (2009): *Verbale Aggression. Formen und Funktionen am Beispiel des Wienerischen*. F. a. M.: Peter Lang.

HAVRYLIV, T. (2006): Layka yak zhyttievyy i tvorcho-filosofs'kyy imperatyv Tomasa Bernharda. In: HAVRYLIV, O. (Ed.): Verbal'na ahresiya yak movno-kul'turnyy i social'nyy fenomen. Lviv: LNU.

HOLZINGER, H. (1984): *Beschimpfungen im heutigen Französisch. Pragmatische, syntaktische und semantische Aspekte*. Universität Salzburg: Dissertation.

JANEŠ, F. (2009): Funktionale Besonderheiten kroatischer Schimpfwörter. In: KABIĆ, S., LOVRIĆ, G. (Eds.): *Mobilität und Kontakt. Deutsche Sprache, Literatur und Kultur in ihrer Beziehung zum Südosteuropäischen Raum*. Zadar, Sveučilište u Zadru, S. 197-208.

KIENER, F. (1983): *Das Wort als Waffe. Zur Psychologie der verbalen Aggression*. Göttingen: Vandenhoek & Ruprecht.

PUTIN KHUYLO, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Путін_—_хуйло!> [15. 6. 2016].

SEARLE, J. R. (1971): *Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
SEIBICKE, W. (1996): Nachwort. In: PFEIFFER, H. (Ed.): *Das große Schimpfwörterbuch.* F. a. M.: Eichborn, S. 494-501.
SORNIG, K. (1975): Beschimpfungen. In: *Grazer Linguistische Studien*, No. 1, S. 150-170.
STAVYC'KA, L. (2008): *Ukrayins'ka mova bez tabu. Slovnyk necenzurnoyi leksyky ta yiyi vidpovidnykiv. Obscenizmy. Evfemizmy. Seksualizmy*. Kyiv: Krytyka.
WIERZBICKA, A. (1973): Problems of expression: Their place in the semantic theory. In: *Recherches sur les systemes Signifiants. Symposium de Varsovie* 1968, S. 145-164.
ZHELVIS, V.I. (2001): *Pole brani: skvernosloviye kak socyal'naya problema v yazykakh i kulturakh mira. Moskva: Ladomir.*
KHAKAMADA, I. (2013): Pishla z polityky. Bo zi mnoyu zrobyly b te same, shtsho z Yuliyeyu Tymoshenko. In: *Vysokyy zamok,* S. 14.

Primärliteratur

BERNHARD. T. (1990): *Claus Peymann kauft sich eine Hose und geht mit mir essen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
BERNHARD, T. (1988): *Heldenplatz*. F. a. M.: Suhrkamp.
BERNHARD, T. (2012): Heldenplatz. In: HUBER, M.; SCHMIDT-DENGLER, W. (Eds.): *Thomas Bernhard. Werke.* F. a. M.: Suhrkamp, S. 215-340.
HANDKE, P. (1966): Publikumsbeschimpfung In: HANDKE, P. *Publikumsbeschimpfung und andere Sprechstücke.* Frankfurt a. M.: Suhrkamp, S. 5-48.
HESSEL, S.: *Empört euch!,* <http://jerome-segal.de/empoert_euch.pdf> [27. 2. 2015].
JEROFEJEW, V. (2006): *Russische Apokalypse*. Berlin: Berlin Verlag.
LEE, H. (2015): *Wer die Nachtigall stört…* Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Kontakt:

Doz. Dr. Oksana Havryliv

Institut für Germanistik
Universität Wien

Department of Germanistics
University of Vienna

Email Address: oksana.havryliv@univie.ac.at

Řeč jako nástroj ideologie

Martina Urbanová

Abstract

Speech as Tool of Ideology. *The paper focuses on the issue of speech as a tool of ideology. Following the introduction of a term of ideology, the focus is brought on speech as an instrument of social control. Attention is directed on the rhetoric of political processes in the 1950s, which was full of expressive devices while applying findings of verbal, non-verbal and paralinguistic communication, which belonged rather to the theatre or recitative performance. All of this played out with maximum control over thought and rebuilding the personality of a person, who spontaneously and naturally accepts what the party orders. The conclusion aims to introduce the possibilities of control of ideology through the pursuit of de-ideologization*.

Klíčová slova: řeč**,** ideologie, politický proces, komunikace, kontrola.
Keywords: speech,, ideology, political process, communication, control.

Úvod

Následující text se zaměří na problematiku řeči jako nástroje ideologie. Pro ideologii jsou způsoby vyjadřování – rétorické schopnosti, kterými se víry, myšlenky nebo názory prosazují, stejně důležité jako samotný obsah myšlenek (Verschueren 2012). Bez řeči nemůže být prosazována žádné ideologie. Pozornost se přitom zaměří zejména a na řeč ve vztahu k totalitním režimům. Hlubší rozbor pojmu ideologie, teorií ideologie a jejich představitelů překračuje rozsah tohoto příspěvku, proto se text zaměří především na spojení marxistické ideologie s jazykem a řečí, kdy řeč je praktické použití jazyka v komunikaci. Jak uvádí Radoslav Štefančík a Irina Dulebová (2017), jazyk nám umožňuje odhalit ideologickou orientaci politiků, pomocí jazyka jsou mobilizováni straničtí sympatizanti, je působeno na nerozhodné voliče, jazykem jsou napadáni političtí oponenti, prezentují se osobnosti, hájí se politická poselství a zpochybňují názory opozice (Štefančík; Dulebová 2017: 13). Příspěvek se zaměří zejména na 50. léta minulého století, kdy jazyk a řeč rozděloval společnost na „my“

a „oni“. 50. léta nazývaná také obdobím stalinistickým, představovala několik let existence režimu, pro která byla typická rychlost pohybu na cestě k ideologii předepsaného ideálu. Toto urychlené období tzv. budování socialismu znamenalo překotný revoluční vývoj, nesoucí sebou četná rizika. Obludná a svéhlavá mašinerie represe si vybírala oběti nejen u odpůrců režimu, ale i u jeho příznivců. Ekonomické problémy znovu oživovaly celkovou nespokojenost (Čermák; Cvrček; Schmiedrová eds. 2010: 10), Jazyk a řeč té doby je zřejmá z popisu případu Babice viz níže, který demonstruje tehdy používaný jazykový styl, jeho obsah i formu.

> *„Je bezpečně zjištěno, že vražda spáchaná na funkcionářích místního národního výboru v Babicích, je dílem teroristické bandy, kterou organisoval zločinec, najatý západními imperialisty, vycvičený v bavorském středisku profesionálních diversantů a poslaný ze zahraničí do naší země, aby tu osnoval teroristické činy. Tento odchovanec amerických gangsterů nalezl pomocníky v řadách vesnických boháčů, jež mamon zbavil lidského srdce, duše i svědomí, a z nichž třídní zášť a smrtelná nenávist proti socialismu učinila zločince, schopné i vraždit“* (Případ Babice).

K pojmu ideologie

Ideologie (z lat. idea – myšlenka a řec. logos – řeč, myšlenka, věda) je doslova vědou o idejích (Univerzita Karlova, & Petrusek 1996: 415). Termín ideologie uvedl ve známost Antoine Destutt de Tracy roku 1795 v souvislosti s učením o idejích, které mělo přispět k tvorbě politických, morálních i vzdělávacích pravidel. Ideologie byla součástí tzv. „nové pedagogiky“ a měla sloužit v boji proti náboženským dogmatům. Nesporně je zde zřejmá návaznost na osvícenství. Právě ideologie se měla stát vědou o tom, jak učením a rozšiřováním objektivní pravdy a správných myšlenek vytvářet „nového člověka“, který se dostane z vlivu náboženských dogmat, pověr a mýtům. V tomto kontextu byla pěstována na přelomu 18. a 19. století, tzv. ideologickou školou francouzských filosofů navazujících na jazykovědce, ke kterým patřil Étienne Bonnot de Condillac (srov. Šaradín 2001). Ideologie v tomto pojetí představovala neutrální označení pro ucelenou soustavu myšlenek a výpovědí. Ideologií se zabývali také další vědci, ke kterým patřil např. Paul Heinrich Dietrich von Holbach, Claude-Adrien Helvétius a další, u kterých se objevuje spojení ideologie s falešným vědomím. Tito myslitelé si byli vědomi, že neobjektivní informace, dogmata a mýty vytváří v lidech nedokonalou či zkreslenou představu

světa. Ideologie jsou pak pokládány za něco nevyhnutelného, což je zřejmé u Arnolda Gehlena (1972), dle kterého se schopnost odstupu, zobecnění a abstrakce stupňuje řečí, která vstupuje jako prostředník mezi člověka a přímou zkušenost. Řeč je zároveň nástrojem socializace člověka a umožňuje mu přesné a účinné předávání zkušeností, znalostí a způsobů jednání (Gehlen 1972). Kultura, kterou si takto jedinci osvojují, není homogenní celek. V socializačním procesu si lidé převezmou jen její část a to v přímé závislosti na své sociální příslušnosti. Příkladem toho může být právě jazyk, který zvýrazňuje určité rysy fyzického nebo sociálního prostředí pojmenováním těchto rysů. Proces pojmenování pak působí na to, co pozorujeme a jak tomu rozumíme.

Významná pro jedince je tedy jeho socializace do určité skupiny. Čím menší, slabší nebo ohroženěji se cítí skupina, tím více ideologie, tím více orientace na dogmata, což je patrné právě u marxistické ideologie (Popper 1994).

Ideologie a marxismus

Podle Hanah Arendtové „*…všechny ideologie obsahují prvky totalitarismu…*“ (Arendtová 1996: 634). Pro totalitní ideologie je ale typické že, jedinou pravdu má pouze předem určená skupina a z této pravdy se vyvozuje, proč je tato skupina držitelem „pravdy“ a má na ní nárok. To je patrné i na marxistickém přístupu k ideologii, kdy marxisté ideologii propojili s učením o třídních zájmech a koncepcí falešného vědomí.

Marxovo pojetí ideologie souvisí s jeho historickým materialismem. Funkční závislost ideologie na sociálním postavení člověka vychází z jeho zařazení do té či oné společenské třídy. Vládnoucí třída má k dispozici prostředky materiální produkce, disponuje zároveň prostředky duchovní produkce. Bytí dle Marxe předchází vědomí a určuje, jak se lidé vidí, cítí, hodnotí a vědí. Třídní příslušnost je podle Marxe podmíněna postavením v procesu produkce, formuje se tzv. třídní vědomí. Ideologie je produktem a majetkem třídy, nikoliv jednotlivce. Nicméně jedinec jako příslušník třídy vždy na ideologii participuje. Ideologie je formována a deformována třídním vědomím, a proto ji Marx nazývá falešným vědomím (Hubík 1999: 22).

Ideje nelze oddělit od jazyka a řeči, proto jazyk a řeč je jakýmsi zprostředkovatelem mezi třídní příslušnosti a ideologií, kterou tato třídní příslušnost určuje. Marx z konceptu ideologie vyvodil, že veškerá ideologie zobrazuje lidi jako „camera obscura, vzhůru nohama“. Vědecké poznání by mělo odstranit ideologii z nástrojů vědeckého poznání (Hubík 1999: 22).

Marx vidí tedy ideologii jako proces, který koná tzv. myslitel sice s vědomím, ale vědomím falešným. Marxova nauka o materiální podmíněnosti ideologických konstrukcí je, patrná větou z Německé ideologie Marxe a Engelse. „*Vládnoucí myšlenky nejsou nic jiného než ideový výraz vládnoucích materiálních poměrů*“ (Keller 2004: 104).

Marxismus prezentovaný v 50. letech 20. století si však s materiální podmíněností ideologických konstrukcí poradil vytvořením koncepce o úloze proletariátu, jako jediné společenské třídy schopné prosazovat zájmy celého lidstva. Lenin ideologii povýšil na „vědomý nástroj třídního boje“. Stalin doplnil, že pouze dělnická třída má právo na objektivní historickou pravdu. Komunistická ideologie sovětského typu tak poskytla užitečný koncepční základ pro zdůraznění nátlaku, násilí a ospravedlnění masových vražd (Fritze 2014).

Řeč jako nástroj sociální kontroly

Kontrolní funkce řeči a její možnosti jsou patrné po přečtení Orwellova románu „1984“. Newspeak, který byl k této kontrole vytvořen, má znemožnil všechny jiné způsoby myšlení.

Václav Klaus uvádí, že díky Orwellovi jsme leccos pochopili o systému, ve kterém jsme žili, a získali jsme nejrůznější slova, která se stala téměř každodenností. „*Nevím, jestli je zde někdo, kdo ještě nikdy neřekl, že všichni jsou si rovni a někteří rovnější. Když čteme nějaké absurdní vyhlášky Evropské unie, tak automaticky každý řekne, že to je orwellovský eurospeak. Vzpomínám na hlavní slůvka – válka je mír, svoboda je otroctví, nevědomost je síla; kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost, kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost atd. Slovo neosoba bylo rovněž naprosto geniální*“ (Klaus 2003: 7).

V Orwellově „1984“ jsou lidé odcizeni sami sobě. Existuje zde státní ideologie, která udržuje široké masy lidí v neustálém strachu. Na ideologii dohlíží Strana, která má monopol na informace a v jejímž čele stojí vůdce. Oceánská společnost spočívá v konečném úhrnu ve víře, že Velký Bratr je všemohoucí a Strana neomylná. (Orwell 2015)

Jazyk a řeč se stávají důležitým nástrojem legitimizace neboť, jak zdůraznil Pierre Bourdieau, v žádné společnosti, dokonce ani v totalitní, se moc nevykonává prostřednictvím pouhého násilí nebo hrozby jeho užití. Každá moc chce být zdůvodněna, ospravedlněna, tedy legitimována. Této legitimizace se dosahuje prostřednictví symbolického kapitálu. Smyslem tohoto procesu je vnutit ostatním třídám a vrstvám „vlastní“ hierarchii hodnot a vlastní hodnotové struktury a obsahy (Bourdieu 2000: 126-129).

K tomu sloužila v 50. letech 20. století mohutná propaganda s cílem vyvolat nenávist proti všem, kdo měli jakékoliv výhrady k panujícímu režimu. Systematicky se vytvářelo žádoucí společenské vědomí pomocí médií a veřejných vystoupení.

Důležitost legitimizace režimu dokládá i Petr Fidelius (2016). Totalitní vláda může ovládat společnost fyzickým terorem pouze do jisté míry, jejím cílem není dosáhnout úplné likvidace člověka, ale pouze jeho zlomení a zastrašení. Je totiž nutné zachovat jeho pracovní výkonnost, na které je režim postaven. Proto je daleko efektivnější a z dlouhodobého hlediska nutnější ovládnout lidskou mysl (Fidelius 2016: 180). Dosáhnout tohoto cíle není snadná věc, ale lze jej naplnit, uvážíme-li, že myšlení je závislé na řeči. Její ovlivňování je tím pádem velmi důležitým a mocným nástrojem.

Pokud chce někdo ovládnout myšlení jiných, stačí mu de facto ovládnout jejich jazyk. Uměle do jazyka zavádět jakousi mechanizaci pojmů a jejich spojování. Přirozený vývoj a s ním i mnohoznačnost jazyka jsou potlačovány, což vede k tomu, že slova a jejich vazby jsou normalizovány do stavebních dílů, které do sebe zapadají pouze jedním způsobem (Fidelius 2016: 182-183). Jakákoliv odlišná interpretace než ta, která je slovům určena režimem, je omezována, ne-li zakázána. Slova jsou na sebe vázána do řetězců a již zmínka jednoho slova v nás evokuje slova jiná. Takto okleštěný jazyk nedává velký prostor k formování myšlenek, dokonce ani k vnitřnímu dialogu se sebou samým. Stejně tak je člověk, který zná pouze takto limitující jazyk, mnohem více imunní vůči vlivům netotalitního vnějšího světa. Díky této bariéře v podobě jazyka jen velmi těžko pronikají jakékoliv pro režim nežádoucí myšlenky (Fidelius 2016).

Rétorika politických procesů 50. let

Rétorika v Platónském smyslu otevírání duše spravedlnosti, dobru a kráse a s tím spojené odpovědnosti řečníka se dotkla svého dna v letech třicátých a čtyřicátých, kdy se stala jen jiným slovem pro propagandu, vnucující přesvědčení za každou cenu, neapelující na rozum, ale na emoce. Rétorika je celý argument – logika, struktura, apely na autoritu, vášeň, publikum, účel (McCloskey 1988). Můžeme doplnit, že takovým dnem rétoriky byla i 50. léta. To je patrné z politických procesů z těchto let. V projevech je používána první osoba množného čísla „my“, tím je dávána jasná hranice „my“ a „oni“, tj. dvě nesmiřitelné skupiny. Kdo není s námi je proti nám! Skutková podstata trestného činu má jasně ideologický podtext. Viníci jsou zřejmí, ačkoliv ještě nebyli pravomocně odsouzeni. Projev Václava Kopeckého jasně definoval oficiální ideologický výklad babických událostí

a předvedl rétoriku této doby, rétoriku s níž komunistická moc přistupovala k propagandistickému využití různých událostí (Případ Babice). Tehdejší projevy byly plny expresivních rétorických prostředků za využití poznatků verbální (písemný i mluvený projev), neverbální a paralingvistické komunikace (srov. Urbanová 2009). Pokud se podíváme na dobové dokumenty a zaměříme se na neverbální komunikaci, dovíme se mnohé o temperamentu a emočním naladění tehdejších řečníků. Jejich gesta a držení těla vypovídají o vztahu ke skupině „oni". Vztah k nepřátelům ukazuje i dynamika, hlasitost a tón řeči, hlavní ukazatele paralingvistické komunikace. Jednalo se spíše o divadelní či recitační vystoupení než o běžné veřejné projevy. Je zřejmé, že tyto projevy musely být jejich aktéry dlouho nacvičovány. To je patrné např. ze závěrečné řeči Ludmily Brožové, která se původně dokonce chtěla stát herečkou, prokurátora Josefa Urválka a dalších, kdy vystoupení není formálním sdělením o určitém postoji či události, ale emocionálním vyjádřením vlastního názoru a odsouzením či přímo opovržením názoru jiných, kteří si dovolí nesouhlasit, či mít pouze určité výtky k oficiální propagandě. V závěrečné řeči absolventky dvouleté Právnické školy pracujících Ludmily Brožové-Polednové, roz. Biedermannová, která byla komunistickou stranou dosazena na místo prokurátora, je dáváno do protikladu chování textilačky Herajtové z Kotony Beroun, která zvyšovala svůj výkon na automatických stavech, aby co nejvíce pomohla budovat naši republiku (my) a obžalované Horákové, která v podzemí dávala dohromady nepřátelské bandy ke zničení republiky (oni). Ideologická propaganda je totální, netýká se jen jednoho úseku života, ale všech jeho oblastí, ať se tedy jedná o práci, rodinu, volný čas, myšlení, cítění. Ideologická propaganda těch správných názorů se pak netýkala jen přítomnosti a budoucnosti, ale podobně jako v románu Orwella 1984 se vracela i do minulosti (Závěrečná řeč Ludmily Brožové-Polednové).

Aby komunisté v 50. letech minulého století vytvořili absolutní kontrolu mysli, chtěli přestavět osobnost člověka, přesměrovat fungování jeho vůle a nasměrovat jeho emoce a pozornost na hodnoty Strany. Tuto situaci výstižně popisuje George Zubrzycki v anekdotě, která se používá pro vysvětlení klasického komunistického učení a ukazuje, jaký vliv mají marxisticko-leninské techniky na chování jedince. Problém je situován do komunistických výcvikových škol a jako cvičení zní: Může někdo uspět a přimět kočku jíst pepř? Nabízí se první řešení, a to, otevřít a držet kočce ústa silou. Bohužel špatná odpověď, jelikož nebylo dosaženo jejího souhlasu, o který jde. Druhé řešení je schovat pepř do ryby. Bohužel také špatně, protože kočka rybu vyplivne, jakmile narazí na pepř. Marxisticko-leninská odpověď je následující: Někdo musí nasypat pepř na rohož, kde

kočka obyčejně spí. Když si kočka lehne, bude se cítit nepříjemně a následně se začne olizovat, aby se zbavila pálení. Výsledkem bude, že:

- Kočka žere
- ze své vlastní vůle,
- která byla zcela podmíněna,
- pepř, který přirozeně nesnáší.

Kočka nikde neviděla a necítila, že by ji nějaká externí síla přiměla k jednání, které by bylo v rozporu s její povahou. Proto se i teď chová spontánně a přirozeně. A to je hlavní cílem komunistické ideologie Budete nenávidět to, co máte rádi a milovat to, co nenávidíte (Zubrzycki 2013).

Závěr

Kontrolou ideologie, která slovy Arendtové vždy obsahuje určité totalitní prvky, je snaha o její deideologizaci. Stále se totiž objevují dogmata a mýty, ať již politického, náboženského, či ekonomického charakteru. Je tedy třeba důsledně provádět tzv. deideologizace, tj. ptát se po příčinách vzniku ideologie, komu slouží, jak se projevují apod. Součástí deideologizace je vždy i rozbor jazyka a řeči. K tomu může pomoci sociologické myšlení, zejména kritické sociologie, která se chce „*distancovat od způsobů myšlení, které odpovídají momentálnímu mocenskému poměru sil ve společnosti*“ (Univerzita Karlova & Petrusek 1996: 540). Celá řada rizik současné společnosti je v oblasti ideologie spjata se sociální polarizací obyvatelstva, zvýšenou nezaměstnaností a vytvářením situací, kdy ohrožené skupiny zejména mládeže inklinují k různým extremistickým ideologiím. Každodenně se setkáváme s ideologií konzumu a spotřební společnosti, kdy se inzerce produktů mění na inzerci životního stylu, i tím se rozšiřují totalitní prvky obsažené v tomto světonázoru. Je jistě vhodné se zamýšlet nad jazykem a řečí dnešní reklamy a jejím neustálým opakováním v médiích připomínajícím dobře zvládnutý brainwashing. Na manipulace tzv. „fake news, hoaxy, clickbait, které v nás vyvolávají emoce a asociace nejsme stále dostatečně připraveni. Rozvoj tzv. mediální gramotnosti výrazně pokulhává za rozvojem sociálních sítí, přitom tyto fenomény budou stále sílit a nabývat na významu.

Literatura

ARENDTOVÁ, H. (1996): *Původ totalitarismu*, *I-III*. Praha: Oikoymenh.
BOURDIEU, P. (2000): *Nadvláda mužů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
ČERMÁK, F.; CVRČEK, V.; SCHMIEDTOVÁ,V. (eds.) (2010): *Slovník komunistické totality*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny - Ústav Českého národního korpusu.
FIDELIUS, P. (2016): *Řeč komunistické moci: nové, rozšířené vydání*. 2. rozšířené vyd. Praha: Triáda.
FRITZE, L. (2014): Kommunistische Ideologie und die Rechtfertigung von Zwang und Gewalt. In: KROLL, F. L.; ZEHNPFENNING, B. (eds.): *Ideologie und Verbrechen*. Munschen: Wilhelm Fink Verlag, s. 93-111.
GEHLEN, A. (1972): *Duch ve světě techniky*. Praha: Svoboda. Filosofie a současnost.
HUBÍK, S. (1999): *Sociologie vědění: základní koncepce a paradigmata*. Praha: Sociologické nakladatelství. Základy sociologie.
KELLER, J. (2004): *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty.
KLAUS, V. Předmluva. *Orwell, 100 let od narození.* <http://cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik27.pdf> [28. 6. 2018].
McCLOSKEY, D. N. (1988): *The Rhetoric of Law and Economics* In: Michigan Law Review, Vol. 86, No. 4, pp. 752-767.
ORWELL, G. (2015): *1984*. Praha: Argo.
POPPER, K. (1994): *Otevřená společnost a její nepřátelé*. II., Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo. Praha: ISE, Oikúmené.
PŘÍPAD Babice, <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/pripad-babice/pripad-babice-ukazka-textu1> [30. 6. 2018]
ŠARADÍN, P. (2001): *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika*. Bratislava: EKONÓM.
URBANOVÁ, M a kol. (2009): *Rétorika pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
VERSCHUEREN, J. (2012): *Ideology in Language* USE. Cambringe: Cambridge Univerzity Press.
ZÁVĚREČNÁ řeč Ludmily Brožové. <http://www.youtube.com/-watch?v=JOEzg6_37NE> [28. 6. 2018].
ZUBRZYCKI, J. (2013): *The Communist Control of The Mind,* <https://www.ecatholic2000.com/cts/untitled-520.shtml> [30. 6. 2018].

Kontakt:

doc. PhDr. Martina Urbanová, Ph.D.

Ústav sociálního rozvoje
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita

Department of Social Development
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel University in Brno

E-mail Address: martina.urbanova@mendelu.cz

Slová zakončené na *-izmus* a ich frekvencia v Slovenskom národnom korpuse

Mária Šimková

Abstract

Words Ending in -ism and their Frequency in the Slovak National Corpus. *Words ending in -ism are employed to denote abstract phenomena – in particular ideological schools and movements. Part of the words ending in -ism belong to the general word stock (optimizmus, turizmus); others are typical for political contexts and political language (liberalizmus, marxizmus). The author analyses the frequency of words ending in -ism in different types of texts and periods in the Slovak National Corpus (https://korpus.juls.savba.sk). The research shows that in this group of words the productive word-formation tendencies are the prefixation (anti-, neo-, post-, inter-, multi- etc.), the derivation from proper names (freudizmus, trumpizmus) but also the coinage of pejorative designations (papalášizmus, imidžizmus).*

Kľúčové slová: lexika, izmy, frekvencia, Slovenský národný korpus.
Keywords: lexicon, isms, frequency, Slovak National Corpus.

Úvod

Na pomenovanie aktuálnych reálií sa v súčasnom jazyku frekventovane používajú slová, ktoré sa pred niekoľkými rokmi či desaťročiami v jazyku nevyskytovali alebo mali nízku frekvenciu, príp. iný význam. Medzi takéto slová patria aj viaceré výrazy zakončené na *-izmus*, ktoré pomenúvajú vlastnosti a iné abstraktné javy, predovšetkým ideové smery a hnutia. Autori monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. 1989) na základe analýzy pohybov a tendencií v slovenčine v 80. rokoch minulého storočia konštatujú: „Tvorenie názvov na *-izmus* s významom smeru, hnutia (politického, spoločenského, ideologického, filozofického, umeleckého) je v súčasnosti veľmi produktívne nielen v odbornej, ale aj v publicistickej sfére, napr. *neokolonializmus, militarizmus, sionizmus, terorizmus, revizionizmus, dogmatizmus; konvencionalizmus, redukcionizmus; neorealizmus, kubizmus* atď. Produktívne je aj tvo-

renie názvov s týmto významom od vlastných mien, pričom tieto názvy sú významovo pružné, môžu vyjadrovať aj sémy „teória, koncepcia, metóda“. Napr.: ... „*fordizmus*“ – ... *gaullizmus* ... *chirakizmus* ...“ (Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. 1989: 283; citované príklady názvov od vlastných mien sme vybrali zo širších vetných kontextov, ktoré naznačujeme troma bodkami).

V uvedenom citáte sa nachádzajú jednak zmienky o produktívnosti tvorenia pomenovaní pomocou formantu *-izmus*, jednak príklady názvov, ktoré fungovali v politickom a širšom spoločenskom kontexte zhruba pred 30 rokmi. V našom príspevku analyzujeme fungovanie výrazov zakončených na *-izmus* v súčasnom jazyku, resp. v rôznych typoch textov a v rôznych obdobiach.

Autori *Dynamiky* získavali materiál na jazykovú analýzu ručnou excerpciou, pričom im išlo o zachytenie pomenovaní ako takých, nezameriavali sa na presné štatistické ukazovatele. V súčasnosti je k dispozícii množstvo textov elektronicky spracovaných v Slovenskom národnom korpuse (https://korpus.juls.savba.sk), ktorý predstavuje rozsiahlu vzorku jazyka a z ktorého je možné získať pomerne spoľahlivé frekvenčné údaje. Výskyt všetkých slov zakončených na *-izmus* a osobitne *izmov* z oblasti politického života sme zisťovali v rámci všeobecnej slovnej zásoby vo viacerých korpusových zdrojoch. Tento prístup sa odlišuje od výskumov zameraných špeciálne na výrazy používané napr. v politickom jazyku totalitných režimov (porov. napr. Schmiedtová 2013), ale zároveň rozširuje poznatky o lexikálnej zložke a osobitných spôsoboch pomenovania reality súvisiacej s politickým životom, ktoré sú zvyčajne predmetom výskumu lingvistov v tejto oblasti (porov. aj David 2011: najmä s. 301).

Použité materiálové zdroje Slovenského národného korpusu

V Slovenskom národnom korpuse (ďalej SNK), budovanom v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV od r. 2002, sú k dispozícii na on-line vyhľadávanie jazykových prostriedkov rôzne typy korpusov: korpus súčasných písaných textov, webový korpus, paralelné korpusy (obsahujúce napr. aj texty európskej legislatívy a ďalších dokumentov EÚ v slovenčine a iných jazykoch), hovorený korpus, nárečový a historický korpus (podrobnejšie porov. Šimková, Gajdošová, Kmeťová, Debnár 2017).

Pri analýze slov zakončených na *-izmus* sme pracovali s nasledujúcimi korpusmi:

- **prim-8.0-public-sane** v rozsahu 1,4 mld. tokenov (slovných a iných jednotiek nachádzajúcich sa v textoch – interpunkcia, číslice, matematické

značky a pod.); korpus obsahuje texty rôznych štýlov a žánrov, ktoré boli napísané a/alebo publikované od r. 1955 do r. 2017, a to v zložení 15,1 percenta umelecké, 65,1 percenta publicistické, 9,5 percenta odborné, 10,3 percenta iné texty s ďalšou podrobnou štýlovo-žánrovou anotáciou,

- **web-4.0** v rozsahu 2,9 mld. tokenov; korpus obsahuje slovenské texty dostupné na webe,
- **r1955az1989-5.0** v rozsahu 83,6 mil. tokenov; korpus obsahuje texty, ktoré boli napísané a/alebo publikované od r. 1955 do r. 1989, a to v zložení 5,3 percenta publicistické, 75,3 percenta umelecké, 14 percent odborné, 5,4 percenta iné texty s ďalšou podrobnou štýlovo-žánrovou anotáciou,
- **s-hovor-6.0** v rozsahu 6,6 mil. tokenov; korpus obsahuje prehovory v štandardnej slovenčine (spontánne rozhovory, rozhlasové, televízne a internetové diskusie, prednášky, kázne, nahrávky z projektu Oral History Ústavu pamäti národa) a ich textové prepisy.

Výber korpusov na našu analýzu teda obsahuje súčasné aj staršie klasicky písané texty, webové texty a prepisy hovorených komunikátov z celého územia Slovenska. Na doplnenie sme využili aj údaje z *Frekvenčného slovníka slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu* (Garabík, Kmeťová, Šimková, Zumrík 2017), v ktorom je spracovaná frekvencia slov v textoch pochádzajúcich z rokov 1991 – 2015.

Fungovanie slov zakončených na *-izmus* v textoch SNK

Na priblíženie postavenia slov zakončených na *-izmus* v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny sme vybrali prvých 25 najfrekventovanejších *-izmov*, ako sa nachádzajú vo Frekvenčnom slovníku slovenčiny na báze SNK (ďalej FSS-SNK). Zoznam je usporiadaný podľa absolútnej frekvencie (FRQ), v druhom stĺpci je informácia o poradí analyzovaných slov v slovníku (rang) a v treťom stĺpci informácia o ne/rovnomernosti použitia konkrétneho slova vo všetkých alebo iba v niektorých textoch v SNK (ARF – priemerná redukovaná frekvencia slova; porov. aj Šimková 2017: 17).

V uvedenom zozname podľa FRQ sa nachádzajú aj slová, ktoré by sa na základe ARF, resp. využitia slova len v (malej) časti textov nedostali medzi prvých 25 najfrekventovanejších slov zakončených na *-izmus*, ide napr. o slová *judaizmus*, *klasicizmus*. Naopak, slová *egoizmus, rasizmus* sa používajú všeobecnejšie a v poradí podľa ARF by boli o niekoľko miest vyššie.

Zoznam 25 najfrekventovanejších *-izmov* podľa Frekvenčného slovníka slovenčiny na báze SNK:

		FRQ	rang	ARF
1.	mechanizmus	9 410	2 637	3 848
2.	organizmus	9 300	2 665	3 109
3.	**socializmus**	5 539	4 105	1 876
4.	**komunizmus**	4 593	4 742	1 673
5.	optimizmus	3 225	6 185	1 705
6.	**terorizmus**	3 070	6 417	1 010
7.	realizmus	3 023	6 495	880
8.	**nacionalizmus**	2 325	7 916	752
9.	**kapitalizmus**	2 123	8 443	786
10.	**fašizmus**	1 848	9 363	749
11.	turizmus	1 777	9 628	637
12.	romantizmus	1 626	10 262	436
13.	humanizmus	1 508	10 829	503
14.	mikroorganizmus	1 378	11 546	410
15.	katechizmus	1 310	11 973	474
16.	alkoholizmus	1 291	12 099	536
17.	metabolizmus	1 249	12 371	385
18.	**marxizmus**	1 220	12 602	366
19.	egoizmus	1 217	12 624	521
20.	judaizmus	1 166	12 998	238
21.	**rasizmus**	1 148	13 137	528
22.	**liberalizmus**	1 081	13 677	376
23.	klasicizmus	984	14 631	201
24.	katolicizmus	887	15 685	313
25.	**antisemitizmus**	873	15 859	289

V prvej desiatke slov zakončených na *-izmus* sa nachádza až 6 takých slov, ktoré viac-menej bezprostredne pomenúvajú reálie späté s politickým kontextom, na ďalších miestach prevládajú viac *izmy* zo všeobecnej slovnej zásoby alebo termíny z iných oblastí. Presnú analýzu výskytu týchto slov v konkrétnych textoch sme nerealizovali, ale vo FSS-SNK sa uvádza frekvenčná distribúcia slov podľa hlavných štýlov (umelecký, publicistický, odborný), z ktorej vyplýva, že napr. slovo *socializmus* sa najčastejšie vyskytuje v odborných textoch (52 perccent), slová *komunizmus* a *terorizmus* v publicistických textoch (*komunizmus* 42 percent, *terorizmus* 56 percent).

Vo všeobecnom korpuse písaných textov prim-8.0-public-sane sú zo skupiny slov zakončených na *-izmus* najfrekventovanejšie slová (podľa poradia) *organizmus, mechanizmus, socializmus, komunizmus, terorizmus*, v korpuse textov zverejňovaných na webe sú to slová *organizmus, mechanizmus, socializmus, metabolizmus, komunizmus*, slovo *terorizmus* je v tejto skupine vo webovom korpuse na 7. mieste. V korpuse textov z r. 1955 až 1989 sú medzi prvými piatimi najfrekventovanejšími slovami zakončenými na *-izmus* slová *socializmus, realizmus, mechanizmus, organizmus, marxizmus*, slovo *terorizmus* sa v tejto skupine v textoch spred r. 1989 nachádza na 205. mieste. V prvej pätici najfrekventovanejších *-izmov* v Slovenskom hovorenom korpuse sa okrem opakujúcej sa štvorice *komunizmus, socializmus, mechanizmus, organizmus* nachádza na 5. mieste slovo *vulgarizmus*. Slovo *terorizmus* sa v tomto korpuse spomína iba 4 x (55. v poradí), frekventovanejšie sú tu napr. slová *fanatizmus* 10 x (25.), *radikalizmus* 7 x (33.), *banditizmus* 5 x (52.).

Prehľadné porovnanie prvých piatich najfrekventovanejších slov zakončených na *-izmus* vo vybraných korpusoch a vo FSS-SNK obsahuje nasledujúca tabuľka:

	prim-8.0	**web-4.0**	**FSS-SNK**	**r1955az1989**
1.	organizmus	organizmus	mechanizmus	socializmus
2.	mechanizmus	mechanizmus	organizmus	realizmus
3.	socializmus	socializmus	socializmus	mechanizmus
4.	komunizmus	metabolizmus	komunizmus	organizmus
5.	terorizmus	komunizmus	optimizmus	marxizmus
		7. terorizmus	6. terorizmus	205. terorizmus

Na základe analýzy výskytu slova *terorizmus* v hlavnom korpuse prim-8.0 v konkrétnych rokoch zisťujeme, že napr. v r. 2010 sa slovo *terorizmus* nachádzalo v skupine *-izmov* na 17. mieste, v r. 2017 na 4. mieste, pričom v tomto roku bolo v tejto skupine na 1. mieste slovo *extrémizmus*.

V korpuse prim-8.0-public-sane sa celkovo nachádza 504 940 výskytov slov zakončených na *-izmus* vo všetkých tvaroch (t. j. vo všetkých pádoch a číslach, ako boli použité v príslušných kontextoch). Z tohto počtu sme na ďalšiu analýzu vybrali 1 000 najčastejších lem (t. j. základných tvarov slov, ktoré zahŕňajú všetky použité tvary).

Z lingvistického hľadiska sa v tejto skupine slov ukázal ako veľmi produktívny predponový spôsob tvorenia, hoci väčšina takto utvorených *izmov*

je menej frekventovaná ako tie isté slová bez predpony. Do nasledujúceho prehľadu sme zahrnuli predpony, polopredpony aj časti samostatných slov použitých pri tvorbe zloženiny na *-izmus*. Zoznam je usporiadaný abecedne podľa prvej časti, príklady (ak sú viaceré) sú v poradí podľa frekvencie v korpuse prim-8.0:

a	ateizmus, astigmatizmus, agnosticizmus, amoralizmus, ahistorizmus, agramatizmus
agro	agroturizmus
anti	antisemitizmus, antikomunizmus, antiamerikanizmus, antifašizmus, antimečiarizmus, antiklerikalizmus, antisovietizmus, antijudaizmus, antiliberalizmus, antiintelektualizmus, antirasizmus, antiglobalizmus, antisionizmus, antikapitalizmus, antifeminizmus, antikatolicizmus, antirealizmus, antimilitarizmus, antihumanizmus, antieuropeizmus, antiteizmus, antiimperializmus, antiboľševizmus, antikolonializmus, anticiganizmus, antinacionalizmus, antitradicionalizmus, antitotalitarizmus, antimarxizmus, antikonformizmus, antidemokratizmus
antropo	antropocentrizmus, antropomorfizmus
austro	austroslavizmus, austromarxizmus
auto	autoerotizmus, autobiografizmus, autokratizmus, autoexotizmus
bi	bimetalizmus
bio	bioterorizmus, biocentrizmus, biomagnetizmus
cyklo	cykloturizmus
de	dekonštruktivizmus, dekonštrukcionizmus
dez	deziluzionizmus
di	dimorfizmus
dia	diamagnetizmus
dys	dysfemizmus, dysgramatizmus
ego	egocentrizmus
eko	ekoturizmus, ekofeminizmus, ekoterorizmus
etno	etnocentrizmus
euro	euroskepticizmus, eurooptimizmus, eurocentrizmus, eurorealizmus, europesimizmus, eurokomunizmus
ex	excentrizmus
foto	fotožurnalizmus, fotorealizmus
geo	geoturizmus, geocentrizmus, geomagnetizmus
homo	homomorfizmus
hyper	hyperrealizmus, hypersplenizmus
hypo	hypogonadizmus,
i	iracionalizmus

in	indeterminizmus
inter	internacionalizmus, interkulturalizmus
islamo	islamofašizmus
kléro	klérofašizmus
kozmo	kozmopolitizmus
kyber	kyberterorizmus
logo	logocentrizmus
lokál	lokálpatriotizmus
makro	makroorganizmus
mikro	mikroorganizmus
mono	monoteizmus, monofyzitizmus, monoteletizmus, monolingvizmus, monometalizmus, monotheletizmus
multi	multikulturalizmus, multilateralizmus, multilingvizmus
nad	nadrealizmus
narko	narkoterorizmus
ne	neprofesionalizmus, nekonformizmus, nerealizmus
neo	neonacizmus, neoliberalizmus, neorealizmus, neofašizmus, neoklasicizmus, neokolonializmus, neokonzervativizmus, neomarxizmus, neoplatonizmus, neoromantizmus, neostalinizmus, neokonštruktivizmus, neoabsolutizmus, neošamanizmus, neokubizmus, neopozitivizmus, neosymbolizmus, neoimpresionizmus, neoplasticizmus, neoboľševizmus, neosocializmus, neoslavizmus, neokomunizmus, neodarvinizmus
non	nonkonformizmus
novo	novoplatonizmus, novoromantizmus, novotomizmus, novopozitivizmus, novoklasicizmus,
pan	panslavizmus, panteizmus, pangermanizmus, panarabizmus, panhungarizmus, pansexualizmus, panerotizmus, panturkizmus
para	paramagnetizmus, paralympizmus
pato	patomechanizmus
pluri	plurilingvizmus
pod	podrealizmus
poly	polymorfizmus, polyteizmus, polycentrizmus
post	postmodernizmus, postkomunizmus, poštštrukturalizmus, postimpresionizmus, posthumanizmus, postromantizmus, postfašizmus, postmarxizmus
pre	preromantizmus
pro	proamerikanizmus
pseudo	pseudohumanizmus
semi	semipelagianizmus
sex	sexturizmus

ski	skialpinizmus
soc	socrealizmus
sociál	sociálšovinizmus, sociáldemokratizmus, sociálnacionalizmus
super	superorganizmus, superterorizmus, superkapitalizmus
teo	teocentrizmus
trans	transsexualizmus, transhumanizmus
turbo	turbokapitalizmus
ultra	ultranacionalizmus, ultraimperializmus
uni	unilateralizmus
veľko	veľkokapitalizmus
zen	zenbudhizmus
žido	židoboľševizmus

Spolu ide o 67 predpôn a polopredpôn, z ktorých sa najčastejšie využívajú predpony *anti-* (31), *neo-* (24), *pan-* a *post-* (po 8). V spojení s rôznymi predponami sa najčastejšie vyskytujú základy *realizmus*, *fašizmus*, *terorizmus*:
antirealizmus, eurorealizmus, fotorealizmus, hyperrealizmus, nadrealizmus, nerealizmus, neorealizmus, podrealizmus, socrealizmus (9),
antifašizmus, islamofašizmus, klérofašizmus, neofašizmus, postfašizmus (5),
bioterorizmus, ekoterorizmus, kyberterorizmus, narkoterorizmus, superterorizmus (5).

Osobitnú skupinu *izmov* predstavujú pomenovania utvorené z mien predstaviteľov hnutí, smerov a pod., v ktorých sa nachádzajú osoby a osobnosti dávnych časov aktuálne aj v súčasnosti, postavy novších dejín aj najnovších udalostí. Medzi 1 000 lemami v korpuse prim-8.0 sme našli takto použitých celkovo 57 jednotlivých mien, 6 z nich bolo použitých aj s predponami. V nasledujúcom prehľade sme ich usporiadali podľa frekvencie:

marxizmus, bud(d)hizmus, mečiarizmus, leninizmus, stalinizmus, darvinizmus/darwinizmus, konfucianizmus/konfucionizmus, platonizmus, maoizmus, hitlerizmus, thatcherizmus, jansenizmus, ***antimečiarizmus***, freudizmus, husitizmus, aristotelizmus, jozefinizmus, frankizmus, putinizmus, hegelianizmus, trockizmus, mccarthizmus, ***neomarxizmus***, machiavelizmus, tolstojizmus, ***neoplatonizmus***, bonapartizmus, parkinsonizmus, montanizmus, kádárizmus, origenizmus, epikureizmus, ***semipelagianizmus***, trumpizmus, mesmerizmus, titoizmus, fordizmus, ***neostalinizmus***, ficizmus, brežnevizmus, gaullizmus, augustinizmus, keynesianizmus, byronizmus, kainizmus, donatizmus, machiavellizmus, taylorizmus, bergsonizmus, orbá-

nizmus, blairizmus, teilhardizmus, rousseauizmus, castrizmus, jakobinizmus, blondelizmus, cézarizmus, višnuizmus, perónizmus, lamarckizmus, dzurindizmus, ***neodarvinizmus***, mcluhanizmus, ***antimarxizmus***.

Medzi najsúčasnejšie pomenovania patria: *mečiarizmus, putinizmus, trumpizmus, ficizmus, orbánizmus, blairizmus*.

Okrem využitia slov zakončených na *-izmus* v publicistike, politickom jazyku a iných odborných sférach sa tento formant uplatňuje aj v okazionálnych slovách či v kombinácii so slovami pejoratívneho až vulgárneho charakteru; pejoratívne sa môžu použiť aj inak nocionálne výrazy (porov. Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. 1989: 285). V korpuse prim-8.0 sme z tejto skupiny zaregistrovali napr. výrazy *papalášizmus, shopoholizmus/shopaholizmus, polopatizmus, značkoholizmus/brandizmus, laxizmus, kokotizmus, chrenizmus, gangsterizmus, hacktivizmus, imidžizmus, chyméryzmus, fachidiotizmus, fixizmus, doslovizmus, debilizmus, kofeinizmus, anticiganizmus, legominizmus, slacktivizmus, blbizmus*.

Postoj niektorých predstaviteľov politického spektra k takýmto pomenovaniam (a reáliám, ktoré označujú) vyjadruje citát uvedený ako motto na stránke internetového politicko-spoločenského magazínu:
„Napriek tomu, že *socializmus* a *komunizmus* skrachovali, pretože ich prevalcovala realita, ich mäkšie deriváty žijú ďalej: politická korektnosť, pozitívna diskriminácia, ľavicový *liberalizmus*, *feminizmus*, *environmentalizmus*, *korporativizmus*, *antiamerikanizmus*, *antisemitizmus*, neznášanlivý *sekularizmus*, *pacifizmus*, *humanrightizmus*, ekonomický *antiglobalizmus*, *europeizmus* a iné ***cvokizmy***“ (http://www.prave-spektrum.sk).

Záver

Cieľom nášho príspevku bolo jednak analyzovať dynamické procesy v jazyku – v skupine slov zakončených na *-izmus* v rôznych typoch textov a v rôznych obdobiach, jednak ukázať na analýze vybranej vzorky slov možnosti využitia zdrojov Slovenského národného korpusu pri výskume politického jazyka na pozadí bežnej slovnej zásoby. Aj na základe našej malej sondy sa ukazuje, že „lexikálna rovina politického diskurzu podlieha modifikáciám a transformáciám najviac“ (Štefančík, Dulebová 2017: 81). Na podrobnú analýzu priamo politického diskurzu by bolo potrebné vytvoriť špecializované korpusy textov politických strán, parlamentných prejavov či prepisov politických diskusií.

Literatúra a zdroje

DAVID, J. (2011): František Čermák – Václav Cvrček – Věra Schmiedtová (eds.): Slovník komunistické totality. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. Recenze. In: Slovo a *slovesnost*, Vol. 72, No. 4, s. 301-306.

GARABÍK, R.; KMEŤOVÁ, B.; ŠIMKOVÁ, M.; ZUMRÍK, M. a kol. (2017): *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu.* Bratislava: Veda.

HORECKÝ, J.; BUZÁSSYOVÁ, K.; BOSÁK, J. a kol. (1989): *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.

SCHMIEDTOVÁ, V. (2013): *Malý slovník reálií komunistické totality.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ŠIMKOVÁ, M. (2017): Frekvenčný slovník slovenčiny na báze písaných textov Slovenského národného korpusu. In: GARABÍK, R.; KMEŤOVÁ, B.; ŠIMKOVÁ, M.; ZUMRÍK, M. a kol.: *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu.* Bratislava: Veda, s. 7-18.

ŠIMKOVÁ, M.; GAJDOŠOVÁ, K.; KMEŤOVÁ, B.; DEBNÁR, M. (2017): *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania.* Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

Slovenský národný korpus. Korpusy *prim-8.0-public-sane, web-4.0, r1955az1989, s-hovor-6.0*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

Kontakt:

PhDr. Mária Šimková, Ph.D.

Slovenský národný korpus	Department of Slovak National Corpus
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, v. v. i.	Ľ. Štúr Institute of Linguistics, v. v. i.
Slovenská akadémia vied Bratislava	Slovak Academy of Sciences Bratislava

Email Address: maria.simkova@korpus.juls.savba.sk

Parlamentná reč z hľadiska teórie rečových aktov

Helena Mazurová

Abstract

Parliamentary Speech from the Perspective of the Speech Act Theory. *The activity of Members of Parliament during parliamentary discourse is largely a linguistic activity. The main objective of a parliament is to pass bills but Members of Parliament also present different political interests and opinions and do different political activities. The author in this paper focuses on the analysis of a specific part of parliamentary speech – factual comments from the perspective of the speech act theory to show how Members of Parliament are able to influence the parliamentary activities.*

Kľúčové slová: parlamentná reč, teória rečových aktov, parlamentný rečový akt, faktická poznámka.
Keywords: parliamentary speech, speech act theory, parliamentary speech act, factual comment.

Úvod

Parlamentná reč je súčasťou politického diskurzu. Politický diskurz je špecifická forma komunikácie daná svojím obsahom, formou a kontextom; podľa Baranova a Kazatkeviča (1991) je politický diskurz „súhrn všetkých rečových aktov, použitých v politických diskusiách a takisto pravidiel verejnej politiky, overených tradíciou a skúsenosťami".

Parlamentná reč, resp. parlamentný diskurz je podľa Štefančíka a Dulebovej (Štefančík, Dulebová 2017) jeden zo žánrov politického jazyka – *jazyk politiky* a jeho subžánru – *jazyk v politike*, ktorý je charakterizovaný ako vnútorná komunikácia politikov, kde recipientmi parlamentnej reči sú poslanci parlamentu. Parlamentná reč je, zjednodušene, najmä hovorová, ale i písomná forma reči poslancov v parlamente. Definičným znakmi parlamentnej reči sú jej aktéri – poslanci parlamentu, miesto – parlament, činnosť – prijímanie zákonov a iné činnosti s tým súvisiace a fakt, že vystúpenia poslancov parlamentu sú riadené rokovacím poriadkom parlamentu. Poslanci môžu na pôde parlamentu vystúpiť len na základe zákona o rokovacom poriadku s rozpravou, s faktickou poznámkou a/alebo s proce-

durálnym návrhom, klásť otázky členom vlády v hodine otázok, písomnou formou interpelovať členov vlády, navrhovať a hlasovať o zákonoch, prípadne ďalšie činnosti dané v zákone o rokovacom poriadku.

Faktické poznámky majú svoje špecifické miesto v ústnom prejave poslancov: patria medzi najčastejšie používaný ústny prejav poslancov na rokovaní parlamentu. Poslanci faktickými poznámkami reagujú na prejav iného poslanca v rozprave. Podľa zákona je faktická poznámka ohraničená limitom dvoch minút, preto prehovor poslanca je pomerne krátky.

V tomto príspevku sme sa zamerali na analýzu faktických poznámok, ktoré sme rozoberali z hľadiska teórie rečových aktov, aby sme poukázali nielen na to, čo poslanci hovoria, ale aj čo konajú a aký efekt svojím prehovorom majú na iných poslancov, ako bojujú o politickú moc a vedenie štátu.

Teória rečových aktov ako teoretický základ analýzy parlamentnej reči

Vo všeobecnosti, všetko, čo ľudia povedia je rečový akt. Teória rečových aktov prináša novú perspektívu pohľadu na vzťah jazyka a politiky, ako politika používa jazyk. Z hľadiska teórie rečových aktov parlamentný text alebo parlametná reč je parlamentný makrorečový akt, ktorý pozostáva z viacerých rečových aktov (Fotion 1971). Slovo „akt“ podľa Austina znamená „určitú fixnú fyzickú vec, ktorú konáme“ (Austin 2004: 105). Parlamentný text, ústny alebo písomný, je vykonávanie špecifickej parlamentnej (politickej) činnosti, ktorá má fyzický charakter. Analyzovať parlamentný text alebo parlamentnú reč ako makrorečový akt znamená posudzovať ho z vonkajšieho hľadiska ako uzavretý celok, ktorý je výsledkom jazykovej činnosti poslancov ako politických subjektov v kontexte parlamentnej (politickej) činnosti.

Parlamentná reč je z hľadiska teórie rečových aktov parlamentný makrorečový akt, ktorý pozostáva zo štruktúrovaného súboru jednotlivých parlamentných rečových aktov. Parlamentný makrorečový akt môžeme teoreticky skúmať na základe Austinovej teórie o rečových aktoch (Austin 2004) ako lokučný, ilokučný a perlokučný akt. Parlamentná reč ako lokučný akt je vyslovenie viet, ústna výpoveď, ktorá je realizovaná pomocou fonetických, morfologických, lexikálnych, syntaktických a štylistických pravidiel jazyka. Lokučné akty v lingvistike definujeme ako parlamentný (politický) jazyk. Tradične sa v teórii pokladá parlamentný (politický) jazyk za nástroj na vyjadrenie boja o politickú moc v spoločnosti, v lingvistike sa analyzujú konkrétne jazykové tvary a významy slov parlamentného (politického) jazyka. Parlamentný jazyk je len jedna časť parlamentného rečového aktu, ktorého súčasťou sú i dva ďalšie akty: ilokučný a perlokučný akt. Ilokučný akt je

podľa Austina (2004) akt, ktorý vykonávame pri vyslovovaní lokučného aktu a vyjadruje ilokučný zámer hovoriaceho. Ilokučný akt je vykonanie činnosti, je to autentická komunikácia medzi konkrétnymi poslancami (politickými subjektmi) v konkrétnej parlamentnej (politickej) situácii (v konkrétnom čase a priestore). Perlokučným aktom sa dosahuje účinok vyslovením lokučného aktu a vykonaním ilokučného aktu.

Austin (2004) stanovil podmienky úspešného vykonania rečového aktu ako pravidlá konvenčnej procedúry do dvoch kvalitatívne odlišných skupín. Aby konvenčná procedúra bola úspešná, musia byť dodržané stanovené podmienky úspešného rečového aktu: vyslovenie určitých slov určitými osobami za určitých okolností, ktoré majú konvenčný účinok; osoby a okolnosti musia byť primerané vzhľadom na danú konvenčnú procedúru a účastníci musia túto procedúru vykonať správne a úplne. V druhej skupine pravidlá stanovujú podmienky existencie myšlienok a pocitov hovoriaceho a úmysel účastníkov správať sa na základe týchto myšlienok a pocitov a aj reálne správanie účastníkov konvečnej procedúry na ich základe.

Parlamentný makrorečový akt má dve ilokučné sily, ktoré vyjadrujú zámer poslanca. Funkciou prvej ilokučnej sily je vykonanie samotného parlamentného makrorečového aktu ako jeden celok, ktorým sa zaraďuje do súboru iných parlamentných textov (napríklad faktická poznámka v parlamentnej rozprave). Druhá ilokučná sila riadi správanie rečových aktov a ich vzájomných vzťahov v rámci parlamentného makrorečového aktu. Parlamentná reč vo svojich jednotlivých formách ako parlamentný rečový akt sa líši od iných rečových aktov piatimi základnými znakmi: parlamentný rečový akt môže vykonať len poslanec parlamentu; parlamentný rečový akt sa môže uskutočniť len v parlamente; lokučný akt je vyjadrený parlamentným (politickým) jazykom; ilokučným aktom sa vykonáva parlamentná (politická) činnosť, parlamentný rečový akt nadobúda parlamentný (politický) účinok; perlokučným aktom parlamentného rečového aktu je spôsobenie parlamentného (politického) účinku.

Searle podobne ako Austin určil päť základných typov rečových aktov na základe piatich odlišných typov ilokučných účelov. Ilokučný účel rečového aktu Searle definuje ako „zmysel alebo cieľ, na základe ktorého je aktom daného typu“ (Searle 2007: 161). Searlovu taxonómiu rečových aktov tvorí päť typov rečových aktov. Asertívny rečový akt je akt s ilokučným účelom zaviazať hovoriaceho k pravdivosti svojej výpovede, ktorá sa má zhodovať so situáciou vo svete. Direktívny rečový akt je akt s ilokučným účelom prinútiť počúvajúceho, aby sa správal tak, ako je to povedané v lokučnom akte. Komisívny rečový akt zaväzuje hovoriaceho k propozičnému obsahu komisívu. Expresívny rečový akt vyjadruje postoj hovoriaceho. Deklarácie ako rečové akty sú jedinečné, lebo dosahujú zmenu vo svete

tým, že ho vyhlásia za zmenený, a to na základe úspešného vykonania rečového aktu (Searle 2007). Deklaráciami sa mení stav sveta priamo vykonaním rečového aktu. Túto taxonómiu môžeme použiť i na parlamentné rečové akty.

Parlamentnú reč z hľadiska teórie rečových aktov by sme mohli definovať ako parlamentný makrorečový akt, ktorý pozostáva z parlamentných rečových aktov - v ústnej i písomnej forme – použitých pri rokovaniach poslancov v parlamente pri dodržaní parlamentných rokovacích pravidiel, ktoré sú tiež výsledkom predchádzajúcej parlamentnej konvenčnej procedúry.

Analýza faktických poznámok z hľadiska teórie rečových aktov

Každá parlamentná reč, ktorá vznikla v reálnej parlamentnej situácii, je autentická a môže slúžiť ako poznávací prototyp pre daný druh parlamentnej reči (Rybár 2005). Základ našej analýzy faktických poznámok je výber piatich faktických poznámok z 32. schôdze NR SR, 7. volebného obdobia konanej dňa 24.05.2018, ktorej programom bolo návrh na vyslovenie nedôvery podpredsedníčke vlády SR a ministerke pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Ing. Gabriely Matečnej na základe zákona č. 325/1996 Z. z. o rokovacom poriadku NR SR v znení neskorších predpisov.

Jazyk je základným pracovným nástrojom poslancov, ktorým vyjadrujú svoje politické presvedčenie, názory a postoje. Poslanci môžu v rozprave vystúpiť s faktickou poznámkou podľa § 33, ods. 1 a 2 zákona o rokovacom poriadku, ktorý im vymedzuje právo len na jednu faktickú poznámku k jednému predrečníkovi a negatívne vymenúva, čo nemôže byť obsahom faktickej poznámky.

Faktická poznámka je krátky ústny prejav, ktorým poslanec reaguje na vystúpenie iného poslanca v rozprave okamžite, teda ide o vopred nepripravenú reč. Vo faktickej poznámke poslanec zvyčajne reaguje len na časť vystúpenia predrečníka, a to najmä upozorňuje na nejaký fakty v rozprave predrečníka, vyvracia nejaké jeho tvrdenie, upozorňuje na iné skutočnosti týkajúce sa prejavu predrečníka, hodnotí jeho prejav, apeluje, argumentuje a polemizuje s predrečníkom. Faktické poznámky opozičných poslancov sú často konfrontačné; koaliční poslanci vystupujú s prejavmi v prospech koaličného predrečníka a naopak. Hlavnou funkciou faktickej poznámky je ovplyvniť rozhodovanie poslancov v danej veci, ktorú poslanci prerokúvajú v programe schôdze. Vzhľadom na fakt, že pri rozhodovaní a hlasovaní v parlamente je vysoká predvítaľnosť výsledku hlasovania podľa aktuálneho politického rozloženia síl v parlamente, úlohou faktických poznámok je upozorniť oponentov na určité fakty a presvedčiť ich o ich pravdivosti, kon-

frontačná polemika poslancov často vyznieva ako exhibícia a zdá sa, že nemá priamy vplyv na hlasovanie o danej veci.

Postavenie faktickej poznámky z politického hľadiska je ukotvené v zákone o rokovacom poriadku; z lingvistického hľadiska sa pozornosť sústreďuje na lingvistickú analýzu konkrétneho rečového prejavu poslanca, ktorý vystúpi s faktickou poznámkou. Z hľadiska teórie rečových aktov je politické a jazykové hľadisko prepojené. 32. schôdza NR SR v siedmom volebnom období je ako celok s prvou ilokučnou silou jeden parlamentný makrorečový akt. Druhá ilokučná sila štrukturuje jednotlivé parlamentné rečové akty počas tejto schôdze do štruktúrovaného celku s hlavnými bodmi / rečovými aktami ako sú otvorenie schôdze, návrh na vyslovenie nedôvery, rozprava, faktické poznámky a hlasovanie o vyslovení nedôvery a ukončenie rokovania schôdze parlamentu. Počas schôdze bolo prihlásených 20 poslancov do rozpravy, na ktoré reagovali poslanci so 103 faktickými poznámkami. Faktické poznámky tvorili najväčšiu skupinu rečových aktov 32. schôdze NR SR.

Každá faktická poznámka je parlamentný makrorečový akt v rámci štruktúry 32. schôdze NR SR. Prvá ilokučná sila tohto parlamentného makrorečového aktu ho zaraďuje presne do štruktúry schôdze. Druhá ilokučná sila riadi vzájomné vzťahy medzi parlamentnými rečovými aktami, ktoré formujú faktickú poznámku ako jeden uzavretý parlamentý makrorečový akt. Každý parlamentný rečový akt sa skladá z troch aktov: lokučného (vyslovenie faktickej poznámky), ilokučného (konanie poslanca, vyslovenie jeho zámeru s určitou ilokučnou silou) a perlokučného (vyvolanie účinku u ostatných poslancov). Lingvistická analýza parlamentej reči, resp. faktickej poznámky sa týka len lokučného aktu, formy, obsahu a významu jazykových prostriedkov; ilokučný a perlokučný akt ostáva mimo záujem lingvistickej analýzy. Jednotlivé rečové akty faktických poznámok môžeme klasifikovať podľa Searlovej taxonómie. V našej analýze piatich faktických poznámok (12., 14., 16., 22. a 24. bod textového prepisu rozpravy 32. schôdze NR SR zo dňa 24.05.2018) sme najviac identifikovali asertívne rečové akty, ktorými poslanci tvrdili rôzne skutočnosti ako pravdivé fakty, v menšej miere sa vyskytli expresívne rečové akty, ktorými poslanci vyjadrili svoje postoje k rozprave predrečníka. Poslanci sa snažili vecne argumentovať na prejav poslanca v rozprave. Opoziční poslanci, ktorých bolo viac s faktickými poznámkami v danej rozprave, mali kritické výhrady k predrečníkovi, naopak, koaliční poslanci sa vyjadrovali v prospech predrečníka, ktorý bol z koaličného tábora. Jeden z poslancov, ktorý bol osobne oslovený v negatívnom zmysle v rozprave predrečníka volil veľmi expresívne vyjadrovacie prostriedky (lokučný akt), ale jeho výpoveď tvorili tiež asertívne rečové akty, ktorými tvrdil určité skutočnosti ako fakty. Perlokuč-

ný akt spôsobuje účinok na všetkých poslancov prítomných v parlamentnej rokovacej miestnosti. Jedným z cieľov vystúpenia poslancov s faktickými poznámkami je aj možnosť presvedčiť ostatných poslancov o svojich tvrdeniach, ktorými by mohli ovplyvniť hlasovanie, v tomto prípade o vyslovení, príp. nevyslovení dôvery ministerke pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. Z parlamentnej praxe vieme, že poslanci zvyčajne hlasujú podľa vopred dohodnutého postupu, preto je vysoká predvídateľnosť hlasovania v každom konkrétnom prípade hlasovania o vyslovení nedôvery členovi vlády. Perlokučný účinok faktických poznámok opozičných poslancov na koaličných poslancov je z objektívneho pohľadu nulový, lebo neovplyvní hlasovanie koaličných poslancov, zo subjektívneho hľadiska sa nedá zmerať. Faktické poznámky ako parlamentné makrorečové akty opozičných poslancov sú neúspešné, lebo nespôsobujú perlokučný účinok u koaličných poslancov; môžu plniť inú skrytú funkciu.

Faktické poznámky majú vymedzený časový priestor, negatívne vymedzené formálne obsahové náležitosti, ale ich obsah je rôznorodý. Hodnota faktickej poznámky do značnej miery závisí od osobnosti poslanca, ale vplyv faktickej poznámky ako druh parlamentnej reči na celkový priebeh parlamentného rokovania závisí od príslušnosti poslanca ku koalícii alebo opozícii v parlamente.

Záver

Parlamentná reč je dôležitou súčasťou politického diskurzu. Rozprava o zákonoch a hlasovanie o nich ovplyvňuje celý spoločenský, politický i právny život ľudí v spoločnosti. Analýza parlamentnej reči podľa teórie rečových aktov umožňuje nielen lingvistickú analýzu parlamentnej reči (lokučný akt parlamentného rečového aktu), ale umožňuje najmä vnímať parlamentnú reč ako reálne konanie poslancov v politickom boji v parlamentnej rozprave (ilokučný akt parlamentného rečového aktu) s priamym alebo nepriamym politickým účinkom na ostatných poslancov (perlokučný akt parlamentného rečového aktu).

Teória rečových aktov nám poskytuje nástroj na hodnotenie parlamentnej reči ako parlamentného makrorečového aktu, ktorého analýza spája lingvistickú a politickú analýzu parlamentnej reči.

Literatúra

AUSTIN, J. L. (2004): *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava: Kalligram.
BARANOV, A.; KAZAKEVIČ, G. (1991): *Parlamenstkyje debaty: tradicii i novatorstvo*. Moskva: Znanie.
FOTION, N. (1971): Master Speech Acts. In: *The Philosophical Quaterly*, No. 21, pp. 232-243.
Rozprava 32. schôdze NR SR, 7. volebné obdobie zo dňa 24. 5. 2018. <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava> [29. 5. 2018].
RYBÁR, J. et al. (2005): *Jazyk a kognícia*. Bratislava: Kalligram.
SEARLE, J. R. (2007): *Rečové akty*. Bratislava: Kalligram.
ŠTEFANČÍK, R., DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika: Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
Zákon č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku NR SR v znení neskorších predpisov.

Kontakt:

JUDr. PhDr. Helena Mazurová, Ph.D.

Katedra jazykov — Department of Languages
Technická univerzita v Košiciach — Technical University of Košice
Email Address: helena.mazurova@tuke.sk

Démonizácia nepriateľa v 21 storočí[1]

Radoslava Brhlíková

Abstract

Demonization of the Enemy in the 21st Century. *The demonization of the enemy in language as well as the theory of the mirror image of the enemy is known from the beginnings of human existence. This policy instrument was viewed during the Cold War in the 20th century as the most sofisticated. Optimistically, we thought that with the fall of the Iron Curtain, that propaganda tool would disappear, but the opposite is true. This paper deals with the analysis of this tool in connection with new concepts such as hybrid war and fake news.*

Kľúčové slová: nepriateľ, démonizácia, propaganda, medzinárodné vzťahy, hybridná vojna.
Keywords: enemy, demonization, propaganda, international relations, hybrid war.

Úvod

S démonizáciou nepriateľa v jazyku, ako aj s teóriou zrkadlového obrazu nepriateľa sa stretávame od počiatkov ľudskej existencie. Najsofistikovanejšie sa tento nástroj politiky prejavil počas studenej vojny v 20. storočí. Optimisticky sme sa domnievali, že s pádom železnej opony tento nástroj propagandy vymizne, opak je však pravdou. Predkladaný príspevok sa zaoberá analýzou tohto nástroja v spojitosti s novými pojmami ako hybridná vojna a *fake news*. Pokúša sa teoreticky tieto pojmy zadefinovať a ilustrovať ich na príkladoch z medzinárodnej politiky.

Nástroje démonizacie nepriateľa

Výber politického jazyka v domácej a zahraničnej politike je vždy kľúčom k mobilizácii verejnosti a zároveň je i nástrojom na potrebné zjednodušenie

[1] Príspevok vznikol ako čiastková úloha grantu VEGA 2/0036/15 Národnoštátne záujmy SR v medzinárodných vzťahoch v post-integračnom období.

rozhodovacích procesov (Brhlíková 2017). Jazykom možno politického protivníka poraziť efektívnejšie ako vo fyzickom súboji, v ktorom by mohol získať podobu martýra a tým aj sympatie na svoju stranu, čo je nástroj, s ktorým pracujú mnohé islamistické teroristické organizácie pri získavaní nových samovražedných bojovníkov.

Tým, že protivníka – nepriateľa nazveme zrozumiteľne, vymenujeme všetky jeho negatívne vlastnosti, najlepšie v porovnaní s našimi „dobrými", získavame publikum na svoju stranu, podporujeme percepciu „my – oni" a tým v konečnom dôsledku pripravujeme verejnosť na možný konflikt. Tento proces možno definovať ako proces démonizácie nepriateľa, čo je tradičná techniky využívana vo všetkých konfliktoch, pričom oprávnenosť jej použitia a potvrdenie jej správnosti je vždy na víťazovi konfliktu. Využíva slovné zvraty a obrazy ako „ríša zla" či „ríša temna", „démon", „diktátor", „mesiar – vrah z Damašku" alebo „Moskvy" alebo „Washingtonu", „os zla".

Vychádza z predpokladu, že každá strana má *„kladný a benevolentný obraz o sebe samej, ale k nepriateľovi prechováva negatínvy a nenávistný obraz"* (Krejčí 1997: 385). Vo vzťahu „my – oni" si vytvárame pozitívny obraz o sebe a zrkadlovo negatívny obraz o protivíkovi, v ktorom sa utvrdzujeme, zostávame rezistentní voči zmenám protivníkovho správania, odmietame prijať infromácie, ktoré nezodpovedajú nášmu vnímaniu obrazu protivníka, hľadáme infromácie, ktoré náš obraz potvrdzujú, informácie reinterpretujeme a odmietame pripustiť, že protivník môže zdieľať rovnaké hodnoty a videnie sveta ako my. Svoju myseľ uzatvárame pred akýmkoľvek spochybnením nášho videnia sveta[2].

V 20. storočí sa predmetom démonizácie stali nacistické Nemecko, komunistický Sovietsky zväz či komunistická Čína, pričom si tieto krajiny navzájom udeľovali maximálne negatívne atribúty a spoločne negativizovali USA podobne, ako to dnes robia hlavné islámske prúdy Šítov a Sunnitov v moslimskom svete. Počas Studnej vojny sa hlavná projekcia obrazu nepria-

[2] V politológii a v teórii medzinárodných vzťahov rozpracúva danú problematiku kognitívny prístup, spochybňujúci tradičné základné predstavy o racionalite aktérov v politike. Vychádza sa pri tom z jednoduchej zásady, že štátnik, reagujúci na podnety z vonkajšieho prostredia, koná podľa toho, ako toto prostredie vníma – na základe svojich znalostí, skúseností a intelektu. Štátnik nielen, že háji hodnoty, ktoré vyznáva, ale aj aktívne reaguje, vyberá informácie, aktívne ovplyvňuje prostredie a koná tak, aby problémy riešil. Za všetkých predstaviteľov tohto prístupu možno spomenúť najmä O. Holstiho (Kognitívna dynamika a obraz nepriatieľa: Dulles a Rusko, 1967, R. Whitea (Nikto nechcel vojnu: chybné vnímanie vo Vietname a v iných vojnách, 1968), R. Jervisa (Vnímanie a chybné vnímanie v medzinárodnej politike, 1976 a J. Steinbrunera (Kybernetická teória rozhodovania, 1974).

teľa za použitia lingvistických prostriedkov pred domácim, ako aj zahraničným publikom odohrávala medzi USA a Sovietskym zväzom a ich blokmi (Brhlíková 2017). Dnes, v 21. storočí sa tento obraz v euroatlantickom priestore opäť používa, pričom predmetom démonizácie sa stala súčasná Ruská federácia a rýchlo sa rozvíjajúca Čína.

Účinným nástrojom je v tomto procese propaganda, ktorej úlohou je rozširovať názory a informácie tak, aby zmenila názory publiky, ovplyvnila, vyvolala alebo zosilnila určité postoje alebo konanie. Jej sprievodným javom je často skresľovanie faktov, v modernom jazyku fake news, pričom zvykne vytvárať zdanie vyššieho cieľa, využíva ľudské vášne, strach a nenávisť. Pracuje s ľudskými vášňami, pudmi a emóciami.

Jej cieľom je ovplyvňovanie verejnosti a snaha o zmenu zmýšľania jednotlivcov, skupín, celej verejnej mienky a jej zdrojom sú informácie a tvrdenia šírené cez masovokomunikačné prostriedky, dnes zastúpené najmä sociálnymi sieťami na internete. Zvyčajne sú s propagandou spojení rôzni jednotlivci vo vodcovskej pozícii označovaní ako populisti alebo vodcovia, predstavitelia cirkví, zástupcovia rôznych záujmových organizácii, politických strán, občianskych združení, mimovládnych organizácii, ako aj mocenské inštitúcie zosobnené predstaviteľmi vlády. Robí tak s použitím vybraných racionálnych argumentov, zostavených do účelových tvrdení s dôrazom na emócie, čiže prostredníctvom manipulácie.

Propaganda je účinnou zbraňou najmä vo vojne, kde prostredníctvom manipulácie je vytváraný zrkadlový obraz nepriateľa, ktorý podnecuje najtemnejšie ľudské emócie ako strach a nenávisť a vytvoriť tak silný motív pre ochotu bojovať proti (novovzniknutému) vnútornému alebo vonkajšiemu nepriateľovi.

V súčasnom svete nie je možné sa jej vyhnúť. Stretávame sa ňou na každom kroku, či už pri politickom zápase o moc – v kampaniach na posty prezidenta či v rámci volebného zápasu, alebo v rôznych kampaniach za alebo proti niečomu – boj proti očkovaniu, boj proti jadrovým elektrárňam, boj za práva LGBTI komunity, boj proti potratom, boj za nenarodené deti a mnohé ďalšie[3].

[3] Prvá propagandistická súťaž vznikla medzi mediálnymi magnátmi Josephom Pulitzerom a Williamom Randolphom Hearstom a viedla v roku 1898 k vypuknutiu španielsko-americkej vojny. Vedome a úmyselne bola propaganda prvý raz použitá v prvej svetovej vojne. Do dokonalosti ju doviedol v 30. rokoch 20. storočia Joseph Goebbels, ktorý na čele Ministerstva propagandy Tretej ríše vyvolal vo verejnosti agresívne nepriateľstvo voči židovskému obyvateľstvu. Je autorom výroku: „Stokrát opakovaná lož sa stane pravdou! Čím väčšia lož, tým hlasnejšie ju treba kričať do sveta!", ktorý je viac ako platný práve v súčasnosti.

V zásade rozlišujeme tri základné formy propagandy a to oslavnú, sivú a očierňujúcu. Cieľom oslavnej propagandy je navodiť priaznivý obraz o nejakej organizácii, ideológii či vláde. Účelom sivej propagandy je zámerné šírenie nepresných alebo lživých informácii za účelom zmiasť nepriateľa a spôsobiť mu tým mornálnu alebo materiálnu škodu. Najvyšším stupňom je očierňujúca propaganda, ktorej účelom je vytvoriť vojnkajšieho nepriateľa a pripísať mu tie najhoršie vlastnosti a úmysly a tak vyvolať u domáceho publika ako aj vo svetovej verejnosti odmietavé postoje a emóciu strachu a nenávisti.

Podľa O. Krejčího (2018) sa dnes stretávame v Európe s dvojakou propagandou. Prvá je čisto demagogická, stelesnená a reprezentovaná americkým prezidentom Trumpom. Vyznačuje sa preexponovaným slovníkom a hrubými primitívnymi požiadavkami zameranými výlučne na „kšeft" (Krejčí, 2018). Druhým typom je sofistikovaná rusofóbna, čínofóbna alebo amerikanofóbna kampaň. Podľa Krejčího sa politici v oboch prípadoch dostávajú do pasce, pretože, ak uveria demagogii, alebo sofistikovanej predstave o ruskom, čínskom, americkom či inom nebezpečí, strácajú reálny obraz legitímnych národných záujmov. Ak sa v danom prípade pozrieme čiste na Európu a zúžene na Európsku úniu, tak jej reálnym záujmom je vytvárať euroázijský trh - americký trh bude mať stále väčšie domáce problémy a stále viac sa bude orientovať na Áziu, čo je prirodzené, keďže tam je trh väčší ako v Európe. V záujme Európy je uberať sa rovnakou cestou a nie nechať sa vtiahnuť do pasce, v ktorej sa na jednej strane bude hádať s Ruskom, Čínou a na strane druhej s Trumpovou Amerikou. Pre veľký konflikt niet objektívneho dôvodu, to len ideológia – ktorú srbský režisér Emir Kusturica nazval totalitným demokratizmom, či nadideológiou (Kusturica, 2018) a potreba mať protivníka, aby sme si mohli pestovať vojensko-priemyselný komplex nás ženú do konfrontácie (Krejčí, 2018)

Hybridná vojna a fake news

S vytváraním tzv. globálnej dediny prostredníctvom zmenšovania sveta cez internet sa menia aj spôsoby šírenia propagandy. Už to nie sú letáky, zhadzované zo vzduchu nad územím nepriateľa, ale prostredníctvom internetu je propaganda schopná zasiahnúť ľudí na celom svete. Tzv. fake news, ktoré možno považovať za jeden z nástrojov tzv. hybridnej vojne sa šíria rýchlo najmä prostredníctvom internetu a sú schopné dostať sa k širokému publiku v rovnakom čase bez ohľadu na časové posuny a časové pásma.

Fake news alebo falošné správy možno charakterizovať ako infromačné mystifikácie alebo zámerné rozširovanie dezinformácii na sociálnych sie-

ťach a v tradičných médiách. Ich cieľom je uviesť do omylu a šíriť propagandu za účelom politického alebo ekonomického zisku. Autori takýchto správ používajú chytľavé titulky, vyfabrikované fakty, vymyslené príbehy. Ich cieľom, respektíve cieľom objednávateľov takýchto správ[4], je samozrejme zisk. Čím viac čitateľov, tým viac citácii média a tým aj viac ziskov.

Média 21. storočia tvoria zisk na základe toho, ako často ľudia navštevujú určitý odkaz na sieti bez ohľadu na to, či ho aj dočítajú. Každý klik prináša zisk, s čím súvisí fenomén „clickbait"[5], čo znamená čítanie na základe falošnej návnady. Samotné slovo clickbait má negatínu konotáciu, keďže ide o vyjdrenie pohŕdania, znevažovania, záporného postoja k niekomu alebo niečomu. Je to ponižujúci termín, označujúci také internentové stránky, ktorých cieľom je za akúkoľvek cenu, aj za cenu falošných správ, nízkej kvality obsahu, senzačných titulkov, deformujúcich obsah článkou, príťažlivých obrázkov, získať peniaze za reklamu (Bačišin 2018). Cieľom teda nie je pravdivý a kvalitný obsah, ale snaha prilákať maximálny počet užívateľov za účelom zisku a skutočnosť, že na internete je možné si priestor prenajať anonymne alebo písať pod pseudonymom, len sťažuje ochranu publika pred dezinformáciami, ohováraním, klebetami, scamovaním a viktimizáciou.

Fenomén falošných správ alebo fake news je spojený s fenoménom nazývaným posttruth politics alebo postpravdivá politika. Editori oxfordských slovníkov ho vyhlásili za medzinárodné slovo roka 2016 a definujú ho ako „*týkajúci sa okolností alebo označujúci okolnosti, v ktorých objektívne fakty majú menší vplyv na utváranie verejnej mienky než apelovanie na emócie a osobné domnienky*[6]*"*(Balász 2016). Tento fenomén pracuje s emóciami, ktoré nemajú žiadnu väzbu na realitu. Pracuje s emocionálne silnými tvrdeniami, so slovami ako „negatívny", alebo „pozitívny", „dobrý", alebo „zlý", „možno", „veľmi pravdepodobne", „relatívne", „prevrat", „puč", úplne ignoruje vzájomne protirečivé fakty, ba dokonca vzájomne sa vylučujúce tvrdenia. Jeho hlavnou črtou je to, že účastníci určitej komunikačnej kampane pokračujú v opakovaní falošných informácii dokonca aj vtedy, keď je zrejmé, že informácie nezodpovedajú faktom v reálnom svete, prípadne sa vôbec nezhodujú s faktami, ktoré prinášajú nezávislí experti (Bačišin 2018). Spochybňuje sa a relativizuje sa rokmi preverená„objektívna pravda", potvrdená generáciami pred nástupom 21. storoča. Lživé a pravdivé informácie spolu súťažia.

[4] So serióznou žurnalistikou a úprimnou novinárskou prácou to nemá absolútne nič spoločné.

[5] Do slovenčiny sa click prekladá ako cvaknutie a slovo bait ako návnada.

[6] Tento termín sa objavil v súvislosti s reakciou na Brexit a predvolebnou kampaňou Donalda Trumpa na post prezidenta USA.

Propaganda a fake news, podobne ako aj postpravdivá politika sú nástrojmi tzv. hybridnej vojny, čo je vlastne aplikácia rôznych foriem konfliktu vedeného ako štátom, tak aj rôznymi neštátnymi aktérmi (Hoffman 2009: 36). Zahŕňa celú škálu spôsobov boja, vrátane konvenčných spôsobov a schopností, neregulárnej taktiky a nepravidelných formácií, ako aj kriminálne a teroristické činy, ktoré zahŕňajú neobmedzené násilie, nátlak, spoločenské nepokoje a rozvrat (Hoffman 2007: 8). Glenn dodáva, že ide o nepriateľa, ktorý súčasne a adaptabilne používa rôzne kombinácie politických, ekonomických, sociálnych a informačných prostriedkov a zároveň konvenčné, nepravidelné, katastrofické, teroristické a rozvratné kriminálne metódy vedenia boja (Glenn 2009: 2).

V roku 2009 bola na konferencii o hybridnej vojne vo Washingtone prijatá obdobná definícia, ktorá hovorí, že hybridná hrozba predstavuje akéhokoľvek protivníka, ktorý súčasne a adaptívne uplatňuje v konkrétnej situácii prispôsobený mix konvenčných, neregulárnych, teroristických a kriminálnych prostriedkov a aktivít v priestore operácie, pričom skôr, ako o individuálneho aktéra ide o protivníka alebo hrozbu, pozostávajúcu z kombinácie štátnych a neštátnych aktérov (US JFC HWC 2009). Van Kappen k nej dodáva a zdôrazňuje, že „*štáty, ktoré vedú hybridnú vojnu, uzatvárajú dohody s neštátnymi aktérmi, bojovníkmi (žoldniermi), súkromnými organizáciami a skupinami miestnych obyvateľov, avšak akúkoľvek komunikáciu s nimi dôrazne popierajú. Títo aktéri totiž môžu vykonávať (realizovať) také veci (kroky), ktoré si štát nemôže dovoliť podniknúť. Všetka špinavá robota tak môže byť potom hodená na plecia nevládnych organizácií"* (In UAP 2015).

Podľa Gerasimova, je hybridná vojna je vojnou novej generácie, v ktorej sú tradičné vojenské metódy a postupy nahrádzané širokou škálou politických, ekonomických, informačných, medzinárodných, humanitárnych a ďalších nástrojov (Gerasimov 2013). Podľa neho, v 21. storočí začína prevládať tendencia, keď hranice medzi vojnou a mierom sú rozmazané. Vojny sa nevyhlasujú a ak sa začnú, neprebiehajú podľa obvyklej šablóny. Skúsenosti z konfliktov spojených s tzv. farebnými revolúciami v severnej Afrike a na Blízkom Východe poukazujú na to, že prosperujúci štát sa môže za niekoľko mesiacov, ba dokonca aj dní, stať arénou vojenského zápasu, obeťou zahraničnej intervencie, a dostať sa do stavu humanitárnej katastrofy, chaosu a občianskej vojny (Gerasimov 2013). Z hľadiska počtu obetí a škôd môže byť takáto vojna rovnako ničivá ako ozbrojený konflikt (Bačišin 2015).

Stratégia hybridnej vojny predstavuje silný a komplexný spôsob vedenia konfliktu (Kouri 2010). Ide o kombináciu pohyblivej vojny s diverznými akciami, kde sa útočník snaží vyhnúť jasnej identifikácii a tým následnej odplate (Pindják 2014), bojové operácie tu majú zvyčajne flexibilný

a komplexný priebeh a vyžadujú vysoko adaptabilnú a pružnú reakciu (Montalbano 2010), a kde velké vojenské zoskupenia ustupujú nasadeniu malých jednotiek, ktoré môžu vďaka sofistikovaným informačným systémom viesť boj bez významných operačných prestávok s využitím robotických zbraní, dronov a bezpilotných lietadel, a paralelne vedenej psychologickej, informačnej a ekonomickej vojny. Neraz sú ozbrojené sily s mandátom mierových síl, ktoré majú v konfliktnej oblasti situáciu upokojovať, kamuflážou pre okupačné sily (Bačišin 2015).

Rozdiel medzi stavom vojny a mieru sa teda v 21. storočí stiera. Rastie úloha nevojenských spôsobov dosiahnutia politických a strategických cieľov, ktoré môžu svojou efektívnosťou prevýšiť silu zbraní. Dôraz sa kladie na politické, ekonomické a informačné opatrenia s využitím tlaku nespokojného civilného obyvateľstva. Vojenské sily sa používajú pod pláštikom mierových operácií, ktoré majú dosiahnuť uzmierenie znepriatelených strán. Vojenské operácie sú dynamickejšie, aktívnejšie, vytrácajú sa taktické a operatívne prestávky, ktoré by mohol protivník využiť. Informačné technológie umožnili zmenšiť prestorový a časový odstup medzi vojakmi a velením. Vplyv na protivníka na diaľku je hlavný spôsob ako dosiahnúť cieľ operácie. Jeho objekty sa ničia v celej hĺbke jeho územia, stierajú sa rozdiely medzi strategickou a taktickou úrovňou, útočnými a obrannými operáciami, využívajú sa presné zbrane a robotické systémy, vojaci špeciálnych vojsk, sily vnútornej opozície na vytvorenie permanentného frontu na celom území znepriateleného štátu a skromné armády[7] (Gerasimov 2013).

Dôležitou súčasťou hybridnej vojny je využitie informačného vplyvu, ktorého formy sa neustále zdokonaľujú. Cielené nasadenie počítačových vírusov, nabúravanie sa - tzv. hackovanie - do informačných systémov, dezinformačné kampaňe, diskreditácia a očierňovanie – teda démonizácia – protivníka, korumpovanie, rôzne skryté formy vplyvu, to sú len niektoré z techník súčasnej hybridnej vojny.

Záver

Rešpekt sa nezískava silou a vyhrážaním, ani démonizácioiu a propagandou. Patrí do kategórie ľudskej dôstojnosti a hdnôt, ktorých sa niektoré národy ešte nevzdali. V súčasnosti sa nachádzame uprostred hybridnej vojny,

[7] Gerasimov (2013) uvádza, že v posledných konfliktoch sa objavili nové spôsoby vojenských operácií, ktoré sa nedajú posudzovať ako výlučne vojenské. Príkladom toho je operácia v Líbyi, kde sa vytvorila bezletová zóna, využila sa námorná blokáda, použili sa súkromné vojenské firmy, ktoré úzko spolupracovali s ozbrojenými oddielmi opozície.

ktorej pôvodcom je podľa niektorých Rusko, podľa iných Západ a jeho civilizácia a terčom raz Ukrajina, Sýria, Jemen, inokedy samotná Európska únia, alebo verejnosť jednotlivých štátov.

Bipolárny svet sa zmenil na multipolárny, globalizácia nabrala šialené tempo, miliónom jednotlivcov sa svet odcudzil a prestali mu v priebehu pár desaťročí svojho života rozumieť. Hybridná vojna sa stala súčasťou nášho života a mediálna negramotnosť našou slabinou. Spoločenská paranoja, zrodená z pocitu ohrozenia a následne prebudenej ostražitosti dosahuje nevýdané vrcholy a démonizácia protivníka sa stala každodennou potravou mienkotvorných liberálno-pravicových médií, za ktorými stoja tí, ktorí sa cítia ohrození najviac – bohatí tohto sveta, teda tí, ktorí majú prostriedky na to, aby svojou manipuláciou dokázali masy udržiavať na uzde. Používajú sa k tomu všetky prostriedky. Prostredníctvom argumentu relevancie zdrojov a vyhodnocovania správ sa začalo pristupovať podozrievavo ku každému, koho názor sa v čo i len jednej kľúčovej domácej či zahraničnopolitickej otázke vymyká z liberálneho hlavného prúdu. Každá odchyľka sa trestá výsmechom a pranierom.

Vytesňovaním a ostarkizáciou názorov spoločenských skupín sa liberálna demokracia začala sama požierať. Tí, ktorí by ju mali hýčkať a rozvíjať, sa zmenili na centristických fanatikov, ktorí namiesto podpory stretu názorov presadzujú jediný správny názor a tým nas postupne oberajú a pluralizmus a demokraciu. Na rast nedôvery reagujú tým, že požadujú vzdelávanie a osvetu ľudí s iným názorom a z populizmu a propagandy obviňujú alternatívne média, ktoré vraj šíria dezinformácie a fake new, a preto ich chcú regulovať a cenzúrovať.

Kto odmieta multikultularizmus, ten je automaticky xenofób, kritik Európskej únie je nacionalista, koho nenadchýna relativizmus a tolerancia, ten je bigótny, kto sa na svet nepozerá cez optiku „neprospeje to rusom“ je Putinov agent, koho trápia problémy s muslimskou komunitou, je islamofób, kto zastáva konzervatívne názory, ten je fašista a kto odmieta ekonomizáciu všetkého, je naivný komunista. Tí všetci potrebujú podľa centristických fanatikov osvetu a vzdelanie. Spoločným znakom tohto spôsobu myslenia je degradácia a neprípustnosť iného názoru buď z pozície nenávisti alebo blahosklonného paternalizmu. Zužujúci sa demokratický konsenzus vedie k vytláčaniu stále väčších častí populácie a označuje ich za hrozbu alebo nepriateľov demokracie.

Tento zápas je v podobe hybridnej vojny a zdôrazňovania zrkadlového obrazu protivníka transportovaný na úroveň medzinárodných vzťahov, kde sme svedkami toho, ako štáty, ktoré vymysleli a podporovali farebné revolúcie teraz obviňujú Rusko, že sa im pletie do volieb a teda robí len to, čo predtým robili iní v zmysle príslovia „zlodej kričí, chyťte zlodeja“. Tak sa

rodí nový démon a udržiava sa, prehlbuje a rozvíja starý antagonizmus v rámci Euroázie (nevraživosť medzi Nemeckom a Ruskom, Ukrajinou a Ruskom alebo Saudskou Arábiou a Iránom), ktorého cieľom je, v zmysle hesla „America first", udržať bezpečnostnú kontrolu USA nad západnou a strednou Európou a ich oddelenie od iných mocenských centier Euroázie (Brzezinski 1999).

Literatúra

BAČIŠIN, V. (2015): *Hybridná vojna a jej hodnotenie*. Obrana, 1, s. 4-5, <https://www.mosr.sk/data/disk/casopis/Obrana_01_2015.pdf> [15. 2. 2015].

BAČIŠIN, V. (2018): *Fake, falošná správa, polopravda, lož 1. diel,* <https://financnenoviny.com/fake-alebo-falosna-sprava-polopravda-loz-1-diel/> [15. 2. 2018].

BALÁSZ, M. (2016): *Postpravdivá politika ničí základy demokracie,* <http://marianbalazs.sk/postpravdiva-politika-nici-zaklady-demokracie> [8. 12. 2016].

BRHLÍKOVÁ, R. (2017): Politická korektnosť v medzinárodných vzťahoch, In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika : na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 280-293.

BRZEZINSKI, Z. (1999): *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha: Mladá Fronta, 1999,

DANIŠ, I. (2018): *Emir Kusturica: Mlčíme o zásadných veciach. Ako v komunizme,* <https://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/478101-emir-kusturica-mlcime-o-zasadnych-veciach-ako-v-komunizme> [26. 7. 2018].

HOFFMAN, F. G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars.* Potomac Institute for Policy Studies, 2007, <http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf> [25. 7. 2017].

HOFFMAN, F. G. (2009): *Hybrid Warfare and Challenges*. In: *Small Wars Journal*, <smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf> [25. 7. 2017].

GERASIMOV, V. V. (2013): *Cennosť nauki v predvideniji: Novyje vyzovy trebujut pereosmysliť formy i sposobyvedenija bojevych dejstvij,* <http://www.vpk-news.ru/articles/14632> [25. 7. 2017].

GLENN, R. W. (2009): Thoughts on Hybrid Conflict. In: *Small Wars Journal*, 2009, <https://www.smallwarsjournal.com/blog/188-Glenn R. W R. W R. W.pdf> [25. 7. 2017].

KOURI, J. (2010): *War on Terrorism: Defining "hybrid warfare"*, <https://canadafreepress.com/article/war-on-terrorism-defining-hybrid-warfare> [28. 6. 2018].
KREJČÍ, O. (1996): *Mezinárodní politika*. Praha: Ekoopress.
KREJČÍ, O. (2018): Ruské nebezpečí, je vybajene, propagande NATO už verí jen pár rekaktorů v ČT. In *Parlamentní listy*, <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/politologove/Ruske-nebezpeci-je-vybajene-propagande-NATO-uz-veri-jen-par-redaktoru-v-CT-Jde-o-americke-vojenske-ksefty-dokazuje-Oskar-Krejci-543739> [13. 7. 2018].
MONTALBANO, E. (2010): *Auditors Find DoD Hasn't Defined Cyber Warfare*, <https://www.darkreading.com/risk-management/auditors-find-dod-hasnt-defined-cyber-warfare/d/d-id/1092427> [28. 6. 2018].
PINDJÁK, P. (2014): *Deterring hybrid warfare: a chance for NATO and the EU to work together?* NATO, <https://www.nato.int/docu/-review/2014/Also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm> [28. 6. 2018].
UAP (2015): *Hybrid Warfare as a Key Instrument of Russian Revenge Geostrategy.* UaPosition, <http://uaposition.com/analysis-opinion/-hybrid-warfare-as-a-key-instrument-of-the-russian-revenge-geostrategy> [26.7.2017].
US JFC HWC. (2009): *Hybrid War Conference*. Washington D.C.: United States Joint Force Command.

Kontakt:

Mgr. Radoslava Brhlíková, Ph.D.

Katedra politológie a euroázijských štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Department of Political Science and Eurasian studies
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University

Email Address: rbrhlikova@ukf.sk

Populismus je…

Josef Smolík

Abstract

Populism is…. *The paper is focused on the development of the term "populism". The text discusses a very complicated (and maybe even impossible) conceptualization of the category populism. In terms of political theory, populism is introduced as 1) an idea, 2) as a specific political style and 3) as a political-communication strategy. The text focuses on contemporary debates about populism and the typical topics of populism are discussed. The changing content of this term is also introduced. This theoretical paper is based on the findings of political psychology, philosophy, political science, and media studies. The basic aim of the text is to introduce the strong points as well as the weaknesses of using this term in contemporary political science.*

Kľúčové slová: populismus, komunikace, politický jazyk, média, diskurs.
Keywords: populism, communication, political language, media, discourse.

Úvod

Populismus má, podobně jako jiné –ismy, bohatou historii. V minulosti byl tento termín spojován s mnoha politickými ideologiemi, režimy a doktrínami (např. s autoritářstvím, fašismem, komunismem, nacionalismem, antiimigračnimi postoji, nativismem[1] atp.). Rovněž je spojován s jednotlivými politickými stranami a hnutími (např. Hnutím za lepší Maďarsko, polskou stranou Právo a Spravedlnost, francouzskou Národní frontou, italskou Ligou Severu atd.), ale i s konkrétními osobnostmi (např. s ruským politickým filozofem Alexandrem Ivanovičem Gercenem). Za populisty jsou také označováni konkrétní politici, např. Evo Morales, Hugo Chávez, Juan D. Perón, Getulio Vargas, Miroslav Sládek, Silvio Berlusconi, Vladimír Meči-

[1] Nativismus lze definovat jako požadavek, podle něhož by měly být státy osídleny výlučně původním obyvatelstvem (národem). Ideje a osoby nepatřící k původnímu obyvatelstvu jsou pak vnímány jako potenciální hrozba homogennímu národnímu státu (Mudde 2007: 22).

ar, Robert Fico, Miloš Zeman atd. (srov. Miller 1995: 136; Canovan 2005: 71; Borschier 2017: 304; Mudde, Rovira Kaltwasser 2012: 1-3; Kubát 2016: 18; Kocijan 2015: 78-79; Alvares, Dahlgren 2016: 47; Havlík, Pinková a kol. 2012).

V současném veřejném prostoru je termín populismus užíván takřka denně. Oblíbenou etiketou („labelem", nálepkou) se populismus stal nejenom pro politické komentátory, ale rovněž pro politiky, přičemž málokterý z nich chce být s tímto „labelem" spojován. I přes několik desetiletí výzkumu „populismu" tento koncept zůstává naprosto nejasný. I přesto existuje velké množství studií, knih a konferencí, které se populismu věnují. Zároveň je obtížně odpovědět na otázku, proč konkrétní politický subjekt či konkrétní politik je novináři či politology označen jako „populistický".

Cílem tohoto textu je tedy představit pojem populismus, diskutovat jeho problematické využívání v odborných i mediálních diskursech. Rovněž bude představen tento termín v rámci politické vědy, aby následně byl diskutován měnící se obsah tohoto termínu.

Populismus: definice?

Je opravdu málo pojmů spojených s politickými vědami, které by byly chápány a konceptualizovány tak různorodě jako populismus (srov. Mudde, Rovira Kaltwasser 2012; Kubát 2016; Havlík, Pinková a kol. 2012). Přímo v politické praxi je výraz populismus naprosto nadužívaným pojmem, negativním označením, nástrojem diskvalifikace protivníka či důvodem k používání sekuritizačního slovníku, postaveného na domnělém „populistickém nebezpečí". To má ohrožovat jakousi racionální konsensuální a/nebo elitářskou politiku, ať už je demokratická (v takovém případě je populismus chápán jako bezmála autoritářská hrozba či alespoň zdroj iracionality a demagogie), nebo autoritářská (pak je populismus chápán jako hrozba svého druhu radikálně majoritnědemokratická, avšak artikulující demokracii opět v iracionálních demagogických vzorcích, a je intepretován jako nebezpečí „tyranie většiny"). Populismus, zdůrazňující či konstruující polarizaci ve společnosti (mezi lidem a elitou), má být hrozbou pro zdvořilou občanskou politiku hledající konsensus a společně sdílené hodnoty (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 120).

V současnosti je populismus využíván především jako zbraň v konkurenčním boji jednotlivých politických aktérů, kteří za pomocí masových médií často využívají „label" populismu k tomu, aby své ideové protivníky v očích veřejnosti zdiskreditovaly (srov. Gyarfášová 2011; Smolík 2015). Namísto konstruktivního řešení společenských problémů

často nastává destruktivní ukončení dialogu s frází o tom, že „s populisty nebudeme komunikovat".

Z hlediska kvantitativního i kvalitativního využívání termínu lze konstatovat, že je užíván promiskuitně, velmi často a také bez snahy o přesnější konceptualizaci. Čím více je termín populismus využíván v masových médiích, tím více ztrácí jakoukoliv (byť marginální) vypovídací hodnotu o dané politické entitě takto označené. Nálepka populismu se naopak může pro některé „antisystémové" voliče stát vodítkem pro jejich „protestní" volbu.

Pokud se přidržíme etymologie slova, tak zjistíme, že populismus (z latinského *populus*, tj. lid) se 1) snaží hájit zájmy „běžného lidu", odvolávat se na „lid" a získat podporu „lidu". Z toho vyplývá, že existují i osoby, které se naopak vzdálily lidu, a jsou terčem populistů (srov. Canovan 2005). Tyto osoby jsou označovány jako elity, establishment, papaláši či „ti nahoře". Je zřejmé, že elity jsou z tohoto pohledu zkorumpované, amorální cynické či bezohledné (srov. Grzymala-Busse 2017: 4; Křeček 2013: 121).
Populismus je také založen na manichejském nahlížení na svět, kdy jsou procesy ve společnosti nahlíženy z perspektivy dobro („lid") versus zlo („elity"), přítel versus nepřítel atp. (srov. Křeček 2013: 121; Kocijan 2015: 73, Borsnchier 2017: 306). Právě tyto zdánlivé antagonismy se podílejí na procesu polarizace vyjádřené vztahem mezi „my" (lid) a „oni" (elity). Často jsou přítomny i různé konspirační teorie, které přičítají „elitám" politické kroky vedoucí k zotročení „lidu" (srov. Bornschier 2013).

Populismus je rovněž založen na základní tezi, že „lid je nadán takovými instinkty, které samy o sobě stačí poskytnout státníkovi vodítko a získat mu autoritu" (Scruton 1989: 100). Instinkty a přání mas tak představují základní legitimní návod pro konkrétní politické kroky. Populismus je charakteristický tím, že se snaží o (lokální ve jménu univerzální) mobilizaci mas (a jejich reakce), v nichž by se měla projevit nedůvěra nebo nepřátelství k politickým elitám (srov. Heywood 1994: 285; Canovan 2005: 57). Důraz je kladen na jednu ze základních složek současných liberálně-demokratických režimů, totiž na princip lidové suverenity (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 150).

Na populismus je také nahlíženo jako na styl specifické politické propagandy, která se obrací na „obyčejného člověka", přičemž se snaží tento „obyčejný lid" chránit před jeho nepřáteli za pomocí rychlých a jednoduchých řešení, která lze odvodit na základě prostého rozumu („common sense"). Apel na „lid" je však značně diskutabilní, protože předpokládá a priori homogenní velkou sociální skupinu se stejnými potřebami, zájmy, představami, normami, emocemi, frustracemi, postoji atp. (srov.

Canovan 2005: 67; Bastl, Mareš, Smolík, Vejvodová 2011: 214; Danics, Tejchmanová 2017: 127; Alvares, Dahlgren 2016: 52).

Populistické apely tradičně využívají nejen politici, kteří chtějí moc získat, ale i dlouhodobě udržet. Podporu získávají populisté díky rétorice založené na kritice vládnoucí elity, včetně toho, že nadbíhají momentálním náladám „lidu" (Danics, Tejchmanová 2017: 127). Populistická rétorika se vztahuje k mnoha dimenzím politiky, přičemž dominujícími dimenzemi jsou ekonomická, kulturně-společenská a bezpečnostní. Ve všech těchto dimenzích je podstatná role státu, který má „uspokojovat" potřeby lidu. Populistické apely nabývají na síle např. v souvislosti s ekonomickými krizemi, dynamickými společenskými změnami (modernizací, automatizací, imigrací atd.) či obecně (subjektivně pociťovanou) nejistotou (srov. Alvares, Dahlgren 2016).

Populisté také kritizují ekonomické a sociální nerovnosti, vytvořené podle jejich názoru institucemi, které nemají v oblibě (OSN, Světová banka, Evropská unie atd.). Tradiční nerovnosti však populistům nevadí. V případě populistických intelektuálů najdeme velké sympatie k chudým. V zahraniční politice je populismus sice šovinistický, ale současně izolacionistický (srov. Dvořáková, Buben, Němec 2012: 136; Mudde 2007: 74-78; Kupka, Laryš, Smolík 2009: 22).

Podle narůstajícího množství odborných textů je začátek 21. století charakteristický nástupem politických stran, které jsou analytiky, médii či politickými oponenty označovány adjektivem „populistické". Rovněž někteří konkrétní politici jsou označováni jako „populisté" (levicoví populisté/pravicoví populisté).

Negativně vnímanou nálepku „populista" dostává stále více politických aktérů, ale velmi málo z nich by ji přijalo a vnímalo pozitivně (srov. Dvořáková, Buben, Němec 2012: 121).

Přesto je vhodné konstatovat, že pro současná populistická hnutí jsou významní charismatičtí lídři („otcové zakladatelé"), kteří jsou zajímaví nejenom pro „lid", ale i pro média. Charismatický vůdce zosobňuje „dobrý" lid a se svým politickým programem (strategiemi, konkrétními politikami a vizemi) se řadí k opozici vůči nepřátelům lidu, tj. např. vůči internacionálním elitám, domácím politickým stranám, které „pro lid nic nedělají" i proti skupinám, které jsou „mimo" lid (národ či společenství). Právě charismatické vůdcovství je analyzováno a popisováno v kontextu politického populismu (srov. Křeček 2013, Lukas, Smolík 2008).

Málokdy je však slovem lid označen celý národ (srov. Štefančík, Dulebová 2017: 162). Mimo národ či mimo „lid" jsou například etnické, náboženské a další menšiny, které jsou často pro „lid" ohrožujícím elementem, případně patří k tzv. „páté koloně".

Vzhledem k tomu, že média utváří „silné příběhy“ plné emocí, dostávají se do popředí lídři typu „self-made man“. Právě tento typ je člověkem „z lidu“. A pro populismus jsou silné emociální projevy a silné příběhy základem mobilizace mas. Další dimenzí jsou také sliby, kterými se apeluje na „lid“. Populismy mají výhodu, že nemusí své sliby utvářet na základě omezení (ekonomického, společenského, morálního atd.). Populismy tak utváří vysokou míru očekávání a potenciálních změn. Na základě těchto slibů dochází ke zvýšené mobilizaci sympatizantů, voličů, sponzorů, zájmu médií atd.

V procesu, kdy se mobilizují příznivci, se do popředí dostávají i potenciální odpůrci. Černý (2005) upozorňuje, že populismus funguje právě za použití obrazů nepřítele, viníků a používá tzv. obětní beránky. Za viníky jsou označováni cizinci, menšiny, vládnoucí skupiny nebo například kapitalisté.

Pro populismus je charakteristické i to, že na komplikované a komplexní problémy nabízí jednoduchá řešení. Politický populismus je často nástrojem i zcela etablovaných politických subjektů, které jsou jinak naprosto korektní. Populismus nelze přesvědčivě politicky určit, ideologicky zařadit a může působit (i bez ohledu na ústavní konformitu subjektu) pravicově, levicově, ale i středově (Černý 2005: 43-44). Přesto je v současnosti populismus v ČR i střední Evropě spojován především s krajní pravicí a krajní levicí (Smolík 2013; Bastl, Mareš, Smolík, Vejvodová 2011; Grzmyla-Busse 2017; Alvares, Dahlgren, 2016; Bornschier 2017). V některých odborných studiích vyšlo také najevo, že levicoví a pravicoví populisté mají stejné „nepřátele“. Jedná se o nadnárodní banky, korporace, mezinárodní finanční instituce a reprezentanty EU, kteří zradili ekonomické zájmy „lidu“ (srov. Bornschier 2017).

Projevy politického populismu lze také vnímat v určitém časovém kontextu, kdy se míra populismu (např. v podobě nereálných slibů, vizí či apelů) zvyšuje s blížícími se termíny voleb. Populistická prohlášení či názorové střety (obsahující lži) v tomto období lze do určité míry vnímat jako kolorit a tradici (srov. Bastl, Mareš, Smolík, Vejvodová 2011: 215). Populismus je z toho důvodu vnímán i jako politická technika, kterou do určité míry používají i etablované politické strany (Charvát 2007).

V této souvislosti Laclau (2013: 193-194) upozorňuje na to, že žádné politické hnutí nebude zcela prosto populismu, protože žádnému hnutí se nestane, že by prostřednictvím nějaké společenské hranice do jisté míry neinterpretovalo „lid“ proti nějakému nepříteli.

Jak se populismus více projevuje v různých částech světa, existují pokusy o tzv. minimalistickou definici populismu, která by se zaměřila především na jeho společné ideologické rysy. Přesto přesné a obecně platné defi-

nice populismu neexistují, což je způsobeno tím, že různé typy, druhy a projevy jsou srovnávány v jiném čase i prostoru (srov. Bornschier 2017: 301).

Obecně se populismus se opírá o *tři funkční pilíře*: 1) mobilizaci politiky, 2) charismatické vůdcovství a 3) simplistní jazyk. Populisté vyzývají lid k postavení k vymezení se vůči existujícím strukturám moci, ale i dominantním idejím a hodnotám společnosti. Establishment je napadán pro svá domnělá privilegia, zkorumpovanost a minimální zodpovědnosti vůči lidu. Elity jsou pak obviňovány z reprezentace svých vlastních zájmů a z odcizení se reálným potřebám a hodnotám prostého lidu Populistická rétorika se dotýká především ekonomické dimenze politiky. Ta je v tomto případě poměrně silně spjata s ekonomickým protekcionismem (Kupka, Laryš, Smolík 2009; Smolík 2015).

Ideální typ populismu je reprezentován třemi základními *definičními rysy*. 1) Populistická hnutí argumentují zájmem lidu, který stojí nad zájmy jiných složek společnosti, a staví tento zájem nad jakákoli liberální a konstitucionální omezení. 2) Populistická hnutí jsou spojena se silnými a charismatickými osobnostmi a řízena hierarchicky shora, 3) Populistická hnutí usilují o zlepšení střední vrstvy jejím zvýhodněním a redistribucí provedenou na úkor ekonomické elity (srov. Dvořáková, Buben, Němec 2012: 169).

Obtížnost pojmu „populismus" vyplývá i ze skutečnosti, že koncept „populismu" postrádá jednoznačná kritéria, tzn., že všechny entity označené jako populistické by měly mít stejné charakteristiky (proměnné). To ale při tak širokém a různorodém používám pojmu není možné. Z různých studií je také patrné, že jednotlivé zkoumané entity jsou také „etiketizovány" současně jako radikální, populistické či extremistické. Hranice jsou často naprosto nezřetelná a záleží spíše na fantazii konkrétního autora jaké použije adjektivum.

Populismus: idea, politický styl, politická strategie

Kořeny uvažování o populismu lze spatřovat již v 19. století, kdy se objevují farmářský radikalismus v USA či socialistický agrarismus v Rusku (Kubát 2016: 16).

O populismu lze uvažovat i v konkrétním případech, situacích a jednotlivých diskursech (Kocijan 2015). Přesto populismus bývá v literatuře i praktické politice chápán buď jako idea, politický styl nebo politická strategie (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 124). Někteří autoři také upozorňují, že populismus může být vnímán přímo jako ideologie či se tak může ozna-

čovat i konkrétní politická praxe (srov. Laclau 2013: 179). Populismus zde bude popsán jako 1) idea, 2) politická styl a 3) politická strategie (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012).

Populismus může být chápán jako idea, velmi vágně vymezená, stavící na pojetí ctnostného a dobrého lidu, v zásadě homogenního a vymezeného právě reprezentanty populistického hnutí, stojícího buď proti démonizované (někdy však démonické) domácí elitě, která je od tohoto lidu odcizena, nesdílí stejný osud, hodnoty, ani kulturu, a/nebo proti jinak definovanému protivníkovi: cizím mocnosti, jiné etnické či jazykové skupině atd. Cíle a zájmy této elity jsou zcela odlišné od cílů a zájmů lidu (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 125). Populismus z tohoto pohledu nemůže existovat bez diskursivní konstrukce nějakého nepřítele: ancien régime, oligarchie, establishmentu nebo čehokoli jiného (Laclau 2013: 186).

Populismus tak mívá trojího nepřítele. Především je jím domácí elita, různě vymezená. Velmi často je ale druhým (paralelním) nepřítelem pravý opak elity: vyloučené skupiny, deprivovaní, rasově odlišní, slabí, líčení jako příživníci, zneužívatelé sociálního systému atd. Třetím druhem nepřítele bývá nějaký zahraniční element: silné státy, bývalé koloniální mocnosti, nadnárodní fimry, mezinárodní organizace či například „rudý“ Brusel (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 125).

S populismem jako ideou se setkáváme ve dvou podobách: jednak v mnohem častější a ústavně zakotvené tezi o lidu jako o suverénovi a zdroji moci ve státě, již najdeme v naprosté většině moderních demokracií, jednak v konkrétních politických programech a diskursech, které dávají tomuto lidu určitou formu, vymezují, kdo lidem je a kdo není, a takto zkonstruovanému tělesu pak připisují dobré vlastnosti (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 126).

Právě toto nahlížení některé autory vede k tomu, že o populismu uvažují jako o tzv. úzké ideologii („thin ideology“), která se zaměřuje především na politickou mobilizaci a akci. V rámci této úzké ideologie však absentují propracovanější ideologické (programatické) vize (srov. Kubát 2016: 15; Kupka, Laryš, Smolík 2009: 21).

Populismus je někdy chápán jako politický styl, jako určitý diskurs, jako způsob používaný při politickém jednání (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012: 5-6). Jde v zásadě o styl, v němž jsou používány občasné apely na výše uvedené ideje. Takový politický styl se uplatňuje především v kampaních vymezujících se vůči různě identifikovaným soupeřům či přímo nepřátelům, v nich je jako hlavní zdroj legitimizace či prováděných kroků uváděn primárně zájem lidu, nikoli jiné zdůvodnění (racionalita, výhodnost, zájem některé menšiny atd.). Tento styl je však občas používán téměř každým politikem, hnutím a stranou a je naprosto logickým důsled-

kem fungování soutěživých demokracií, v nichž je hlavním zdrojem legitimity vítězství ve volbách (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 126-127; srov. Alvares, Dahlgren 2016: 49).

Jak můžeme sledovat – nejenom v České republice, Slovensku, Polsku, Maďarsku a dalších evropských státech – zvyšuje se význam osobností a lídrů v politice. Tato personalizace vychází především z vlivu masových médií, která mají významný vliv na volatilitu nestabilního elektorátu, tj. „lidu". Tito „přelétaví" voliči jsou často pod vlivem politické komunikace a propagandy, která je často spojována právě s populismem, stejně jako s „mainstreamovou" politikou (srov. Dvořáková, Buben, Němec 2012: 127).

Populismus jako strategie stojí striktně na množství hlasů: populistická politická zakládá svou moc na „podpoře od velkého počtu stoupenců". Volby, plebiscity či průzkumy veřejného mínění jsou hlavními nástroji mobilizace této mocenské podpory, zejména v situace, kdy se určitý populistický subjekt dostane do konfrontace s protivníky. Politická strategie v sobě již z definice zahrnuje jak styl, tak ideu. Je systematickým využíváním stylu aktéry, pro něž je lidová suverenita jádrem a nejpodstatnější složkou každého demokratického uspořádání (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 128). Jako podskupinu této strategie lze považovat i populistickou politickou komunikaci, která „si pro sebe vyhrazuje v maximální míře svobodu projevu, ale odmítá do něj zapracovat ´požadavek´ veřejnosti ve smyslu (rovnoprávného) zohlednění zbytku společnosti (při prosazování jakkoliv partikulární *politics*), v tvrdších termínech se zde dostáváme až k takové komunikaci, která nerespektuje ´veřejný zájem´, sdílené/konsensuální hodnoty či ´esencialismus´". (Křeček 2013: 120)

Populismus a demokracie: Vox populi, vox Dei?

Značně ambivalentní je vztah populismu a demokracie. Velká část studií, které se věnují tomuto vztahu, používá především normativní a teoretické argumenty (srov. Mudde, Rovira Kaltwasser 2013: 1). Vztah populismu a demokracie řada autorů chápe různě, ale na jednom se většina z nich shodne. Populismus je nedílnou součástí moderních „reálně existujících" demokracií, a je vedle liberalismu jedním z pilířů, na nichž demokracie stojí (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 157).

Slovo demokracie pochází ze dvou řeckých slov: demos („lid") a kratos („vládnout"). Demokracie je tudíž systém, ve kterém „vládne démos", což znamená „mnoho lidí" nebo „lid" (Heywood 2005: 191, Mudde, Rovira Kalwasser 2012: 8). Moderní demokracie rovněž odvozuje moc z lidu, přičemž tuto moc přenáší na volené zástupce (Taylor 2011: 24). Svrchovanost

lidu je tedy založena na myšlence, že *veškerá legitimní politická moc vychází z lidu* (viz Taylor 2011: 26, k tomu srov. Canovan 2005: 90-121).

Z toho tedy vyplývá, že skutečná demokracie by měla určitým způsobem reflektovat „přání" lidu, přičemž by se demokraticky zvolení zástupci „lidu" měli snažit tato „přání" naplňovat.

Tato „přání" se nejvíce projevují u mechanismů tzv. přímé demokracie, která umožňuje všem lidem, jimž je v dané společnosti přiznáno právo podílet se na činnosti státu, bezprostředně rozhodovat o státně politických záležitostech celospolečenského nebo regionálního významu. V soudobých politických systémech se prvky přímé demokracie vyskytují jen sporadicky. Nejčastěji se uplatňují v podobě tzv. referenda, plebiscitu, voleb a do jisté míry i různých konzultačních institucí (Adamová, Křížkovský 2004: 212-213, Heywood 2005: 194).

Dvořáková (2006:46) však upozorňuje, že všechny tyto nástroje umožňují vysokou míru manipulace s využitím emocionálních prostředků, ale neumožňují kompromis. I proto jsou debaty vztahující se k prvkům přímé demokracie často vyhrocené a zaznívá i pojem populismus. Přestože pravá demokracie je založena na „lidu", jsou ideály a jednotlivé prvky přímé demokracie kritizovány a spojovány s populismem (srov. Willinger 2017: 24). Argumentace je taková, že „lid" o zásadních politických otázkách nemůže rozhodovat, protože je nekompetentní. Rozhodovat mají jen „politické elity", které vzešly z voleb, případně jsou dokonce politickými elitami nevolenými.

Na jedné straně je absence politické participace (např. v souvislosti s nízkou volební účastí) kritizována, na druhé straně jsou prvky přímé demokracie podrobovány kritice. I to často vede k tomu, že část veřejnosti může podporovat „populistická" řešení problémů. „Lid", který se nemůže projevit, se logicky může uchylovat i k politickým stranám, které volí populistické strategie. „Lid", který nemůže participovat na politickém rozhodování se může pokusit změnit politický režim. Ať již formou masových demonstrací či stávek, nebo použitím násilí (srov. Canovan 2005: 1).

Principem demokracie je tedy „vláda lidu, lidem, a pro lid" (government of the people, by the people, and for the people), který definoval již Abraham Lincoln v projevu v Gettysburgu (Heywood 2005: 192). Politická vůle se rodí v nejširší základně společnosti a prostřednictvím nástrojů vytvořených v rámci politického systému se přenáší k subjektům, které tuto vůli naplňují. Opačný proces, kdy politika je výrazem politické vůle individuálního či skupinového subjektu, který různými způsoby (manipulací, propagandou, ekonomicky, represí) je z vrcholu politické pyramidy vnucen politické základně, tedy lidu, je protikladem demokracie (Sak 2018: 158).

Jednou z možností, jak diskvalifikovat názory „lidu“ je i zpochybnění konkrétních reprezentantů „lidu“, což se odehrává v podobě labelu „populisté“. K tomu se termín (pejorativní, negativní) populismus jeví jako naprosto dokonalý (srov. Canovan 2005: 75).

Jazyk „vědy“? Měnící se obsah pojmu populismus

Od starověkých „učitelů moudrosti“, kteří v jazyce spatřovali nástroj ovládnutí masy a předpoklad pro výkon funkce v antické společnosti (sofista Gorgias považoval řeč za „mocnou vládkyni“) až po např. Schopenhauerovu eristickou dialektiku je ve filozofii jazyk tradičně vnímán v jeho zvukové podobě (přirozený jazyk, přirozené jazyky) a chápán jako nejrozšířenější a v praxi nejvíce používaný prostředek formulace myšlenek a komunikace: *dorozumívání lidí, předávání poznatků* a *sdělování prožitků* (Kučera, Radvan 2005: 7).

Zcela specifickou kategorií je jazyk vědy, kdy většina termínů označuje konkrétní předmět, který označujeme názvem – designát, a na druhé straně je symbol – slovo, který tento designát označujeme (Ferjenčík 2000: 34). Věda může pracovat pouze s termíny, tj. s výslovně (explicitně, definicí) nebo územ (kontextem teorie) vymezenými znaky (tzv. primitivními termíny), jimž přísluší jeden designát (Kučera, Radvan 2005: 11).

Chyby, které lidé běžně při používání slova jako označení dělají, jsou dvojího druhu: *neostrost* a *víceznačnost*. Pro termín populismus je patrná jak neostrost, tak i víceznačnost. V případě neostrosti totiž existuje velká skupina objektů, o kterých nedovedeme jednoznačně říci, zda jsou, nebo nejsou designáty tohoto pojmu. V takových případech je potom používání daného označení (výrazu či slova *populismus*) problematická a může vést k nedorozumění. Důvodů, proč dochází k neostrosti, je mnoho. Jedním z jejích častých zdrojů je snaha lidí kvalitativně odlišit od sebe jevy nebo objekty, které se od sebe liší spíše svou kvantitou než kvalitou. Neostrosti v používání pojmů se můžeme vyhnout především tak, že co nejpřesněji vymezíme – definujeme (konceptualizujeme) – ten který pojem (Ferjenčík 2000: 35).

Víceznačnost v používání pojmu znamená, že jedno a totéž slovo může označovat více rozličných objektů nebo významu. Designáty daného názvu (slova, označení) tak jsou předměty nebo jevy s různým významem (Ferjenčík 2000: 36).

Jak upozorňuje Laclau (2013: 180), pokud použijeme termín „populismus“, tak naše užívání jazyka předpokládá nějaký aktuální význam, avšak tento význam nelze převést do žádného definovatelného smyslu. A co víc,

skrze tento význam už vůbec nemůžeme poukázat na jakýkoli identifikovatelný referent. I proto Laclau považuje populismus za ontologickou (a nikoli ontickou) kategorii, tzn., že význam populismu lze nalézt „ve zvláštním způsobu artikulace jakýchkoli společenských, politických či ideologických obsahů“ (Laclau 2013: 181).

Populismus se objevuje v nejrůznějších diskursech, přičemž obsahuje převážně negativní konotace (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012: 3).[2]

Pro diskurz je společné to, že: 1) je schopen přenášet jisté informace, jejichž význam se vytváří v průběhu stylizační a intepretační činnosti autora a příjemce textu; 2) existuje smyslová i formálními prostředky vyjádřená soudržnost, koherence jeho jednotlivých složek – slov a výpovědí; 3) existuje situačnost, tj. zasazení do konkrétního prostředí a vymezení vztahu k určitému sociálně, názorově, generačně či jina vymezenému auditoriu, 4) existuje intertextovost, tj. návaznost na jiné texty, zřetelná zvláště v diskurzech orientovaných diskusně a polemicky (Kraus 2003: 17).

Tyto diskursy jsou konstruovány sociálním prostředím, kde se odehrávají „jazykové hry“ utvářející smysl jednotlivých výrazů (srov. Radvan 2004: 37).

Diskurs lze definovat jako soubor výpovědí, přičemž na jeho formování se významně podílejí mediální instituce a masová média (viz Reifová a kol. 2004: 46-47). V diskursu, který byl někým zahájen nad jistou událostí (populistické vyjádření politika, politické strany) a je udržován, proměňuje se, je manipulován apod., vždy záleží na volbě slov, která média pro vylíčení určité události použijí. Pojmenování a výběr slov jsou samostatně analyzovaným nástrojem v diskursech masových médií (srov. Vybíral 2003: 111).

Diskursy také utvářejí sociální hranice, tj. „my- lid“ versus „oni-elity“. (srov. Szaló 2003: 30)

Laclau v této souvislosti konstatuje, že „populismus se objeví jen tehdy, když existuje řada politicko-diskursivních praktik vytvářejících lidový subjekt, a předběžnou podmínkou vynoření takového subjektu je, vybudování vnitřní hranice rozdělující společenský prostor na dva tábory“ (Laclau 2013: 190).

Na utváření „populistických“ politických subjektů se podílejí významným způsobem masová média. Ten, kdo komunikuje srozumitelně a pro široké masy, čímž mobilizuje voličskou podporu, může být označen za „populistu“ (srov. Štefančík 2016: 36).

[2] Konotace jsou subjektivní. Slova nám mohou „konotovat“ souběžně řadu subjektivních připomenutí, souvislostí či individuálně přidružených významů. To, jakým významem člověk – ať podvědomě nebo záměrně – užité slovo „naplní“, závisí na jeho snaze přesně se vyjádřit, na „mentální reprezentaci“ světa v jeho mysli a na řadě dalších okolností (Vybíral 2000: 87).

Masmédia poskytují informace a poznatky, ke kterým bychom jinak neměli přístup, což významně ovlivňuje formy veřejného života i podstatu politické moci (Müller 2008:139). Jednou z hlavních funkcí komunikování je i přesvědčit. Tato persuazivní funkce komunikace popisuje skutečnost, že je zde i rovina, kdy je adresát manipulován, ovlivňován a že jsou záměrně pozměňovány jeho názory (viz Vybíral 2000: 23).

V součastnosti média často komunikují bezpečnostně-politická témata (včetně témat týkající se populismu, imigrace, xenofobie, násilí atd.), přičemž vždy komunikují s určitým záměrem (intencí) a určitou motivací. I z toho důvodu jsou média obviňována z manipulací, neobjektivity či přímo propagandy (srov. Kraus, 2003, Smolík 2016, Reifová a kol. 2004).

Déletrvající používání přesvědčovacích strategií se mění v propagandu. Cílem propagandistické kampaně je získat příjemce zprávy na stranu produktora sdělení a manipulací ovládnout jeho názory (Vybíral 2000: 138). Propagovat lze i názory, tzn. například to, že „label" populismu je zcela v pořádku.

Jednou z možností přesvědčování je i strategie odvolávající se na autoritu, která by měla vnímání populismu podpořit (srov. Vybíral 2000). V tento moment nastupuje politolog, politický komentátor či sociolog, který přiřadí „label" populisty konkrétní politické formaci či konkrétnímu politikovi. Názorová autorita má vyšší pravděpodobnost veřejnost přesvědčit o populistickém charakteru např. politické strany, politika, organizace atd.

Otázkou je, zda i tato autorita tento „label" nepřiřazuje zcela intuitivně. Masová média i tímto způsobem snižují veřejnou diskusi (Müller 2008: 33) Populismus se stává nezbytnou součástí tzv. politického jazyka, který používají političtí komentátoři, politici, novináři, ale i občané (srov. Štefančík 2016: 29, Seresová 2017: 16). Označení politických oponentů za „populisty" slouží k jejich diskvalifikaci, protože jazyk slouží „nejenom k získání moci, ale také k mocenské kontrole" (Štefančík 2016: 29, srov. Štefančík, Dulebová 2017: 13).

V mysli posluchačů, čtenářů a diváků dochází k tomu, že si pod vlivem záměrně volených slov („populisté") a zaváděných významů něco myslí a nějak si vykládají události (Vybíral 2003: 111). Na základě toho však také mohou realizovat výběr konkrétní politické strany ve volbách, případně vyjadřovat určité politické preference jiným způsobem.

Závěr

Přestože je výzkum populismu a populistických politických stran dynamickou a rozvíjející se oblastí výzkumu, neexistuje v politologii shoda na zá-

kladní definici populismu, resp. populistických politických stran (srov. Havlík, Pinková a kol. 2012: 33).

V současnosti populismus zahrnuje velké množství politických fenoménů (politických stran, hnutí, jednotlivců), které jsou často z jiných období, z různých regionů i politických režimů (srov. Dvořáková, Buben, Němec, 2012: 121).

Populismus má v současném pojetí značně negativní konotace, které jsou konstruovány masovými médii, politiky a částečně i určitými společenskými segmenty (nevládními organizacemi, profesními skupinami, zájmovými skupinami atd.) (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012: 15). O populismu lze také uvažovat jako o tématu či bezpečnostním riziku, které je často zneužívané pro politické cíle (srov. Sak 2018: 30). Samotný populismus a jednotlivé entity, které jej reprezentují jsou často vnímány jako hrozby pro liberální demokracie. Oproti tomu jiní autoři konstatují, že populismus je základem pro „ideální (čistou) demokracii" (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012; Kubát 2016).

Populismus je termín, který nemá přesný obsah a hranice, což znamená, že nelze přesně definovat jevy, které lze subsumovat pod kategorii „populismus". Je jasné, že tento značně fluidní termín pro politologii může být maximálně pomocný, což je dáno jeho nejasnou konceptualizací. Většina autorů, která s tímto termínem pracuje se zaměřuje na esenciální charakteristiky jevů, což působí problémy u komparativních studií. I z toho důvodu se někteří autoři – především politologové a sociologové – snaží s tímto termínem nepracovat z důvodu jeho nulové analytické hodnoty (srov. Alvares, Dahlgren 2016).

V souvislosti s užíváním termínu populismus lze spoléhat na „intuici", kterou však nelze přenést do žádného pojmového obsahu (viz Laclau 2013: 191). Populismus i přes nejrůznější definiční pokusy zůstává typickým „plovoucím (prázdným) signifikanem" (viz Laclau 2013; Křeček 2013). Populismus jako termín lze považovat za „vágní" a podle Paula Taggarta je populismus „chameleon, který se adaptuje na své okolí a využívá nespokojenost mas" (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012: 9; Křeček 2013: 120).

Také je zřejmé, že populismus je posilován radikálními postoji, které ovlivňují voličské preference v případě, kdy si „lid" uvědomuje, že současná politická reprezentace (tj. „elita") neadekvátně reaguje na jejich požadavky (srov. Bornschier 2017: 305). Tyto trendy – jak je patrné v mnoha evropských státech (včetně České republiky) – často mění stranický politický systém, přičemž noví aktéři dostávají „label" – „populistické politické strany".

Populismus je tedy myšlenková konstrukce, kterou pod vlivem médií přijme dostatečný počet osob, které tímto označením jsou schopny vymezit

stejné politické subjekty, akty a procesy. I proto někteří autoři pracují s tím, že populismus je určitým typem „pseudo-konsensu“ (srov. Mudde, Rovira Kalwasser 2012: 8). O populismu lze také uvažovat jako o tzv. *projekčním pojmu*. Každé použití pojmu „populismus“ v jedinci vyvolá určité subjektivní emoce a představy, které jsou s tímto slovem spojovány. I proto lze jen obtížně dosáhnout shody na tom, které politické subjekty považovat za „populistické“, a které nikoli.

Literatúra

ADAMOVÁ, K.; KŘÍŽKOVSKÝ, L. (2004): *Základy politologie.* Praha: C. H. Beck, 2. vydání.

ALVARES, C.; DAHLGREN, P. (2016): Populism, extremism and media: Mapping an uncertain terrain. In: *Europen Journal of Communication*, Vol 31, No. 1, s. 46-57.

BASTL, M.; MAREŠ, M.; SMOLÍK, J., VEJVODOVÁ, P. (2011): *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada.

BORNSCHIER, S. (2017): Populist Mobilization Across Time and Space: An Introduction. In: *Swiss Political Science Review*, Vol 23, No. 4, pp. 301-312.

CANOVAN, M. (2005): *The People*. Cambridge: Polity Press.

DANICS, Š.; TEJCHMANOVÁ, L. (2017): *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.

DVOŘÁKOVÁ, V. (2006): Anatomie radikálních a krajně pravicových stran. *Listy – dvouměsíčních pro politickou kulturu a občanský dialog.* Vol. 36, No. 2, s. 43-46.

DVOŘÁKOVÁ, V.; BUBEN, R.; NĚMEC, J. (2012): *¡Que el pueblo mande! Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství.

GRZYMALA-BUSSE, A. (2017): Global Populism and Their Impact. In: *Slavic Review,* Vol. 76, No. S1, pp. S3-S8.

GYARFÁŠOVÁ, O. (2011): *Voličské správanie na Slovensku: teória, trendy, výskum*. Bratislava: Renesans.

HAVLÍK, V.; PINKOVÁ, A. a kol. (2012): *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Masaryk university.

HEYWOOD, A. (1994): *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing.

HEYWOOD, A. (2005): *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia.

CHARVÁT, J. (2007): *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál.

KOCIJAN, B. (2015): Who is Populist in Central and Eastern Europe? A Comparative Analysis of Prima Ministers´ Populist Discourse. *Corvinus* In: *Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 6, No. 1, pp. 71-92.

KRAUS, J. (2003): Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANOVÁ, J. (eds.): *Jazyk, média, politika.* Praha: Academia, s. 13-39.

KŘEČEK, J. (2013): *Politická komunikace. Od res publica po public relations*. Praha: Grada.

KUBÁT, M. (2016): Úvod do studia populismu. In: KUBÁT, M.; MEJSTŘÍK, M.; KOCIÁN, J. (eds.): *Populismus v časech krize*. Praha:Karolinum, s. 12-23.

KUČERA, J.; RADVAN, E. (2005): *Vybrané problémy metodologie vědy*. Brno: Institut mezioborových studií.

KUPKA, P.; LARYŠ, M.; SMOLÍK, J. (2009): *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko*. Brno: Masarykova univerzita.

LACLAU, E. (2013): *Emancipace a radikální demokracie*. Praha: Karolinum.

LUKAS, J.; SMOLÍK, J. (2008): *Psychologie vůdcovství*. Brno: Computer Press.

MILLER, D. (1995, ed.): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Proglas.

MUDDE, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

MUDDE, C.; ROVIRA KALTWASSER, C. (2012): Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis. In: MUDDE, C.; ROVINA KALTWASSER, C. (eds.): *Populism in Europe and the Americas. Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-26.

MÜLLER, K. B. (2008): *Politická sociologie*. Praha: Portál.

RADVAN, E. (2004): *Úvod do filosofie. (Vybrané problémy a texty).* Brno: Institut mezioborových studií.

REIFOVÁ, I. a kol. (2004): *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.

SAK, P. (2018): *Úvod do teorie bezpečnosti. Nekonvenční pohledy na minulost a budoucnost lidstva*. Praha: Petrklíč.

SCRUTON, R. (1989): *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis.

SERESOVÁ, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.

SMOLÍK, J. (2013): Krajněpravicové politické strany v zemích V4. *Sociológia*, Vol. 45, No. 4, s. 385-410.

SMOLÍK, J. (2015): Extremismus: více než 25 let diskusí o základním pojmu. In: LISNIK, A.; GREŇOVÁ, K.; AMBROZY, M. (eds.). *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svět. "1989 a 25 rokov po..."*. Ružomberok: Verbum, s. 901-907.

SMOLÍK, J. (2016): Propaganda. Známý termín? Definice propagandy pro potřeby vzdělávání v občanské výchově. *Media4U Magazine*, Vol. 13, No. 2, s. 53-58.

SZALÓ, C. (2003): Sociologie formování sociálních identit. In: *Mozaika v re-konstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, s. 13-36.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

TAYLOR, S. L. (2011, ed.): *30 vteřin na politiku*. Praha: Fortuna Libri.

VYBÍRAL, Z. (2000): *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál.

VYBÍRAL, Z. (2003): *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Praha: Portál.

WILLINGER, M. (2017): *Generace Identity. Vyhlášení války*. London: Arktos.

Kontakt:

PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav sociálního rozvoje
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Development
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: josef.smolik@mendelu.cz

Politický jazyk českých populistov

Katarína Seresová

Abstract

The Political Language of the Czech Populist Parties. *The paper focuses on the Czech populist and extremist party Freedom and Direct Democracy (FDD) and the way this political party communicates with the public. The aim of its communication is to win voters to support the party. This communication is characteristic of the following specific elements: identifying the enemy, using emotional expressions, dichotomy in expressing one´s ideas, hostility towards the EU, migrants, and the political system of the Czech Republic*.

Kľúčové slová: politický jazyk, Česko, populistické strany, spôsob komunikácie, Tomio Okamura.
Keywords: the political language, Czechia, populist parties, the Way of Communication, Tomio Okamura.

Úvod

V jesenných parlamentných voľbách, ktoré sa konali v Českej republike v roku 2017, prekonala úspešne päť percent hranicu na vstup do parlamentu aj strana Sloboda a priama demokracia (SPD). Mnohí autori z Čiech i Slovenska (Mareš 2014; Kluknavská, Smolík 2016; Štefančík, Liďák 2017; Helmová 2017; Dulebová 2017; Melušová 2017; Grigorianová 2017) sa v tejto súvislosti zamýšľajú nad otázkou, prečo v dnešnej spoločnosti dochádza ku situácii, že sa do popredia dostávajú extrémistické politické strany.

Jedným z možných vysvetlení je aj skutočnosť, že sa na Slovensku a v Čechách mnohé aktuálne problémy neriešia dostatočne, alebo sa neriešia vôbec, čo následne vyvoláva v občanoch menovaných krajín nespokojnosť s politickou a spoločenskou situáciou. Táto skutočnosť vytvára živnú pôdu pre extrémistické strany, u ktorých nespokojní občania hľadajú pomoc. Pravicoví extrémisti totiž ponúkajú vo svojich programových dokumentoch jednoduché a rýchle riešenia mnohých jestvujúcich problémov spoločnosti.

Pravicovo-extrémistické strany propagujú väčšinou politiku národných záujmov (Thieme 2011), ako aj xenofóbiu. A samozrejme, že si svojich voličov hľadajú medzi nespokojnými občanmi. Takúto situáciu možno pozorovať aj v Čechách. Občania už stratili dôveru k tradičným stranám a svoju pozornosť zameriavajú prevažne na populistické a extrémistické strany.

Zámerom tohto príspevku nie je analýza politickej situácie v Českej republike. Našu pozornosť chceme zamerať na spôsob politickej komunikácie strany SPD s verejnosťou. Predmetom analýzy je jazyk, ktorý je prostriedkom prezentácie názorov a myšlienok, ale aj prostriedkom na presviedčania a manipuláciu voličov.

Rétorika SPD a jej predsedu Tomia Okamuru

Predseda strany SPD pochádza z japonsko-českej rodiny. V minulosti pracoval ako novinár pre BBC, neskôr sa venoval podnikateľskej činnosti, hlavne v oblasti cestovného ruchu. Do politiky vstúpil v roku 2012 ako nezávislý starosta. V roku 2013 založil politickú stranu *Úsvit Priamej demokracie*. Na poste predsedu tejto strany sa mu podarilo vstúpiť do parlamentu. Po nezhodách vo vnútri strany ho z *Úsvitu Priamej demokracie* vylúčili. Následne založil stranu SPD, ktorá mu zabezpečila v jesenných voľbách dostatočný počet hlasov voličov a tým aj bezpečné miesto v parlamente.

SPD možno zaradiť k pravicovo-extrémistickým stranám, čo samozrejme ovplyvňuje aj spôsob komunikácie Tomiho Okamuru s verejnosťou. Medzi hlavné témy, ku ktorým sa Okamura vyjadruje, patrí predovšetkým problém migrantov a všetko, čo s tým súvisí, ďalej presadenie programu SPD vo vláde, ohováranie politických strán a novinárov, problematika Európskej únie a mnoho ďalších.

Pre extrémistické strany je signifikantné, že vždy hľadajú nejakého nepriateľa. SPD má jasného nepriateľa. V prvom rade sú ním migranti. Strana chce existujúci systém zmeniť, hovorí o priamej demokracii. Okamura vo svojich prejavoch často používa slovo *„parazit“.* Súčasnú politickú elitu charakterizuje výrazom „mafia“.

Taktiež je zaujímavé, že Okamura v mnohých dokumentoch a vyjadreniach používa adjektív *„český“,* ktorý je však v mnohých prípadoch redundantný.

"*Smyslem života nás všech, jsou zdravé a vzdělané české děti a mládež. České školství vychází z obrovské tradice. Součástí naší národní*

kultury byla snaha o zajištění vzdělání pro další generace české mládeže. Budování českých škol byl jedním ze zásadních výsledků národního obrození. Tradice a kvality české pedagogiky se výrazně projevily v době budování samostatné československé státnosti" (SPD 2017).

Migrantov považuje SPD za nepriateľa číslo 1, a takto sa o nich vyjadruje:

„*Ne islámu, ne teroristům, ochráníme naše občany před islámismem*“ (SPD 2017).

„*Táto krajina je naša, nenechajme si ju ukradnúť*“ (SPD 2017).

Vo väčšine Okamurových vyjadrení možno zaregistrovať jednoznačnú dichotómiu – na jednej strane sme *my, tí dobrí, naša krajina, naši občania,* na druhej strane stoja *nepriatelia,* a síce migranti (predovšetkým pracovné sily zo zahraničia) a moslimskí prisťahovalci, ktorých označuje ako teroristov.

„*Chceme-li přežít jako národy, chceme-li žít bezpečné, nemůžeme si dovolit zaplavit naše země migranty z nepřátelských a nekompatibilních kultur*“ (SPD 2017).

Hoci v Čechách otázka migrantov podľa oficiálnych údajov nie je taká akútna a prevažná väčšina prichádza do Čiech z európskych krajín, využíva Tomio Okamura túto situáciu na manipuláciu verejnej mienky a snaží sa občanov získať na svoju stranu. V nasledujúcom citáte môžeme nájsť vyššie uvedený pojem *„mafia“:*

„*Řešení současné děsivé situace v Evropě je ale vcelku jednoduché. Je potřeba uzákonit v celé Evropské unii nulovou toleranci ilegální imigrace. Prostě tady nedostanou vůbec nic, ani jídlo, ani ošacení, ani legální povolení k pobytu. A zároveň je potřeba okamžitě zrušit štědrý evropský sociální systém vůči imigrantům. To jsou ta hlavní lákadla nejen pro imigranty, ale i pro africké a arabské mafie, které na tomto lidském byznysu směrem do Evropy neuvěřitelně vydělávají*“ (Okamura 2015).

Spôsob, akým sa Tomio Okamura vyjadruje k otázke migrantov, je mimoriadne extrémistický, používa expresívnu slovnú zásobu. Nájdeme v ňom okrem iného aj výraz *„kvóta“.* Práve systém kvót Európskej únie, podľa

ktorého sa majú utečenci prerozdeliť aj do krajín, ktoré neležia na vonkajšej hranici EÚ, masívne kritizovali bývalé komunistické krajiny. Tento systém kvót spôsobil, že aj výroky mnohých politikov, ktorí nepatria medzi extrémistov, sa po roku 2015 zradikalizovali.

„*Naši multikulti politici a pravdoláskařští aktivisti z neziskových organizací, kteří budou na imigrantech vydělávat peněz, se ohání tím, že musíme imigrantům pomáhat. Přitom se ale zabíjíme sami. Jedná se o naší vlastní genocidu. Genocidu občanů České republiky. Situace v Řecku či v Itálii je neúnosná a za chvíli nebudou stačit ani kvóty. Kam chce Evropská unie následně imigranty přerozdělovat? Na Mars?*“ (Okamura 2015).

Vo vyjadreniach radikálnych zoskupení je výraz *„kvóty“,* prípadne *„systém kvót“*, vyskytujúci sa v súvislosti s utečeneckou krízou, synonymom pre iný výraz, ktorý možno často nájsť v jazyku pravicových extrémistov, a to slovo *„diktát“*. Slovom *„diktát“,* prípadne *„diktát z Bruselu“* charakterizujú radikálni politici rozhodovací mechanizmus EÚ.

„*Je to brutální diktát, který v podstatě říká, že o naší zemi nerozhodujeme už my, ale Brusel*“ (Okamura 2015).

Téma migrácie je v rétorike SPD úzko spojená s Islamom a ohrozovaním kultúrnej identity domáceho – českého – obyvateľstva. Podľa názoru strany SPD a jej predsedu je nevyhnutné okamžite vykázať všetkých *„islamských migrantov“* do ich materských krajín. Každý moslim predstavuje podľa Okamurovho názoru časovanú bombu a bezpečnostné riziko. Mimoriadne kriticky sa Okamura vyslovuje proti európskym politikom, ktorí majú na problematiku migrácie iný názor. Nemeckej kancelárke vyčítal napríklad, že napomáha islamizácii Európy.

„*Migrace přinesla kriminalitu, nenávist, parazitování na sociálním systému a na místo integrace se muslimští migranti naopak radikalizují ... Nikdo neumí rozlišit teroristu od neteroristy. Ani to není možné, protože z každého muslima se může časem stát radikál a terorista. Dali byste dětem košík s jablky, ve kterém by bylo třeba jen jedno otrávené? Paní Merkelová ano. My to odmítáme*“ (Okamura 2017).

Čo sa týka členstva Českej republiky v EÚ, patrí Tomio Okamura k jednoznačným odporcom ďalšej európskej integrácie. Podľa jeho vyjadrenia v parlamente:

> *„by Európsku úniu mala nahradiť spolupráca suverénnych štátov, pričom by sa zachoval voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Súčasný model EÚ nie je podľa Okamurovho názoru funkčný a Úniu nemožno reformovať*“ (SPD 2017).

Aj v samotnom volebnom programe SPD je uvedený bod, v ktorom strana zaujíma k tejto problematike jednoznačné stanovisko:

> „*Nechceme být provincií EU, chceme rozvíjet a bránit suverénní Českou republiku*““ (SPD 2017).

Strana SPD sa vo svojom volebnom programe vyjadruje aj k problematike Európskej únie:

> „*Budeme požadovat referendum o každém předání státní suverenity na orgány EU a referendum o vystoupení z EU. Chceme Evropu jako volný trh zboží, služeb a práce. Evropu spolupracujících svobodných a suverénních národních států. Nechceme Evropu nesystémových dotací, dávek a úředníků. Chceme přísné podmínky imigrační politiky České republiky. Nechceme zde nepřizpůsobivé imigranty nebo příchod islámských náboženských fanatiků. Prosadíme důslednou vymahatelnost podmínek pro činnost církví podle zákona o církvích. Policie České republiky musí zahájit účinnou kontrolu hranic a zpravodajské složky musí důsledně sledovat islamisty podporující džihád a šaríu. Orgány činné v trestním řízení musí důsledně postihovat projevy radikálního islámu. Je nezbytná nová koncepce České armády. Podpoříme posílení systému aktivních záloh a zapojení občanů do obrany země. Armáda musí ukončit zahraniční expedice bez mandátu OSN a neodkladně se začít připravovat k obraně země*“ (SPD 217).

Z vyššie uvedeného možno vyvodiť, že postoj SPD voči EÚ nie je práve priaznivý, často kritizuje EÚ, obviňuje médiá, že úmyselne *„cenzurujú konkrétne politické strany, ktoré presadzujú priamu demokraciu“* (SPD 2017). SPD sa usiluje o vystúpenie z EÚ, vyžaduje konzekventné kontroly na hraniciach a posilnenie polície či armády.

K ťažiskovým bodom volebného programu SPD patrí aj radikálna zmena politického systému ČR, čo je samozrejme signifikantné pre radikálne a pravicové extrémistické strany:

> „*Chceme radikální změnu politického systému, chceme přímou demokracii, referendum a odvolatelnost politiků. Budeme prosazovat uzákonění širokého referenda jako nejvyššího projevu vůle občanů. Občané musí mít právo v referendu rozhodovat o zásadních otázkách týkajících se budoucnosti země. Prosazujeme přímé volby poslanců, starostů a hejtmanů. Chceme odvolatelnost politiků a odpovědnost politiků občanům. Jsme pro zákaz souběhu funkce poslance a ministra. Chceme důsledné oddělení moci zákonodárné a výkonné. Vládu bude jmenovat a řídit občany přímo volený a odvolatelný prezident*“ (SPD 2017).

Na záver ešte jeden citát Tomiho Okamuru:

> *„Dokud Brusel nevrátí státům jejich suverenitu, kormidlo Evropy se nemůže otočit správným směrem. Poláci, Češi, Slováci a Maďaři by měli spojit síly*“ (SPD 2017).

Záver

Pravicové extrémistické strany zohrávajú v dnešnej spoločnosti dôležitú úlohu. V mnohých európskych krajinách sú súčasťou vlády, a tak majú možnosť priamo ovplyvňovať politické dianie v krajine. Táto skutočnosť sa týka aj Českej republiky, kde sa pravicová extrémistická strana SPD podieľa na riadení krajiny. Túto situáciu možno pripísať problémom, ktoré jestvujú v mnohých krajinách, problémom, ktoré vlády neriešia dostatočne rýchlo alebo ich neriešia vôbec. A takto vytvárajú priestor pre pravicové extrémistické strany, ktoré sa snažia obyvateľom ponúknuť to, po čom túžia.

Hlavným cieľom strany SPD je teda ovplyvňovať spoločnosť a získať obyvateľov na svoju stranu, vyťažiť zo situácie pre stranu maximum. Na tento účel slúži aj spôsob komunikácie strany s verejnosťou.

Pre extrémistické strany je typické, že vždy si nájdu konkrétneho nepriateľa, proti ktorému sa potom snažia bojovať. SPD má samozrejme tiež svojho nepriateľov, sú to predovšetkým migranti, politický systém v ČR a napokon Európska únia.

Z vyššie uvedených príkladov vyplýva, že Tomio Okamuro využíva všetky šance, ktoré mu spoločnosť ponúka a pomocou svojich vyjadrení sa snaží získať občanov na svoju stranu.

Literatúra

DULEBOVÁ, I. (2017): Resémantizácia ideologém v súčasnom ruskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 235-242.

GRIGORJANOVÁ, T. (2017): Metafora v politicko-ekonomickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 150-159.

HELMOVÁ, M. (2017): Jazyk v politike – politická kultúra a komunikácia. In: Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 98-108.

JESSE, E.; THIEME, T. (Hrsg.) (2011): *Extremismus in de EU-Staaten*. Wiesbaden: VS Verlag.

KLUKNAVSKÁ, A.; SMOLÍK, J. (2016): We hate them all? Issue adaptation of extreme right parties in Slovakia 1993-2016. In: *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 49, No. 4, s. 335-344.

MAREŠ, M. (2014): The Extreme Right's Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies. In*: East European Politics and Societies*, Vol. 28, no. 1., s. 205-224.

MELUŠOVÁ, E. (2017): Fenomény politického diskurzu. In: Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, S. 64-72.

ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017): Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, S. 473-483.

Kontakt:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: katarina.seresova@euba.sk

Quo vadis Österreich? Eine politolinguistische Auseinandersetzung mit der Politik und Sprache der FPÖ

Danuša Lišková – Jana Pospíšilová

Abstract

Quo Vadis Austria? Politics and Language of the FPÖ from the Perspective of Political Linguistics. *The paper deals with the politics of the Austrian Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ), which is considered a right-wing populist and extremist party. Authors analyze in particular the rhetoric of the current party chairman H. C. Strache. They investigate the lexical means of the FPÖ party leader in the 2017 election campaign.*

Schlüsselwörter: Sprache, Strache, Populismus, Österreich, FPÖ, Feind.
Keywords: language, Strache, populism, Austria, FPÖ, enemy.

Einführung

Im zwanzigsten Jahrhundert hat die Demokratie in Europa viele Turbulenzen und Niederlagen erlebt. Es wechselten sich die Systeme der Demokratie, des Kommunismus, Faschismus und Nazismus. Die letzteren waren die Systeme, in denen ein starker Führer mit seiner Partei dem Volk eingeredet hat, es von der Ungleichheit und Ungerechtigkeit zu retten. Die Aristoteles´ und Platons Philosophien waren ihm bekannt. Aristoteles´ Postulat, dass die Ungleichheit Unstabilität hervorruft und Platons Ansicht, dass die Demagogen die Meinungsfreiheit ausnutzen, um sich selbst durchzusetzen, gelten bis zu heutigen Tagen (Snyder 2017). Momentaner Blick in die europäischen Demokratien gleicht mehr der Götterdämmerung als der Demokratie. In fast jedem Land existiert und agiert eine rechtsextremistische populistische Partei mit einer „starken" Persönlichkeit an der Spitze (Liďák, Štefančík 2017. Die Parolen, die Symbole, die Rhetorik, der Gebrauch der Sprache unterscheiden sich kaum. Und wir haben ein Déjà-vu-Erlebnis. Alle gegenwärtigen Demagogen, wie Le Pen, Erdogan, Strache, Weidel, oder Orbán mit Trump an der Spitze, benutzen ähnliche Strategie, um die Massen zu instrumentalisieren. Sie schüren Angst und Hass und versprechen, alle Probleme zu lösen. Die rechtsextremistischen Parteien Europas weisen aber kein hegemonisches Gebilde auf. Walter Ötsch und Nina Horaczek ha-

ben in ihrem Buch *Populismus für Anfänger* mit dem Untertitel *Anleitung zur Volksverführung* die relevanten Ideen verfasst. Die Rechtspopulisten unterteilen die Menschen in zwei Gruppen: Die eine – die beste, die gerechte, die für das Volk kämpft, das sind WIR. „Die WIR sind idealisierte Menschen, die nirgendwo anzutreffen sind" (Ötsch, Horaczek 2017:18). Sie sind nur brav, anständig, charaktervoll, arbeitsam, bürgerlich, modern, tüchtig. In WIR Gruppe existieren keine „Probleme" und die ANDEREN sind schlimm, arrogant, kriminell, faul, unmoralisch, das ist die Elite. „Im Prinzip sind die anderen Parteien *„Volksverräter"*, das sind diejenigen, die sich gegen *„das Volk verschwören"* (Ötsch, Horaczek 2017: 18). Die Demagogen gehen aber noch weiter. Es existiert bei ihnen noch weitere Polarisierung. Demagogen brauchen in erster Linie die Sündenböcke. Die sind heutzutage gleich und leicht zu finden (EU, Migranten, diejenigen, die an der Macht sind u. ä.) und damit diese im Gehirn der Menschen einprägsamer werden, bedarf es häufiger Wiederholungen. Weitere Waffen sind alle zugänglichen Werbemittel, Massenmedien, Kundgebungen, Auftritte, Demonstrationen. Demagogen sind kreative Sprachschöpfer, sie erfinden mit großer Phantasie neue Begriffe für die Anderen und Feinde. Die politische Sprache ist ein Kampf mit Wörtern, mit denen man versucht die öffentliche Meinung zu beeinflussen und die eigene zu rechtfertigen. Es geht nicht nur um die Neubildung, es geht auch um Neudeutung alter Begriffe. „In einer pluralistischen (Post-)Demokratie kämpfen verschiedene konkurrierende Gruppen um die Deutungshoheit im Diskurs, der keiner ist, denn es geht primär um Haltungen, am Ende stehen sich die Seiten wie am Anfang gegenüber. Als probates Mittel zur Anklage der Anderen dient dabei die Empörung. Diese als emotionale geistige Bewegung der Gemüter teilt die Massen in zwei Lager. Die Laternenmaste links die Guten, die rechts die Schlechten" (Leiter des „stadtTheaters" in Kassel, Petr Manteuffel in der österreichischen Zeitung Standard von 8. März 2018). Diese scharfe Polarisierung kommt besonders sowohl vor den Wahlen als auch in den Wahlprogrammen der politischen Parteien zum Ausdruck. Da helfen die Medien, ein relevanter Faktor, der die Öffentlichkeit in großem Maße beeinflusst, mit ihren sprachlichen Mitteln, die durch Wortwahl und Kontextualisierung die Meinungsbildung und das Weltbild der Rezipienten maßgeblich prägen. Wenn wir die allgemeinen Leitstichwörter der Populisten, die Ötsch, Horaczek zusammengefasst haben (Radikalität, Aggressivität, Ausschließlichkeit, Kriegsrhetorik, Negativität, das Geschäft mit der Angst, autoritäres Element, Demokratiefeindlichkeit) mit den FPÖ-Parolen vergleichen, finden wir dieselbe Rhetorik, die im Weiteren deklariert und analysiert wird. Von Trump bis FPÖ, AfD und weiteren genießen Rechtspopulisten weltweit ungebrochene mediale Aufmerksamkeit und werden so tonangebend. Dabei

setzen sie gezielt auf Provokationen, Mobilisierung und Tabubrüche. Sozialpolitische Themen werden bewusst verschwiegen. Rechtsextremismus ist eine politische Einstellung, die davon ausgeht, dass Menschen grundsätzlich nicht gleichwertig sind. Das Weltbild der Rechtsextremisten wird von nationalistischen und rassistischen Anschauungen geprägt. Ihrer Auffassung nach, entscheiden über den Wert eines Menschen seine Zugehörigkeit zu einer Ethnie, Nation oder Rasse. Ihre Strategie ist darauf orientiert, bestimmte Themen wie Migrationspolitik zu besetzen, den Kampf um die Köpfe zu führen. Mit populistischen Debatten um Migrations- und Sicherheitspolitik oder dem Islam hingegen kann die Wählerschaft ohne Hindernisse mobilisiert werden. Es wird das Gefühl gestiftet, dass permanenter Handlungsbedarf besteht. „Verbunden mit der hohen Emotionalisierung führt das zu einer Dauermobilisierung der Politik, in der nicht mehr der Verstand und die Vernunft Entscheidungen herbeiführen, sondern der Affekt und die Aggression." sagt Salzborn **(**FM4 Auf Laut über Rechtsextremismus in Österreich zwischen Tabu und Normalität**).** Der Kampf gegen ein politisch vereintes Europa bringt frühere Feinde zusammen und sie kämpfen gemeinsam für das ihnen so heilige *„Europa der Nationalstaaten"*, das sie oft auch liebevoll *„Europa der Vaterländer"* nennen. Sie verschweigen bewusst, dass in ethnisch-national geteiltem Europa große Gefahr, Konflikte und Auseinandersetzungen existieren. Eine neue Welle des Hasses kann zu den zerstörerischen Kriegen führen und *„Europa der Vaterländer"* letzten Endes vernichten.

In dem Beitrag werden wir uns sowohl auf die sprachlich-semantische Analyse der politischen Sprache der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ), besonders ihren Anführer Heinz-Christian Strache, als auch auf die anderen Ausdrucksweisen konzentrieren. Es werden sowohl aktive Mittel (Wahlprogramme, Reden) als auch passive Mittel (Plakate, Slogans) behandelt. Den in diesem Beitrag zu analysierenden sprachlichen Mitteln liegen relevante Wahlprogramme (chronologisch), verschiedene Dokumente, öffentliche Auftritte auf den Kundgebungen und Meetings, Echos in diversen Medien, Plakate und Slogans vor den Wahlen zugrunde.

Sprache in der Politik – ein strategisches Sprachspiel

Sprache und Politik. Ihre Symbiose ist heutzutage allgegenwärtig. Es ist nicht nur ein interessantes, sondern auch schwieriges Thema. Die Politiker legen großen Wert auf die Sprache. Sie müssen es tun, wenn sie neue Wähler gewinnen wollen. Und sie tun es ausgeklügelt, um sich selbst und ihrer Partei ein positives Image der Selbstdarstellung zu verleihen und sich selbst

zu präsentieren (Štefančík, Dulebová 2017). Ihr sprachlicher Stil – und dazu gehört auch die Wortwahl, ist strategisch angelegt. Die sprachliche Strategie besteht meist darin, die eigene Position aufzuwerten und gleichzeitig die des politischen Gegners abzuwerten. Zur Umsetzung dieser Strategie sind Symbolwörter hervorragende Werkzeuge, weil man mit ihnen das Denken und Fühlen der Menschen beeinflussen kann. Die Symbolik spielt in der Politik eine enorme Rolle. Die Funktion der Symbolwörter besteht darin, die komplexe Wirklichkeit vereinfachend darzustellen. Symbolwörter werden weiter differenziert und zwar als Fahnenwörter und Stigmawörter. In der Sprach- und Politikforschung gibt es auch alternative Termini für Symbolwörter wie Schlüsselwörter oder Schlagwörter. Symbolwörter charakterisieren immer eine ganze Epoche und besitzen stark emotionale Anziehungskraft. Sie reduzieren, bzw. verdichten, wie schon erwähnt wurde, komplexe Wirklichkeit (Girnth 2015).

Schlagwort gilt als sehr auffällige sprachliche Erscheinung in der öffentlichen und politischen Kommunikation. In dem Schlagwort werden Programme kondensiert. Schlagwort ist mit dem Wahlslogan vergleichbar. In der Politolinguistik gibt es zahlreiche Vorschläge das Schlagwort von Symbolwort abzugrenzen, weil die Grenze fließend ist. Während die Symbolwörter beständig sind, sind Schlagwörter kurzlebig. Nach einigen Quellen sind die Schlagwörter, die prägnanter, oft formelhafter, meist leicht verständlich, an Emotionen appellierend, die oft als Parole, als Mittel zur Propaganda eingesetzt werden (https://educalingo.com/de/dic-de/schlagwort). Sie werben für die eigene Position und bekämpfen und diffamieren den Gegner. Aufgrund ihrer emotionalen Anziehungskraft besitzen sie ein großes Persuasionspotenzial. Dabei haben Schlagwörter den entscheidenden Vorteil, dass sie Forderungen und Programme so verkürzen, dass diese mithilfe nur eines Wortes ausgedrückt werden können. Der Duden definiert das Schlagwort folgendermaßen: „a) prägnanter, oft formelhafter, meist leicht verständlicher und an Emotionen appellierender Ausspruch, der oft als Parole, als Mittel zur Propaganda o. Ä. eingesetzt wird; (…) b) (oft abwertend) abgegriffener, oft ungenauer, verschwommener, bes. politischer Begriff, den jmd. meist unreflektiert gebraucht; abgegriffene Redensart, Gemeinplatz“ (DUDEN 2002, 768). Laut der vielen Politolinguisten sind Schlagwörter Lexeme oder Syntagmen mit dem Status von Mehrwortlexemen. Ausdrücklich ausgeschlossen werden hingegen Sätze oder satzwertige Ausdrücke, die – je nach Kontext und beabsichtigter Wirkung – dem Bereich der Losungen, Parolen und Slogans zugeordnet werden. Den Regelfall des Schlagworts bilden hierbei einzelne Substantive, die allenfalls attributiv erweitert werden. Symbolwörter werden weiter differenziert und zwar als Fahnenwörter und Stigmawörter. Fahnenwörter haben eine positive Wer-

tung und ihre Funktion besteht darin, die Eigengruppe aufzuwerten. Fahnenwort besitzt eine hohe Symbolkraft, unter welcher sich Menschen im politischen Kampf oder Wettbewerb sammeln und die somit für eine soziale oder politische Gruppierung identitätsstiftend wirkt. Oft spiegeln sich in Fahnenwörtern die programmatischen Grundlagen einer Partei wider. Nach Panagl sind sie voluntaristisch getönte Signalausdrücke einer Partei, die als identitätsstiftende Begriffe bewusst gewählt werden und kategorisch verwendet werden (Panagl, 1998). Mit Hilfe von Stigmawörtern diffamiert man den Gegner. Diese Wörter bezeichnen die gegnerische Seite negativ, besitzen negative Wertung und dienen dazu, den politischen Gegner bzw. dessen Standpunkte zu skandalisieren. Wörter können gleichzeitig als Fahnen- und Stigmawörter gebraucht werden. In unserem Beitrag werden wir bei der Analyse ohne scharfe Unterteilung der Symbolwörter auskommen, weil die Grenzen zwischen ihnen fließend sind.

Der politische Wortschatz der FPÖ, und besonders ihres Anführers HC Strache, ist durch Ideenvielfalt, was die Benutzung der Symbolwörter betrifft, geprägt. Er spielt alle Nuancen und alle Mittel der Sprache aus, um auf sich, seine Ideen aufmerksam zu machen. In allen seinen Auftritten, Reden, auf den Plakaten, dominiert sein starkes Ego. Viele Wörter, die im eigentlichen Sinne nicht politisch sind, werden in bestimmten Zusammenhängen semantisch aufgeladen und erhalten dann eine zusätzliche Bedeutung bzw. Wertung und HC Strache ist ein Meister diese neu zu deuten und die Gefühle der Menschen zum Kochen zu bringen. Seine Auftritte erlauben einen linguistischen, aber auch einen politikwissenschaftlichen Zugang zu dieser Problematik. Er nutzt alle Medien, um sich populär zu machen und sich durchzusetzen. Vor allem in der Präsenz über neuere Medien ist Strache seinen politischen Mitstreitern voraus. Facebook-Auftritte, ein eigener Popsong, zahlreiche Youtube-Videos, Protestreden, Wahlkampfreden. Straches „Kunst" viele Menschen in seinen Bann zu ziehen, soll anhand seiner Äußerungen in den Wahlkampfreden, auf den Plakaten (Slogan), Protestreden u. Ä. untersucht werden.

Übersicht der Entwicklung des Extremismus in Österreich und politischer Wortschatz der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ)

1955 verpflichtete sich Österreich verfassungsmäßig, alle nationalsozialistischen Organisationen aufzulösen und keine Wiederbetätigung zuzulassen. Mit Gründung der Zweiten Republik haben sich folgende Großparteien etabliert: *Sozialdemokratische Partei Österreichs* (SPÖ) und *Österreichische Volkspartei* (ÖVP) sowie die *Kommunistische Partei Österreichs*

(KPÖ). Diese Parteien prägten die politische Landschaft in Österreich nach dem Zweiten Weltkrieg. 1955 wurde Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) gegründet. Zunächst schwach organisiert und programmatisch deutschnational orientiert und durch den AntiKommunismus gekennzeichnet, spielte sie in Österreich keine bedeutende Rolle. Ihr Wahlprogramm war befangen und ihr politischer Wortschatz eher neutral. Die Partei äußerte sich gegen den Kommunismus, Opposition und Proporz. Und so dominieren im Sprachgebrauch die Wörter: *AntiKommunismus*, *Opposition*, *Proporz* und *Deutschnationalismus*. Die FPÖ erreichte lange Jahre nur etwa 6 Prozent der Wählerstimmen.

Ab Mitte der 1960er Jahre gelang es ihr aus der Isolation herauszukommen und die Partei hat sich langsam profiliert. Zwei Dokumente waren in dieser Zeit von großer Bedeutung. "Salzburger Bekenntnis" (1964) und „Bad Ischler Programm" (1968). Diese kurzen und spärlichen Grundsatzprogramme stellen die FPÖ und ihre Idee der *Freiheit* sowohl dem *Kommunismus* als auch den Konservativen gegenüber, wobei eine klare Definition der Idee der Freiheit noch fehlt. Es richtet sich gegen das in Österreich herrschende *großkoalitionäre Proporzsystem* und kritisiert die untergeordnete Rolle, die kleinen Oppositionsparteien zukommt. Trotz der klaren Bejahung zur europäischen Einigung erfolgt ein Bekenntnis zur deutschen *Volks- und Kulturgemeinschaft*, auch die *Treue zum Volk* wird beschworen. Ihre Sprache ist in Anfangsjahren arm und noch nicht klar geprägt. So wie sich die FPÖ in der Parteilandschaft Österreichs etablierte, so entwickelte sich auch ihr Wahlprogramm, ihre Rhetorik und ihr politischer Wortschatz. 1964 als sich die Partei nur langsam kreierte, finden wir ein armes Wahlprogramm mit spärlichem Vokabular. Salzburger Bekenntnis aus dem Jahre 1964 beträgt kaum zwei Seiten und stellt die FPÖ und ihre Idee der *Freiheit* sowohl dem *Kommunismus* als auch den *Konservativen* gegenüber.

Das im Jahre 1973 veröffentlichte Programm „Freiheitliches Manifest zur Gesellschaftspolitik" brachte eine grundlegende programmatische Erneuerung, womit die FPÖ erstmals ein inhaltsreiches und aus breiter innerparteilicher Diskussion hervorgegangenes Programm besaß. Hier dominiert noch die Idee der Gemeinnützigkeit menschlicher Verschiedenartigkeit. Die Partei befürwortet eine durch Leistung bestimmte *Aufstiegsgesellschaft, staatliche Sozialsicherung* und *freie Entfaltung der Persönlichkeit*. Folglich befürwortet das „Manifest" die Beendigung der *Gleichmacherei* und die Förderung einer nicht durch Parteizugehörigkeit, sondern durch Leistung bestimmten *Aufstiegsgesellschaft.* In der Sozialpolitik besteht sie auf der Selbstsicherheit des *Einzelnen.* FPÖ präsentiert zur Mitte der 70er Jahre ihre Liberalität. Diese programmatische Entwicklung begünstigte den Übergang der FPÖ in die Phase der politischen Akzeptanz.

1985 konzipiert die FPÖ ein neues Parteiprogramm, „Salzburger Programm" einerseits als Antwort auf die neu erstellten Parteiprogramme von ÖVP und SPÖ. Dieses bedeutend umfangreichere Parteiprogramm geht erstmals detailliert und konkret auf inhaltliche Teilbereiche ein. Neue Themenbereiche werden aufgearbeitet. Das Profil wird klar, Richtung wirtschaftspolitisch liberaler. Dieses Programm war ein Meilenstein der FPÖ-Programmatik. Die Grundsätze der Partei werden Begriffe wie *„Freiheit", „Menschenwürde", „Volk und Heimat", „Europa", „Kultur", „Soziale Gesellschaft"* und *„Leistung"*. Anstatt Hayeks *„Dschungelliberalismus"* wird eine soziale Marktwirtschaft gefordert, in der *„ungezügelte Wirtschaftsfreiheit"* als unannehmbar gilt, und staatliche Eingriffe zugunsten der wirtschaftlich Schwächeren erklärt werden. Das Programm verlangt größere Kontrolle gegenüber der politischen Exekutive, eine Ausbreitung der direkten Demokratie. Ferner ist das kontroverse Bekenntnis aller früheren Programme zur deutschen Volks- und Kulturgemeinschaft durch die Formulierung einer *„Zugehörigkeit zum deutschen Volks- und Kulturraum"* ersetzt, und es sind die Prinzipien der Toleranz und der Geschlechtergleichheit sowie erstmals sogar eine positive Bewertung der *„kulturellen Bereicherung unserer gemeinsamen Heimat"* durch die zu schützenden ethnischen Minderheiten Österreichs aufgenommen worden (Roma und slawische Minderheiten). Im Salzburger Programm spiegeln sich also sowohl die liberale als auch die nationale Komponente wider, aber es dominiert zweifellos der Liberalismus, zu dem sich die Partei nun erstmals ausdrücklich bekannte. Oberstes Gebot blieb die *Zurückdrängung* des (Parteien)Staates, mit dem Ziel, „die liberalen Ideen der Grund- und Freiheitsrechte durch Befreiung der Bürger von den politischen Parteien zu vollenden", mittels einer *Systemveränderung.* Zentral war ebenfalls das Bekenntnis zum Aktiv-Element (bzw. zu den *„Tüchtigen"*), während Sozialpolitik stets als *„Hilfe zur Selbsthilfe"* aufgefasst wurde, obwohl auch hier die Wortwahl (*„Sozialschmarotzer"*) viel aggressiver war. Im Weiteren wurde die *direkte Demokratie* verlangt. Inhaltliche Änderungen waren vorwiegend in drei oft miteinander verwobenen Themen zu finden: die viel wichtiger gewordene Einwanderungsproblematik *„Österreich den Österreichern", „Einwanderungsstopp", „Ausländer-Kriminalität", „Stärkung der Exekutive", „Abschiebung ausländischer Straftäter")* sowie Minderheitenrechte, wurde zwischen „gewachsenen Volksgruppen", deren kulturelle Identität, Entfaltungsmöglichkeiten und Förderung mit dem Schutz der österreichischen Heimat verbunden sei, und *„Einwanderungsminderheiten",* denen dieser Schutz nicht zukomme, da Österreich kein Einwanderungsland sei, unterschieden. Schließlich galt als eine der wichtigsten Neuerungen die allmähliche Ersetzung des

deutschen durch einen österreichischen Nationalismus. Von 1986 bis 2000 war der Vorsitzende der Freiheitlichen Partei Österreichs Jörg Haider.

Seit 1993 gibt es in der FPÖ noch den nationalistischen Flügel – dies markiert somit die endgültige Abkehr vom Liberalismus. Jörg Haider wurde v. a. durch rechtspopulistische und ausländerfeindliche Aussagen bekannt. Er bestimmte mit seinen Auffassungen von Politik zwei Jahrzehnte lang den Kurs der FPÖ-Politik des *„Wir"* gegen *„die-da-oben"* und bezeichnete das Volk als *„schweigende Mehrheit"*. Er warnte vor einer multikulturellen Gesellschaft. In Anti-EU-Rhetorik bezeichnet Haider die europäische Integration als Symbol für *ausufernde Bürokratie* und als Angriff auf die Souveränität Österreichs. Er bediente sich auch der Anwendung professionalisierter Medienstrategie. Schrittweise schaffte es die FPÖ unter der Regie Haiders, sich den „großen" Volksparteien SPÖ und ÖVP, (Große Koalition), anzuschließen. In den 1990er Jahren änderten sich das politische Klima und die Kultur nachhaltig. Vor allem im traditionell sozialistisch wählenden Arbeitermilieu konnte die FPÖ neue Wähler gewinnen. Viele der Mittel und Parolen, die Haider zu seinem Erfolg verhalfen, waren innerhalb und außerhalb Österreichs harter Kritik ausgesetzt. Seine Vorliebe für das Instrument des Volksbegehrens, fremdenfeindliche und rassistische Parolen und vor allem Aussagen über das NS-Regime trugen ihm den Ruf eines Rechtspopulisten und Demagogen ein. Haiders 1991 getätigte Relativierung des Nationalsozialistischen Regimes wird als ein Kernpunkt einer ideologischen Hinwendung zum Rechtsextremismus bewertet, in deren Verlauf zentrale Positionen in der Partei mit rechtsextremen bis neonazistischen Personen besetzt wurden. Ab Mitte der 90er Jahre bemühte sich die FPÖ wieder vermehrt um ihre programmatische Fundierung. Im Oktober 1997 verabschiedete die Partei das „Linzer Programm", das bis noch heute gültig ist. Darunter *„Freiheit als höchstes Gut", „Die Menschenwürde ist unantastbar", „Österreich zuerst!", „Recht auf Heimat", „Christentum – Fundament Europas"* und *„Schicksalsgemeinschaft Europa",* das sind die neuen Parolen. Das neue Programm weist jedoch mindestens vier wichtige Neuigkeiten auf: einen stark ausgeprägten *Österreichpatriotismus*, mit der Betonung auf *„Recht und Heimat"*. Neu ist zweitens das angesichts der antiklerikalen Tradition der FPÖ verwunderliche *Bekenntnis zum Christentum* und zur *christlich-abendländischen Wertegemeinschaft* und zuletzt wurden im Vergleich zum Salzburger Programm auch in der Europapolitik neue Akzente gesetzt. Erwähnenswert ist auch die Absage an die „obsolete" Neutralität und die Befürwortung der NATO-Mitgliedschaft. Weiter wird der *„Parteienstaat"* kritisiert und Freiheit wird zum *„höchsten Gut"* erklärt. Es gibt wieder Bekenntnisse zur Heimat, zu Österreich. Die Wahrung des kulturellen Erbes wird zur Staatsaufgabe erklärt. Klein- und Mittelbetriebe müssen

gefördert werden, der Sozialstaat soll ein soziales Netz aber keine *„Hängematte“* bieten. Das Programm betont ausdrücklich, dass Österreich kein Einwanderungsland ist. Das 1997 beschlossene Programm weicht inhaltlich in weiten Teilen von seinen Vorgängern ab. Liberale Positionen werden weitgehend aufgegeben, die bis heute verfolgte Parteilinie wurde gefunden. Die freiheitliche Partei proklamiert in ihren Programmen ein Recht auf das Heimatland in *„räumlicher, ethnischer und kultureller Hinsicht.“* Dadurch werden laut FPÖ-Programmatik, „das Heimatland, die historisch über Jahrhunderte ansässigen Volksgruppen als Kulturträger zu Schutzobjekten“. Die überwiegende Mehrheit der Österreicher und Österreicherinnen gehöre der „deutschen Volksgruppe“ an. Dieses „Grundrecht auf Heimat“ gestatte daher laut FPÖ „keine unbeschränkte und unkontrollierte Zuwanderung“. Eine unbeschränkte Zuwanderung würde die ansässige Bevölkerung „überfordern“ und dadurch die „eigene Heimat“ gefährden. „Multikulturelle Experimente“ lehnt die FPÖ ab. Es müsse konsequent gegen Asylmissbrauch vorgegangen werden, mit der Begründung, dass Österreich kein Einwanderungsland sei, die einzige Ausnahme bietet Asyl für Kriegsflüchtlinge. Asylverfahren müssten verkürzt werden. Für Asylwerber sei eine Meldepflicht einzuführen. Asylwerber mit negativem Bescheid müssten rasch abgeschoben werden (DER STANDARD 2002). Das Programm dominiert das Wort Heimat, weiter der Slogan *„Recht auf Heimat“*. Ebenfalls neu sind das Bekenntnis zum Christentum und die *„Anerkennung der christlich-abendländischen“* Kultur Europas. Ebenfalls vollzieht sich ein Meinungswechsel hinsichtlich der Neutralität Österreichs, die noch im Programm von 1985 hochgehalten wurde. Da diese, wie argumentiert wird, seit dem EU-Beitritt ohnehin nichtmehr gegeben sei, unterstützt die FPÖ einen Beitritt zur NATO. Wirtschaftspolitisch fordert die FPÖ eine *„Faire Marktwirtschaft“*. Es erfolgt ein klares Bekenntnis zur Freiheit auf allen Ebenen, die auf der *„Anerkennung der Würde jedes einzelnen Menschen“* beruht. Jedoch ist anzuerkennen, dass dieser Freiheitsbegriff deutlicher definiert wird. Wirtschaftspolitisch erfolgt eine Absage an den *„übermächtigen Sozialstaat“*, Sozialleistungen sind auf ein Minimum zu beschränken. Interessant ist auch Selbstbezeichnung *„Nationale“* bzw. *„nationale Politik“*. Seither errang die FPÖ als Oppositionspartei einen enormen Aufschwung und bedeutende Wahlerfolge und wurde 1999 nach Stimmen zur zweitstärksten Partei. Aus einer Fünf-Prozent-Partei (1986) wurde eine Partei, die bei den Nationalratswahlen 1999 die 20-Prozent-Marke überschreiten konnte. Mit 26,9 Prozent der Stimmen wurde sie zweitstärkste Partei. Unter der Führung von Bundeskanzler Wolfgang Schüssel (ÖVP) übernahm eine Koalition aus ÖVP und FPÖ die Regierung. Der Mittelpunkt ihrer Parteitaktik und Wahlkampfstrategie, war das Schüren von Feindbildern und

Hinweisen auf Sündenböcke. Schon 2000 hat Armin Thurnher Chefredakteur der Wiener Stadtzeitung Falter, ein wichtiges Buch *Nachrichten aus dem neuen Österreich* zur rechten Zeit (Die Zeit NR. 39/2000) verfasst. Er sieht den eigentlichen Grund für die österreichische Misere in der „kaputten Öffentlichkeit", dem fast völligen Fehlen kritischer Medien und der politischen Macht einer Boulevardzeitung, die jeder zweite erwachsene Österreicher täglich liest und die auch vor offenem Rassismus und Antisemitismus gelegentlich nicht zurückschreckt. Der Demokratie drohen, das zeigt Thurnher am österreichischen Beispiel, keine totalitären Gefahren von außen mehr, wohl aber eine leise Erosion von innen, wenn die kritischen Kräfte, die unterscheiden und Grenzen ziehen, erlahmen oder keine Rolle spielen. Der Autor zwingt zu einer differenzierten Betrachtung dessen, was links wie rechts als Populismus wieder salonfähig wird. Welche Kompromisse auch immer Politiker schließen (müssen), Aufgabe einer kritischen Öffentlichkeit sei es, „das Volk auf seine Irrtümer aufmerksam zu machen und mit ihm darüber einen Dialog zu führen". Eine wichtige Aufgabe Europas (und übrigens auch Sinn und Erfolg der Sanktionen) sieht der Autor in der „Neutralisierung der nationalistischen Tendenzen", die es in Österreich und anderswo gibt. Er bezweifelt wohl zu Recht, dass der Nationalismus sich gleichsam „spielerisch beherrschen lässt, während die Ökonomie leidenschaftslos die alten Grenzen verwischt". Das er Recht hatte, zeigte sich in den späteren Jahren deutlich.

Die harte Linie der Fremdenfeindlichkeit unter der Führung Heinz-Christian Strache, der zum neuen Parteiobmann 2005 gewählt wurde, wurde fortgesetzt. Obwohl die bisherige Spitze der FPÖ im April 2005 ihren Übertritt in eine neugegründete Partei namens Bündnis Zukunft Österreich (BZÖ) bekanntgab, darunter auch Jörg Haider, und die weitere Zukunft der FPÖ ungewiss schien, wuchs ihre Popularität weiter. Der neue Obmann erlangte vor allem durch seine auffälligen und von Kritikern der FPÖ als fremdenfeindlich eingestuften Wahlkampagnen Bekanntheit. Der Standpunkt, dass die Gesellschaft grundsätzlich homogen und in zwei Gruppen geteilt ist: *„die armen Leute"* (die da unten) und die *„korrupte Elite"* (die da oben) wurde weiter proklamiert. Die Themen *„Ausländer"* und *„Kriminalität"* stellt die Partei in den Mittelpunkt, mit einem starken Fokus auf Protest. Im Hintergrund stand die Anknüpfung an den Wohlfahrtschauvinismus, mit der Parole „soziale Leistung nur für die eigene Bevölkerung". Sie argumentiert, dass Politik ein Ausdruck des allgemeinen Willens des Volkes ist. Die FPÖ versteckt den allgemeinen Willen des Volkes hinter dem Begriff „direkte Demokratie" das heißt nichts anderes als Auflösung der parlamentarischen Demokratie. Das 2005 nach der Spaltung der Partei in FPÖ und BZÖ erstellte Parteiprogramm ist in weiten Teilen mit seinem

Vorgänger identisch, teilweise wurden ganze Absätze wörtlich übernommen. Gekürzt wurden lediglich der wirtschaftspolitische und der bildungspolitische Abschnitt, teilweise wurde die Darstellung der Inhalte sprachlich merkbar vereinfacht. In der Nationalratswahl 2006 *„Wien darf nicht Istanbul werden!“* trat die FPÖ mit Parteiobmann Hans-Christian Strache als Spitzenkandidat zur Wahl an. Zu Beginn des Jahres 2006 als Auftakt des Wahlkampfes „*Österreich bleib frei“* rückten in Vordergrund die Anforderungen wie: kein Beitritt der Türkei zur EU, „Zuwanderungsstopp“ und Bekämpfung von „Asylmissbrauch“. Im Sprachgebrauch dominieren die Äußerungen wie *„Sozialstaat statt Zuwanderung“, „Daham statt Islam“, „Sichere Pensionen statt Asyl-Millionen“, „Heimat statt Schüssel und Brüssel“, „Wohlstand statt Einwanderung“* das schon bei der Wahl in Wien 2005 erfolgreich propagiert wurden. Diese Periode ist durch Straches einfallreiches Vokabular bekannt geworden. Es wimmelt von scharfen Aussprüchen gegen die Feinde wie: *„Der Halbmond hat bei uns nur einen fixen Platz, nämlich am Nachthimmel“, „Bei Rot-Grün werden vor lauter Respekt vor fremden Kulturen auch noch die Figuren auf den Verkehrsampeln Kopftücher tragen müssen“, „Wir werden spätestens im Herbst beweisen, dass die Grünen Vegetarier sind: Wenn sie ins Gras beißen“, „Die Freiheitlichen sind der Stachel im Fleisch der politisch Mächtigen im Land“.*

Das Jahr 2015 ist durch Straches Rhetorik und durch provokative Wahlplakate geprägt und bekannt. FPÖ verspricht bei der Wien-Wahl am 11. Oktober 2015 eine *„Revolution”, „Oktober-Revolution“.* Das ist der Slogan der FPÖ für die erste Plakatwelle im Wiener Wahlkampf. Und dazu wird gereimt:*”Wien tauscht Häupl gegen HC Strache – und nimmt für Rot-Grün süße Rache.“* Was nun den Begriff Oktober-Revolution betrifft, so ist damit natürlich gemeint, dass am 11. Oktober eine Revolution in der Form stattfindet, dass die Wienerinnen und Wiener an den Wahlurnen gegen die Politik *„des roten Bürgermeisters und seiner grünen Vize revoltieren“*, erklärte FPÖ-Obmann und Bürgermeister-Kandidat HC Strache den Slogan in einer Pressekonferenz: *„Eine friedliche Revolution der Wählerinnen und Wähler gegen Häupl und Vassilakou – das ist es, was die Menschen in dieser Stadt wollen, das ist es, was diese Stadt dringend braucht,Wien aus den Fängen einer abgehobenen Polit-Aristokratie befreien!“, „Freiheit, Sicherheit, Frieden und Wohlergehen für Österreich und seine Bevölkerung”,* das sind die Richtlinien, mit denen sich die FPÖ in den Wiener Wahlkampf begibt. Heinz-Christian Strache wird als Spitzenkandidat in die Wahl gehen. Die Freiheitlichen machen Politik für die Menschen, betonte HC Strache*: „Wir sind die Antwort der Bevölkerung auf die nicht gelösten Fragen der Zeit. Man hat immer versucht, uns als Angstmacher und Hassprediger hinzustellen und zu entwerten. In Wahrheit sind leider alle unsere Prognosen und*

Warnungen leidvolle Wirklichkeit geworden. Glauben Sie mir, dieser Befund freut mich gar nicht!" Die FPÖ (VIENNA.at) Die FPÖ wird im Wahlkampf auf die für die Wienerinnen und Wiener wichtigen Themen setzen: Asyl, Sicherheit, Arbeitsplätze, Wohnen, Gesundheit, Familien, Stadtfinanzen, Bildung, Verkehr und Direkte Demokratie – *„eben die ganze freiheitliche Themenvielfalt, die wir ja angeblich gar nicht haben"*, so HC Strache, der zudem hervorhebt: *„Wir werden in diesem Wahlkampf auf Inhalte setzen. Das Dirty Campaigning überlassen wir unseren Mitbewerbern."* Die „Inhalte" enthalten auch die Wahlplakate: wie schon erwähnt: *„Oktober-Revolution" und weitere: „Heimatland braucht Mittelstand", „Asylbetrug heißt Heimatflug", „Volksvertreter statt EU-Verräter".*

Im Folgenden wird im Kurzüberblick weiterer „Wortschatz" der FPÖ aus dem Wahlprogramm 2015 angeführt: Die FPÖ fordert: strenge Grenzkontrollen gegen „*Schlepper"* und „*Kriminelle",* konsequente „*Abschiebung der Scheinasylanten", „Sozialleistungen sollen zuerst für österreichische Staatsbürger vergeben werden", „verpflichtende Deutschkurse für Zuwanderer", „ein Verbot von Gratis-Koran-Verteilungen auf Wiens Straßen", „kein Ausländerwahlrecht", „ein Ende des ´Gender-Wahnsinns´", „Schluss mit der Schuldenpolitik und eiserne Budgetdisziplin", „Ordnung im Subventionsdschungel", „Bevorzugung ´echter Wiener´" bei der Wohnungsvergabe", „Deutsch vor Schule". „Die Freiheitlichen wollen in den Schulen ´Deutsch als Pausensprache´" umsetzen.*

In der vorgezogenen Nationalratswahl 2017 erzielte die FPÖ das stärkste Ergebnis und erneute Regierungsbeteiligung. Die FPÖ erreichte mit 26 Prozent und 51 Mandaten das zweitbeste Ergebnis der Parteigeschichte, blieb jedoch auf dem dritten Platz hinter der erstarkten ÖVP unter Sebastian Kurz (31,5 Prozent) und der stagnierenden SPÖ unter Christian Kern (27 Prozent). Nach der Wahl nahm die ÖVP Koalitionsverhandlungen mit der FPÖ auf, am 18. Dezember 2017 wurde die Bundesregierung Kurz vom Bundespräsidenten ernannt und angelobt. Vizekanzler wurde Heinz-Christian Strache. *„Die tektonische Verschiebung nach rechts in Österreich dauert seit Jahrzehnten an, bei der Wahl am vergangenen Sonntag hat sie sich mit einem Beben bemerkbar gemacht."* (Tagesspiegel 2017).

Im Weiteren werden Straches-Wut-Rede am 14.1.2017 in Wien und ihr Vokabular (Symbolwörter, Schlagwörter, Slogans) einer Analyse unterzogen. Die werden nach dem Inhalt (Strache und sein Ego, Strache gegen die anderen, gegen Asylanten u. ä.) der Aussagen sortiert. Bekannt ist HC Strache durch seine Reden, die er bewusst mit seinem extraordinären Vokabular würzt. Es dominiert eine stark appellative, kämpferische Sprache, wie in den Wutreden allgemein üblich ist. Der gemeinsame „Protest", also das Wählen der Partei des Protestierenden, könne jene Missstände und Unge-

rechtigkeiten wieder ins Lot bringen, welche in der Rede thematisiert wurden. Es überwiegt sprachliche Kritik an gegenteiligen Positionen, abwertende Bezeichnungen und Sprechakte für gegnerische Parteien. Hochwert- und Fahnenwörter als auch aufwertende Sprechakte für die eigene Partei, Person oder Position, prägen die Rede. In den Vordergrund rückt sein Ego. *„Ja, ich bin anders als die anderen politischen Konkurrenten." „Ich spreche die Sprache des Volkes, weil ich einer von euch bin." „Als starker Obmann brauche ich auch starke Persönlichkeiten neben mir."* Weiter ist die Rede gegen Kurz gerichtet: *„Wir sind das Original, während Kurz die billige Kopie ist." „Herr Sebastian Kurz, was haben Sie die letzten Jahre gemacht als Integrationsbeauftragter und Außenminister?"* Auch Kern wird nicht geschont: *„Der Herr Kern ist immer nur im geschützten Bereich groß geworden." „Kerns Auftritt war ein Trump in der Slimfit-Version." „Für den Herrn Kern bleibt eine selbstgefällige Fotostrecke eines gutgekleideten Menschen." „Kern hat uns in seiner kurzen Zeit schon einiges vorgegaukelt."* Auch die weiteren Parteien und Politiker zählen zu den Sündenböcken*: „Ob Faymann oder Kern, ob Mittelehner oder Kurz, ob Glawischnig oder Pilz – alle diese Schausteller sind austauschbar." „Wir haben heute Politiker, die sich herumwinden wie Würmer." „Das Schlimmste wäre in Zukunft eine Dreier-Koalition mit Rot und Schwarz und entweder Grüne oder NEOS." „Wir haben es nur mit lauter Sozialdemokraten zu tun." „Wir haben heute einen katastrophalen Zustand in Österreich. … Diese rotschwarze Regierung hat Österreich gegen die Wand gefahren." „Die SPÖ trägt die Hauptverantwortung an der Verarmung der Österreicher."* Als Gegenpol zu den Anderen: *„ … sind WIR der einzige glaubwürdige Herausforderer in Österreich." „Wir sind die soziale Heimatpartei." „Wir Freiheitlichen hatten immer recht!" „Er sagt 'Im Wahlkampf ist alles erlaubt.', aber wir werden Hoffnung, Menschlichkeit und Bürgernähe dagegen stellen." „Wir müssen Steuern senken und Kapital wieder nach Österreich holen." „Wir sind Österreichs verlässlichste Kraft." „Alle sind gegen die FPÖ, weil sie merken, dass wir so stark sind, wie nie zu vor." „Wir von der FPÖ-Spitze sprechen eine gemeinsame Sprache." „Wir haben mit Abstand die besten Persönlichkeiten im Vergleich zu unseren politischen Mitstreitern."* Der größte Hass gilt den Asylanten*: „Wem es nicht passt, der möge in sein islamisches Land zurückgehen." „Der nächste islamistische Terroranschlag wird leider zu erwarten sein." „Wir haben importierten Terrorismus in der Europäischen Union." „Wir brauchen eine Minus-Zuwanderung." „Die Asyl-Obergrenze ist der größte Schmäh in der Geschichte Österreichs." „Der Türkei-Konflikt ist nach Österreich importiert worden. Da darf man sich nicht nur wundern, sondern man muss sich ärgern." „In Afrika werden in den nächsten Jahren 430 Millionen Menschen*

zur Welt kommen... wenn da nur 10 Prozent zu uns kommen...“ „Das Kopftuch symbolisiert neben dem politischen Islam auch die Unterwerfung der Frau unter den Mann.“ Strache lässt auch das Thema Wirtschaft nicht aus. *„Die Löhne sind zu niedrig heute. Und das funktioniert nur gemeinsam und nicht gegeneinander.“ „Lasst doch die Wirtschaft arbeiten.“ „Wer Gewinne im Betrieb lässt und wieder investiert, soll keine Steuern zahlen.“ „Alle Bestrebungen, das Bargeld abzuschaffen, müssen gestoppt werden.“ „Wir brauchen eine eiserne Budgetpolitik.“* Wie in jeder Straches Rede werden seine Ideen und Ideen seiner Partei in den Vordergrund gerückt mit der positiven Selbstdarstellung. Immer wieder kommen zum Vorschein: WIR, die Retter in allen Dimensionen, Hass gegen die Asylanten, das Schüren der Angst vor Asylanten, vor der EU und Hinweise auf die Sündenböcke.

Wahlprogramm 2017

„Österreicher verdienen Fairness.“ „Der rot-schwarze Speck muss weg.“ Unter dieser Devise stellt die FPÖ ihren Wahlkampf 2017 vor. *„FPÖ – die soziale Heimatpartei“* im Buchstaben O Straches Lichtbild, mit dem Schlagwort *„Österreicher verdienen FAIRNESS“*, anstatt Buchstabens I abgebildetes Piktogramm mit dem Untertitel *„Freiheitliches Wahlprogramm zur Nationalratswahl 2017.“* Das Programm besteht aus 25 Kapiteln und einführenden Worten des FPÖ-Bundesparteiobmanns Heinz-Christian Strache – *„100 FPÖ-Forderungen zur Beseitigung der Fairness-Krise“*. Die 100 Forderungen sind immer auf je zwei Spalten angebracht, wobei die linke Spalte mit den Überschriften den Inhalt ausführlich erläutert und die rechte Spalte beinhaltet ein passendes Bild, mit den Schlagzeilen *„UNFAIR ist“,* wobei der Buchstabe I wieder durch das Piktogramm ersetzt wird. Darunter kommen immer je drei Äußerungen, was für die Österreicher unfair ist und darunter wieder ein Schlagwort: *„Österreicher verdienen FAIRNESS“:* und darunter wieder je vier Erklärungen. Insgesamt sieben. *„**Fairness – Freiheit – Fortschritt –** Sicherheit.“* Emotional geladene Wörter, die die Bürger anreizen sollen. Laut Maslow belegt das Wort Sicherheit zweite Ebene der menschlichen Bedürfnisse. „Gab es zu Beginn von Straches Parteivorsitz noch den Slogan *„Daham statt Islam“,* lautete das Motto des Wahlkampfs im Jahr 2017 *„Österreicher verdienen Fairness“*. Bei seinen Anhängern punktete er vor allem mit dem Thema Migration oder wenn er Angela Merkel wegen ihrer Flüchtlingspolitik als „gefährlichste Frau Europas“ bezeichnete (Tagesspiegel 2017). Schon die ein paar Zeilen am Anfang des Wahlprogramms in Straches einführenden Worten deuten auf die nicht nur „linguistische“ sondern auch auf die politische Richtung an, in der sich

die Hauptideologie dieser Partei widerspiegelt. Es wimmelt von Wörtern, die eine negative Konnotation beinhalten und eine radikale Lösung der Probleme als brennendes Anliegen darstellen. Verwendete Adjektive wie *absurd, endlich, definitiv, zeitgerecht, unfair, effizient, fairer lösen, befreien,* geben klar zu erkennen, welcher Gruppe sie angehören. Die Ideen der *„Anderen sind absurd“*, *„Wir“* aber wollen die Probleme *„zeitgerecht lösen“, „effiziente Maßnahmen zeitgerecht adressieren“* und *„endlich fairer regieren“*. Wir wollen *definitiv* stark werden. *Wir wollen befreien, entdecken, dienen*. Die *„Anderen“* sind für die *„Einschränkung aller Freiheitsräume“*, für *„überbordende Gesetzesflut“* verantwortlich. Der *„Staatsapparat Nimmersatt“* fördert die Menschen, *„die nie einen Cent in das Sozialsystem eingezahlt haben“*. Wir *befreien* Sie *„aus den Klauen des rotschwarzen Proporzes“.* Des ähnlichen Vokabulars als in der Wutrede bedient sich Strache auch im Wahlkampf und dieses spiegelt sich auch im Wahlprogramm 2017 wider. Es zeichnet sich in seinem Vermögen, die Sprache extrem geschickt zu Gunsten seiner Person und auch zu Gunsten der FPÖ einzusetzen. Es ist vorauszusetzen, dass sich H.C. Straches politischer Erfolg aus seiner Art der Sprachverwendung konstituiert. Wie schon erwähnt ist jedes Kapitel auf zwei Seiten konzentriert, indem die linke Spalte die 25 Grundgedanken und Einstellungen der Partei darstellen, indem jedes Kapitel mit dem Wort Unser/Unsere beginnt. Die rechte Spalte ist in zwei Hälfte gegliedert. Die obere unter dem Motto *„UNFAIR ist“* und darunter *„Dass“* … beinhaltet mit den aggressiven Sprachmitteln die Rechtfertigung dieses Programms. Die untere mit dem Motto *„Österreicher verdienen FAIRNESS“*: und darunter *„Vier FPÖ-Forderungen zur Beseitigung der Fairness-Krise im Bereich ….:“* Zuwanderung, Freiheit und Verantwortung, Kultur, Demokratie, Sicherheit, Landesverteidigung, Familie, Jugend und Sport, Bildung, Wissenschaft, Frauen und Kinder, Pensionen, Soziales und Arbeit, Wohnen, bei Gesundheit und Pflege, im ländlichen Raum, Landwirtschaft, Tierschutz, Natur und Umwelt, Steuern, Wirtschaft, Infrastruktur, Justiz, Verwaltung, in Europa. Das Wahlprogramm ist reichhaltig angelegt und beinhaltet brennende Fragen, die für die Bürger relevant sind. Im Weiteren wird das FPÖ Vokabular der 25 Kapitel des Wahlprogramms analysiert (1. Unsere Grenzen sichern – Österreich ist kein Einwanderungsland 2. Unsere Souveränität und Selbstbestimmung schützen 3. Unsere Kultur, Werte und Traditionen bewahren 4. Unsere Bevölkerung direktdemokratisch entscheiden lassen 5. Unsere öffentliche Sicherheit und Ordnung gewährleisten 6. Unser Land verteidigen – Ja zu Neutralität und Wehrpflicht 7. Unsere Familien als Keimzellen der Gesellschaft fördern 8. Unserer Jugend eine Zukunft als unabhängige Bürger ermöglichen 9. Unser Bildungssystem konkurrenzfähig machen 10. Unserer Jugend einen freien

Hochschulzugang ermöglichen 11. Unsere Frauen gleichberechtigen und sie vor Diskriminierung schützen 12. Unseren Senioren einen Ruhestand in Würde ermöglichen 13. Unser Sozialsystem und unseren Arbeitsmarkt fair gestalten 14. Unseren Wohnraum wieder leistbar machen 15. Unser Gesundheits- und Pflegesystem effizienter machen 16. Unsere Dörfer lebenswert erhalten und gestalten 17. Unsere Bauern als Garant für Lebensmittelsicherheit schützen 18. Unsere Tiere als Mitgeschöpfe achten 19. Unsere Umwelt und unser Wasser schützen 20. Unsere Leistungsträger belohnen und nicht bestrafen 21. Unsere Betriebe von bürokratischen und finanziellen Schikanen entlasten 22. Unsere Infrastruktur ausbauen und erneuern 23. Unseren Rechtsstaat verteidigen 24. Unsere Verwaltung nachhaltig reformieren 25. Unsere Identität in Europa bewahren). Es wird der Wortschatz ausgewählt, in dem sich die charakteristischen Züge des Extremismus widerspiegeln.

Im *Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus* wird dessen Ideologie und politische Zielsetzung durch folgende Merkmale gekennzeichnet, beschrieben: *„Im Zentrum der Ideologie steht die Idee des Volkes und der Volksgemeinschaft, welche sich in Ethnozentrismus, Ethnopluralismus und Ausgrenzung des Fremden äußert. Daneben wird Kritik an der Demokratie geübt und infolgedessen nach einem Autoritarismus verlangt, welcher sich in einem starken Staat äußern solle. Die Absprache einer globalen Emanzipation des sozial Schwächeren und jedweder Organisationen, die sich hierfür einsetzen, äußert sich in einem fundamentalen Antisozialismus. Zudem ist dem Rechtsextremismus eine dichotomische Sicht auf die Welt eigen, deren Akteure in Gut und Böse, Freunde und Feinde eingeteilt werden.“* So dominieren auch im Wahlprogramm diese Postulate.

Im Wahlprogramm 2017 dominiert am Anfang die Idee der Freiheit der Familie, des Volkes und die Bewahrung der Identität: *„Freiheit als höchstes Gut“* und *„Freiheitsrecht von der Familie bis zum Volk.“ „… in einer Zeit der Identitätsvernichtung und Entfremdung der Völker von ihren Wurzeln im Interesse … weltweittätiger Finanzjongleure“* wird eigene Kultur befürwortet. Die meisten Angriffe gehören aber den Fremden. FPÖ lehnt die Migrationswelle mit der Begründung ab, dass *„das Grundrecht auf Heimat verpflichtet.“ „Der maßlosen Zuwanderung muss ein Riegel vorgeschoben werden, weil die Ausländer hier straffällig geworden sind und Sozialmissbrauch betreiben“*. Unfair sei, dass die *Asylindustrie* ein *Riesengeschäft* zu Lasten der *eigenen Bürger* ausfällt. Es werden *„Aberkennung der Staatsbürgerschaft von Dschihad-Rückkehrern“, „Stoppen von Zuwanderung“, „Sozialmissbrauch“, „finanzieller Anreiz für Asylanten als Lockmittel“, „multikulturelle Parallelgesellschaften“* strikt abgelehnt und *„Kriminaltouristen und organisierte Banden,“ „Scheinasylanten,“ „Zustrom an Wirt-*

schaftsflüchtlingen," „Massenmigration" verpönt. *„Opferschutz vor Täterschutz"* wird verlangt. Der Hass gegen die Ausländer wird durch den Vergleich mit den tüchtigen Österreichern verglichen, die wegen der Eindringlinge benachteiligt behandelt werden: „*Grundwehrdiener weniger bekommen als Fremde*", „*Ausländer nahezu kostenlos an den österreichischen Universitäten studieren können*", „*…österreichische Staatsbürger…weniger Leistung erhalten als viele Zuwanderer, die nie einen Cent in das Sozialsystem eingezahlt haben*". Es wird festgestellt, dass *„unsere Kinder Fremde in österreichischen Schulen …"* seien. Wegen dieser Tatsachen sei es folgende Maßnahmen zu treffen: *„… restriktive Begrenzung des Ausländerteiles in Schulklassen", „sektorale Schließung des österreichischen Arbeitsmarktes"* um nur einige zu nennen.

Ins Auge stechende ist die Tatsache, dass sich in 25 Kapiteln des Wahlprogrammes 11 Kapitel mit den Angriffen gegen Ausländer befinden. FPÖ ist erfinderisch auch in der Sache der Sündenböcke auf dem einheimischen Boden. Es wird Kritik an der Demokratie und am starken Staat geübt und gleichzeitig wird auch die beste Lösung angeboten. *„Direkte Demokratie ist der beste Weg, um das Vertrauen in die Politik zurückzugewinnen und über das Volk nicht hinweg entscheiden",* weil *„die repräsentative Demokratie missbraucht wird"* und nur der Ausbau der direkten Demokratie verschiedene Missstände wie z. B *„überbordende Bürokratisierung", „kein Vertrauen in die Justiz", „konsequente Überstellung von ausländischen Häftlingen in ihre Heimatländer", der rot-schwarze Forderdschungel"* und *„Verwaltungsspeck",* sowie *„ineffektive und intransparente Verwaltung"* beseitigen kann. Ein weiterer relevanter Feind ist die EU, weil *„Freiheitsgefährdende Tendenzen aus dem zentralistischen Europa drohen",* weil *„den Nationalstaaten schleichend immer mehr Kompetenzen entzogen werden",* und weil *„EU zentralistisch geführter Bürokratenmoloch ist".* Und natürlich trägt die EU auch die Verantwortung für *„unkontrollierte Massenzuwanderung…".* FPÖ verlangt *„Stopp der Massenzuwanderung", „Ausstieg aus dem ESM-EFSF-Haftungswahnsinn zum Schutz der heimischen Sparer", „klares nein zum EU-Beitritt der Türkei", „nein zu den Freihandelsabkommen CETA, TTIP, und TISA".*

Nicht zu unterschätzen sind im Wahlkampf auch Plakate, die das ganze Arsenal an Symbolwörter und Slogans beinhalten. Strache nimmt kein Blatt vor den Mund, um sich und seine Partei in den Himmel zu loben – *„Wir sind heute die verlässliche Kraft. Wir haben die Lösungen und setzen sie um"* – und seine Gegner und die anderen zu diffamieren. Die drei Sujets, die den FPÖ-Chef als Gegenpart zur *„dunklen Seite der Macht"* in Gestalt von Christian Kern, Sebastian Kurz als auch den einstigen SPÖ-Obmann Alfred Gusenbauer zeigen, thematisieren das Versagen und das Wunsch-

denken der rot-schwarzen Koalition. *„Kern ist mit Raubtierkapitalisten auf Du und Du! Die SPÖ ist eine Netzpartei, die keine Vertretung für die Arbeitnehmer darstellt. Wer Kern wählt, bekommt Gusi, jemanden der eng in Verbindung mit Milliardären steht, die Machtinteressen haben!“ „Kurz, Kern und Co. sind Spätzünder!“* Mit einem weiteren Sujet wirbt die FPÖ darum, dass sie den Bürgern zurückgeben werde, *„was ihnen unter Rot-Schwarz genommen wurde.“* In einem Sujet erinnert die FPÖ den nunmehrigen ÖVP-Obmann Kurz an seine Aussage, dass der Islam zu Österreich gehöre. *„Er bemüht sich, das vergessen zu machen, als wäre er nie dabei gewesen oder hätte damit nichts zu tun gehabt. Er hat die Probleme nicht rechtzeitig erkannt. Und wenn, dann Jahre zu spät und hat tatenlos zugesehen. Wir wollen nicht zu Fremden in der eigenen Heimat werden, die Islamisierung muss gestoppt werden“,* so HC Strache.

Fazit

Nach der Bildung der Regierung von Sebastian Kurz ist Heinz-Christian Strache Vizekanzler geworden. Vor dem Treffen mit dem Präsidenten stellte er fest*:„Wir haben ein gutes und sehr starkes Team“.* Alle waren sich einig, *„dass es im Interesse Österreichs liegt, im Zentrum einer starken Europäischen Union zu bleiben und sich aktiv an der zukünftigen Entwicklung der Europäischen Union zu beteiligen“,* sagte der Präsident nach dem Treffen mit dem zukünftigen Bundeskanzler und Vizekanzler.

Bundeskanzler Sebastian Kurz hat bei seinem ersten Besuch in Deutschland mit TV-Auftritten für Diskussionen gesorgt. Im ZDF-Morgenmagazin musste er sich den Fragen von Dunja Hayali stellen. Wo hat Sebastian Kurz *„bei den Koalitionsverhandlungen die Grenze gezogen?“,* hat sie gefragt. *„Bei Halbrechts, Rechtsaußen, Rechtsextrem, Halb-Neonazi, Voll-Neonazi? Wo ist Ihre Grenze?“* Auf diese direkte Frage antworte Kurz mit dem Verbotsgesetz*. „Das ist eine Möglichkeit Rechtsextremismus zu definieren*“. Die anderen Erscheinungen in der politischen Landschaft in Österreich nach den Wahlen sind nicht zu kommentieren. Der Innenminister will die Flüchtlinge „konzentriert“ an einem Ort halten und Vizekanzler mit schwarz gekleideten Trommlern marschiert und gegen die Presse hetzt. Der nähere Blick auf das Benehmen und die Einstellungen vieler Regierungsmitglieder zeigt, dass eine Nähe zur rechtsextremen Szene kein Hindernis mehr auch für hohe Ämter darstellt. Noch einmal: *Quo vadis Österreich*?

Literatur

DUDEN (2002): *Das Bedeutungswörterbuch.* Mannheim, Wien, Zürich: Duden Verlag

DOKUMENTATIONSARCHIV DES ÖSTERREICHISCHEN WIDERSTANDES (1994): Wien: Deuticke

GIRTH, H. (2015): *Sprache u. Sprachverwendung in der Politik.* Berlin, Boston: Walter de Gruyter

ÖTSCH, W., HORACEK, N. (2017): *Populismus für Anfänger. Anleitung zur Volksverführung.* Frankfurt am Main: Westend Verlag

PANAGL, O. (1998): *Fahnenwörter der Politik: Kontinuitäten und Brüche (Studien zu Politik und Verwaltung) Sondereinband*. Wien: Boehlau

DENIZ, A. C. (2018): Wie zeigt sich Rechtsextremismus im Österreich von 2018, <https://fm4.orf.at/stories/2891182> [23. 7. 2018].

SALZBORN, S. (2018): *Samuel Salzborn im Gespräch mit Elisabeth Scharang über Rechtsextremismus*, <https://fm4.orf.at/stories/2891182> [23. 7. 2018].

SNYDER, T. (2017): *O tyranii. Dvadsať poučení z 20. storočia.* New York: Tim Duggan Books/Premedia Group.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika*. *Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017): *Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, S. 473-483.

Kontakt:

doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.
PhDr. Jana Pospíšilová

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: danusa.liskova@euba.sk; jana.pospisilova@euba.sk

Jazyk a integrácia. Nemecký jazyk v integračnej politike Rakúska

Terézia Ondrušová – Magdaléna Paté

Abstract

Language and Integration. German Language in the Integration Policy of Austria. *The main aim of the paper is to focus on the role of language in the integration of immigrants. We describe the relationship between language and integration on the theoretical level. Austria and its integration policy towards immigrants is a fine example of this problem. Knowledge of the German language is considered to be the main condition for immigrants to integrate into the Austrian society. There are many critical opinions of linguists mentioned in our paper to improve the linguistic integration of immigrants in Europe.*

Kľúčové slová: nemčina, integračná politika, migranti, Rakúsko, jazyková integrácia.
Keywords: German, integration policy, migrants, Austria, linguistic integration.

Úvod

Integrácia migrantov do cieľovej spoločnosti sa stala aktuálnou témou v období migračnej krízy v EÚ, kedy sa do európskych krajín prisťahoval enormný počet politických a ekonomických migrantov so zámerom získať v štátoch EÚ azyl. Prílev migrantov do Európy vrcholil v rokoch 2015 a 2016, avšak integrácia cudzincov do spoločnosti bude predmetom odborných a politických debát ešte niekoľko rokov.

Rakúsko patrí medzi krajiny s najväčším prílevom prisťahovalcov na počet obyvateľov. Už od 60. rokov 20. storočia sa Rakúsko stalo prisťahovaleckou krajinou (Einwanderungsland), kde počet prisťahovalcov výrazne prevyšuje počet obyvateľov, ktorí z Rakúska odchádzajú. Napriek tomu sa otázka integrácie cudzincov v Rakúsku dostala do popredia záujmu politiky až v posledných rokoch. Dovtedy sa predpokladalo, že prisťahovalci prichádzajúci do Rakúska za prácou (Gastarbeiter) sa v krajine zdržia len krátkodobo a po istom čase odídu. Skutočnosť bola odlišná, keďže prisťahoval-

ci z Turecka, Grécka či krajín bývalej Juhoslávie zostali v krajine natrvalo a po istom čase sa k nim pripojili aj ich rodinní príslušníci. V oblasti integrácie prisťahovalcov tu možno sledovať podobný vývoj ako v Nemecku.

V našom príspevku si všímame vzťah jazyka a integrácie v teoretickej rovine, ktorým sa zaoberá oblasť aplikovanej jazykovedy - sociolingvistika. Zameriavame sa na úlohu jazyka cieľovej krajiny v integračnom procese prisťahovalcov. V ďalšej časti príspevku sa venujeme konkrétne Rakúsku a jeho integračnej politike, najmä vo vzťahu znalosti nemeckého jazyka a integrácie.

Jazyk cieľovej krajiny v procese integrácie migrantov

Otázka osvojenia si jazyka cieľovej krajiny migrantmi a jeho dôsledky je predmetom výskumu viacerých veľmi odlišných vedných disciplín ako sú jazykoveda, psychológia, sociológia či ekonómia. Je zrejmé, že tento komplexný problém si vyžaduje rovnako interdisciplinárny prístup k jeho riešeniu. Ako príklad môžeme uviesť sociolingvistiku – odbor aplikovanej jazykovedy, ktorá skúma vzťah jazyka a spoločnosti, vzťah používateľov k jazyku. Sociolingvistika skúma problém jazyka a integrácie ako prienik dvoch vedných odborov.

Francúzsky sociológ Pierre Bourdieu využil ekonomické termíny, aby vysvetlil prístup jednotlivcov k zdrojom spoločnosti, čo je zrejmé najmä z jeho používania termínu "kapitál" (Lehner 2017). Aplikuje ho aj vo vzťahu k jazykovým zdrojom spoločnosti, hovorí o "jazykovom kapitáli". Rozdelenie moci a možností participácie na živote spoločnosti sú podľa neho závislé od hodnoty a užitočnosti jazykového repertoáru jednotlivca. Jazykový kapitál, čiže jazykové kompetencie jednotlivca majú hodnotu len natoľko, nakoľko existuje pre ne "trh", čiže nakoľko ich dokáže v danej spoločnosti využiť. Jazyk už potom nie je len komunikačným prostriedkom, ale musí byť chápaný aj ako mocenský nástroj, ktorý môže vytvoriť alebo posilniť politicky alebo ekonomicky štylizované rozdiely v spoločnosti. Príkladom takéhoto nerovnocenného mocenského vzťahu môžu byť migranti voči členom prijímajúcej spoločnosti (Kuhn 2013).

Vzťah jazyka a integrácie, v zmysle vzťahu znalosti jazyka cieľovej krajiny migrantov a ich integrácie do cieľovej spoločnosti, môže byť chápaný z dvoch uhlov pohľadu. Na jednej strane je to názor, že znalosť jazyka krajiny, do ktorej migrant prichádza je základnou podmienkou integrácie do spoločnosti. Tento koncept možno nazvať aj „integrácia prostredníctvom jazyka“ a stal sa základom jazykovej politiky viacerých európskych krajín voči migrantom. Na druhej strane je to komplexnejší pohľad, ktorý presa-

dzujú jazykovedci a predstavitelia ľudskoprávnych organizácií. Snažia sa pochopiť reálnu situáciu migrantov, často utečencov, a znalosť jazyka cieľovej krajiny považujú skôr za výsledok úspešnej integrácie migrantov, než za jej predpoklad.

Predstaviteľom prvej skupiny je napr. nemecký sociológ Hartmut Esser, ktorý sa dlhodobo venuje vzťahu jazyka a integrácie zo sociologického hľadiska. Esser (2006) varuje pred dôsledkom neúspešnej integrácie, ktorou je vertikálna etnická nerovnosť v spoločnosti, kde sú etnické a kultúrne odlišnosti spojené s nerovnosťou vo vzdelaní, príjmoch a v spoločenskom uznaní. Esser pripisuje jazyku v integračnom procese imigrantov kľúčovú úlohu. Podľa neho je jazyk kľúčom k úspešnému uplatneniu sa na pracovnom trhu pre dospelých migrantov, pre deti a mladistvých zase kľúčom k vzdelaniu, ktoré im neskôr zaručí spoločenské uplatnenie sa v novej krajine ich pobytu. Znalosť jazyka je podľa Essera časť „ľudského kapitálu" migranta, zároveň má funkciu symbolu a komunikačného média. Neznalosť jazyka spôsobuje, že migrant nemôže plne využiť ďalšie zložky svojho ľudského kapitálu – vzdelanie a pracovné skúsenosti. Neznalosť jazyka pri vzdelávaní spomaľuje vyučovací proces a je prekážkou školskej úspešnosti.

Podľa Štefančíka (2014: 29) je obsahom integračnej politiky práve úsilie "včleniť cudzincov do spoločnosti takým spôsobom, aby po určitom čase neboli viac odkázaní na podporu štátu, dokázali rešpektovať právny a politický systém, kultúru, zvyky a tradície a ovládali úradný jazyk príslušníkov väčšinovej autochtónnej spoločnosti.".

Pri sociálnej integrácii jednotlivca do cieľovej spoločnosti možno rozlišovať štyri alternatívy. Ide o marginalizáciu, etnickú segmentáciu, asimiláciu a viacnásobnú inklúziu (Esser 2006). Pri marginalizácii sa jednotlivec nezapája do života svojej etnickej skupiny, ani do života prijímajúcej spoločnosti. Etnická segmentácia znamená inklúziu do vlastnej etnickej skupiny a exklúziu z prijímajúcej spoločnosti. Pod asimiláciou rozumieme formu inklúzie do prijímajúcej spoločnosti pri súčasnej exklúzii z etnickej skupiny. Viacnásobná inklúzia znamená inklúziu do oboch sociálnych systémov. Esser (2006) pripája k tomuto rozdeleniu aj aspekt jazyka. Z tohto pohľadu hovorí o jazykovej marginalizácii, príp. o obmedzenej bilingvalite, ďalej o monolingválnej segmentácii, monolingválnej asimilácii a kompetentnej bilingvalite.

Pri učení sa jazyka cieľovej krajiny priamo v krajine ide o učenie sa druhého jazyka. V didaktike jazykov rozlišujeme výučbu druhého a výučbu cudzieho jazyka. V oboch prípadoch sa jazyk učia ľudia, ktorí majú iný materinský jazyk. Pri výučbe druhého jazyka sa učia priamo v krajine, v ktorej sa týmto jazykom hovorí. Okrem inštitucionalizovanej formy výučby majú možnosť používať jazyk aj v bežnom živote, neriadene či „podvedome"

(Paté 2017). Štefančík (2014) upozorňuje, že ak vnímame jazyk v symbolickej rovine ako vyjadrenie vlastnej etnickej identity, ovládanie nového jazyka, môže spôsobiť zmenu identity. Cieľom jazykovej politiky prijímajúcich krajín smerom k migrantom by preto nemala byť monolingválna asimilácia ohrozujúca identitu migrantov tým aj ich základné ľudské práva.

Ako sme vyššie spomenuli, koncept „integrácia prostredníctvom jazyka" má aj svojich odporcov. Flubacherová (2015) kritizuje jazykovú politiku viacerých európskych krajín voči migrantom. V istom momente integračného procesu musia migranti absolvovať jazykový test. V niektorých prípadoch sa musia potenciálni migranti podrobiť testu z jazyka cieľovej krajiny ešte pred pricestovaním. Podľa Flubacherovej je cieľom tejto politiky jedine jazyková asimilácia migrantov. Flubacherová skúmala dôsledky takejto politiky v praxi a dospela k potvrdeniu svojej tézy, že hoci sa vzťah integrácie a jazyka javí ako prirodzený a logický, je to len konštrukcia, ktorá získava alebo stráca na relevantnosti podľa politických a ekonomických potrieb krajiny.

Podľa Schroedera (2007) sa pripisuje centrálna úloha ovládaniu jazyka predovšetkým z toho dôvodu, že jeho merateľnosť ho robí základným meradlom ochoty migrantov integrovať sa do spoločnosti.

Rakúsky jazykovedec Krumm (2012) zastáva názor, že jazyk cieľovej krajiny je pre integráciu migrantov dôležitý, ale nepostačujúci. Upozorňuje na viaceré otázky, ktoré sú spojené s požiadavkou znalosti jazyka: Aký jazyk sa majú prisťahovalci naučiť (hovorový, dialekt, spisovný, jazyk pre povolanie)? Na akej jazykovej úrovni? Ako majú dokázať svoje znalosti? Fischer (2016) upozorňuje na fakt, že prisťahovalci sa majú naučiť cudzí jazyk ako hlavný komunikačný prostriedok na prežitie v novej krajine. Vo väčšine prípadov nie sú na túto úlohu pripravení ani vyučujúci a nedisponujú ani vhodnými materiálmi.

Ukázalo sa, že podmieňovanie práva na pobyt jazykovými znalosťami a urobenými jazykovými skúškami len integráciu sťažuje. Rovnako učenie sa jazyk cieľovej krajiny z prinútenia pri súčasnom znevažovaní materinských jazykov migrantov je málo efektívne, keďže imigranti ho chápu ako ohrozenie vlastnej identity, čo učenie znemožňuje. Krumm (2012) nepovažuje Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky za vhodné meradlo jazykových znalostí migrantov. keďže bol koncipovaný pre učenie sa cudzích jazykov a nie učenie sa druhého jazyka. Rovnako poukazuje na fakt, že nebol dokázaný súvis medzi úrovňou jazykových znalostí cieľového jazyka a mierou integrácie migrantov. Úspešná integrácia prisťahovalcov aj bez jazykových znalostí na vyššej úrovni je toho dôkazom.

Integrácia musí byť chápaná ako obojstranný proces, dialóg medzi predstaviteľmi prijímajúcej spoločnosti a tými, ktorí sa chcú stať členmi novej

spoločnosti. Aj členovia prijímajúcej spoločnosti musia pristupovať k integračnému procesu aktívne. Úlohou štátu je vytvoriť infraštruktúru, možnosti pre prisťahovalcov, aby mali okrem jazykových kurzov aj iné možnosti zapojiť sa do života v spoločnosti (Fischer 2016). Štefančík (2014) poukazuje na často negatívne postoje domáceho obyvateľstva voči cudzincom. Cudzinci cítia nedostatočný rešpekt zo strany domácej verejnosti a prevláda tak u nich pocit odcudzenia od cieľovej spoločnosti. V takejto situácii nemusí byť integrácia napriek vyhovujúcej jazykovej kompetencii úspešná.

Charakter integračnej politiky Rakúska

Ako sme už uviedli v úvode príspevku, v Rakúsku neexistovali celé desaťročia žiadne snahy integrovať prisťahovalcov. Baltaci (2014) považuje za chybu, že vo verejnej diskusii v Rakúsku bol vykreslený obraz migrantov ako ľudí, ktorí potrebujú pomoc a ochranu. Tým sa len upevnila ich identita obetí, namiesto toho, aby sa zvýšilo povedomie prisťahovalcov o vlastnej hodnote. Až keď sa objavili problémy spojené s existenciou paralelných spoločností, začalo Rakúsko rozmýšľať nad koncepciou svojej integračnej politiky. Približne na prelome storočí možno konštatovať zmenu v prístupe politikov k téme integrácie ako v Rakúsku tak aj v Nemecku.

Napriek označeniu „prisťahovalecká krajina“ už od 2. polovice 20. storočia, má Rakúsko inštitucionalizovanú formu integračnej politiky až od roku 2011, kedy vznikol Štátny sekretariát pre integráciu v rámci Spolkového ministerstva vnútra. Hlavné ciele integračnej politiky Rakúska obsahuje Národný akčný plán integrácie (Nationaler Aktionsplan für Integration - NAP I., 2010) a 20 bodový program rakúskej spolkovej vlády. NAP I. možno považovať za významný signál, že integráciu prisťahovalcov nechce spolková vláda prenechať zhode náhod, ale má byť podporovaná ako plánovaný proces (Wohlfarth, Kolb 2016). V roku 2010 vytvorilo Spolkové ministerstvo vnútra Radu expertov pre integráciu[1], ktorá vytýčila hlavné body integračnej politiky Rakúska v 20 bodovom programe.

Prvým štátnym sekretárom pre integráciu sa stal terajší spolkový kancelár Sebastian Kurz, ktorý rozvinul veľké množstvo nových aktivít, čím výrazne upriamil pozornosť spoločnosti na tému integrácie. Zmena nastala po voľbách v roku 2013, kedy sa S. Kurz stal novým ministrom zahraničia,

[1] Nezávislú Radu expertov pre integráciu tvorí 17 predstaviteľov vedeckého a spoločenského života v Rakúsku. Každoročne vydáva Správu o integrácii, ktorou kriticky hodnotí kroky v tejto oblasti. Správa výrazne ovplyvňuje celospoločenskú diskusiu k téme integrácie.

a jeho ministerstvo bolo premenované na „Ministerstvo Európy, integrácie a zahraničia“. Týmto spôsobom mohol nový minister zahraničných vecí ďalej pokračovať v agende integrácie.

Centrálnym orgánom na realizáciu integračnej politiky Rakúska je Rakúsky integračný fond (Österreichischer Integrationsfonds – ÖIF). Bol založený ešte v roku 1960 a v súčasnosti má rozpočet okolo 12 miliónov Eur. Má za úlohu vykonávanie skúšok z nemeckého jazyka, poskytovanie jazykovej podpory vo forme kurzov, poradenstvo pre prisťahovalcov a správu prostriedkov z EÚ v oblasti integrácie.

Čo sa týka charakteru integračnej politiky Rakúska, posledný vývoj znamená príklon k neoliberálnemu trendu založenému na integrácii spojenej s úsilím, prip. integrácii prostredníctvom jazyka (Lehner 2017). Konkrétnym prejavom tohto vývoja je sprísnenie prisťahovaleckého zákona, v ktorom je udelenie povolenia na pobyt naviazané na znalosti nemčiny. V Rakúsku prebieha debata o neochote migrantov integrovať sa, čo je brané ako totožné s neochotou jazykovo sa asimilovať. Takýto prístup migrantov má byť sankcionovaný. Jedným z posledných rozhodnutí potvrdzujúcich tento trend je rozhodnutie spolkovej vlády z mája 2018 znížiť sociálne dávky pre migrantov, pričom o ich navýšení má rozhodnúť úspešné zvládnutie testu z nemčiny (Financial Report 2018)

V preambule Národného akčného plánu (BMEIA 2010) je integrácia definovaná ako proces, ktorý má za cieľ základnú jazykovú kompetenciu, ekonomickú schopnosť uživiť sa a uznanie právneho a hodnotového poriadku rakúskej spoločnosti zo strany prisťahovalcov. Rada expertov vo svojom programe navyše spomína aj prijímajúcu spoločnosť, keďže za cieľ integrácie považuje participáciu prisťahovalcov na všetkých oblastiach spoločenského života, pri zachovaní rovnosti príležitostí (Expertenrat 2011).

Podľa pojmov, ktoré sú používané v koncepcii integrácie v základných dokumentoch, možno vyzdvihnúť pojem „integrácia ako účasť“ na spoločnosti a „účasť prostredníctvom výkonu/ úsilia“. Práve pojem „výkon“ vo vzťahu k integrácii považuje Wohlfarth a Kolb (2016) za nóvum aj v medzinárodnom porovnaní a poukazujú na dvojaké posolstvo, ktoré vyplýva z tohto pojmu: 1. úspešný príchod migrantov do cieľovej spoločnosti – ich integrácia – nie je aktom milosti väčšinového obyvateľstva, ale výsledok vlastného úsilia. 2. integrácia vyžaduje prispôsobenie sa zo strany prisťahovalcov (napr. naučenie sa nového jazyka, získanie potrebných dokladov o vzdelaní...)

Nemčina ako podmienka integrácie v Rakúsku

Nemecký jazyk je v Rakúsku chápaný ako základný predpoklad zapojenia sa do života spoločnosti. Vyplýva to aj zo slov Ilana Knappa, člena Rady expertov pre integráciu. Podľa neho sa nemôžu prisťahovalci, ktorí neovládajú nemčinu plne angažovať, nestanú sa súčasťou spoločnosti (Schwarz, Troger. Goiser 2013).

Všetky vládne programové dokumenty k téme integrácie sú rozdelené podľa jednotlivých oblastí opatrení. Opatrenia v oblasti „Jazyk a vzdelávanie“ a „ Práca a povolanie“ sú najviac rozpracované a venuje sa im najviac finančných prostriedkov aj pozornosti. Z hľadiska podpory osvojenia si jazyka sa pozornosť sústreďuje na tri aspekty – podpora osvojenia si nemeckého jazyka v útlom veku, podpora jazyka u dospelých migrantov a jazykové znalosti ako podmienka prisťahovania a usadenia sa. Spojenie opatrení v oblasti „jazyk a vzdelávanie“ sa opiera o názor H. Essera (2010), že osvojenie si dorozumievacieho a spisovného jazyka krajiny je základnou podmienkou pre úspech vo vzdelávacích inštitúciách a tým aj pre úspech na trhu práce. Esser odmieta podporu vyučovania v materinských jazykoch prisťahovalcov. Pod pojmom „jazyková podpora migrantov“ sa preto v Rakúsku chápu výlučne opatrenia na výučbu nemčiny pre migrantov. Blaschitz a De Cillia (2008) tento postoj kritizujú, keďže pod pojem jazykovej podpory podľa nich spadajú opatrenia týkajúce sa všetkých jazykov, ktoré uľahčujú komunikáciu medzi väčšinovým obyvateľstvom, štátnymi a inými verejnými inštitúciami a menšinovým obyvateľstvom. Do tejto kategórie patria napr. bezplatné alebo dotované služby tlmočníkov a prekladateľov v nemocniciach, pri súdoch alebo na cudzineckej polícii a taktiež štátna podpora menšinových jazykov vo forme podpory ich médií alebo kultúrnych podujatí.

Veľká pozornosť sa v Rakúsku venuje vyučovaniu detí migrantov v predškolskom veku, keďže vek zohráva dôležitú úlohu pri osvojení si jazyka. Viaceré štúdie empiricky dokázali, že osvojenie si jazyka v útlom veku je rozhodujúce pre úspešné vzdelávanie. Tu možno doplniť, že predškolské vzdelávanie detí zo sociálne slabších rodín, kam často deti migrantov patria, je spojené zároveň so sociálnou integráciou a privykanie si na školský systém, čo v neposlednom rade uľahčuje prechod do školy. Prostriedky na jazykovú podporu v predškolskom veku sú pravidelne zvyšované. Finančné prostriedky v rokoch 2015 – 2018 boli zvýšené o 60 mil. Eur, čo je štvornásobok sumy určenej na tento cieľ v rokoch 2012 – 2014 (Wohlfarth, Kolb 2016).

Ďalšie dve skupiny, ktoré sú prijímateľmi štátnej jazykovej podpory sú dospelí prisťahovalci žijúci už dlhší čas v Rakúsku a potom noví migranti.

Od roku 2011 platí povinnosť dokázať znalosti nemeckého jazyka na úrovni A1 ako podmienka prisťahovania sa k rodine už žijúcej v Rakúsku. Takáto podmienka existuje aj v iných krajinách EÚ ako sú Nemecko, Holandsko, Veľká Británia či Dánsko.

Pre nových migrantov platí Integračná dohoda z roku 2006, podľa ktorej majú migranti z tretích krajín dokázať znalosti nemeckého jazyka na úrovni A2 najneskôr dva roky po príchode do Rakúska. Integračná dohoda je súčasťou cudzineckého práva v Rakúsku a mala za cieľ harmonizovať minimálne požiadavky znalosti nemčiny na získanie povolenia na pobyt pre občanov tretích štátov v Rakúsku (Kuhn 2013) V prípade potreby sú migrantom ponúkané alfabetizačné kurzy (modul 1 – 75 hodín) a integračné kurzy nemčiny (modul 2 - 300 hodín). Kurzy si musia účastníci platiť sami, polovica nákladov im bude vrátená, ak v požadovanom čase urobia záverečnú skúšku. Integračná dohoda bola novelizovaná v rokoch 2011 a v roku 2017 sa stala súčasťou integračného zákona. Nanovo boli určené moduly modul 1 má za cieľ jazykovú úroveň A2, modul 2 jazykovú úroveň B1. Nové pravidlá určujú, že migranti snažiaci sa o trvalý pobyt v Rakúsku musia preukázať svoju identitu, bydlisko, jazykové znalosti a ukončenie školskej dochádzky (RIS 2018).

Záver

Vzťah nemeckého jazyka a integrácie migrantov v rámci integračnej politiky Rakúska je diskutovanou témou v rakúskej politike, ale aj medzi jazykovedcami. Na pohľad prirodzený a logický vzťah medzi jazykom cieľovej krajiny a integráciou - „jazyk ako kľúč k integrácii“ kritizujú mnohí odborníci na sociolingvistiku a spochybňujú toto tvrdenie. Môžeme poukázať na disparitu medzi rakúskou integračnou politikou a novými relevantnými vedeckými poznatkami.

Integračná politika Rakúska je založená na „integrácii prostredníctvom jazyka“. Snaha migrantov integrovať sa do spoločnosti je meraná ich úspechom v jazykových testoch z nemeckého jazyka. Vyplýva to z Integračnej dohody, ktorá je súčasťou nového integračného zákona a taktiež z Národného akčného plánu pre integráciu. Sprísnenie pravidiel pre imigrantov, napr. vyžadovanie znalosti nemeckého jazyka pred prisťahovaním sa k rodine do Rakúska, je kritizované jazykovedcami. Odmietajú, aby sa jazyk stal nástrojom na reguláciu migrácie. Taktiež nútenie a tresty pri učení sa jazyka sú proti základným pedagogickým pravidlám. Prisťahovalci majú rozličné predpoklady a životné okolnosti, preto by nemala byť integrácia chápaná

ako lineárny proces s rovnakou formou pre všetkých. Ukazuje sa, že jazyk cieľovej krajiny môže mať spájajúcu, ale opačne aj rozdeľujúcu funkciu.

Z hľadiska účasti na trhu práce odporúčajú odborníci podporovať viacjazyčnosť migrantov ako ich konkurenčnú výhodu, čo je spojené s podporou ich materinských jazykov. Jazyková asimilácia migrantov by nemala byť cieľom integračnej politiky.

Literatúra

BALTACI, K. (2014): Integration passiert nicht beiläufig. In: *99 Ideen für Österreich. Die Presse,* s. 43.

BLASCHITZ, V.; DE CILLIA, R. (2008): Sprachförderung für Erwachsene in Österreich. Sprachenpolitische Rahmenbedingungen und Ergebnisse einer Erhebung, In: *erwachsenenbildung.at*, Ausgabe Nr. 5, Oktober 2008, <http://erwachsenenbildung.at/magazin/?mid=1235> [9. 7. 2018]

BMEIA – BUNDESMINISTERIUM FÜR EUROPA; INTEGRATION UND ÄUßERES (2010): *Nationaler Aktionsplan für Integration. Bericht.*

DE CILLIA, R. (2011): Migration und Sprache/n. Sprachenpolitik – Sprachförderung – Diskursanalyse. In: FASSMANN, H.; DAHLVIK, J. (eds.): *Migrations- und Integrationsforschung – multidisziplinäre Perspektiven. Ein Reader*. Göttingen: V & R unipress, s. 163-188.

ESSER, H. (2006): *Sprache und Integration: Konzeptionelle Grundlagen und empirische Zusammenhänge*. KMI Working Paper Series. Working Paper Nr: 7 Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Kommission für Migrations- und Integrationsforschung.

ESSER; H. (2010): Integration und »Multikulturalität«. In: LUFT, S.; SCHIMAN, P. (eds.): *Integration von Zuwanderern: Erfahrungen, Konzepte, Perspektiven.* Bielefeld: Transcript, s. 277–297.

EXPERTENRAT FÜR INTEGRATION (2011): *Das 20-Punkte-Programm. Vorschläge für prioritäre Maßnahmen im integrationspolitischen Bereich. Eine Weiterentwicklung des Nationalen Aktionsplanes für Integration*. Wien.

FINANCIAL REPORT (2018): Rakúsko chce znížiť sociálne dávky pre prisťahovalcov, ich navýšenie by mal určiť test z jazyka. In: *finreport.sk,* 29.5.2018 <https://www.finreport.sk/agenturne-spravy/rakusko-chce-znizit-socialne-davky-pre-pristahovalcov-ich-navysenie-by-mal-urcit-test-z-jazyka/> [20. 7. 2018]

FISCHER; G. (2016): Integration von Flüchtlingen in Deutschland und Österreich: Deutsch und Akkulturation. In: *Český lid,* Vol. 103, No. 2, s. 265-284.

FLUBACHER, M. (2015). Vom Diskurs zur Praxis: Mehrsprachigkeit und Integration als Forschungsgegenstand. In: KRAUSNEKER, V.; VOLGGER, M.-L. (eds.) *Meine Sprachen, meine Forschung und ich.*Frankfurt am Main: Peter Lang.

KUHN, J. K. (2013): *Integration von MigrantInnen und die Bedeutung des Spracherwerbs in Österreich.* Diplomová práca Universität Wien.

LEHNER, S. (2017): Sprachliches Kapital und ›Integration‹. Bourdieus sprachlicher Markt revisited am Beispiel der österreichischen ›Integrationsbotschafter_innen‹. In: *Wiener linguistische Gazette*, No. 80, s. 81-107.

PATÉ, M. (2017): Výučba jazyka ako súčasť integračnej politiky Nemecka. In: STRADIOTOVÁ, E. a kol.: *Didaktické stratégie pri výučbe cudzích jazykov*. Brno: Tribun, s. 107-120.

RIS – RECHTSINFORMATIONSSYSTEM DES BUNDES. (2018): *Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Integrationsgesetz, Fassung vom 19.07.2018,* <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung-wxeAbfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20009891> [19. 7. 2018].

SCHROEDER, C. (2007): Integration und Sprache. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, č. 22-23, s. 6-11.

SCHWARZ, V.; TROGER, F.; GOISER, R. (2013): Der Schlüssel zum Dazugehören. In: *ZUSAMMEN:ÖSTERREICH.* Nr. 4, s. 6-9.

ŠTEFANČÍK, R. (2014): Význam jazyka v procese integrácie cudzincov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a spoločnosť*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, s. 27-35.

WOHLFARTH, CH.; KOLB, H. (2016): *Fünf Jahre Integrationspolitik in Österreich*. Berlin: SVR.

Kontakt:

Mgr. Ing. Terézia Ondrušová, Ph.D.
Mgr. Ing. Magdaléna Paté, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: terezia.ondrusova@euba.sk, magdalena.pate@euba.sk

Geopolitika a jej postavenie v jazyku politiky

Robert Ištok

Abstract

Geopolitics and its Position in the Language of Politics. *The article deals with the meaning of geopolitics. This term has been widely used after the year 1989 not only by politicians, but also in media. The author focuses on the analysis of its meaning and his main aim is to specify its content interpretation.*

Kľúčové slová: politika, geopolitika, medzinárodné vzťahy, vnútorná geopolitika, jazyk politiky.
Keywords: politics, geopolitics, international relations, inner geopolitics, language of politics.

Úvod

P. Lorot, francúzsky ekonóm, zaoberajúci sa geopolitikou sformuloval charakteristický výrok, týkajúci sa zamerania nášho príspevku. Jeho voľná parafráza charakterizuje geopolitiku ako módne slovo - pakľúč, sľubujúci všetko vysvetliť a všetkému rozumieť (Lorot 1995). Toto podnecujúce motto dlhodobo vedome alebo podvedome stálo a stojí za myslením a konaním politikov a štátnikov krajín na všetkých stupňoch globálneho mocenského rebríčka. Tento prístup je podnietený tézou, že "geopolitika sa týka všetkého a že všetko je geopolitické, že každá ľudská aktivita má geopolitický rozmer", ktorú trochu ironicky prezentoval J. Tomeš (2000).

Tradície moderného geopolitického myslenia siahajú do druhej polovice 19. storočia. Geopolitika sa do konca druhej svetovej vojny rozvíjala v dvoch smeroch. Prvý z nich sa zameriaval na priestorové aspekty politiky sily v globálnom meradle, kým druhý smer sa orientoval na problematiku štátu v priestore. Ten sa rozvíjal najmä v medzivojnovom Nemecku a jeho niektoré tézy prevzali do svojej zahraničnopolitickej doktríny aj nacisti.

Preto bol termín geopolitika, ako aj jej interpretačné modifikácie po druhej svetovej vojne tabuizované na oboch stranách spustenej "železnej opony", ktorá počas studenej vojny rozdeľovala Európu a svet. Pejoratívne traktovanie geopolitiky bolo postupne odstraňované na Západe viac ako

štvrťstoročie po skončení druhej svetovej vojny. Oslobodenie geopolitiky ako "zakliatej princeznej" je späté s politickou aktivitou H. Kissingera, štátneho tajomníka USA vo vláde R. Nixona a G. Forda. Jeho realistický prístup k zahraničnej politike USA v podobe kontaktu s komunistickou Čínou na najvyššej úrovni v roku 1972 šokoval celý svet. Tento pragmatický a úspešný "geopolitický" počin definitívne spôsobil renesanciu geopolitiky na medzinárodnej úrovni a tento termín stratil pejoratívny nádych. Môžeme konštatovať, že činnosť v medzinárodnopolitickom priestore, ktorá sa po druhej svetovej vojne realizovala, mohla byť znova priamo nazvaná geopolitickou.

Spoločenský a politický odmäk, ktorý bol spätý s druhou polovicou 80. rokov minulého storočia na východ od "železnej opony" znamenal návrat "geopolitiky" do prostredia oslabujúceho sa komunistického tábora. Spätne mohla byť zahraničnopolitická činnosť Sovietskeho zväzu a jeho spojencov po vzniku studenej vojny bez predsudkov opäť vyhodnotená z geopolitického aspektu nielen "západnými" mysliteľmi, ale aj "domácimi", analytikmi. Geopolitika v Rusku a stredovýchodnej Európe slávila v 90. rokoch minulého storočia búrlivý rozvoj. Tento vývoj v súčasnosti naďalej kulminuje najmä v Rusku, kde geopolitické idey zapustili veľmi silné korene.

Popri tom sa na globálnej úrovni naplnil aj predpoklad "zaľudnenia" geopolitiky (Flint 2008) v zmysle rozširovania pocitu jednotlivcov v kontexte chápania ich identifikácie v súčasnom zložitom svete. Tento vývoj vyústil do geopolitického vnímania nielen prijímaných každodenných správ, ale aj sledovaných umeleckých diel (napr. filmov) a symbolov, ktoré obsahujú. V tejto súvislosti sa hovorí o populárnej geopolitike, ktorá analyzuje vplyv zobrazovania takto podaného posolstva v myslení každého jednotlivca.

Geopolitika po skončení studenej vojny

Prudká transformácia systému medzinárodných vzťahov na začiatku 90. rokov minulého storočia, nástup novej generácie politológov, zameraných na medzinárodné vzťahy a prudká internacionalizácia politických procesov v kontexte ich komplexnosti a integračných tendencií definitívne otvorila priestor pre renesanciu geopolitického myslenia prispôsobenému novým globálnym podmienkam (pozri Hnízdo 1995).

Voľné používanie termínu "geopolitika" a predovšetkým s ním spojených prívlastkov ("geopolitický", "geopolitická", geopolitické") vo vyjadreniach politikov, ale aj v médiách súvisí s nejasným ukotvením tohto pojmu. Pri analýze takýchto výrokov a sentencií sa zároveň núka interpretácia,

že využitie termínu "geopolitika" a s ňou spojených nuáns podporuje význam tvrdenia, prezentovaného jeho autorom. Termín "geopolitika" je aj v súčasnosti módnym pojmom, ktorý je interpretovaný v ľubovoľných významoch. Popri tom, že výrazne podopiera význam niektorých výrokov politikov a publicistov spôsobuje aj určitý terminologický zmätok.

Samotná geopolitika je termín, ktorý je široko diskutovaný v aréne politických vied. Do skončenia studenej vojny boli v priestore východného bloku preferované charakteristiky, ktoré geopolitiku považujú za pseudovedeckú teóriu, ktorá špekulatívnym spôsobom preceňuje a nepravdivo interpretuje úlohu a vplyv geografickej polohy na politický vývoja a medzinárodné vzťahy preto, aby odôvodnila agresívnu politiku imperialistických štátov (Vitkovskij 1980). Okrem toho bola geopolitika v socialistických krajinách prezentovaná ako súbor pseudovedeckých doktrín, buržoázna reakčná koncepcia, reakčná ideológia, reakčný smer buržoázneho politického myslenia a pod.

Paradoxná je skutočnosť, že aj zahraničná politika Sovietskeho zväzu počas studenej vojny vychádzala z geopolitických východísk, keď aj pre toto obdobie vývoja sovietskeho štátu teda platila zásada využívania charakteristík geografického priestoru pre dosiahnutie politických cieľov (Kaledin 1990). Takýto obsah mali napr. Stalinova doktrína, resp. Brežnevova doktrína.

Postavenie geopolitiky v systéme sociálnych vied a jazyk politiky

Podstata významu geopolitiky v medzinárodných vzťahoch (ale aj vo vnútroštátnom kontexte) spočíva v tom, že geografické faktory stabilne pôsobia a naďalej budú pôsobiť na praktickú politiku a to bez ohľadu na to, že popri štátoch do prostredia svetovej politiky v posledných desaťročiach výrazne vstúpili ďalší aktéri (integračné zoskupenia, medzinárodné organizácie, nadnárodné korporácie, národy a národnostné menšiny a pod.).

Napriek tomu, resp. vďaka tomu geopolitika nemá stabilné ukotvenie v systéme sociálnych vied. Môžeme súhlasiť s J. Dutkom (2016), že takmer každý bádateľ podáva vlastnú interpretáciu pojmu "geopolitika" a teda ani výskumná sféra nedáva jednoznačnú odpoveď na otázku, kde ju možno zaradiť. Rozsiahlu analýzu postavenia geopolitiky vo sfére sociálnych vied môžeme zredukovať výrokom českého politického geografa J. Tomeša (2000), podľa ktorého je geopolitika "ponímaná ako polysémantický pojem, ktorý v podmienkach postmodernej desystemácie a fragmentácie nadobúda mnoho podôb v škále od čistej teórie vývoja sveta a akejsi supervedy až po

každodennú praktickú politiku na úrovni štátov, regiónov a záujmových skupín".

Ako píše L. Moczulski (2016), geopolitika obsahuje tri rôzne sféry, ktoré výrazne zasahujú do politického slovníka. Ide o chápanie geopolitiky ako vednej disciplíny, jej traktovanie ako súbor politických činností alebo konštatovaní, ktoré nie sú podriadené vedeckej verifikácii a zahrnutie geopolitických ideí medzi konštatovania, ktoré smerujú k obsahovému presvedčeniu ich príjemcu, že sú pre neho pravdivé a výhodné.

Posledné dve sféry sú v súčasnosti dominantné a teda najvýraznejšie pôsobia prostredníctvom médií na verejnú mienku. Nazdávame sa, že práve voľný výklad geopolitiky umožňuje jej spotrebiteľom využívať jej spojenia v politických prejavoch ako aj v publicistickom štýle o to viac, že sa v súčasnom svete stretávame s nárastom konfliktných situácií v medzinárodnej i vnútroštátnej sfére, ktoré súvisia so vzťahmi medzi politickou činnosťou a geograficky traktovaným priestorom.

Preto sa P. Lorot (1995) opiera o tézu, že geopolitika je špeciálna metóda, umožňujúca objasňovať, identifikovať a analyzovať konfliktné javy, ofenzívne stratégie alebo defenzívne činnosti, nasmerované na vlastníctvo vymedzeného územia. Konfliktogénny charakter geopolitického myslenia v medzinárodnom priestore kritizoval aj O. Krejčí (2000).

V tomto kontexte sa môžeme zamyslieť nad tým, že geopolitika nemá iba zahraničnopolitický aspekt, ale aj vnútroštátne súvislosti. Problémy vnútorného usporiadania štátu a jeho geopolitických dopadov sa prioritne týkajú územne a demograficky veľkých štátov. Ale v obdobiach významných premien má geopolitický prístup výrazný vplyv aj na vývoj menších krajín. Po osamostatnení Slovenskej republiky mal geopolitický prístup výrazný vplyv na kreovanie jej územného a správneho členenia (pozri Ištok 2006).

Geopolitika ako súčasť politického a vedeckého jazyka na Slovensku po roku 1990

Geopolitický "boom" nastal na Slovensku po zamatovej revolúcii v novembri 1989. Keď politický vývoj v Česko-Slovensku po voľbách v roku 1992 otvoril možnosti pre vznik samostatnej Slovenskej republiky zložité rokovania medzi českými a slovenskými politikmi boli sprevádzané veľkým počtom publicistických článkov, ktoré sa výrazne opierali o geopolitické hodnotenia. Je samozrejmé, že aj výroky českých a najmä slovenských vrcholných politikov sa opierali o geopolitické úsudky, ktoré mali pomôcť zdôvodniť nevyhnutnosť rozdelenia spoločného štátu.

Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky 3. júla 1993 došlo na pozvanie slovenského predsedu vlády V. Mečiara k stretnutiu popredného amerického odborníka na medzinárodné vzťahy a geopolitiku Z. Brzezinského s poprednými slovenskými politikmi. Vo svojom vystúpení a tiež v rámci diskusie americký hosť načrtol aktuálnu situáciu vo svete po rozpade Sovietskeho zväzu a skončení studenej vojny. Zároveň ozrejmil geopolitickú situáciu mladého slovenského štátu Slovenska v „novej" Európe. Hovoril o troch „Európach", pričom Slovensko zaradil do druhej z nich. Podľa neho je otázne, či „prvá" – integrovaná Európa prijme krajiny „druhej" Európy, osobitne Slovensko do členstva v Európskej únii. Po tomto stretnutí predseda vlády V. Mečiar priznal, že mu slová Z, Brzezinského spôsobili „bezsenné noci".

Geopolitika definitívne u nás v 90. rokoch minulého storočia vstúpila nielen do jazyka politiky, ale aj do jazyka vedy: pri hodnotení postavenia Slovenska ju využívali vo svojich odborných článkoch politológovia, geografi, sociológovia a odborníci na medzinárodné právo[1].

Ďalšia vlna geopolitických úvah súvisela s osamostatnením Slovenska a s hľadaním jeho úlohy v meniacej sa Európe na rozhraní postsovietskych krajín a integrujúcej sa Európy vo viacerých politických, ekonomických a dopravných súvislostiach. Geopolitický diskurz sa výrazne presadil aj v druhej polovici 90. rokov v kontexte možnosti vstupu Slovenska do NATO a následne do Európskej únie. Príznačná bola vtedy úvaha predsedu vlády V. Mečiara, ktorý argumentoval, že euroatlantická integrácia Slovenska je samozrejmosťou, pretože jeho geopolitická poloha je natoľko strategická, že euroatlantická integrácia Slovenska je nevyhnutnosťou a to bez nutnosti splnenia akýchsi predbežných podmienok týkajúcich sa demokracie. Z. Brzezinski (1998) na otázku, čo si myslí o tejto argumentácii jednoznačne odpovedal, že táto argumentácia nie je správna.

Po prijatí Slovenska do NATO a do Európskej únie v roku 2004 geopolitický prístup slovenských politikov a publicistov sa od charakteristiky postavenia a polohy nášho štátu. Geopolitika našla v domácej publicistickej a odbornej spisbe významné uplatnenie v širších súvislostiach, teda v kontexte významu a fungovania oboch zoskupení a ich významu v globálnom kontexte.

[1] Prehľad publikovaných príspevkov, venovaných geopolitike Slovenska (a Česko-Slovenska), publikovaných v rokoch 1990 až 2004 pozri R. Ištok (2004).

Záver

V súčasnosti sa v súvislosti s rozvojom elektronických strácajú na význame tradičné geopolitické faktory, medzi ktoré patria veľkosť územia štátu, resp. jeho poloha. Geopolitika sa v čoraz väčšej miere zaoberá schopnosťou štátu udržiavať rozvoj vlastného územia, optimálneho využívania prírodného bohatstva, budovania komunikačných sietí a tiež zvládania rôznych konfliktných situácií (Mazurkiewicz 2017). Do popredia sa dostáva ekonomicky zamerané geopolitické myslenie, ktoré je terminologicky ukotvené ako geoekonomika. Ďalším odvetvím geopolitického myslenia je geohistória, ktorá popri analýze súčasného vývoja zdôrazňuje jeho historický rozmer.

Ukazuje sa, že geopolitické myslenie si udržiava svoje postavenie vo vedeckom ale aj v politickom jazyku. Je zrejmé, že napriek pluralite interpretácií tohto pojmu v postmodernej terminológii zostane príťažlivým prístupom pri analýze medzinárodného vývoja ako aj vnútroštátnych relácií. Je zrejmé, že je tieto analýzy potrebné podrobiť prísne kritickému prístupu. Vyplýva to z využívania rôznorodých prameňov, ktoré môžu byť v záujme zdôvodnenia konkrétnych politických cieľov skreslené, resp. vytrhnuté z pôvodného kontextu. Tak môže geopolitika môže niekedy skĺzavať k vytváraniu národných mýtov, vedúcim ku konfliktom a môže byť zneužívaná aj ako vhodné terminologické rúško, zakrývajúce konšpiračné teórie.

Poznámka:
Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1-0077/17 „Politicko-priestorová štruktúra štátu v podmienkach globalizácie“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.).

Literatúra

BRZEZINSKI, Z. (1998): Slovensko sa musí presvedčiť o stabilite svojich demokratických inštitúcií. Rozhovor so Zbigniewom Brzezinskim. In: *sme.sk* (17. 12. 1998), <https://www.sme.sk/c/2174035/zbigniew-brzezinski-slovensko-musi-presvedcit-o-stabilite-svojich-demokratickych-institucii.html> [15. 5. 2018].

DUTKA, J. (2016): Geopolityczne wiedza Babel. In: *Przegląd Geopolitczny,* Vol. 17, s. 9-25.

FLINT, C. (2008): *Wstęp do geopolityki.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

HNÍZDO, B. (1995): *Mezinárodní perspektivy politických regiónů.* Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
IŠTOK, R. (2004): *Politická geografia a geopolitika.* Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU.
IŠTOK, R. (2006): Geopolitické dimenzie priestorovo-politickej organizácie štátu. In: *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Presovoensis , Prírodné vedy,* Vol. XLV, Folia Geographica, No. 10, s 198-205.
KALEDIN, N. V. (1990): Političeskaja geografia in političeskaja praktika. In: *Vestnik Leningradskogo universiteta, ser. 7, Geologia i geografia,* Vyp. 4, s. 65-76.
KREJČÍ, O. (2000): Geopolitika na přelomu století. In: PEKNÍK, P. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku*. Bratislava: Veda, s. 305-319.
LOROT, P. (1995): *Historie de la Geopolitique.* Paris: Economica.
MAZURKIEWICZ, B. (2017).: Zmiany w postrzeganiu przestrzeni a geopolityka we współczesnej Rosji. In: *Przegląd Geopolityzny,* Vol. 22, s. 117-127.
MOCZULSKI, L. (2016): Geopolityka w trójazmiarowym świecie. In: *Myśl Ekonomiczna i Polityczna,* Vol. 55, No. 4, s. 170-195.
TOMEŠ, J. (2000): Geopolitika: nástroj a proces politické organizace prostoru. In: JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J., DANĚK, P. (eds.): *Stát, prostor, politika.* Praha: Přírodovědecká fakulta UK, s. 151-179.
VITKOVSKIJ, O. V. (1980): Političeskaja geografia i geopolitika. Novyj recidiv amerikanskoj geopolitiki. In: *Vestnik moskovskogo universiteta,* Ser. 5, No. 6, s. 16-23.

Kontakt:

Prof. RNDr. Robert Ištok, Ph.D.

Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky
Fakulta humanitných a prírodných vied
Prešovská univerzita v Prešove

Department of Geography and Applied Geoinformatics
Faculty of Humanities and Natural Sciences
University of Prešov

Email Address: robert.istok@unipo.sk

Concept "Power" in Political and Christian Discourse[1]

Anna Petríková – Tamara Kuprina

Abstract

The concept as a linguistic-mental unit is an important methodological tool for the discurse analysis. In this article, attention is drawn to the verbalization of the concept "power" in two institutional discourses: political and Christian. We assume that in these discourses the concept is modelled on the basis of diametrically opposite axiological values. The problem of research is interdisciplinary: politics, theology and language, but it is the aspect that is considered to be particularly in demand and relevant today.

Keywords: concept, politics, religion, political language, religious language

Introduction

As evidenced by observations in the late XX and early XXI centuries in humanitarian research there combined approaches and techniques from anthropology, history, linguistics, political science, philosophy, aesthetics which are successfully applied to the research of such diverse sociological objects as art, unemployment, the education system, law, science, literature, marriage-related alliances, classes, religion, politics, sport, language, housing, etc. The systems of education, country, church, political parties, trade unions belong to social spaces, spheres and fields. Expedients in a certain field communicate in accordance with the accepted laws and rules, and therefore the probability of success varies in order to master specific benefits that are goals in this institution.

At the center of the research of modern anthropocentric linguistics is the personality of the linguistic identity as the bearer of a specific point of view of the world. Political linguistics like theology, studies the use of language in certain spatio-temporal situations. Scientists differently determine the scope and content of political linguistics. For example, V.N. Bazylev char-

[1] Publikácia predstavuje výstup z grantovej úlohy VEGA Vplyv aktuálnych smerov lingvistického výskumu na jazykovednú terminológiu (v slovensko-poľsko-ruskom komparatívnom pláne) č. 1/0180/17.

acterizes the "political sublanguage of power <...> as a special subsystem of the national language intended as a whole for political communication and, in particular, for the implementation and propaganda of ideas, information impact on members of the society (citizens)" (Bazylev 2009). One can also speak about its impact in connection with religious discourse when the believers are affected by speech impact in order to regulate their behavior.

In the scientific picture of the world the user of political and religious languages appears as *homo politicus* and *homo religiosus*.

The given research concerns the verbalization of the concept "power" in political and Christian discourses where *homo politicus* and *homo religiosus* are participants. Political and Christian discourses[2] refer to the institutional type of communication. The political discourse is the subject of research in works by such scientists as J. Sipko, N. Mertová, M. Blaho, L. Guzi (2016)[3], R. Štefančík (2017), I. Dulebová (2016, 2017) who determine this discourse as "the realization of the political language in all its forms, as a real manifestation of all the means of the national language that can be used in political activity" (Štefančík, Dulebová 2017: 51).

In the Russian discourse, the works by Yu. A. Belchikov, V.G. Kostomarov, D. E. Rosenthal, G. Ya. Solganik are classic ones. A special place is occupied by A.P. Chudinov's works developed the whole direction "Political Linguistics."

By "Christian discourse" we mean "the specific institutional type of communication that is conditioned by the social functions of partners and is regulated by the content, form, mechanism of fixing sacral cognition, on the basis of which an example of moral behavior is formed with the aim of entering into the process of living faith" (Petrikova 2016: 176). The Christian discourse cultivates Christian dogma and the corresponding value system. Under the impact of this discourse, the axiology of popular Christian culture is formed (Russian, Slovak, Polish, etc.).

The discourse of this type includes a certain mystical experience associated with inner speech, communication with God. This experience gives rise to a specific type of thinking, which G.V. Grinenko also conditionally calls "mystical and for which a special logic takes place" (Grinenko 2000: 4). Discourse also includes a description of the spiritual, mystical experience of *homo religiosus* by linguistic means. The word "experience" (sl. *skúsenosť* from the Latin *experientia*) means "knowledge that has its own taste. An in-

[2] A.K. Gadomskij (2017) describes theolinguistics as one of the subdisciplines of linguistics, which main focus is on the
reflection of religion in language.

[3] L. Guzi regards „political discourse as part of political communication" (Guzi 2016: 140).

dividual has received this knowledge through various kinds of reality by penetrating into their essence, experiencing he suffered, endured, studied, corrected and improved the knowledge he received" (Fioeres, Goffi 1999: 1225). The term "Christian experience" in the Dictionary of Spirituality (Fioeres, Goffi 1999) is defined as "inner knowledge of the experience and the grace of the Holy Spirit". The word "grace" in the profane sense is action, actions, activity.

In political discourse, the language activity of a politician may be equivalent to political activity in general. In this sense, the "power of the language" plays an important role assuming the scale of the government's power and, for example, P. Bourdieu considers, "to speak in politics" means "to act" (Bourdieu 1999). Comprehension of the relationship between language and power can be found in symbolic interactionism when collective social experience is accumulated in the language, i.e. language is "the carrier of intersubjective knowledge". It arises "due to the universal use of meaningful symbols". Meaningful symbols are "bridges of communication", these are signs and symbolic gestures (social signs) which cause a similar semantic reaction in all communicators. In other words, in the process of communication the common language compels to conform to its norms without which it would disintegrate into isolated individual languages.

The term, as a sign of language, a unit of the logos, is the totality of all conceptual representations. Considering the term "political language" we use the definition of the Slovak scientist R. Štefančík (Štefančík 2016: 26) who defines it as "a means of communication between political actors, between them and citizens, between citizens on political topics". Speaking about political linguistics the interdisciplinary relationship of language and power is touched upon.

Similarly, while researching a religious language we touch on the unit of the given variant of the language *theonum* which expresses the religious content of the language unit.

In political and religious discourses, one can observe many basic concepts of Slovak and Russian cultures that are important for the conceptosphere of a given linguistic and cultural community. In this article we consider the concept "power" (slov. *moc, vláda, nadvláda*) and define with the help of which language means it is revealed in these discourses.

Etymology of the word 'power' in Russian and Slovak languages

There are different definitions of the concept "power". In general, power is considered as a governing tool used to achieve the goals set. Moreover, governing can occur in an aggressive form, i.e. power is considered as an opportunity to impose one's will, to govern, to influence other people even despite their resistance.

In ancient philosophy (Plato, Aristotle) the analysis of the concept of "power" focused on the correlation "domination - subordination", on the research of the nature of the country; in the Middle Ages and New Time, it was deepened in the doctrine by Montesquieu, Hobbes, Locke, Machiavelli (analysis of types of power, the essence of the separation of power, rationality in politics, etc.).

A new chapter in the analysis of the concept "power" was discovered by M. Weber who noted that power means any opportunity to impose one's will within the framework of social relations in spite of resistance and regardless what this possibility is based on (Weber 1922: on-line)

So, power can be based on various methods: democratic, authoritarian, honest and dishonest, stimulating, promising, etc.

Power has emerged with the emergence of human society and always accompanies its development.

"Almost all cultures were more or less oriented to periodic violent conflicts and needed a potential confrontation to reproduce their spiritual identity. The identities of a hero, Hercules, warrior stylized by national writers in the XIX century in the defenders of the fatherland are among the core images of almost every traditional culture. The memory of the ringing swords and victorious timpani are actualized at critical moments showing experienced solutions to problems" (Nazaretyan 1996: 137).

According to the authoritative etymological dictionary by M. Fasmer (1986) the concept "power" is borrowed from the Church Slavonic language: *volost* (the rural municipality). (Fasmer 1986: 344) This unit denotes in Ukrainian: *volost*, Belarusian: *volosts*, ancient Russian *volost* (area, territory, country, power), Bulgarian: *vlast* (power), Czech: *vlast* (homeland), Slovak: *vlasť* (homeland, fatherland).

In the A. Preobrazhensky's "Etymological Dictionary" (1910-1914), the origin of the lexeme *power* is noted as the Church Slavonic verb *to own*. The second value is the Old Russian *volost, volostel* (region), Slovak vlasť (homeland).

In the S.I. Ozhegov's modern dictionary the term *power* is defined as: 1. The right and the ability to dispose of someone or something, subordinate to one's will. 2. Political domination, public administration and its bodies. 3.

Persons entrusted with governmental, people's full powers (Ozhegov 2007: on-line).

In the Slavic languages there is a common sema – possession, property belonging to a certain person (s). In Old Northern Germanic language, the unit *vald* stands for "power, domination", in Old Germanic language *giwalt*, in German *ge-walt,. ein-valdis* "ruler" (A. Preobrazhensky's Etymological Dictionary 1910-1914: 88).

The Slovak word *vlasť* and Russian *vlast* are inter-linguistic homonyms having the same form but different meanings. While translating into the Slovak language the translation of the unit "power" *moc, vláda, nadvláda* correspond to the semantic meaning "strength, domination" in the Old Germanic language. Hence etymologically the meanings from Old Russian and Old Germanic languages are combined in this word.

For comparison, we also consider the origin of the lexeme *vlasť* (Russian homeland, fatherland) in the Etymological Dictionary of the Slovak Language (Králik 2015: 663): *vlasť* (15th century). Prasl. *volst* (*vold-tь*) having the same root as *vládať* { *vold* ~). The initial meaning was probably *vládnutie* (oldsl. *vlastь* "moc, právo, vláda", etc.), something that is dominated by someone (Old Czech *vlast* "country, region"); the modern meaning arose on the basis of a combination of the Old Czech *stčes. vlast prirozená* "native land, country" (rodná krajina).

So, in the word *vlasť* there are semas both "motherland" and "strength, power, legislative power". There is a certain similarity with the etymology of the word in the A. Preobrazhensky's dictionary *to own - vládnuť*. It is interesting that possession concerns the native land but not the conquest of a foreign country.

To some extent the etymology of the word "power" helps to reveal the verbalization of the concept "power".

Moc (Russian: power) as a concept in Christian discourse

Let's look at the text of the Holy Scripture and see which connotations the lexeme *moc* is used (Russian: power).

The example chosen refers to the passage from the Gospel of Luke: *Pôjde predním s Eliášovým duchom a* ***mocou****, aby* ***zmieril otcov so synmi, aby obrátil neposlušných na cestu spravodlivých a pripravil Pánovi dokonalý ľud.*** (Lk. 1.17) (and will go in front of him in the spirit and power of Elijah **to restore the hearts of the fathers to the children and the disobedient mindset of the righteous** to present the people prepared for the Lord).

This passage shows the pre-announcement of the conception and birth of John the Baptist, who will come with *Eliášovým duchom a* ***mocou*** (In the spirit and **power** of Elijah). It is a rule that "John will act in the Jewish people with the same zealousness about God and the strength of inspiration with the once-great among his contemporaries the greatest prophet Elijah" (Lopukhin online). The explanation of the context shows that the *power* (*moc*) is not understood in the physical meaning of power but in the form of *spiritual power* which is a *grace* in the Christian discourse. This power does not destroy but restores, renews the relationship between ancestors and descendants: ***zmieril otcov so synmi*** (restore the hearts of fathers to children); to give disobedient children that way of thinking that was inherent in the righteous and wise fathers ***obrátil neposlušných na cestu spravodlivých (the disobedient*** the way of thinking of the righteous*)*. The disobedience of descendants interrupts connection with ancestors. The restoration of relations is carried out with the goal of returning unity between the generations: ***pripravil Pánovi dokonalý ľud*** (in order to present the people prepared for the Lord), so that the Jewish people will be ready to accept Jesus Christ, his teaching, his New Testament. It is necessary for it to open ones' hearts, to be ready for going through the Christian spiritual experience.

Comparing the translations of the passage from the Gospel of Luke (Lk. 1.17) into Slovak and Russian we have found that the ***moc*** (Russian: power) lexeme is not used in the meaning of *power* but in the meaning of *force* that is etymologically related to the Old Germanic language.

Thus, in a small example, we show how the concept "power" in Christian discourse is revealed. In the center of the concept is the value of the ***spiritual power*** given by God to get a living spiritual experience by *homo religiosus*. Spiritual power has the meaning of restoring, recovering, recreating interrupted, lost in the flow of time, situations of the life-line based on the one God.

Considering the function of the lexeme *force* in the Old Testament (Revelation 5,12), in addition to the meaning we can find its synonymous version, unit of *power*: *They exclaimed in loud voices: "Worthy Lamb sacrificed to receive* ***force****, wisdom and* ***power****, honor, glory and blessing!"*

The word *power* refers to a high style and means *force, impact* by all possible means. In the "Etymological Dictionary" by Fasmer (1910-1914: 564) the word *power* is in the article dealing with the interpretation of the lexeme "relic", denoting the "imperishable body of a saint", and *power* is defined as *force*, i.e. "perform miracles" (ibid.). The meaning of the word contains a dynamic, creative attribute. It is known that in Christian discourse God is characterized precisely as the Creator, He is creative, om-

nipotent. The very first words of the Holy Scripture have an inexplicable creative power.

The discursive practices of a person are aimed at transforming the surrounding world. D. Kamenshchikov, arguing over the creative personality of an individual, quotes the philosopher V. Lossky who develops the idea of the spiritual and material component of a person: "He (Adam) had first of all to **overcome** separation in his nature into two sexes through a dispassionate life, following in this Primordial image of the Divine. Then he had to **connect** the paradise with the whole earth, that is, always bearing the paradise in himself because of his constant communion with God, he had to **turn** all the earth into paradise.

After that, he had to **destroy** the spatial conditions not only for his spirit but also for his body to connect the earth and the sky, that is, the entire sense world ... Finally, having nothing outside of himself, except for one God, there would be nothing left for a person to **give** Him in the impulse of love and to hand Him whole universe united in a human being. Then God Himself, on His part, would give Him to a person who, by this gift (by grace) would have all that God has by nature. Thus, the **deification** of a person and the whole creation world would have happened (Kamenshchikov, online)[4]. As we see, a person's actions relate to activities that ennoble an axiologically competent person, it means: *to **overcome** separation; to **connect** the paradise with the whole earth; to **turn** the whole earth to the paradise; to **destroy** the spatial conditions; to **connect** the earth and the sky; to **give** himself to Him in the impulse of love; to **give** Him the whole universe.*

Thus, the goal of this chain of actions is ***the deification of a person** and the whole creation world.*

Due to the personality of an individual unites both spiritual and material, that is, it includes the image of the divine and the created, in the political discourse it is not possible to proceed from only the *material* possibilities of a person: his mind, knowledge, professional competence. Without a union with the spiritual component of the personality, without a living spiritual experience with God, the transformation of the world in its positive understanding is almost impossible.

[4] There is a resemblance to the political discourse and politicians who are called upon to transform the world.

Political power as a cluster of the *power* concept

If we consider some ancient roots of the power origin, it should be noted that the most distinctive feature of the ancient monarchy was the religious-sacred character of the ruler's power who was considered to be a living embodiment of the gods on earth, the bearer of their will and the only legal representative. The divine origin of power was to show and express its unlimited character on earth because it is not in the interests of people to limit divine power: it is wise, directed towards universal good (Omelchenko: on-line).

One of the types of power is political power, i.e. the ability of a particular social group to exercise its will, to impact the activities of other social groups. Unlike other types of power (family, public, etc.), political power impacts large groups of people using a specially created apparatus and means. The strongest element of political power is the government. Success or failure of power is conditioned, first of all, by the leader who is at the head of the government and his motives.

The motive of power occupies an important place in the hierarchy of motives. The actions of many people (for example, leaders of different ranks) are motivated by the motive of power. The desire to dominate and guide others is a motive that encourages them to overcome significant difficulties and make great efforts in the course of their activities. A person does not work much for the sake of self-development or the satisfaction of his cognitive needs but in order to gain impact on individuals or collective (Vlast: on-line).

D.Winter suggested evaluating political leaders according to the three types of motives contained in their speeches (Winter 1994, 1993 : 4, 537):

1. Achievement. Someone is interested in the standard of excellence. Directly, with the help of words indicating the quality of performance or indirectly, through actions suggesting interest in excellence, by negative emotions and repeated actions in response to failure and so obtaining unique results. Speech markers include:

a. Adjectives, positively evaluating actions: *good, better*.

b. Mentioning victories: *We have reached a high level of development compared with other countries.*

c. Poorly conducted actions with an expression of negative feelings, a desire to do better: *Every citizen should feel displeasure from the fact that our country becomes a third world country.*

d. Unique achievements: *She dreams of discovering cures for cancer*.

2. Intimacy (relationship). Someone is interested in establishing and maintaining friendly relations among people and groups, expressing posi-

tive and friendly feelings towards other individuals and nations or negative feelings in the event of a break in friendly relations but desiring to restore them through friendly actions. Speech markers include:

a. Expressing positive, friendly feelings towards other nations: *We want to maintain friendly relations between our countries.*

b. Negative feelings of a break in friendly relations, a desire to restore them: *The cancellation of my visit is regrettable as it does not give an opportunity to strengthen our relations.*

c. Joint actions involving good, warm relations: *Our peoples will work together to implement this program.*

3. Power. Someone is interested in gaining impact, control over other people, a group or the world as a whole carrying out strong actions, controlling and managing others, providing advice even when they are not asked for, impressing others or the world as a whole, having prestige and reputation, provoking an emotional reaction. Speech markers include:

a. Strong actions that impact other people and the world as a whole: *I propose a new policy that will change people's lives.*

b. Control and government through the collection of information and verification of other people: *We try to determine whether they need our financial assistance.*

c. Attempts to impact, persuade, prove one's point of view: *We will try to convince him of the importance of negotiations.*

d. Impact on others and the world as a whole, mentioning of fame, prestige, reputation: *Unfortunately, the prestige of our country is low.*

e. Strong emotional reaction (positive or negative) to other people's actions: *After the speech a wave of enthusiasm swept the crowd.*

As noted by D. Winter, leaders with a high level of power are associated with the war and the absence of arms reduction treaties. Leaders with a high level of motivation for closeness and achievements enter into agreements on arms reduction. In general, the achievements are related to rational cooperation, proximity – with cooperation under certain conditions, power – with exploitation and conflict.

It should be noted that information can be obtained not only verbally but also through other channels. For example, visual communication carries even more information than verbal ones. F. Nietzsche writes that people freely lie with their mouths but the face still tells the truth (Nietzsche 1990: 303).

M. Spillane, analyzing the general meeting of the BBC on videotape without sound, writes that "and without words it is clear who respects whom, who hates whom and who is indifferent to everything. Do you real-

ize how many true feelings towards your colleagues you can express by your face?" (Spillane 1996 :127).

Thus, the external appearance is a serious problem for political leaders. A special role is played by pictures because they carry additional information about such concepts as fatherland, army, family, honor, aggression.

So, pictures in full-face emphasizes the realism of the leader, he looks into the face of the enemy, the obstacle, the problem. Pictures in three-quarters are built on the upward movement; the face is raised towards the light which raises the leader to the highest level among people. Frontal shooting at eye level causes sympathy, creates the impression of calmness, ease. Showing from above (the perspective of a bird's flight) or from below (the perspective of a frog) causes antipathy, creates the impression of weakness, emptiness (Noelle-Neumann 1996: 232-236).

Neuro-linguistic programming (NLP) suggests that people have one or another communication channel. For the case of the visual channel, they suggest imitating the language of the interlocutor's body, at the subconscious level it is comfortable for him/her because you are similar to him/her, and, therefore, are not dangerous. It helps to relax, barriers are removed and communication is improving.

Some authors (Pocheptsov 2001: 315) suggest that the roots of NLP originate from ancient times. So, the famous Russian philosopher P. Florensky (1882-1937) tried to relate religious preferences to visual or auditory psychological types, "Catholics are people of the visual type, and Protestants are of the auditory type. Orthodoxy – the balance of both visual and auditory type. And that's why in Orthodoxy singing is just as ontological as for the fine art – painting." (Florensky 1990: 38).

Information can be expressed by colors. As M. Spillane writes, "will you trust a judge who is dressed in an orange robe or a policewoman dressed in a pink uniform? Of course, you won't. We are accustomed to perceive certain colors and images as giving an impression of power and authority while others lead to the opposite result." (Spillane 1996: 52).

Particular attention should be paid to the performance communication which has a message in space. Under the performance, R. Schechner understands the actions of one person or group in front of another person or group, i.e. the central figure here is the third person, the viewer whose presence radically changes the entire procedure. R. Schechner proposes to divide the audience according to its inclusion in the situation or its random nature, i.e. integrated (invited audience) or random (the presentations are open to all) (Schechner 1988: on-line).

P. Phelan generally speaks about the role of the president to a certain extent relying on theatrical terms. "The current presidency requires the candi-

date to transfer characteristics that should be associated with white heterosexual male leadership – the type of imperturbable decision, calm and "warm" style of conversation, a sense of control. In other words, the current presidency means playing the role of the traditional Father." (Phelan 1993: 171).

It should be noted that any performance is based on rehearsals choosing from the possible actions of exactly those that will be presented in the future in view of the audience to whom they will be directed and will unmistakably impact on it. In this case, an error is impossible as the possibility of a repeated event is excluded.

In the section ""Theater" as a sphere-source of metaphorical expansion in Russian and American political discourse" A.P. Chudinov offers the classification in the form of frames containing certain slots characterizing politics as a theater of certain actions (Chudinov 2006: 187-204).

1. Frame "Types of entertainment performances." Slot 1.1. The theater itself and its types: *Everything that happens is like the theater of the absurd.* Slot 1.2. Adjacent to the theater types of entertainment performances: *Today and daily in the arena of our political circus an unrivaled team of clowns.*

2. Frame "Workers of the theater." Slot 2.1. The authors of the play and the script: *The writers of the electoral company have decided to perform the play again.* Slot 2.2. The creators of the play: *The situation resembles a drama that has a screenwriter and a behind-the-scenes director.* Slot 2.3. Actors and their roles: *One of the soloists of the political theater.*

3. Frame "Theater house and requisite." Slot 3.1. Theater house: *So unexpectedly appeared on the political stage.* Slot 3.2. Theatrical requisite: *Nothing will prevent to place puppets on shelves.*

4. Frame "Genres and elements of performances." Slot 4.1. Genres of performances: *Unsuccess is untwisted to the level of Shakespearean tragedies.* Slot 4.2. Acting: *I do not want to play a part in the play you have prepared, I will just live.* Slot 4.3. Elements of the performance: *Conan Doyle himself would envy the collisions of the plot.*

5. Frame "Audience and the evaluation given to the performance: *The people do not want to be spectators of political tragicomedies.*

Summarizing the above, it should be noted that political communication (Latin *communico* - I generalize, connect, communicate) is often described in the framework of a discipline such as Political Linguistics which is closely interrelated with social psychology, cultural studies, sociology, political science, ethnography, i.e. disciplines that study social, individual, national consciousness.

The main function of political communication is the struggle for political power through the use of communicative activity: political communica-

tion is called upon to exert direct or indirect impact on the distribution of power (through elections, appointments, creation of public opinion, etc.) and its use (adoption of laws, issuing decrees, etc.). Political communication reflects the existing political reality, changes with it and participates in its transformation (Chudinov 2006: 6).

In addition, political communication can perform a number of other functions: cognitive, to create a personal and then a group political picture of the world; communicative, information-oriented which impacts the transformation of the picture of the political world that exists in the conscience of the addressee; incentive affecting the addressee for specific actions; emotive oriented to expressing the emotions of the author and the addressee; metalinguistic aimed at explaining the meaning of words and utterances; fatic associated with the establishment and maintenance of contacts between communicants; aesthetic focused on the primary attention to the form of communication, thought expressed. The aesthetic function is especially evident in small political genres (slogans, mottos, posters, headlines) (Chudinov 2006: 81-88).

In addition, each society can be characterized by the accepted system of values (for which the actors of political activity are ready to fight and what they seek) and antivalues (which is considered undesirable and against which the actors of political activity are fighting).

While identifying the value system of actors of political activity the following criteria are used (Chudinov 2006: 49-50):

1. High frequency of words denoting values and antivalues. For example, the Russian President V.V. Putin often refers to such values as freedom, democracy, economic growth.

2. Presentation of values as an object of struggle: *Our position is clear – to protect civil, political, economic freedom.*

3. Interpretation of words that denote values. *Democracy is the power of people.* In the interpretation there can be historical references: *Once democracy was applied in ancient Russia in its direct form in both ancient Novgorod and Pskov. It is the so-called people's veche (assembly) when the people gathered in the square and decided directly on the spot the key issues of their life.*

4. Specification of ideas about values: *Our task is to learn how to use governmental instruments to ensure freedom – individual freedom, freedom of entrepreneurship, freedom of development of civil society institutions.*

5. Comparison of "ours" (our party, our country) and "theirs" (other parties, ideologies and countries) values. Thus, V.V. Putin in his speeches contrasts democracy and totalitarianism.

Among the particular ratings are the following antonymic evaluation pairs: the aesthetic (beautiful – ugly), the utilitarian (useful – harmful), the moral (honest – dishonest), the intellectual (strong-minded – narrow-minded), the normative (correctly – incorrectly), the ideological (communist – democrat).

Political communication is characterized by such an antagonistic couple as aggressiveness – tolerance to the ideas of like-minded people and opponents because, on the one hand, the politician does not act alone and should be tolerant to differently-minded. On the other hand, political activity is always a struggle to achieve and retain power.

In modern political speech most often the source of metaphorical nominations with aggressive potential are such areas as war, crime and the world of animals. For example, they are willing to risk and fight; mafia sharks; the goats that are around him; invader, etc.

There is also a parallel between verbal and non-verbal aggression. A vivid example is the speech of the Russian politician V.V. Zhirinovsky.

So, we can observe the inseparable connection between verbal and non-verbal communication and actions which they reflect.

Conclusion

Religious and political discourses form a set of attitudes aimed at the value status of a specific concept among speakers of the Russian and Slovak languages. Compared with the religious discourse whose intentions are directed at spiritual and moral, the intentions of political discourse concern are practical goals, party or political advertising and propaganda of political ideas. The connotation of the lexeme *power* in political discourse is not connected with spirituality but with reasonable and logical arguments by which the politician convinces the audience.

Thus, the space of political dialogue can be viewed from different points of view, moreover, the object of political linguistics is characterized by the following: the political language in its various manifestations, namely: political text and political speech. The political text is considered taking into account the social situation in which it is created. This fact applies to religious texts too, for example, sermons are created and pronounced in a certain situation on a particular occasion, event and church holiday. There the priest, like a politician, manifests himself, his personality, chooses the necessary language tools to impact on the audience. In consequence, both the priest and the politician impact the society and the formation of public opinion.

In our opinion, while researching both political and religious texts it is effective to use a discursive approach since discourse has its place in the system of categories of communication, primarily through *text* and *speech*, i.e. by creating a certain communicative space where a communicative event that generates the text takes place. Discourse is determined by socio-historical and ideological factors and is conditioned by the social institution producing it.

References

BAZYLEV, V. N. (2007): Politika i lingvistika: «Velikij i moguchij...» In: *Politicheskaja lingvistika*. Gl.red. A.P. Chudinov – Ekaterinburg: Ural.gos.ped.un-t. Vol. 21, No. 1.

BURD'E, P. (1993): *Sociologija politiki*. Moskva: Socio-Logos.

CHUDINOV, A. P. (2006): *Political linguistics*. Moskva: Flinta: Science.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politckého diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 104-116.

GADOMSKIJ, A. K. (2018): Lexicographic Description of Theolinguistic Terminology (Exemplified by the Russian and Polish Languages). In: *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2, Yazykoznanie* [Science Journal of Volgograd State University. Linguistics], 2018, vol. 17, no. 1, pp. 17-28.

GRINENKO, G. V. (2000): *Sakral'nye teksty i sakral'naja kommunikacija. Logiko-semioticheskij analiz verbal'noj magii.* Moskva: Novyj vek.

FLORENSKY, P. (1990): *At the watersheds of thought*. Moscow: Pravda.

GUZI, Ľ. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietského Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 135-149.

FASMER, M. (1986): *Etimologichekij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Progress.

FIORES, de S.; GOFFI, T.: (1999): *Slovník spirituality*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.

KAMENSHCHIKOV, D. (2013): *Creativity as an ascent to God*, <http://www.pravoslavie.ru/62974.html> [25. 07. 2018].

KRÁLIK, L. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.

LOPUHIN, A. P.: *Tolkovaja Biblija. Evangelie ot Luki,* <http://www.biblioteka3.ru/biblioteka/lopuhin/evang_luka/txt01.html> [23. 7. 2018].

NAZARETYAN, A. P. (1996): *Aggression, morality and crises in the development of world culture (Synergetics of historical progress).* Moskva: Nasledie.

NIETZSCHE, F. (1990): On the other side of good and evil. In: *Nietzsche F. Works.* Vol. 2. Moskva: Eksmo.

NOELLE-NEUMANN, E. (1996): *The Theory of Public Opinion: The Concept of the Spiral of Silence*. Moskva: Progress-Academia, Ves Mir. P.

OMELCHENKO, O.A.: General History of State and Law. Vol.1. § 2. In: *Development of the historiography of the general history of the state and law*, <http://kruglaw.narod.ru/omelchenko1/omelchenko1_6_religi.htm> [20. 7. 2018].

OZHEGOV, S. I. *Dictionary of Russian* <http://slovarozhegova.ru/-word.php?wordid=3348.> [25. 7. 2018]

PETRÍKOVÁ, A. (2016): Christianskij diskurs v prostranstve gumanitarnogo poznanija. In: CHARCIARK, A.; ZYCH, A. (eds.): *Dyskurs w aspekcie porównawczym*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, s. 169-192.

PREOBRAZHENSKIJ, A. (ed.): *Etimologicheskij slovar' russkogo jazyka.* Moskva: Tipografija Lissnera, I D. Sovko. 1910-1914.

SCHECHNER, R. (1988): *Performance Theory*. New York, London: Routledge.

PHELAN P. (1993): The Rats and Democrats In: *Drama review*, Vol. 37, No 3, pp. 171-185.

SPILLANE, M. (1996): *Create your image. A guide for women*. Moskva: OLMA-press.

POCHEPTSOV, G. G. (2001): *The theory of communication*. Moscow: Refl-buk Vakler.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 28-46.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

WEBER, M. (1922): *Economy and Society.* Ch. 1, § 16 <https://go.mail.ru/search?q=Макс+Вебер+«Хозяйство+и+общество» ,+гл.+1,+§16> [18. 7.2018].

WINTER, D.G (1994): *Manual for scoring motive imagery in running text*, <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/117563> [18. 7.2018].

WINTER, D.G. (1993): Power, affiliation and war: three tests of a motivation modal. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 65, No 3, pp. 532-545.

Contact:

doc. Anna Petríková, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov

E-mail Address: anna.petrikova@unipo.sk

Prof. Tamara Kuprina, PhD.

Ural Federal University (Yekaterinburg, Russia)
Department of Linguistics &
International Economics and Management
E-mail Address: tvkuprina@mail.ru

Jazykové kódy dominantnosti Západu

Jozef Sipko

Abstract

Linguistic Codes of the Domination of the West. *The author analyzes a number of ways in which the Western domination manifests itself via individual linguistic indicators. His research is based on a large number of historical sources as western domination was noticeable already in ancient times. Ways of such manifestation were often tragic – namely colonialism, slavery, inquisition, all of which caused a great deal of human casualties. The results of the above-mentioned historical roots of domination of the west can be observed even today in the way the countries of the West look upon the countries of the former Eastern Bloc and the rest of the world. One of the long-lasting results of such policy is the present-day immigration crisis. The author furthermore bases his research on the present-day western sources mainly in BBC documentaries*.

Kľúčové slová: Západ, dominancia, história, súčasnosť, ideológia.
Key words: The West, Domination, history, present, ideology.

Úvod

V politickom a ideologickom súperení polemizujúce stránky pravidelne vyzdvihujú vlastné **hodnoty** a súčasne z povýšeneckých pozícií znehodnocujú a neraz zosmiešňujú hodnoty svojich oponentov. S uvedenou tendenciou sa stretávame od najstarších historických období, pričom politicko-mocenské a etnokultúrne **povýšenectvo** evidujeme v medzinárodnej politike aj v súčasnosti. Dlhodobé skúsenosti potvrdzujú, že spomínané politické tendencie povýšenectva vo veľkej miere vychádzajú z **etnokultúrneho základu,** pričom neraz vyúsťujú do podôb rasizmu s tými najhoršími sociálnymi a protihumánnymi dôsledkami. V plnej miere to potvrdilo 20. storočie najmä v období nemeckého fašizmu a japonského militarizmu, ale aj predchádzajúce historické epochy. Osobitnú podobu nadobudli snahy o **dominantnosť** v prostredí západnej civilizácie a ich historické echo evidujeme dodnes. V predkladanej publikácii je pozornosť sústredená na jednotlivé frag-

menty spomínanej dominantnosti Západu a na jej aktualizáciu v súčasnosti v prvom rade prostredníctvom konkrétnych médií.

Podoby a korene übermenschizmu

Zrejme nie je náhoda, že antonymická dvojica **Übermensch-Untermensch** prenikla najmä v európskom prostredí do medzinárodnej komunikácie z nemčiny. V celom rade historických diel a filmových dokumentov o nemeckom fašizme odborníci stále hľadajú kľúčové teoretické zdroje tejto zvrátenej ideológie. V dokumente BBC na STV2 31.5.2018 o tajných projektoch nacistov autori v konkrétnej analýze uvádzali fakty o archeologických nálezoch v Bavorsku v 1920-tych rokoch. Patrili k ním kostry **neandertálcov** a **kromaňoncov**. Evidentné rozdiely v celkovej telesnej štruktúre týchto predchodcov dnešného človeka sa stali jedným zo základov pre zdôvodnenie rasistickej teórie. Podľa nacistických ideológov hlavne na podnet *Himmlera* tí prví ako humanoidi zavalitejšej a nižšej postavy boli považovaní za predchodcov menejcenných ľudí, ku ktorým Nemci zaraďovali najmä Židov, Slovanov a Rómov. Kromaňonci ako vyšší a štíhlejší sa považovali za predchodcov vyššej a dokonalejšej árijskej rasy, z ktorej pochádzajú v prvom rade Nemci. Bola vypracovaná dokonca istá **modelová podoba** germánskej rasy, ktorú nemecká nacistická ideológia mala podrobne rozpracovanú – mal to byť človek vysoký, štíhly, svetlovlasý a modrooký. Je veľkým paradoxom, že ani jeden z vodcov Nemecka v uvedenom období tomuto rasovému modelu nezodpovedal. Ba dokonca vznikla paródia: *Blondín ako Hitler, modrooký ako Himmler, vysoký ako Goebbels a štíhly ako Göring*. Pravda, mohlo by to zostať paródiou, keby to v skutočnosti nebolo tak tragické a s mnohomiliónovými obeťami. Aj v ďalšej časti uvedeného seriálu BBC 12.6.2018 americký prof. J. Ford, autor knihy Tajné zbrane, poukazoval na celý rad experimentov, na základe ktorých sa Nemci pripravovali zničiť čo najviac „untermenschov" prostredníctvom **biologických zbraní.** Jeden z vedúcich autorov tohto diabolského projektu K. Schilling v koncentračnom tábore Dachau svoje pokusy vykonával na **poľských katolíckych kňazoch** ako na jednej zo skupín poľskej inteligencie, ktorú Nemci plánovali úplne zničiť.

Hoci od konca druhej svetovej vojny uplynulo už 73 rokov, pravidelne sa hovorí o rasistických projektoch Nemcov, pričom sa málo uvádzajú strašné rasistické zločiny, ktoré páchali v tom istom období Japonci najmä v Číne. Podľa v súčasnosti zverejňovaných údajov je možné hovoriť, že 2. svetová vojna sa nezačala v r. 1939, ale už v r. 1931, kedy Japonci začali dobíjať Mandžusko. Čiastočne do povedomia svetovej verejnosti vošli naj-

mä japonské zločiny v čínskom meste **Nanking**, kde japonskí *nadľudia* vyvraždili za krátky čas okolo 300 tisíc obyvateľov tohto mesta. Za celé obdobie páchania svojich zločinov Japonci takto vyvraždili okolo 30 miliónov Číňanov, ktorých vôbec nepovažovali za ľudí. Ako uvádza prof. J. Ford v spomínanom dokumente BBC, skupina japonských „vedcov", na čele ktorých stál *Iši a skupina 731, vykonávala pokusy na živých väzňoch, ktorých nazývali* ***polena***. Zvrátenosť týchto „pokusov" Ford komentuje slovami: *„Japonci mali žalúdok na všetko a svoje pokusy robili aj na zajatých spojeneckých vojakoch."*

Je zrejmé, že idey o **vyššej árijskej rase** sa nezrodili iba v období nemeckého fašizmu. Rasizmus a povýšenectvo našich západných susedov sa v rôznych podobách prejavovali už v dávnej minulosti. **Germánska agresivita** sa presadzovala najmä voči Slovanom v plánovaných pokusoch obsadiť čo najviac východných území. Jazyková podoba týchto snáh je zakódovaná v takých jednotkách ako *Drang nach Osten a Lebensraum,* zmyslom ktorých bolo *získavať životný priestor pre Germánov útokom na Východ.* V západnom ideologickom priestore sa vychádzalo z toho, že Slovania sú menejcenní a za všetko čo dosiahli, vo veľkej miere vďačia Germánom. Odrazilo sa to priamo pri interpretácii vzniku **Kyjevskej Rusi,** keď ešte aj v súčasnosti sa ako zakladatelia prvého štátneho útvaru východných Slovanov uvádzajú *Vikingovia, Varjagovia, Normáni.* Táto **normandská teória** v dejinách Slovanov sa aktualizuje pravidelne a je v nej cítiť spomínaný übermenschizmus. Súčasný nemecký autor Knobloch (2008) v rozsiahlej práci o dejinách východných Slovanov hovorí o etnonyme *Slovan-Esclavec: Je nepochybné, že tento etnonym pochádza z latinského slova „sclavec" – „otrok".* Opiera sa pritom o stredoveké udalosti, kedy najmä krymskí Tatári unášali veľké množstvo našich predkov a predávali ich na stredovekých otrokárskych trhoch, hlavne v Stredomorí. Autor opomína, že uvedený etnonym *Slovjeni* existoval už v 9. storočí a boli ním označovaní obyvatelia **Novgorodskej Rusi.**

Historické tradície dominantnosti Západu

Dlhé obdobie Západ bol a stále ešte je predstavovaný ako nositeľ progresu, nehľadiac na doslova zločinné formy presadzovania vlastnej dominantnosti. V tejto súvislosti si všimnime niektoré stránky západnej civilizácie, ktorá sa často hlási k antickým tradíciám. V 1. st. p. n. l. Rímska ríša okupovala rozsiahle územia Európy, Afriky a Ázie a zvlášť sa velebí *G. J. Ceasar,* ktorý so svojim povestným výrokom *Veni, vidi, vici* (*Prišiel som, videl som, zvíťazil som*) predstavuje istý vrchol dokonalosti vojvodcu a politika. Uvedený

výrok je akoby **jazykovým kódom**, ktorý je vzorom pre mnohých iných vodcov a vo vojenských akadémiách sa uvádza ako príklad vojvodcovskej dokonalosti. No v osemročnej vojne s Galmi (tak Rimania nazývali Keltov) bolo povraždených okolo milióna tamojších obyvateľov: ***Ceasar*** *zavraždil okolo milión obyvateľov tejto krajiny, približne taký istý počet predal do otroctva a v Galii zostala žiť iba jedna tretina pôvodných obyvateľov. Bola to skutočná* ***genocída****, ktorej cieľom bolo ovládnutie cudzej krajiny. Dokonca v Rímskom Senáte niektorí politici vystúpili proti* ***Ceasarovi*** *s obžalobou* (Viasat History, 18. 9. 2014).

Pokračovateľ Antického Ríma **Franská ríša** na konci 8. a na začiatku 9. st., ako je známe, upevňovala svoju moc takisto rôznymi formami násilia: ***Kráľ Karol Veľký*** *zavádzal kresťanstvo tak, že ľudia, ktorí sa nechceli dať pokrstiť, často boli obesení* (Viasat History, 18.9.2013).

Pri rozširovaní **kresťanstva medzi Slovjenmi na Veľkej Morave** jedným zo sporných bodov bolo používanie slovjenského jazyka, ktorého písomnú kodifikovanú podobu vytvoril *Cyril*, aby sa kresťanstvo rozširovalo v jazyku Slovjenov. Proti tomu sa postavili najmä západní cirkevní hodnostári z Bavorska na čele s biskupom *Wichingom*. Tento spor sa viedol až do *Metodovej* smrti r. 885, kedy všetci žiaci *Cyrila a Metoda* boli z Veľkej Moravy vyhnaní a na našom území nastupuje cirkevná moc Západu, pričom základy kresťanstva vytvorené *Cyrilom a Metodom* boli z nášho historického prostredia postupne odstraňované (STV2. 5.7.2018).

A ako rozširovali svoje koloniálne panstvo **Španieli?** Začiatkom 8. st. značná časť Iberského polostrova bola obsadená Arabmi. Za osem storočí ich vlády s centrom v juhošpanielskom meste **Granada** bola vybudovaná civilizácia, ktorá dosahovala na vtedajšie časy svetovú úroveň. O osude tejto vyspelej etnokultúry bolo rozhodnuté agresívnym spôsobom v 15. st.: *Koncom 15. st. sa začala* ***rekonquista****, v rámci ktorej boli zlikvidované masy ľudí nekresťanského vierovyznania. V tom istom čase začala realizovať svoju zločinnú činnosť* ***inkvizícia*** *pod vedením Torquemadu* (Viasat History, 30.3.2016, 9.4.2016). Španieli a neskôr aj iní predstavitelia najmä západnej Európy začali prenikať do Ameriky, kde vytvárali svoje kolónie. V dôsledku expanzie západných krajín na americký kontinent bolo pôvodné obyvateľstvo, ako boli Irokézi, Dakoti, Inkovia a iní vo veľkej miere vyhubení, lebo sa stali obeťami bezohľadnej agresivity: *Boli* ***likvidované*** *rozsiahle etnokultúrne regióny, pôvodné obyvateľstvo bolo prakticky vyhubené na území takmer celého amerického kontinentu. Tí, čo zostali nažive, ešte v 20. st. boli umiestnení do* ***rezervácií*** (Viasat History, 24.4.2014, 1.5.2014). Dôsledky fragmentárne spomenutej genocídy západných krajín proti pôvodným obyvateľom Ameriky, Afriky a čiastočne Ázie svet pociťuje dodnes.

Tak vznikli nové štáty, z ktorých najsilnejším sa stali **USA** – pôvodne holandská a neskôr britská a čiastočne francúzska kolónia. Za akú cenu sa to všetko udialo? Jedným z hlavných zdrojov vtedajšieho amerického „pokroku" bolo **otrokárstvo**, existujúce ešte v 19. st.: *Iba z oblasti Strednej Afriky bolo vyvezených okolo **12 miliónov** Afričanov, z ktorých okolo **2 milióny** obchodníci s otrokmi vyhodili do mora, lebo nepredpokladali zisk z ich predaja na otrokárskych trhoch v Karibiku* (Abramová, 1992).

Otrasné zločiny páchali jednotlivé západné štáty vo všetkých svojich kolóniách. Jedným z príkladov genocídy pôvodného obyvateľstva bola politika belgickej vlády kráľa **Leopolda II.** v 2. polovici 19. st., keď s jeho vedomím a z jeho iniciatívy bolo vyvraždených okolo desať miliónov ľudí v Kongu. Dôsledky tejto zločinnej politiky pretrvávali ešte v polovici 20. st., keď bol v r. 1960 beštiálnym spôsobom zavraždený vtedajší premiér Konga *Patris Lumumba,* bojujúci proti kolonializmu a po svojom ostrom výroku, adresovanom priamo belgickému kráľovi: *Nebudeme viac vašimi opicami!*

V kontexte 200. výročia vpádu *Napoleona* do Ruska boli uverejnené početné práce o vojne r. 1812 a takisto o osobnosti vtedajšieho francúzskeho cisára. Stretávame sa v nich s rôznymi hodnoteniami a súčasne sa poukazuje na význam tejto historickej osobnosti pre Európu a zvlášť pre Francúzsko. No hlavný „prínos" činnosti *Napoleona* spočíva v stovkách tisícov mŕtvych po celej Európe. Svoje historické uznanie dosiahol za cenu nesmierneho utrpenia obyvateľov Ruska, Španielska, Rakúsko-Uhorska, Francúzska a iných krajín. Niekedy je zarážajúce, keď v jeho hodnotení často dominujú vysoko pozitívne ukazovatele aj v našich dňoch. Je pritom príznačné, že keď Nemecko v r. 1940 obsadilo Francúzsko, tak exkurziu po Paríži si urobil v júni 1940 sám *Hitler*: *Osobitnú pozornosť venoval **Vodca** návšteve Invalidovne, kde je pochovaný **Napoleon** a vzdal mu hold tým, že si zobral špeciálne oblečenie v bielej farbe* (STV2. 2. 7. 2018). *Napoleon* je dodnes velebený neraz na úrovni génia, pričom sa takmer nespomínajú obrovské obete, ktoré priniesli jeho vojny. V tejto súvislosti sa oveľa menej spomína ruský cár *Alexander I.,* ktorý po obsadení Paríža začiatkom r. 1814 po Bitke národov pri Lipsku poskytol Francúzsku rozsiahle výhody napriek tomu, čo spôsobili Francúzi v Rusku. V hodnoteniach *Napoleona* sa stále stretávame s protikladnými postojmi: *Pre Francúzsko je Napoleon – **národný hrdina**, ktorý preslávil svoju krajinu veľkými víťazstvami, pre Poľsko je **osloboditeľom**, ktorý obnovil národnú nezávislosť krajiny. Pre Rusko a Španielsko je **okupant**, ktorý bol vyhnaný z krajiny v dôsledku **Vlasteneckej vojny*** (Nachimová, Postniková, 2015).

Fragmentárne vyššie spomenuté historické zdroje dominantnosti Západu majú jeden zo svojich zdrojov v masových zločinoch v podobe **likvidácie**

miliónov pôvodných obyvateľov a v likvidácii ich etnokultúrnej identity. Som hlboko presvedčený, že možno v plnej miere súhlasiť so slovami maďarského premiéra *Viktora Orbána* ktoré vyslovil v súvislosti s nátlakom na jednotlivé krajiny EÚ, aby prijímali určené kvóty utečencov: *Súčasná utečenecká kríza je priamym dôsledkom* ***kolonializmu a neokolonializmu Západu.*** *Maďarsko kolónie nikdy nemalo* (V. Orbán, Budapešť, 28.2.2016). Súčasný Západ na čele s USA v plnej miere pokračuje vo svojej politike expanzívnosti. Jej výsledkom sú mnohé konflikty a ich obete vo viacerých regiónoch zeme. Po druhej svetovej vojne zahynuli milióny ľudí, čo je zafixované v známych výrazoch: *Kórejská vojna (1950-1953), Vietnamská vojna (1955-1975), Búrka v púšti (1990-1991* – zámienka – zbrane hromadného ničenia v Iraku), *bombardovanie Juhoslávie (1999), arabská jar (2010-2011) a ďalšie vojnové konflikty.* Jednou z najčastejších ideologických jednotiek Západu je slovo **demokracia,** ktorá podľa rozšírenej verzie dosahuje svoj vrchol práve na Západe. Všetky vojny, spomenuté vyššie, sa oficiálne viedli práve pod znamením uvedenej **ideologémy**. Pomerne často jednotliví prezidenti USA opakujú frázu bývalého prezidenta USA *R. Reagana: Vstúpil som do politiky preto, aby som hájil* ***naše hodnoty*** (R. Reagan, Washington, 11.1.1989).

Západ sa stále snaží dominovať vo všetkých stránkach života súčasnej spoločnosti, pričom jeho vedúci predstavitelia pravidelne zdôrazňujú vlastnú prioritu v hodnotových pozíciách súčasného sveta. Iné postoje ako sú západné, sú spravidla ostro kritizované z pozície ideologických klišé v podobe *ochrany ľudských práv.* K pravidelne kritizovaným krajinám v tomto ohľade patrí Rusko. Týka sa to napríklad otázky *práv sexuálnych menšín.* M. Veller (2016) na túto tému píše: *Hlavné je, aby homosexuáli, lesbičky, transvestiti a iní mali zabezpečené nielen všetky práva, ale aby mali aj úctu spoločnosti. Akákoľvek nespokojnosť vo vzťahu k ním sa hodnotí ako zločin. A akýkoľvek pokus povedať, že* ***prirodzené ľudské vzťahy nie sú rovnocenné neprirodzeným sa porovnávajú s fašizmom***.

Je samozrejmé, že západné hodnoty možno posudzovať z rôznych aspektov. No možno súčasne evidovať, že v centre týchto hodnôt sú **materiálne ukazovatele** a s nimi spojený trh, život v hmotnom dostatku až prebytku často na úkor iných. Rozširovanie a propagácia rôznych **anomálií** je predstavované ako vzor slobody a demokracie.

Aktualizácia západnej nadradenosti

Snahu o vlastnú dominantnosť Západ presadzoval celé známe dejiny a v tomto duchu vytváral aj **ideologickú základňu,** ktorej živý ohlas mô-

žeme evidovať dodnes, keď v jednotlivých západných štátoch sa objavujú idey o tom, že treba radikálne znížiť počet obyvateľstva zeme. Ako ukazuje Profant (2018), táto idea bola zverejnená v r. 1798 v Eseji o princípe populácie, ktorej autorom bol britský filozof *T. Malthus*. Jeho hlavná myšlienka spočívala v tom, že: *Spoločnosť mala jednoducho nechať ľudí zahynúť namiesto toho, aby ich zachraňovala.* Na tej istej morálnej úrovni bola zaznamenaná myšlienka *W. Churchilla* na adresu Indov, keď komentoval hladomor v Indii: *Môžu si zato sami, pretože „sa plodia ako králiky"*(Profant, 2018). Autor potvrdzuje, že nejde iba o historické anomálie, ale uvádza viaceré príklady rasistického prístupu súčasného Západu k bývalým kolóniám a ostatnému svetu. Uvedené v podstate rasistické postoje bývalých koloniálnych mocnosti možno registrovať takisto v súčasnosti. *Podľa denníka Observer britská rozvojová pomoc ešte v tomto desaťročí financovala* ***násilné sterilizácie*** *v Indii* (Profant, 2018). Je pritom zaujímavé, ba až paradoxné, že na Západe pravidelne publikujú hodnotiace **správy o dodržiavaní ľudských práv** v jednotlivých krajinách, no premyslenú povýšeneckú a v podstate **rasistickú politiku** vo vzťahu k ostatnému svetu bývalé koloniálne mocnosti takmer neregistrujú. Napokon termín **neokolonializmus** vypovedá práve o týchto hlboko antihumánnych praktikách súčasného západného sveta. Žiada sa uviesť ešte jeden údaj z materiálu Profanta: *Podľa Gayatri Spivak z Kolumbijskej univerzity spotrebuje euroamerické dieťa 183-krát viac ako dieťa z globálneho juhu.* Je pochopiteľné, že analogických príkladov zo súčasnosti je možno uviesť veľké množstvo. Potvrdzujú skutočnosť, že Západ má psychologicky hlboko zakotvený pocit povýšenectva nad ostatným svetom a istým symbolom toho sú mnohé politické kroky vedúcich predstaviteľov USA. V júni 2018 značný ohlas vyvolalo rozhodnutie vlády USA opustiť Radu OSN pre ľudské práva UNHRC (Latta, 2018). Boli zaznamenané mnohé negatívne reakcie, ktoré reagovali na tento krok *Trumpovej* vlády a vlastne okrem Izraela všetci ho jednoznačne kritizovali. Za všetkých možno uviesť newyorského spravodajcu BBC: *Rozhodnutie Washingtonu bude pravdepodobne najväčším sklamaním pre tých, ktorí vidia v USA svetového lídra* (P.21.6.2018). V rannom spravodajstve Slovenského rozhlasu (SR) dňa 19. 6. 2018 zaznela správa o nových plánoch v dobývaní Mesiaca. Bol pritom citovaný prezident *D. Trump*: „*My musíme* ***dominovať*** *aj na Mesiaci".* Čiže jeho heslo *America First* sa má realizovať aj mimo našej planéty.

Príznačným v tomto trende je aféra okolo bývalého sovietskeho agenta *Skripaľa a jeho dcéry,* ktorých sa mali pokúsiť otráviť ruské tajné služby. Obvinenie na adresu Ruska bolo sformulované slovami: *S vysokou mierou pravdepodobnosti sa ich pokúsili otráviť Rusi* ***na pokyn Kremľa.*** Rozpútala sa protiruská hystéria a v jej rámci mnohé krajiny vypovedali desiatky rus-

kých diplomatov, vraj zo solidarity s Britániou. Dokonca na otvorení 21. Majstrovstiev sveta vo futbale v Moskve 14. 6. 2018 sa nezúčastnil ani jeden predstaviteľ EÚ. Medzitým v médiách 31. 5. 2018 bola zverejnená správa európskych súdnych orgánov: *CIA mučila väzňov v Litve a v Rumunsku.* Nezaznamenali sme však žiadne reakcie zo strany tých, ktorí tak vehementne požadovali protiruské sankcie v predchádzajúcom prípade. Kompetentným politikom na Západe je predsa jasné, že tajné služby USA dlhé desaťročia beztrestne porušujú mnohé normy medzinárodného práva. Ešte relatívne nedávno sa akosi „cudne" spomínalo odpočúvanie americkými tajnými službami okrem iného aj nemeckej kancelárky *A. Merkelovej.*

Záver

Dlhodobo je možne evidovať mnohé podoby povýšenectva Západu voči nášmu svetu. Napriek mnohým ideologickým zdôvodneniam o správnosti svojho konania Západ má stále evidentné predsudky voči *ostbloku.* Veľmi názorným príkladom tejto povýšeneckej pozície sú opatrenia Západu, za ktorými sa skrýva jeho historická predpojatosť voči ostatnému svetu. V našej súčasnosti sa dostalo do veľmi intenzívnej komunikácie slovné spojenie *dvojitá kvalita potravín,* pod ktorým dekódujeme prax západných výrobcov, v rámci ktorej v rovnakom balení sú potraviny lepšej a horšej kvality. Tie prvé sú určené pre domácich spotrebiteľov, tie horšie pre untermenschov, ku ktorým zaraďujú aj nás. Dnes je zrejmé, že týka sa to nielen potravín, ale tak isto celého ďalšieho sortimentu výrobkov. V rámci tejto politiky povýšenectva rakúska vláda plánuje znížiť rodinné prídavky na deti, ktorých rodičia z druhých krajín pracujú v Rakúsku. Repa (2018) to komentuje slovami:

Je to rovnako absurdné, ako keby si teraz niekto v Bratislave zmyslel zaviesť jedálny lístok s extra cenami pre Rakúšanov. Lebo veď zarábajú trikrát viac (P. 4. 5. 2018).

Literatúra

ABRAMOVÁ, S. J. (1992): *Afrika: četyri stoletija rabototorgovli*. Moskva.
KNOBLOCH, E. (2008): *Nomádi a Rusové.* Praha: Triton.
LATTA, B. (2018): USA majú vlastné ľudské práva? In: *Pravda*, 21. 6. 2018, s. 44.

NACHIMOVÁ, E. A.; POSTNIKOVÁ, A. A. (2015): *Napoleonovskaja epocha v komunikativnoj pamjati Rossiji i Franciji.* Jekaterinburg: Ur-GPU.
PROFANT, T. (2018): Marvel proti Malthusovi. In: *Pravda*, 7. 6.2018, s. 31.
REPA, M. (2018): Zvláštna vďaka. In: *Pravda*, 4. 5. 2018, s. 38.
VELLER, M. (2016): Moraľ v našem obščestve nachoditsa v skvernom sostojaniji. In: *Argumenty i fakty*, 28. 9. 2016.

This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description, supported by Cultural and Educational Grant Agency of the Ministry of Education, science, research and sport of the Slovak Republic.

Kontakt:

prof. PhDr. Jozef Sipko, Ph.D.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov

Email Address: jozef.sipko@unipo.sk

Ruská dialektová onomastika: dialóg epoch a kultúr

Anna Vojtenko

Abstract

Russian Dialectal Onomastics: Dialogue of Epochs and Cultures. *In this article, the main groups of dialectal onomastic vocabulary are considered in the historical and linguacultural perspective. The main findings of the study include: dialect vocabulary is a repository of Old Russian and Proto-Slavic archaisms. Nicknames reflect the ancient naming system of Russians, along with innovative nominative motives. The basis of the dialectal onomastic vocabulary is microtoponymic and microanthroponymic formations. Precedential names have a special place in this series. Dialectal onomastics and dialectal phraseology are inexhaustible and renewable with the passage of time sources of linguistics and cultural information.*

Kľúčové slová: dialektová onomastika, prezývka, lingvokulturológia, mikroantroponymia, archaizmus.
Keywords: dialectal onomastics, nicknames, linguistics and culture, microtoponymy, microanthroponymy, archaisms.

Úvod

Nárečová lexika je najdôležitejším zdrojom údajov ako o reliktných tvaroch, ktoré sa zachovali v dialektologickom materiáli, tak aj o možných smeroch vývoja nových modelov v jazyku.

Väčšina historických výskumov a všetky etymologické výskumy sa opierajú o dialektologický materiál, ktorý poskytuje obrovské množstvo reliktných základov a ich derivátov. Tieto boli časom vytlačené z lexikálnej zásoby spisovných jazykov, ktoré tvoria lexikálne jednotky, bežne používané nositeľmi všetkých nárečí daného idiómu.

Nárečovému materiálu, predovšetkým onomastickému, sa venuje osobitná pozornosť v etymologickom výskume slovanskej lexiky. Onomastikon je mimoriadne dôležitý pre osvetlenie najstarších faktov histórie slovanstva, a taktiež je to úložisko nezachovanej apelatívnej, často areálovo obmedzenej lexiky, ktorá si uchovala hlboko archaické semantické črty, ktoré absentujú v tvaroch spisovných jazykov (Iliadi 2005). Spisovný jazyk je jazykom

obyvateľov mesta, urbanistickej kultúry, a preto nemá vo svojom arzenáli „neaktuálne“ reálie a sémy, ktoré patria k tradičnej kultúre, a má archaické a areálové špecifikum, ktoré pozostáva z lokálnych geografických a zoologických termínov, názvov chorôb, tradičných predmetov z bežného života, starých remesiel, atribútov starých sociálnych vzťahov a pod.

Dialektová onomastika ako zdroj etymológie

Za jedno z kritérií starovekej chronológie sa všeobecne považuje uchovanie slova len v onomastickom korpuse, avšak jeho absenciu v apelatívnej lexike. Etymologizáciou propriálnej lexiky môžeme získať údaje o veľmi starých apelatívnych základoch a slovotvorných modeloch, pretože „kým nie je preukázané, podľa akého modelu bolo meno vytvorené, nemáme právo hovoriť o tom, že má etymologické vysvetlenie“ (Otkupshchikov 2002:75).

Napríklad, v slovanských jazkoch už nie je známe slovo **glebezd* ‘pokuta, trest’, ‘chodník, ‘zakrivený predmet’. V staroruskom antroponymikóne je zaznamenané meno ***Glebezd***, ktoré sa odráža aj v ruských toponymických základoch: **glebezd* ← psl. dial. meno ***glebezdъ*, príponový derivát od *gleb-/*glob- *globa: slvn. *globa* ‘pokuta/trest’, d-luž *głoba* ‘hodnota’, rus. dial. *globa, globochka* ‘chodník, cestička’ (Iliadi 2005: 230).

Teda onymá umožňujú spoľahlivo rekonštruovať lexému, ktorá sa nezachovala v súbore apelatív, a identifikovať ju ako dialektnú.

Základ dialektnej onomastickej lexiky tvoria mikrotoponymické a makrotoponymické útvary. Všetky toponymá prechádzajú cez štádium mikrotoponymického pomenovania, a teda všetky priezviská sa zakladajú na prezývke ako vývinovej etape. Vo všeobecnosti možno s istotou potvrdiť počiatočný regionálny charakter národnej onomastiky. „Mikropomenovania sa považujú za primárne pomenovania akýchkoľvek objektov, ktoré sa ešte nekonštituovali ako toponymá. Z tohto hľadiska všetky geografické názvy (okrem niekoľkých výnimiek) prešli fázou mikrotoponymmie“ (Superanskaya 2009: 166).

Sémantiku a štruktúru prezývok podmieňuje čas a prostredie ich vzniku. Pri porovnávaní bežne zaužívaných prezývok, na základe ktorých neskôr vznikali zdedené priezviská, a súčasných prezývok, ktoré sú často sekundárne vo vzťahu k priezvisku pomenúvaného objektu, badať rozdielne ciele nominácie a psychológie toho, kto pomenúva, ako aj významové a štruktúre rozdiely medzi prezývkami týchto dvoch chronologicky vzdialených úsekov (Superanskaya; Staltmane; Podolskaya; Sultanov 2009). Diachronický prístup ku skúmaniu prezývok môže poskytnúť materiál pre etnolingvistiku, a súčasne zohľadniť národné špecifiká antroponymie.

Onomastika moskovského regiónu v historickom aspekte

Uvedieme príklady druhotných prezývok vo vzťahu k oficiálnym priezviskám (všetok uvádzaný dialektový materiál bol zhromaždený v rámci expedícií v Moskovskej oblasti – A. V.):

„…vot u nas mama imela familiyu Kopeechkina… nas i zvali Kopeechki…“ (návrat k pôvodnej prezývke – odvodzovacieho základu prezývky).

„Nu, at familii Karalev – Karol, Kolka Matorin, a prozvishche – Dryabun…“. V druhom prípade sme zaznamenali dialektovú lexému moskovského regiónu *dryáby / dryabý* ‘vozík na prepravu dreva’ (SRNG 1972: 226) v základe prezývky, ktorej sémantika sa vyvíjala formou asociácie: Matorin → ‘motor’ → ‘dopravný prostriedok’ → ‘vozík’.

Na motivačnom základe prezývok bolo zaznamenaných niekoľko základných čŕt, ktoré poukazujú na konkrétne odvodzovacie základy.

1) Priezvisko človeka ako zdroj vytvorenia prezývky*: «Vot esli familiya Drazdof – zavut* ***Drost****. «A kto idet?» – idet* ***Drost****. I fse u nyavo deti* ***Drazdy****»; «A churbanavykh zvali* ***Churbaki****»; «A vot Galavanav – fse* ***Galaványch****, a Kartsevy –* ***Kartsý****».*

2) Meno osoby, ktoré bolo foneticky transformované, reinterpretované a nahradené: *„Tut u fsekh prozvishcha. Mavo brata, yavo nikagda ni zavut* ***Sashka****, a fse* ***Kuzma****, fse* ***Kuzma****, yavo nikagda ni zavut pa imini“.*

3) Meno otca ako zdroj vzniku prezývky, ktoré často prechádza foneticky transformáciou: *„Drugikh tut zvali* ***Mikány****. Praded ikh byl Nikan, a ikh zvali ne Nikany, a* ***Mikány****, pa-staramu“; „…Ishche skazhut* ***Afanaseva****. Afanasiy v radu byl kto-nibut tozha“.*

4) Povolanie otca ako zdroj vzniku prezývky: *„Vot u nas zhyli Aparshevy. Ded byl sapozhnik, shyl bashmaki, zvali yavo* ***Bashmak****. I deti yavo* ***Bashmaki****. I teper uzh vnuki* ***Bashmaki****. I nikto ikh ni zavet Aparshevy, a toka* ***Bashmaki****“; „Vot u adnavo atets byl, kleshchi delal, a yavo* ***Kleshchik*** *draznili fse yavo zvali* ***Zhenka Kleshchik****…. Tak i nazyvayut shchas:* ***Zhenka Kleshchik****, Kolka Syadoy“.*

5) Prezývka otca ako zdroj vzniku prezývky utvorenej pomocou typickej prípony pre priezvisko *-in(a)*: *„A vot ishche: u nikh familie Skotnakavy, a zavut* ***Sidyákiny****, Mardva i Marfushkiny. Nikagda Skotnikavy ni zvali. A fse gavaryat, ikh det sidel dolga“.*

6) Prezývka manžela, otca ako zdroj vzniku prezývky manželky, dcéry utvorenej pomocou typickej prípony *-ikh(a)*: *„Astalis Tamarka* ***Shtychikha****, Ninka* ***Shtychikha****»; «Eta tozha vot: Vitka Mikan idet, Tamarka* ***Mikanikha*** *idet“* (Vojtenko 2015: 47).

Obyvatelia vidieka majú všetci bez výnimky prezývku. Pretrvávanie tejto tradície potvrdzujú aj relikty staroruského princípu pomenovania osôb,

ktoré v prípade mužskej populácie obsahujú päť regulárnych komponentov: odkaz na príslušnosť k nejakému regiónu alebo k nejakému národu; odkaz na hodnosť, funkciu, povolanie; osobné meno; odkaz na meno, prezývku alebo povolanie otca; individuálna prezývka. Nie vždy sa pri pomenovávaní jednej osoby využíva všetkých päť komponentov: ***Moskvitin Istomka Feofanov*** *syn, prozvishche* ***Labza****.* Ženy sa prezývali podľa otca, manžela, brata: ***Marfa Petrova*** *doch knyazh* ***Sergeevskaya*** *zhena knyazh* ***Grigoreva*** *syna* ***Dolgorukova*** (Superanskaya, Suslova 2008). Uvedené príklady prezývok, ktoré sa datujú do 17. storočia, názorne demonštrujú nutnosť individuálnej prezývky v pomenovaní muža a zákonitosť pomenovania ženy podľa jej manžela. Práve tieto principiálne motívy vzniku prezývok pozorujeme v dialektovej antroponymii, „ktorá je špecifickou sférou tradičnej ľudovej kultúry" (Tolstoy, Tolstaya 1998: 88).

Dôležité informácie o príčinách, okolnostiach a motivácií jednotlivých prezývok môžu poskytnúť tí informanti, ktorí dobre poznajú objekt pomenovania, okolnosti jeho života, ako aj príčiny, ktoré viedli k tomu, že okolie (dedinčania) si vybrali určitý konkrétny príznak, na ktorom je založená prezývka: *„Adnavo patsana sprashivait uchitil: "Shto takoe pirika-ti-pole?" Eta rastenie, a on skazal, shta zhyvotnae. Yavo tak i zvali* ***Pirikati-pole.***

V. A. Nikonov zdôrazňoval sociálnosť vlastných mien, ich historickú podmienenosť, pretože „osobné mená existujú len v spoločnosti a pre spoločnosť, ktorá neúprosne diktuje ich výber, nech by sa zdal akokoľvek individuálny. Osobné mená sú sociálne všetky a vždy" (Nikonov 1967: 27).

Problémom toponymie a konkrétne mikrotoponymie sa vo svojich výskumoch venovali mnohí lingvisti. Mikrotoponymia ako jeden z fragmentov onymického, ale aj toponymického obrazu sveta, ako systém pomenovaní objektov tej-ktorej vidieckej oblasti, či už v rámci obce alebo mimo nej, nemá jasne definované hranice. Do mikrotoponymie patria názvy ulíc, uličiek, studní, stromov, domov, rybníkov, jazier, roklín, kopcov, lúk, polí, lesov, potokov, prameňov, riečnych úsekov, kúpalísk a pod. Mikrotoponymia skúma špecifiká toponým a oným všeobecne, podriaďuje sa tým istým zákonom organizácie vnútornej štruktúry, a taktiež skúma opozície a systémové vzťahy, pričom si zachováva svoje vlastné špecifikum (Superanskaya 1967). Je zrejmé, že mikrotoponymá sú podmienené extralingvistickými faktormi, ako sú: nejednotnosť pri pomenúvaní určitého objektu, existencia iných možných pomenovaní tohto objektu; objekt môže byť súčasťou dvojčlenných a viacčlenných pomenovaní; variácie v ústnej reči; systémová organizácia; okrem nominačnej zložky je súčasťou sémantickej štruktúry aj emocionálno-expresívne zafarbenie. K ďalším rozlišujúcim znakom mikrotoponým patria: sémantická motivácia vo väčšine prípadov; časová obmedzenosť; fungovanie v morfologických a fonetických varian-

toch, dubletách; frekvencia štruktúrnych tvarov vo forme slovných spojení a vetných konštrukcií; úzke prepojenie s prevládajúcim dialektom; prevažujúca jednoznačnosť v dôsledku používania v rámci úzkeho okruhu ľudí.

Pre mikrotoponymiu je charakteristická značná prevaha tvarov odvodených od vlastných mien, tak geografických, ako aj osobných (Kaprenko 1967). Osobné mená, prezývky ľudí ako skupina vlastných mien sú najdôležitejším zdrojom mikrotoponymie okolia Moskvy. Medzi takéto pomenovania najčastejšie patria mená neobývaných objektov (lesov, rybníkov, potokov, brodov a pod.): ***Demídikha*** *'pleso'. „Demídikha, ples, zhyli Demidovy, mat Demidikhoy zvali".*

K obývaným objektom antroponomického pôvodu patria najmä osady či časti obcí: ***Vasíliy Víktorov*** *'osada. „Vasíliy Víktorov – eto khutor" (d. Savostino);* ***Ded Andrey*** *'konniec dedeny'. «Konets deda Andreya, Ded Andrey – eto konets derevni»* (Vojtenko 2009: 12).

V rámci mikrotoponým moskovského regiónu patrí dôležité miesto skupine slov utvorených od všeobecných názvov, ktoré majú topografický význam a v podstate sú to lokálne geografické termíny. Pričom najviac geografických názov prechádza do skupiny mikrotoponým, ak na určitom území je pomenovaný objekt jediný svojho druhu. V takomto prípade si ho nemožno pomýliť s inými objektmi toho istého typu, lebo má konkrétnu polohu, ktorú poznajú miestni obyvatelia. Napríklad, v obci Mikulino je val, ktorý je súčasťou systému ochranných hradieb, ktoré svojou výškou sú dominantné na tomto území: *„S Valu katalis/ na Val khadili, okl tserkvi/ sumku pad sibya i s Vala pkatissya"*. V dávnych dobách patril do Novgorodskej republiky vzdialený val na rieke Lame, ktorý sa nazýval *Volok* a bol natoľko dôležitý, že nepotreboval žiadne ďalšie upresnenia. Neskôr sa volal *Lamskiy volok, Volok Lamskiy* a toto dvojzložkové pomenovanie sa stalo základom toponyma *Volokolamsk* (mesto v Moskovskej oblasti).

V dialektovej onomastike patrí dôležité miesto precedentným menám. Pojem precedentnosť v rámci termínu precedentný text po prvýkrát použil v r. 1986 na VI. Medzinárodnom kongrese učiteľov ruského jazyka a literatúry Yu. N. Karaulov vo svojom príspevku Úloha precedentných textov v štruktúre a fungovaní jazykovej osobnosti: „Precedntnými nazývame texty, ktoré sú dôležité pre tú-ktorú osobnosť v poznávacom a emocionálnom vzťahu a ktoré majú nadosobný charakter, t. j. sú dobre známe aj širokému okoliu danej osobnosti, vrátane predchodcov aj súčasníkov, a nakoniec aj také, výskyt ktorých sa opakovane obnovuje v diskurze danej jazykovej osobnosti" (Karaulov 2010: 216).

Precedentné mená sú nadčasové a temporálne, patrí im dôležité miesto medzi odvodzovacími základmi dialektových onomastických jednotiek.

V mnohých mikrotoponymických pomenovaniach: ***Matrena*** ‘hlbočina’ – „*Matrena tam utopilas/ mesto Matrena/ glubokoe/ a brod melkiy …*“.

Na hranici s Tverskou oblasťou v dedine Tatarky bolo zaznamenané toponymum *Karagandá* ‘vzdialené pole’. Podobné mená v čase ich vzniku mali pôvodne ironické zafarbenie, avšak v reči ďalších generácií sa už používali ako úplne neutrálne, napr. *Kamchatka* – o veľmi vzdialenom geografickom objekte.

Spomedzi prezývok možno uviesť:

Borman – o človeku, ktorý sa vrátil z nemeckého zajatia a zovňajškom sa podobal na filmového hrdinu, ktorého stvárnil herec L. Bronevoj v seriáli Sedem zastavení jari;

Artur – „*byl u nas muzhik, prochital „Ovoda“* (román Ethell Lilian Voynichovej Ovad patril k povinnému čítaniu v sovietskom školskom systéme – A. V.), *chto-to on perezhil… vyshel k lyudyam i obyavil: ya –* ***Artur“***;

Toshíba – o žene zo sociálne slabej rodiny, ktorú manžel bil a ktorá mala na tvári modriny (*ushibi*). Prezývka obsahuje odkaz na kultovú značku v minulom režime farebných televízorov Toshiba;

Pushkin – o človeku s určitými črtami zovňajšku (kombinácia rovného nosu a brčkavých vlasov);

Kutuzov – o človeku, ktorý nosil cez oko pásku ako následok poranenia.

Dialektová onomastika a dialektová frazeológia sú založené na afektívnej signifikatívnej výpovedi, čím sa dialektové frazeologické jednotky odlišujú od terminologických spojení a prezývky dopĺňajú už existujúce oficiálne pomenovania ľudí. Oba javy sú založené na realizácii obrazného potenciálu hovoriaceho, čím sa zabezpečuje nevyčerpateľnosť a nadčasové dopĺňanie tohto typu lexikálnych jednotiek, za rozdiel od etnografizmov, predovšetkým lexikálnych dialektizmov, ktoré obohacujú základnú tradičnú dialektovú lexiku.

Záver

Dialektová lexika je významným zdrojom staroruských a praslovanských archaizmov. Prezývky odrážajú starý systém pomenovania u Rusov, ako aj inovačné nominačné motívy. Základ dialektovej onomastickej lexiky tvoria mikrotoponymické a mikroantroponymické deriváty. Pri mnohých odvodzovacích základoch hrajú dôležitú úlohu precedentné mená. Dialektová onomastika a dialektová frazeológia sú nevyčerpateľné zdroje lingvokulturologických informácií, ktoré sa v priebehu času obnovujú.

Literatúra

ILIADI, A. (2005): *Osnovy slavyanskoy etimologii*. Kiev: Dovira.
KARAULOV, Yu. N. (2010): *Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost*. Moskva: Izd-vo LKI.
KARPENKO, Yu. A. (1967): Svoystva i istochniki mikrotoponimii. In: *Mikrotoponimiya*. Moskva: Izd-vo MGU, s. 16-22.
NIKONOV, V. A. (1967): Nauchnoe znachenie mikrotoponimii. In: *Mikrotoponimiya*. Moskva: Izd-vo MGU, s. 5-14.
OTKUPSHCHIKOV, Yu. V. (2002): Russkaya dialektnaya etimologiya. In: *Materialy IV Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 22-24 oktyabrya 2002 g.* Yekaterinburg: Izd-vo Ural. Un-ta, s. 75-86.
POSPELOV, E. M. (1984): *Toponimika Moskovskoy oblasti. Uchebnoe posobie k spetskursu.* Moskva: Izd-vo MOPI im. N. K. Krupskoy.
Slovar russkikh narodnykh govorov (SRNG) (1972). Vypusk 8. Leningrad: Nauka.
SUPERANSKAYA, A. V. (1967): Mikrotoponimiya, makrotoponimiya i ikh otlichie ot sobstvenno toponimii. In: *Mikrotoponimiya*. Moskva: Izd-vo MGU, s. 31-38.
SUPERANSKAYA, A. V. (2009): *Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo.* Moskva: Knizhnyy dom «Librokom».
SUPERANSKAYA, A. V.; STALTMANE, V. E; PODOLSKAYA, N. V.; SULTANOV, A. Kh. (2009): *Teoriya i metodika onomasticheskikh issledovaniy*. Moskva: Knizhnyy dom «Librokom».
SUPERANSKAYA, A. V.; SUSLOVA, A. V. (2008): *O russkikh familiyakh.* Sankt-Peterburg: Avalon, Azbuka-klassika.
TOLSTOY, N. I.; TOLSTAYA, S. M. (1998): Imya v kontekste narodnoy kultury. In: *Problemy slavyanskogo yazykoznaniya: Tri doklada k XII Mezhdunarodnomu sezdu slavistov.* Moskva: Institut Slavyanovedeniya, s. 88-125.
VOYTENKO, A. V. (2009): Svoystva i istochniki mikrotoponimii Podmoskovya (po materialam Lotoshinskogo rayona). In: *Russkiy yazyk i literatura: istoriya i sovremennost (vyp. X).* Sbornik nauchnykh statey po materialam dokladov i soobshcheniy konferentsii. Moskva: MGOU, s. 9-14.
VOYTENKO, A. V. (2015): Prozvishchnye imena v rechi podmoskovnykh dialektonositeley. In: *Russkiy yazyk i literatura: istoriya i sovremennost (vyp. II).* Sbornik nauchnykh statey po materialam dokladov i soobshcheniy konferentsii, posvyashchennoy 75-letnemu yubileyu professora L. F. Koposova. Moskva: MGOU, s. 45-50.

Kontakt:

doc. Anna Vojtenko, CSs.

Katedra histórie ruského jazyka a všeobecnej jazykovedy
Fakulta ruskej filológie
Historicko-filologický inštitút
Moskovskej štátnej oblastnej univerzity
Email Address: avoy@yandex.ru

Department of History of Russian Language and General Linguistics
Faculty of Russian Philology
Institute of History and Philology
The Moscow State Regional University

Veľká jazyková revolúcia 1917-1918. Nový poriadok – nový jazyk. Analýza po 100 rokoch

Ľubomír Guzi

Abstract

The Great Language Revolution of 1917 – 1918. New Order – New Language. Analysis after 100 Years. *The Revolutionary Years of 1917–1918 brought an attempt to build a principally new socio-economic formation that unprecedented in the civilized world. According to new experimentators, the changes had to affect the entire society in its entire hierarchical structure. The exception was not even a language with its expression plane, which was to be defined precisely according to the needs of the buildings of the classless society. In our paper we try to analyse the language and symbolic means of expressions of those years, and to set out some points of reference – that is, clues, springs, sublimations, and complexes that not only describe the approaching epoch but also the phenomenology of language as such. We are trying to analyse the language image of those days, describing individuals and collectives, because only then are we able to understand the motivation of their actions, economic, social, and other starting and target postulates, which are presented in language*.

Kľúčové slová: ruský jazyk, ruská revolúcia, revolučné roky 1917 – 1918, ruská politika, ruská história.
Keywords: Russian language, Russian revolution, revolutionary years 1917-1918, Russian politics, Russian history.

Úvod

Málo ktorá udalosť v moderných dejinách so sebou priniesla také kardinálne zmeny, ako tomu bolo v prípade jednej špeciálne operácie, ktorú sami jej aktéri nazývali prevratom, no ktorá sa postupne obsahovo rozšírila na „veľkú revolúciu“ s dosahom na celý svet. Keď sa v roku 1927 pripravovali oslavy spomínanej udalosti, prípravný výbor rozposielal členom strany i spriateleným sympatizantom *Anketu účastníka októbrového prevratu*. Mali v nej uviesť, kde sa v inkriminovanom čase nachádzali, ako sa na prípravách prevratu podieľali, či už v tom čase boli členmi strany (už nebolo potrebné

upresňovať ktorej), s kým boli v kontakte a podobne. Koncom dvadsiatych rokov sa končilo obdobie Nep-u (*Novej ekonomickej politiky*, vyhlásenej v roku 1921), vnútrostraníckeho frakčného boja, pripravovali sa akcie na skoncovanie s rozšírenou ekonomickou kriminalitou, pod kontrolu sa dostával boj s emigráciou, na spadnutie bolo zavedenie prísnej socialistickej, centrálne riadenej a päťročnicami naplánovanej, ekonomiky. A samozrejme, miesto na vrchole zaujal jeden človek, pomenovanie *prevrat* s konečnou platnosťou vystriedalo slovné spojenie *(veľká) októbrová revolúcia*. Nastal čas budovania novej spoločnosti, nového spoločensko-ekonomického poriadku. Od prevratových udalostí, ktoré celý experiment pomerne rezko odštartovali ubehlo celé storočie. Poriadok, ktorý si nárokoval pretrvať na večné časy, úplne devalvoval po siedmych storočiach. Myslíme si však, že je nevyhnutné neustále sa vracať k mocenským, sociálno-politickým i ekonomickým technológiám onej doby, tobôž, keď o daných skutočnostiach môžeme otvorene polemizovať, porovnávať názory, študovať dostupné materiály, vyvodzovať nezávislé závery. Pre náš výskum je daná látka zaujímavá aj preto, lebo vzájomné prepojenie jazyka a politiky naberá výrazné obsahové a formálne parametre práve vo vyhranených rokoch premien, lámania sa bývalých a nastoľovania nových foriem myslenia, vyjadrovania a správania sa.

Jazyk a revolúcia

Známy ruský lingvista v tom čase poznamenáva, že „v posledných rokoch sa v Rusku objavilo toľko nových slov a slovných spojení, skratiek a pod., že niektorí pozorovatelia začínajú hovoriť o „revolúcii“ v ruskom jazyku (Karcevskij 1922: 313), pričom sa odvoláva na stav francúzskeho jazyka v časoch Veľkej buržoáznej revolúcie vo Francúzsku (Lafargue 1977). Zdôrazňuje, že ešte v časoch „Veľkej vojny“ to bol práve tyl, pre ktorý konflikt vytvoril živnú pôdu pre rôzne rečové prejavy – zlovôľa národa sa prejavila vo verejnom pranierovaní aktuálnych problémov prostredníctvom ironických pomenovaní (denominácií) – odsudzoval sa agresívny šovinizmus jedných, porazenectvo druhých, no predovšetkým sa na pranier bralo všadeprítomné vyčkávanie (*l´embusquage*) a špekulantstvo (Mazon 1920: 2, 3-4). Bezprostredný pozorovateľ vtedajších udalostí A. M. Seliščev, konštatuje, že reč a jazyk vtedajšieho obdobia boli v súvislosti so zmenami vo februári a októbri roku 1917 vytvárané priamo v podobách rečníckeho a rečnícko-dialogického prejavu: „mitingi, *massovki*, različnyje sobranija, agitacionnyje punkty“ - to sú miesta, odkiaľ zaznieva. Repliky poslucháčov vnášajú isté dialogické elementy do prejavu rečníka, ktorý často reaguje na impulzy zaznievajúce z prostredia zhromaždených. Konajú sa „*sjezdy*, zasadajú *konfe-*

rencii, *plenumy, kollegii, biuro, jačejky*...“ (Seliščev 2003: 65). Autor spomínanej práce následne charakterizuje prejav A. Kerenského z augusta roku 1917: „...slávnostná povznesenosť štýlu v duchu Karamzina, slovné konštrukcie podľa toho istého vzoru, poetický lyrizmus a reálne slabý význam rytmických úsekov, snaha o objavenie „akýchsi nových, neľudských slov“, ako aj beznádej výziev a vyhrážok – taký je celkový charakter tejto reči...“ „...nedostatok dôrazu v slovných zvratoch sa revoluční činitelia snažili kompenzovať výraznými gestami“ (tamže, s. 281).

V revolučných dňoch „bol jazyk sám osebe komplikovaným činiteľom, ak nie samostatným, vyprofilovaným hráčom. Slová a symboly sa správali ako komunikačné kódy, ktorých signály slúžili na sankcionovanie a oprávnenie činnosti más, jazyk definoval spoločného revolučného nepriateľa, vyzdvihoval princípy a generoval autoritu a oprávnenosť jednotlivých vodcov“ (Figes, Kolonitski 1999: 3).

Pre dnešnú analýzu sme si vybrali hektické obdobie prvých revolučných rokov a prelomové dvadsiate roky, v ktorých sa podľa názoru viacerých odborníkov sformoval takzvaný „jazyk sovietskeho obdobia“ (Protčenko 1985; Lekant-Goľcova-Žukov 1988; Vinokur 1999; Kupina 1995; Zemskaja 1996; Stepanov 1997 a pod.). Pri charakteristike jazyka nami zvoleného obdobia sa zameriame hlavne na: 1) základné zmeny v lexikálnej a slovotvornej rovine, ktoré boli najmarkantnejšie (hlavne pri substantívach) a 2) na jazykový obraz daného obdobia v zmysle percepcie nových pojmov, vyplývajúcich z revolučných zmien roku 1917.

Revolučné obdobie prvých poprevratových rokov (približne do polovice dvadsiatych rokov) prinieslo zmeny hlavne v oblasti nominácie. Zanikol „celý rad termínov, ktoré sa týkali predchádzajúceho spoločenského poriadku, vytratili sa alebo svoj význam stratili predmety a skutočnosti, znakovým vyjadrením ktorých slúžili tieto termíny, resp. pomenovania“ (Mertová 2017: 208).

Ekonomizácia jazyka. Skratka ako východisko.

Ak by sme mali vo všeobecnosti zhrnúť najproduktívnejšie slovotvorné postupy podstatných mien v pooktóbrovom období, došli by sme k záveru, že takýto spôsob len pokračoval v tendenciách konca predchádzajúceho storočia, po októbri 1917 však dochádza k výraznému zintenzívneniu a rozmanitosti v tvorbe skratiek a skratkových slov (abreviatúr). Práve dvadsiate roky sú najcharakteristickejšie tvorbou skratiek. Spôsobov klasifikácie skratiek je niekoľko. S. Karcevskij začiatkom dvadsiatych rokov hovorí o 1) písmenových skratkách („s-r“ /“Es-er“/; „n-s“ /„en-es“ – „narodnyj

socialist"/ „ka-de", alebo „kadet"; „p-d" /„pedé" – „prestuplenie po dolžnosti"/ ; „s-d-k" / „es-de-ka" - „social-demokrat, resp. sociaľ-demokrat"/ „CK" („centraľnyj komitet"); „k-r" / „ka-er" – „kontrrevoľucioner"/). Udalosti roku 1905 popularizovali odvodeniny spomínanej skratky „s.d.k." - „esdečka - esdekovskij" a taktiež „esdečij" (podobne boli vytvorené slová ako *azbuka, abevega, alfavit*), pričom posledné – „esdečij" - sa používalo zväčša v pejoratívnom význame (napr. „esdečia literatura". Tento typ tvorby skratiek sa postupne stával najmenej produktívny, vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že v dvadsiatych rokoch dominovali hlavne slabičné skratky a skratkové slová. Tesne v pooktóbrovom období však vyššie uvedeným spôsobom vzniká ešte jedna zlovestná skratka - v decembri najrevolučnejšieho roku (7. (20.) 12) sa zrodila. „V. Č. K.", resp. „ČK" (*Vserossijskaja Črezvyčajnaja Komissija*). Pri vzniku prvých oficiálnych sovietskych mocenských orgánov sa ešte prekrývali monarchistické zložky so sovietskymi, čo veľmi dobre vidno na rozširovaní pôsobnosti ČK – vznikajú územné železničné „Gub**če**k**a**", pri väčších železničných uzloch „Front**če**k**a**", resp. „Arm**če**k**a**". „Gubernskije ČK" boli v roku 1918 známe aj ako „GubČČe-Ka". Okrem nich sa do povedomia natískali hlavne skratky mestských „ČK", v prvom rade moskovská „M. Č. K." a petrohradská „V. Č. K.". Činnosť bezpečnostných orgánov sa v hovorovom jazyku a žargóne prvých rokov ich existencie prejavila v nomináciách typu: „V. Č. K.", teda „Vserossijskaja" ČK, ktorá dostala v hovorovom jazyku názov „Veročka", „Železnodorožnaja" ČK – „Ženečka", z „Moskovskej" ČK sa stala „Manečka" alebo „Emočka" („em-če-ka" - „M. Č. K."), prípadne sa im hovorilo „večka" a „mečka" (Karcevskij 1922; Mazon 1920; Makician, Lacis 1989; Litvin 2004; Litvin 2007).

Za vyššie uvedeným spôsobom tvorenia skratiek nasledoval nie príliš produktívny typ, ktorého výsledný efekt je známy ako zvukové skratky (2), ktoré podliehali deklinácii. Táto tendencia bola zrejmá v časoch Prvej svetovej vojny, no aj pred vojnou sa niekedy objavilo pár skratiek tohto typu, napr. ROPIT, resp. ROPiT (*Russkoje obščestvo parochodstva i torgovli*, vzniklo v r. 1856) a JuROTAT (*Južno-russkoje obščestvo torgovli aptekarskimi tovarami*). V časoch vojny vznikali: „Gau" (*Glavnoje artillerijskoje Upravlenije*), „Gugš" (*Glavnoje upravlenije Generaľnogo Štaba*), „Guk" («Гукъ» - samozrejme v starej transkripcii s „ъ") (Glavnoje upravlenije korablestrojenija) a taktiež „nechó" („*načaľnik etapno-choziajstvennogo otdela*"). Tesne pred februárovými nepokojmi vznikol tvar „srisd" («срисдъ») (*Sovet rabočich i soldatskich deputatov*), ktorý sa nestihol ujať kvôli príliš ťažkopádnej výslovnosti, a taktiež aj kvôli tomu, že ho zatienil produktívnejší tvar „*sovdep*" (ešte pred Októbrom!), ktorý ako slabičná skratka označoval to isté. André Mazon k tomuto typu oproti Karcevskému pridáva aj

slovo „sviv“ (*sojuz vzaimopomošči intelligentnych voinov*) a CIK (VCIK) (*/Vserossijskij/ Centraľnyj Ispolniteľnyj Komitet* – Celoruský ústredný výkonný výbor), ktorý sa spočiatku vyslovoval ako „ce-i-ka“, či ukrajinský „bup“ – (*Biuro ukrainskoj pečati*) (Mazon 1920: 3).

Slabičné skratky, ktoré vznikali zo začiatočných slabík jednotlivých slov boli najproduktívnejším javom abreviačnej slovotvorby (3). Niekedy vznikali aj pre označenie jedného tvaru slova: ešte predvojnové „eks“ pre expropriácie ako také, resp. „spec“ a pod., nami už uvedené slovo „sovdep“ označovalo *Sovet rabočich i soldatskich deputatov*. Nebol to však ani zďaleka boľševický „sovet“, sám Lenin dokonca vyzýval, aby doň boľševici nevstupovali. V pofebruárovom vývoji sa doň boľševici vlastne kooptovali a neskôr, v roku 1918 si ho urobili čisto svojou záležitosťou. „Sovdep“ – teda označoval aj pooktóbrový, presnejšie povedané pojanuárový (1918) *Sovet (*resp. *Sovety) rabočich, krestianskich i krasnoarmejskich deputatov,* ako aj *sovetskuju vlasť*, *sovetskuju gosudarstvennuju sistemu,* no už hlavne v pejoratívnom význame. Majakovskij v roku 1920 spôsobom jemu vlastným píše „*Čempionat vsemirnoj klassovoj borby*“ („Majstrovstvá sveta v triednom boji“, hoci slovo *borba* pochopiteľne skrýva aj význam zápasenie), v ktorom oponentov a nerozhodných napáda analógiou k známemu frazeologizmu: „*Čort jego znajet otkuda. Ni čortu kočerga, i ni bogu svečka. Ni v* ***sovdep*** *posadiť, ni otpraviť v ČK*“ - myslí tým hlavne menševikov a podobná štýl a postup používa aj v iných svojich dielach, čím vlastne vytvára základy pre neskoršie sovietske parémie (Majakovskij 1956: 182).

Vytváranie skratkových slov takýmto spôsobom bolo bežné zhruba od začiatku XX. stor. A. I. Sobolevskij uvádza, že aj predtým sa vyskytovali príklady takéhoto typu skracovania slov, napríklad „osu“ alebo „su“ pre „gosudar“ (Sobolevskij 1903: 147-148), pri podpisoch, komentároch a korešpondencii skratky obľuboval aj posledný imperátor, no zhruba 15 rokov pred kritickým revolučným rokom sa hlavne v priemyselných a ekonomických odvetviach vyskytujú pomenovania ako: „Prodamet(a)“ (*Obščestvo dľa prodaži izdelij russkich metallurgičeskich zavodov*, založené v r. 1901), Produgoľ a pod. Dané slová sa spočiatku neskloňovali, no postupne sa začleňovali do pravidelných deklinácii, napr. Prodamet(a) malo v gen. sing. tvar Prodamety (Sbornik dekretov... 1918: 56). Nová pooktóbrová realita sa však ukázala byť rýchla a rozhodná, tomu bola podriadená aj slovotvorba, v ktorej dominovali práve slabičné skratky. S. Karcevskij rozhodne tvrdí, že „týmto spôsobom boľševici pomenovali všetky úseky svojho administratívneho aparátu, slabičné skratky sú najrozšírenejšie a najproduktívnejšie“ (Karcevskij 1922: 318): „Ispolkom“ - „*Ispolniteľnyj komiteť*“, „Narkom“ – „*Narodnyj komisar*“, „Agitprom“ – „*agitacionnaja propaganta*“, „Donbass“ – „*Doneckij bassejn*“, „Vneštorg“ – prakticky niet skráte-

ných častí – jedná sa o korene slov „*Upravlenije vnešnej torgovlej*“, „Batračkom“ – „*komitet batračestva*; Kombed“ – „*Komitet bednoty*“ a pod. Ako je zrejmé z uvedených príkladov, skratky zasahovali široké spektrum novobudovaného sovietskeho štátu, niektoré časti pomenovania sa do skratkového slova nezahŕňali, vybralo sa len jadro s výpovednou hodnotou. Tendenciu vytvárať takéto skratky nemali len „červení“, trendom podliehali aj „bieli“, a zrejme ich najznámejšou skratkou bol „*osvag*“, teda *Osvedomiteľnoje agenstvo* pri Dobrovoľčeskoj armii (ktoré sa vlastne oficiálne nazývalo *Otdel propagandy pri praviteľstve Vooružonnych sil Juga Rossii*). Vladlen Sirotkin píše, že až s odstupom času človek začína chápať, „že oba „agitpropa“ – v Moskve aj v Rostove na Done – boli vlastne iba vzájomným zrkadlovým obrazom, mali len odlišné etiketky. V Moskve boli vycapené „Okna ROSTA“ s veršami od Majakovského a Demiana Bedneho, v Rostove to boli „Okna OSVAG-u“ s verklíkmi Naživina alebo „bieleho Demiana“ - rytmopletca A. Gridina. V jedných červenoarmejec bajonetom prebodáva buržuja a bieleho generála, v druhých statný dobrovoľník – „žida“ Trockeho“ (Sirotkin 2003: 15).

Prechodný variant skracovania predstavuje štvrtý typ – zmiešané skratky, ktoré sú vytvorené sčasti zvukovým a sčasti *slabičným skracovaním* (4), napr. „Rosta“ (**Ros**sijskoje **t**elegrafnoje **a**genstvo), „Vikžeľ“ (*Vserossijskij ispolniteľnyj komitet železnodorožnych vojsk*), al. „Vikžedor“ (*Vserossijskij ispolniteľnyj komitet železnych dorog*), „**Glav**ko**juz**“ (*Glavnokomandujuščij zapadnym frontom* a pod. (Mazon 1920: 13). Ako je zrejmé z hore uvedených príkladov, postupne sa sformovali isté elementy - formanty, ktoré boli zautomatizované vo svojom používaní – mohli vzniknúť ako písmenová skratka „vik“ vo „Vikžeľ“, „Vikžedor“, resp. „cek“ v druhom prípade alebo tvorili celé slabiky *glav-* , *centr-*, *gos-*, *gub-* (neskôr „*ob-*„ od oblasť), *sov-*, *kom-*, *agit-*, *polit-* a pod., ktoré vstupovali do zmiešaných skratiek prípadne do piateho, pomerne produktívneho spôsobu abreviácie, ktorým vznikali zložené skratky, resp. *skratkové slová* (5). Medzi ne patria: spočiatku najproduktívnejšie významové formanty „sov-„ (*sovetskij*, *sovet*), „part-„ (*partijnyj*), „kom-“ (*komunističeskij*), „gos-„ (*gosudarstvennyj*), „gub-“ (*gubernskij*), „vol-„ (volostnoj). Neskôr akoby sa na nich nabaľovali pomenovania pre novovznikajúce štátne ustanovizne a inštitúcie, pričom časti „*gub-*“ alebo „*vol-*„ zanikali, keďže slová ako *gubernia* a *volosť*, od ktorých vznikli sa stali historizmami, ba priam vo verejnom kontakte sovietskeho obdobia neželanými, keďže poukazovali doslova na „bašty“ monarchisticko-polofeudálneho usporiadania Ruského impéria, ktorých životaschopnosť sa de facto ukázala aj v prvých rokoch sovietskeho zriadenia (napríklad „*gubispolkom*“, Gubono – *Gubernskij otdel narodnogo obrazovanija*). Ďalej to boli slová s elementom „glav-“ – jednalo sa o mimoriadne produktívnu

časť, ktorá sa vyskytovala vo veľkom množstve slov, keďže súvisela s veľkým počtom nových sovietskych inštitúcii (hlavne hospodárskych): „glavsachar“, „glavbumaga“ (*Glavnyj bumažnyj komitet*), „glavľon“, „glavtabak“, „glavspička“, „glavtorf“, „glavpolitprosvet“ („glavnoje upravlenije političeskogo prosveščenija“), „glavgvozď“ („*Glavnoje upravlenije gvozdiľno-provoločnych i bolto-zakľopočnych zavodov*“ (1919-1920)), „glavkrachmal“ (*Glavnyj komitet krachmaľno-patočnoj promyšlennosti),* atď. Vyššie sme spomínali prelínanie sa starých administratívnych jednotiek s nomináciou nových reálií. Do nami skúmaného obdobia spadá aj vytvorenie ZSSR („SSSR“ – 30. 12. 1922) a z toho vyplývajúca realizácia nového administratívno-ekonomického členenia krajiny, ktorú pripravil Gosplan. Prebiehala od začiatku roku 1923 do roku 1929 a podstata členenia spočívala v úplnom nahradení neveľkých ***gub**ernií* sovietskymi oblasťami – gigantmi, ktoré zodpovedali ekonomickým regiónom, ktoré vyčlenil Gosplan. Nové oblasti sa namiesto *ujezdov* rozdelili na väčšie jednotky – ***okruhy***, a tie sa namiesto ***vol**ostí* rozčlenili na väčšie ***rajony***, najnižšou jednotkou sa stali ***seľsovety*** (Tarchov 2001: 293-294). Medzi rokmi 1917 až 1923 sa teda ešte stretávame s tvarmi na „***gub***-“ – „gubotdel“ (gubotdeľščik, gubotdelec), „gubispolkom“, „gub-biuro“, „gubgorod“, „gubkoža“, „gubkomdezertir“ (*Gubernskaja komissija po borbe s dezertirstvom /1920/*), „gubkonferencija“, na ***„vol-***“ – „volmasštab“, „voljačejka“, „volpolitprosvetorganizator“ (*Organizator politiko-prosvetiteľnoj raboty v volosti*), „volpropkollektiv“.

Medzi novotvarmi sa nachádzajú aj početné kompozitá. Už od 90-tych rokov XIX. st. sa objavujú slová ako *social-demokrat* (resp. *social'-demokrat*), *social-patrijot, social-pacifist, social-šovinist, social-izmennik, social-predateľ, social-soglašateľ, social-lakej, social-sabotant*, pričom v roku 1917 existoval pojem *social-premier* pre označenie A. Kerenského.

Ďalej sú to tvary so samohláskou *-o* na konci prvej lexémy zloženiny: *domoupravlenije, mestožiteľstvo, centrobežnyj, seľskosojuz, centropečať, centrosojuz, centrokniga, centromaslo, belobandit, krasnoflotec, krasnoarmejec, kružkovod, samouplotnenije, kadetojedstvo, specejedstvo, popojedstvo*. Je zaujímavé, že takýto kompozitný postup sa používal aj pri zmene priezvisk. Napríklad aškenazské židovské priezvisko Goľdfabr sa jednoducho zmenilo na Zlat***o**cvetov (Seliščev 2003: 202).

Vznikajú aj slová, svojou podstatou apozitíva, teda s prístavkami: *Izbačitaľňa, komsomolec-aktivist, komsomolec-vydviženec, koncert-miting, krestianin-vydviženec* (roľník, ktorý bol za svoju prácu v poľnohospodárstve protežovaný, vyzdvihnutý na prácu v straníckom aparáte, prípadne vo väčšom meste; niekedy sa slovo sa používalo na označenie roľníka, ktorí sa „prevelil“ na prácu v meste, bez ohľadu na výkon), *komsomolec-*

peremennik, krestiane-jedinoličniki, massovik-korrespondent, mužik-laptevik, partijec-podpoľščik, podpoľščik-bojevik, portnoj-kvartirnik (krajčír, ktorý robil u seba v byte, v dome, na objednávku väčšieho krajčíra(-stva)) (podľa: Mokijenko-Nikitina 2005).

Nové slová – staré problémy – nové interpretácie

Ako je zrejmé z vyššie uvedených skutočností a príkladov, dvadsiate roky nepriniesli principiálne nové zmeny v systéme a štruktúre ruského jazyka. Pomenovania nových javov, názvy novovzniknutých inštitúcií a vytvorených spoločensko-politických aj hospodárskych inštitútov, ktoré boli neraz komplikované a nepraktické zároveň, spôsobovali problémy s ich osvojením, čo viedlo k skracovaniu existujúcich slovných spojení, alebo priamo k vytváraniu presných slovných skratiek. Mnohé z nami uvedených príkladov, novotvarov, obsahovali počiatočnú expresivitu, ktorá sa postupne buď prehlbovala, podľa potreby menila svoju intenzitu, alebo sa úplne vytrácala (Dulebová, Kryukova 2017). Dvadsiate roky však boli nesporne kreatívnym desaťročím, overtúrou ku ktorému boli tri búrlivé predchádzajúce roky.

S Februárom 1917 a hlavne s Októbrovým prevratom toho istého roku nastali aj veľké nejasnosti v základných pojmoch spoločensko-politickej i vzniknutých novotvaroch, na ktorých sa mala stavať nová spoločnosť. Slová ako „*buržoázia*“, „*buržuj*“, „*demokrat*“, „*demokracia*“, „*socializm*“, „*rabočij*“, „*proletarij*“ boli pomerne nejasné a v rôznych kruhoch si ich interpretovali po svojom. Napríklad slovo „*buržuj*“, ktoré sa používalo na označenie príslušníka buržoázie, si na vidieku vysvetľovali ako „*baržui*“ – sedliaci si mysleli, že sa jedná o vlastníka „*barži*“ – úzkeho riečneho člna, v meste si ho zasa plietli so slovom „*birž(a)*“ - burza. Slovo prenikalo v roku 1917 na dedinu, kam sa paradoxne dostávalo v tvare „*buržoaziat*“ ili „*biržuazy*“, lebo dezertéri – sedliacki vojaci, ktorí slúžili v mestách počuli taktiež o „*birže*“ a „*biržuazach*“ – mysleli si teda, že sa jedná o „*tainstvennogo, očeň kovarnogo vraga mužika*“ (tak sa aj v povedomí mesta jedny z najrozšírenejších novín - „*Birževyje vedomosti*“ - stávali v očiach mestskej verejnosti novinami *najburžoáznejšími*). O zvrhnutých „*bogatejach*“ – obľúbenom slovíčku Lenina, zatiaľ na dedine nemohlo byť ani reči. Ako poznamenáva I. F. Naživin – slovo „buržuj“ sa na dedine nemohlo zameniť termínom „*kupec-bogač*“, ten „*buržujom*“ byť nemohol, lebo mužíci v sebe mali zakódované: „*netrogať poka kupca (bogača), tak chleb po dve kopejki byl, a sitec po grivenniku*“ (Naživin 1921: 15). Ten istý autor aj skloňuje lexému – podstatné meno „*buržoaz*“, napr. „*kadety – eto osobenno vrednaja poroda buržoazov*“ (Naživin, tamže). O. Figes a B. Kolonitski zasa uvádza-

jú, že v Penzenskej Gubernii používali skomoleninu od „*buržui*“ - tvar „*buržuki*“, ktorí disponovali výbormi – „*komitetami*“, ktoré nazvali „*chametety*“ - ako zloženinu slov „*cham*“ (chrapúň, aj výtržník) a *komitet* (Figes, Kolonitski 1999: 150). Podobne aj pomenovanie Peterburg – *Chamburg* („*gorod chamov*“).

Niečo podobné sa stalo aj s ponímaním slov „*demokrat*“, „*demokratičeskij*“, „*demokratija*“. V návale revolučnej eufórie más to mali byť práve ony – pracujúce masy, kto by bol zdrojom a nositeľom demokracie. Ľudia ulice – zväčša nižšie sloje („*nizy*“) boli tou vrstvou, ktorá mala zastupovať „demokraciu“. Pojmy ako „*demokracija*“ a hlavne „*revoľucionnaja demokracija*“ často vystupovali ako synonymá k pojmom „*demokratičeskije klassy*“, „*demokratičeskije sloi*“, čo vlastne znamená slovenské „ľud“ („*narod*“), „*demokratičeskije sily*“ a „*demokratičeskije organizacii*“. Hlavným politickým predstaviteľom takéhoto ponímania demokracie bol jedine „*Sovet*“ a jeho výkonný výbor „*ispolkom*“. Všetky organizácie antagonistické k „*Sovetu*“, Dočasnú vládu nevynímajúc, za demokratické nepovažovali. Patrili tam jedine „*trudiaščijesia massy*“. V roku 1917 sa objavilo zaujímavé dielo, ktoré definovalo, samozrejme sčasti tendenčne, základné pojmy revolúcie, a nazývalo sa „*Tolkovnik političeskich slov i političeskich dejatelej*“, ktorý k *demokracii* radil všetky časti spoločnosti, ktoré sa živia vlastnou prácou: robotníkov, roľníkov, slúžnych a inteligenciu (Tolkovnik 1917: 22).

Termínom „demokracia“ sa vyjadrovala určitá samoidentifikácia a dávala sa do protikladu „*cenzovoj Rossii*“, „*cenzovym elementam*“, „*praviaščim klassam*“ a pomerne často aj „*buržoazii*“ a „*kapitalizmu, kapitalistam*“. Ak by sme mali použiť termín Michelle Perrot, na *festivaloch oslobodzovania*, kde boli všetky ruské mestá postihnuté šialenstvom *mitingovania (mitingovanije),* sa pertraktovala politická opozícia „*buržoazija*“ – „*demokratija*“ (Perrot 2001: 12). Medzi demokratické sily sa počítali všetky socialistické strany, boľševikov nevynímajúc, oni sami sa však radili k strane „*istinnoj demokratii*“ a svoju politiku považovali za demokratizačnú – „*demokratizaciju*“. Umiernenejší socialisti ich v tomto prípade spoločne s ďalšími radikálmi – hlavne esermi a menševikmi-internacionalistami, považovali za „inú časť demokracie“, ktorá má na svedomí „*raskol demokratii*“. Boľševici sa považovali za súčasť takéhoto chápania demokracie aj na oficiálnom fóre - ako demokratov ich v Zákonodarnom zhromaždení nazýval aj jeden z čelných predstaviteľov menševikov I. G. Cereteli.

Február teda priniesol celý rad slovných a pojmových nedorozumení, ktoré až rokmi, svojim oktrojovaním zmení sovietsky socialistický poriadok. Zatiaľ sa aj boľševici museli uspokojiť s tým, že ich prijímajú, napríklad ako „vojakov, ktorí majú na sebe niečo „*boľše*“ – viac, napríklad pod-

dôstojnícke výložky alebo Georgijevský kríž (na vidieku si boľševikov vykladali aj ako popredných silných mužov, „*boľšak*“ bol totiž hlavou rodiny a rodu), menševici zasa boli pre ľudí obyčajnými vojakmi, čo toho majú pomenej – „*melkota*“.

Podobné jazykové nedorozumenia sa však iba začínali. Akokoľvek šľachetne mohli znieť prejavy rečníkov, akokoľvek prepracované mohli byť doktríny ďalšieho vývoja Ruska, ak také vtedy reálne existovali – pravda okrem známeho Leninovho „*jesť takaja partija*!“, priepastné rozdiely v Rusku (či už materiálne zmysle, alebo kultúrno-mentálne) vždy zohrali rozhodujúcu úlohu. Vrstvy ruskej monarchie nielenže rozdeľoval „zákonom ukotvený status, materiálne blaha, kultúrna úroveň – no každý *sloj* spoločnosti rozprával aj svojim vlastným jazykom, v ktorom sa odrážala jeho mentalita, jeho svetonázor, ktorým mal vybudovanú vlastnú „*jazykovuju kartinu mira*“ (podľa Humboldtovho „Sprachliche Weltansicht“)“, v ktorej sa s istotou pohyboval (Blaho 2016:111). Ako sme už načrtli vyššie, februárové udalosti zastihli úplne nepripravený napríklad vidiek. Negramotnosť obyvateľstva okolo roku 1917 sa pohybovala okolo 75 percent. Preto neudivuje fakt, že sú zaznamenané prípady, kedy výdobytky Februára, a vôbec radikálne sa meniacu situáciu v krajine, museli v provinčných zemstvách a na vidieku vysvetľovať takzvaní *perevodčiki*. Tí v Permskej, Nižegorodskej, Vladimirskej, Saratovskej a Viatskej gubernii v úlohe lektorovi z radov inteligencie tlmočili obyčajným ľuďom, čo sa to vlastne v krajine deje. V Petrohrade a Kaluge napríklad vznikla nábožensky zameraná Únia pre slobodných ľudí, v ktorej lektori podobne diskutovali s vidieckymi *spoluobčanmi* (Figes, Kolonitski 1999: 133). Vo vlastnej krajine dochádzalo ako keby k stretu rôznych, a budúcnosť ukáže, že miestami absolútne nezmieriteľných, kultúr. Padol monarchistický režim a s ním dostala ránu klasicky rozdelená monarchistická spoločnosť – aristokracia, klérus a vysoké ekonomické vrstvy niekedy naviazané na panovníka alebo šľachtu, lebo klasické *kupečestvo* ešte len naberalo kapitalistické prvky, prípadne podporovalo revolucionárov. Bol tu rozvíjajúci sa mestský proletariát, domáca, desaťročia sa pomaly vzmáhajúca inteligencia, ďalej vnútorní revolucionári, navrátivší sa emigranti, miestami značne zradikalizovaní. No vôkol nich samé roľníctvo, nehovoriac o pestrosti národov, národností a náboženstiev. Bola to však práve najpočetnejšia vrstva spoločnosti, ktorú ako keby tento nový lingvistický prúd ohradil od okolitého sveta, hlavne od miest. Vidiek ešte ani v polovici dvadsiatych rokov nezvládal novú terminológiu. Niet sa čo čudovať, veď aj vojaci z vidieckeho prostredia nechápali ako majú budovať „*novoje gosudarstvo*“, keď práve zvrhli „*gosudaria*“ (domnievali sa, že v *gosudarstve* musí byť *gosudar* – teda cár), „*rabočije*“ v mestách nesúhlasili, že ich nazývajú „rabočimi“, lebo oni nie sú „*raby*“ – otroci, ale „*tru-*

diaščijesja“, „*trudiaščijsia narod*“, preto dávali prednosť oslovovaniu podľa profesie – „*masterovoj*“, „*metallist*“, „*pečatnik*“, „*litejščik*“ a pod. (Šuster 1987: 33-34). Ťažko sa dešifrovali aj také pojmy ako „*rabočije intellektualʼnogo štata“, „avangard mirovogo rabočego klassa“, či „proletariat umstvennogo truda*“ – ako pomenovania pre intelektuálne profesie, ktoré sú však späté s „*trudiaščimisia*“.

Na vidieku sa tieto zmeny odrazili najvypuklejšie. A. M. Seliščev skúmal jazyk dediny revolučného obdobia a zanechal niekoľko zaujímavých postrehov, s čím a ako sa vidieckemu obyvateľstvu asociovali novozavedené terminologické alebo jednoducho slovné jednotky: pre vidiečanov bola *Respublika* – „*eto novoje pravo*“ (Seliščev 2003: 244), pričom ju komolili ako „*rež publiku*“, „*despubliku*“ alebo „*razbublika*“; keď sa „*gorodovyje*“ nahradili „*milicionerami*“, na vidieku sa často používali tvary „*meliceja, miliceja*“ vo význame: „*eto to že, no vrode krasnogvardejcev, toľko oni ne na vojne, a v gorode za poriadkom sleďat*“ alebo „*eto tuda zajavlenije podajut, kogda o čom chlopočut*“; problémy spôsobovalo slovo „*rajonnyj*“ – „*larivodnoj*“, „*radivonnoj*“, „*radivon*“ – *larivonnoj predsedateľ – eto vrode starosty nad boľšim obščestvom; larioľnoje, raňonnoje sobranije – eto sobirajutsia neskoľko dereveň* (Okninskij 1936: 28).

Keď sa na dedinách začínalo s likvidáciou negramotnosti, vzniklo oficiálne slovo pre propagáciu celého hnutia – typický sovietizmus „*likbez*“ (*likvidacija bezgramotnosti*, na dedinách podobne ako „*kombeď*“ – „*komitet /derevenskoj/ bednoty*“), no na vidieku si vytvorili tvar „*Lekvidaceja*“ – „*eto starych učat gramote*“. Komoleniu sa nevyhli ani klasici učenia, Seliščev uvádza príklad „Mars, Karlo-Mars – eto kak Lenin“ (všetky príklady Seliščev 2003: 215). Veľmi ľahko si v polovici dvadsiatych rokov veriaci vidiečania spájali „*kamunistov, kamenistov*“ s tými, „*kto v boga ne verujet*“ a „*Obnovlenčeskuju cerkov*“ ako „*eto zaodno oni s kamunistami*“. Slová ako „*režim*“ si asociovali ako „*prižim*“, slovo „*učrediteľnyj*“ (ústavodarný) s „*čerediteľnyj*“ od „*čereď*“ (/o/čereď) – poradie, „revoľucija“ bola prijímaná v tvare „*revucija*“, „*levoľucija*“, „*levorucija“* a pod. (Figes – Kolonickij 1999: 129). A. Okninskij uvádza príklad zámeny slova „anexia“ ženským menom „Aksiňa“, pričom existovala domnienka, že je to nejaká krajina na Balkáne, ktorej sa týkali kontribúcie. Keďže to bolo ešte v povojnovom čase, respektíve rozhovor sa viedol okolo vojny, daný vojak citoval „*orateľa*“ (*oratora*, no „orať“ – rus. kričať), ktorý sa vyjadroval, že kvôli nej (kvôli *Aksini* - anexie) môže byť nová vojna po nedávno uzavretom mieri s Nemeckom, na čo si ďalší povzdychol: „*Iš veď kakaia vrednaja: ot odnoj baby i opjať vojna*!“ (Okninskij 1936: 32).

Záver

Aj tento stav napovedá o zložitých procesoch, ktoré nastávali v prvých rokoch revolúcie a budovania socialistického poriadku v Rusku. Vyššie uvedené príklady a analýzy jasne hovoria o prepojení mentálnej, kultúrnej a jazykovej stránky, o problémoch osvojovania si nového myslenia skrz jazyk a nového jazykového kódu v existujúcom jazyku skrz nové myslenie. Aj keď sa jednalo o rodný jazyk, jeden rozvinutý jazykový systém, predsa inštalácia sovietskeho systému bola sprevádzaná nabúraním kognitívneho systému jeho samotných nositeľov, a to hneď v mnohých rovinách – štrukturalistickej (morfologicko-fonetickej, sémantickej, nominačnej) a lingvokulturologickej (konceptuálnej, axiologickej, precedentno-mennej a pod.).

Literatúra

BLAHO, M. (2016): Tekst kak predmet izučenija lingvokuľturologii. In: *Current issues of the Russian language teaching* XII. Brno: Masarykova univerzita, s. 108-112.

DULEBOVÁ, I.; KRYUKOVA, L. (2017): Precedentnyje imena russkoj kuľtury i istoriji v sovremennych slovackich SMI. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, No. 425, s. 19-25.

FIGES, O.; KOLONITSKI, B. (1999): *Interpreting the Russian Revolution. The Language and Symbols of 1917.* New Haven and London: Yale University.

KARCEVSKIJ, S. (1922): Jazyk, vojna i revoľucija: Naučno-popuľarnyj očerk. In: *Sovremennyje zapiski. Kniga X. Kuľtura i žizň*. Strasburg, s. 313-320.

KOSTOMAROV, V. G. (1994): *Jazykovoj vkus epochy*. Moskva: Nauka.

KUPINA N. A. (1995): *Totalitarnyj jazyk. Slovar i rečevyje reakcii*. Jekaterinburg, Perm: Izd-vo Uraľ-go uni-ta.

LAFARGUE, P. (1977): „*La langue française avant et après la Révolution*“ (Die französische Sprache vor und nach der Revolution). *Marxisme et linguistique.* Paris: Payot.

LEKANT, P.A.; GOĽCOVA, N. G.; ŽUKOV, V. P. i dr. (1988): Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk. Moskva: „Vysšaja škola“.

LITVIN, A. L. (2004): Krasnyj i belyj teror v Rossii 1918 – 1922. Moskva: OOO „Izdateľstvo „Eksmo“.

LITVIN, A. L. (2007): Za kulisami „krasnoj knigi“. VČK v sovremennoj istoričeskoj literature. In: *Rodina*, No. 12. s. 25-31.

MAJAKOVSKIJ, V. (1956): *Polnoje sobranije sočinenij v trinadcati tomach*. Moskva: „GIChL“.
MAKINCIAN, P. N.; LACIS, M. JA. (1989): *Krasnaja kniga VČK*. Moskva: „Politizdat“.
MAZON, A. (1920): *Lexique de la guerre et de la révolution en Russie (1914-1918)*. Paris: „Librairie Ancienne Honoré Champion“.
MERTOVÁ, N. (2017): Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava : Ekonóm, 2017, s. 203-211.
MOKIJENKO, V. M.; NIKITINA, T. G. (2005): *Tolkovyj slovar Sovdepii*. SPb: „Folio-Press“.
NAŽIVIN, I. F. (1921): *Zapiski o revoľucii*. Viena: Kn-vo „Rus“.
OKNINSKIJ, A. (1936): *Dva goda sredi krestian: Vidennoje, uslyšannoje, perežitoje v Tambovskoj gubernii s nojabria 1918 g. do nojabria 1920 goda*. Riga.
PERROT, M. (2001): *Les Ombres de l'Histoire. Crime et châtiment au XIXe siècle*. Paris: Flammarion.
PROTČENKO, I. F. (1975): *Leksika i slovoobrazovanije russkogo jazyka sovetskoj epochy*. Moskva: „Nauka“.
SELIŠČEV, A. M. (2003): Jazyk revoľucionnoj epochy (1928). Iz nabľudenij nad russkim jazykom poslednich let (1917-1926). In: SELIŠČEV, A. M.: *Trudy po russkomu jazyku. T. 1: Sociolingvistika.* Moskva: „Jazyky slavianskoj kuľtury“, s. 47-280.
STEPANOV, JU. S. (1997): *Konstanty. Slovar russkoj kuľtury. Opyt issledovanija*. Moskva: Jazyky russkoj kuľtury“.
SBORNIK DEKRETOV i postanovlenij po narodnomu hoziajstvu (25 okťabria 1917 – 25 okťabria 1918). Moskva 1918.
SOBOLEVSKIJ, A. M. (1903): *Lekcii po istorii russkogo jazyka*. 3-e izd. Moskva.
SIROTKIN, V. (2003): *Zarubežnyje klondajki Rossii*. Moskva: Labirint, Litres.
ŠUSTER, U. A. (1987): *Peterburgskije rabočije v 1905-1907*. Leningrad, Moskva: Nauka.
TARCHOV, S. A. (2001): Istoričeskaja evoľucija administrativno-territoriaľnogo i političeskogo delenija Rossii. In: TREJVIŠ, A. I.; ARTOBOLEVSKOB, S. S (eds.): *Regionalizacija i razvitije Rossii*. Moskva: „Edimorial URSS“, s. 191-213.
TOLKOVNIK POLITIČESKICH SLOV i političeskich dejatelej (1917). Petrograd: „Osvoboždennaja Rossija“.

VINOKUR, G. O. (1999): *Kuľtura jazyka: Očerki lingvističeskoj technologii*. Moskva: Komkniga.
ZEMSKAJA, E. A. (1996): Novojaz, new spaek, novonowa... Čto daľše? In: *Russkij jazyk konca XX stoletija (1985 - 1995)*. Moskva: „Jazyky russkoj kuľtury".

„This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by *Cultural and Educational* Grant *Agency of the Ministry of Education,* science, research and sport of the Slovak Republic.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.

Inštitút rusistiky — Institute of Russian Studies
Filozofická fakulta — Faculty of Arts
Prešovská univerzita v Prešove — University of Presov
Email Address: lubomir.guzi@unipo.sk

The Ideological Component in the Meaning of Russian Toponyms

Yulia Koreneva

Abstract

The aim of the article is to demonstrate and prove the presence of ideological component in the semantic structure of Russian toponyms, including urbanonyms. A significant part of the meaning of the proper name indicates the culturological and socio-political significance. In the article four groups of hodonyms are highlighted according to the ideological component. The example of the names of Moscow streets shows that the ideological component is closely connected to the communist, religious, and cultural history of the people. The group of names with an implicit ideological component of meaning is of special interest. The rejection of historically formed names and then their return is, in turn, a socio-political act that conceptualizes the paradigm shift of the linguistic consciousness of the people.

Keywords: toponym, hodonym, the word semantic, ideological component of the meaning, concept, significative component.

Introduction

The author's interest to the problem highlighted is not accidental. The previously published articles are primarily devoted to the history of the Russian language, historical lexicology and the word semantics, especially in the field of Russian religious discourse.

Exploring the lexicon of the Lives of Saints – the hagiographic texts – and referring to the problem of the semantic filling of the word (Koreneva 2012; 2013), there seems to be a lot of unresolved problems in modern linguistics. It is connected to the concept that stands behind the proper name and a special meaning that the name may have or, following the classical works of the Soviet school of onomastics (Berezovich 1991; Dmitrieva 2002; Superanskaya 1973), it should be accepted that the proper name has only an orientation function. The idea is relevant to toponymic units.

Firstly, it should be reminded, that by contrasting the proper name – onym, and a common name – appellative, the classical theory of language

considers that the common name is conceptual and it indicates a generalized meaning in its nominative function (the nomination “iron” presents the idea of the subject in its general meaning, as the nomination “tenderness” is the concept of a status or an emotion, that is common for all); the proper name does not contain conceptuality, thus it cannot denote a concept, i.e. it does not have a denotata, therefore it only allocates an object in a series of similar ones and orientates a person in the onymic space.

The approach is justified to some extent if we rely on the idea of generalization of naming units: in this case some person named Alexander will be a generalized nomination, thus all people named Alexander will be approximately the same. The principle is not keeping with the logic.

Following the approach, contrasting the semantics of the onym and the appellative, there is a danger that threatens the onym.

The use of any proper name in the "work" of a complex of external (only external) factors forms a whole complex of meanings of this name. Therefore, the proper name does not exactly mean the concept, but it becomes a multidimensional and multilayered semantic complex with the signification of an unlimited extent in its perspective.

The significative filling of the semantics of the proper name is always associative and ethno- and linguistic-cultural, i.e. the proper name is able to "acquire" specific, individual set of semantic-cognitive features that are fixed in the native speaker’s consciousness. It may become a part of the consciousness of the whole nation if the proper name has developed the precedent-setting properties.

In that context anthroponyms illustrate the idea vividly: the names of Alexander the Great and Napoleon are world-famous. On the contrary, the name of the hero of the Civil War in Russia in 1917/18–1922/23 Vasily Ivanovich Chapaev, has gotten so many associations that long ago it broke away from the original anthroponym and the name passed into a precedent name, calling the hero of Russian anecdotes who is acting in the company of his assistant Pet’ka (the name is used in the colloquial form) and the machine-gunner Anka.

The aim of the current article does not focus on the precedence of the proper name, including anthroponyms-realia and invented anthroponyms (Shakespeare, Medici, Piter Pan), though some of the scientific papers on this subject can be recommended (Krasnykh 1998; Nakhimova 2011; Zakharchenko 1997).

Thus, we may come to several basic conclusions: firstly, the proper name without a denotata and having a significate is able to be fixed in the linguistic consciousness as an associate; secondly, the proper name has an ethnic and consequently linguistic-cultural determination.

The problem of studies of urbanonyms as a class of toponyms or an independent class

The following preliminary remarks will have quite common and trivial sense, although it is hardly possible to talk about the subject without mentioning them.

Toponyms make up the most extensive macro-class of proper names along with anthroponyms.

The internal classification of toponymic units is still not ordered (Madieva 2017; Sokolova 2018; Shmeleva 2014), there are stable and large classes, like hydronyms, for example.

Still there is a class of urbanonyms that needs a researcher who could normalize the internal taxonomy and identify the cause-consequence relationships of the names that call the intracity objects.

In the class of urbanonyms the names of streets attract attention – they are so called hodonyms.

Generally I rely on the collegues's authority in onomastics researches, such as the onomastic units are of interest to the author only from the standpoint of their discursive functioning, namely the use of onyms in Russian religious discourse, i.e. in the texts of the Orthodox Christianity sphere.

That was the reason the idea became so remarkable and even surprising for me that in modern Russian onomastics (I do not deal with European studies), the study of the urbanonyms as an onymic class was far from being complete, far from developing a general scientific platform for studying such units (Golikova 2014; Golomidova 2017; Moskovskie ulitsy 2018).

From traditional positions, the answer to the question of the origin of this or that hodonym is limited to transonymization, as a rule: the name of the street was formed from the same proper name (Tsiolkovsky Street) or from an event (40 years October prospekt) or from the name of the ancient settlement (Basmannaya street), etc.

From the standpoint of the contemporary state of Russian linguistics which is developing in different ways, including the conjugation path with culturology, ethnography, psychology, it is not enough to determine the source of the name of some street, since it is also not enough to give simple historical information, for example, that Tsiolkovsky street (Koroljov, Moscow Region) was named in honor of Konstantin Tsiolkovsky, the Soviet inventor, the founder of theoretical cosmonautics, and it was named so after the act of renaming, because in the middle the twentieth century, this street was named after Stalin, and before the Revolution it was Alexander Avenue (Tsiolkovskogo ulitsa 2018).

As we see, such historical information include direct indication of the significative volume of the meaning of the proper name, as it was said at the beginning, the names themselves and the change of street names are dictated by some quite specific psychological reasons.

Therefore, the very act of nomination, the act of assigning a name to an object (in this case a street in the city as an element of the urban territory) is always linguistic-cultural, associatively saturated, historically causal and ideologically filled. Moreover, the more recent associativity of such name is, the brighter affective result such name evokes (a relatively recent act of nomination in connection with the preparation for the world football championship: the stadium "Spartak" in Moscow, opened in 2014, it also gave name to the metro station, but the stadium itself is called "Opening Arena" in accordance with the contract with the bank "Opening" (Stadion "Spartak" 2018).

Consequently we can say affirmatively that street names as a class of urbanonyms correspond fully to the system features of the entire onomasticon of the language, which, in turn, shows a clear connection between names and important events in people's lives (the acts of renaming in the history of Russia, the acts of renaming in modern history of Ukraine) (Pereimenovanie ulits Yaroslavlya 2018).

Due to the unimaginable abundance of scientific sources it can be recommended to turn to the Russian magazine "Issues of Onomastics", the archive of which is available on the website http://www.onomastics.ru (Voprosy onomastiki).

Thus, urbanonyms can be perceived as an independent class of onyms, or as a part of the toponymic system in the onomasticon of the language. The issue requires careful development of their taxonomy and due to the associative abilities of the onym, urbanonyms have, in their semantic composition, an outlet to the ideological component of meaning.

The ideological component of the meaning of the word

A well-known fact for the history of Russia and Russian linguistics is the recognition that the Soviet ideology left a very deep mark in the Russian onomastics. There are many profound studies on the subject conducted by both linguists, historians and local lore (Andreev 2005; Rachinskiy 2012; Sychalina 2008; Toponimika sovetskoy… 2018; Kakie ulitsy… 2018).

That brings us to the idea that the naming of some street in the city can be covered by historical reasons, which are connected with Russian reli-

gious culture, that is why the origin of the hodonym can be motivated by religious facts.

If the ideological component of the Soviet type brightly manifests itself in many names, because it did not take long to completely lose associative links of the name with the historical events of the Soviet era, the primary religious orientation of names is, as a rule, thoroughly forgotten by the native speakers, so that the research interest to this aspect of the functioning of Moscow urbanonymy bears scientific novelty and relevance, as well it connects contemporary and past epochs both in the field of linguistics and in the spheres of history and culture.

When we consider religion as a widespread set of beliefs of a particular people as a part of culture, then it is possible to speak about linguistic sign not as an ideological component, but as of cultural one. This is a question of terminology.

In our case, the most accurate use of the terminological phrase is "the ideological component of onym as a linguistic sign" or "ideological component of meaning".

Onym, including a toponym and a urbanonym, in our opinion, is a linguistic and cultural complex, behind which there is always a set of associations more or less vivid for the native speakers.

The rigidity of the associative connection of the urbanonym, including the hodonym, with some historically important event or facts (i.e. precedent) determines a person's awareness of the presence / absence of an ideological component of the meaning.

Thus, the ideological component of the value of the onym is potential in its essence and is explicated in consciousness provided by triggering of certain associations.

In its historic development, Moscow, especially the center of the city, emerged spontaneously, initially without the intervention of the authorities.

The master plan of Moscow building was adopted in 1935, so it can be argued that the political influence on the building of Moscow is a new phenomenon. Years later there was an idea that while large-scale renaming in the country, people can and should form onomastics and influence the change of the tomonyms.

Moscow hodonyms with an ideological component of meaning

In Moscow, according to reference data, there are 3716 streets (streets, lanes, thoroughfares, avenues, highways, cul-de-sac, glades, squares). Moscow is divided into administrative districts (the division is historical to some

extent), now there are 12; the districts are divided into microdistricts and settlements (municipality), there are only 146 of them; each district and microdistrict has its own administrative staff (Spisok rayonov i poseleniy Moskvy 2018).

The hypothesis includes the assertion that Moscow hodonyms' ideological component of meaning reflects: 1) the Soviet ideology (connection with the communist ideological system); 2) the Christian worldview (connection with the history of Russian and universal Orthodoxy); 3) the "Cultural" ideology (connection with the precedent names and cultural events, but it is difficult to decide, whether there is motivation caused by the Soviet ideology or "neutral" attitude); 4) the ideologically neutral naming units (here the restrictions imply just associativity, i.e. if it does not work, then this name can be considered neutral, although historical research breaks this assertion in many cases).

The other hodonyms are historically linked to other thematic grounds, including from-antroponimic naming units based on landowners; from-toponymic names based on ancient settlements.

Street names of the Basmanny District of the Central Administrative District of Moscow were chosen for analysis because several buildings of Moscow region state university (MRSU) are located in this area of Moscow (including the building of the Historical and Philological Institute of MRSU) (MGOU 2018).

There are 151 units in Basmanny district, that counts 136 streets excluding squares, that forms 14, 41% of the total number of streets in Central Administrative District. The streets emerged spontaneously in the analyzed area (Ulitsy Basmannogo rayona Moskvy 2018).

The history of the district starts from the 14th century and the name of the district correlates with the streets of Old Basmannaya and Novaya Basmannaya that are connected with the Basmanny settlements in Basmannaya Sloboda.

According to one of the versions, the inhabitans of Basmannaya Sloboda made a basman – palace or official bread, on the other – striked a metal, i.e. made basma (thin sheets of metal made from silver, copper, gold with relief pattern) for various ornaments, including icons.

This is an example from that group of hodonims that have no direct connection with ideology and politics.

Out of 136 hodonyms, 40.44% (55 units) has ideological motivation. Let us consider them.

The first group of names in the list of streets in the Basmanny District of Moscow directly include 10 units, which amounts to 18,18 % from 55. This is *Bakuninskaya* Street (until 1918 Pokrovskaya Street, the name is given by

the church of the Intercession of the Blessed Virgin), *Rabfakovskiy* Lane (until 1924, Nikolopokrovsky Pereulok, the name is given by the church of St. Nicholas the Wonderworker), *Spartakovskaya* Street (until 1919 was part of Pokrovskaya Street, renamed in honor of the German revolutionary organization Spartak, which later became the nucleus of the Communist Party of Germany), *Friedrich Engels* Street (until 1922 Irininskaya street, the name is given by the church of St. Great Martyr Iryna).

These names and historical facts associated with them show the struggle of communist ideology with Russia's religious past, along with the physical destruction of temples and people, there was a large-scale reformulation of consciousness and the acts of renaming were one of the most effective ways of such struggle.

The second group includes 19 units – 34,55%, among them *Arkhangelsk* lane, *Bolshoy* and *Maly Zlatoustinskiy* lanes, *Pokrovka* street, *Bolshoy* and *Maly Spasoglinischevsky* lanes, *Yakovoapostolsky* pereulok. This group of names contains religious component of the significative meaning of the hodonym. The names themselves can be initial or returned in their history. *Archangel's* lane (the name is given by the church of Archangel Gabriel) from 1924 was called *Telegraph* Lane, the old name was returned in 1993 after the collapse of the USSR. *Large Zlatoustinskiy* lane (from the XVIII century, the name is given by the monastery of St. John Chrysostom) in Soviet times was called the *Great Komsomolsky* lane (until 1993), and *Yakovoapostolsky* lane (the name is given by the church of the Apostle James, son of Zebedee) until 1961 was simply called *Yakovlevsky*, during the reign of Khrushchev and his struggle with the Russian Orthodox Church, the lane was given the name of the Communist A.I. Elizarova, Lenin's sister. The historical name – in another form – was returned in 1993.

The third group is a small one and has only 5 units – 9,09 %, there are the names *Potapovsky* lane*, Makarenko* street*, Chaplygin* street*, Zabelin* street*, Kazakova* street. But among these – seemingly cultural and neutral names – there are names associated with the onomastic policy of the state. *Zabelin* street until 1961 bore the name *Bolshoy Ivanovskiy* lane (the name is given by the Ivanovsky Monastery), was renamed in honor of the Russian historian, author of books about Moscow. *Potapov* lane was named in 1922 by the name of the serf architect Peter Potapov, who built the Church of the Assumption of the Virgin, by its name the street was called the *Great Uspensky* Lane. In this act of renaming, on the one hand, the associative relationship with the former religious name was preserved, and, on the other hand, this connection was denied, because the name was given by the name of the serf.

The last group, in the context of our study, is the most interesting, since the neutral nomination is only "an iceberg". In the linguistic and historical analysis, it turns out that such neutral sight names (there are 21 samples, which is 38.18% from 55) have a hidden ideological component of the second type, i.e. all these nominations are associated with the religious life of the city and were renamed, subsequently losing associative connection due to the cause of renaming. Such nominations include *Boyarsky* lane, *Archers* lane, *Podkopaevsky* lane, *Puteisky* dead-end street, *Radio* street and others.

The name *Boyarskiy* lane appeared in 1922 instead of the name *Trehsvyatitelsky* lane (the name is given by the church that stood there, the church of Three Saints Ecumenical, destroyed in 1928). The motivation for renaming was the boyar chambers that once located in this lane.

Radio street, where one of the buildings of MRSU is located, was given its name in 1929. The former name – *Voznesenskaya* street, was given by the Church of the Ascension on the Pea Field (the church is restored and operates). The motivation for the renaming was the first radio station in the USSR, located nearby, in Elizavetinsky Lane (Spisok moskovskikh ulits 2018).

As our language material shows, all such names, if they are historically linked with the acts of renaming, somehow fix the Soviet linguistic policy aimed at destroying the memory of the religious history of Moscow. However, only a small part of the names was returned in the 90-s XX century. Now the process of returning historical names is suspended (Zakon goroda Moskvy 1997).

Conclusion

To make great generalizations on the question of which names of the streets of Moscow are ideologically significant from the historical and modern positions, it is necessary to:

Firstly, conduct a detailed analysis of all Moscow hodonyms, which is possible for a team of scientists.

Secondly, it is necessary to conduct an associative experiment with native speakers who live and work in Moscow, so as to have an answer to the question of how much the ideological component in the meaning of the toponym is actualized in the human consciousness.

We attribute these circumstances to the prospect of research. It is also promising and necessary to develop a classification of urbanonyms and the analysis of hodonyms as a class.

As for our linguistic material, it allowed us to single out the ideological component in the significate of the onym and to show that this component of meaning can be of four groups (in different percentages).

These groups of hodonyms with an ideological component of meaning have historically determined reasons for renaming, i.e. it reflects directly the linguistic policy of the state.

The preservation of the associative links in the linguistic consciousness of the people between the hodonym and the history of the city testifies that the proper name has a linguistic and cultural status and will undoubtedly be an object of close attention in both linguistics and politics.

Literature

ANDREEV, V. P. (2005): *Toponimika i ideologiya v Sovetskoy Rossii* (1917-1941), <http://sib-subethnos.narod.ru/p2005/andreev2.htm> [10. 6. 2018].

AVERYANOV, K.A. (2009): *Iz istorii pereimenovaniy moskovskikh ulits.* <http://ebookiriran.ru/index.php?view=article&section=8&id=121> [11. 6. 2018].

BEREZOVICH, E. L. (1991): *Semanticheskie mikrosistemy topominov kak fakt nominatsii.* <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/39169/1/vtop_19-_08.pdf> [10. 6. 2018].

DMITRIEVA, L. M. (2002): *Ontologicheskoe i mentalnoe bytie toponimicheskoy sistemy (na baze russkoy toponimii Altaya)*. Dissertation of doctor of philology. Barnaul.

GOLIKOVA, T. A. (2014): Ofitsialnye vs neofitsialnye godonimy Moskvy: modeli transonimizatsii. In: *Scientific dialogue*, Vol. 33, No. 9, s. 24-36.

GOLOMIDOVA, M. V. (2017): Sovremennaya urbanonimicheskaya nominatsiya: strategicheskye podkhody i prakticheskye resheniya. Voprosy onomastiki. In: *Issues of onomastics*, Vol. 14, No. 3, s.185-203.

KAKIE ULITSY MOSKVY NAZVANY V CHEST UBIYTS (2018): <https://www.the-village.ru/village/city/city-guide/306193-ulitsy-ubiytsy> [12. 6. 2018].

KORENEVA, Y. V. (2012): Podvig v yazyke i agiograficheskom tekste. In: *Vestnik MGOU. Seriya Russkaya filologiya,* No. 1, s. 18-23.

KORENEVA, Y. V. (2013): Onimy v kontseptosfere agiografii. In: *Vestnik MGOU. Seriya Russkaya filologiya*, No. 3, s. 11-15.

KRASNYKH, V. V. (1998): *Virtualnaya realnost ili realnaya virtualnost?(Chelovek. Soznanie. Kommunikatsiya)*. Moskva: Dialog-MGU.

MADIEVA, G. B.; SUPRUN, V. I. (2017): Sistema sovremennoy russkoy urbanonimicheskoy terminologii. In: *Voprosy onomastiki,* Vol. 14, No. 2, s.115-125.

MGOU (2018): <https://mgou.ru/> [15. 6. 2018].

MOSKOVSKIE ULITSY. Sekrety pereimenovaniya (2018): <http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks362203> [11. 6. 2018]).

NAKHIMOVA, E. A. (2011): *Pretsedentnye onimy v sovremennoy rossiyskoy massovoy kommunikatsii: teoriya i metodika kognitivno-diskursivnogo issledovanya*. Ekaterinburg: GOU VPO.

PEREIMENOVANIE ULITS YAROSLAVLYA (2018): <https://yandex.ru/images/search?text=> [10. 6. 2018].

RACHINSKY, J. Z. (2012): *Toponimika: istoricheskaya pamyat i propaganda,* <https://istpamyat.ru/doklady/toponimika-istoricheskaya-pamyat-i-propaganda/> [12. 6. 2018].

SHMELEVA, T. V. (2014): *Onomastikon rossiyskogo goroda.* Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.

SOKOLOVA, T. P. (2018): Problemy opisaniya gorodskogo onomastikona. In: *Voprosy onomastiki,* Vol. 15, No. 1, s. 196-206.

STADION "SPARTAK" (2018): <http://spartak.com/stadium/stadium_-history_web> [11.06.2018].

SUPERANSKAYA, A. V. (1973): Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo. Moskva: Nauka.

SYCHALINA, E. V. (2008): Toponimicheskoe pereimenovanie kak sredstvo yazykovoy politiki polietnicheskogo gosudarstva. In: *language and cultural contacts*, Vol. 2, s. 56-65.

ULITSY BASMANNOGO RAYONA MOSKVY (2018): <http://ginfo.ru/ulicy/?okrug=1> [14.06.2018].

TOPONIMIKA SOVETSKOY I POSTSOVETSKOY MOSKVY: istoriya gorodskikh nazvaniy i pereimenovaniy posle 1917 (2018): <http://urokiistorii.ru/article/52071> [12.06.2018].

VOPROSY ONOMASTIKI. <http://www.onomastics.ru> [12. 6. 2018].

ZAKHARCHENKO, I. V. (1997): Pretsedentnoe imya i pretsedentnoe vyskazyvanie kak simvoly pretsedentnykh fenomenov. (I. V. Zakcharchenko, V. V. Krasnych, D. B. Gudkov, D. V. Bagaeva. In: *Yazyk, soznanie, kommunikatsiya: sbornik statey,* Vol. 1, s. 82-103.

ZAKON GORODA MOSKVY "O naimenovanii territorialnykh edinits, ulits i stantsiy metropolitena goroda Moskvy", 1997, October, 8, No40-70 (1997), <https://moskva-pravo.ru/zakon/o-naimenovanii-ter-edinic-ulic-stancij-metropolitena/> [13. 6. 2018].

Contact:

Yulia Koreneva, Ph.D. in philological Sciences, associate professor

Katedra dejín ruského jazyka a všeobecnej lingvistiky	Department of history of the Russian language and General linguistics
Moskovská štátna oblastná univerzita	Moscow Region State University

Email Address: uv.koreneva@mgou.ru

Nominačné stratégie v súčasnom ruskom diskurze o emigrácii

Nina Cingerová

Abstract

Nomination Strategies in Contemporary Russian Public Discourse of Emigration. *In the last years there has been a discussion in the Russian public discourse whether "to leave or to stay". The article focuses on new nominations that have appeared in this context. We consider them of interest to the discourse analysis as they are a way how to "linguistically" objectify dynamic processes.*

Kľúčové slová: Rusko, diskurz, slovotvorba, emigrácia, nominácie.
Keywords: Russia, discourse, word formation, emigration, nomination.

Úvod

V poslednom desaťročí sa na internetových portáloch či v médiách vnímaných ako nezávislé (napr. na colta.ru, snob.ru, televízna stanica Dožď, rádio Echo Moskvy) niekoľko ráz rozprúdila diskusia[1] o tom, či *„zdrhnúť"* *alebo zostať* (*валить или остаться*) (porov. napr. Abarinov 2014). Na najpopulárnejšej ruskojazyčnej blogerskej platforme *Živoj Žurnal* vznikla ešte v roku 2010 komunita *Пора валить!* (*Je načase zdrhnúť!*), kde si potenciálni emigranti vymieňajú skúsenosti kam odísť (*Куда валить*) a aké sú spôsoby emigrácie (*Как свалить*)[2], a v roku 2016 bol spustený aj rovnomenný internetový portál[3]. V roku 2011 bol výraz *пора валить* zaradený do slovníka neologizmov a mémov internetovej platformy *Boľšoj gorod* (*Veľké mesto*) a práve v súvislosti s takto naformulovanou otázkou sa v prostredí runetu zrodil aj neologizmus *поравалитик* ako označenie pre človeka, ktorý je pripravený emigrovať a neustále o tom hovorí.

[1] K sumarizáciam diskusie porov. FIODOROVA, Ľ. (2016); ABARINOV, V. (2014).
[2] Dostupné na adrese: <https://pora-valit.livejournal.com/>.
[3] http://poravalit.com/

Súradnice diskurzu o odchádzaní a ostávaní sú pritom rôzne, jedni autori pracujú s uzlovým bodom „voľba jednotlivca“ a podčiarkujú, že každý má právo rozhodnúť sa (Svetova 2014), v prípade druhých fragmentov sa do popredia dostávajú sovietske stereotypy o emigrantoch-zradcoch (Požrskij 2016, cit. podľa Fiodorova 2016). Signifikantné však je, že rozhodnutie odísť, resp. nevrátiť sa z cudziny sa stáva témou verejného diskurzu a objektom hodnotenia.

Tí, ktorí mohli a neodišli

V súťaži *Slovo roka*[4] sa v roku 2016 v kategórii neologizmus na 2. mieste umiestnilo slovo *неуезжант* (Turkova 2106), ktoré označuje (a zavádza!) doteraz neverbalizovanú kategóriu ľudí. *Неуезжант* je človek, ktorý neodišiel z krajiny napriek tomu, že má takú možnosť, človek, ktorý neemigroval z presvedčenia.

Slovo *неуезжант* je utvorené od záporného slovesa nedokonavého vidu *не уезжать* pomocou slovotvornej prípony *–ант.* V ruskom jazyku lexémy vytvorené pomocou slovotvornej prípony *–ант* (graficky sa realizuje aj ako *–янт*)/*-ент* používajú ako označenia životných entít, pomenovávajú osoby, ktoré sú charakterizované na základe vzťahu k predmetu či javu nazvanému motivantom. Napr. *практикант, консультант, аспирант, музыкант, официант, лаборант, сектант, адресант, арестант* a. i. (Švedova a i. 1980: 187-188). Ako vidno aj z uvedených príkladov, sú to slová, ktoré pozostávajú z morfém cudzieho pôvodu. Epštejn, ktorý sa zaoberá slovotvorným potenciálom ruštiny a rozpracováva projekčný slovník ruského jazyka (*Dar slova. Projektivnyj slovar russkogo jazyka*)[5] v tejto súvislosti poznamenáva, že kým tento typ slov v minulosti prenikal do ruského jazyka v „hotovej“ podobe, v súčasnosti sa tento sufix „oslobodil“ od cudzej koreňovej morfémy a začal sa aktívne používať s ruskými koreňmi. Produktívnosť daného slovotvorného modelu konštatuje aj Valginová (2003: 132). Jelistratov ho hodnotí ako súčasť argotickej smiechovej exotizácie reči (1995: 659), pričom najpravdepodobnejšie sa dá komický efekt vysvetliť ako následok syntézy latinského slovotvorného sufixu, ktorý nositelia jazyka očakávajú najmä v prevzatých slovách frekventovane používaných v textoch patriacich k vysokému, knižnému štýlu, a pôvodne ruského slovotvorného základu.

[4] Kurátorom súťaže je filológ a filozof M. Epštejn.

[5] Dostupné na adrese: <https://subscribe.ru/catalog/linguistics.lexicon, http://www.emory.edu/INTELNET/dar0.html>.

Tí, ktorí postupne odchádzajú

Ďalším novou jednotkou, ktorá sa manifestovala v poslednom desaťročí vo verejnom diskurze o „odchádzaní“ v rámci nominačných stratégií je jednotka *понаехавшие.* Podobne ako jednotka *неуезжант,* sa aj ona objavila v súťaži *Slovo roku*, a síce v roku 2011 v kategórii *Fráza roku*[6].

Z hľadiska morfológie ide o spodstatnené činné príčastie minulé utvorené od slovesa *понаехать*. Korpus ruského jazyka a ani dostupné výkladové slovníky síce danú jednotku nefixujú, používa sa však v neformálnej komunikácii (3350 výsledkov cez vyhľadávač google v základnom tvare), a čo je dôležité, nachádzame ju vo fragmentoch mediálneho diskurzu.

Slovesná predpona *пона-* má v ruskom jazyku význam „robiť alebo urobiť niečo postupne alebo v určitom množstve, objeme, rozsahu“ (Rozentaľ 1988), a teda základný význam slovesa *понаехать* možno vysvetliť ako *poodchádzať postupne a vo väčšom počte*. V súvislosti s kotextami, t. j. jazykovým okolím v ktorom sa zvykne vyskytovať, možno pritom uvažovať o tom, že má silne negatívne konotácie. Tak napríklad článok, ktorého titulok znie *Понаехали* (Podrabinek 2013), komentuje emigráciu jedného z členov Koordinačnej rady opozície Rustama Adagamova a sloveso tu vstupuje do synonymických vzťahov s výrazmi: *смылся* (zdúchnuť), *свалит в эмиграцию* (dosl. zdrhnúť do emigrácie), *слабость* (slabosť), *бегство* (útek), *предательство* (zrada), *непонимание* (nepochopenie), *отступничество* (odpadlíctvo) (Podrabinek 2013).

Nazdávame sa, že významnú sémantickú oporu daným jednotkám pri ich dekódovaní nositeľmi ruskej lingvokultúry poskytuje aj lexéma *понаехать* utvorená od slovesa *наехать* (hovor. prísť v určitom množstve a nečakane; TSO), a síce pomocou predpony *по-*, ktorá má intenzifikačný význam (Plotnikova 2016). Jednotka *понаехать* má silne negatívne konotácie, a to predovšetkým v súvislosti s používaním kolokácie *понаехали тут* v diskurze o migrácii pri modelovaní migrantov ako neželaných, nevítaných „hostí“. To, že lexéma *понаехать* poskytuje sémantickú oporu pri dekódovaní jednotiek *поуехать*/*понаехать* je zrejmé z fragmentov, v ktorých pozorujeme ich zavádzanie do verejného diskurzu v polohe antonymických výrazov (Makarov 2015).

Na pozadí všetkých týchto významov sa buduje sémantika jednotky vo fragmentoch, ktoré tematizujú ruských emigrantov. V článku o ruských politických emigrantoch (*политэмигранты*) má tak titulok *Понаехали*

[6] Porov. Slovo goda (2011).

тут: Как живут российские политэмигранты в Европе, v súlade s touto tézou, potenciál otvárať dva štruktúrujúce priestory.

Na jednej strane je to priestor diskurzu o politických emigrantoch, o ľuďoch, ktorí odchádzajú zo svojej vlasti, na strane druhej je to priestor diskurzu o migrantoch, resp. o tých ktorí prichádzajú a sú neželaní hostia. Ako signál posledného menovaného slúži slovo *тут*, ktorého funkcia je tu čisto diskurzívna. Jednotka *тут* má totiž slovnodruhovú identitu zámennej príslovky a je jednak symbolom, jednak výrazom indexálne, „bytostne" usúvzťažneným s miestom/časom, čo označuje (Jakobson 1972). Vo výpovedi *понауехали тут* preto z hľadiska pravidiel jazykového systému vyznieva paradoxne a takéto kontextuálne použitie jednotky sa potenciálne podieľa na vzniku jazykovej hry, keďže v ruštine môžeme odísť len *odtiaľto* (*отсюда*) a *sem/tuná* (*тут*) môžeme len prísť. Jednotka *тут* však okrem ludickej funkcie spĺňa aj funkciu indexálnu, neodkazuje však primárne na miesto, kde sa nachádza vysielateľ správy, ale na diskurz, v ktorom patrí ku kľúčovým verbálnym prvkom.

Záver

Nominačné stratégie, na ktoré sa sústredíme v danom článku, sú len jeden z piatich typov diskurzných stratégií vymedzovaných v postupe analýzy diskurzu navrhovanom R. Wodakovej a M. Reisigla (Wodak, Reisigl 2001: 44 – 45). Ako je zrejmé z uvedených príkladov záujem v rámci výskumov v oblasti politickej lingvistiky (porov. Štefančík, Dulebová 2018; Guzi 2016) predstavujú nielen preto, že slúžia na kategorizáciu modelovaných subjektov/kolektívnych subjektov, ale aj preto, že sú spôsobom, ako „jazykovo" zvecňovať dynamické procesy zasadené do určitého modálneho rámca.

Literatúra

ABARINOV, V. (2014): Valiť i stroiť. In: *grani.ru*, 17. 6. 2014, <https://graniru.org/opinion/abarinov/m.230272.html> [18.06.2018].

FIODOROVA, Ľ. (2016): „Ponaujechavšije", ili Otvetnyje zametki ob emigracii. In: *gefter.ru*, 2. 11. 2017, <http://gefter.ru/archive/19905> [18.06.2018].

GUZI, Ľ. Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Ekonóm, s. 135-150.

JAKOBSON, R. (1972): Šiftery, glagoľnyje kategorii i russkij glagol. In: USPENSKIJ, B. A.; REVZINA, O. G. (eds): *Principy tipologičeskogo analiza jazykov različnogo stroja*. Moskva: Nauka, s. 95-114.
JELISTRATOV, V. S. (1995): *Argo i kuľtura*. Moskva: Izdateľstvo MGU.
PLOTNIKOVA, G. N. (2016): Glagoly s pristavkoj po-, oboznačajuščije rasprostraňonnosť dejstvija. In: PLOTNIKOVA, G. N.; LIU Cin (eds.). *Russkij jazyk i lingvokuľtura v sopostaviteľnom aspekte*. Vyp. 2. Jekaterinburg, s. 76-83.
REISIGL, M. – WODAK, R. (2001): *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism.* London; New York: Routledge.
ROZENTAĽ, D. E. (1988): *Punktuacija i upravlenije v russkom jazyke*. Moskva: Kniga.
Slovo goda (2011): In: *Novaja gazeta*, 25. 12. 2011, <https://www.novayagazeta.ru/articles/2011/12/25/47549-slovo-goda> [18.06.2018].
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2018): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.
ŠVEDOVA, N. J. a i. (1980): Russkaja grammatika. Tom I. Moskva: Nauka.
TURKOVA, X. (2016): Slovarnyj zapas. Vypusk 39. Slovo goda. In: *snob.ru*, 7. 6. 2016, <https://snob.ru/selected/entry/117759#comment_-846486> [18.06.2018].
VALGINA, N. S. (2003): *Aktivnyje processy v sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Logos.
[TSO] Tolkovyj slovar Ožegova, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/-ogegova/> [18.06.2018].

Excerpované fragmenty

KUZMINA, V. Ponaujechavšije. In: *Literaturnaja gazeta*, 16. 5. 2018, <http://www.lgz.ru/article/-19-6643-16-05-2018/ponauekhavshie/> [18. 6. 2018].
MAKAROV, V. (2015). Ponaujechali tut! In: *Novaja gazeta*, 19. 2. 2015, <http://novayagazeta-vlad.ru/275/obshhestvo/ponauehali-tut.html> [18. 6. 2018].
PODRABINEK, A. (2013). Ponaujechali. In: *grani.ru*, 7. 3. 2013, <https://graniru.org/opinion/podrabinek/m.212359.html> [18. 6. 2018].
POŽARSKIJ, M. (2016). Bezbiletnik 2.0, ili Počemu emigracija – eto svinstvo, 30.9.2016, < https://reed.media/freerider-2/> [18. 6. 2018].

SVETOVA, Z. (2014). Žiť zdes i sejčas. In: *Novoje vremia*, 13.6.2014, <https://newtimes.ru/articles/detail/83483/> [18. 6. 2018].

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA *Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom ruskom verejnom diskurze 1/0539/17*.

Kontakt:

Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: nina.cingerova@uniba.sk

Fragmenty mediálnej manipulácie v súčasnom ruskom a slovenskom politickom diskurze

Martin Blaho

Abstract

Fragments of Media Manipulation in Contemporary Russian and Slovak Political Discourse. *The paper deals with the category of media manipulation in the Russian and Slovak political discourse environment. It focuses on the basic linguistic forms of manipulating techniques in contemporary political communication. It defines and characterizes the notion of political communication with priority focusing on its Russian location. The issue of choosing specific language tools (dichotomy of "our" – "foreign", "we" and "them") to manipulate the addressee of the communication is also the subject of the analysis of the post.*

Kľúčové slová: manipulácia, jazyk politiky, politický diskurz, politická komunikácia.
Keywords: Manipulation, Political Language, Political Discourse, Political Communication.

Úvod

Problematika kategórie mediálnej manipulácie v prostredí ruského a slovenského politického diskurzu patrí k podnetným fenoménom výskumu v oblasti analýzy mediálneho textu. V našom príspevku sa budeme venovať základným jazykovým formám konštruovania manipulatívnych techník v súčasnej politickej komunikácii. Zadefinuje sa a charakterizuje pojem politickej komunikácie prioritne so zameraním na jej ruskú lokalizáciu.

Súvzťažnosť medzi svetom politiky a mediálnym priestorom je zjavná a tieto oblasti ľudskej aktivity reflektujú to, čo je v samotnej tzv. kultúronosnej vrstve spoločnosti. V tomto kontexte súhlasíme s konštatáciou N. Mertovej, ktorá hovorí, že: „Masmédiá a politická publicistika, ako aj samotná politická komunikácia (alebo politický jazyk) častokrát aplikujú špecifický prístup k tomu, čo je zakotvené v kultúrnom a jazykovom fonde nositeľov vlastného jazyka. Táto špecifická aktivita vedie v istom zmysle k resemantizácii konceptov, zakotvených v kultúre, s cieľom manipulácie

a dosiahnutia ideologického konzekventu, pričom práve z tejto sféry sa deklamuje najvýraznejší sémantický posun v rámci konceptov. Politický diskurz v aspekte realizovaných resemantizácií ma takmer vždy intencionálne zameranie s konkrétnym ideologickým cieľom“ (Mertová 2015: 143-144).

Manipulácia je nesporne súčasťou väčšieho celku – komunikácie, t. j. je jednou z foriem komunikačného procesu, ktorý sa využíva v ľudskej spoločnosti. Daná forma komunikácie sa vyznačuje nerovnocenným postavením subjektov komunikácie, resp. transformáciou jedného zo subjektov na objekt vplyvu iného, prípadne viacerých subjektov komunikácie. Pre manipuláciu je ďalej charakteristická nadradenosť jedného z účastníkov komunikačného procesu, ktorá sa formuje apeláciou na jedného z komunikantov k aktivite, resp. aktivitám výhodným pre druhého účastníka. Tento proces je úspešný vtedy, ak pre daného komunikanta (objekt) samotný proces manipulácie ostáva skrytý a všetko sa deje preň prirodzeným spôsobom informačnej výmeny. Ide teda de facto o formovanie falošnej reality.

Politická komunikácia a manipulácia

Politická komunikácia je definovaná ako zmyslový aspekt vzájomného pôsobenia subjektov prostredníctvom výmeny informácií v procese boja o moc alebo jej uskutočňovania. Je spojená s cieľavedomým odovzdávaním a prijímaním informácie, bez ktorej nie je možný progres konkrétneho politického procesu. Politická komunikácia tu vystupuje ako špecifický druh politických vzťahov, za pomoci ktorých dominujúce politické subjekty regulujú vznik a šírenie spoločensko-politických ideí svojej doby. Do značnej miery patrí do sféry aktivity a kompetencie špecializovaných inštitúcií, akými sú napríklad masmédiá, vládne tlačové kancelárie či politické strany.

Prostredníctvom komunikácie sa podľa N. Kuznecovovej (2011) odovzdávajú tri základné typy politických informácií: apelatívny (príkaz, presviedčanie); informačný (reálne alebo vymyslené údaje); faktický (informácie spojené s ustanovením a podporou kontaktu medzi subjektami politiky). Konečným cieľom politickej informácie teda nie je informovanie a odovzdávanie neutrálnych údajov, ale formovanie zadefinovaného vzťahu adresátov ku konkrétnej idei, osobnosti, udalosti, faktu. Každá politická informácia v sebe nevyhnutne zahŕňa hodnotiaci komponent – dobre alebo zle, správne alebo nesprávne. Jestvuje pritom niekoľko základných spôsobov, za pomoci ktorých sa producent informácie snaží nielen odovzdať samotnú informáciu, ale aj donútiť recipienta zmeniť štruktúru svojho vedomia v súlade s odovzdávanou informáciou. N. Kuznecovová (2011) rozlišuje: 1. Logické argumenty (príkladom môže byť veda, kde sa proces komu-

nikácie opiera o racionálne dôkazy a rozumné dôvody). 2. Emocionálne presvedčenia, ktoré pôsobia na hodnotový orientačný systém osobnosti. Väčšina politickej informácie a aj prostriedky masovej propagandy pôsobia na emocionálnu oblasť človeka, aby donútili ľudí konať v súlade s konkrétnym systémom politických hodnôt. 3. Vládne komunikačné orgány spolu s masmédiami využívajú zainteresovanosť človeka v globálnej informačnej spoločnosti a manipulujú každodenné aktuálne informácie, ktoré ho odvádzajú od jedných problémov k iným a prezentujú konkrétne problémy za menej dôležité a hodné pozornosti ako iné. 4. Idea komplexnej a vzájomnej zainteresovanosti predstavuje efektívny nástroj manipulácie. S jej pomocou je jednoduchšie príjemcov informácie priviesť k myšlienke o tom, že udalosti, ktoré sa odohrali na druhom konci sveta, sa nás úzko dotýkajú, dokonca viac, ako tie, ktoré prebehli v našej krajine. 5. Analogickým spôsobom sa používa nálepkovanie, jazykové klišé a mýty, archetypálne obrazy a prvky kognitívnej sféry, ktoré sú zamerané na iracionálne a podvedomé stránky ľudskej psychiky.

Ľ. Guzi vníma vzájomnú determinovanosť oblasti politiky a jazyka ako jej prioritného výrazového prostriedku a charakterizuje niektoré zjavné prejavy tohto procesu - „Politizácia jazyka – výrazne hodnotiaci postoj vo vzťahu k lexike; premenu mnohých slov na symboly príslušnosti človeka k určitej spoločensko-politickej skupine; narušenie jazykových noriem v masovom používaní a v prejavoch spoločenských činiteľov; nárast vzájomného nepochopenia na úrovni jazyka i svetonázoru medzi niektorými sociálnymi skupinami“ (Guzi 2015: 75). V rámci politického diskurzu mnohí autori nachádzajú rôznorodé prvky ideologizácie, či skresľovania informácií, príkladom môže byť publikácia R. Štefančíka a I. Dulebovej (2017).

Jazyková manipulácia a manipulácia v politickom diskurze

V súvislosti s potenciálom manipulácie v rámci konkrétneho druhu diskurzu T. V. Anisimovová (2012) dôvodí, že je najprv potrebné ich isté rozdelenie do skupín v závislosti od toho, či ich prioritnou orientáciou je racionálna alebo emocionálna rovina vyjadrovania. Na základe tohto príznaku vyčleňuje 3 skupiny diskurzov: 1. Druhy diskurzu, orientované na sugesciu (politický, reklamný atď.). Diapazón princípov vplyvu je tu značne široký, pretože predmet, o ktorom je reč, si vyžaduje otvorenú predpojatosť a neobjektívnosť, ktoré sa v danom prípade ani nemaskujú a recipienti im rozumejú. Tieto typy diskurzu sú teda vo svojej prirodzenosti manipulatívne. 2. Druhy diskurzu, ktoré sú orientované na presviedčanie (súdny, manažérsky apod.).

3. Diskurz orientovaný na dôkaz (vedecký, zákonodarný atď.). V týchto diskurzoch je už zo samotného ich princípu manipulácia neprípustná.

Manipulácia v politickom diskurze sa tradične chápe ako nadvláda nad duševným rozpoložením recipienta, jeho ovládanie prostredníctvom vnucovania zodpovedajúcich stereotypov myslenia a vplyvu na jeho správanie, výhodné pre toho, kto uskutočňuje toto psychické pôsobenie.

Väčšina politológov a sociológov, ktorí sa venujú danej problematike, akcentuje svoju pozornosť na hlavné funkcie manipulácie, akými sú zavádzanie, utajená submisivita, sklon adresáta komunikácie k správaniu výhodnému pre manipulátora. A. A. Vorošilovová (2006) hovorí, že manipulácia vedomia sa pri tom jednoznačne vníma ako spoločenské zlo. Základným princípom manipulácie je transformácia individuálnych účastníkov komunikácie do masy s následným vplyvom na ich vedomie. Daný vplyv A. JU. Petuchov (2011) konkretizuje ako určitý druh neurózy, ktorá sa v masovom meradle rýchlo šíri v skupine účastníkov komunikácie. Následne sa s týmto kolektívom pracuje ako s masou neurotikov. V manipulatívnej komunikácii sa všetky tieto predpoklady vyvíjajú a transformujú sa na rozličné vedome používané postupy manipulácie adresáta reči. Lingvistický aspekt tejto komunikácie nachádza svoju podobu v problematike lingvistickej demagógie (jazykovej demagógie). Samo o sebe prítomnosť jazykovej manipulácie založenej na prostriedkoch prirodzeného jazyka je determinovaná jeho neutrálnymi vlastnosťami, ktoré sa nie vždy nutne vedome využívajú hovoriacim. Jestvujú však druhy diskurzu, v ktorých sa dané prostriedky používajú úplne vedome na dosiahnutie konkrétnych cieľov hovoriaceho. V rámci problematiky jazyk a moc, jazyk a manipulácia vedomia v lingvistike vzniká pojem manipulatívnej komunikácie, ktorá môže mať podobu napríklad reklamy, masovej informácie alebo propagandy (Granevová 2010).

Veľmi zaujímavé a často používané v jazyku politických lídrov je zámeno My. Je charakteristické bohatým potenciálom využitia v sfére konceptualizácie a hodnotiacej interpretácie skutočnosti. Napríklad, prvotné referenčné použitie inkluzívneho My je prítomné v procese nanucovania presupozície, kedy sa tvrdenie, v normatívnej rovine vyžadujúce dokazovanie, vo výroku hovoriaceho prezentuje ako samozrejmý, sám zo seba vyplývajúci, fakt presupozície. Z jazykového hľadiska sa toto uskutočňuje prostredníctvom vedľajšej vety v súvetí, ktorá obsahuje dané tvrdenie a v tejto pozícii sa výrok pokladá za pravdivý. I. JU. Granevová (2010) demonštruje tento fenomén na príklade vyjadrenia jednej z politických predstaviteliek v tlači: „Мы с вами на своем опыте знаем, что часто нам приходится

платить за медицинскую помощь дополнительно“[1]. Z komunikačného hľadiska toto predstavuje častú formu začlenenia adresáta do skupiny ľudí, ktorí zaujímajú nejaký postoj, pričom samotný adresát potenciálne nemusí dané tvrdenie zdieľať. Iným prostriedkom skrytej manipulácie je napríklad často využívaná forma singuláru *Občan*, prípadne *Volič* exprezidenta SR I. Gašparoviča ako reprezentanta celej skupiny jednotlivcov s jednomyseľným postojom, ktorým navodzoval pocit blízkosti až familiárnosti vo vzťahu k jednotlivcovi: „Lebo nie porazeným, ale víťazom reforiem musí byť občan“ (Týždeň 28. 2. 2009). Manipulatívne používanie zámena My zneužíva dôležitú ľudskú ideu spolupráce, predstavu o fundamentálnej celkovej jednote a pre človeka dôležité združovanie sa na základe národnosti, príbuznosti, rodiny, atď. Robí toto použitie veľmi efektívnym a súčasne značne neetickým prostriedkom jazykovej demagógie. „Iné postavenie v texte má osobné zámeno „*Ja*“. Využíva sa veľmi aktívne a v procese manipulatívnej komunikácie má svoje nezastupiteľné miesto. Ak sa aktívne využíva v reči politického predstaviteľa, tak potom je to často s cieľom formovať u príjemcu informácie predstavu o takej istej názorovej pozícii akú má príjemca informácie a zároveň sa vytvára imidž človeka, ktorý jasne a bez ostychu prezentuje svoj názor a nesie zaň plnú zodpovednosť. Je to typický príklad „politiky“ personalizácie ziskov a socializácie strát – teda všetky udalosti, ktoré sú svojim potenciálom schopné generovať zisk (v tomto prípade politické body) sa zosobňujú a verbalizujú formou „ja“, prípadne „my“ a negatívne aspekty konania sú prisudzované pólu „*oni*“ (Blaho 2015: 205).

Záver

Podľa E. N. Sagajdačnej (2007) je zaujímavá teória o efektivite politického vplyvu, ktorú často využíval bezpochyby jeden z najznámejších manipulátorov verejnej mienky A. Hitler: vyhýbať sa abstraktným ideám, apelácia k emóciám; opakovať niekoľko ideí, používať stereotypné frázy; nevyhnutnosť zostávať pri jednej stránke argumentu; neustále kritizovať nepriateľov štátu; vyčleniť jedného nepriateľa pre účel jeho personalizovanej kritiky. Môžeme konštatovať, že mnohé tieto princípy sú badateľné v rámci politickej komunikácie aj v súčasnosti (tematika migrácie, slobody slova, politickej zodpovednosti za štát apod.).

„Charakteristickým pre manipulatívny text je jeho „nedokončenosť“. Tá sa vo veľa prípadoch ani nepredpokladá a je ponechaná na publikum, samo-

[1] Анастасия Нарышкина. 1 апреля российских пенсионеров начнут лечить по-новому. "Известия", 2003.02.21

zrejme po precíznom vykreslení cieľa, ku ktorému má tak či tak dospieť. Publiku je tak ponechaná kvázi sloboda rozhodovania. Jednou z najrozšírenejších metód manipulácie v masmédiách je skresľovanie informácie. Medzi základné metódy skresľovania informácií pritom patrí fabrikovanie faktov (priama lož), manipulatívna sémantika, zjednodušovanie, streotypizácia. Pod manipulatívnou sémantikou sa rozumie zmena významu slov a pojmov. Variantom lži v publicistike je konštruovanie správ na základe útržkov nejakého výroku, pričom sa mení kontext a z tých istých slov vzniká úplne iný význam plánovaný manipulátorom s dostatočným vplyvom na recipienta, často v podobe termínov s patinou vedeckosti“ (Blaho 2015: 205-206).

E. N. Davyborec (2007) v tomto kontexte hovorí o mytologizácii obrazu politického lídra. Príkladom je obraz B. Jeľcina, ktorý bol známy svojimi tzv. „хождениями в народ“ (chodenie medzi ľudí – návštevy zdravotníckych zariadení, využívanie hromadnej dopravy atď.), čím sa stal prvým „poľudšteným“ politikom v ére sovietskej a zároveň postsovietskej epochy. Daným postojom demonštroval svoju blízkosť k obyčajnému človeku – som jeden z Vás. O nastúpenom trende v podobe rôznorodých obdobných aktivít terajšieho prezidenta RF V. Putina netreba azda detailne hovoriť.

This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by *Cultural and Educational* Grant *Agency of the Ministry of Education,* science, research and sport of the Slovak Republic.

Literatúra

ANISIMOVA, T. V. (2012): *Manipuľacija kak objekt lingvističeskogo issledovanija.* In: VESTNIK MGOU. Nomer 2, s. 5-8.

BLAHO, M. (2015): Jazykový obraz sveta vo vzťahu k Rusku konca XX. storočia po súčasnosť. In: In: GUZI, Ľ; MERTOVÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 164-213.

DAVYBOREC, E. N. (2007): *Manipuľacija soznanijem v imidže političeskogo lidera*. In: OMSKIJ NAUČNYJ VESTNIK, Vol. 59, No. 5s. 105-108.

GRANEVA, I. JU. (2010): *Mestoimenije My kak sredstvo ideologičeskich manipuľacij v russkoj jazykovoj kartine mira*. In: VESTNIK NIŽE-

GORODSKOGO UNIVERSITETA IM. N.I. LOBAČEVSKOGO, Vol. 3, No. 4, s. 494-496.
GUZI, Ľ. (2015): Vývinové a periodizačné aspekty ruského spoločenského a jazykového prostredia v nadväznosti na spoločenské zmeny v Rusku v minulom storočí. In: GUZI, Ľ; MERTOVÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 7-81.
KUZNECOVA, N. (2011): Upravlenije političeskoj informacijej i manipuľacija obščestvennym soznanijem. In: *VLASŤ*, No. 11, s. 19-21.
MASLOVA, V. A. (2010): *Lingvokuľturologija. Učebnoje posobije dlja studentov vysšich učebnych zavedenij*. Moskva: Akademija.
MERTOVÁ, N. (2015): Ruský jazyk a jeho podoby v XX. storočí. In: In: GUZI, Ľ; MERTOVÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 82-163.
PETUCHOV, A. JU. (2011): Modelirovanije manipuľacij soznanijem mass v političeskom processe s pomočšju kommunikacionnogo poľa. In: *Vestnik Nižegorodskogo Universiteta im. N. I. Lobačevskogo*, Vol. 1, No. 6, s. 326-331.
SAGAJDAČNAJA, E. N. (2007): Manipuľacija v političeskom diskurse. In: Vestnik Čeľabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta, No. 22, s. 121-126.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika: jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
TER-MINASOVA, S. G. (2000): *Jazyk i mežkuľturnaja kommunikacija*. Moskva: Slovo.
TER-MINASOVA, S. G. (2008): *Vojna i mir jazykov i kuľtur*. Moskva: Slovo.
TCHORIK, V. I.; FANJAN, N. JU. (2006): *Lingvokuľturologija i mežkuľturnaja kommunikacija. Učebnoe posobije*. Moskva: GIS.
VOROŠILOVA, A.A. (2006): Manipuľacija soznanijem kak objekt socialľno-političeskogo issledovanija. In: *VESTNIK SGAU*, Vol. 13, No. 6, s. 296-300.

Kontakt:

Mgr. Martin Blaho, PhD.

Inštitút rusistiky — Institute of Russian Studies
Filozofická fakulta — Faculty of Arts
Prešovská univerzita v Prešove — Prešov University
Email Address: martin.blaho@unipo.sk

Literárne precedentné mená v ruskom mediálnom diskurze o protiruských sankciách

Katarína Jalová

Abstract

Literary Precedent Names in Russian Media Discourse on the Issue of anti-Russian Sanctions. *The aim of this article is to analyze the usage of literary precedent names in the Russian media discourse on the issue of anti-Russian sanctions with the source being precedent names in the Russian classical literature from 19th and 20th centuries. The analysis is focused on the main functions of precedent names in the excerpted media news, the selection of particular names made by the author of the text, the relevance of the precedent names in the selected texts, as well as their effect on the recipient. An important part of the article is devoted to theoretical definition of the term precedent phenomenon with its hyponym precedent name.*

Kľúčové slová: precedentné mená, protiruské sankcie, mediálny diskurz, politický diskurz.
Key words: precedent names, anti-Russian sanctions, media discourse, political discourse.

Úvod

Rok 2014 bol pre Rusko a vzťah k nemu prelomovým. Po politickej kríze na Ukrajine a následnej ruskej anexii dovtedy ukrajinského polostrova Krym, zvyšok sveta, na čele s Európskou úniou a Spojenými štátmi americkými, začal Rusko vnímať ako agresora. Za nástroj najmä ekonomického nátlaku na ruskú vládu a ako istý druh trestu boli zvolené sankcie, zasahujúce do rôznych sfér ruského hospodárstva a politického života. 17. marca 2014 zaviedli USA, ku ktorým sa pridali krajiny Európskej únie a Kanada, sankcie najskôr voči vysokopostaveným ruským politikom, a potom aj voči podnikateľom a vplyvným činiteľom. Sankčný zoznam sa postupne rozširoval na ruské firmy, banky a právnické osoby. Odpoveď Ruska na seba nenechala dlho čakať a už 20. marca ruské médiá zverejnili analogický zoznam nežiaducich osôb z USA, Kanady či Japonska. Prezident Vladimír Putin v auguste 2014 podpísal nariadenie „O prijatí jednotlivých špeciálnych

ekonomických opatrení za účelom zaručenia bezpečnosti Ruskej federácie"[1], čím Rusko zakázalo dovoz potravín z USA, Európskej únie, Nórska, Austrálie a Kanady. Vzhľadom na pretrvávajúce napätie medzi Ruskom, Ukrajinou a zvyškom sveta, napriek snahám o uregulovaní konfliktu na východe Ukrajiny, Spojené štáty a Európska únia svoje sankcie voči Rusku predlžujú každého polroka (29. júna 2018 sa európski lídri dohodli na ďalšom predĺžení protiruských sankcií o šesť mesiacov).

Téma protiruských sankcií ostro zarezonovala v ruskom politickom a mediálnom diskurze, pričom jednotlivé udalosti často dostávali prívlastky z ruskej klasickej literatúry. V našom článku analyzujeme použitie literárnych precedentných mien v ruskom mediálnom diskurze, úzko súvisiacom s politickým diskurzom a politickým jazykom, ako na to poukazujú viacerí odborníci: „s politickým jazykom je možné stretnúť sa rovnako v médiách, resp. v mediálnom spravodajstve. Politický jazyk nepoužívajú len na moc orientovaní politici, ale aj všetci politicky aktívni i pasívni občania, rovnako aj žurnalisti [...]. Prostredníctvom médií sa politickým jazykom okrem žurnalistov vyjadrujú aj publicisti. Ide o osobitnú kategóriu producentov osobných názorov na rozličné aspekty domácej i zahraničnej politiky. V minulosti boli publicisti osobitnou kategóriou mediálnych pracovníkov, vďaka ponuke, ktorú okrem iného dáva aj internet, dnes sa k publicistom zaradili osoby od žurnalistov, politológov, sociológov, historikov po autorov bez univerzitného vzdelania" (Štefančík 2016: 31).

Vo výskume sa sústredíme na hlavné funkcie precedentných mien v mediálnych textoch, venovaných téme protiruských sankcií, výber jednotlivých mien autorom textu, ako aj ich účinok na recipienta. Vzhľadom na obmedzený dostup k ruskej papierovej tlači sme náš výskum sústredili na analýzu mediálnych článkov dostupných na internete. Skôr než pristúpime k analýze, pokladáme za dôležité definovať hyperonymický pojem precedentný fenomén a precedentné meno ako jeho hyponymickú súčasť.

Precedentné fenomény a precedentné mená

Termín precedentný text ako predmet skúmania súčasnej lingvokulturológie sa v ruskej lingvistike udomácnil už na konci minulého storočia. J. Karaulov (1987: 216) označil za precedentné texty „významné pre ľubovoľnú osobnosť z poznávacieho a emocionálneho hľadiska; majúce nadosobný charakter, t. j. sú dobre známe aj širokému okoliu daného jednotlivca, vrá-

[1] Ukaz o primenenii otdeľnych specialľnych ekonomičeskich mer v celľach obespečenija bezopasnosti Rossijskoj Federacii, <http://kremlin.ru/events/president/news/-46404> [2. 7. 2018]

tane jeho predchodcov a súčasníkov; texty, na ktoré sa v diskurze danej jazykovej osobnosti neustále odvoláva."

Problematike precedentnosti sa následne začali venovať aj ďalší významní ruskí jazykovedci, ktorí pojem precedentný text rozšírili do hyperonymického pojmu precedentný fenomén (Dulebová 2015: 13). Analýzou literatúry, skúmajúcej javy precedentnosti, A. Virostková (2008: 263) ukázala, že „v prácach ruských autorov (J. N. Karaulov, J. A. Sorokin, J. E. Prochorov, V. G. Kostomarov, A. E. Suprun, I. M. Michalevová, N. D. Burvikovová, V. V. Vorobiov) sa stretávame s pojmami precedentný text, precedentná výpoveď, textová reminiscencia, precedentná textová reminiscencia, logoepistéma a lingvokulturéma. Podľa nášho názoru ide o synonymá na rôznom stupni – v rámci hierarchie. Kľúčovým slovom v danom prípade je slovo precedentný, ktoré autori chápu a traktujú približne rovnako."

Pojem precedentný fenomén po teoretickej stránke hlbšie rozpracovali predovšetkým lingvisti D. Gudkov a V. Krasnychová. Podľa nášho názoru ponúka D. Gudkov (1999: 76) najvýstižnejšiu definíciu precedentných fenoménov, ktoré „patria k základným zložkám kognitívnej bázy a majú všetky hlavné príznaky precedentnosti: invariantnosť, reprodukovateľnosť, axiologickú povahu, vystupujú ako etalóny a klišé. V kognitívnej báze sa uchovávajú ako národno-determinované minimalizované predstavy." Slovenský lingvista a rusista J. Sipko (2011: 35) tvrdí, že za precedentné fenomény treba považovať „lingvokultúrne jednotky, ktoré sú v konkrétnom etnokultúrnom prostredí natoľko ustálené a známe, že vytvárajú stabilné sociálno-komunikačné modely ako hodnotové východisko pri opise aktuálnych reálií."

Vzhľadom na to, že precedentné fenomény sú oblasťou výskumu tak kognitívnej lingvistiky, ako aj lingvokulturológie, z hľadiska týchto dvoch pozícií môžeme precedentné fenomény charakterizovať ako jednotky, fungujúce na úrovni jazyka, vedomia a kultúry. Ako jazykové jednotky majú precedentné fenomény slovné vyjadrenie; v komunikačnom procese nevznikajú nanovo, ale obnovujú sa; môžu meniť svoju podobu (transformovať sa) v hraniciach zachovania svojej rozpoznateľnosti. Ako jednotky vedomia sú výsledkom určitých kognitívnych operácií (redukcia, minimalizácia...); sú prostriedkom kódovania a transformácie informácií; sú modelom spracovania a hodnotenia prichádzajúcej informácie v porovnaní s už známou informáciou. Z pohľadu kultúrnych jednotiek je pre precedentné fenomény charakteristické zahŕňanie istého poznania kultúrnych vlastností; vyžadujú si usúvzťažnenie s inými textami ako kultúrnymi faktami; určujú špecifiká kultúrneho priestoru (Bojarskichová 2008: 47).

Z hľadiska sféry pôsobenia konkrétnych precedentných fenoménov existujú podľa klasifikácie V. Krasnychovej (2002: 50, 51) fenomény sociálno-

precedentné (dobre známe členovi určitého sociálneho zoskupenia), národno-precedentné (známe každému predstaviteľovi daného lingvokultúrneho spoločenstva) a univerzálno-precedentné (známe každému priemernému homo sapiens a tvoriace súčasť univerzálneho kognitívneho priestoru ľudstva). Na základe východísk ruských bádateľov sa môžeme bližšie venovať jednotlivým hyponymickým kategóriám precedentnosti:

- Precedentný text je „ukončený produkt rečovo-kognitívnej činnosti, polypredikatívna jednotka, zložitý znak, zmysel ktorého sa nerovná súčtu významov jeho komponentov a ktorý je dobre známy takmer každému členovi národno-kultúrneho spoločenstva" (Gudkov, Krasnychová, Zacharenko 1997: 107). V ruskom národno-kultúrnom spoločenstve k precedentným textom patria najvýznamnejšie diela ruskej literatúry (*Eugen Onegin*, *Vojna a mier*), texty piesní, reklám, anekdot či politické publicistické texty.
- Precedentná situácia „predstavuje nejakú vzorovú, ideálnu situáciu, spojenú so súborom určitých konotácií, ktorých diferenčné príznaky patria do kognitívnej bázy nositeľov jazyka" (Krasnych 2002: 47), napríklad *studená vojna*, *pražská jar*, *stalingradská bitka*.
- Precedentná výpoveď (výraz) sa vníma ako „reprodukovateľný produkt rečovo-kognitívnej činnosti, ukončená jednotka, ktorá môže aj nemusí byť predikatívna; zložitý znak, ktorého celkový význam sa nerovná súčtu významov jeho jednotlivých komponentov, posledný je vždy „širší" než jednoduchý súhrn významov" (Gudkov, Krasnychová, Zacharenko 1997: 65). K precedentnej výpovedi môžeme zaradiť citácie z textov rôzneho charakteru, dobre známe výroky historických a kultúrnych osobností, okrídlené výrazy, aforizmy (Dulebová, Cingerová 2017: 21).
- Precedentné meno predstavuje „individuálne meno spojené s dobre známym textom, najčastejšie tiež precedentným, alebo so situáciou dobre známou nositeľovi jazyka, a preto tiež precedentnou" (Gudkov 1998: 83). Najčastejšie sú to vlastné mená – onymá, spojené so známym textom (*Onegin*, *Čičikov, Mŕtve duše*) alebo so známou reálnou alebo imaginárnou precedentnou situáciou (*Ivan Susanin*, *Iľja Muromec, Lubjanka*).

D. Gudkov poukazuje na fakt, že za centrum kategórie precedentnosti môže byť právom považované precedentné meno, pomocou ktorého sa často označujú precedentné texty a precedentné situácie. Súčasná onomastika pozná niekoľko druhov oným – antroponymá, zoonymá, toponymá, urbonymá, názvy diel, udalostí atď. Vzhľadom na to, že základnou problematikou masovej komunikácie je ľudská činnosť, vedúce miesto zastávajú precedentné antroponymá. J. Nachimovová (2007) vo svojej monografii uvádza niekoľko ďalších skupín precedentných mien (okrem antroponým): pre-

cedentné mená, ktoré označujú umelecké alebo iné diela (*Odysea*); precedentné mená, označujúce dôležité udalosti pomocou uvedenia ich dátumu (*11. september*); precedentné mená, označujúce dôležité udalosti pomocou uvedenia miesta, kde sa stali (*Chodynka* ako symbol tlačenice, veľkého zhromaždenia ľudí); precedentné mená, označujúce názvy firiem (*JUKOS*); precedentné názvy krajín, ktoré pripomínajú historický osud daných štátov; precedentné mená, označujúce všeobecne známe geografické objekty (*Vatikán*); precedentné mená odkazujúce na názvy lodí (najznámejší je *Titanic*).

Precedentné mená v ruskom mediálnom diskurze

Viaceré výskumy mediálneho diskurzu potvrdzujú najčastejší výskyt precedentných antroponým, na druhom mieste sú precedentné toponymá, čo pravdepodobne súvisí s tým, že v ruštine je možné pomocou precedentných toponým obrazne vyjadriť rôzne udalosti, nejakým spôsobom spojené s konkrétnym mestom (napríklad *Stalingrad*). Vzhľadom na spomínané výskumy sa v našej analýze zameriame na precedentné antroponymá, ktoré v porovnaní s ostatnými podstatnými menami disponujú širším spektrom sémantických príznakov (Nachimovová 2011: 90). Metaforické použitie antroponým v masovej komunikácii dovoľuje vykonať paralely medzi činnosťou, názormi, osobnými kvalitami v niečom si podobných ľudí, vyjadriť vzťah autora k týmto ľuďom a emocionálne ovplyvniť adresáta textu (Nachimovová 2011: 91).

V súčasnom ruskom mediálnom diskurze dlhodobo pretrváva tendencia používania precedentných fenoménov literárneho pôvodu, pričom najčastejším zdrojom je ruská literatúra 19. a 20. storočia ako panoptikum najrozličnejších ľudských charakterov, ktoré dodnes nestratili svoju aktuálnosť. Vo všeobecnosti sa literárne precedentné mená rozdeľujú na reálne mená (mená autorov) a vymyslené mená (mená literárnych postáv, názvy literárnych diel), pričom práve posledne menované v médiách jednoznačne prevládajú, keďže literárnych diel a ich hlavných postáv je omnoho viac než autorov. Druhý dôvod je spojený so zásadnými rozdielmi vo fungovaní daných jednotiek a špecifikami mediálneho a politického diskurzu, ktorého úlohou je nielen informovať čitateľov o domácich a zahraničných udalostiach, ale ich aj hodnotiť a interpretovať. Vďaka spojitosti so zdrojovým textom sú vymyslené mená vhodnejšie na metaforické vyjadrenie určitého javu a vzťahu k nemu. Všetky vymyslené literárne precedentné mená sú sémanticky prepojené, pretože ich použitie v diskurze je založené na aktualizácii konotácií formovaných umeleckým textom a zakorenených vo vedomí nositeľov jazyka a kultúry.

Jednou zo základných funkcií precedentných mien je *hodnotiaca funkcia* a najdôležitejším nositeľom danej funkcie sú práve precedentné mená, ktoré vytvárajú určitý panteón „hrdinov" a „zlosynov" (Gudkov 2003: 137). V mediálnom diskurze sú objektom hodnotenia prostredníctvom literárnych precedentných mien súčasní politickí lídri, biznismeni, osobnosti spoločenského života, ale aj obyčajní hrdinovia novinových článkov.

Dôležitá je aj *modelujúca funkcia*, ktorá formuje predstavy o okolitom svete v tvare určitého modelu, jazykového obrazu sveta nositeľov určitého jazykového spoločenstva. *Pragmatická funkcia* sa prejavuje v snahe ovplyvňovať adresáta, meniť jeho obraz sveta, nanútiť určitý systém hodnôt. Neprehliadnuteľná je aj *funkcia estetická*: precedentné fenomény recipient vníma ako prejav estetického hodnotenia sveta, pretože upútavajú pozornosť práve nezvyčajnou formou vyjadrovania. *Kódovacia funkcia* slúži na zisťovanie a realizáciu spoločného v mentálnej a verbálnej výbave autora a percipienta, ktorý sa tým, že chápe všetky konotácie použitého precedentného fenoménu, stáva *svojím,* čím sa vytvára svojrázny okruh ľudí rovnako zmýšľajúcich, s rovnakými názormi, teda daná funkcia je mimoriadne dôležitá vo fungovaní diskurznej opozície *svoj verzus cudzí*. *Funkcia jazykovej hry* pomáha zasa upútať pozornosť, pretože autor svojím spôsobom akoby dával adresátovi malú hádanku. Dosť často sa v súvislosti s precedentnými fenoménmi spomína aj *eufemistická funkcia*, ktorá pomáha zjemniť podstatu povedaného, vyjadriť nevyhnutnú informáciu menej agresívnym spôsobom. Zároveň musíme dodať, že v procese analýzy ruských textov, hlavne z oblasti politického diskurzu, sa dosť často stretávame aj s opačným procesom – s precedentným menom ako *dysfemizáciou*, urážajúcim pomenovaním (Dulebová, Štefančík 2017: 53).

Pri použití literárneho precedentného mena v mediálnom texte prebieha aktualizácia jedného alebo viacerých diferenciálnych príznakov (vonkajšia charakteristika, vnútorná charakteristika, charakteristika podľa činnosti a spojenia s precedentným textom alebo precedentnou situáciou). V nami vybraných mediálnych správach o protiruských sankciách prevláda aktualizácia na základe vnútornej charakteristiky najznámejších záporných hrdinov ruskej literatúry 19. a 20. storočia: 1. „*Petro Porošenko bol presvedčivý rovnako ako Gogoľov hrdina – **Pavel Ivanovič Čičikov**, skupujúci „mŕtve duše", vedené v revíznom zozname ako živí roľníci [...].*" (*Segodnia.ru*, 17.02.2018). Prirovnaním ukrajinského prezidenta k hlavnej postave románu *Mŕtve duše* zareagoval autor článku na návštevu Petra Porošenka v Mníchove, kde mal žiadať svojich politických partnerov o predĺženie protiruských sankcií a finančnú pomoc pre Ukrajinu, za čo podľa autora článku ponúkal *„mŕtve duše"* v podobe „eurooptimizmu Ukrajiny, agresie Ruska a neskonalej vďačnosti Západu za uvalenie sankcií na Rusko". 2. „*Ruský*

miliardár Oleg Deripaska, ktorý sa ocitol na sankčnom zozname USA ako ***Ostap Bender*** *pod koňom, vyviazol ako* ***Bender*** *len s ľahkým šokom, všetko prepísal na príbuzných.*" (*Delovaja Stolica*, 05.06.2018). Meno hlavného hrdinu románovej dilógie I. Iľfa a J. Petrova *Dvanásť stoličiek* a *Zlaté teľa* „veľkého kombinátora" Ostapa Bendera je synonymom „šikovného podvodníka starej školy" (Dulebová, Cingerová, Hrčková 2016: 107) a prirovnanie Deripasku k nemu je viac ako výstižné. Oleg Deripaska zo strachu zo sankcií USA radšej prepísal všetok svoj majetok na príbuzných. Použitie precedentného mena v danom kontexte má zjavnú ironizujúcu a hodnotiacu funkciu. 3. „*Hoci senátor John McCain nie je* ***synom poručíka Šmidta****, ale admirála Johna Sydneyho McCaina, jeho podoba s* ***Michailom Samuelovičom Panikovským*** *je priam zarážajúca. Rovnako ako* ***Panikovský*** *„porušil konvenciu" tým, že spolu s 97 kolegami zo senátu a 419 kongresmanmi hlasoval za zavedenie protiruských sankcií.*" (*Federaľnoje agentstvo novostej*, 31.07.2017). Podľa textu románu I.Iľfa a J. Petrova *Zlaté teľa* Panikovský porušil konvenciu samozvaných detí poručíka Šmidta tým, že prekročil hranice územia, v ktorom mal vykonávať svoju zárobkovú činnosť profesionálneho podvodníka. V tomto prípade, podľa nášho názoru, je primárna pragmatická (odsudzujúca) a hodnotiaca (zosmiešňujúca) funkcia. 4. „*[...] medzi ruskou elitou ale prevládajú* ***Manilovci*** *[...]*"; „*Typ* ***Manilova*** *je živý a nezdolateľný.*"; „*Najlepšie by bolo, keby* ***Manilovci*** *z RF pochopili, že USA sankcie zavádzali, zavádzajú a budú zavádzať, či už na základe „aktu Magnického", alebo za „vpád" do Donbasu, za vrátenie Krymu domov, za Irán [...]*" (*Segodnia.ru*, 19.05.2018). Statkár Manilov, jedna z postáv Gogoľovho románu *Mŕtve duše*, sa v Rusku stal symbolom rojka, ktorý vytvára neuskutočniteľné, nereálne plány. Z toho vyplýva, že podľa autora článku je v Rusku veľa novodobých Manilovov, ktorí si, obrazne povedané, stavajú svoje vzdušné zámky bez ohľadu na realitu a snažia sa podceňovať možný dopad protiruských sankcií. Použitie daného mena plní súbežne hodnotiacu, kódovaciu, ale svojím spôsobom aj eufemistickú funkciu, nakoľko neochota priznávať fakty v ruskom lingvokultúrnom spoločenstve by mohla byť vyjadrená aj prívlastkami s oveľa negatívnejšími konotáciami.

5. „*Západ je ako* ***Michail Samuelovič Panikovský****: zo všetkých síl sa snaží žiť na účet iných, ale iní nechcú, aby Západ žil na ich účet, lenže Západ sa s tým nevie zmieriť, lebo má výbušný charakter.*" (*Ekonomika i my*, 15.01.2016). V tomto prípade autor článku v snahe modelovať obraz „prížívnickeho" postoja Západu v otázkach ekonomického smerovania a politiky sankcií, siahol po mene „lakomého vidieckeho podvodníčka, *človeka bez dokladov*" (Dulebová, Cingerová, Hrčková 2016: 110) Panikovského z jedného z najpopulárnejších románov I. Iľfa a J. Petrova *Zlaté teľa*.

Aktualizácia na základe vonkajšej podobnosti je menej častá, v jednom z excerpovaných článkov poslúžila vonkajšia charakteristika Panikovského na prirovnanie k zanedbanému vzoru šachového veľmajstra a politického oponenta Vladimíra Putina Garriho Kasparova: „*Keď som nedávno videl v televízii Kasparova, bol som šokovaný. Veď je to hotový* ***Panikovský*** *v piketovej veste*" (*Russkije novosti*, 19.03.2015).

Okrem priamych porovnávaní s literárnymi hrdinami sú časté odkazy na výroky knižných postáv, použité politikmi: „*Lavrov na otázku o súperení s USA odpovedal slovami* ***Ostapa Bendera****. Konkurenciu nikto nezrušil, veď konkurencia je, ako je známe, hnacím motor progresu, spolu so súkromným podnikaním, ako hovoril* ***Ostap Bender****.*" (*RBK*, 11.02.2018). Slovami Ostapa Bendera si ruský minister zahraničných vecí pomohol pri odpovedi na otázku v televíznom rozhovore, či sa kvôli ambíciám USA a Číny budú ich vzájomné vzťahy zhoršovať. „*Medvedev odpovedal Západu na zrušenie sankcií slovami* ***Wolanda****.*" (*RIA-Novosti*, 15.02.2016) Ruský premiér Dmitrij Medvedev v interview pre časopis *Times* siahol po citáte jedného z hlavných postáv románu Michaila Bulgakova *Majster a Margaréta* Wolanda („*Nikdy o nič neproste! Sami vám všetko ponúknu a sami vám všetko dajú.*") v súvislosti s možnou prosbou Ruska o zrušení sankcií Západu. V románe je Woland rozporuplnou osobou – na jednej strane je stelesnením Zla, na druhej strane je však symbolom múdrosti. V danom prípade ide skôr o pozitívne asociácie a spojenie s ním inak v politickom diskurze dosť sprofanovaného mena D. Medvedeva, pridáva poslednému na „intelektuálnej" váhe, a zároveň modeluje obraz „nezávislého" postoja Ruska a jeho sebestačnosti v očiach čitateľa.

Ako sme už spomínali vyššie, literárne precedentné fenomény reflektujúce vymyslené literárne mená sa v mediálnom diskurze vyskytujú omnoho častejšie. Reálne mená ruských spisovateľov sa aj v nami excerpovaných materiáloch používali len v súvislosti s odkazmi na ich diela alebo hrdinov ich diel: „*Dnešný pád cien ropy veď nebude trvať navždy. Pre Rusko je to priamy citát z mojej obľúbenej rozprávky* ***Arkadija Gajdara*** *Maľčiš-Kibaľčiš: „Len aby sme ešte ustáli deň a prečkali noc!"* (*Finansovaja gazeta*, 22.11.2014). Aj keď použitie mena klasika socialistického realizmu A. Gajdara nie je v tomto prípade metaforické, apelácia k nemu má svoj pragmatický význam, keďže meno populárneho detského spisovateľa socialistického obdobia (povinné čítanie vo všetkých ročníkoch sovietskej základnej školy) vyvoláva v čitateľoch staršej generácie pozitívne asociácie, a použitie precedentného mena *Maľčiš-Kibaľčiš*, ktoré je v ruskom lingvokultúrnom priestore už po desaťročia symbolom ľudskej odvahy, statočnosti, revolučného hrdinstva a plnej odovzdanosti vzletným ideám, plní ako hodnotiacu funkciu vynúteného hrdinstva v ťažkej situácii, tak aj zjavnú

funkciu pragmatickú, nanútenia recipientovi predstavy o nevyhnutnosti a opodstatnenosti daného (v tomto prípade ekonomického) hrdinstva.

Záver

Náš výskum, vykonaný na vzorke mediálneho diskurzu s politickou tematikou venovanou protiruským sankciám, ukázal, že väčšina precedentných mien sa objavila v kontexte výrazne negatívneho hodnotenia situácie, respektíve osobnosti, čo znamená, že kladných hrdinov literárnych diel v politickom diskurze vytláčajú negatívni hrdinovia, ktorí zosobňujú všetky ľudské negatívne vlastnosti. Nosnou funkciou precedentných mien tak bola hodnotiaca funkcia spojená s negatívnou emocionálnou funkciou. Mnohé z precedentných mien autori článkov použili už v titulku, čím zašifrovali obsah správy a upútali pozornosť čitateľa. Zároveň sa autorom vďaka premyslenému výberu jednotlivých literárnych hrdinov ako symbolov určitých vlastností podarilo poukázať na chyby, ako aj na správne konanie zvolených osobností, ale hlavne účelne modelovať v hlavách recipientov im potrebné hodnotové (axiologické) obrazy o ich činoch a výrokoch. Hlavné funkcie precedentných fenoménov (v našom prípade precedentných mien) sa v jednotlivých textoch prelínajú. Práve táto mnohorakosť ich robí mimoriadne atraktívnymi nielen pre autorov masmediálnych správ, ale aj pre recipientov, ktorí tak pristupujú na istý druh hry s textom, vymyslenej a predostretej autorom.

Literatúra

BOJARSKICH, O. (2008): *Precedentnyje fenomeny so sferoj-istochnikom „Literatura" v diskurse rossijskich pechatnych SMI (2004 – 2007 gg.).* Nižnij Tagil.

CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; HRČKOVÁ, K. (2016): *Glosár ruských lingvoreálií.* Bratislava: STIMUL.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka. Interkultúrny a lingvodidaktický aspekt.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

DULEBOVÁ, I.; CINGEROVÁ, N. (2017): *Ruské lingvoreálie.* Bratislava: Univerzita Komenského.

DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2017): Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky. In: *XLinguae*, Vol. 10, No. 2, s. 51-62.

GUDKOV, D. (1998): Precedentnoje imja v kognitivnoj baze sovremennogo russkogo jazyka. In: *Jazyk, soznanije, kommunikacija*. Vyp. 4, Filologija. Moskva. s. 82-93.
GUDKOV, D. (1999): *Precedentnyje imena i problemy precedentnosti.* Moskva: Izdateľstvo MGU.
GUDKOV, D. (2003): *Teorija i praktika mezhkuľturnoj kommunikacii.* Moskva.
GUDKOV, D.; KRASNYCH, V.; ZACHARENKO, I. (1997): Kognitivnaja baza i precedentnyje fenomeny v sisteme drugich jedinic i v kommunikacii. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 9. Filologija, No. 3, s. 65.
GUDKOV, D.; KRASNYCH, V.; ZACHARENKO, I. (1997): Nekotoryje osobennosti funkcionirovanija precedentnych vyskazyvanij. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 9. Filologija, No. 4, s. 104.
KARAULOV, J. (1987): *Russkij jazyk i jazykovaja lichnosť.* Moskva.
KRASNYCH, V. (2002). *Etnopsycholingvistika i lingvokuľturologija: kurs lekcij.* Moskva: Gnozis.
NACHIMOVA, J. (2007): *Precedentnyje imena v massovoj kommunikacii.* Jekaterinburg.
NACHIMOVA, J. (2011): *Precedentnyje onimy v sovremennoj rossijskoj massovoj kommunikacii: teorija i metodika kognitivno-diskursivnogo issledovanija.* Jekaterinburg.
SIPKO, J. (2011): *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie.* Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
VIROSTKOVÁ, A. (2008): Precedentné fenomény v ruskej reklamnej tlači. In: *Médiá a text II*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 259-266.

Kontakt:

Mgr. Katarína Jalová

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: katarina.jalova@uniba.sk

Vytváranie obrazu EÚ prostredníctvom literárnych precedentných výrazov v ruskom politickom diskurze

Irina Dulebová

Abstract

Creating an Image of the European Union through the Precedent Literary Expressions in the Russian Political Discourse. *Following study focuses at the key Russian precedent literary expressions which serve as a means for the construction of image of the European Union in the Russian political discourse of the 21st century. First and foremost, the study observes discursive persuasive strategies of using the precedent literary expressions and mainly the functions, which they fulfil in the text. The study focuses on their contemporary semantics, including possible resentimatizations and desentimatizations. The object of our analysis involves methods through which the literary expressions can be actualized (contamination, substitution, exclusion, or insertion of components).*

Kľúčové slová: precedentný výraz, politický diskurz, pragmatický potenciál, novinový titulok, lexikálna transformácia.
Keywords: precedent expression, political discourse, *pragmatic potential,* newspaper heading, lexical transformation.

Úvod

V súčasnej dobe, ktorá sa právom „*pýši"* prívlastkami postfaktuálna a postpravdivá („post-truth") sa do popredia záujmu diskurzných analytikov zákonite dostávajú jazykové stratégie aktérov mediálneho a politického diskurzu. Následkom ich premyslených a sofistikovaných manipulačných stratégií a jazykových taktík sa v spoločnosti často tvoria názory a postoje aj na základe skreslených informácií, dezinformácií či až konšpiračných teórií. „Vhodným spôsobom" a pod určitým uhlom podané informácie majú za následok súčasný stav, keď ľudia prestávajú veriť objektívnym faktom a oslovujú ich nepodložené hypertrofované emócie autorov mediálnych a politických správ či populisti (Štefančik, Dulebová 2017: 55). Viacerí bádatelia v oblasti politickej a mediálnej lingvistiky (pozri Blaho 2015:70; Gajarský 2012:439; Gazda 2018:18; Grigorjanová 2015:

131; Guzi 2016: 140) pritom konštatujú, že nadbytok lingvokulturém (medzi ktoré patria aj precedentné fenomény) v politickej komunikácii vedie k tomu, že vecná analýza sa nahrádza emóciami a autori vplývajú na recipienta nie silou a fundovanosťou argumentov, ale pôsobivosťou obrazov už vytvorených a zakódovaných v kultúrnej pamäti jazykového spoločenstva, čiže emocionálne, čo značne ochudobňuje objektivitu následného vnímania sociálnej, ekonomickej a politickej reality zo strany recipienta.

Funkcie precedentných výrazov v politickom diskurze

V najnovších ruských filologických výskumoch sa precedentné fenomény definujú ako pomerne pravidelne sa realizujúce jazykové jednotky, ktoré v konkrétnej kultúre kódujú základné etnokultúrne reálie s bohatým a typickým obsahom, ako základné elementy kognitívnej bázy, ktorá je súhrnom všetkých vedomostí a predstáv ľudí hovoriacich daným jazykom.

Podľa J. Sipka za precedentné fenomény treba považovať „lingvokultúrne jednotky, ktoré sú v konkrétnom etnokultúrnom prostredí natoľko ustálené a známe, že vytvárajú stabilné sociálno-komunikačné modely ako hodnotové východisko pri opise aktuálnych reálií“ (Sipko, 2011: 34). Ide o špecifické spôsoby jazykovej prezentácie vnímania sveta daným etnikom, jazykové kódy etnokultúry, abstrahované vnímanie určitých entít a dokonca aj vymyslených, imaginárnych postav, u ktorých „dokážeme nájsť také vlastnosti, ktoré fiktívne objekty ani neexemplifikujú, ani nekódujú, no napriek tomu by sme nepochybovali o tom, že ich v nejakom zmysle majú“ (Zouhar 2017: 151).

Práve okamžitá rozpoznateľnosť, obraznosť, ustálenosť a dobrá zrozumiteľnosť precedentných fenoménov ich robí obzvlášť príťažlivými jazykovými nástrojmi v rôznych typoch diskurzov (najmä v mediálnom a politickom), v ktorých sa dnes využívajú čoraz aktívnejšie so zámerom upútať pozornosť, axiologicky nasmerovať, zdôrazniť podstatu sprostredkovanej myšlienky a prehĺbiť jej emotívny vplyv na recipienta (Dulebová, Cingerová, 2017:19). Precedentné fenomény ako hyperonymický, zastrešujúci pojem označujúci rozličné javy precedentnosti sa dnes v Rusku ako predmet lingvokulturologického skúmania rozdeľujú na precedentné texty, precedentné mená, precedentné situácie a precedentné výrazy, aj keď o otázke obsahovej štrukturalizácie pojmu sa zatiaľ diskutuje.

Precedentná výpoveď (výraz) sa vníma ako „reprodukovateľný produkt rečovo-kognitívnej činnosti, ukončená jednotka, ktorá môže aj nemusí byť predikatívna. Je to zložitý znak, ktorého celkový význam sa nerovná súčtu významov jeho jednotlivých komponentov, posledný je vždy „širší“ než

jednoduchý súhrn významov“ (Гудков, Красных, Захаренко, 1997: 65). K precedentnej výpovedi patria citácie z textov rôzneho charakteru, dobre známe výroky historických osobností, okrídlené výrazy, aforizmy.

V nasledujúcom výskume sa sústredíme na národno-precedentné (známe každému predstaviteľovi daného lingvokultúrneho spoločenstva) výrazy literárneho pôvodu, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri diskurznom konštituovaní politických entít a udalostí. Metodologicky sa budeme opierať o jednu z najrozpracovanejších teórií o fungovaní precedentných fenoménov a ich funkciách ponúkanú J. Nachimovovou, ktorá prichádza k záveru, že precedentné fenomény sa podieľajú na utvrdení spojitosti, celistvosti, pragmatického smerovania a intertextualite každého textu. Výklad obohacujú intelektuálnym zafarbením, formujú nové interpretácie, osobitným spôsobom modelujú súčasné udalosti pomocou historického a kultúrneho kontextu. Na základe rozsiahlej analýzy zaraďuje k hlavným funkciám precedentných fenoménov persuazívnu, kognitívnu, eufemistickú, modelujúcu, pragmatickú, komunikatívnu, expresívnu, nominatívnu, hodnotiacu, konsolidačnú, identifikačnú a kódovaciu (Нахимова, 2007: 47).

Samozrejme, že vymenované funkcie precedentných fenoménov sa realizujú komplexne, aj keď v určitých kontextoch nie je vylúčená dominancia jednej z nich (Hriviková 2017: 75), treba ich však vnímať nie z aspektu určitého textu, ale z hľadiska stratégií určitého diskurzu (politického, mediálneho a pod.). Napríklad populárny výraz sovietskeho obdobia *мышка-нарушжка* (zložitá jazyková hra, transformácia a kontaminácia mena známej rozprávkovej postavičky *мышки-норушки* a výrazu tajných služieb *нарушжное наблюдение* s výsledným významom „nenápadné sledovanie“) sa dnes široko používa v politickom diskurze, pričom sa prevažne realizujú funkcie eufemistická (odľahčenie negatívneho pojmu), expresívna (obraznosť rozprávkovej postavičky) a kódovacia (pochopí len recipient, ktorému je to primárne určené).

Najčastejšie do popredia vystupuje hodnotiaca funkcia, prevažne so zámerom emocionálneho hodnotenia, v zásade sa pritom nenárokuje na presnosť a logiku formulácie, ale vyjadruje sa predovšetkým subjektívny vzťah autora. Napríklad novinový titulok Смесь французского с нижегородским v článku, ironizujúcom rusofíliu Francúzov (http://www.russianireland.com) je alúziou na precedentný vyraz смешение *языков* французского с нижегородским *z* Útrap z rozumu *A. S. Gribojedova. V danom prípade plní precedentný vyraz úmyselne prenesený do iného tematického kontextu okrem hodnotiacej funkcie (poukázania na nemiestnosť a nelogickosť daného javu, teda hyperbolizovanej rusofílie Francúzov) aj estetickú funkciu, vyvolávajúcu metaforickú, obraznú*

asociáciu s čítankovým textom, ktorý je z detstva notoricky známy každému Rusovi.

*Dôležitá je aj modelujúca funkcia, ktorá formuje predstavy o okolitom svete v tvare určitého modelu, jazykového obrazu sveta nositeľov určitého jazykového spoločenstva. Zamyslime sa napríklad, čo vypovedá o modeli ruského jazykového obrazu sveta a preferencii hodnôt ruský precedentný výraz vyjadrujúci spoľahlivosť/nespoľahlivosť človeka: я бы с ним в разв**е**дку пошёл/ я бы с ним в разведку не пошёл (dosl. nešiel by som s ním na výzvedy – t. j. ja mu nedôverujem). Dovolíme si tvrdiť, že toto je najkľúčovejší výraz na označenie ľudskej spoľahlivosti, ktorý napadne takmer každému nositeľovi ruského jazyka. Samozrejme, nájdu sa aj synonymické výrazy, ale tie ťažko porovnať s absolútnou dominanciou výrazu я бы с ним в разведку не пошёл v ruskom kolektívnom jazykovom vedomí. Slováci používajú na označovanie spoľahlivosti človeka prevažne situačne neutrálne dať za niekoho ruku do ohňa – dať za niekoho krk/hlavu. Keď si v duchu predstavíme dejiny Ruska a dejiny Slovenska čo do množstva vojenských konfliktov, početnosti a významu armády v historickej retrospektíve a pod., je jasné, že myšlienka o precedentných fenoménoch ako hotových vzorcoch, modeloch, jazykových kódoch celej histórie a kultúry príslušného lingvokultúrneho spoločenstva je naplnená reálnym obsahom, ktorý možno potvrdzovať a vysvetľovať na množstve podobných príkladov s „vojenskou symbolikou" a civilnou sémantikou (отб**о**й воздушной трев**о**ги vo význame, že niečo prestalo byť aktuálne; война в Крыму, всё в дым**у** vo význame chaos, neporiadok; велик**а** Россия, а отступ**а**ть н**е**куда vo význame idem na vec, cúvnuť naspäť je nemožné, začaté musí byť bezpodmienečne dokončené; все ушл**и** на фр**о**нт dnes v ironickom význame všetci sa niekam vyparili; или грудь в крест**а**х или голов**а** в кустах vo význame risk je zisk) (Dulebová 2015: 34).*

Pragmatická funkcia sa prejavuje v snahe ovplyvňovať adresáta, meniť jeho obraz sveta, nanútiť určitý systém hodnôt. Neprehliadnuteľná je aj funkcia estetická: precedentné fenomény recipient vníma ako prejav estetického hodnotenia sveta, pretože upútavajú pozornosť práve nezvyčajnou formou vyjadrovania. Niektorí odborníci konštatujú, že vnímanie precedentných fenoménov je často analogické vnímaniu metafory, ktorá je jedným z hlavných prostriedkov estetického pôsobenia. Kódovacia funkcia slúži na zisťovanie a realizáciu spoločného v mentálnej a verbálnej výbave autora a percipienta, ktorý sa tým, že chápe všetky konotácie použitého precedentného fenoménu, stáva svojím, čím sa vytvára svojrázny okruh ľudí rovnako zmýšľajúcich, s rovnakými názormi, teda daná funkcia je mimoriadne dôležitá vo fungovaní diskurznej opozície *svoj verzus cudzí*. Funkcia jazykovej hry pomáha upútať pozornosť, pretože autor svojím

spôsobom akoby dával adresátovi malú hádanku. Radosť a podvedomá intelektuálna spokojnosť adresáta, ktorý tejto hádanke hneď porozumie, značne prispieva k jeho úprimnému, spontánnemu záujmu o text, čím sa komunikácia stáva menej formálnou. Dosť často sa v súvislosti s precedentnými fenoménmi spomína aj eufemistická funkcia, ktorá pomáha zjemniť podstatu povedaného, vyjadriť nevyhnutnú informáciu menej agresívnym spôsobom.

Vytváranie obrazu EÚ prostredníctvom precedentných výrazov

Záujem súčasnej politickej lingvistiky o princípy a zákonitosti fungovania precedentných fenoménov v politickom diskurze je opodstatnený, pretože prostredníctvom nich sa demonštrujú kultúrne hodnoty súčasnej epochy, ich percepcia a objektivizácia spoločnosťou, mentalita nositeľa lingvokultúry a obraz sveta, zakomponovaný v nacionálnom charaktere (pozr. Stradiotová 2017: 135; Seresová 2017: 18; Spišiaková 2017: 177; Nemethová 2016: 320). Jedným z najrozšírenejších prostriedkov zvyšovania expresivity politického diskurzu je aj transformácia (aktualizácia) precedentných fenoménov, teda úmyselné porušovanie ich sémantickej alebo štruktúrnej celistvosti, keďže často len metódou „prerobenia“ a adaptácie pôvodného ustáleného spojenia autor textu môže bezprostredne realizovať svoju diskurznú stratégiu. K najrozšírenejším spôsobom transformácie precedentných výrazov v politickom diskurze dnes patrí substitúcia (zámena) komponentov, doplňovanie komponentov, vynechávanie komponentov a kontaminácia.

V procese analýzy konštruovania obrazu EÚ v súčasnom ruskom politickom diskurze (na príklade titulkov mediálnych článkov s politickou tematikou) bolo pre nás v prvom rade zaujímavé sledovať projekciu a modifikáciu tých výrazov, ktoré sa pôvodne vzťahovali na stereotypné vnímanie samotného ruského priestoru, a aj dnes tradične zohrávajú dôležitú úlohu v rámci konštruovania základnej architektúry ruského semiotického priestoru (Cingerová 2016: 67).

V prvom rade máme na mysli notoricky známy citát *умом Россию не понять, аршином общим не измерить* (z básne F. I. Tutčeva), poukazujúci na osobitú cestu Ruska a ojedinelosť ruského kultúrneho archetypu. Titulky ruských novín dnes spôsobom substitúcie a doplňovania komponentov predkladajú čitateľovi jazykovú hru, ktorej primárna funkcia je pragmatická (poukázanie na zásadné rozdiely medzi európskymi štátmi a Ruskom) a modelujúca (obraz Európy vo vedomí recipienta ako niečo cudzie, nepochopiteľné): *Умом Европу не понять* (https://rg.ru); *Умом*

Европу не понять, аршином русским не измерить (http://www.spbdeti.org). V nadväznosti na daný populárny precedentný vyraz sa môžeme stretnúť aj s oveľa zložitejšou jazykovou hrou, ktorá okrem iných plní primárne kódovaciu funkciu (dôležitú vo fungovaní diskurznej opozície *svoj verzus cudzí*): *Привет от тов. Тютчева. Когда нам снова откроют Европу*? (http://www.aif.ru).

Jedným z najpopulárnejších ruských okrídlených výrazov, skôr apokryfickým než autorským (aj napriek tomu, že jeho autorstvo striedavo pripisujú raz Gogoľovi, raz Karamzinovi alebo Saltykovovi-Ščedrinovi), je výraz *У России две бед**ы*** – *дурак**и*** *и дор**о**ги* (Prekliatím Ruska sú dve veci: hlupáci a cesty). Jeho priame, transformované a aktualizované politické a mediálne využitie v hodnotiacom ironickom, ale aj modelujúcom (konštatujúcom) význame je doslova nespočetné, v súčasnej dobe ale môžeme sledovať jeho sémantickú transformáciu s novým vektorom, už nie vo vzťahu k Rusku, ale k EÚ: *В Европе две беды: «Аллах Акбар» и «Слава Украине»* (http://новости-украины.ru); *Две беды Прибалтики. Латвийские власти просят у ЕС денег на дороги* (http://allpravda.info); *У НАТО две беды: Трамп и Путин* (http://rusvesna.su/news/); *Три европейские проблемы: дураки, дороги и танковая дивизия* (https://pravdoryb.info); *Дураки и дороги в Европе: техника США снова застряла на польской трассе* (https://news-front.info); *Европейские "дураки и дороги" остались примерно теми же самыми, что и 150–200 лет назад за вычетом технического прогресса* (https://life.ru).

Príznakmi tradične veľkého rozpätia moci v Rusku sú kult moci alebo kult osobnosti, viera v dobrého cára, v spravodlivého lídra štátu a pod. Všetky tieto príznaky sú v Rusku aj v súčasnosti explicitne prítomné (Duleba 2016: 124), a preto najznámejšie precedentné výrazy z ruskej literatúry, poukazujúce na rozšírenú predstavu o svojráznosti ruskej demokracie na všetkých úrovniach nestrácajú svoju aktuálnosť. K snáď najznámejším patrí *Вот приедет барин, барин нас рассудит* (Príde milosťpán, ten nás rozsúdi, z poémy N. A. Nekrasova *Zabudnutá dedina*, používa sa, keď sa poukazuje na otrockú mentalitu, nesamostatné zmýšľanie a spoliehanie sa na „milosťpána“, báťušku cára, dobrého panovníka, vyššiu autoritu) (Dulebová, Cingerová, 2017: 207). V titulkoch súčasných článkov s politickou tematikou sme ale našli aj množstvo aktualizácií daného výrazu vo vzťahu k Európe: *«Барыня» приехала! Меркель всех рассудит как выдающийся политик и уважаемый руководитель страны, на плечах которой держится весь Евросоюз* (https://inosmi.ru); *Западные СМИ о Путине: Вот приедет барин – барин нас рассудит (*https://newinform.com); *Молдова пойдет на поклон к Европе:* «*Барин нас рассудит*!» (https://ru.sputnik-news.ee); *Вот приедет барин, барин нас рассудит:*

Польша просит Америку наказать европейцев за "Северный поток-2" (https://ru.sputnik-news.ee).

Ako vidíme na príklade týchto troch populárnych precedentných výrazov, ich zapojenie do politického diskurzu zahŕňa jednak vrstvu sústreďujúcu v sebe ich pôvodný, kritický až satirický (vo vzťahu k Rusku) motivovaný význam, jednak novú vrstvu s jeho ironickým prehodnotením v diskurze o Európskej únii.

Okrídlenou je v Rusku aj fráza *В Греции все есть* (v Grécku je všetko, výraz z filmu *Svadba* natočeného na motívy rovnomennej poviedky A. P. Čechova, kde grécky cukrár takto odpovedá na zvedavé otázky o tom, čo všetko majú v Grécku. Prenesene sa výrok používa na označenie života prosperujúceho človeka alebo ironicky ako glorifikácia nejakej krajiny, rodiny, mesta, kraja a pod.). Pritom Grécko ako také sa už vôbec nemá na mysli. Zaujímavé ale, že v nami analyzovaných titulkoch článkov s politickou tematikou sa všetky aktualizácie daného výroku vzťahovali na Grécko ako jeden zo štátov EÚ: *В Греции все есть: освобождение от диктатуры ЕС или евромайдан?*(https://novayagazeta.ru); *В Греции, несмотря на кризис, все есть* (www.kp.ru); *В Греции все есть, но греки хотят найти еще нефть и газ* (https://www.rbc.ru/economics); *В Греции есть все. Кроме денег* (https://www.novayagazeta.ru); *История дня. Как греки собрались и решили, что теперь в Греции точно будет все* (http://rus.delfi.lv/news).

Aj napriek zmene sociálnej a politickej paradigmy, v súčasnom politickom a mediálnom diskurze (na príklade mediálnych textov uverejnených ako v provládnych periodikách, tak aj periodikách produkujúcich opozičný diskurz) nachádzame množstvo okrídlených výrazov sovietskej epochy, tzv. sovietizmov (vrátane známych citátov zo sovietskej literatúry, taktiež tradične vnímaných ako súčasť sovietskeho ideologického kódu) (Mertová 2015: 89). Napríklad, populárny vyraz *Впереди планеты всей* (Predbehli sme celú planétu, z básne J. Vizbora, ironicky o oficióznom pseudopatriotizme, o výdobytkoch pochybnej úrovne a kvality) sa aktualizuje (prevažne v hodnotiacom ironickom kontexte) aj v súčasnom diskurze o Európskej únii: *Бундестаг пугают призраком российского хакера: немецкие СМИ в плане русофобии сейчас впереди планеты всей* (http://svpressa.ru); *Впереди планеты всей: Эстония переходит на бесплатный транспорт* (https://ru.sputnik-news.ee); *ЕС хочет быть впереди планеты всей в борьбе с глобальным потеплением* (https://www.novayagazeta.ru); *Франция впереди планеты всей в борьбе с интернет-пиратством* (http://ru.rfi.fr); *Европа впереди планеты всей внедряет BEPS. Но далеко не эффективно* (https://offshorewealth.info);

Впереди планеты всей: Европа удерживает лидерство в области онлайн-пиратства (http://mediasat.info); *О Европе без будущего: По уровню пессимизма Европа впереди планеты всей* (www.kp.ru). Ako vidíme, napriek zmene spoločenskej situácie sovietizmy literárneho pôvodu doteraz rotujú vo verejnom diskurze, čím sa sústavne otvára pomyselný sovietsky konceptuálny priestor. Signifikantné však je, že sa pritom prevažne modifikuje kánonická výpoveď, čím sa docieľuje estetický efekt, zvyšuje sa expresivita fragmentu, ale aj jeho informačná nasýtenosť (Cingerová 2017: 373).

Záver

Odborníci v oblasti politickej lingvistiky, ktorí sa zaoberajú komparatívnym výskumom používania precedentných fenoménov v rôznych jazykoch, konštatujú, že v ruskom diskurze sa s okazionálnymi transformáciami stretávajú častejšie než v iných jazykových areáloch, rovnako aj to, že precedentné mená a výrazy literárneho pôvodu sa v ruskom diskurze používajú oveľa častejšie (v nezmenenej, ale aj v modifikovanej podobe), aj keď samozrejme aj iné jazykové areály (nevynímajúc slovenský) máju svoje výrazné literárne precedentné mena, výroky a texty (pozr. Vojtech 2013:134).

Na základe nášho výskumu *fragmentov mediálneho a politického diškurzu, ktoré sa v praxi sústavne* prelínajú (pozri Štefančík 2016: 33*;* Alefirenko 2015:15*;* Macho 2013:9; Šušol 2012: 48*) sa dá povedať, že* v procese využívania precedentných výrazov aktérmi politického a mediálneho diskurzu nejde o preferenciu jednej z funkcií, ale skôr o hierarchiu hore analyzovaných funkcií a o možnom dominantnom postavení jednej z nich. Komunikačné úlohy precedentných výrazov sa v tomto smere realizujú z rôznych strán. Precedentné výroky postavené na základe obrazotvornosti zvyšujú výraznosť textov, lebo ovplyvňujú nie logickú, ale emočnú stránku vnímania. Funkcia hodnotenia javu/situácie sa prejavuje v tom, že používanie precedentných výrokov si nenárokuje logiku a analýzu obsahu, ale vyjadruje subjektívny vzťah autora pomocou zhutnených kultúrnych stereotypov lingvokultúrneho spoločenstva. Prostredníctvom nich sa u recipienta tvoria určité normy, hodnoty a vzory, výhodné pre zámer autora.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA *Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom ruskom verejnom diskurze 1/0539/17*.

Literatúra

ALEFIRENKO, N. (2015): Language as a State of Ethno-Cultural Consciousness. In: *XLinguae.* vol. 8, n. 3, pp. 2-18.

BLAHO, M. (2015): Manipulatívny rozmer ruského a slovenského politického diskurzu. In: *Hľadanie ekvivalentností VIII.* Prešov: FF PU v Prešove, pp. 68-73.

CINGEROVÁ, N. (2017): K sovietizmom a ich funkcii v súčasnom ruskom diskurze, In: ORGOŇOVÁ, O. et al.: *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*, Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 369-378

CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, pp. 65-79.

CINGEROVÁ, N., DULEBOVÁ, I. (2017): *Ruské lingvoreálie.* Bratislava : Univerzita Komenského.

DULEBA, A. (2016): The „New Normal" in Russian Foreign Policy Thinking. In: *New Perspectives*, vol. 24, n. 1/2016, pp. 122-127.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkultúrny a lingvodidaktický aspekt.* Bratislava: UK.

GAJARSKÝ, L. (2012): Vyjadrenie postoja autora v publicistickom texte In: *Vzdelávanie – kultúra – duchovnosť : od homo loquens k homo spiritualis,* Prešov : CUBE consulting, pp. 435-441.

GAZDA, I. (2018): Online Comments as a Tool of Intercultural (Russian–Czech) "Anti-Dialog" In: *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, Vol. 12, Issue 1, pp. 1-21.

GRIGORJANOVÁ, T. (2015): Dynamické procesy v slovnej zásobe súčasnej ruštiny a slovenčiny. In: *Hľadanie ekvivalentností VIII*. Prešov: FF PU v Prešove, pp. 124-137.

GUDKOV, D.; KRASNYCH, V.; ZACHARENKO, I. (1997): Kognitivnaja baza i precedentnyje fenomeny v sisteme drugich jedenic i v kommunikacii. In: *Vestnik moskovskogo universiteta.* Vol. 9. Filologija, No 3., pp. 61-83.

GIZI, L. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie,* Bratislava: EKONÓM, pp. 135-149.

HRIVIKOVÁ, T. (2017): Precedent phenomena as a reflection of national cultures. In: *Foreign languages in changing times VII*. Bratislava: EKONÓM, pp. 74–78.

MACHO, M. (2013): Propagandistickosť ako imanentná vlastnosť jazyka politického diskurzu. In: *XLinguae* vol. 6, n. 1, pp. 3-13.

MERTOVÁ, N. (2015): Ruský jazyk a jeho podoby v XX. storočí In: *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí.* Prešov. pp. 82-63
NACHIMOVA, N. (2007): *Precedentnyje imena v massovoj kommunikacii.* Jekaterinburg: UGPU.
NÉMETHOVÁ, I. (2016): The Discourse of Multiculturalism and Integration in Britain. In: ŠTEFANČIK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, pp. 312-326.
SIPKO, J. (2011): *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie.* Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
SERESOVA, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, pp. 28-46.
ŠTEFANČÍK, R., DULEBOVÁ, I. (2017): Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky In: *Xlinguae.* 2017, No. 2. pp. 51-62.
STRADIOTOVÁ, E. (2017): Jazyk politického blogu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, pp. 133-139
SPIŠIAKOVÁ, M. (2017): Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, pp. 171-181
ŠUŠOL, J. et al. (2012): *Informačná politika.* 2. vyd. Bratislava: STIMUL.
VOJTECH, M. (2013): *Tvorcovia literatúry a literárnej histórie.* Bratislava: Univerzita Komenského.
ZOUHAR, M. (2017): Fiktívne objekty a ich vlastnosti In: *Organon F.*, Vol. 24, pp. 132-152.

Kontakt:

Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.

Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: irina.dulebova@uniba.sk

Pro-Brexit and anti-Brexit Slogans as a Reflection of the British Political Discourse

Tatiana Hrivíková

Abstract

The article discusses the outcome of the United Kingdom European Union membership referendum 2016 from the perspective of the language used before, during and after its realisation. The political atmosphere, the arguments of the two major campaigns in favour and against Brexit are evaluated and the consequences of the involvement of various stakeholders are discussed.

Keywords: Brexit, European Union, campaign, slogan, media.

Introduction

The year 2016 was a crucial one for both the European Union and the UK. Based on the political atmosphere in the United Kingdom, the then Prime Minister David Cameron announced and carried out a referendum concerning the membershp of UK in the EU. The outcome of the referendum was surprising for all parties involved. Even those who supported Brexit were cought unprepared when the results were announced.

The article discusses the linguistic aspect of the whole period associated with, leading to and immediately after Brexit, especially the various slogans used by the Brexiteers and their opponents, the Remainees. The role of the media is also pointed out, as they provided a major communication channel between the champions of both camps and the general public.

Referendum - the beginning of Brexit

The Referendum about the European Union Membership took place on June 23rd, 2016 across the UK and Gibraltar. To understand the whole process, it is appropriate to clarify the meaning of the term referendum. *The Cambridge Advanced Learner's Dictionary* explains a referendum in the following manner:

> *"- a vote in which all the people in a country or an area are asked to give their opinion about an important political or social question."* (CUP, 2008)

In this case, the voters were asked whether the UK should remain in the European Union or leave the EU. A referendum usually brings up questions about the manner how it will be run and what rules will be applied. These rules can vary through countries, cultures and types of referendum. A referendum has usually more stages, some of them take place before, and some after the voting day. According to the document posted by the Electoral Commission "in the run up to a referendum, there is a formal campaigning period called the 'referendum period'. During this period, rules on campaigning, spending and finances apply" (Commission 2017). The parties engaged in a referendum are usually not only the voters and campaigners but also the media. In the EU Membership Referendum, the key figures consisted of campaigners supporting Vote Leave on one side, Vote Remain on the other, British citizens and the media.

The intention to hold a referendum resulted from the general election in 2015, in which the UK Government published its programme including the referendum arrangement proposal. However, a particular concern emerged about the actual reason behind the idea. Lacina et al. suggest, that the promise for a referendum was part of the Conservatives' election campaign. They argue that Brexit results from the correlative relationship between cause and effect. They stress that the cause can be seen in Cameron's effort to win the National Parliamentary elections with a light populistic promise to hold a referendum about Great Britain's stay in the EU (Lacina 2016).

The bill was passed into law in December 2015 after The House of Commons submitted it in June 2015 and they succeeded by the majority of 554 MPs to 53. Although Cameron initiated the referendum, he was one of the key figures who promoted staying in the EU, as well as Chancellor George Osbourne and almost the whole Cabinet in office (Halligan 2017).

Cameron promised that if the population votes to leave, he will resign from the post of Prime Minister. He abided to his promise and resigned shortly after the results were announced. Theresa May, one of the MPs of the Conservative Party became his successor. May assumed her new duties and, despite the fact that she personally wanted to stay the UK part of the EU as well, started to negotiate the terms of leaving in order to fulfil the will of the citizens.

Reasons for the referendum

The demand for a referendum emerged due to numerous reasons but there appeared opinions stating that the British did not know what they really voted for. A particular concern was, according to Nick Clegg, that many people voted solely because they felt the duty to do so, even though they were uneasy to make such important decisions (Clegg 2017).

On the other hand, Outhwaite identified different reasons for the high turnout - *"Voters were undoubtedly motivated by the quality of life, the fate of economy and the state of UK institutions e.g. its welfare system, the NHS and at last legal autonomy"* (Outhwaite 2017). He further evaluated the aspect of nationalism as a very decisive factor. According to him, there emerged even some elements of xenophobia as well. Prior to the referendum, statements appeared that the migrants were "sponging" benefits off the state, and some strains of pure racism were encouraged to vote 'Leave'. He continues that some people perceived immigrants as the ones who displaced the native working class from its rightful employment and access to school places (Outhwaite 2017).

If we want to describe further factors of the demand for referendum, we have to look back in the history. The idea of a withdrawal does not seem to be new. Britain's first application to the European Economic Community (EEC) in 1961 was vetoed by France. Its second attempt to join in 1973 was successful and it even reinforced by a referendum on continued membership in 1975 with a 67% approval rating in ballots. Since then, there has been a consistent majority of the UK population in favour of remaining in the EEC and the EU. Withdrawal was firstly addressed by the members of the Labour Party and Trade Union officials in 1970's and for the second time, in 1980's. The idea was then raised by the Conservative Party members; however, the results did not bring any changes to the membership.

The first significant attempt for change was brought up by a then newly-created (1993) UK Independence Party (UKIP) which converted the 'EU withdrawal' to an issue of nationalism and immigration. It is believed that this strategy divided UK's social classes and led to a consistent demand for change, which was reflected in the referendum results.

Concerning the referendum, there appeared questions about the accuracy of the referendum conduct. *The Electoral Commission* researched the public opinion asking whether the citizens thought that the conduct of the referendum campaigns was fair and balanced. Again, the media had an important role in the evaluation of the campaigns. According to the collected data 52 % of respondents disagreed with the statement that the conduct of the referendum was fair and balanced. Another 34 % disagreed strongly. By comparison,

34 % agreed and only 12 % agreed strongly. The reasons behind such perception were that the conduct of campaigns was either very one-sided and biased (31 %), or that the information was misleading (31 %). Public commentary about the accuracy behind the campaigns continued also after the results were announced. The debate stretched from MP's to the citizens of the UK. (The Electoral Commission Report, 2017). This indicates that although the campaigns were strong, they were not regarded as completely accurate and objective. Moreover, many respondents stated that the campaigns were not balanced and that one of them predominated. The 'power' of the Leave media campaign therefore may be one of the key reasons why the British citizens ultimately voted for Brexit.

Leave campaign

W. Outhwaite, author of the book *Brexit: Sociological Responses* (2017) examined the two leading pre-referendum campaigns, investigating the positives and negatives. In his work he stated that the Leave campaign was more successful, because they were able to make a positive case for their goal. The campaign for Leave was accompanied by various slogans such as 'Let's take back control!', 'We want our country back!', or 'Put Britain first!' which, eventually, carried the point more effectively than those of Remain campaign. Outhwaite (2017) refers to the campaign as more positive and optimistic, oriented towards the development of a positive future for the UK.

The most significant advocate of the Vote Leave movement was probably Boris Johnson, the former Mayor of London. He was supported by 128 MPs from the Conservative Party. Johnson is known for his sharp criticism and open and direct statements. Because of that, he seemed to be the most discussed advocate of the campaign. Johnson claimed that Brexit would bring the UK more prosperity and independence and less bureaucracy and costs. (Riley-Smith, 2016). He preserved his rhetoric also after the referendum: *"The world believes in Britain after Brexit and so should you, says Boris Johnson"* (Doherty 2018).

The central slogan of the Leave campaign was according to media experts a key element of their success. The slogan 'TAKE BACK CONTROL' was alluring and vague enough, based on emotions. It effectively combined not just a sense of a positive future, though never defined or elaborated, but also suggested a sense of rightful ownership. Moreover, it helped to mobilize the support of anti-establishment voters who felt let down by their politicians. As Tim Haughton from University of Birmingham stated:

> *"The Brexit referendum, as referendums are so often, was only driven in part by the question on the ballot paper. Frustrated by the sense that the political class had failed them, many ordinary citizens took the opportunity to vent their fury"* (Haughton 2016).

The so called Brexiteers primarily warned citizens about the steady enlargement of the EU that could pose a threat to Britain. The accession of new countries would, according to them, bring another tide of immigrants (Kačmár 2016). The major argument was that nearly 89 million people are waiting to enter the EU - Albania, Serbia, Montenegro, Macedonia and most importantly, Turkey, and many of them will try to get into the UK. On their webpage, the Leave campaigners listed the following advantages of the Brexit:

- UK will be able to save £350 mill. a week
- We will be in charge of our own borders
- We can control immigration
- We'll be free to trade with the whole world
- We can make our own laws

On the other hand, they warned the public about the consequences of refusing Brexit:

- The EU is expanding
- EU will cost us more and more
- Immigration will continue to be out of control
- We'll have to keep bailing out the €
- The European Court will still be in charge of our laws (Elliott, 2015)

The main argumentation of Leave campaigners was that the UK contributed to the EU far more than it received in return. Additionally, the domestic problems in Britain were believed to be either *"caused, or at least exaggerated by the EU"*. Outhwaite further claimed that the Brexit campaign leaders made various statements e.g. that the UK sends £350 Million a week to the EU, which was not accurate (Outhwaite 2017). Nigel Farage, another leading personality of the Vote Leave campaign marked this argument immediately after the referendum as a mistake of the campaign (Novinky.cz 2016). Despite that, it is obvious that such statements had a great effect on the voters who accepted these claims as truthful.

Furthermore, Brexiteers focused on problems connected with schools, housing, healthcare, in which mainly the immigrants were seen as the cause of all the difficulties (Outhwaite 2017). One of the reasons why the 'Brexiteers' blamed mainly immigration was that *"there is a feeling that Vote Leave has failed to communicate its message about the economic risks of*

remaining in the EU: the possibility of a Eurozone collapse" (Watt 2016). This statement is supported by the opinion of one of the Brexit ministers:

> *"Vote Leave does not want to major on immigration, but the problem is that on the economy we are playing defence. We continually have to respond to this tsunami from the Treasury, the Bank of England and the IMF. The only issue we can go on the offensive is on immigration"* (Stevens 2016).

Therefore, it seems that the immigration issue was something that had moved the voters as nothing else had and that the Leave campaigners were able enough to take the chance and make advantage of it. These issues cannot be considered as exclusively related to Brexit, they were part of concerns of British citizens for more than thirty years. Britain went through many changes in the past decades. Those were mainly transformations in fields of economy and culture. The changes were visible not only in technical innovations, but also reflected in globalization, immigration, international conflicts and economic transformation. Concerning these changes, Outhwaite claims that such shifts demanded a new British national self-understanding, to be able to get accustomed to the new transformed country. This 'new form' should have reflected Britain's global engagement and create legitimacy in its domestic changed environment. However, as the Brexit clearly stated, elites and heads of government "failed" in that sphere (Outhwaite 2017).

The campaign was commonly known for its expressive and emotional appeal. To summarize, the Leave campaign based on an idea of old British sovereignty, warned of the immigrants and claimed that the UK was funding the EU with a considerable amount of money.

Remain campaign

Although officially, the leader of the Remain campaign was Lord Stuart Rose, the most significant representative of the continuing membership was David Cameron, the Prime Minister of the UK followed by George Osborne, the Chancellor of the Exchequer under the PM Cameron (Kačmár 2016).

The Remain campaign was also unexpectedly supported by the USA represented mainly by the former President of the USA Barack Obama who was against Brexit. It was an unusual phenomenon that the White House interfered in the political issues of Europe (Kováčiková 2016). The so called 'Remainers' vocalised their concerns that the departure would weaken the UK both economically and politically (ČTK 2016). The focus and the argumentation of the campaign was mainly at the economic risks. According to them, more than a million jobs were linked to the EU and trade agreements with

individual Member States. Simultaneously, they warned the public of potentially increased prices of goods, services and groceries. At the same time, 'Remainers' argued that due to the continuing European integration, more than 800,000 jobs could have been created till 2030 (Kačmár 2016).

The main slogan of the Remain campaign - 'Britain Stronger In Europe' was supported by almost the whole Cabinet, and it was based predominantly on reasoned arguments. It contrasted with the Leave campaign's approach which can be considered as more emotional, expressing the hostility towards experts and elites, and their key slogan 'Take back control', seemed to bring together concerns about Britain's sovereignty and migration issues.

Other topics promoted by the campaigners were, in contrast to the Brexiteers, mainly tourism and education – specifically the British higher education as an export industry and in that way, they also tried to maintain an orientation to the national brand (Outhwaite 2017).

The Bank of England also voiced its concerns over the Leave campaign, predominantly in connection with 'recession risks' if the citizens voted for Brexit. Similar opinions were published by other important international economic bodies such as the IMF or the OECD (Halligan, Lyons 2017).

While 'Britain Stronger In Europe' was a cross-party slogan, there were some attempts to specifically stress the position of some political parties. The Labour Party launched a campaign in favour of remaining in the EU with the slogan 'Labour In for Britain', emphasising the labour rights and their better protection as a member state. Another slogan featuring the remain approach was created and supported by the 'Greens' saying 'Yes to Europe'.

Probably one of the most interesting aspects of the Remain campaign was the initiative of a German photographer living in the UK who started his own series of passionate posters supporting the UK's continued membership in the EU. He tried to combine reason and emotion to persuade people to participate in the referendum and to vote against Brexit. The following examples demonstrate the ideas he presented though, the missing visual aspects of the posters diminish their message to a certain degree:

"No man is an island. No country by itself."

"What is lost, is lost forever."

"If people like Vladimir Putin, Nigel Farage, George Galloway, Marine LePen, and ISIS want Britain to leave the EU, where does that put you?

Unfortunately, probably his nationality put him into an unfavourable position of someone 'meddling' with the British affairs and so his message could not reach its maximal potential.

A particular concern arose around the Remain campaign itself. The campaign leaders are believed to spend around £9 Million on producing, posting and promoting leaflets with a title '*Why the government believes that voting*

to remain in the EU is the best decision for the UK'. It is a 16-pages-long document whose content should motivate people to support 'Remain'. The leaflets were distributed to more than 27 Million British households. There was a fierce questioning about the financing of the campaign which received a significant criticism from the leader of the Vote Leave, Boris Johnson. Liam Halligan and Gerard Lyons analysed this statement in their work *Clean Brexit: Why leaving the EU still makes sense* and claimed that in contrast to the Leave campaign, the whole Remain campaign had been funded by general taxation, and not counted as part of the specific and equal state funding, resulting in a fact that the Leave campaigners were at a financial disadvantage at the beginning (Halligan, Lyons 2017). In accordance with the above stated, there emerged an opinion that the Remain campaign was strongly relying on an effort to scare people into voting for the "status quo" (Outhwaite 2017).

In order to compare the campaigns, it can be assumed that the Brexiteers were more aimed at the future, whereas 'Remainers' wanted to retain the stability inside the EU. Brexiteers often outlined a new Great Britain as an independent and reformed state. It is believed that Vote Leave was able to create positive associations in the minds of the British citizens. By contrast, the 'Remainers' often relied on fear instead of finding positives in the UK's maintained membership. Despite the negativism, 'Remain' campaign was predominantly leading during the pre-referendum surveys. Therefore, the result was rather unexpected and became a globally discussed phenomenon.

Conclusion

The article discussed the main aspects of the surprising outcome of the referendum in the UK concerning their membership in the European Union. It outlined the major stages of the process starting from the political agenda of the Conservative Party promising to hold the referendum if they won the general elections. The two opponent camps with their argumentation and key slogans were further presented and their impact evaluated. Undoubtedly, the power of the slogans and the impact of the rhetorics of the main representatives of the 'Brexiteers' and the 'Remainees' played a crucial role in the process of persuading the public to participate and to make a decision. We can agree with the majority of political commentators who acknowledge the stronger impact of the Brexiteers' slogans, especially their central one 'Take back control' which succeeded to evoke positive associations in the public and was able to tilt the balance towards leaving the EU. We may state that the result of the referendum, as it is usually the case, was the consequence of a better-worded campaign rather than facts and reasoning.

Literature

CLEGG, N. (2017): *How to stop Brexit (and make Britain great again).* London: Random House.

COMMISSION, T. E. (2017, March). *The 2016 EU referendum: Report on the regulation of campaigners at the referendum on the UK's membership of the European Union held on 23 June 2016,* <http://www.electoralcommission.org.uk/_data/assets/pdf_file/0004/223267/Report-on-the-regulation-of-campaigners-at-the-EU-referendum.pdf> [27. 6. 2018].

CUP (2008): *Cambridge Advanced Learner's Dictionary and Thesaurus.* Cambridge: CUP.

ČTK (2016): *Finweb.hnonline.sk.* Retrieved from Vybojovali brexit a nevedia, čo ďalej. Lídri kampane nemajú žiadny plan, <https://finweb.hnonline.sk/financie-a-burzy/687051-lidri-kampane-za-brexit-su-zaskoceni-nemaju-ziadny-plan-vycitaju-im-experti> [27. 7. 2018].

DOHERTY, C. (2018): *EXPRESS.* Retrieved July 2018, from The world believes in Britain after Brexit and so should you, says Boris Johnson, <https://www.express.co.uk/news/politics/989306/brexit-news-boris-johnson-world-elites-remain-media> [27. 7. 2018].

ELLIOTT, M. (2015): *Vote Leave take control,* <http://www.voteleavetakecontrol.org/why_vote_leave.html> [27. 7. 2018].

HALLIGAN, L. L. (2017): *Clean Brexit: Why leaving the EU still makes sense.* London: Biteback Publishing.

HAUGHTON, T. (2016): *University of Birmingham.* Retrieved May 2018, from It's the slogan, stupid: The Brexit Referendum, <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/eu-ref-haughton.aspx> [28. 7. 2018].

KAČMÁR, R. (2016): Brexit – otázky a odpovede o britskom referende o EÚ. In: *DennikN.sk,* <https://dennikn.sk/488532/brexit-otazky-odpovede-britskom-referende-eu> [27. 7. 2018].

KOVÁČIKOVÁ, K. (2016): V Británii sa začal boj o brexit, oba tábory spustili svoju kampaň. In: *Aktuality.sk*, <https://www.aktuality.sk/clanok/330495/v-britanii-sa-zacal-boj-o-brexit-oba-tabory-spustili-svoju-kampan> [28. 7. 2018].

LACINA, L. B. (2016): *Učebnice evropské integrace.* Brno: Barrister & Principal.

NOVINKY.cz. (2016). *Novinkz.cz*. Retrieved from Pomohla brexitu lživá kampaň? Farage přiznal „omyl", <https://www.novinky.cz/zahranicni/-evropa/407513-pomohla-brexitu-lziva-kampan-farage-priznal-omyl.html> [27. 7. 2018].

OUTHWAITE, W. (2017): *Brexit: Sociological Responses.* London: Anthem Press.
RILEY-SMITH, B. (2016): *The Telegraph.* Retrieved from Boris Johnson on EU referendum: 'Let us say knickers to the pessimists', <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/04/15/barack-obama-to-intervene-in-eu-referendum-with-very-candid-war> [23. 7. 2018].
STEVENS, B. (2016): *World Socialist Web Site*. Retrieved July 2018, from Anti-migrant rhetoric dominates debate on UK membership in the EU: <https://www.wsws.org/en/articles/2016/05/28/immi-m28.html> [27. 7. 2018].
WATT, N. (2016): *BBC*. Retrieved from EU referendum: Vote Leave focuses on immigration, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36375492> [28. 7. 2018].

Kontakt:

PhDr. Tatiana Hrivíková, Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: tatiana.hrivikova@euba.sk

Impacts of Brexit on Further Development of the English Language in the Context of Geopolitical Changes

Mária Bláhová

Abstract

The paper submitted aims at describing and analysing the position of English as a native language for native speakers as well as lingua franca of global business. The current situation connected with Brexit adds to a number of speculations for further development and modifications of English. The paper will also focus on certain attempts on the side of some EU politicians to diminish its influence in diplomacy or business. On the other side, some experts tend to propose certain advantages for fixing a new variety of English resulting from Brexit.

Keywords: Brexit, English language, lingua franca, Globish, Eurish.

Introduction

English is spoken by hundreds of millions of people all over the world – the fact that has been admitted by various officials and individuals as well. And even though English does not rank as the first one regarding the number of native speakers of the language, it belongs to the world´s favourite languages.

In 2006, D. Crystal stated that there were approximately 400 million native speakers of English (Crystal, 2006:420). In addition, Crystal said that there were another 400 million speakers of English as a second language.

Furthermore, there were around 600 - 700 million English as a foreign language speakers. So, that is clearly over 1 billion people that could communicate in English to some extent. During the years, however, the situation has changed even more in favour of English - so we can surely say that those numbers of speakers have grown in the last decades. We can estimate that there are definitely above 1.5 billion speakers of English globally.

This means that now there is just one native speaker to every five non-native speakers of English – an unprecedented situation in the history of languages. It also means that people are no longer exclusively looking to Britain when they decide to learn (speak) English. British English is now a

minority amongst the many *'Englishes'* that are spoken around the world. As R. Lustig (2018) comments, even in Britain, there is more than one English, one of the facts not very well-known, for example, is that in the historic port of Portsmouth, the regional dialect – Pompey – is still very much in use, not to mention the varieties spoken in Scotland, Wales or Ireland.

There are probably more people in China who speak English as a second language than there are Americans who speak it as their first. English is the world´s favourite lingua franca – the language people are most likely to turn to when they do not share a first language (Lustig,ibid.).

English owes its global dominance to being the language of what until recently were two of the world´s most powerful nations: the United States and the United Kingdom. But now, especially with the rise of China as an economic superpower, the language is being challenged. But for how long will English qualify as the world´s favourite language? And is the future of English at risk?

Brexit and English

Brexit is referring to the United Kingdom´s decision to leave the European Union (referendum held on 23 June, 2016). As a result of the very narrow ´pro´ ballot, the process of leaving the EU formally began at the end of May 2017, when Prime Minister Theresa May triggered Article 50 of the Lisbon Treaty. From the day on there are two years to negotiate a new relationship in the European Union. The whole process has revealed a large number of expected as well as totally unexpected issues and a number of questions have swirled around the process – in part because Britain´s constitution is unwritten and in part because no country has left the European Union using Article 50 before.

The campaign presented the European Union as a threat to national identity as the stranger and enemy that had already stole it. The voting pattern, however revealed that appeal to emotion, and that vision of the EU, worked only in England, and the Europhobia was the outcome of a specifically English crisis of identity (Boyle 2018).

Prime Minister Theresa May said one of the main messages she took from the Leave vote was that the British people wanted to see a reduction in immigration. Campaigners, led by a group called the People's Vote, are calling for the public to have the final say on the final Brexit deal.

In theory MPs could vote against the exit deal between the United Kingdom and European Union. This would mean the UK would be on track to leave without a deal, rather than halting the process. Some anti-Brexit MPs

believe that if that happens, they could then persuade enough of their colleagues to back a second referendum. However, the Prime Minister does not want another referendum, arguing that it would be an undemocratic breach of trust with the British people who clearly voted to Leave.

When the UK leaves the EU, only 1% of the EU population will be living in countries where English is an official language – Malta and Ireland (about five million native speakers of English after Brexit).

However, there will still be 27 other EU states in the bloc, and others wanting to join in the future, and the common language tends to be English – maybe with slightly shattered position - but for sure, as one of the three official working languages.

Thus, English seems to remain the common language for the future, in spite of a number of speculations on the side of some national politicians to bolster the prominence of their own particular languages (especially French and Italian).

The EU has 24 official languages – only three of them are classed as working languages – English, French and German. English started to be used more as late as in 1995 (Sweden and Finland joined the EU). The dominance of English was fixed when central and eastern European countries joined the EU (2004 and 2007). And even though native-speakers of English were vastly outnumbered in the European parliament, English was widely used during debates (Boyle, D. 2016). Of course, France is keen to restore the previous prominent position ot its language, but fighting is a constant battle.

English after Brexit

The present favourable reality regarding the almost unshakable position of English may face certain threats and unexpected obstacles. In May 2017, Jean-Claude Juncker, President of the European Commission, proclaimed: *"Slowly, but surely, English is losing importance in Europe."* Juncker then switched to French to continue his address stating: *"I would like them to understand what I am saying about Europe and nations."* His words drew an enthusiastic reaction from the audience. Juncker´s comment also came with a certain dose of irony – while the audience responded by clapping and cheering, the majority of them grabbed their interpretation headsets to get the meaning when he switched to French.

On the surface, Juncker´s comment seems to have a hint of truth – due to Brexit, the United Kingdom is in the midst of a process that will cut off its influence in the institutions of the European Union. A reasonable conclu-

sion to draw is that the importance of the English language will start to wane across European businesses, schools and institutions (Darrah 2018).

Later President Juncker admitted, he had been joking when he said English was losing its importance in Europe (Rankin, 2018). Rumours that Brexit negotiations would be conducted in French also seem to be a joke at the expense of the British.

However, the genie was out of the bottle – It echoed harshly in the British press and it resulted in other reactions on the side of a number of professionals - linguists, diplomats, business people, sports experts, etc.

The anti-English sentiments are rather counterproductive because they are antagonistic, not only because they are indicative of the desire to secure a more important role for one language at the expense of other European languages, but also because they illustrate the kind of attitude which provokes support for the British departure from the Union in the first place (Modiano 2017).

Despite President Juncker´s assurance, the facts prove different reality. English language has been so embedded in business, social and diplomatic interactions that the everyday call for its continued use is likely to hold out (Darrah, ibid.).

And the EU executive body has no plans to downgrade the use of English after Brexit either. From the side of the European Commission there is confirmation that it has no intention to reduce the use of English in its meetings or documents. The scope of activities will not change and translation and interpretation services in the English language should remain unaffected.

Globish and Eurish

Globish is a very specific variety of English that linguists would not call language at all – in fact, it is an instrument for communication for a specific group of people. Globish has no ambitions to serve as a medium for spreading culture. The author of the term, the French linguist Jean-Paul Nerriére claims that people who use Globish communicate with no more than 1,500 words and ignore complicated and standard grammatical forms. What interlocutors using Globish focus on is the professional language they are familiar with. As J. P. Nerriére further claims – Globish could be applied in everyday business communication and it could neutralize the native speakers´ absolute advantage in all types of communication on international level. Globish might be well accepted by non-native speakers, however for native speakers it might be quite a serious problem to understand it.

Both supporters as well as opponents of this form of English believe it may break the ice in communication, especially among business people of various branches (involving banking, accountance, marketing, information technologies, etc.).

And even though linguists warn against this language corruption, there is a linguistic parallel to clarify the difference – although *Globish* looks and sounds similar to *English,* there is the same difference as between *wine* and *cognac* – one comes from the other, and is limited but much more powerful (Gregor 2005).

Brexit could lead to the development of a new form of the English language. The EU may develop its own unique form of English a post-Brexit English – *Eurish* – a mix of Romance and Germanic influences and no tricky metaphors. The use of figurative language often makes native speakers incomprehensible and unwelcome guests in international events worldwide (Skapinker 2018).

Second language speakers of English largely avoid metaphors to ensure they understand each other. There is also a trend to adopt words and phrases from their own particular languages. Euro-English has already developed its own new definitions for some words based on the "Eurospeak" deployed in Brussels. The term Euro-English best suits those continental Europeans whose speech is characterized by influences from standardized English as well as their native tongues.

One major shift has been the decline in a focus on the structure of the language, and an increase in attention given to communicative competence. Another step forward is that it is now widely acknowledged that British English need not necessarily be the standard by which all other varieties are compared (Crystal 2001: 53-64).

Dr Marko Modiano (2017), of Gavle University in Sweden, said there were already signs that "Euro-English" was developing its own distinct way of speaking. And this could eventually be codified in a dictionary and taught in schools in much the same way that American or Australian English is today if English is retained as the lingua franca of the European Union after the UK leaves.

But without native English speakers from the UK to watch its linguistic rules, Euro-English could develop a life of its own. Continental Europeans are increasingly unworried about what Brits think of their developing English (Skapinker, ibid.).

When using English, EU citizens will all be on the same boat - they will be communicating in their second language, and as such, only a relatively small number of people will have an unfair advantage.

Conclusion

No other language can currently compete with English when it comes to its usefulness as a tool in communication within the larger framework of European affairs, and this is also true for the rest of the world. From global perspective, English is the fastest-spreading language in history, and is spoken at a useful level by one in four people around the world – the 230 million English-speaking EU citizens compose just 10 per cent of the worldwide total (Darren, ibid.).

Many scholars have addressed the idea of a European variety of English in the past. Jenkins (2001: 13-19), for example, claims that those who speak English in Europe bring too many imports from their different native tongues for what emerges to be called a new English variety.

The major problem that is brought forward has been the challenge of defining Euro-English. In absence of a native speaker, the language can develop a certain European flavour – where people tend to accommodate each other in speech and vocabulary. This results in a series of deviations that may be incorrect by the British standards, but are widely understood among Europeans.

Unless something unexpected occurs, it is likely that English will continue in its victorious way, at the expense of other languages, in the EU. There is no reason to assume that any of this will change in the short run.

The growth in the status of the English language across continental Europe has been taking place despite the fact that there is no colonial history to explain this phenomenon, nor is there any history of large-scale immigration of Inner Circle speakers to account for its success (Modiano, ibid.).

Instead, the acquisition of English has taken place because of an enormous effort on the part of continental Europeans, in the post-war period, to pursue proficiency in the language which has the greatest value as a medium of communication. In this era of globalization, in an English dominated global village, English has evolved into second language varieties wherever it has established itself as an essential lingua franca within a multilingual community. And this is exactly what continental Europe has become, one unified multilingual community dependent on English as the medium with the most utility when and where people do not share greater proficiency in other languages.

The British are quitting the European Union, but they will leave behind an enduring legacy: the English language.

Literature

BOYLE, D. (2016): English Language Could Be Dropped from European Union after Brexit. In: *The Daily Telegraph*, <www.telegraph.-co.uk/news > [28 6. 2016]:

BOYLE, N. (2018): English People Living on Dreams of Empire Never Learned to See Others as Equals. In: *The Irish Times*, <www.irishtimes.com> [16. 1. 2018].

CRYSTAL, D. (2006): English Worldwide. In: HOGG, R.; DENISON, D. (eds.): *A History of the English Language*. Cambridge: University Press, p. 420-439.

CRYSTAL, D. (2001): *The Future of Englishes*. In: BURNS, A.; COFFIN, C. (eds.): *Analyzing English in a global context*. London: Routledge, pp. 53–64.

DARRAH, K. (2018): *Why English will still be Important in a Post-Brexit World?,* <https://www.europeanceo.com/business-and-management/-why-english-will-still-be-important-to-europe-in-a-post-brexit-world/> [10. 1. 2018].

GREGOR, J. (2005): Angličtina boj o prvenstvo nevyhrala. Je tu globish. In: *Hospodárske noviny*, 30. 8. 2005.

JENKINS, J. et al. (2001): EuroEnglish. In: *English Today*, Vol. 17, Nr. 4, pp. 13–19.

LUSTIG, R. (2018): *Can English remain the ´world´s favourite´ language?* In: *BBC World Service*, <https://www.bbc.co.uk> [16. 6. 2018].

MODIANO, M. (2017): *English in a Post-Brexit European Union,* <www.onlinelibrary.wiley.com> [16. 6. 2018].

RANKIN, J. (2018): English and Brexit. In: *The Guardian*, <https://www.thegurdian.com/politics/2018> [4. 5. 2018].

SKAPINKER, M. (2018): Opinion Language and Grammar. In: *The Financial Times*, <https://www.ft.com/stream/a5e2ed64-04b4-43a1-a9bf-756f5fc76762> [16. 7. 2018].

Kontakt:

PhDr. Mária Bláhová, PhD

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: maria.blahova@euba.sk

Political Discourse on Immigration into Britain

Ildikó Némethová

Abstract

This paper aims to analyse the development of policies on immigration into Britain since the nineteenth century. It highlights that the core of British immigration policy has been developed through a series of legislative acts and claims that the rules of entry have been set mostly through legislation. It also highlights that British citizenship has been redefined through a series of legislative acts.

Keywords: immigration, citizens, restrictive measures, aliens, patrials.

Introduction

The concept of migration as applied in present-day political and academic discourse principally refers to the arrival of populations after the establishment of nation states, especially during the nineteenth and twentieth centuries. The notion of migrants works upon the idea that the populations and governments already resident in a nation state have long confirmed rights in contrast to newcomers from other parts of the world. Such nation states have developed in a specific geographical area, and therefore, can decide whether to allow the entry and rights to newcomers generally based upon the requirements of the economy.

Although Britain has accepted immigrants for centuries, the country has conventionally been a net exporter of people. Only from the mid-1980s did Britain become a country of immigration. In the late 1990s, the British people recognised race and immigration as one of the top three most cardinal issues facing the country. Since 2004, immigration levels have been augmented by a considerable wave of mobility from Eastern European countries, whose citizens have free movement and labour rights succeeding European Union enlargement. Innumerable restrictive measures have been imposed on almost every migration stream since 2010. The Tory-Liberal-Democratic government of David Cameron pledged to prohibit state aid to groups that did not share Britain's liberal values. The matter of immigration became the most significant issue facing British voters in 2014. The refer-

endum in Britain on membership in the European Union in June 2016 was also greatly intensified by anti-migrant sentiment.

Historical Background to Immigration into Britain

At the end of the nineteenth century, there were no authorised restrictions on immigration into Britain. Political reaction against migration began to evolve within the Conservative Party in the 1890s. The Royal Commission on the Aliens Question was founded in 1902 to scrutinise the matter of immigration. The members of the commission ranged from radical restrictionists such as William Evans-Gordon to advocates of sustained immigration such as Lord Rothschild. The commission report determined that there were very few immigrants that had entered the country, and that foreigners were not taking the jobs of British workers, that they were not a source of contagious diseases, and that they were taken good advantage of in the housing and job markets.

The first Act inhibiting entry to Britain was the British Aliens Act of 1905 which signalised the turning point from the liberal migration regime of the nineteenth century. It was the first modern act to control alien migration into Britain. The 1905 Act restricted immigration into Britain from areas outside the British Empire, as a reaction to massive East European Jewish immigration into Britain after 1880. It generated a body of officers, under the responsibility of the Home Secretary, with authority to decline permission to enter the country to undesirable immigrants, including those with no means of financial support. The Act led to the belief that an alien had no claim to be accepted, or to remain, but could enter only as the interest of the state required (Sales 2007). The Aliens Act of 1905 was an early government response to firmly established fears of white European migration to Britain.

At the centre of agitation against the inflow of aliens was an anti-Jewish organisation called the British Brothers' League. It was established in 1901 and headed by the Conservative Member of Parliament for the East End of London constituency of Stepney, William Evans-Gordon. He declared "England for the English! … Roman, Viking, Saxon, French, and Irish, all have integrated successfully, and with God's genius, created the Englishman. But a Hebrew can only marry a Hebrew, the synagogue is separative (Bean 2009: 25)." He also asserted that indigenous English families were being "ruthlessly turned out to make room for foreign invaders (Cohen 2001)."

Geddes and Scholten (2016) note that the onset of war in 1914 saw a revived escalation of xenophobia in Britain. In anticipation of the imminent war, the Committee of Imperial Defence was summoned to consider the issue of aliens residing in Britain. On 4 August 1914, the same day that King George V declared war on the German Empire, the House of Commons and the House of Lords passed the Aliens Restriction Bill 1914 and the next day King George V assented to the Aliens Restriction Act 1914. It was a momentous milestone in British history since it finally removed the remnants of the traditional laissez faire approach which had generally survived during periods of peace, had thriven in the nineteenth century, and was not entirely eliminated by the controversial Aliens Act of 1905.

The Act necessitated the registration and monitoring of all resident aliens, regardless of their immigration status, and introduced a large number of new powers for the Home Secretary. It enlarged the Secretary's discretion to receive or refuse not only the undesirable aliens but all aliens. It authorised the specification of certain areas as impermissible to aliens. It swept away two notable sections of the 1905 Aliens Act: the unconditional exception to immigration controls for aliens fleeing religious or political persecution; and the appeals process. It also involved discrimination against women, who were not able to transfer status through marriage and lost their own status on marriage to an alien. Alien women marrying British men, however, became British, reasserting the notion of women as subservient subjects to their husbands, indicating their lack of economic and political rights at the time.

After the end of the war, the Aliens Restriction Act of 1919 was passed. It barred aliens from sitting on juries and made it a criminal offence for any alien to support industrial unrest in which he had not been legally involved for more than two years. The 1919 system proclaimed that all aliens were now subject to immigration controls.

During the period of 1900s to the late 1940s, a largely white Anglo-Saxon British society was supported by a discourse of laissez-faire that aimed at the maintenance of the status quo. In demographic terms, Britain remained a homogenous white Christian nation, with an immigrant population predominantly presenting communities of European stock.

The nationalistic sentiment after the Second World War and the upcoming reconstruction years promoted the very essence of Britishness through the supremacy of the English language, Anglo-Saxon traditions and the state institutions of monarchy, Parliament and the Church of England. Migrants coming into Britain were simply expected to learn the English language and become absorbed within the country's British culture. It was not until the late 1940s that non-white post-war migration to Britain began.

Post-war Migration to Britain

Schain (2008) defines three clear-cut phases of British immigration policy after the Second World War. The first is the 1945–1962 period, determined by substantially unregulated flows, mostly of former colonials who provided necessary labour and developed an ethnic and racial presence in the country. The second stage, through the late 1980s, witnessed increasingly restrictive legislation. Laws passed in 1962, 1968, and 1971 toughened controls on entry, and the British Nationality Act of 1981 severely curbed prospects for citizenship. Recessions during this period decelerated economic growth and decreased the need for labour, and thus, leadership in a long period of Conservative rule (1979–1997) enacted lasting reductions in immigration to defend the local workforce as well as the British social order. The third stage, through the late 1990s, began to acknowledge a change in population growth, in which immigration was a vital engine. Most immigrants in that period were from outside the European Union, leading the Labour Party's immigration minister to proclaim that Britain was a nation of immigrants, and immigration had profited the country. Real changes in the economic role of immigration came only with the return of a Labour government to power in 1997. Between 1997 and 2009, Labour passed six major pieces of legislation aimed at redirecting policy to serve workers of all nationalities.

Britain began the post-war years with a non-white population of some 30,000 people; and it approached the end of the twentieth century with over 3 million, whose origins extended from Africa, the Pacific Rim, the Caribbean, and the Indian Subcontinent. A wide-range of political issues are associated with the experience of Commonwealth immigration: the inquiry into the mismanaged murder investigation of Stephen Lawrence, a black Londoner; the Rushdie affair and ensuing debates about the role of Islam in British politics, and the danger of Islamic fundamentalism; bilingual education, and separate denominational schools; the issue of positive ethnic minority targets in hiring. Parts of London, Liverpool, Birmingham, and other English cities that were once conventional homes to the white working class are now made up largely of ethnic minorities (Hansen 2004).

Labour's post-war imperialism announced that everyone was a British subject, but some subjects were more British than others. Despite distinctions in discourse and a Labour emphasis on paternalistic development, imperialist ideology on both sides of the House shared common origins. Members of the political elite, both Labour and Tory, supported a racialised understanding of the empire's population which considered race, rather than skin colour, to be an unmodifiable genetic characteristic. It manifested race

as a biological reality instead of recognising it as a social construct. Paul (1997) claims that according to this racialised interpretation of demography, the world's population could be classified into distinct groups of racial types, each following genetically determined social and cultural patterns of behaviour. Thus, for both Labour and Conservative politicians, white-skinned British subjects were different from dark-skinned ones not just in terms of physical features but in terms of culture, intelligence, and other constructed attributes. Thus, residents of Britain were excepted to be white, Christian, conservative, and the true guardians and owners of the title British. These differences between racial and eventually national groups were assumed to be ancient and well-established, the source of hierarchical distinction within the imperial population. The British culture was perceived as superior to all others. The colonials were perceived as unsophisticated subjects, a responsibility for the British.

Immediately after the war, however, British subjects of colour were granted British citizenship status, reinforcing their membership in the imperial political community of Britishness. In 1948, the arrival of the first group of non-white New Commonwealth immigrants onboard the Windrush portrays the beginnings of a long-lasting socio-demographic shift. This shift would see Britain converted from a nation of primarily white-European stock to a modern multiethnic and multicultural state (Paul 1997). Those who were allowed to settle in Britain were largely deemed to learn the English language, adapt to the country's customs and become part of British society's everyday life.

Between 1948 and 1962 Britain pursued an open migration regime. The 1948 British Nationality Act formally provided all subjects of the Crown in Britain and its empire the right to move to Britain. People from the colonies and the commonwealth could state civis Britannicus sum or I am a British citizen and receive the same authorised legal, social and political rights as other subjects of the crown. Populist moves against Commonwealth immigration did not escalate until the late 1950s, when a series of race riots increased the visibility of the issue and shifted the debate to social order and the issue of black-white relations. The Nottingham riot was started off by an assault of a black man seen talking to a white woman and was followed by the Notting Hill riot of 1958 (Schain 2008).

The Commonwealth Immigrants Act of 1962 was a turning point towards immigration restriction in Britain. The legislation distinguished between British subjects whose passports were issued by the authority of Her Majesty's Government in Britain, who had free entry into Britain, and British subjects whose passports were issued by the authority of Colonial Governments in any of the colonies, who would no longer have free access. In

effect, anyone born in Britain, or who left before 1962 with a London-issued passport, would be exempt from controls. All others, both from the colonies and New Commonwealth countries like India and Pakistan, could immigrate only if they had a special permit, in the form of a voucher from the Ministry of Labour. This legislation made entry into Britain dependent on labour skills and the needs of the labour market. This Act altered the formal equality incorporated in the 1948 Act, distinguishing between the rights of British and Commonwealth citizens. The decision of the Conservative government to introduce controls on New Commonwealth migration in 1962 was conceivably the result of increasing pressures from the public mobilised by grassroots anti-migration campaigners. The controls inaugurated by the 1962 legislation established a mechanism to regulate primary, labour migration, but family migration by dependents such as parents, wives, husbands and children continued. Family migration became the principal target for restriction from the mid-1960s.

Contrary to the hopes of many in Britain, the Commonwealth Immigrants Act 1962 did not stop the flow of immigration from New Commonwealth countries. Apart from the dependents, unexpected developments in a newly independent Kenya in 1968 and Uganda in 1972 prompted a new form of immigration to Britain, leading finally to more confined regulations. Migrants were mainly African Asians coming from newly independent states of East Africa and holding British passports issued by their British High Commissions overseas. When in 1967, Kenya passed legislation that dramatically barred African Asians holding these passports from the country; they travelled en masse to Britain. These migrants were not subject to the control regulations applying to most coloured migrants.

In his notorious Rivers of Blood speech in Birmingham in April 1968, Enoch Powell asserted that the long-term solution to the migrant problem went beyond immigration controls, it requested the patriation of immigrants already settled in Britain. In order to cure this situation and toughen border controls, the Labour government rapidly proceeded to pass the Commonwealth Immigrants Act 1968. As a direct reaction to the Kenyan crisis, the Act declined any African Asian the right of entry unless he, or at least one of his parents or grandparents was born in Britain, or naturalised in Britain, or became a citizen of Britain and Colonies by virtue of being adopted in Britain. This was known as the patrial clause. It was soon revised to involve maternal connections but would preserve its obvious racial character. The Act was almost a xenophobic reaction to coloured immigration and the most racist legislation in post-war Britain, which refused entry to Kenyan Asians with British passports.

The Immigration Act of 1971 swept away the privileged right of entry to Britain to Commonwealth citizens. The Act removed the right of those born in Britain to have an automatic claim to citizenship. From 1971 onwards, the right of abode was therefore limited to those with a prior link to Britain, such as a parent or grandparent who was born in Britain. This eventually had the effect of practically terminating primary immigration.

The British Nationality Act of 1981 introduced a definition of citizenship for Britain. British citizenship was, for the first time, linked with membership in the political entity of Britain, and for the first time since 1962, linked with the all-inclusive exercise of civic and political privileges rejoiced by members of the British political community. After 1983, there were only citizens of Britain, all of whom had the right to enter and abode, and others. By 1983, there were five types of aliens: citizens of the Irish Republic, with exemption from controls and the right to abode within the Common Travel Area that involved Britain; citizens of the European Union, with the right to enter and work in Britain under the free movement provision of the Treaty of Rome; citizens of independent Commonwealth countries who were able to assert patrial claims that entitled them to enter and abode; citizens of British Dependent Territories and British Overseas citizens, some of whom could make claims for privileged entry; and ordinary immigrants without special claims.

The Immigration Act of 1988 dismissed the right of family unification from the legislation. After 1988, all family unification would be subject to burdensome administrative rules that generated an assumption of intent to defraud on the part of the applicant. In 1988, the year after Hong Kong was returned to China, the British government declared that all dependent territories would be renamed overseas territories, and that former citizens of these territories would receive British citizenship, with a right to enter Britain. This followed the British Nationality Act of 1990 which granted full British citizenship to up to 50,000 citizens of Hong Kong.

With the 1990s came a dilemma for the political elite, the asylum crisis. Four parliamentary acts on asylum and immigration were construed under the Conservative governments in the 1990s, involving the 1993 Asylum and Immigration Appeals Act, which was the first asylum-specific legislation in Britain. The Act introduced compulsory fingerprinting of asylum seekers and expanded the 1987 Carrier's Liability Act. The Conservative government then executed the 1996 Asylum and Immigration Act, which banned certain in-country appeal rights and withdrawal of social security benefits for asylum seekers.

The 1998 White Paper Fairer, Faster and Firmer and the Immigration and Asylum Act 1999 are important landmarks signalling the evolution of

the Labour government's asylum and immigration policy. A central element of the Act was the government's attempt to make Britain an unattractive destination for prospective economic migrants who could be posing as asylum seekers. The 1999 Act occurred to be triumphant in policy terms, as by the end of the second term of the Labour government asylum applications had greatly decreased. The 1999 Act indicates the greatest restrictive controls since 1905, with the dismissal of appeal rights, new powers for immigration officers to arrest, search and fingerprints, and the visible feature of growing monitoring of asylum seekers.

The Labour governments of 1997–2010 conducted an expansionary economic immigration policy in sharp contrast to Britain's past record. Under New Labour, Britain's economic immigration policy went from a tremendously restrictive approach to one of the most expansive in Europe: work permit criteria were relaxed, international students were doubled, the government expanded existing and introduced new low and high skilled migrant worker schemes, and from 2005, a new points-based system was launched. Surpassing these significant reforms was the decision in 2004 to allow citizens of the eight EU accession states the right to work in Britain, leading to one of the largest migration flows in Britain's peacetime history. This period was the creation of a migration state. By the time Labour left office in 2010, a reluctant country of immigration had been converted into a fully-fledged migration state. While other areas of immigration policy, such as asylum and irregular immigration, became severely restrictive during this period, the Labour government's economic policy was almost certainly an expansive one.

The Labour government's liberalisation of immigration policy went against public opinion, and therefore there was no evident electoral benefit to their expansive regime. Whilst the British public had long been in favour of decreasing immigration, the highest level of public concern started in 2000, at a time when the New Labour government implemented the most expansive immigration regime to date. Between 2001 and 2005 there were three triggering events that prompted a strong public response and were seen to require a political response: unrest in the northern towns of Burnley, Bradford, and Oldham in 2001; the 9/11 terrorist attacks on the USA; and the 7 July terrorist bombing in London in 2005. The riots became the trigger for policy changes. A government-appointed commission led by Ted Cantle promoted stricter focus on community cohesion to be supported at the community and local level. In March 2006, under the government of Gordon Brown, Home Secretary Charles Clarke claimed that he advocated a more muscular integration contract that would ensure that new immigrants lived up to the values of the British society, and they could be expelled if

they did not. These ideas were then integrated into The Borders, Citizenship and Immigration Act of 2009 with a more challenging pathway to citizenship. This approach, often labelled as muscular liberalism, was given greater emphasis by the Tory-Liberal-Democratic government of David Cameron after 2010, who called on the government to inhibit state aid to groups that do not share Britain's liberal values.

Conclusion

Immigration policy has been the most restrictive in Britain's history since 2014. Never has an administration focused so much time and effort on an anti-migration policy. Behind the changes to the immigration rules has been a policy to create a hostile environment. The hostile environment policy was incorporated into the Immigration Acts of 2014 and 2016 which involved a multitude of measures to prevent people from receiving employment, healthcare, housing, education, banking and other basic services. The 2014 Act required private landlords to control the immigration status of tenants and temporary migrants to contribute to the NHS. Banks had to check against a database of known immigration offenders before opening a bank account. The Act introduced new powers to check the immigration status of driving license applicants and repeal those of overstayers and made it easier and quicker to remove those with no rights to reside. The 2016 Immigration Act imposed new sanctions on illegal workers, prohibited irregular migrants from accessing housing, driving licenses and bank accounts, and involved new measures to make it easier to withdraw illegal migrants.

A restrictive immigration policy after Brexit would induce the support of many Leave voters but would place significant pressure on crucial sectors, such as the NHS and agriculture. A liberal immigration policy would definitely mitigate some of that strain, but it would be perceived as a betrayal of the Leave campaign's promise to take back control of Britain's borders once it has left the European Union.

References

BEAN, R. (2009): *England People Very Nice*. UK: Oberon.

COHEN, S. (2001): *Immigration Controls, the Family and the Welfare System*. London: Jessica Kingsley Publishers.

GEDDES, A.; SCHOLTEN, P. (2016): *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: Sage.

HANSEN, R. (2004): *Citizenship and Immigration in Post-war Britain: The Institutional Origins of a Multicultural Nation*. Oxford: Oxford University Press.
PAUL, K. (1997): *Whitewashing Britain: Race and Citizenship in the Post-war Era*. London: Cornell University Press.
SALES, R. (2007): *Understanding Migration and Refugee Policy: Contradictions and Continuities*. London: Policy Press.
SCHAIN, M. (2008): *The Politics of immigration in France, Britain, and the United States: A Comparative Study*. United States: Palgrave Macmilan.

Contact:

PhDr. Ildikó Némethová, PhD.

Department of Intercultural Communication
Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
Email Address: ildiko.nemethova@euba.sk

Aspekt obraznosti v jazyku programov politických strán vo voľbách v Nemecku v roku 2017

Mária Polčicová

Abstract

The Aspect of Figurativeness in the Language of Political Parties' Programmes in German Elections of 2017. *Language and society are closely tight together. Language reflects society's development; society uses the language in everyday interaction. The communication represents one of the most important terms of the political language as one of the specific forms of the specialized language. It becomes both the tool of marketing and power within the political communication among the individual actors, which has the abilities to persuade, appeal, and argue. Figurative or metaphorical language enables the communication in different meanings. The paper deals with the individual forms of existence, categorizations and usage of figurative metaphorical terms in the programmes of individual political parties in the period of German elections of 2017.*

Kľúčové slová: obraznosť, politický jazyk, persuácia, program politickej strany.
Keywords: figurativeness, political language, influence, party policy.

Úvod

Jazyk každého spoločenstva ako nositeľ komunikácie je spojený s dianím a životom jeho používateľov. Poukazuje na vnímanie okolitého sveta, obsahuje informácie o spôsobe kategorizácie jeho častí, spôsoby hodnotenia ako aj návody správania. Jazykový obraz sveta preto teda môžeme považovať za interpretáciu tohto sveta v konkrétnom jazyku.

Jazyk a spoločnosť sú vo vzájomnej interakcii. Jazyk je odrazom diania v spoločnosti, súčasne je pre spoločnosť jazyk hlavným nástrojom každodennej reality, ktorej neodmysliteľnou súčasťou je komunikácia medzi jednotlivými komunikačnými partnermi.

V našom príspevku sa danou realitou stala jedna z najvýznamnejších udalostí v roku 2017, ktorá značne ovplyvnila nielen vnútorný politický vývoj danej spoločnosti, ale najmä medzinárodné vzťahy, keďže Nemecko je

v súčasnosti považovaný za strategický článok európskej ako aj celosvetovej politiky. Sústredili sme sa v našom príspevku práve na analýzu jazyka ako marketingového a mocenského nástroja, ktorého hlavnou funkciou je v danom kontexte presvedčiť, apelovať, argumentovať, ale aj emotívne zapôsobiť. Uvedené vlastnosti môžeme priradiť v kontexte odborných jazykov práve ku politickému jazyku. Voľby ako istý konkrétny druh spoločenskej reality sú v demokratickom štáte spájané s pluralitou viacerých názorov, ktoré sú samozrejme prezentované v konkrétnom jazyku. Konkrétnymi reprezentantmi týchto názorov sú konkrétni aktéri v politike, jednotlivé politické subjekty, resp. strany. Tieto sa práve svojimi vyjadreniami snažia získať na svoju stranu čo najviac voličov a práve programy jednotlivých politických strán sa pre ne stávajú priamym nástrojom, ako ovplyvniť čo najširšie vrstvy spoločnosti. V našom príspevku budeme vychádzať z viacerých teoretických pojmov: politický jazyk, politická komunikácia, politický marketing, obraznosť, modelovosť obraznosti.

Politický jazyk

Vzájomná interakcia medzi jazykom a reálnou skutočnosťou je prítomná vo viacerých rozličných podobách. Vzťah medzi konkrétnou formou jazyka – v našom prípade politickým jazykom a konkrétnou reálnou skutočnosťou, t. j. politikou - podobne existuje v mnohých formátoch. V súčasnosti sa stretávame s mnohými definíciami samotného pojmu politický jazyk ako aj jeho foriem. V súvislosti s výberom a definovaním nášho výskumného korpusu budeme vychádzať z charakteristiky politického jazyka na základe politologických pojmov polity, policy, politics, ktoré označujú tri dimenzie celého komplexu politiky, a to normatívnu, procesnú a obsahovú. Politické programy strán, resp. programové vyhlásenia zverejnené na internete zaraďujeme do skupiny tretej úrovne politiky, t.j. politics. Charakter tejto formy politického jazyka je najmenej hodnotovo neutrálny, vychádza z ideológie a komunikačnej stratégie konkrétnej politickej strany.

V rámci zadefinovania pojmu politického jazyka je dôležité uviesť aj funkcie, ktoré v danom kontexte jazyk plní. Pre jazyk politických programov je typická funkcia persuácia, t.j. ovplyvňovanie názorov adresátov – voličov prostredníctvom jazykových prostriedkov najmä využívaním argumentácie podávaných v takej forme, aby bola zrozumiteľná pre širokú verejnosť (Girnht 2015). Samozrejme, že najviac sa uvedená funkcia využíva v čase volebnej kampane, jej konkrétnymi formami sú napr. volebné slogany, televízne besedy, vystúpenia na predvolebných zhromaždeniach, ale v písomnej podobe aj programové vyhlásenia politických strán. Z jazykové-

ho hľadiska sú pre uvedenú funkciu typické obrazné výrazové prostriedky, ktoré z hľadiska ich špecifík (v rámci ich výskytu aktuálnosť, špecifickosť motivácie v procese nominácie, expresívnosť, komunikačná kompetencia, v rámci sprostredkovania odborných poznatkov napr. pútavosť, oživenie textu) môžu v danej komunikačnej situácii práve splniť cieľ uvedenej funkcie – presvedčiť a nakloniť voličov na svoju stranu[1]. Rigotti (1994) spája použitie metafor v politickom jazyku s dosiahnutím aspektu empatie, participácie u adresátov ale aj zjednodušenie, a tým priblíženie širšej verejnosti. Stáva sa samozrejme súčasťou politického marketingu.

Politický marketing

Politický marketing má interdisciplinárny charakter. Jedným z jeho nástrojov je vytváranie a aplikovanie politickej stratégie. Politické strany ho v súčasnosti využívajú v značnej miere práve na získanie čo najväčšej podpory voličov vo voľbách. Je súčasťou politického manažmentu. Pojem politický marketing sa na základe ekonomických teórií definuje ako klasický model 4P, ktorý obsahuje segmentáciu trhu, umiestnenie kandidáta, formuláciu stratégie a jej implementáciu (Štedroň 2013). Úlohou politického marketingu je pochopiť a charakterizovať voliča a následne mu nenásilnou formou vnútiť prijatie idey, resp. myšlienky, postoja a iných politických cieľov konkrétneho politického subjektu (politickej strany).

Politická komunikácia

Politická komunikácia sa flexibilne variuje z hľadiska rôznych komunikačných znakov, ktorými sú téma, sociálna stratifikácia, časová dimenzia, veková kategória, pohlavie a pod. Podľa Čemeza (2012) má politická komunikácia okrem uvedených znakov prítomnú aj mieru demokratickosti politického systému. Práve voľby a s tým spojené programové vyhlásenia jednotlivých zúčastnených politických aktérov sú znakom liberálnej demokracie v spoločnosti.

V rámci vertikálnej dimenzie politickej komunikácie, ktorá obsahuje úrovne komunikačných štýlov, je možné ich rozdeliť na tri stupne používania jazyka a slovnej zásoby (vyšší, stredný a nižší). Tomu zodpovedá tiež sociálna vrstva, ktorá takýmto štýlom komunikuje, resp. ktorú chce politic-

[1] Uvedené výsledky sú publikované v monografii POLČICOVÁ, M. (2007) *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*.

ký líder osloviť. Program politickej strany predkladaný voličom musí obsahovať faktor zrozumiteľnosti pre celú verejnosť. Uvedená zásada platí v procese akejkoľvek komunikácie. Čím je text pre príjemcu zrozumiteľnejší, tým skôr je pre čitateľa bližší, a skôr sa následne s ním aj stotožní a prijme ho. Tento fakt je významný práve v politickej komunikácii, kde v danom kontexte ide o konkrétny cieľ politika s uvedeným textom presvedčiť voliča a nakloniť si ho na svoju stranu. Pre splnenie cieľa si následne vyberá aj vhodné jazykové prostriedky, ku ktorým patria aj obrazné prostriedky.

Úvod do obraznosti jazyka. Obraznosť ako súčasť politickej komunikácie.

Figuratívny, resp. obrazný metaforický jazyk umožňuje komunikovať významy rozličným spôsobom. Obrazné jazykové prostriedky sú v súčasnosti neodmysliteľnou súčasťou komunikácie.

Metafora sa v súčasnej lingvistike nespája len s jazykovou rovinou, ale je prepojením myslenia a konania. Ide o proces konceptualizácie reality pomocou poznatkov, skúseností, vedomia. Tvorcovia jednej z najznámejších teórií metafor Lakoff a Johnson (1980) vychádzajú zo schopnosti vnímať a reprodukovať aj také javy a príznaky spoločnosti, ktoré nevnímame vizuálne na základe schopnosti imaginatívneho myslenia, konkrétne metaforického myslenia. Metafora tak nie je len nejakou estetickou záležitosťou, ktorej hlavnou funkciou je pôsobivosť. Pomocou metafory je možné spojiť dve rozdielne oblasti nášho myslenia tak, že jedna z nich sa stane akoby istým typom kognitívnej predlohy pre druhú oblasť. Spojenie oboch odlišných pojmových oblastí sa neuskutočňuje svojvoľne, ale má svoje pevné pravidlá. Východiskom pre metaforický prenos je priame fyzické poznanie, ktoré sa považuje za potrebnú bázu akéhokoľvek poznania.

Proces metaforizácie lexikálnej slovnej zásoby je silno ovplyvnený interkultúrnym kontextom konkrétneho národa, resp. etnika. Jazyk reaguje pri reflektovaní nového javu v spoločnosti pomocou metaforických konceptov, ktoré sú prirodzene integrované do slovnej zásoby konkrétneho jazyka. Metaforické koncepty sú odrazom nových skutočností, ale súčasne plnia aj explikatívnu funkciu. Metaforizácia ako proces, pri ktorom vlastne vznikajú a súčasne sa teda aj používajú obrazné výrazové prostriedky, sa stáva súčasne prirodzeným obohacovaním slovnej zásoby pre svojich používateľov. Metaforické výrazové prostriedky je možno definovať za prirodzený prostriedok slovnej zásoby na pomenovanie nových, resp. aktuálnych mimojazykových skutočností. Proces metaforizácie vedie ku konvencionalizácii

samotného zmyslu metafory. Častým používaním v reči sa metafora postupne ustaľuje v slovnej zásobe.

V súvislosti s používaním metafor v odbornej komunikácii Grigorjanová (2017) uvádza manipulačný potenciál metafory, pomocou ktorej možno vyjadriť u recipienta určité emócie, a tým oslabiť aj racionálne uvažovanie, resp. konanie.

Modelovosť metafory

Kognitívny prístup vo výskume metafory, a tým vlastne obraznosti v komunikácii prináša pojem modelovosti metafor. Glazunovová (2000) uvádza pojem metaforické modelovanie, ktoré chápe ako nachádzanie spoločných znakov dvoch rôznych javov na základe sémantickej blízkosti stavov, atribútov, udalostí, charakterizujúcich dané javy (citované in: Mertová, 2017).

Mary B. Hesse (1966) stotožňuje metafory s modelmi. Tvrdí, že vedecká metafora je súčasne modelom in nuce. Každá metafora vytvára okolo seba súbor pozitívnych, negatívnych a neutrálnych analógií. Za pozitívne analógie považuje v čase vzniku metafory známe paralely medzi metaforou a ňou vyjadrovaným vecným obsahom. Pri negatívnych analógiách ide o také predmety a javy, o ktorých je známe, že nie sú prítomné žiadne paralely.

V rámci výskumu metafory v politických textoch klasifikuje Čudinov (2001) štyri základné modely politickej metafory, antropomorfnú metaforu, metaforu prírody, sociálnu metaforu a artefaktnú metaforu. (citované in: Grigorjanová, 2017)

Grigorjanová (2017) na základe analýzy modelu artefaktnej metafory v politicko-ekonomickom diskurze vyčleňuje v rámci skúmaných metaforických spojení dve pojmové sféry, a to mechanizmus a nástroje, ktoré charakterizujú politické a ekonomické skutočnosti ako fungujúce mechanizmy. Pri špecifikovaní konotácie jednotlivých príkladov prevláda negatívne vnímanie zo strany prijímateľa.

Významným konceptom pri výskume modelovania obraznosti je aj koncept metaforických polí podľa Gehra (2014), kde uvádza napr. tematické pole remeslo, ľudské telo, vojsko, príroda, divadlo.

Náš doterajší výskum odborných jazykov (ekonomického, technického, právnického zamerania) taktiež poukázal na možnosť vytvárania metaforických modelov obraznosti na základe identických báz obraznosti (Bildspender), ktoré korešpondujú s jednotlivými motivačnými faktormi. Išlo napr. o metaforický

model obraznosti s motiváciou zákonitosťami pohybu, priestorovými súvislosťami, o metaforický model s motiváciou ľudským poznaním viacerých vedných odborov súčasne (medicíny, filozofie, psychológie, sociológie, teórie komunikácie, etnológie a pod.), s motiváciou ľudským poznaním dejinných súvislostí, interkultúrnych špecifík jednotlivých národov alebo s motiváciou poznaním samotných vývinových štádií človeka a kritérií určovaných spoločnosťou, v ktorej človek žije (Polčicová 2007).

Analýza korpusu

Výskumný korpus tvorili jednotlivé politické programy strán uchádzajúcich sa o priazeň voličov v parlamentných voľbách v Nemecku v roku 2017. Sústredili sme sa na analýzu výskytu obrazných pomenovaní, ich nasledovnú kategorizáciu do konkrétnych metaforických modelov na základe identických báz obraznosti a zistenie funkcií ich použitia práve v daných textoch ako jedného z nástrojov politického marketingu.

Každá politická strana je iná, má iný ideologický základ a sleduje vlastné ciele, ktoré sú obsiahnuté v programovom vyhlásení, resp. prezentované formou politického programu.

Politický program si ako východisko vlastnej činnosti vytvárajú všetky politické strany, združenia či vlády. Stanovujú v ňom ciele, ktoré chcú svojou činnosťou dosiahnuť, a tiež metódy a postupy, ktorými k nim chcú dospieť. Funkciou volebných programov je usmerňovanie voličov a identifikácia členstva strany. Obsahovo sú politické programy odzrkadlením vnútornej a vonkajšej politiky daného štátu.

V predvolebnej kampani v Nemecku v roku 2017 nezohrávali ústrednú úlohu ekonomické otázky. Omnoho dôležitejšie boli pre rozhodnutie voličov iné témy. Boli to najmä otázka utečencov, cudzincov a ich integrácie do nemeckej spoločnosti. Vo všeobecnosti však zohrali dôležitú úlohu aj témy ako školská a vzdelávacia politika, verejná bezpečnosť (vrátane boja proti terorizmu a zločinu), dôchodky a primerané odmeny za prácu. Medzi kľúčové témy, ktoré dominovali v predvolebných bojoch, možno jednoznačne zaradiť bezpečnosť a migráciu, ale pozornosť bola venovaná aj rastu životných nákladov a udržateľnosti ekonomiky. Na uvedené faktory samozrejme reagovali aj jednotlivé programy politických strán.

K voľbám bolo celkovo pripustených 48 politických strán, no zúčastnilo sa len 42. Najviac hlasov získali strany CDU/CSU, SPD a AfD. Volebné zisky oproti roku oproti roku 2013 dosiahli v roku 2017 strany LINKE a B90/G.

Sústredili sme sa na analýzu programov politických strán CDU/CSU a LINKE ako dvoch strán, ktoré majú v novom Spolkovom sneme svoje zastúpenie, jedna je členom opozície, druhá je v koalícii. V súvislosti s ideológiou ide o dve nie identické strany, CDU/CSU reprezentuje liberálno-konzervatívne spektrum skôr pravicového politického zamerania, LINKE je orientovaná smerom k ľavicovému voličovi. Tým sme si zadefinovali aj isté paralely a rozdielnosti, ktoré by sa mohli premietnuť aj do komunikačnej stratégie daných strán.

Politický program strany CDU/CSU je obsahovo rozdelený do jednotlivých tematických okruhov, kde sa vyskytujú viaceré obrazné výrazy, ako napr. *Digitalisierung ist Chefsache* /Digitalizácia je vecou šéfa/, *Deutschland und Frankreich als Motor Europas* /Nemecko a Francúzsko ako motor, resp. hnacia sila Európy/.Sú to príklady autorských metafor.

Pri politickom programe strany LINKE sme nezistili prítomnosť obraznosti v pomenovaní všeobecných tematických okruhov, ktoré sa zhodovali po obsahovej stránke s politickým programom CDU/CSU, t. j. obe strany oslovili voliča s identickými témami.

Následne uvádzame výber jednotlivých príkladov obrazných pomenovaní z oboch programov politických strán kategorizovaných do obrazných modelov na základe jednotnej bázy obraznosti, resp. prenosu obraznosti, pričom si budeme všímať ich isté špecifiká, paralely, resp. odlišnosti, ich kategorizáciu do skupín autorských metafor, resp. konvenčných metafor, ustálených spojení[2]. Prekladové varianty uvádzame v hranatých zátvorkách. Analýze prekladových variantov, ich kategorizácii do skupín nulovej ekvivalencie, úplnej ekvivalenciu a čiastočnej ekvivalencie na základe zhody v pragmatike používania v jazyku, formy a významu sa z dôvodu stanovenia maximálneho rozsahu príspevku nebudeme venovať.

Pri analýze konkrétnych jednotlivých častí politických programov strán CDU/CSU a LINKE sme zistili najvyšší výskyt obrazného modelu s bázou prenosu obraznosti *Predmet, jeho charakteristika, znaky, kvalitatívne a kvantitatívne vlastnosti.*

Paralely medzi oboma programami politických strán sme zistili pri výskyte odbornej metafory *Schuldenbremse /dlhová brzda/* v príkladoch:

Auch in den kommenden vier Jahren halten wir die Schuldenbremse des Grundgesetzes ein. (CDU/CSU)

Die Schuldenbremse wird als Sparsamkeit angepriesen, erweist sich aber als Dogma.(LINKE)

[2] Princíp kategorizácie jednotlivých obrazných pomenovaní do metaforic-kých modelov bol predmetom nášho príspevku *Obraznosť a modelovosť v politickom jazyku* na konferencii Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistky a politológie II.

Die Schuldenbremse und die »Schwarze Null« sind vor allem Hebel, um die Daseinsfürsorge kaputtzusparen und neue Märkte für private Konzerne zu schaffen. (LINKE)

V politickom programe strany LINKE sa vyskytla lexikálna modifikácia uvedenej metafory v príklade:

Stopp von Mieterhöhungen!Wir wollen eine wirkliche Mietpreisbremse ohne Schlupflöcher. /Stop zvyšovaniu nájomných cien. Chceme skutočnú *brzdu nájomných cien* bez výnimiek./

Wir wollen die Mietpreisbremse, die sich für den Schutz der Mieterinnen und Mieter als untauglich erwiesen hat, durch eine echte Mietpreisbremse ersetzen, die flächendeckend, bundesweit, unbefristet und ausnahmslos gilt.

Ďalšia paralela nastala pri výskyte komponentu *Stau* v obrazných pomenovaniach *Materialstau, Investitionsstau*.

Wir haben den Materialstau in den vergangenen vier Jahren aufgelöst. (CDU/CSU) /V uplynulých štyroch rokoch sme zrušili byrokraciu./

Um den Investitionsstau in den Krankenhäusern abzubauen, muss der Bund die zuständigen Länder zweckgebunden unterstützen. (LINKE) /Aby sa umožnil prísun investícií do nemocníc, musí spolok účelovo podporovať príslušné spolkové krajiny/

K odborným metaforám zaraďujeme príklady:

Es ist Deutschlands Aufgabe, ein Stabilitätsanker in der Welt zu sein. (CDU/CSU) /Úlohou Nemecka je byť kotvou stability vo svete./

Die unsoziale Kürzungspolitik werden wir beenden. (LINKE) /Ukončíme nesociálnu politiku krátenia./

V celom dokumente sa samozrejme vyskytuje využitie farby ako motívu obraznosti, ktorá je bohato zastúpená najmä pri pomenovaní politických strán v Nemecku.

Die rot-grüne Koalition hat im Jahr 2005 über 5 Millionen Arbeitslose hinterlassen. /Červeno-zelená koalícia zanechala v roku 2005 za sebou 5 miliónov nezamestaných./

Veľkú skupinu tvoria príklady konvenčných metafor, resp. ustálených obrazných pomenovaní. Paralely nájdeme v oboch programoch. Uvádzame niektoré výberové príklady:

Die Welt ist aus den Fugen, es liegt an uns, sie neu zu gestalten. (LINKE) /Svet stratil svoj systém, poriadok, je len na nás, aby sme ho obnovili./

Die Welt scheint aus den Fugen geraten, die internationalen Unsicherheiten nehmen eher zu als ab. (CDU/CSU).

Die Frage wird sein: Wollen wir den oberen Zehntausend in diesem Land mehr Macht und Einfluss geben und die Kluft zwischen Arm und Reich weiter vertiefen.(LINKE) /Otázka je: Chceme dať vyšším desaťtisícom v našej krajine viac moci a vplyvu, a tým prehlbovať rozdiel medzi chudobou a bohatstvom?/

Uvedený príklad má aj lexikálnu modifikáciu:

Die Kluft zwischen starken und schwachen Regionen, reichen und armen Stadtvierteln vergrößert sich. (LINKE) /Rozdiel medzi chudobnými a bohatými regiónmi, medzi chudobnými a bohatými mestskými štvrťami sa zväčšuje/

V nasledujúcich príkladoch ide o autorské metafory:

Das solidarische Gewebe der Gesellschaft ist dünn geworden. (LINKE) /Solidarita spoločnosti sa vytráca./

Wenn sich die Schere zwischen Arm und Reich öffnet, bedeutet das auch mehr Druck auf die in der Mitte. (LINKE) /Zväčšenie rozdielov medzi chudobou a bohatstvom predstavuje zvýšenie tlaku na tých v strede./

Wir wollen, dass in Deutschland die besten und die saubersten Autos hergestellt werden. (CDU/CSU) /Chceme, aby sa v Nemecku vyrábali tie najlepšie a najčistejšie autá./

Prítomnosť nasledujúceho už ustáleného obrazného pomenovania *unter einen Hut bringen* /dostať pod jednu strechu/ v rôznych kontextoch sme zistili v oboch politických programoch.

Durch einen Rechtsanspruch auf befristete Teilzeit wollen wir es Frauen und Männern besser ermöglichen, Familie und Beruf unter einen Hut zu bringen. (CDU/CSU),

Wir wollen Arbeitszeitmodelle schaffen, die Müttern und Vätern ermöglichen, ihren Beruf mit Familie und Privatleben unter einen Hut zu bringen. (LINKE)

V programoch politických strán sa vyskytli následne aj modely s bázou prenosu obraznosti *Činnosť*, uvádzame výberové príklady:

Wir wollen die Hochschulen für Geflüchtete öffnen. (LINKE) /Chceme otvoriť vysoké školy pre utečencov/

Kultur eröffnet neue Räume im Denken und Handeln und wirft immer wieder die Frage auf: Wie wollen wir zusammen leben? (LINKE) /Kultúra otvára nové možnosti v myslení a konaní a nastoľuje neustále otázku: Ako chceme žiť spolu?/

Následne sa v programoch politických strán vyskytli aj modely s bázou prenosu obraznosti *Príroda, prírodné javy*, uvádzame výberové príklady:

Wir sind ein Land mit einer unverwechselbaren, starken Identität, das seinen Menschen auch in stürmischer Zeit Heimat und Halt bietet. (CDU/CSU) /Sme krajinou s nezameniteľnou, silnou identitou, ktorá svojim ľuďom aj v búrlivých časoch poskytne ochranu a domov, zázemie. /

In den neuen Bundesländern sind seit der Deutschen Einheit vielerorts blühende Landschaften und zukunftssichere Arbeitsplätze entstanden. (LINKE) /V nových spolkových krajinách vznikli po zjednotení Nemecka na mnohých miestach prosperujúce oblasti./

Bohaté zastúpenie mal aj obrazný model s bázou obraznosti *Vedný odbor*. Uvádzame výberové príklady:

Für unsere ländlichen Räume ist vor allem der Naturtourismus ein Motor für die Entwicklung. (CDU/CSU) /Pre našu krajinu je predovšetkým prírodný turizmus hnacou silou/motorom rozvoja./

*Europa hat die Chance, erneut zu einem Wachstumsmotor zu werden. (CDU/CSU) /*Európa má šancu opätovne sa stať hnacou silou/motorom pokroku/ nárastu./

Außerparlamentarische Bewegungen sind ein wichtiger Motor linker Politik. (LINKE) /Mimoparlamentné organizácie sú významným motorom/ hnacou silou ľavicovej politiky./

Obrazný model s bázou prenosu *Kultúrne špecifiká, poznanie spoločnosti* sa vyskytol len pri politickom programe LINKE. Uvádzame výberové príklady:

Als Faustregel gilt: Wer als Single(Steuerklasse I) weniger als 7.100 Euro im Monat brutto hat, zahlt nach unserem Tarif weniger Steuern, wer mehr verdient, zahlt mehr Steuern. / ...Faustove pravidlo .../

Sabbatjahre für alle: Beschäftigte sollen zweimal in ihrem Berufsleben die Möglichkeit haben, für ein Jahr auszusteigen. /...roky sabatu.../

Záver

Náš doterajší výskum odborných jazykov poukázala na skutočnosť bohatého výskytu obrazných pomenovaní v odborných textoch. Jedna z jeho funkcií použitia práve v odbornom texte je aj presnosť, dôslednosť. Je známe, že ak chceme niečo povedať výstižne, použijeme práve metaforu, ktorá je nositeľom práve uvedenej vlastnosti (Polčicová 2007). Berúc do aspektu kultu-

rologický aspekt, vychádzajúc napr. z Hofstedeho modelu kultúry[3], nemecká kultúra sú z hľadiska kultúrnych špecifík považovaná za monochronickú kultúru, individualistickú kultúru, kultúru s vysokým indexom hierarchie, čoho konkrétnymi znakmi sú napr. vlastnosti priamosť, presnosť, dochvíľnosť jasné pravidlá, systematickosť. Práve bohaté využívanie obraznosti v komunikácii môže byť znakom ich kultúry v jazyku.

Pri analýze politických programov strán CDU/CSU a LINKE sme napriek ich rozdielnej ideológii zistili prevahu paralel.

Pri kategorizácii jednotlivých obrazných pomenovaní sme u oboch aktérov zistili najvyššie zastúpenie obrazného modelu s bázou *Predmet, jeho tvar, vlastnosť a funkcia*. Denotáty samotnej odbornej komunikácie sa označujú názornejšie s využitím obrazných výrazových prostriedkov s motivačnými bázami reálne existujúcich predmetov, ktoré sa vyskytujú v každodennom živote človeka. Z tohto dôvodu je možné konštatovať trend odborného jazyka (v našom príspevku ide o politický odborný jazyk a odborný jazyk z oblasti medzinárodných vzťahov) približovať sa jazyku každodennej komunikácie aj pomocou obrazných výrazových prostriedkov, ktoré v daných prípadoch majú predovšetkým explikačnú funkciu.

Každá doba má svoj koncept myslenia. V súvislosti s liberálnym usporiadaním sveta sa z pohľadu filozofie do popredia v súčasnosti dostáva pojem technična aj do politického jazyka. Tento koncept myslenia u nás reprezentuje prítomnosť obrazného modelu *Vedný odbor*.

Z hľadiska obsahu boli obrazné pomenovania použité v politických programoch oboch strán na riešenia otázky utečencov, cudzincov a ich integrácie do nemeckej spoločnosti, napr. *Wir wollen die Hochschulen für Geflüchtete öffnen. Geflüchtete dürfen nicht zum Sündenbock für die Mängel der Wohnungspolitik gemacht weden.*, v otázkach zdravotníctva, napr. *Um den Investitionsstau in den Krankenhäusern abzubauen, muss der Bund die zuständigen Länder zweckgebunden unterstützen, v otázkach bytovej politiky, napr. Stopp von Mieterhöhungen! Wir wollen eine wirkliche Mietpreisbremse ohne Schlupflöcher,* ako aj v otázke viacerých ekonomických problémov súčasného Nemecka (dôchodky a primerané odmeny za prácu), napr. *Sabbatjahre für alle: Beschäftigte sollen zweimal in ihrem Berufsleben die Möglichkeit haben, für ein Jahr auszusteigen.*

[3] Holandský sociológ G. Hofstede (1980) na základe výskumu organizačných a národných kultúr zistil rôzne prístupy riešenia problémov od krajiny ku krajine v štyroch oblastiach: vzťahov k autoritám, k jednotlivcovi a skupinám, konceptov mužskosti a ženskosti, a v spôsoboch riešenia nejasností. Uvedené oblasti reprezentujú kultúrne dimenzie, ktoré boli neskôr doplnené o piatu oblasť dlhodobej orientácie. Dimenzia je v tomto kontexte chápaná ako aspekt kultúry a môže byť meraná vo vzťahu k inej kultúre.

Najvyššie zastúpenie mali obrazné pomenovania na vyjadrenie ekonomických problémov súčasného Nemecka a riešenia otázky utečencov. Je to znak aktuálneho odrazu diania v spoločnosti v súčasnom Nemecku, kde práve uvedené témy značne rezonujú.

Politický program strany je jedným z nástrojov politického marketingu, ktorý má za cieľ svojich potencionálnych voličov presvedčiť, zmobilizovať, agitovať. Politická strana sa obracia prostredníctvom neho na svojich sympatizantov s aktuálnymi problémami, ktoré občanov trápia a s ktorými sa stretávajú v každodennom živote. V mnohých prípadoch ide o negatívne aspekty a obrazné pomenovanie slúži aj na to, aby sa daná výpoveď akoby zjemnila, skrášlila. V mnohých prípadoch sa v obraznom pomenovaní používajú typické kultúrne reálie, napr. *Sündenbock, Sabattjahre*, s cieľom priblíženia sa čo najširším vrstvám obyvateľstva. Často sa vyskytujú obrazné pomenovania s komponentmi *Anker, Bremse, Motor, Kraft,* ktoré v sebe po lexikálnej stránke obsahujú sémy sily, prosperity s cieľom mobilizácie, agitácie. Autori oboch analyzovaných politických programov opakovane použili komparáciu napr. *stark-schwach, reich-arm* v obrazných pomenovaniach s cieľom citového zapôsobenia na občanov.

Ako ukázal náš výskum, používanie obrazných pomenovaní v politických programoch je v súčasnosti vysoko frekventovaný jav, ktorý je nositeľom viacerých funkcií, napr. agitovať, objasniť, priblížiť širším vrstvám spoločnosti, citovo zapôsobiť. Na príklade programových vyhlásení v rámci volieb do Spolkového snemu v Nemecku v roku 2017 sme pri výbere komunikačnej stratégie neidentických ideologicky zameraných strán nezistili rozdiely v obsahovej stránke (výber tém, ktorými sa pokúsili osloviť potencionálneho voliča) ani v jazykovej stránke (vysoký výskyt obrazných pomenovaní s už uvedenými funkciami). Nami zvolená konkrétna forma politického jazyka, programové vyhlásenie politickej strany, tým nebola ovplyvnená ideológiou, mala identickú komunikačnú stratégiu, založenú na vysokom výskyte obraznosti v jazyku vo viacerých formách (napr. ustálené spojenie, autorská metafora).

Literatúra

ČEMEZ, A., KLUS, M. (2012): Politický marketing v podmienkach Slovenskej republiky a Českej republiky: Prípadové štúdie politických strán Věci veřejné a Sloboda a Solidarita. In: ŽÚBOROVÁ, V. (ed.): *20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku.* Trnava: UCM, s. 104-120.

GEHR, M. (2014): *Metaphern und Redewendungen im politischen Kommen-tar.* Wiesbaden: Springenverlag.
GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
GRIGORJANOVÁ, A. (2017): Metafora v politicko-ekonomickom diskuze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* II. Bratislava: EKONÓM, s. 150-159.
HESSE, M. B. (1966): *Models and analogies in science*. 2nd printing, Notre Dame: University of Notre Dame Press
HOFSTEDE, G. (1980): *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values.* London, Beverly Hils: SAGE.
LAKOFF, G., JOHNSON, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
MERTOVÁ, N. (2017): Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* II. Bratislava: EKONÓM, s. 203-211.
POLČICOVÁ, M. (2007): *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
POLČICOVÁ, M. (2017): Obraznosť a modelovosť v politickom jazyku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 160-170.
RIGOTTI, F. (1994): *Die Macht und ihre Metaphern*. Frankfurt am Main, New York: Campus.
ŠTEDROŇ, B.; POTUČEK, M.; PROROK, V.,a kol. (2013): *Politika a politický marketing*. Praha: C. H. Beck Edice Ekonomie.

Kontakt:

PhDr. Mária Polčicová, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie	Department of International Relations and Diplomacy
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov	Faculty of Political Science and International Relations
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici	University of Matej Bel Banská Bystrica

Email Address: maria.polcicova@umb.sk

FDJ – Die junge Garde des Proletariats oder was die Kommunikation in der DDR prägte

Lívia Adamcová

Abstract

FDJ – The Young Guard of the Proletariat or What has Shaped the Communication in the GDR. *Several linguists have been involved in the research of the German language in the West and East Germany in recent years. Based on written texts and documents, political texts compare ideological language as well as language of youth. After Germany was divided in 1949, the language in West and East Germany developed in a different way: the cause was political and social relations in both countries. The paper examines, in particular, the differences in both German variants and assesses them from the current point of view.*

Schlüsselwörter: Politolinguistik, politischer Wortschatz, Sprache in der DDR, Metaphorik, Kommunikationsstil der FDJ.
Keywords: political discourse, political vocabulary, language in the GDR, imagery, style of communication of the German "FDJ" group.

Themenaufriss – Problemstellung

Der Beitrag situiert sich im Kontext einer pragmatisch und kulturwissenschaftlich orientierten Textsorte – die Kommunikation der Jugendlichen in der DDR – und setzt sich zum Ziel, verschiedene theoretische Überlegungen mit empirischen Beobachtungen zur Gesellschaft, Kommunikation und Sprache in der DDR zu verknüpfen.

In der deutschen Linguistik ist die Untersuchung der Sprache in Ost und West kein etabliertes Forschungsfeld, in den letzten Jahren ist aber dieses Thema stärker in den Vordergrund getreten (vgl. z. B. Reiher, Baumann 2004; Fix, Barth 2000; Niehr 2014). Die Debatte entsprang bekanntlich zunächst dem Versuch, die 40 Jahre der DDR-Wirklichkeit politisch, soziologisch und linguistisch zu beleuchten. Drei Problemfelder nimmt der Beitrag in den Blick:

a) Sprachgebrauch und Kommunikationspraktiken unter dem Einfluss spezifischer Lebensformen, konkreter Lebensumstände und sozialer Beziehungen zu betrachten;
b) kontrastive Beobachtungen zur deutschen Sprache in Ost und West bezogen auf spezifischen sozialen und kulturellen Kontext;
c) Kommunikationsstil der Jugendlichen in der DDR (der FDJ), die als Träger und Vermittler kultureller Werte und Normen der sozialistischen Nachkriegszeit galten.

Zum politischen Wortschatz

Den politischen Wortschatz, der den Kernbereich des folgenden Beitrags bildet, erforscht die Politolinguistik, eine junge linguistische Subdisziplin, die sich in den letzten Jahren etabliert hat. Ihr Forschungsfeld bildet Politik und Sprache – beide Bereiche sind eng miteinander verknüpft (Niehr 2014). Sie klärt das Wesen der politischen Sprache, das Sprachhandeln von Politikern und die Veranschaulichung der Tätigkeiten von Politikern in den Massenmedien. Sprache dient nämlich nicht nur der allgemeinen Kommunikation und dem Informationsaustausch, sondern auch den politisch handelnden und argumentierenden Personen dazu, im Medium der Öffentlichkeit Zustimmungsbereitschaft zu erzeugen (Dieckmann 2005).

Das Hauptanliegen der Politolinguistik bildet u. a. die Rhetorik, der politische Wortschatz, politische Texte, Ideologiesprache sowie in den letzten Jahren die Sprache in der DDR und der BRD (Antos, Fix, Kühn 2001; Burkhardt 1996, 2003a; Burkhardt et al. 2003).

Bereits in der Nachkriegszeit sorgte eine Publikation, dass „Wörterbuch des Unmenschen“ (Sternberger, Storz, Süskind 1957/1986), für Aufsehen. Die Autoren behaupten, dass die deutsche Sprache im 20. Jh. von den Nazis missbraucht wurde, und deshalb sollte man bestimmte Wörter heute nicht mehr verwenden. Dem würden vermutlich die meisten Sprachbenutzer des Deutschen zustimmen, wenn sie an Wörter wie *Sonderbehandlung, Rasse, Führer, Blut und Boden, Volljuden, Arbeitslager, Mischlinge, Ausrottung, Endlösung, Nichtarier, fremdblutig, Holocaust* usw. denken. Diese Beispiele lassen verdeutlichen, dass aus dem bloßen Vorkommen bestimmter Wörter sich keine eindeutigen Rückschlüsse darauf ziehen lassen, ob diese Wörter eine politische Bedeutung haben. *„Dazu bedarf es eines Kontextes. Dieser ist in realen Kommunikationssituationen stets durch den Text gegeben, in den die verwendeten Wörter und Sätze eingebettet sind“* (Niehr 2018: 31). Diese Erwägungen lassen erahnen, wie widersprüchlich, unklar und zweideutig manchmal der politische Wortschatz sein kann. Es ist auch nicht

immer einfach, die Bedeutung mancher politischen Reden zu deuten, sie in konkrete historische Ereignisse einzubetten, die Metaphorik zu verstehen usw.

In der Politolinguistik streitet man darüber, ob die Sprache der Politik durch einen Fachwortschatz gekennzeichnet ist wie beispielsweise die Sprache der Medizin, der Physik oder der Rechtwissenschaft. Die meisten Politolinguisten behaupten, dass politische Kommunikation immer an die Bevölkerung gerichtet sein muss, weil Politik die Kunst sei, die in der Öffentlichkeit Sympathie und Zustimmungsbereitschaften erzeugt. Das bedeutet, dass der politische Wortschatz auch den BürgerInnen und allen Sprachbenutzern verständlich sein muss. Aus der oben erwähnten Behauptung geht hervor, dass der politische Wortschatz in verschiedene Teilbereiche untergliedert werden kann. Dieckmann (2005: 16) unterscheidet folgende Teilbereiche im politischen Lexikon:

- Institutionsvokabular,
- Ressortvokabular,
- Ideologievokabular,
- Allgemeines Interaktionsvokabular.

Das Institutionsvokabular umfasst neben den Bezeichnungen für die Staats- und Regierungsformen (*parlamentarische Demokratie, Erbmonarchie, Königreich*), Bezeichnungen für allgemeingültige Texte (*Verfassung, Grundgesetz, Parteiprogramm, Wahlprogramm*), für Institutionen (*Parlament, Innenausschuss, Fraktion, Ministerium*), politische Ämter (*König, Prinz, Bundespräsident*), Praktiken im politischen Handeln (*Wahl, Rücktritt, Abstimmung*) und politische Bereiche (*Außenpolitik, Sprachpolitik, Zuwanderungspolitik*). Das Ressortvokabular dient vorwiegend der Fachkommunikation innerhalb der verschiedenen politischen Bereiche, es handelt sich in erster Linie um einen Experten-Fachwortschatz, der in verschiedenen Politikfeldern verwendet und verstanden wird. Er beinhaltet einen großen Anteil von wissenschaftlicher Terminologie (z. B. *Hartz IV., Abwrackprämie, Bürgerversicherung, Lizenz, Steuer*). Für die öffentliche politische Kommunikation ist das Ideologievokabular typisch. Es wird häufig in unterschiedlichen Partei- und Meinungsgruppen mit abweichender Ansicht verwendet und verstanden (*Chancengleichheit, Migrant, Leitkultur, Asyl, Nachhaltigkeit, Annexion, Flüchtlingslawine, Kampfeinsatz, Solidarität*). Umstritten ist die Kategorie des allgemeinen Interaktionsvokabulars. Sie umfasst Ausdrücke der politischen Kommunikation, die besonders häufig in politischen Texten vorkommen und das Verhältnis von Sprache und Gesellschaft widerspiegeln (*Krise, Aufschwung, dementieren, Tätervolk, Kopftuchmädchen, Volksverräter, Ketzer, Klassenkampf, Humanität, Denkmal der Schande*).

Tab. 1: Klassifizierung des politischen Wortschatzes.

Politischer Wortschatz	
Institutionsvokabular	*Abstimmung, Parlament, Verfassung, …*
(vermittelndes) Ressortvokabular	*Abwrackprämie, Bürgerversicherung, Reichensteuer, …*
Ideologievokabular	*Chancengleichheit, Leitkultur, Nachhaltigkeit, …*
Allgemeines Interaktionsvokabular	*Aufschwung, dementieren, Krise, …*

Quelle: Niehr 2014: 66.

Gesellschaft, Kommunikation und Sprache in der DDR

Die Zahl von Wissenschaftlern, die sich mit DDR-Sprachgeschichte beschäftigt, nimmt kontinuierlich zu; es werden Vorträge organisiert, Artikel geschrieben, DDR-Texte gesammelt und analysiert. Man will wissen, was war, was ist, was bleibt:

- Wie wurde im Industriebetrieb, in Hausgemeinschaftsleitungen, in der SED gesprochen?
- Was waren Brigadetagebücher und wer war ein Brigadier?
- Wie sah die offizielle Korrespondenz (Protokolle, Briefe, die Berichterstattung) aus?
- Was charakterisierte die Presse- und Mediensprache?
- Wie wurde und worüber in der Jugendclique gesprochen? (vgl. Engler 1999; Reiher, Baumann 2000).

Die Alltagssprache in der DDR ist ein Phänomen, das bislang von der linguistischen Forschung vernachlässigt wurde. Im Allgemeinen charakterisiert man „Alltagssprache" als private, nicht offizielle, politikferne Sprache, die sich von dem offiziellen Sprachgebrauch unterscheidet. Auch in Wörterbüchern erscheint dieser Begriff uneinheitlich. Zum Beispiel definiert Duden (2001) Alltagssprache als Sprachform im alltäglichen Verkehr der Menschen untereinander. „*Ein nächster Grund für die Zurückhaltung der Linguistik gegenüber dem alltäglichen Sprachgebrauch in der DDR liegt in den unzureichenden Quellen. Der Analysierende muss sich sein alltagsprachliches Korpus weitgehend selbständig zusammenstellen und das wird mit zunehmendem zeitlichem Abstand zur DDR-Existenz immer schwieriger"* (Reiher 2004: 160).

Der Alltag ist das Gewöhnliche, das sich alle Tage Wiederholende im Leben der Menschen. In der DDR bildete der Alltag ein Synonym zu

„Werktag, Arbeitstag“ – in seinem Zentrum steht das Arbeitsleben. Somit war die DDR-Alltagssprache mehr als eine in privaten Kommunikationssituationen verwendete Sprachform. Im Leben der Ostdeutschen spielte der arbeitsweltliche Alltag eine entscheidende Rolle. Diese Kommunikation wurde dementsprechend zum großen Teil institutionalisiert. Da die Partner in der Arbeit aber durch ihren ständigen Kontakt eine gewisse kommunikative Nähe besaßen und die Kommunikation ausschließlich in lockerer, mündlicher Form erfolgte, war der Abstand zwischen den Partnern gering. Es wurden z. B. Fragen der Versorgung (z. B. Werkküchenessen), des Erholungswesens der Bildung und Erziehung, der Freizeitgestaltung, der Hobbys, des Gesundheitswesens und der Wohnraumvergabe diskutiert. Der DDR-Alltag war weitgehend kollektiv geprägt und organisiert. Lange galt dabei die offizielle Losung „*Sozialistisch arbeiten, lernen und leben*“. Kollektive Arbeitsgruppen gehörten auch außerhalb des Betriebsalltags zum festen Bestandteil des alltäglichen Lebens. Kollektivität war ein Wert, die auch „sozialistische Menschengemeinschaft“ oder „politisch-moralische Einheit des Volkes“ propagandistisch aufgefasst war. Bei der linguistischen Analyse der Alltagssprache der DDR muss man der Frage nachgehen, ob und wie die Texte (mündlich oder schriftlich) diesen kollektiven Wert reflektierten und einhielten. Um die kollektive Verantwortung zu sichern, wurden Texte und Gespräche als sachlich informierend, begründend und entscheidend produziert. Alle diese Sprechhandlungen hatten zum Ziel, eine Konfliktvermeidungsstrategie im Sinne eines kollektiven, harmonischen Miteinander zu festigen. Daraus lässt sich schlussfolgern, dass für die DDR-Kommunikation kooperative Sprachstrategien wie „bitten, vorschlagen, empfehlen, begründen, verstehen, auffordern, hinweisen, kooperieren, führen, verantworten“, typisch waren. Gerade dieses kollektive harmonische Miteinander die so formulierten und realisierten Sprechakte waren es, die viele Ostdeutsche rückblickend vermissen. Die ehemaligen Betriebsangehörigen bemängeln das in der gegenwärtigen kapitalistischen Marktwirtschaft besonders der persönliche Kontakt der Arbeitskollegen untereinander verloren gegangen ist.

Die folgende Tabelle beleuchtet die Transposition zahlreicher unterschiedlicher Lebenssituationen der Ostdeutschen in die DDR-Sprache:

Tab. 2: Spezifische DDR-Lexik

Buschzulage	Kaufhalle	Volkskammer	Feierabendheim
Ossinachweis	Schonplatz	Datsche	Zielprämie
Brigadetagebuch	Held der Arbeit	Plaste	Hausbuch
Muttiheft	Subbotnik	Volkspolizei	Aufbaulotterie
Kulturobmann	Menüladen	Kampfgruppe	Dederon
Broiler	Arbeiterveteran	Volksmarine	Trabant
Bückware	Delikatladen	Interflug	Gegenplan
Bungalow	Estrade	volkseigener Betrieb	

Deutsche Sprache in Ost und West

Zur Sprache in der DDR und der BRD gab es gleich nach der Wiedervereinigung Deutschlands wenigen Studien (vgl. Schlosser 1999; Schröder, Fix 1997; Wolf 2000). Diese frühen Studien befassten sich mit historischen und politischen Aspekten, die nach 1990 eine wichtige Rolle unter dem Motto: „*Es gibt keine Sprachmauer mehr*." spielten. Erst in den Nachfolgejahren begann man auch die linguistischen Aspekte der DDR-Sprache zu beleuchten. Diese Forschung beinhaltete verschiedene Phasen der sog. DDR- und BRD-Linguistik (Bauer 1993). Diese Untersuchungen betreffen hauptsächlich:

- den lexikalisch-semantischen Wandel des existierenden Wortbestandes;
- die Analyse der entlehnten Wörter im Gegenwartsdeutschen.

Diese Forschung bedarf des wortbezogenen historisch-semantischen Wissens der Autoren. Nach Niehr (2014: 34) orientierten sich die Erforscher der DDR-Sprache bei ihrer Analyse auf folgende Punkte:

a) Der nationale Aspekt

Es wurde untersucht, ob die deutsche Sprache überhaupt noch eine Funktion im gemeinsamen Deutsch hat. Manche Linguisten vertraten die Ansicht, dass die DDR-Führung nach den politischen auch eine sprachliche Spaltung herbeiführen wollte (z. B. nach dem Mauerbau 1961). In der DDR wollte man die Eigenständigkeit und Fortschritt des neuen Staates auch durch die eigene sprachliche Entwicklung bekräftigen.

b) Der politisch-ideologische Aspekt

Die DDR-Forscher bemühten sich in ihren linguistischen Untersuchungen immer wieder den Klassenkampf miteinzubeziehen. Die BRD-Forscher vertraten demgegenüber immer ihre antikommunistische Haltung, was oft zu gegenseitigen Manipulationsvorwürfen führte.

c) Der gesellschaftliche Aspekt
Es ist klar, dass unterschiedliche soziale Verhältnisse auch für Unterschiede im Sprachgebrauch sorgten. Dies wurde insbesondere im Alltagssprachgebrauch deutlich. Die Aufmerksamkeit der DDR-Bürger wollte man auf die offizielle politische DDR-Sprache aus propagandistischen Gründen konzentrieren.

d) Der kommunikative Aspekt
Dieser Aspekt wird in der Gegenwart immer noch untersucht, weil die Kommunikationsfähigkeit der DDR- und BRD-Bürger noch unzureichend untersucht ist. Es geht hauptsächlich um die Aufdeckung von Faktoren, die zu Kommunikationsschwierigkeiten beiderseits führten.

Zusammenfassend kann bestätigt werden, dass die ab 70er Jahre eingeleiteten fundierten Arbeiten den abweichenden Sprachgebrauch betonten. Weiter wollte man in diesen Studien auf wichtige Punkte aufmerksam machen, die folgende Schlussfolgerungen zuließen:

- Die Untersuchungen wurden unter dem Stichwort „Sprache der Teilung" und „Sprache der Wende" zusammengefasst.
- Der DDR-Wortschatz wurde seitens der BRD-Forscher als manipulativ, ideologisch und propagandistisch bezeichnet.
- In der DDR gab es einen großen Unterschied zwischen offizieller und privater Sprache, was sich hauptsächlich im schriftlichen Deutsch herausstellte.
- Bei der Erforschung der DDR-Sprache musste man sich auf die völlig unter Parteikontrolle stehende Presse beziehen.
- Der private, umgangssprachliche Sprachgebrauch blieb für die Forscher prinzipiell unzugänglich.

„*Bei den sprachlichen Unterschieden ist zu differenzieren zwischen Unterschieden in der Grammatik, der Lexik und Stilistik"* (Niehr 2014: 37). Folgende Konsequenzen können im DDR-Deutsch gezogen werden:

- Öffentlicher Diskurs in allen staatlichen Institutionen (hauptsächlich Bildungswesen und Massenmedien) wurde stark normiert und ritualisiert (*sozialistische Menschengemeinschaft, brüderliche Kampfesgrüße, Agitationskommission, Solidarität, Brigadetagebuch, Aktivist*).
- Halböffentlicher Diskurs (im kulturell-literarischen Bereich) war sprachkritisch und regionalorientiert (*Nationalfeiertag, Volksfest, Militärparade, Volkskammer, friedliche Koexistenz, Kaderleiter, Werktätiger*).
- Privater Diskurs wurde vom offiziellen abgeschirmt (*Broiler, Kollektiv, Trabi, Datsche, Brigade, Kader*) (vgl. Töteberg 2003).

Metaphorik im Ostdeutschen

Heute ist der sprachliche Ausgleich zwischen Ost- und Westdeutschland fast vollzogen. Es gibt keine „Mauer" zwischen Ost und West, auch keine Sprachmauer mehr. Man kann feststellen, dass in der linguistischen Charakteristik der ostdeutschen Sprache zahlreiche Metaphern (vor allem in der Politiksprache) zu beobachten sind. Anbei einige ausgewählte Beispiele. - Wenn das politische Ziel feststeht und nur noch darüber gestritten wird, wie es erreicht werden soll, dann lässt sich dies am besten in das sprachliche Bild einer Reise fassen, auf der man einen bestimmten Weg zurücklegen muss, um an den vorher festgesetzten Zielort zu gelangen. In Ostdeutschland bediente man sich um 1989 oft mit:

a) **Metapher der fahrenden Züge**. Politiker behaupten z. B. *„etliche Menschen sind an den Bahnstiegen stehengeblieben, die gar nicht ankommen, wo sie hin wollen…"*

b) Weg/Wanderung–Metaphorik:

über Hürden stolpern, Marksteine setzen, Steine in den Weg rollen, nicht auf halbem Weg stehen bleiben, der Weg abwärts ins Tal

c) Schiff–Metaphorik:

Millionen Bürger haben in Ost und West den Vereinigungskater, Startlöcher fertigbuddeln, Elefantenrennen (Beitrittstermin). Wir sitzen gemeinsam im Boot. Die DDR-Regierung will fluchtartig den untergehenden Dampfer verlassen.

d) Gebäude–Metapher:

Wir wollen das Dach-DDR abbauen.

e) medizinische Metaphorik:

Wir wollen die deutsche Einheit nicht als Kaiserschnitt in Narkose erleben. Die westdeutschen Politiker sind keine Wunderheiler, die unsere Erbkrankheit Sozialismus heilen können.

„Nostalgie" – „Ostalgie"

Auch heute gibt es noch viele Bürger in Ostdeutschland, die den DDR-Zeiten nachtrauern. Die Sprache reagiert im Nu auf die Wünsche ihrer Sprachbenutzer und lässt neue Wortschöpfungen entstehen wie zum Beispiel *Schnüffelstaat* oder *Wutbürger*. „Warum Ostalgie?" Im Osten Deutschlands gab es im Alltag alles, was man brauchte. Es gab dort materielle Grundbedürfnisse (z. B. konnte man während des Ausfluges den Kindern ein Glas Limonade oder ein Eis spendieren); es gab reichlich Zigaret-

tensorten; man fuhr Trabant und Wartburg; man konnte – ohne einen Reisepass zu besitzen – in die sozialistischen Länder fahren und Ähnliches. Es gab genug zu essen, es gab genügend Heizmaterial, man konnte sich warm kleiden, es gab genug Wohnraum. Das weit verbreitete Schlagwort hieß damals „Geborgenheit". Man konnte Urlaub machen, nicht in die Schweiz, aber an der Ostsee oder im Thüringer Wald. Manchmal sogar in Ungarn oder in Bulgarien. Auch Kuba oder Vietnam waren nicht vollkommen unerreichbar. Arbeitslosigkeit gab es nicht. Niemand wurde aufgrund schwacher Arbeitsleistungen aussortiert. Kriminalität gab es natürlich, doch sie war niedrig und vertuscht. Die Grundnahrungsmittel waren billig, ebenso Bücher, Zeitungen, Wohnungen, Theater, Strom, Wasser, Straßenbahnfahrkarten usw. Die medizinische und schulische Versorgung war kostenlos. Teuer waren Dinge, die man nicht besorgen konnte, ergo – die man nicht so richtig brauchte: Schokolade, Südfrüchte, Bohnenkaffee, Autos, Gold, Pelzmäntel, Ersatzzähne, Whiskey, Cognac, Jeans, Bravo. Aus den oben angeführten Tatsachen geht hervor, dass die ehemaligen DDR-Bürger das neue Wort „Ostalgie" noch heute pflegen. Es kam nämlich 1989/1990 der ganz große Schock. Das Unfassbare passierte. Ein Staat – die DDR – verschwand innerhalb weniger Monate. Einfach so. Niemand griff ihn mit Waffen an, erstaunlicherweise verteidigte ihn auch niemand vehement. Der Umbruch war für die Menschen in der DDR ungeheuerlich. Nichts stimmte mehr. Nichts war verlässlich. Nichts war mehr bekannt. Nun konnte man sich zahlreiche bisher unerfüllbare Wünsche erfüllen. Man konnte in die Schweiz reisen und sich Käse aus Österreich kaufen. Man konnte die Frankfurter Allgemeine Zeitung und Bravo lesen. Man konnte plötzlich die Regierung kritisieren und verfluchen. Man konnte schnell ein schönes westliches Auto kaufen. Freie politische Wahlen wurden im Nu organisiert. Die Berliner Mauer wurde vernichtet. Aber das Ganze hatte einen Preis. Die Sorglosigkeit war dahin – komplett. Plötzlich gab es Arbeitslosigkeit, Kriminalität, man wurde betrogen (auch von Politikern und Staatsmännern), überfallen, verprügelt, ermordet. Die Preise für Miete, Brot, Straßenbahnfahrkarten, Bücher, Strom und Bildung explodierten.

Auf die sich wandernden politischen und gesellschaftlichen Umstände reagierte auch die Sprache. Zahlreiche Neubildungen, Wortschöpfungen, entstanden, der Bedeutungswandel nahm zu. Folgende lexikalische Unterschiede im DDR- und BRD-Deutsch können vermerkt werden:

Tab. 3: Typisch DDR-Wörter und Redewendungen

Beispiele typischer nur in der DDR existierenden Lexik	
Aluchip	Kleingeld der DDR-Mark
Clubgaststätte	Clubs in Plattenbausiedlungen
Broiler	Brathähnchen
Plastik	Kunststoff
Feierabendheim	Altersheim
Firma	Stasi = Staatsicherheit, Firma „Horch und Guck“
Gastmahl des Meeres	Fischrestaurant
Rennpappe/Gehhilfe	Trabant
Halle	Supermarkt
Kader	Führungskraft in Politik und Wirtschaft

Redewendungen in der DDR	
Ehrendienst leisten	Wehrdienstleisten
Nationale Volksarmee	Bundeswehr
Das fetzt	Das ist geil/voll krass
Mit sozialistischem Gruß	Hochachtungsvoll/Mit freundlichen Grüßen
platziert werden	im Restaurant einen Sitzplatz zugewiesen bekommen
Jahresendzeitflügelfigur	Weihnachtsengel
Fleischklöpse	Königsberger Klöpse
Bonzenschleuder	Mercedes

Zum Kommunikationsstil der Jugendlichen in der FDJ

Die Geschichte der „Freien Deutschen Jugend“ (FDJ) ist eng verbunden mit der Person Erich Honeckers, der ihr erster Vorsitzender war und sie als „Kampfreserve der Partei“ oder „die junge Garde des Proletariats“ bezeichnete. Im Folgenden soll der Wortschatz der DDR- Jugend sowie der FDJ im Mittelpunkt stehen.

Sie wurde in eine politisch-gesellschaftliche Konzeption der DDR eingebunden, daher waren ihre ideologischen Schlagwörter *„Demokratie, demokratisch, antifaschistisch“*. In den Folgejahren des Aufbaus des neuen Staates kamen neue Themen, neue Wörter in neue Kontexte eingebettet:

- *Jugendtraktorenbrigaden,*
- *Hereinnahme der Mädel in Berufe,*

- *Wanderkinos für bäuerliche Jugend,*
- *Ausrottung der faschistischen Ideologie,*
- *Heranziehung der Jugend zu aktiven politischen Leben.*

Betrachtet man in chronologischer Abfolge die Geschichte der DDR, so stellt man fest, dass auch im FDJ-Wortschatz neue inhaltliche Momente hinzukamen; die öffentlichen Reden zeichneten sich durch Expressivität und sprachlich sehr emotionale Färbung. Kongruentes Beispiel war das enge Verhältnis der DDR, der SED und der FDJ zur Sowjetunion, zum Komsomol. Im öffentlichen Sprachgebrauch dominierte die Familienmetaphorik, das die Sowjetunion der große Bruder in der sozialistischen Völkerfamilie war: *sozialistische Bruderländer, brüderliche Unterstützung, Familie freier Völker* (vgl. Geier 2004). Die FDJ musste ständig ihr enges Verhältnis (vor allem ihre Loyalität) zur SED-Partei beweisen. Die Einbindung der FDJ in die organisatorischen, gesellschaftlich-politischen Strukturen wurde immer deutlicher. Dies wurde vor allem in politischen Texten definiert und sichtbar, was hochwertige Wörter wie *Propagandist, Agitator, Organisator, Leninist, Jugendforscherkollektiv, Wanderfahne, Patenbetrieb, Kombinat* usw. beweisen.

Schlussbemerkungen

DDR-typischer Wortschatz ist 28 Jahre nach der Wende weiterhin erklärungsbedürftig, besonders wenn man DDR-Literatur und politische Texte/Dokumente liest. Auch Ostdeutsche erinnern sich manchmal nicht mehr so genau, Westdeutsche wollen wissen, wie es in der DDR war. Eine komplexe linguistische Beurteilung der ostdeutschen Sprache steht noch bevor. Man muss die Sprache und den Sprachgebrauch in der ehemaligen DDR anhand von Textsammlungen schriftlicher und mündlicher Art komplex, tiefgehend analysieren, beschreiben, für die Rezipienten durchsichtig machen. Auch in der politischen Sprache soll Emanzipation und Fortschritt erkennbar werden. Deutlich wird, dass dieses Thema nicht nur in politischen, sondern auch in linguistischen Kreisen stets Diskussionen hervorruft. Viele politisch gefärbte Wörter aus alten Zeiten sind aus dem deutschen Wortbestand verschwunden. Sie gingen mit politischen Systemen, mit der Denkweise und Wertschätzungen unter. Auch der Kampf in politischen Gruppierungen veränderte sich nachhaltig. - Der Beitrag wollte einen Hinweis geben, dass sich die deutsche Sprache etymologisch, linguistisch, sozial, semantisch usw. verändert hat. Heute akzentuiert man das Verständnis gegenüber dem Deutschen (verstehe der „Deutschen Standardsprache“) in allen Lebensbereichen: ob in der Politik, in der Gesellschaft oder in der Familie

sollte der Sprache höchste Beachtung gewidmet werden, Sprachloyalität ist angesagt. Die Sprache symbolisiert das Volk, die Nation, die Denkweise, Weltanschauung und Welterfahrung.

Mit den neuen Themenbereichen wie Wirtschaftspolitik, Europapolitik, Rüstung und Militär, Frauenpolitik, Terrorismus und Einwanderung verändert sich ständig auch der deutsche Wortschatz – wie von einer unsichtbaren Hand. Modewörter, Fahnenwörter, Wörter des Jahres, Unwörter, Wortschöpfungen usw. prägen das heutige Deutsch, die hauptsächlich durch Medien an die Sprachbenutzer vermittelt werden. Große Teile der politischrelevanten Kommunikation finden gegenwärtig im Internet statt. Aus diesem Grunde sind neuere Untersuchungen auch in diesem modernen medialen Bereich wünschenswert und wichtig.

Literatur

ANTOS, G.; FIX, U.; KÜHN, I. (Hrsg.) (2001): *Deutsche Sprach- und Kommunikationserfahrungen zehn Jahre nach der Wende.* Frankfurt/M.: Peter Lang.

BAUER, D. (1993): *Das sprachliche Ost-West-Problem. Untersuchungen zur Sprache und Sprachwissenschaft in Deutschland seit 1945*. Frankfurt/M. u. a.: Peter Lang.

BURKHARDT, A. (1996): Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. In: DIEKMANNSHENKE, H.; KLEIN, J. (Hrsg.): *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation.* Berlin/New York: de Gruyter, S. 75-100.

BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache. Studien zu Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation.* Tübingen: Niemeyer.

BURKHARDT, A.; PAPE, K. (Hg.) (2003): *Politik, Sprache und Glaubwürdigkeit. Linguistik des politischen Skandals*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

DIECKMANN, W. (2005): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache.* Heidelberg: Winter.

Duden – Deutsches Universalwörterbuch (2001): Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Bibliographisches Institut.

ENGLER, W. (1999): *Die Ostdeutschen. Kunde von einem verlorenen Land.* Berlin: Aufbau Taschenbuch.

FIX, U.; BARTH, D. (2000): *Sprachbiographien. Sprache und Sprachgebrauch vor nach der Wende von 1989 im Erinnern und Erleben von*

Zeitzeugen aus der DDR. Inhalte und Analysen. Normativ-diskursive, Interviews. Frankfurt/M. u. a.: Peter Lang.
GEIER, R. (2004): „…die junge Garde des Proletariats". FDJ-Texte der 40er und 50er Jahre. In: REIHER, R.; BAUMANN, A. (Hrsg.): *Vorwärts und nichts vergessen. Sprache in der DDR: Was war, was ist, was bleibt.* Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, S. 100-109.
NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
NIEHR, T. (2018): Politischer Wortschatz im Spiegel der Zeit. In: *Muttersprache 2/2018*, 29 – 40.
REIHER R.; BAUMANN, A. (2004): *Vorwärts und nichts vergessen. Sprache in der DDR: Was war, was ist, was bleibt.* Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag.
REIHER, R.; BAUMANN, A. (Hrsg.) (2000): *Mit gespaltener Zunge? Die deutsche Sprache nach dem Fall der Mauer.* Berlin: Aufbau Tb.
SCHLOSSER, H. D. (1999): *Deutsche Sprache in der DDR zwischen Stalinismus und Demokratie. Historische, politische und kommunikative Bedingungen.* Köln: Wissenschaft und Politik; Aufl. 2. Aktual.
SCHRÖDER, M.; FIX U. (1997): *Allgemeinwortschatz der DDR-Bürger – nach Sachgruppen geordnet und linguistisch kommentiert.* Heidelberg: Universitätsverlag Winter GmbH Heidelberg.
STERNBERGER, D.; STORZ, G.; SÜSKIND, W. E. (1957/1986): *Aus dem Wörterbuch des Unmenschen.* 3. Auflage. Berlin: Ullstein.
TÖTEBERG, M. (2003): *Good bye Lenin. Ein Film von Wolfgang Becker.* Berlin.
WOLF, B. (2000): *Sprache in der DDR. Ein Wörterbuch*. Berlin, New York: Gruyter.

Kontakt:

prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translatology
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: livia.adamcova@euba.sk

Zákon o úradnom jazyku z roku 1990 v kontexte slovensko-maďarských vzťahov[1]

Marcela Gbúrová

Abstract

The Act on the Official Language of 1990 in the Context of Slovak – Hungarian Relations. *This paper deals with the Act on the Official Language, which was published in the Collection of Laws of the Slovak Republic under No. 428/1990 Coll. The adopted legislative standard marked the beginning of the way to the external and internal protection of the Slovak language. It was not rooted in the status of Slovak as a State language on the territory of the Slovak Republic. The ambition of its presenters was to adopt a language law act that would correspond to the modern trends in the State language policy, while respecting the complicated international relations and political reality in the Slovak Republic after 1990. The adopted language standard triggered tension in the Slovak-Hungarian relations. In its second part the paper evaluates political events that were both directly and indirectly related to that standard. Thanks to the adoption of the language law, the strengthening of the institutional base of Hungarian national culture, education, science and art, the party-political anchoring and international support, the Hungarian national minority in Slovakia received a new impetus of group vitality that developed after the establishment of the Slovak Republic in January 1993.*

Kľúčové slová: zákon o úradnom jazyku, slovensko-maďarské vzťahy, jazyková politika.
Keywords: Law Act on the Official Language, Slovak-Hungarian relations, language policy.

[1] Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0658/16 Výskum sekundárneho analfabetizmu v Slovenskej republike (stav – kontexty – perspektívy) 1/2016 – 12/2018. Vedúci grantu: Marcela Gbúrová

Úvod

V politicky uvoľnenej atmosfére rokov 1968-1969 sa začalo intenzívne diskutovať o zákone na ochranu slovenčiny. Myšlienka zvýšiť spoločenskú prestíž slovenčiny legislatívnou cestou sa otvorila aj po uvedených rokoch. Normalizačná politická línia po roku 1970 však spôsobila, že vznikli mocenské zásahy aj do jazykovej politiky na Slovensku. Tieto zásahy sa týkali najmä spochybňovania výsledkov jazykovedy ako národnovednej disciplíny. Potvrdila to najmä diskusia o *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (prvé vydanie 1987, druhé vydanie 1989), ktorá poukázala na pretrvávanie legiend o slovenčine ako o mladom, nerozvinutom a zložitom jazyku (podrobnejšie Kačala 1994: 156-159). Úsilie o prijatie uvedeného zákona sa zintenzívnilo po prelomových politických udalostiach roku 1989, čoho dôkazom bolo prijatie jazykového zákona, ktorý schválila Slovenská národná rada 25. októbra 1990. V našom príspevku chcem zhodnotiť najmä politický rozmer tejto legislatívnej normy, ktorý negatívne zasiahol najmä do slovensko-maďarských vzťahov.

Politická situácia pred prijatím zákona

Jazyková problematika začala vstupovať do politického diania v roku 1990 v čase tzv. pomlčkovej, resp. spojovníkovej ("rozdeľovníkovej") vojny (Gbúrová 2009: najmä s. 62-70). Konkrétne išlo o hľadanie prijateľnej podoby oficiálneho názvu Československa. Vyhranené jazykovedné argumenty Jána Kačalu z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra dávali do „pozornosti" dva varianty názvu štátu. Prvý bol v znení „*Česko-slovenská republika*" a druhý mal podobu tzv. bežného znenia: „*Česko-Slovensko*". Tieto návrhy, ktoré zdôrazňovali viac autonomistické, ako federalistické poňatie štátnosti, neboli prijaté nielen Ústavom pro jazyk český, ale ani českými politikmi vo Federálnom zhromaždení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Ich argumenty boli historicko-politického charakteru. Viazali sa jednak na dejiny predmníchovskej Československej republiky, v ktorých sa nastolil problém „*Česko-Slovenska*", jednak na pojem „*Česko*", ktorý vyvolával najmä na moravskej strane negatívne mocensko-politické konotácie. Určitú propagandistickú rolu na slovenskej strane o názov štátu mal začiatkom roka 1990 ďalší jazykovedný spor o tom, či interpunkčné znamienko „*pomlčka*" by sa nemalo nahradiť slovom „*spojovník*", ktoré je významovo jasnejšie a politicky korektnejšie a označuje princíp spájania dvoch národných celkov. Na českej strane sa objavila interpretácia slova „*pomlčka*" ako „*rozdeľovník*", čo v politickej reči značilo postupné „rozdeľovanie"

federácie, resp. to, že sa začal proces postupného rozdeľovania, či „*rozvoľňovania*“ spoločného štátu (Kačala 1994: 141-146; Šútovec 1999). Navonok zástupný politický problém „naštartoval“ reálny sebaidentifikačný proces na slovenskej strane, ktorý vyústil do vytvorenia dvoch politicky opozičných táborov: na jednej strane boli tí, ktorí chceli vytvoriť samostatný slovenský štát, na strane druhej boli tí, ako napríklad Alexander Dubček[2], ktorí žiadali zachovanie „autentickej“ federácie dvoch národov.

V otázke tvorby štátnej politiky možno pozorovať na Slovensku začiatkom 90. rokov 20. storočia tendenciu modernizovať tradičnú zjednocujúcu etnograficko-jazykovú koncepciu, za ktorou treba vidieť snahy o štátnopolitické zavŕšenie etnicko-emancipačného úsilia slovenského národa. Táto koncepcia predpokladala nevyhnutnú zhodu národnej, kultúrnej a politickej jednotky. Z hľadiska politického myslenia išlo o politické vnímanie pojmu slovenskosti ako národnej identity a národnej dejinotvornej subjektivity. Popri tejto tendencii politického riešenia teritoriálnej a jazykovo-kultúrnej požiadavky štátotvorného národa na svoju štátnu suverenitu a nezávislosť sa na Slovensku začali otvárať ďalšie národnoemancipačné témy. Viedli sa napríklad diskusie o texte slovenskej hymny (návrh bol na predĺženie slovenskej časti hymny, na zmeny v jej texte, konkrétne vo verši „*zastavme ich bratia*“[3], resp. na jej nahradenie hymnickou skladbou Karola Kuzmányho *Kto za pravdu horí*), ktoré mali za cieľ rozprúdiť verejnú diskusiu o národnosebaidentifikačných otázkach.

Na demonštrácii pred budovou Slovenskej národnej rady na Hurbanovom námestí v Bratislave, ktorú zorganizovala Štúrova spoločnosť, Sloven-

[2] Alexander Dubček nezmenil svoj profederalizačný postoj ani po novembri 1989. Pri otvorení zasadania Federálneho zhromaždenia v roku 1990 to povedal tak, ako v roku 1968: „*Jedinou správnou cestou je vytváranie demokratickej federácie vychádzajúcej zo zásady, že silné republiky znamenajú silnú federáciu, že silná federácia upevňuje suverenitu republiky. Jedine vo forme federácie má náš štát šancu uplatniť sa a zaujať zodpovedajúce postavenie v európskych spoločenstvách vo svete*“ [Dubček, A. (1968): *Komunisti a národné dedičstvo*. Praha: Státní nakladatelství, s. 38].

[3] Jedným z prvých aktov nenásilnej revolúcie v novembri 1989 bolo spontánne nahrádzanie slova *oni* v slovenskej časti československej hymny v zmysle *nepriatelia*, ktorých treba zastaviť, slovom *ony*, v zmysle *blesky*, ktoré sú súčasťou historicky chápanej vznešenosti prírody, jej neovládateľných síl. Aj týmto symbolickým spôsobom sa nežná revolúcia vyrovnávala s ľudským násilím, ktoré nahradila prirodzenou prírodnou nespútanosťou. Tento príklad je jedným z niekoľkých v moderných dejinách slovenského národa, keď dôležitý symbol kolektívnej identity národa, to značí jeho hymnu, neupravovali najprv politické či kultúrne elity, ale spontánnym slobodným spôsobom ľudové zhromaždenie v prelomovom politickom období.

ská národná strana a Združenie národnej obrody Slovákov (Šútovec 1999: 219), sa objavila nielen požiadavka zavedenia spomínaného spojovníka a veľkého písmena S do názvu „*Česko-Slovensko*“, ale aj slovensko-maďarská otázka. Heslá „*Nech žijú Slováci*“, „*Na Slovensku Slováci pánmi*“, „*Maďari za Dunaj*“ boli súčasťou požiadaviek demonštrantov na odstúpenie podpredsedu prvej porevolučnej slovenskej vlády národného porozumenia zodpovedného za národnostnú politiku Alexandra Vargu, delegovaného politickými stranami reprezentujúcimi slovenských Maďarov (Maďarská nezávislá iniciatíva, Spolužitie, Maďarské kresťanskodemokratické hnutie). Čo sa týka názvu štátu, poslanci odporučili prijať tvar podobný návrhu jazykovednej komunity z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, teda *Federácia Česko-Slovensko*, ktorý značil, že ide o štátny federatívny celok zložený z dvoch samostatných štátov koncipovaných na národnom princípe. Federálne zhromaždenie napokon 20. apríla prijalo návrh a zmenilo názov na *Česká a Slovenská Federatívna Republika*.

Na Slovensku sa v tomto období začali aktivizovať rozličné národne orientované združenia (*Kongres slovenskej inteligencie* a i.), ktoré podporovali myšlienku štátno-politického zavŕšenia národnoemacipačnej idey (Žatkuliak 2005: 28-29). Definitívny obrat v slovensko-českom štátoprávnom dialógu nastal po 17. júli 1992, keď slovenskí poslanci prijali Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky. Prijatie Ústavy Slovenskej republiky, schválenie ústavného zákona o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, Memorandum o colnej únii, Zmluva o vzájomnom zamestnávaní občanov, Zmluva o sociálnom zabezpečení, „balík“ zmlúv v oblasti finančného usporiadania a majetkového usporiadania česko-slovenskej federácie a i. boli prípravou na bezproblémový prechod ČSFR na dva samostatné štáty.

Uvedené politické udalosti urýchlili na Slovensku diskusie na tému zákonnej ochrany slovenčiny. Citlivú otázku legislatívneho riešenia ochrany slovenčiny aktualizovali v marci 1990 Slováci z južného Slovenska, ktorí najviac pociťovali potrebu prijatia právnej normy na ochranu svojej národnej identity. Vychádzali pritom zo skúseností iných moderných demokratických štátov západnej Európy, v ktorých používanie úradného (štátneho) jazyka bolo prirodzenou súčasťou ich právneho poriadku. Matica slovenská spolu so Slovenskou národnou stranou sa ujali iniciatívy pripraviť spolu s odbornou jazykovednou komunitou legislatívny návrh zákona o ochrane slovenčiny. Uvedený návrh vychádzal z predstavy o slovenčine ako štátnom a súčasne jedinom úradnom jazyku na celom území Slovenskej republiky. Rátalo aj s tým, že v oblastiach, v ktorých žije viac ako 20 percent príslušníkov národnostnej menšiny, by sa mohol v úradnom styku používať aj jazyk tejto menšiny. Ponechal otvorený priestor na diskusiu o tom, či štátny

úradník musí alebo nemusí ovládať štátny, teda slovenský jazyk. Bolo celkom prirodzené, že uvedenej témy sa zmocnia aj politici, ktorí pochopili, že jazyková problematika sa dá propagandisticky využiť aj na stranícke ciele. K práci na návrhu zákona ich viedli politické (v „matičnom" návrhu zákona videli hrozbu práv národnostných menšín na používanie svojho materinského jazyka), ale aj nepolitické ciele: problémy s jazykovou úrovňou reklám, propagačných materiálov, názvami obchodov, firiem, nízka úroveň jazykovej kultúry v printových a elektronických médiách a podobne.

Schválenie návrhu o úradnom jazyku

Z vyššie uvedeného dôvodu pripravila vtedajšia vládna koalícia (*Verejnosť proti násiliu*, *Kresťansko-demokratické hnutie*, *Demokratická strana*) vlastnú verziu jazykového zákona, ktorú po búrlivej parlamentnej diskusii napokon schválila Slovenská národná rada poslancami vládnej koalície 25. októbra 1990. Schválený návrh o úradnom jazyku vyšiel v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod číslom 428/1990 Zb. Prijatá legislatívna norma značila začiatok cesty k vonkajšej a vnútornej ochrane slovenčiny. Treba zdôrazniť, že ešte nevychádzala zo statusu slovenčiny ako štátneho jazyka na území Slovenskej republiky. Ambíciou jeho predkladateľov bolo prijať taký jazykový zákon, ktorý by zodpovedal moderným trendom v štátnej jazykovej politike, ale zároveň by rešpektoval komplikované medzinárodné vzťahy a politickú ponovembrovú realitu.

Politické odozvy prijatého zákona o úradnom jazyku

Uvedená skutočnosť sa, prirodzene, odrazila aj v koncepcii postavenia slovenčiny, ktorá celkom nerešpektovala jej funkciu ako štátnointegratívneho a národnotvorného prostriedku. Jeho prijatie sa nestretlo s priaznivou odozvou v časti slovenskej spoločnosti najmä z dôvodu, že jeho propagácia bola zacielená proti „*zdôrazňovaniu významu slovenčiny pre slovenský národ, proti Matici slovenskej ako národnej kultúrnej inštitúcii, ktorá sa najväčšmi angažovala za prijatie jazykového zákona, ako aj proti národne orientovaným príslušníkom slovenského národa*" (Kačala 2004: 54).

Navyše treba pripomenúť, že tento zákon proklamoval slovenčinu len ako úradný jazyk na území Slovenskej republiky (§ 1, odsek 1), pričom ako druhý (pomocný) úradný jazyk pripúšťal češtinu (§ 6, odsek 1). Tým sa po roku 1992 dostal do nesúladu s čl. 6 ods. 1 Ústavy SR, ktorá slovenčinu zakotvila ako štátny jazyk a dala jej spomínané dve funkcie: štátnointeg-

ratívnu a národnotvornú funkciu. Uvedený jazykový zákon, a to treba zdôrazniť, bol ústretový k národnostným menšinám najmä v tom, že umožňoval používanie ich jazyka v prípade, že tvoria v meste alebo obci najmenej 20 percent obyvateľstva (§ 6, ods. 2). Okrem toho zákon nespochybnil právo príslušníkov národnostných menšín používať svoj jazyk v súdnom konaní (§ 6, ods. 4). K tomu treba poznamenať, že uvedený zákon bol v tom čase jediným zákonom schváleným v NR SR, ktorý sa dotýkal právneho postavenia národnostných menšín (Orosz 2008: 34).

Nejednoznačnosť výkladu niektorých paragrafov tohto zákona spôsobila v nasledujúcich rokoch problémy pri posudzovaní konkrétnych situácií, ktoré prinášala realita života. Príkladom bola tzv. tabuľová vojna z júla a augusta 1993, ktorej výsledkom boli spory pri dvojjazyčnom označovaní obcí na národnostne zmiešaných územiach. Uvedené spory sa napokon vyriešili prijatím osobitnej právnej normy – „tabuľového" zákona NR SR 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín.

Prerokúvanie zákona o úradnom jazyku v roku 1990 vyvolalo jeden z prvých vážnejších konfliktov v slovensko-maďarských vzťahoch po mocenských zmenách v novembri 1989. Týmto zákonom sa totiž otvorili etnické témy, ktoré problematizovali vzťahy medzi Slovákmi a Maďarmi počas mnohých predchádzajúcich storočí, vrátane poslednej tretiny 19. storočia, prvých rokov 20. storočia, obdobia po druhej svetovej vojne a v čase socialistického režimu. Medzi príznakové javy, ktoré priamo súviseli s otvorením témy „jazykového" zákona, možno zaradiť preferovanie národnostnej témy pred sociálno-ekonomickými otázkami, zmeny poradia dôležitosti politických tém (slovensko-maďarská historická a národnostná problematika začala dominovať nad federálnym kontextom vzťahov medzi Slovákmi a Čechmi). Okrem *Slovenskej národnej strany*, ktorá vo svojom stranníckom programe mala politické zavŕšenie národnoemancipačného zápasu slovenského národa, problematiku „*maďarstva*" v ČSFR nastolili a precizovali tri politické subjekty: *Maďarská nezávislá iniciatíva* (*Fügetlen Magyar Kezdeméhyezés*, 1989) bola prvou stranou zastupujúcou maďarskú národnostnú menšinu v Československu, ktorá otvorila menšinovú problematiku na oficiálnych politických fórach; politický subjekt *Spolužitie* (*Együttélés Politikai Mozgalom*, 1990) vstúpil na politickú scénu s programom, ktorý radikálne vymedzoval pozíciu maďarskej menšiny v Československu (žiadal napríklad vytvorenie osobitnej politickej reprezentácie pre menšiny), *Maďarské kresťanskodemokratickú hnutie* (*Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom*, 1990) sa menšinovej problematike venovalo len v súvislosti s oblasťou školstva a vzdelávania (Labuda 2008: 61-68; Gbúrová 2009).

V roku 1990 sa otvorila aj otázka reformy verejnej správy, do ktorej sa intenzívne zapojili aj spomínaní politickí reprezentanti maďarskej národnostnej menšiny v ČSFR. Ich cieľom bolo presadiť myšlienku, aby sa na južnom Slovensku vytvorili také samosprávne celky, ktoré by rešpektovali územné rozloženie príslušníkov maďarskej menšiny. Súčasne požadovali, aby sa otvorila otázka kultúrnej a školskej autonómie a problematika dvojjazyčnosti (Šutajová 2008: 75-80).

Napĺňanie práva na vzdelanie v materinskom jazyku a dôraz na jazykovú zložku kultúry boli v tom čase centrálnou témou programov väčšiny uvedených politických subjektov zastupujúcou maďarskú národnostnú menšinu v Československu. V prvom rade sa sústredili na odstránenie rozličných deformácií v oblasti vzdelávania maďarskej minority z čias pred rokom 1989 v Československu (napríklad rušenie malotriednych škôl na vidieku), ďalej na dobudovanie maďarského školského systému od materských škôl po vysoké školy. Slovenská strana, konkrétne Ministerstvo školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky, vychádzalo pri riešení škôl s vyučovacím jazykom maďarským z názoru, že ich treba posudzovať rovnako ako slovenské školy v regiónoch južného Slovenska. Z toho dôvodu bol na ministerstve zriadený nový *Odbor pre školstvo na národnostne zmiešanom území*, ktorý vypracoval v priebehu roka 1991 niekoľko návrhov dokumentov na úpravu organizácie a efektívnosti vyučovania slovenčiny na maďarských školách (Orosz 2008: 37).

Cieľom tejto legislatívnej iniciatívy bolo nielen zvýšiť počet hodín slovenského jazyka, ale najmä intenzívnejšou jazykovou prípravou v slovenskom jazyku umožniť žiakom maďarskej národnosti lepšie sa uplatniť na slovenskom pracovnom trhu. Z navrhovaných opatrení treba dať do pozornosti najmä koncepciu alternatívneho vyučovania, ktorú prerokovala *Rada vlády Slovenskej republiky pre národnosti* v roku 1992. Podľa tejto koncepcie sa mala časť predmetov na školách s vyučovacím jazykom maďarským vyučovať v maďarčine a časť v slovenskom jazyku. Uvedený model výučby, ktorý mal svojich zástancov (odborná pedagogická verejnosť) i kritikov (všetky maďarské politické subjekty a *Zväz maďarských pedagógov* sa zhodli na tom, že alternatívne školy sú diskriminačné a asimilačné), nebol napokon realizovaný.

Problémový aspekt chápania národnostných menšín a ich identity maďarskými politickými subjektmi sa naplno prejavil v čase schvaľovania Ústavy Slovenskej republiky v roku 1992. Maďarskú národnostnú menšinu v tomto období zastupovali v Slovenskej národnej rade koalícia *Maďarské kresťanskodemokratické hnutie* a *Spolužitie*. Návrh ústavy bol predložený na verejnú diskusiu, pričom jej časť, týkajúca sa práv národnostných a etnických menšín, spracovala aj spomínaná koalícia maďarských politic-

kých strán. Podľa tohto návrhu mala byť v ústave zaradená samostatná hlava nazvaná *Práva národnostných a etnických menšín*. V jej jedenástich článkoch boli zmienky nielen o individuálnych, ale aj o kolektívnych právach národnostných (v návrhu sa hovorilo o „*národných*“) a etnických menšín („*právo na vlastné politické zastúpenie*“, právo „*na samosprávu v oblasti školstva a kultúry*“, právo „*vytvárať vlastné zastupiteľské a samosprávne orgány*“). Podobný, hoci obsahovo bohatší návrh tejto časti ústavy predložil politický subjekt *Spolužitie* (OROSZ 2008: 37).

Z hľadiska nami sledovanej témy je dôležité ešte spomenúť čl. 6 ústavy, v ktorom slovenčina bola povýšená do pozície *štátneho*, nie úradného jazyka, a Preambulu ústavy, v ktorej sa realizovala jedna podstatná zmena oproti návrhu. Uvádzacie slová „*My občania Slovenskej republiky...*“ sa v schválenom návrhu zmenili na „*My národ slovenský...*“. K tomu treba poznamenať, že Preambula Ústavy SR nie je súčasťou normatívneho textu, je však jej základným ideovým východiskom. Formulácie, ktoré obsahuje, majú totiž ďalekosiahle vnútropolitické, medzinárodnopolitické a ľudskoprávne konzekvencie. Sú najčastejším zdrojom politologických a právnych komparácií. Z dikcie preambuly sa dá vyčítať koncepcia štátu, paradigma vzťahu národného, národnostného a občianskeho princípu, legitimita a legalita konštituovania štátu i historické ukotvenie ústavnoprávneho aktu. Nie je náhoda, že návrh preambuly Ústavy SR mal osem rozličných pracovných verzií, z ktorých v priebehu dvoch mesiacov vzišiel konečný variant (Gbúrová 2002: 33-35). V rámci diskusie k Preambule treba poznamenať, že strany maďarskej koalície v nej chceli ponechať slová „*My občania Slovenskej republiky...*“ Boli totiž presvedčení, že táto štylizácia nadraďuje občiansky princíp nad národný. Keďže sa táto dikcia textu Preambuly neprijala, poslanci Maďarskej koalície sa na protest – aj proti priebehu rokovania o ústave – záverečného hlasovania nezúčastnili (podobne sa zachovali aj dvaja poslanci za *Stranu demokratickej ľavice* hlásiaci sa k maďarskej národnostnej menšine – J. Zselenyák a P. Varjú). *Spolužitie* vyjadrilo svoj individuálny protest proti prijatému textu ústavy tým, že vypracovalo rozsiahly dokument *Nebezpečenstvá znevýhodneného rozlíšenia národných a etnických menšín v Ústave Slovenskej* republiky (Gbúrová 2002: 69), v ktorom vyjadrilo svoje kritické stanovisko k častiam ústavy dotýkajúcich sa práv národnostných menšín a etnických skupín.

Školská, jazyková, verejnosprávna a historicko-politická problematika maďarskej národnostnej menšiny v ČSFR, osobitne na Slovensku, mala aj medzinárodný rozmer, o čo sa postarali najmä printové a elektronické médiá v Maďarsku a v západnej Európe. Jazyková téma sa diskutovala najmä v súvislosti s problematikou menšín v stredoeurópskom priestore a ich vzťahom k majoritnému obyvateľstvu, resp. k štátu, v ktorom žijú.

V Maďarsku sa o tejto problematike diskutovalo v súvislosti s národnou politikou, resp. so štátno-politickou doktrínou Maďarskej republiky, v ktorej dôležitou zložkou sa stala podpora zahraničných Maďarov (Šutaj, Sáposová 2008).

Záver

Zákon o úradnom jazyku, ktorý vyšiel v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod číslom 428/1990 Zb. značil začiatok cesty k vonkajšej a vnútornej ochrane slovenčiny. Nevychádzal zo statusu slovenčiny ako štátneho jazyka na území Slovenskej republiky. Ambíciou jeho predkladateľov bolo prijať taký jazykový zákon, ktorý by zodpovedal moderným trendom v štátnej jazykovej politike, ale zároveň by rešpektoval komplikované medzinárodné vzťahy a politickú realitu v Slovenskej republike po roku 1990. Prijatie zákona o úradnom jazyku posilnilo inštitucionálnu bázu maďarskej národnostnej kultúry, školstva, vedy a umenia a stranícko-politické ukotvenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku. Tým dostala nový impulz skupinovej vitality, ktorý sa rozvinul po vzniku samostatnej Slovenskej republiky 1. 1. 1993.

Literatúra

DUBČEK, A. (1968): *Komunisti a národné dedičstvo*. Praha: Státní nakladatelství.

GBÚROVÁ, M. (2002): Vzťah národného a občianskeho pri formovaní slovenskej štátnosti. In: ČAPLOVIČ, D.; CHOVANEC, J. (eds.): *Základy slovenskej štátnosti (140. výročiu Memoranda národa slovenského a 10. výročiu Deklarácie o zvrchovanosti, Ústavy Slovenskej republiky a vzniku samostatnej Slovenskej republiky)*. Bratislava: Agentúra Smer, s. 33-36.

GBÚROVÁ, M. (2009): Maďarská národnostná menšina v Slovenskej republike z pohľadu volebných programov Strany maďarskej koalície. In: HIRTLOVÁ, P.; SRB, V. (eds.): *Menšiny a integrující se Evropa*. Kolin: Nezávislé centrum pro studium politiky, o. s., s. 113-129.

GBÚROVÁ, M. (2009): *Politika v jazyku jazyk v politike. Politologicko-historická analýza novely jazykového zákona*. Bratislava: KUBKO-GORAL.

KAČALA, J. (2004): *Slovenčina – vec politická.* Martin: Matica slovenská.

LABUDA, D. (2008): Maďarské politické strany na Slovensku v parlamentných voľbách v rokoch 1990 – 2006. In: ŠUTAJ, Š. a kol.: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989*. Prešov: Universum, s. 61-74.

OROSZ, L. (2008): Legislatívne zmeny v postavení obyvateľstva maďarskej národnostnej menšiny. In: ŠUTAJ, Š. a kol.: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989. Prešov: Universum, s. 31-51.

ŠÚTOVEC, M. (1999): *Semióza ako politikum alebo „pomlčková vojna"*. Bratislava: Kalligram.

ŠUTAJOVÁ, J. (2008): Reforma verejnej správy na Slovensku s ohľadom na postavenie maďarskej národnosti. In: ŠUTAJ, Š. a kol.: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989. Prešov: Universum, s. 75-85.

ŠUTAJ, Š.; SÁPOSOVÁ, Z. (2008): Národnostná politika Slovenska a politika Maďarska k zahraničným Maďarom. In: ŠUTAJ, Š. a kol.: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989. Prešov: Universum, s. 18-30.

ŽATKULIAK, J. (2005): Transformácia česko-slovenského štátu na samostatné národné republiky. In: ŠUTAJ, Š. (eds.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: Universum, s. 25-44.

Kontakt:

Dr. h. c. prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

Katedra politológie
Filozofická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Department of Political Science
Faculty of Arts
Pavol Jozef Šafárik University in Košice

Email Address: marcela.gburova@upjs.sk

Kategorizace pražského jara v dialozích normalizačního Rudého práva

Karla Tvrdá

Abstract

The Categorization of the Prague Spring in the Dialogues of the Rudé právo in 1972. *The main topic of this paper is the categorization work on the Prague Spring carried out by the actors of the media dialogues during the early normalization in Czechoslovakia. The analysis deals with the articles from the Rudé právo that are mutually dialogically linked and thus create media dialogical networks. This kind of data allows not only to perform the membership categorization analysis itself, but also to examine various contexts, in which a particular phenomenon is categorized. The statements containing the categorization predicates relating to the Prague Spring can be summarized as "mistakes were made". And it seems that the critical references on this period were an omni-relevant categorization device in the discourse of the Rudé právo in 1972.*

Klíčová slova: členská kategorizační analýza, mediální dialogická síť, normalizace, pražské jaro, Rudé právo, za všech okolností relevantní kategorizační prostředek.
Keywords: media dialogical network, membership categorisation analysis, normalization, omni-relevant categorization device, Prague Spring, Rudé právo.

Úvod

Tématem příspěvku je kategorizační práce týkající se pražského jara, kterou prováděli aktéři mediálních dialogů v období rané normalizace. Dialogy v mediálních sítích (Homoláč 2017) fungují podle podobných principů jako běžné rozhovory tváří tvář, popsané etnometodologickou konverzační analýzou (např. Hutchby, Wooffitt 2006). Jejich nejvýraznějšími specifiky jsou zmnožení replik dialogu a jejich časová a prostorová distribuce (Nekvapil, Leudar 2002). Využití konceptu mediálních dialogických sítí umožní nejen provést členskou kategorizační analýzu, ale také identifikovat různé kontex-

ty, v jakých se příslušná kategorizace provádí, a funkce, které v rámci mediálních dialogů plní.

Dohromady jsem analyzovala devět mediálních dialogických sítí. Data jsem vyhledávala na základě explicitních intertextových odkazů jednoho článku na jiný; tato dialogická napojení byla signalizována zpravidla hned v úvodu textů. Cílovým obdobím byl rok 1972, ale některé repliky nalezených sítí byly publikovány již koncem roku 1971 a jedna v lednu 1973. Mediální dialogy z počátku sedmdesátých let nejsou příliš rozvinuté, v sebraných datech převažují dialogické sítě reprezentované pouze dvěma články.

Vedle analyzovaných dat jsem v RP z roku 1972 našla pouze tři sítě, které neobsahovaly kategorizační práci vztahující se k pražskému jaru. A právě kvůli této vysoké četnosti odkazů k pražskému jaru a rozsáhlé kategorizační práci, kterou aktéři dialogů příslušnému období věnovali, jsem se rozhodla toto téma blíže prozkoumat. Členská kategorizační analýza „studuje situačně podmíněné každodenní vědění o lidech v té podobě, jak se ho sami lidé dovolávají, spoléhají na něj a reprodukují ho“ (Nekvapil 2017). Kategorizace se však nemusí týkat jen osob; zde se zabývám kategorizací určitého období a podobně může cílit i na instituce, místa apod. (Leudar, Nekvapil 1998; Nekvapil, Zeman 2000; cit. dle Nekvapil 2017).

Obsah členské kategorizace

Období, k němuž se vztahuje analyzovaná kategorizační práce, zde označuji zkratkovitě jako „rok 68“. K tomuto kroku přistupuji zaprvé proto, že ačkoliv je v současnosti „pražské jaro“ ustáleným pojmem, jedná se o termín západního původu, který se v roce 1968 v Československu nepoužíval (Stropnický 2013: 13–14). Zadruhé nechci vnášet pozitivní konotace tohoto pojmenování do nepatřičného kontextu, protože začátkem sedmdesátých let byly reformní snahy, které pojem „pražské jaro“ označuje, potlačeny. V redakcích periodik byly prováděny čistky a vládnoucí komunistická strana a vláda využívaly média ve svůj prospěch (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011). V souladu s tím je v článcích RP příslušné období označováno buď neutrálně jako „roky 1967 a 1968“ (v jednom případě jako období začínající rokem 1966) a „minulost“, anebo jsou hodnocení a kategorizační práce zakomponovány již do samotného označení daného období: „krizová léta“ či „krize v roce 1968–69“.

Výraznou většinu výroků, které obsahují kategorizační predikáty vztahující se k roku 68, lze souhrnně charakterizovat jako „v roce 68 se dělaly chyby“. Tyto chyby jsou v zásadě dvojího druhu – ideologické a věcné, ač-

koliv není vždy možné jednoznačně je rozlišit. V některých článcích je uváděn pouze jeden druh chyb, v jiných oba dva, ale jsou zmiňovány nezávisle na sobě a v některých případech jsou oba typy chyb kauzálně propojeny: chyby v ideologické rovině mají za následek věcné chyby či nedostatky. V jednom případě byly věcné chyby způsobeny politicky neuvědomělými vedoucími pracovníky, viz níže úryvek (19), a ve druhém případě odklonem od socialismu, resp. příklonem ke kapitalismu (20).

Ideologické chyby vystihuje proces odklonu od principů socialismu (1)–(5) a příklonu ke kapitalismu a západnímu světu (6)–(9). Konkrétními projevy tohoto procesu byly opouštění plánovaného hospodářství, revize postavení řídícího subjektu v socialistickém hospodářství a revize vedoucí úlohy komunistické strany, přecenění západních škol „human relations" a jejich aplikování na poměry v socialismu, zavádění tržní živelnosti, unifikace se zákony kapitalismu, existence komerčních organizací a přítomnost pravicových oportunistů ve vedení podniků.

Věcné chyby jsou obvykle blíže nespecifikovaného charakteru jako hříchy, krize, nedostatky či plané sliby (10)–(14), pouze v úryvku (15) se zmiňuje konkrétní chybný krok v bytové politice. Mezi věcné chyby řadím také kritiku kvality různých pracovníků. Některým v roce 68 natolik klesla pracovní způsobilost, že je potřeba nyní je školit (16), nekvalitní pracovníci působili rovněž v médiích (17) a morálka leckterých pracovníků byla poznamenána v tom smyslu, že místo věcné kritiky se začali uchylovat k pomluvám (18).

Vedle kategorizování roku 68 jako dopouštějícího se chyb byl jednou kategorizován jako utrpení a příkoří pro komunisty (21) a v jiném textu mu byl připisován kategoriální predikát „snaží se diskreditovat komunisty" (22).

Chyby

Ideologické chyby: ústup od principů socialismu, příklon ke kapitalismu

(1) Úzký profil: odlitky a výkovky, RP 7. 4. 1972

K správnému pochopení současných těžkostí je třeba připomenout, že v roce 1966 se ustoupilo od plánovitého sledování produkce a potřeb sléváren a kováren (…)

(2) Úzký profil: odlitky a výkovky, RP 27. 4. 1972

Libovůle roku 1968 v hospodaření pracovními silami měla za následek úbytek 8000 lidí ze sléváren a kováren, kteří odešli „za lepším" (…) Lidé, kteří však odtud odešli, zde stále chybějí.

(3) Úzký profil: odlitky a výkovky, RP 27. 4. 1972

Napravili jsme i další chybu minulosti. Pro letošek se po delší přestávce opět rozepsal plán výroby a potřeby v oblasti strojírenské metalurgie, aby podniky bez vlastní možnosti výroby odlitků a výkovků (…) měly do určité míry „odběratelskou" jistotu.

(4) Úzký profil: odlitky a výkovky, RP 27. 4. 1972

Loni v listopadu se podařilo dokončit v tomto odvětví plány páté pětiletky natolik, že zbývající rozpory pro letošek nepřesahují 2 %. To je po šesti letech živelného vývoje nesporný úspěch.

(5) O jakou výchovu řídících pracovníků jde? RP 25. 8. 1971

Nešlo to ovšem jinak než tím, že se (v minulosti, pozn. K.T.) nejen revidovalo postavení řídícího subjektu v socialistickém hospodářství, nýbrž že se revidovala i vedoucí úloha strany, jakož i plánovitý charakter rozvoje socialistické ekonomiky apod.

(6) O jakou výchovu řídících pracovníků jde? RP 25. 8. 1971

Právě pro podcenění těchto základních předmětů politické a ideologické výchovy řídících pracovníků bylo možné v minulosti buď při studiu přeceňovat různé západní školy human relations, anebo je přímo aplikovat na poměry v socialismu.

(7) Dělají pořádek ve výchově specialistů, RP 14. 10. 1971

Byl dokonce připraven návrh zákona, který měl místo řízení a plánování zavést zejména do oboru vynálezů, objevů a průmyslových vzorů tržní živelnost a místo spravedlivého odměňování tvůrců tzv. smluvní volnost (…) Místo unifikace zákonů se socialistickými zeměmi, byla prosazována unifikace se zákony kapitalismu.

(8) Dělají pořádek ve výchově specialistů, RP 14. 10. 1971

Na rozhraní 1968–1969 byla našemu úřadu resortní kontrolou býv. Státního výboru pro technický a investiční rozvoj uloženo krýt částečně rozpočtové náklady institutu z příspěvků organizací, jimž se specialisté školí (…) Tato resortní kontrola odmítla praxi úřadu, podle které všechny náklady nesl státní rozpočet, s tím, že je to z hlediska finanční politiky státu neúnosné.

(9) Dělají pořádek ve výchově specialistů, RP 14. 10. 1971

Ideová úroveň výchovy specialistů byla narušena taktéž z pozic „tržního socialismu" a došlo k tomu za podpory různých organizací pracujících na komerčním základě, jejichž činnost v roce 1968 a částečně ještě 69 neměl náš úřad sil paralyzovat. Došlo k tomu teprve začátkem roku 1970, kdy po očistě úřadu od pravicových oportunistů jsme organizovali v dubnu a červnu dva celostátní aktivy pracovníků ministerstev (…)

Věcné chyby

(10) Úzký profil: odlitky a výkovky, RP 27. 4. 1972

Ještě zcela jsme se s hříchy minulosti nevypořádali (…)

(11) Úzký profil: odlitky a výkovky, RP 27. 4. 1972
Intenzivní péče věnovaná nápravě nedostatků (minulosti, pozn. K.T.) pomalu začíná přinášet ovoce. Zdaleka jsme však nedokázali vyřešit všechny problémy.

(12) Nepořádky a spekulace – brzdy v bytové situaci, RP 7. 1. 1972
V poslední době jsme udělali slušný krok kupředu v naší ekonomice. V ledačems se udělal pořádek, a proto se věci hnuly kupředu.

(13) Ovoce spokojenosti, RP 28. 12. 1971
Ve srovnání s případy planých slibů z minulosti je to příjemné zjištění (…)

(14) Logika vývoje, RP 20. 1. 1973
Po překonání krize konce šedesátých let, když sklaplo světové buržoazii, (…)

(15) Praze pomůže jedině větší výstavba, RP 5. 2. 1972
V minulém roce orgány některých ONV musely napravovat řadu nesprávných rozhodnutí, zejména z let 1968 a 1969, kdy se pod záminkou rekolaudace měnily činžovní vily na rodinné vilky a pak se vymáhala neoprávněná bytová rozhodnutí.

(16) O jakou výchovu řídících pracovníků jde? RP 25. 8. 1971
Jsme si vědomi, že po krizi v roce 1968–1969 vzrostla potřeba pracovníky školit (…)

(17) Zrcadlo dnešního člověka, RP 8. 1. 1972
Různí pochybní mistři obrazovky z let 1968 a 1969 často hovořili (…)

(18) Ještě jednou o kontrolních dnech, RP 6. 12. 1972
Lze jistě pochopit, že názory na tyto otázky jsou ještě poznamenány zkušenostmi z krizových let, kdy zásadní komunistická a věcná kritika byla nahrazena svévolným ostouzením, pomlouváním a štvanicemi proti poctivým lidem.

Věcné chyby způsobené chybami ideologickými

(19) O jakou výchovu řídících pracovníků jde? RP 25. 8. 1972
(…) připočteme-li k tomu ještě, že porušení jednoty političnosti a odbornosti ve výchově řídících pracovníků, k němuž v minulosti došlo, vyvolává někdy nesprávné, ne-li socialismu cizí zásahy do řízení (…)

(20) Dělají pořádek ve výchově specialistů, RP 14. 10. 1971
Pravice prostřednictvím svých exponentů v oboru vynálezů, objevů, zlepšovacích návrhů, průmyslových vzorů a ochranných známek způsobila i zde řadu deformací, o kterých jsme již veřejnost informovali (…) Úřad (…) byl tlačen zpět do úlohy buržoazních patentních úřadů, byla narušena jeho řídící hospodářsko-organizátorská a kontrolní úloha a téměř byla zničena soustava

nižších řídících článků pro tento obor v ministerstvech, podnicích a závodech.

Utrpení pro komunisty

(21) Nenaslouchat nestačí, RP 13. 1. 1972
(…) snažím se pomáhat naší straně, pro kterou jsem v roce 1968 vytrpěla hodně urážek i posměchu.

Diskreditace komunistů

(22) Zrcadlo dnešního člověka, RP 8. 1. 1972
Různí pochybní mistři obrazovky z let 1968 a 1969 často hovořili v komentářích i různých inscenacích o socialismu, komunistech, straně. S bravurou sobě vlastní si však dávali záležet, aby právě socialismus, stranu a komunisty co nejvíc pošpinili (…)

Způsoby a prostředky kategorizační práce roku 68

V předchozím oddíle jsem se zabývala tím, jaké kategoriální predikáty jsou v článcích RP z počátku sedmdesátých let spojovány s rokem 68. Nyní se zaměřím na prostředky, jimiž byla kategorizační práce prováděna. Rozlišují se tři základní druhy kategorizační práce: připisování určitého kategoriálního predikátu určité kategorii, přisuzování určité osobě nositelství určité kategorie a zařazování určité kategorie do určitého souboru kategorií (Nekvapil 2017). V textech RP na začátku sedmdesátých let se uplatňuje především první způsob; roku 68 jsou připisovány vlastnosti jako „krizový“ (14), (16), (18), „chybující“ (11), (15) nebo „živelný“ (4) a aktivity jako „ustupuje od plánovitého sledování produkce a potřeb sléváren a kováren“ (1), „reviduje vedoucí úlohu strany“ (5), „unifikuje zákony s kapitalistickými zeměmi“ (7), „dává plané sliby“ (13) nebo „angažuje nekvalitní mediální pracovníky“ (17).

Protiklady v kategorizační práci

Kategorizační práci je možno využít, tak jako např. v běloruských masmédiích, k vytváření protichůdných pozic (Sloboda 2009), jejichž pomocí může vládnoucí skupina vyložit či podpořit svou ideologii. Práce s protiklady byla charakteristická také pro československý státní režim v letech 1948–1989, jak dokládají sémantické studie Petra Fidelia (1998) nebo sémiotické eseje

Vladimíra Macury (2008). Jedním ze stavebních principů světa socialismu je „princip velké sekyry“, který umožňuje, aby dvojznačný různorodý celek byl rozťat na dvě jednoznačné stejnorodé části, jež se vzájemně vylučují (Fidelius 1998, s. 172). Např. svět socialismu byl mytizován jako říše míru, zatímco imperialistický svět jako svět války (Macura 2008, s. 36). Podobně jsou počátek normalizace a rok 68 v sebraných datech prezentovány jako období založená na protichůdných myšlenkách a způsobech fungování. Jedním z důsledků systematického vytváření této opozice je stav, kdy stačí provést kategorizační práci pouze jednoho z obou období, a čtenář již sám při percepci textu přiřadí druhému období příslušné protikladné kategorie či kategoriální predikáty. Jde tedy o jistý druh standardizovaného relačního páru kategorií, pojem známý z členské kategorizační analýzy.

V tabulce 1 přiřazuji ke kategorizační práci roku 68 (viz oddíl 2.) komplementární obraz počátku sedmdesátých let, jak byl vytvářen protikladnou kategorizační prací obou období v dialogických sítích v RP. Kategorie a kategoriální predikáty, které jsou v tabulce zapsány kurzivou, nebyly v textech přímo uvedeny, ale doplnila jsem na základě znalosti kategorií použitých v článcích RP.

Tabulka 1

Úryvok	**Rok 68**	**Začátek 70. let**
1	konec plánování	*plánování*
2	libovůle	*systematičnost; plánování*
3	*nejistota*	podniky mají odběratelskou jistotu
4	živelnost	*systematičnost*
5	revize vedoucí úlohy strany a plánovaného hospodářství	*plánování, neohrožená vedoucí úloha strany*
6	podcenění politické výchovy; přecenění západních poznatků	*dbát na politickou výchovu; k západním poznatkům přistupovat kriticky*
7	tržní živelnost, *nespravedlivá* smluvní volnost; orientace na kapitalistické zákony	plánování; spravedlivé odměňování; orientace na socialistické zákony
8	částečné úhrady vzdělávacích kurzů ze strany kurzistů	*úhrada vzdělávacích kurzů ze státního rozpočtu*
9	narušení ideové výchovy specialistů vlivem působení komerčních organizací	očista od pravicových oportunistů
10	hříchy	*obtížné napravování minulých chyb*
11	*původ nedostatků a problémů*	práce na nápravě nedostatků
12	*zaostávání ekonomiky; chaotič-*	krok kupředu v ekonomice;

	nost, stagnace	v ledačems se udělal pořádek, věci se hnuly kupředu
13	plané sliby, *jejichž důsledkem je neschopnost zajistit všeobecnou spokojenost a blahobyt*	nemluví se do větru; je to předpoklad fungování celého systému, který pak může zajistit všeobecnou spokojenost a blahobyt[1]
14	krize	*stabilizace*
15	řada nesprávných rozhodnutí v bytové politice	nutnost napravovat řadu nesprávných rozhodnutí v bytové politice
16	krize *způsobila zhoršení kvality pracovníků*	*stabilizace*; vzrostla potřeba pracovníky školit
17	pochybní mistři obrazovky	*kvalitní televizní pracovníci*
18	krizová léta charakteristická pomlouváním slušných lidí	*stabilizovaná doba charakteristická uplatňováním zásadní věcné kritiky*
19	porušení jednoty političnosti a odbornosti ve výchově řídících pracovníků vyvolalo nesprávné a socialismu cizí zásahy do řízení	*politická výchova řídících pracovníků; řízení dle zásad socialismu*
20	deformace; narušení řídící hospodářsko-organizátorské a kontrolní úlohy podniku	*správný stav; zachování řídících a kontrolních úloh podniků*
21	urážky a posměch kvůli stranictví	*respekt ke straně; ocenění strany*
22	pošpiňování socialismu, strany a komunistů	*respekt k socialismu, straně a komunistům*

Z výše uvedeného vyplývá, že začátkem sedmdesátých let byl před čtenářem RP v mediálních dialogických sítích pomocí soustavné kategorizační práce vykreslován obraz roku 68 jako krize projevující se nesystematičností, opouštěním socialistického řádu a obecně prováděním řady chybných kroků. Oproti tomu současná doba byla navzdory pracnému napravování chyb z minulosti definována jako stabilní období přinášející jistotu, blahobyt a spravedlnost, a to vše na základě důsledného uplatňování socialistických principů.

Kontexty kategorizační práce roku 68

Nyní přiblížím témata diskusí v jednotlivých sítích, abych ozřejmila, v jakých kontextech se kategorizační práce vztahující se k roku 68 vyskytuje. V síti, kterou pracovně označuji jako „Slévač“, se diskutuje o aktuálních

[1] V úryvku (13) v oddíle 2.1.2 jsem tuto kategorizační práci necitovala, protože jsem se v ní soustředila pouze na rok 68.

problémech ve strojírenské metalurgii. Autor prvního článku v síti „Řídící pracovníci“ kritizuje přemíru a nekoordinovanost vzdělávacích kurzů, které jsou z různých stran nabízeny vedoucím pracovníkům. Na tuto kritiku reagují další aktéři sítě, tj. v jiných článcích, a informují o situaci v jejich podnicích či úřadech. V síti „Nenaslouchat“ jsou vyzýváni příslušníci inteligence, aby veřejně podporovali politiku strany. V síti „Zrcadlo dnešního člověka“ se vyzdvihuje kvalita nové dramatické inscenace Jeden za všechny; je významná nejen jako umělecký, ale také jako politický čin. Síť „Kontrolní dny“ se zabývá výrazným zpožděním, které nastalo při výstavbě mlékárny v Tvrdošíně a sítě „Byty I“ a „Byty II“ se věnují nedostatku bytů a otázkám bytové politiky. V síti „Ovoce spokojenosti“ se konstatuje dostatečné zásobení předvánočních trhů různým zbožím a v síti „Logika vývoje“ se kritizuje nízká kvalita československé emigrantské literatury, kterou vydávají západní nakladatelství.

Z těchto shrnutí je zřejmé, že ani jedna analyzovaná síť se primárně nezabývala událostmi či myšlenkami roku 68. Přesto ve všech zaznívají odkazy na toto období. Lze tedy říci, že téma roku 68, resp. negativní kategorizace tohoto období, zcela prostupuje mediální prostor počátku sedmdesátých let. Řečeno pojmoslovím členské kategorizační analýzy, se jedná o „za všech okolností relevantní členský kategorizační prostředek“.[2] Jeho hlavní vlastností je, že se na něj aktéři dialogu orientují, i když zrovna používají jiné kategorie, a odvolávají se na něj na různých místech svých promluv (Sloboda 2009).[3]

Za pomoci negativní kategorizace roku 68, která je relevantní za všech okolností, vládnoucí elita systematicky vymezuje vlastní politickou a ideologickou identitu. Kategorizování se však neděje jen pro samo kategorizování, ale uskutečňuje se jím zároveň ještě něco jiného, totiž praktická jednání (Nekvapil 2017). Příslušný kategorizační prostředek tedy zároveň slouží k odsouzení někdejších reformních pokusů včetně aktérů, kteří myšlenky roku 68 zastávali a prosazovali.[4]

[2] Omni-relevant device (Sacks 1995: 313–314).

[3] Podobnou funkci měl prostředek „mírumilovné a stabilní Bělorusko“ v diskurzu zpravodajství běloruských televizních kanálů v letech 2004–2005 (Sloboda 2009).

[4] Odsuzování představitelů roku 68 jsem při vyhledávání dat zaznamenala v jiných textech RP, které jsem ale nezařadila do analýzy, protože nevytvářely sítě. Některé články napadaly či zesměšňovaly určité volební chování. Ti, kdo k volbám nešli anebo svůj volební lístek před urnou demonstrativně roztrhali, byli označováni za „kuriózní“ případy, „tvrdošíjné zbytky někdejších atamanů“ nebo za „obroditelské harcíře“ (Nechali své věrné ve štychu, RP 6. 12. 1971). Stejně však byli kritizováni někdejší představitelé myšlenek roku 68, kteří přišli manifestačně volit. Podle RP

Při vymezování se vůči roku 68 používají aktéři mediálních dialogů za všech okolností relevantní kritický odkaz na toto období ve třech různých funkcích. V sítích „Slévač“, „Řídící pracovníci“, „Kontrolní dny“ a částečně také v síti „Byty II“ plní funkci zdůvodnění, případně omlouvání současného ne zcela uspokojivého stavu věcí, viz (1), (2), (4), (6), (9), (15), (16), (18). V dalších třech sítích je negativní kategorizace roku 68 využívána jako kontrastní prostředek k pozitivnímu kategorizování současnosti. V případě sítě „Byty I“ se jedná o protiklad ke slibnému ekonomickému vývoji (12), v případě sítě „Zrcadlo dnešního člověka“ o disproporci mezi aktuální kvalitní inscenací a někdejší nekvalitní televizní produkcí a v případě sítě „Ovoce spokojenosti“ o plnění slibů (13), kterého se v roce 68 občané nedočkali. A nakonec ve dvou případech je kategorizační práce roku 68 do mediálního dialogu zařazena, aby podpořila určité myšlenky; v síti „Nenaslouchat“ dokládá, že občané odsuzují rok 68 (21), a v síti „Logika vývoje“ dokazuje, že západní buržoazie zaujímá nepřátelský postoj vůči socialistickému režimu a neustále se ho pokouší podrývat.

Shrnutí

Aktéři mediálních dialogických sítí na počátku sedmdesátých let ve svých článcích, resp. replikách často prováděli kategorizační práci vztahující se k roku 68. Ve většině případů bylo příslušné období kategorizováno jako chybující, přičemž v datech rozlišuji chyby ideologické a věcné, případně jsou oba druhy chyb kauzálně propojeny. Systematickou kategorizační prací je konstruována opozice mezi rokem 68 a ranou normalizací, která slouží jak ke kritice roku 68, tak k prezentaci pozitivního obrazu normalizačního systému. Negativní kategorizace roku 68 je přitom sdíleným momentem v dialogických sítích, které jsou neseny rozmanitými problémovými tématy. Častý výskyt kritických odkazů na rok 68 v novinových článcích s různorodým zaměřením nasvědčuje tomu, že se ve zkoumané době jedná o kategorizační prostředek relevantní za všech okolností.

Literatura

BEDNAŘÍK, P.; JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2011): *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti.* Praha: Grada.

není třeba mít iluze o tom, že „snad konečně něco pochopili a že jejich hlas pro kandidáty Národní fronty je projevem sebekritiky“ (Bez iluzí, RP 8. 12. 1971).

FIDELIUS, P. (1998): *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda.
HOMOLÁČ, J. (2017): Dialogická mediální síť. In: KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovnik/DIALOGICKÁ MEDIÁLNÍ SÍŤ> [15. 5. 2018].
HUTCHBY, I.; WOOFFITT, R. (2006): *Conversation analysis: Principles, practices and applications*. Cambridge: Polity.
LEUDAR, I.; NEKVAPIL, J. (1998): On the Emergence of Political Identity in the Czech Mass Media: The Case of the Democratic Party of Sudetenland. In: *Czech Sociological Review*, 6, s. 43-58.
MACURA, V. (2008): *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia.
NEKVAPIL, J. (2017): Členská kategorizační analýza. In: KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny,* <https://www.czechency.org/slovnik/ČLENSKÁKATEGORIZAČNÍ ANALÝZA> [7. 5. 2018].
NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2002): Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích. In: *Sociologický časopis*, Vol. 38, No. 4, s. 483-499.
NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2006): Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládin a jiní v interakci. In: *Sociologický časopis*, Vol. 42, No. 2, s. 353-377.
NEKVAPIL, J.; ZEMAN, J. (2000): K verbální strukturaci Hradce Králové v každodenní komunikaci. In: *Cahiers du CEFRES*, Vol. 18, s. 19-37.
SACKS, H. (1995): *Lectures on Conversation*. Ed. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
SLOBODA, M. (2009): Styling for hegemony: the West as an enemy (and the ideal) in Belarusian television news. In: FITZGERALD, R.; HOUSLEY, W. (eds.): *Media, Policy and Interaction.* Farnham: Ashgate, s. 137–159.
STROPNICKÝ, M. (2013): *Myslet socialismus bez tanků. Svoboda slova ve středu/tu zájmů československého roku 1968*. Praha: Scriptorium.

Citované články z RP

O jakou výchovu řídících pracovníků jde? 25. 8. 1971
Dělají pořádek ve výchově specialistů, 14. 10. 1971
Nechali své věrné ve štychu, 6. 12. 1971
Bez iluzí, 8. 12. 1971
Ovoce spokojenosti, 28. 12. 1971
Nepořádky a spekulace – brzdy v bytové situaci, 7. 1. 1972
Zrcadlo dnešního člověka, 8. 1. 1972

Nenaslouchat nestačí, 13. 1. 1972
Praze pomůže jedině větší výstavba, 5. 2. 1972
Úzký profil: odlitky a výkovky, 7. 4. 1972
Ještě jednou o kontrolních dnech, 6. 12. 1972
Logika vývoje, 20. 1. 1973

Kontakt:

Mgr. Karla Tvrdá

Ústav obecné lingvistiky
Filozofická fakulta
Karlova univerzita Praha

Department of Linguistics
Faculty of Arts
Charles University Prague

Email Address: ktvrda@email.cz

Komunikačná stratégia KSČ v roku 1989

Miroslav Řádek

Abstract

Communication Strategy of the Communist Party of Czechoslovakia in 1989. The c*onference paper is focused on the way of communication of the totalitarian Communist Party at the end of 1989, when its power monopoly collapsed. It is generally known that the main strategy of the KSČ for suppressing any actions against the regime was in particular repression, silence and propaganda. Through the historical method and content analysis, it will also refer to key events from the point of view of communication processes not only from 17th November 1989 in Prague but also to the circumstances ahead of these important dates*.

Kľúčové slová: komunikácia, totalita, komunistická strana, stratégia, revolúcia, médiá.
Keywords: Communication, Totalitarianism, Communist Party, Strategy, Revolution, Media.

Úvod

Viac ako štyri desaťročia komunistickej totality začínajúcej tesne po konci druhej svetovej vojny v krajinách strednej a východnej Európy vytvárali v druhej polovici 20. storočia priam abstraktný dojem akejsi večnosti. Ani v druhej polovici 80. rokov 20. storočia sa napriek tzv. perestrojke a glasnosti ako novej oficiálnej politike ZSSR všeobecne neočakávalo, že Sovietsky zväz bude mať v politických ohľadoch záujem o skutočnú liberalizáciu. Žiadny z podobných náznakov či už priamo v ZSSR alebo v niektorých jeho satelitoch nemal predtým úspešné vyvrcholenie.

Dvadsať rokov normalizácie nepoznačili len komunistické Československo a životy jeho 15 miliónov občanov, ale aj Komunistickú stranu Československa ako takú – jej politický štýl a strnulý výraz prostredníctvom neschopnosti a „gerontokracie“. Normalizácia sa „usadila“ v československej spoločnosti začiatkom 70. rokov a v nasledujúcich rokoch vytvorila zdanie spoločenskej nemennosti. Všetky politické a hospodárske otázky boli zdan-

livo vyriešené, strana pracovala na všeobecnom konsenze a totalitný život mal vysokú mieru predvídateľnosti.

Avšak začínajúca globalizácia, vedecko-informačný pokrok a mylné konštatovanie J. A. Schumpetera v diele Kapitalizmus, socializmus a demokracia (1942), že kapitalizmus nedokáže uspokojovať rastúce nároky obyvateľstva na životnú úroveň do nekonečna, spôsobili, že aj komunistický režim sa napokon stal len dočasným. V podmienkach ČSSR sa tak stalo aj preto, že socializmus mali brániť komunistickí funkcionári vychovaní k poslušnosti voči brežnevovskému sovietskemu vedeniu, čo sa prostredníctvom ich povahových vlastností a profesionálnych zručností prejavilo aj v ich spôsobe komunikácie, ako aj celej komunikačnej stratégii KSČ.

Revolučná predohra v roku 1988

Po prevzatí moci vo februári 1948 sa komunistický režim snažil o rýchle a trvalé upevnenie dobytej moci. Súčasťou totalizačných procesov prirodzene bolo zavedenie čo najúčinnejšej kontroly nad médiami. Preto ich centralizoval a veľmi dôsledne kontroloval. Noviny a časopisy postihla okamžitá reštrikcia, ktorá uľahčila prehľad a kontrolu ich obsahu. Rozhlas prešiel rozsiahlou personálnou čistkou a po sovietskom vzore aj reorganizáciou. Novo vznikajúce televízie vďaka malému počtu divákov zatiaľ stáli v pozadí záujmu. Aj tlačoviny Čs. strany ľudovej a Čs. strany socialistickej museli rešpektovať ideologický program KSČ a nesmeli ho spochybňovať. V legálnej forme tak KSČ zamedzovala všetkým prejavom nesúhlasu (Růžička 2018). Takáto bola podstata mediálnej politiky československých komunistov v podstate až do obdobia Pražskej jari, počas ktorej sa medzi hlavnými reformnými požiadavkami stala sloboda tlače. Keďže tento liberalizačný proces bol zastavený intervenciou vojsk Varšavskej zmluvy, komunistická kontrola médií pokračovala naďalej len s malou zmenou v podobe tzv. autocenzúry.

Totalitný systém kontroly médií fungoval počas jej vlády spoľahlivo. Situácia sa však začala komplikovať v období, kedy sa začal liberalizovať samotný Sovietsky zväz od polovice 80. rokov 20. storočia. Komunistický režim v Československu sa pokúšal reagovať na sovietsku perestrojku vlastnou politikou pomenovanou prekladom sovietskeho vzoru pojmom prestavba. Tá mala priniesť postupné uvoľnenie režimu a niektoré reformy najmä v hospodárskej oblasti. Zaujímavé je, že komunisti v Československu nezdôrazňovali glasnosť, teda politiku orientovanú na odstraňovanie cenzúry a väčšiu slobodu slova, ktorá sa prejavovala najmä vo verbálnej rovine (Jašek 2014).

Už v roku 1988 prebehli značné zmeny v straníckych funkciách, ktoré na svojom zasadnutí schválil ústredný výbor KSČ tajným hlasovaním, čo zapríčinilo že prebehli personálne zmeny aj vo vládach. Prvé zmeny boli uskutočnené už 20. a 21. apríla 1988, avšak k celkovej demisii troch vlád, federálnej, českej aj slovenskej došlo až 10. októbra 1988. Nové vlády boli vymenované o dva dni neskôr a predsedami týchto vlád sa stali Ladislav Adamec ako predseda federálnej rady, František Pitra ako predseda českej vlády a predsedom slovenskej vlády sa stal Ivan Knotek. Vtedajšia vláda uskutočnila niekoľko populárnych opatrení, medzi ktoré patrili napríklad uľahčenie cestovania na Západ. Vláda sa pozitívne prihlásila k odkazu prvej Československej republiky a vrátila po pätnástich rokoch medzi štátne sviatky 28. október. Tieto zmeny však celkovo prebehli bez veľkej pozornosti a verejnosť si od nich nič zásadné nesľubovala.

Vzhľadom k novej liberalizačnej politickej línii ZSSR, domácu politickú rigititu a istú nespokojnosť so životnou úrovňou začali pribúdať otvorené opozičné aktivity. Jedným z prvých takýchto prejavov bola sviečková manifestácia 25. marca 1988 ako pokojná demonštrácia slovenských katolíkov za náboženskú slobodu. Táto demonštrácia bola rozohnaná pomocou násilných prostriedkov ako vodné delá a obušky a voči mnohým účastníkom bolo začaté vyšetrovanie. Ďalším z prejavov aktivizácie verejnosti bola aj niekoľko tisícová demonštrácia v Prahe 21. augusta 1988 aj za participácie zahraničných účastníkov napr. z Poľska, ktorí sa vo svojich prejavoch ospravedlňovali za vojenskú intervenciu do ČSSR. Demonštrácia nebola povolená a bezpečnostné zložky štátu a KSČ (Ľudové milície) sa ju snažili rozohnať. Vedenie KSČ sa však na 20. výročie okupácie ešte dokázalo komunikačne pripraviť a dianie na Václavskom námestí na konci Televíznych novín Československej televízie (ČST) z 21. augusta 1988 prezentovalo len ako nevydarenú snahu o provokáciu západných médií.

Palachov týždeň

V roku 1989 počet a sila protestov proti režimu narastali a na základe výzvy opozičných skupín sa 15. januára na pražskom Václavskom námestí zišli ľudia, aby si tichou spomienkou uctili pamiatku Jana Palacha, ktorý sa pred 20 rokmi upálil na protest proti obmedzovaniu reforiem Pražskej jari. Toto zhromaždenie úrady opäť nepovolili a na účastníkov bola použitá hrubá sila prostredníctvom zásahu bezpečnostných zložiek. Zhromaždenie sa síce podarilo rozohnať, avšak ľudia aj napriek tomu zhromaždenie zopakovali aj po ďalšie dni a napokon sa rozrástlo na mohutnú protestnú akciu, ktorá trvala týždeň, ktorý preto vstúpil do histórie ako „Palachov týždeň“. Ku kritike

režimu sa pri tejto príležitosti pridali už aj známe osobnosti ako napríklad kardinál František Tomášek, ktorý zaslal v januári predsedovi vlády ČSSR Ladislavovi Adamcovi list, kde vyjadril nesúhlas s postupom voči demonštrantom (Růžička 2018).

V spravodajstve ČST boli demonštranti označení za "antisocialistické", "antikomunistické" a "kriminálne živly", ktorým nejde o nič iné, než o "konfrontáciu so štátnym zriadením" a "o návrat do buržoáznych pomerov". Túto udalosť sa komunistický režim snažil rôznymi spôsobmi dehonestovať ako napr. vytváraním účelových ankiet, kde účinkovali vopred vybraní robotníci, úradníci a tiež funkcionári, ktorí túto udalosť verejne osočovali a odsudzovali. „Ľudia sa však nedali oklamať a proti tejto klamlivej kampani sa zdvihla vlna ďalšieho rozhorčenia, ktoré panovalo nielen v nezávislých kruhoch, ale už na oficiálnej kultúrnej fronte. Umelci sa k tejto klamlivej kampani jednotne odmietli pripojiť. V televízii bola počas Palachovho týždňa rozpútaná aj propaganda proti niektorým západným krajinám“ (Habaj 2018: 82).

Vo vnútrostraníckych informáciách pre členov KSČ, boli členovia informovaní o povolených manifestáciách ešte z roku 1988 a hovorilo sa v nich najmä o tom, že okresné výbory KSČ kritizovali povolenie manifestácií a o obavách z narastania protisocialistických skupín, pričom tieto manifestácie mali viesť k istej legitimizácii Charty 77. Členovia KSČ vo viacerých okresných organizáciách sa k manifestáciám a tiež k zákazu rušenia vysielania rozhlasu Slobodná Európa vyjadrili tak, že to pociťujú ako ustupovanie socialistických krajín zo svojich pozícií. V správe sa taktiež uvádza, že na seminári predsedov ZO KSS v krajskej politickej škole Modra-Harmonia bolo odporučené využiť televízne vysielanie na skompromitovanie organizátorov protištátnych akcií tak, aby ich široká verejnosť poznala. V tejto vnútrostraníckej informácii sa tiež píše o probléme chápania plurality širokou verejnosťou, pretože chápanie pojmu názorového pluralizmu je často zamieňaný s pluralizmom politickým či mocenským (Vnútrostranícke informácie KSČ 2010).

Umelci sa počas "Palachovho týždňa" spontánne spojili do "Iniciatívy kultúrnych pracovníkov" a 26. januára 1989 bol prostredníctvom iniciatívy zaslaný list predsedovi vlády Ladislavovi Adamcovi s vyhlásením v ktorom umelci protestovali proti brutálnemu správaniu sa bezpečnosti a proti zatknutiu Václava Havla, pričom reakcia štátnej moci na vzrastajúcu aktivitu umelcov prišla rýchlo. Na porade Výboru pre stranícku prácu v ČSSR s vedúcimi tajomníkmi umeleckých zväzov 30. januára sa rozhodlo, že voči signatárom Iniciatívy kultúrnych pracovníkov bude uplatnené "represívne opatrenie", čo v konečnom dôsledku znamenalo "zákaz vystupovania v televízii".

Na pokyn straníckych orgánov (ale aj z vlastnej iniciatívy) zodpovední pracovníci ČST od januára do novembra 1989 bránili v televíznom vystupovaní nielen umelcom politicky a spoločensky angažovaným v rokoch 1968-69, ale aj novodobým kritikom režimu v roku 1989. Zakazovanie alebo aj "neodporúčanie" umelcov prebiehalo hlavne na základe telefonátov či osobných pohovorov zodpovedných funkcionárov. Oficiálne písomné materiály o takomto počínaní neexistovali. Napríklad v októbri 1989 boli z jednej televíznej inscenácie vyškrtnutí herci Jiří Bartoška, Jiřina Jirásková, Josef Kemr a Rudolf Hrušínský st. a pri repríze seriálu Chalupáři bola vypustená úvodná a tiež záverečná pesnička Waldemara Matušku, čo bolo odôvodnené tým, že vraj „nie je možné propagovať emigrantov, ktorí svoju vlasť po úteku ešte pošpinili“ (Pacner 2011: 48).

Počas väčšiny roku 1989 ešte komunistický režim nebol schopný pripustiť akúkoľvek opozíciu a prenasledoval všetky aktivity, ktoré nekorešpondovali s jeho politikou. Vládnuca garnitúra KSČ sa snažila neustále zachovávať politický monopol, ktorý bol práve hlavnou podmienkou prestavby. Tejto podmienky sa nebola ochotná vzdať a neváhala pristúpiť k represiám proti oponentom. Štátna bezpečnosť bola pri obrane režimu stále vysoko efektívna. Oponenti režimu boli prostredníctvom Štátnej bezpečnosti monitorovaní a aj priamo perzekvovaní. Nová politika prestavby na aktivitách Štátnej bezpečnosti nič nezmenila, aj keď jej metódy sa čiastočne modifikovali. Koncom 80. rokov boli viac zamerané na spravodajstvo ako na priame represie. Štátna bezpečnosť sa formálne prispôsobila, avšak jej hlavnou aktivitou bolo stále sledovanie vnútorného nepriateľa. Toto sa potvrdilo už v roku 1988, kedy nastala reforma odborov proti vnútornému nepriateľovi. Reorganizácia mala za cieľ, ako sa vyjadril vtedajší federálny minister vnútra, prehĺbenie účinnosti práce kontrarozviedky, jej prispôsobenie súčasným formám a metódam nepriateľskej činnosti a tiež skvalitnenie centrálneho riadenia (Jašek 2014).

Iniciatíva „Niekoľko viet“

Sformulovanie petície Niekoľko viet bolo zásadnou politickou udalosťou v lete roku 1989. Túto petíciu sformulovali predstavitelia opozičných skupín okolo Charty 77. V petícii primárne požadovali prepustenie politických väzňov, slobodu zhromažďovania a tiež vyjadrovania názorov, slobodné médiá a diskusiu o minulosti. 29. júna bola táto petícia zverejnená a organizátori všetko dôkladne pripravili, pričom prvýkrát bola zverejnená vo vysielaní rádia Slobodná Európa. V éteri rádia so znením petície zazneli aj mená prvých podpísaných. Medzi ľuďmi podpísanými pod touto petíciou neboli

už len disidenti, ale taktiež množstvo populárnych umelcov stredného prúdu. Vo vysielaní rádia Slobodná Európa mená podpísaných čítali aj v ďalších dňoch a týždňoch. Vždy dbali na to, aby vedľa seba zazneli mená robotníkov, populárnych umelcov a disidentov (Radovanovič 2014).

Petícia Niekoľko viet znamenala ďalšiu významnú kritiku režimu od umelcov. Ako v predchádzajúcich prípadoch, nasledovala aj teraz rýchla reakcia štátnej moci, ktorá začala tým, že text petície bol odsúdený prostredníctvom televízneho spravodajstva. V televíznom programe potom dochádzalo k zmenám, pretože z vysielania boli okamžite sťahované relácie s prvými signatármi petície Niekoľko viet, pretože ČST naďalej nemala prezentovať v tejto dobe ľudí, ktorí idú proti súčasnej politike KSČ. ČST musí zohrávať pozitívnu úlohu v súčasnom boji s nelegálnymi štruktúrami. Ústredný riaditeľ ČST na porade vedenia svojim podriadeným oznámil, že vraj "neboli vyhotovené žiadne zoznamy ľudí, ktorí nemôžu vystupovať na obrazovke. Keď však niekto stratí morálny a politický profil, nemôžeme mu dávať priestor na obrazovke". Natočené relácie čakali aspoň na zaradenie "vo vhodnom termíne". Nikto však nedokázal definovať, kedy vhodný termín nastane. Ľudí ktorí sa pripájali k podpisom na petícii Niekoľko viet stále pribúdalo a začínalo hroziť, že ak sa bude ČST aj naďalej správať takýmto spôsobom, nebude s kým natáčať televízne programy a čo vysielať. Stranícke orgány so všetkými signatármi zaviedli disciplinárne konanie, ale ich opatrenia stále viac narážali na solidaritu ostatných umelcov, ktorí protestovali proti diskriminácii svojich kolegov, spevákov a hudobníkov. Slovenská filharmónia dokonca prerušila spoluprácu s Čs. televíziou a Čs. Rozhlasom (Ružička 2018).

Petícia tak zaznamenala na území Československa nečakaný úspech. Len v priebehu prvých týždňov od jej vydania ju podpísalo okolo desaťtisíc ľudí. Oficiálna moc na túto situáciu bola nútená nejakým spôsobom reagovať. Na konci augusta sa ako dôsledok tejto petície začali objavovať v novinách prehlásenia, v ktorých konkrétne osoby, ktorých mená zazneli vo vysielaní Slobodnej Európy, popierali svoje podpisy a tiež obviňovali iniciátorov petície z podvodu. Ľudia mali na takéto chovanie najrôznejšie dôvody. Niektorí boli naozaj ohlásení len omylom, alebo v dôsledku prílišnej horlivosti zberateľov podpisov. Avšak boli aj takí, ktorí svoje podpisy takýmto spôsobom odvolávali z obavy pred možnou perzekúciou. A v niektorých prípadoch sa zrejme jednalo aj o zámernú provokáciu zo strany bezpečnostných zložiek (Radovanovič 2014).

V boji proti vzrastajúcej opozícii pripravili niektorí redaktori ČST niekoľko relácií, ako napríklad Podpaľači, Hovoria si nezávislí, Kamelot, ktoré mali za úlohu najmä škandalizovať osoby stojace v opozícii. "Podklady" pre tieto relácie im dodala Štátna bezpečnosť. Manipulácia s faktami, zamlčo-

vanie a tak isto aj rôzne kampane sa podpísali na dôvere divákov k ČST. Tí stále viac prejavovali záujem o zahraničné vysielanie, predovšetkým o spravodajstvo televízii SRN a Rakúska. Z hľadiska pravdovravnosti prehrávali československé médiá na celej čiare. Kým v roku 1982 verilo televízii 17% divákov, v polovici roku 1989 to bolo už len 7% respondentov. „Československá televízia aj napriek istému uvoľneniu v spoločnosti v roku 1989 stále pokračovala v obhajovaní záujmov konzervatívneho vedenia KSČ. Rovnako ako drvivá väčšina funkcionárov vo vedení KSČ, získala aj väčšina vedúcich pracovníkov ČST svoje pozície vďaka sovietskej okupácii v auguste 1968. A práve z tohto dôvodu myšlienku "perestrojky", ktorá sa blížila myšlienkam politiky Pražskej jari 1968, nemohli prirodzene prijať za svoju. Televízia preto najrôznejšie dianie v spoločnosti, ktoré kritizovalo pomery v krajine, vo svojom vysielaní zamlčovala, prekrúcala, či proti nemu ideologicky útočila“ (Rychlík, Penčev 2013: 245).

V slovenskej a českej spoločnosti bolo na jeseň roku 1989 cítiť zásadné napätie. Zástancovia tvrdej normalizačnej politiky komunistickej strany, ku ktorým patril aj Miroslav Štěpán, sa neustále snažili spacifikovať verejnú mienku a taktiež predstaviteľov opozície a účastníkov protirežimových demonštrácii. Takéto snahy vyvíjali aj proti signatárom petície Niekoľko viet, chartistom, členom zoskupenia Hnutia za občiansku slobodu, aj náboženských aktivistov. Snažili sa týchto ľudí zastrašovať a umlčať represívnymi opatreniami. „Voči takémuto správaniu protestoval aj Alexander Dubček, ktorý to dal najavo vo svojom ďalšom liste vedeniu KSČ. Svoj nesúhlas vyjadril aj k prejavu Miroslava Štěpána na celopražskom aktíve komunistov. Štěpán v tomto prejave útočil na bývalého ministra zahraničných vecí z roku 1969 Jiřího Hájka. Kritizoval ho najmä za to, že uverejnil list a článok v moskovských Izvestijach, ktorý bol namierený proti nepravdivým tvrdeniam Mazurova – brežnevovského člena Predsedníctva ÚV KSSZ, ktorý mal pod tajným menom riadiť okupáciu v Československu. Dubček vo svojom liste vyjadril podporu tomuto článku“ (Laluha 2002: 311).

Komunistický epilóg počas jesene 1989

V Československu sa po roku 1948 demonštrovalo iba pri oficiálnych príležitostiach a to len jednota ľudu s komunistickou stranou. V priebehu 80. rokov sa však v Prahe konali demonštrácie, ktoré neboli organizované komunistickou stranou a teda boli nelegálne. Väčšinou pri príležitosti výročia 21. augusta 1968, výročia vzniku republiky 28. októbra 1918 alebo výročie Palachovho upálenia sa. O väčšine z nich sa občania z oficiálnych médií nedozvedeli. Neskôr maximálne zmienka o stroskotancoch, ktorí narušili verejný

poriadok. Problémy oficiálne existujú, ale tie už komunistická strana rieši. Tí, ktorí počúvali západné rozhlasové stanice vedeli viac. A večer 17. 11. 1989 vedeli, že táto piatková demonštrácia bola iná. Nešlo len o zásah vodnými delami a priebežné zatýkanie. Teraz bola použitá hrubá sila proti mladým ľuďom. Večer už nebol 17. november 1989 obyčajným dňom, ale vo verejnosti sa niečo pohlo. K študentom sa pridali herci a postupne tiež všetky vrstvy spoločnosti, dokonca aj robotníci. (Vlček 2018)

Keď v piatok 17. novembra 1989 Televízne noviny odvysielali informáciu o pietnom študentskom stretnutí na uctenie pamiatky Jana Opletala a o ich nepovolenom pochode do centra Prahy, málokto tušil čo v najbližších hodinách príde. Spoločnosť v ktorej za posledné mesiace narástlo napätie z nenaplnených sľubov o politických a hospodárskych reformách a z potlačovania ľudských práv, už nebola schopná prijať brutálne potlačenie demonštrácie. Už v sobotu 18. novembra sa ľudia znova zhromaždili, aby vyjadrili svoj nesúhlas s konaním režimu, vysokoškoláci vyhlásili štrajk a k nemu sa pridali herci aj divadelníci. Vyzývali národ k podpore študentských požiadaviek a tiež k účasti na generálnom štrajku 27. novembra. Objavili sa aj správy, že jeden študent policajný zásah neprežil. Televízia o tomto dianí však mlčala. Večer zahraničné rozhlasové stanice odvysielali správu o smrti študenta Martina Šmída. ČST v nedeľných Televíznych novinách správu dementovala a priniesla rozhovor s dvoma študentmi toho istého mena. Jeden z nich bol natočený čiernobielo a jeho líčenie zásahu bolo viditeľne odstrihnuté. Neskôr v relácii Aktuality vystúpil predseda českej vlády František Pitra s upokojujúcim vyhlásením (Růžička 2018).

24. novembra 1989 sa konalo mimoriadne zasadanie ÚV KSČ v Prahe. Toto zasadanie zahájil Jakeš svojim prejavom, kde prítomným oznámil, že ÚV KSČ sa nachádza vo veľmi vypätej situácii a tiež zdôraznil, že je nutné sebakritické skúmanie činností strany. Strane vyčítal, že sa spolieha na pomalú realizáciu prestavby. Po príhovore sa rozvinula diskusia, v ktorej bolo témou hlavne hodnotenie vtedajšieho vedenia KSČ. Sám Jakeš na tomto zasadaní po diskusii oznámil, že on a tiež ostatní členovia predsedníctva sa vzdávajú funkcií, aby bolo možné zvolenie nového vedenia.

Záver

KSČ reagovala na tzv. perstrojku prijímaním neadekvátnych opatrení voči vzbudzujúcemu sa nesúhlasu ľudí a jej komunikačná stratégia bola úplne nefunkčná. Najpoužívanejšími nástrojmi KSČ boli násilie, nátlak a propaganda. KSČ nebola schopná prijať a riešiť situáciu v krajine, postupne strá-

cala schopnosť reagovať na stúpajúci odpor a nesúhlas. Všetky prejavy nesúhlasu sa pokúšala dehonestovať, potláčať a tiež zatajovať.

Už počas manifestácii na počesť upálenia Jana Palacha zaujala strana neprimeraný postoj voči zúčastneným. Pred širokou verejnosťou boli účastníci z tejto udalosti prezentovaní ako zločinci proti režimu. Nezastupiteľným „pomocníkom" pre udržanie poriadku a potláčanie protirežimových akcií bola pre KSČ Štátna bezpečnosť. Jej hlavnou úlohou nebolo len potláčanie protirežimových akcií, ale tiež sledovanie diania v opozičných kruhoch a šírenie propagandy.

Retrospektívne je tiež možno ako silný úder proti komunistickému režimu považovať petíciu Niekoľko viet. So snahou potlačiť aj túto akciu KSČ prijímala opatrenia voči signatárom a na dehonestáciu tejto akcie boli zneužité aj médiá. KSČ sa snažila prostredníctvom médií medzi širokú verejnosť šíriť nesprávnosť rozhodnutia spísania petície a viacerí signatári boli donútení „dobrovoľne zo strachu" pred potrestaním svoje podpisy stiahnuť. Aj napriek snahám a propagandistickým akciám KSČ mala iniciatíva veľký úspech a bola podpísaná nielen radovými občanmi.

Aj napriek faktu, že KSČ mala monopolný vplyv na Československú televíziu a že prostredníctvom tohto média intenzívne šírila vlastnú politickú propagandu, nakoľko išlo o jeden z najvýznamnejších komunikačných kanálov, možno konštatovať, že KSČ najmä po 17. novembri 1989 definitívne stratila podporu verejnosti. Verejnosť si zoči-voči násiliu uvedomila neobjektívnosť televízie a svoju pozornosť upriamila na zahraničné média. Československá televízia robila všetky kroky a opatrenia na to, aby zastrela ľuďom realitu a šírila vlastné názory. Vedenie ČST už od roku 1988 zamedzovalo aj vystupovanie pre umelcov, ktorí otvorene kritizovali komunistický režim, čo však viedlo vo väčšine prípadov k vzostupu kolegiality kultúrnej obce práve s nimi. Televízia ako svoju komunikačnú reakciu využívala ich dehonestáciu, zákazy a tvorbu účelových ankiet „ľudí z ľudu".

Posledným a najväčším protirežimových počinom sú udalosti z novembra 1989. Tu možno konštatovať, že po násilnom zásahu bezpečnostných zložiek štátu, nemohla komunistická moc už efektívne reagovať. Realizáciou tvrdých opatrení a tiež brutálnym zásahom proti pokojnému pochodu študentov si KSČ vyslúžila veľkú vlnu bezprecedentnej domácej kritiky a udalosti z Československa sa stali predmetom zvýšeného medzinárodného záujmu. KSČ v kritickom období rokov 1988 – 1989 svoju komunikačnú stratégiu nedokázala zmeniť, čo bolo práve odrazom rigidného politického vedenia komunistickej strany. Komunikačná stratéga KSČ založená na tvrdom potláčaní akýchkoľvek náznakov odporu voči režimu, dospela až do bodu, kedy zničila samú seba.

Literatúra

HABAJ, M. a kol. (2015): *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfekt

JAŠEK, P. (2014): *Pád komunistického režimu na Slovensku*, <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no26/142-167.pdf> [27. 2. 2018].

LALUHA, I. a kol. (2002): *Alexander Dubček: Od totality k demokracii.* Bratislava: VEDA.

PACNER, K. (2011): *Osudové okamžiky XX. století*. Praha: Nakladatelství Plus.

RADOVANOVIČ, D. (2014): *Znovu 89*. Praha: Tiskárny Havlíčkův Brod.

RŮŽIČKA, D. (2018): *Sdělovací prosředky*, <http://www.totalita.cz/sp/sp.php> [6. 5. 2018].

RYCHLÍK, J.; PENČEV, V. (2013): *Od minulosti k dnešku dějiny českých zemí*, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s. r. o., s. 245.

VLČEK, T. (2018): *Sametová revoluce 1989, Jedenáct dní, které otřásly Československem*, <http://www.totalita.cz/1989/1989_11.php> [7. 5. 2018].

Vnútrostranícke informácie KSČ (2010): dokument č. 52, <http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/cat_view/9-dokumenty/2-vnitrostranicke-informace-uv-ks-1979--1989/8-1989.html> [6. 5. 2018].

Kontakt:

PhDr. Miroslav Řádek, PhD.

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Department of political science
Alexander Dubček University of Trenčín

Email Address: miroslav.radek@tnuni.sk

Jazyk reálného socialismu československých oficiálních míst a komunistických novinářů v přeměnách roku 1989

Tomas Maier

Abstract

The Language of Real Socialism of Czechoslovak Official Places and Communist Journalists in the 1989 Transformations. *The article assesses the language of Real Socialism based on Czechoslovak communist newspaper Rudé právo in terms of expressions, phrases, vocabulary, and professional Marxist terms of official places and communist journalists in the transformation of the society and the Communist Party of 1989 regarding the events that initiated the Velvet Revolution of Czechs and Slovaks. Rudé právo was the most widely read newspaper in Czechoslovakia.*

Klíčová slova: jazyk, reální socialismus, Československo, žurnalistika, komunistická strana.
Keywords: language, Real Socialism, Czechoslovakia, Journalism, Communist Party.

Úvod

Fundamentální změna politického režimu od listopadu 1989 přicházela do Československa pro značnou část obyvatelstva nečekaně. Ani jistá domácí společenská obleva, či změny v Polsku a Maďarsku nepřesvědčili poměrně spokojeně si žijícího občana ČSSR o brzkém odchodu Komunistické strany z čela státu. Polsko a Maďarsko navíc platili vždy jako umírněnější režimy než ten československý či východoněmecký.

Autorův druhý článek podobného tématu, jen o rok od jubilea 1988 posunutý, se zabývá z hlediska jazyka vládnoucích kruhů a jejich spolupracovníků dalším rokem historické změny, obdobím kolísání totalitního režimu československých komunistů.

Týden Jana Palacha

Na titulní straně Rudého práva se v pondělí 16. ledna 1989 objevil nic neříkající titulek *Zpráva ČTK* hodnotící předešlé nedělní události. *Několik skupin protistátních živlů se pokusilo o provokaci dlouhodobě připravovanou západními diverzními centry,* praví se zde na úvod. Věta jakoby ještě z padesátých let minulého století. Ony skupiny *se snažily využít výročí nesmyslné smrti Jana Palacha k vyvolání protisocialistických emocí.* Znevážení dvacátého výročí hrdinské oběti Jana Palacha se mísí s informováním o něm, což proráží dosavadní tabu režimu (Rudé právo 1989).

Nové slovní spojení využití *protisocialistických emocí* se objevuje asi poprvé a je samotné protimluvem, nakolik by se zde naskytovala spíše *protisocialistická hysterie*, jež by měla negativnější odstín. Mohlo by jít i o zmírnění a jistá akceptance podobných nálad. Normalizační je naopak odvolání na blíže nespecifikované *pracovní kolektivy*, které si vyžádali účast Lidových milicí, ozbrojené dobrovolné stráže podniků.

Následující úterý, 17. ledna vychází na titulní stránce Rudého Práva článek, který se opět vrací k nedělním událostem 15. ledna, na Václavském náměstí v Praze. Autor zprávy uvádí, že ONV – Okresní národní výbor Praha 1 žádost o povolení vzpomínkového shromáždění na paměť studenta Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, Jana Palacha zamítl. Slovním spojením *rozjitřiti veřejnost*, které je v žurnalistickém stylu zprávy značně nepřesné, stranické noviny informovali nebo dezinformavali o dopisu s oznamem nové *lidské pochodně*, který měl dojít doslova: *jednomu z „chartistů"*. Přičemž uvozovky podtrhovali neakceptanci Charty 77 komunistickou stranou a vládou. Státní správa reagovala vytlačením demonstrujících do Vodičkovi a Jindřišské ulice, křižující Václavské náměstí (Rudé právo 1989).

Autory zprávy je zmíněna také jakoby ne náhodou ulice Opletalova, nesoucí jméno studenta medicíny, jež byl zavražděn nacisty 28. října 1939. Rudé právo udává okolo tří stovek lídí. (Ottova encyklopedie, Česká republika 2006)

Do zprávy zakomponován zcela civilní obraz – podle autorů *muž kopající kolem sebe na zemi není pěkným pohledem.* Jistému otci je ve zprávě vyčítáno, že *používá šestiletou holčičku jako štít* proti příslušníkům Veřejné bezpečnosti, Státní bezpečnosti a lidovým milicionářům. Článek se také zamýšlí nad *hloučkem mladých, pro něž je jejich účast recesí*. Prchajíce do okolních pasáží chodeb domů *bezohledně poráží zvědavce*. *Došlo k zranění několika starších občanů* (Rudé právo 1989).

Devadesát občanů je pouze *předvedeno* na policejních okrscích, mnozí *jsou trestně stíhaní* lidé a ne poprvé na protisocialistických vystoupeních. Od

časů budování rozvinuté socialistické vlasti je adjektiv *socialistický*, po případě také slovo *protisocialistický* v době normalizace v letech 1970 až 1985 ztotožňováno s celým systémem vlády Komunistické strany. Protože je v terminologii *vědeckého komunismu* termín *socialistický* spojován se společenským řádem, může zde docházet k záměně se socialistickou internacionálou sociálně demokratických a socialistických stran, nebo *stran práce*, *labour parties*.

Z hlediska stálého zamlčování některých událostí režimem je zajímavé, že začátkem osudového roku 1989 redaktoři stranického tisku otevřeně hovoří o upálení se Jana Palacha. Zde možno se jen domnívat, zdali to vyplývalo celkově ze společenské nálady jisté *glasnosti*, otevřenosti, přicházející ze Sovětského svazu, nebo to byl už záměr a strategie otevírání některých tabu, neli zadních dvířek.

Článek se vrací k nedělní vzpomínce na Jana Palacha, musí však připustit opakování demonstrace v pondělí, 16. ledna. Pracujícím vracejícím se po šestnácté hodině přes Václavské náměstí pražskou městskou dopravou a nakupujícím v obchodech *způsobili události nepříjemnosti*. Velmi jemná až tolerantní formulace důsledků vystoupení proti diktatuře. Autoři článku vcelku rozšiřují informace čtenářů RP o Janu Palachovi tím, že líčí bez udání jmen členů Charty 77 návštěvu v rodných Všetatech Jana Palacha, kteří si zde přejí odhalit k 20. výročí jeho hrdinské mučednické smrti pamětní desku (Ottova encyklopedie 2006).

Další správa ze středy, 18. ledna musela nutně shrnout události, dalšího dne Palachova týdne: *Několik skupin výtržníků s pokusilo opět narušit veřejný pořádek* na Václavském náměstí a pořádkové jednotky zasáhly. K tomu si tehdejší občan Československa mohl přečíst reakce *pracovních kolektivů* Smíchovských závodů Tatra ČKD, jejíž cílem *je poctivá a svědomitá práce, zvyšování životní úrovně a jistot.* Vedle civilních mírumilovných tužeb pracujících však zazní citace Klementa Gottwalda *Republiku si rozvracet nedáme.* Je to snad odkaz na stalinistickou hrozbu *Velkého teroru,* který i přes novou otevřenost a přestavbu třímá v samém jádře dělnictva. I obuvníci z podniku Svit Gottwaldov, *dílenský kolektiv*, žádají klid a pořádek. (Rudé právo 1989)

Slovo *kolektiv* vystihuje soudružskou semknutost, snahu adaptovat se v týmu, samozřejmě pozitivně v zaměstnání a v sousedství *Obvodního národního výboru*. Stupeň *kolektivnosti* individua byla součástí každého osobního posudku.

Ve čtvrtek, 19. ledna 1989 byl již na nejvyšším místě titulní strany Rudého práva pod palcovým titulkem vytisknut článek, reagující na neutuchající protirežimní demonstrace na pražském Václavském náměstí. *Rozhodná stano-*

viska se objevují v onom palcovém titulku, která k provokacím zaujímá Městský výbor hl.m. Prahy a MV *Národní fronty*, poslední zastřešující organizace zaujímá všechny legální společenské organizace od vedoucí KSČ až po zahrádkáře. *Provokace protistátních živlů,* což mohla být z hlediska přesvědčených straníků a ostatních s režimem zaranžovaných občanů správná formulace, jež byla ale silnější než ty používané bezprostředně předešlé dny. Na konci titulní stránky vyšlo zamyšlení jednoho z pracujících. Zde se hovoří o *živlech* z Václavského náměstí. Pokládá se otázka: *Co je to za lidi?* Míní se protestující. Uvnitř listu si potom též jadrným lidovým jazykem stěžují členové Lidových milic. Socialistický tisk si i nadále zapůjčoval i mluvu jednoduchého občana, přesto, že styl špičkových novinářů režimu byl vynikající (Rudé právo 1989).

Koncem týdne, 20. ledna 1989 byla již titulní stránka zaplněna Václavským náměstím. Úvodník má palcový titulek *Republiku si rozvracet nedáme.* Následují tituly *Slovo ke dni: Komu slouží napětí?* a Výzva pražského primátora. Gottwaldův citát, který zřejmě pochází z doby ještě před Mnichovskou dohodou 1938 a tedy by měl na mysli henleinovské hnutí byl pěkný a bral pod svůj prapor všechny patrioty.

Komu slouží napětí? je vlastně pobídnutí k hledání temných sil doma i v zahraničí. Otázka tajných komplotů a spiknutí provázela socialistické Československo už od roku 1945 a objevuje i po převratu 1989 stále.

Odešli s nepořízenou jako babičky z venkovského trhu, žoviální mluva prostého člověka uvádí zprávu o sobotní iniciativě chartistů, dne 21. ledna 1989. Noviny uvádějí jako aktéry i členy zastupitelství anglosaských zemí, shrnuvše je jako některé ambasády zemí Severoatlantického paktu (Rudé právo 1989). Slovo *pakt* si přehazovali navzájem Varšavská *smlouva* s Organizace Severoatlantické *smlouvy*, přestože nebylo objektem ani jednoho názvu. Termín *Pakt* připomínal negativně spíše *Pakt Hitler-Stalin* nebo *Ribbentrop-Molotov.*

O odsouzení dramatika a spisovatele Václava Havla, dne 21. února na devět měsíců žaláře v důsledku událostí Palachova týdne Rudé právo pomlčelo (Česal 2011).

Jen Několik vět

Zcela neutrálně, bez jakýchkoliv úvodů a představení jednajících osob oznamuje Rudé právo 18. května 1989 rozhodnutí o propuštění disidenta a dramatika Václava Havla. Čistě právním stylem je shrnut rozsudek a odsouzení za trestný čin podněcování a přečin proti veřejnému pořádku na osm měsíců.

Prostřednictvím programu BBC a rozhlasu Svobodná Evropa opakovaně vyzýval občany a utvrzoval v nerespektování rozhodnutí Obvodního národního výboru Praha 1 a 16. ledna se zúčastnil nedovolené demonstrace, která narušila veřejný pořádek (Rudé právo 1989).

30.června 1989 reaguje stranický tiskový orgán na zveřejnění výzvy *Několik vět* hned na druhé straně titulkem *Kdo seje vítr*. *Vpodvečer vysílala jedna z amerických vysílaček,* tak začínal text zamyšlení či zprávy. Vysílačka jako pejorativní označení vysílače nebo chyba, slang určité vrstvy straníků. Titulek zněl však výhružně. Redaktoři se tehdy zřejmě do podobných *stranicky kovaných* článků už raději nepouštěli. Článek mohl být jistou povinou reakcí, žádostí od vyšších stranických orgánů informovaných Státní bezpečností. Ani s odstupem času si nemožno představit, že by redaktoři Rudého práva poslouchali *vpodvečer jednu z amerických vysílaček* (Rudé právo 1989).

17. července 1989 poctil generální tajemník ÚV KSČ Západočeský kraj. Titulky žádali *tvořivé myšlení a pracovité ruce* slova, která se univerzálně dají použít takřka na každou oblast lidské i zvířecí činnosti. *Pracující* ale *odsuzují nátlak nelegálních skupin*. Legendární ovšem zůstává projev generálního tajemníka v Jednotném zemědělském družstvu Červený Hrádek, kterýžto díky Alexandru Vondrovi, disidentu, chartistovi a pozdějšímu ministrovi zahraničních věcí koloval mezi lidem ve formě VHS-záznamu jako anekdota. Byl jednou z reakcí na výzvu *Několik vět.* Soudruh Miloš Jakeš varoval, že *komunisté zůstanou jako kůl v plotě.* Ona lidová dikce a volba lidových rčení by vrcholnému představiteli dělnické strany nebyly na škodu, kdyby nebyla tak pesimistická a nepůsobila na straníky a sympatizanty demotivačně. Nakonec se v českých zemích nenaplnila, ba naopak. *Přestavba to není jednoduchej proces tahle přestavba, není! To je proces, v kterém se ne každý dost dobře vyzná a proces, do kterýho mohou vstoupit nepřátelé a vypadají přitom jako přátelé.* Ani koncovky obecné češtiny nijak nerušily vřelý, bodrý projev obracející se v prvém plánu na české zemědělce. Přebytečná ukazovací zájmena jsou znakem nekultivované češtiny. Zájmeno, často nahrazující určitý člen ve vazbě s podstatným jménem *tahle přestavba* má negativní odstín. Ukazovací zájmena před podstatnými jmény poukazují též na jakýsi rádoby *plebejský* odstup od daného podstatného jména, termínu. Zde se naskýtá mimo vynechání zájmena slovo poměrně knižnější *ona* přestavba (Rudé právo 1989).

Ti umělci, kteří to podepsali. Žádnej z nás nebere takový platy, prostě jako berou oni. No tak řekněme pani Zagorová, je to milá holka, všechno, ale ona už tři roky po sobě bere šestsest tisíc každý rok a další ne šestset tisíc, milion, dva miliony berou (Milouš Jakeš 1989).

Řada floskulí prozrazuje jisté rozpaky mluvčího. Spíše obecný výraz *holka* je v daném případě a vůči uznávané dámě populární hudby přinejmenším překvapivý i vzhledem k tomu, že v renesanční češtině znamenala *holčice* dívku volných mravů.

Demonstrace na Václavském náměstí 21. srpna 1989 nebyla nijak komentována. List Rudé právo informoval pouze věcně bez titulku v rubrice *Poslední zpráva*. Až o den později zde vychází zamyšlení *pravověrného* čtenáře nad vystoupením demonstranta z Maďarska na Václavském náměstí.

Lobkovický palác

Československo se chtě nechtě v roce 1989 také podílelo na krizi socialistického režimu v bývalé Německé demokratické republice. Tehdy došlo k hromadnému exodu Němců z NDR přes velvyslanectví Spolkové republiky v Praze, na Malé straně. 27. září Rudé právo lakonicky oznámilo menším titulkem na své druhé straně: *Velvyslanectví NSR: kritická situace*, na tisíc sto východoněmeckých občanů v zahradě Lobkovického paláce. V článku se hovoří o *nezodpovědnosti sdělovacích prostředků NSR*, velmi jemná kritika veřejně-právních televizí ARD a ZDF, které bylo možno sledovat v západních Čechách, vycházela z již velmi vstřícného postoje vedoucích československých míst vůči Západu v posledních měsících režimu. *Německá média pokračují v emocionálně laděné kampani zaměřené na rozšiřování emigrace z NDR.* Za *bezprecedentní* případ *mezi dvěma suverénními státy* považuje redakce to, že *jsou občané NDR vybavováni pasy NSR*.

I nadpis zprávy z 28. září 1989 *Záležitost obou německých států* dával na srozuměnou, že Československo nebude ve věci Lobkovického paláce upjatě stranit bratrské NDR. První náměstek ministerstva zahraničí zdůraznil svému bonnskému kolegovi, státnímu tajemníkovi *nutnost urychleného řešení problému na základě respektování státního občanství Německé demokratické republiky. Řešení je záležitostí obou německých suverénních států*. Nevídané bylo odvolání se na západoněmecké agenturní zprávy, že počet utečenců na ambasádě přesáhl tisíc čtyřista. List vůči narušitelům hranic socialistického tábora starostlivě připouští, že *hygienické a zdravotní podmínky v zahradě paláce ztěžuje i zhoršující se počasí* (Rudé právo 1989).

Zahrada malostranského paláce *přeplněná plátěnými stany* je motivem fotografie z pátku, 29. září 1989 a nenápadně sem bylo vsunuto, že velvyslanectví přeci jen nevydává uprchlíkům západoněmecké pasy. *Nenormální situace, ve které se objekt mise ocitl je předmětem intenzivních jednání NDR a NSR*. Počet obyvatelů zahrady se 30. září zvyšuje na dva tisíce sedm set: *mo-*

mentálně jde o to najít pro toto množství lidí, kteří jsou na území velvyslanectví ubytování odpovídající zhoršujícímu počasí, uvádí RP. Jistě s ulehčením, a to na titulní straně umístil deník v pondělí 2. října fotografii emigrantů z NDR odcházejících do autobusů a připojuje hned vedle delší zprávu s většími titulky *Občané NDR opustili zastupitelské úřady NSR*. Článek ještě uvádí, že občané Němci z NDR *byli zřejmě vyzváni k takovémuto způsobu emigrace západoněmeckou televizí.* Je známo, že emigranti byli představiteli oficiální moci v období reálného socialismu prezentování jako třídní nepřátelé, protože útěkem do zahraničí zpochybnily pozitivní představu o životních podmínkách v reálném socialismu (Štefančík, Nemcová 2015). V článku byla taky vzpomenuta blesková návštěva a nepřímo i historický projev Hanse-Dietricha Genschera z balkónu Lobkovicovského paláce německých uprchlíků: *seznámil občany NDR s výsledky jednání o řešení jejich situace* (Hotz et al. 2003).

„Wir sind heute zu Ihnen gekommen, um Ihnen mitzuteilen, dass heute Ihre Ausreise ... möglich geworden ist", byla ona slova Hanse-Dietricha Genschera, ministra zahraničních věcí a spolutvůrce německého znovusjednocení. (Hans-Dietrich Genscher 1989, In: Appenzeller 2016).

Závěr

Jazyk vysokých představitelů socialismu, komunistů přesvědčených i obyčejných konjunkturalistů se jistě neměnil jen během nastupujících změn jako byl XX. Sjezd Komunistické strany Sovětského svazu nebo v době Pražského jara 1968. Rok 1989 i 1988 jsou ale zajímavé tím, že se společnost i *strana* museli velmi rychle adaptovat do nových poměrů ve Střední Evropě. Zatímco sousedé, Maďarsko a Polsko již směle kráčeli k *buržoazní demokracii*, napsáno jazykem vědeckého komunismu, a oficiálně litovali invaze z roku 1968, československá oficiální místa si ještě schraňovala svá brežněvovská tabu.

Vcelku možno napsat, že oficiální *socialistický* styl i slovní zásoba médií, projevů a usnesení prošel do podzimu 1989 jistými kosmetickými změnami, které souviseli s oblevou v podobě glasnosti a perestrojky Michaila Sergejeviče Gorbačova. Jisté výkyvy, jako například oprášení gottwaldovského hesla *Republiku si rozvracet nedáme* je možno přičíst nejistotě pramenící z převratných událostí roku 1989.

Literatura

APPENZELLER, G. (2016): 13 Worte, die das Ende der DDR einläuteten. In: *Der Tagesspiegel*, <https://www. Tagesspiegel. de/themen/ reportage/gensher-in-der-prager-botschaft-13-worte-die-das-ende-der-ddr-einlaeuteten /10771 316.html> [2. 8. 2018].

ČESAL, A (2012): *České dějiny v datech*. Praha: Československý spisovatel

HOTZ, J. et al. (2.03): *Geschichte. Personen. Daten. Hintergründe*. Mannheim, Leipzig: F. A. Brockhaus.

JAKEŠ, M (1989): Červený hrádek – ekonomické otázky. In: *Youtube*, <https://www. youtube.com/watch?v=kkVv PLXN2xo> [30. 7. 2018]

Rudé právo [Newspaper Rudé právo] (1989). Praha.

Ottova encyklopedie. Česká republika (2006): Praha: Ottova encyklopedie.

ŠTEFANČÍK, R.; NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, Vol. 20, No. 1, s. 89-105,

Kontakt:

Mgr. Tomas Maier, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: maier.nemcina@gmail.com

Úloha komunistickej propagandy vo vytváraní obrazu emigranta ako triedneho nepriateľa

Radoslav Štefančík

Abstract

The Role of Communist Propaganda in Creating an Emigrant's Image as a Class Enemy. *The author analyses the language of communist propaganda in relation to emigrants from the communist Czechoslovakia. The analysis is based on the assumption that the Communists considered the emigrant a class enemy. This statement is based on the conviction that the emigrant has disturbed the positive image the Communists have been trying to create for their authoritarian system. The author analyses the print media obtained from two historical newspaper archives*.

Kľúčové slová: emigrant, propaganda, triedny nepriateľ, Československo, jazyk.
Keywords: emigrant, propaganda, class enemy, Czechoslovakia, language.

Úvod

V roku 2015 sa v politickej diskusii začali v početnejšej frekvencii objavovať otázky spojené s medzinárodnou migráciou. Napriek tomu, že aktéri migračnej vlny 2015 Slovensko spravidla obchádzali nielen ako cieľovú, ale rovnako aj tranzitnú krajinu, presadil sa vo verejnej diskusii na Slovensku, a to aj vďaka populistickému prístupu slovenskej politickej elity, obraz migranta ako nepriateľa, ako toho, kto má ohroziť kultúrnu identitu, princípy právneho štátu, či vnútornú bezpečnosť slovenskej verejnosti. V kontexte tejto diskusie sa zároveň objavila otázka, kde možno hľadať korene akéhosi podvedomého strachu pred migrantmi. Slovenská verejnosť sa totiž až príliš nechala zlákať populistickými výrokmi politickej elity a pristúpila na jej hru pri vytváraní obrazu migranta ako nepriateľa. A je vysoko otázne, či práve v nedávnych dejinách nemožno nájsť práve odpoveď na to, prečo sa slovenská verejnosť k migrantom postavila chrbtom. Totiž ešte pred tromi desiatkami rokov, v období reálneho socializmu, bol migrant komunistickou tlačou prezentovaný ako triedny nepriateľ. A práve otázka, akými prostriedkami prezentovala komunistická propaganda emigranta, stojí v centre môj-

ho uvažovania. Emigrantom však v tomto prípade, na rozdiel od dnešnej masovej migrácie, nebol príslušník cudzej kultúry, náboženstva, prípadne civilizácie, emigrantom bol občan Československa, hľadajúci nové životné podmienky, prípadne, slobodu, v niektorej z demokratických krajín vtedajšieho sveta. Článok je v empirickej časti spracovaný formou korpusu, ktorý je tvorený dobovými novinovými článkami, ktoré boli publikované v komunistickej tlači. Materiály som získal z archívu Slovenského rozhlasu, zložka: *ČSFR 1.24. Emigranti do r. 1987* (Archív SRo) a z tlačového archívu Herderovho inštitútu v Marburgu (Pressearchiv HI).

Emigrant v slovníku komunistickej propagandy

Pod propagandou rozumieme komunikačnú formu verejného presviedčania za určitým – spravidla politickým, náboženským alebo ekonomickým – cieľom. Na rozdiel od korektného presviedčania (napríklad formou reklamy) propaganda poskytuje zámerne skreslené alebo nepravdivé informácie (Friedrich 1973), pričom nikdy nejde o jednorazovú aktivitu. Pod propagandou sa rozumie systémové a dlhodobé presviedčanie mocenského aparátu. Obsahová úroveň propagandy vždy korešponduje s oficiálne platnou a spravidla len jednou ideológiou. Z uvedených dôvodov ju teoretici nedemokratických režimov považujú za jeden z charakteristických javov totalitných, ako aj autoritárskych foriem vládnutia (Arendt 1958).

Centrálnym objektom záujmu komunistickej propagandy bol triedny nepriateľ, resp. človek, ktorý nesúhlasil s ideologickým smerovaním československého štátu. Mohol ním byť teda ktokoľvek, bez ohľadu na to, akú profesiu zastával. Komunisti sa radi zbavovali intelektuálov a paradoxne ich priraďovali k profesiám, pre ktorú bola typická fyzická námaha a ktoré mali byť nosným pilierov vládnucej – robotníckej triedy.

Triednym nepriateľom bol teda aj emigrant. Emigrácia bola považovaná za jav ohrozujúci hospodársky rast a demografický vývoj v nedemokratickom Československu. Pre oficiálny režim boli aktéri emigrácie nebezpeční rovnako ako nástroj nadobúdania cenných informácií západnými štátmi o situácii v tzv. východnom bloku. Z Československa totiž neemigrovali len bývalí politici a nízko-kvalifikovaní pracovníci, ale zároveň aj osoby s vysokoškolským vzdelaním, ktorí mohli disponovať informáciami, ktoré vládnuca elita mala záujem pred konkurenciou zo západu zamlčať. Studená vojna totiž nebola len vojensko-politickou konfrontáciou, hoci na európskom kontinente k žiadnemu konfliktu počas tohto obdobia nedošlo (Gaddis 1997). Spor medzi západom a východom sa premietal aj do ďalších sfér, od politickej a vojenskej, cez ideologickú, kultúrnu, športovú a rovnako aj

technickú a vedeckú. Ak emigrant patril napríklad ku špičkovým vedeckým pracovníkom, bolo namieste očakávanie, že si so sebou odnáša aj časť štátneho tajomstva. Z tohto dôvodu sa moc snažila využívať všetky existujúce prostriedky, aby potláčali v ľuďoch záujem emigrovať a bránili tak možným únikom dôležitých informácií (Štefančík, Nemcová 2015).

Cieľom permanentnej propagandy komunistického režimu bolo vyvolať strach z opustenia republiky. Strach nemali mať obyvatelia len z porušenia československých predpisov, z možného odhalenia na prísne strážanej hranici s rozkazom strieľať, ale rovnako zo života v nových podmienkach. Aby zamedzila nelegálnej emigrácii prinášala pravidelne informácie o zlých hospodárskych a sociálnych pomeroch v oboch západoeurópskych štátoch, ktoré bezprostredne susedili s Československom (Nemeckom a Rakúskom). Rovnako negatívne vykresľovala zlé životné podmienky v utečeneckých táboroch (najmä v rakúskom tábore Traiskirchen a bavorskom tábore Valka, a po jeho zrušení aj v tábore Zirndorf): „*Z tohto tábora sú vyberaní tí najhorší zločinci, ktorí sú potom posielaní do našej republiky, aby zabíjali nadšených budovateľov nášho nového a krásneho života". Tábor Valka je verbovacím stredisko pre zločincov, špiónov a rozvratníkov. S pomocou ľudí ako Zenkl, Majer, Lettrich a Peroutka a Černý vytvorili z tohto západonemeckého koncentráku smetisko tých najtemnejších živlov z celej Európy, ktoré sa stali postrachom pokojných obyvateľov Bavorska*" (Rozhlasové noviny, 1954, Pressearchiv HI). Komunistická tlač definovala typického dôstojníka americkej špionážnej služby ako: „*egoistu, grobiana a notorického alkoholika. Jeho svetový názor je čisto fašistický a obmedzuje sa na vyhlasovanie Američanov ako vyššiu rasu, predurčenú vládnuť svetu*" (Rozhlasové noviny, 1954, Pressearchiv HI).

Aby komunisti dodali svojim tvrdeniam hodnovernosť, využívali na propagandu tlačové besedy s tými emigrantmi, ktorí sa po určitom čase z rôznych dôvodov vrátili späť do vlasti. Túto metódu využívali komunisti tak v období prvej vlny emigrácie z Československa, ako aj po roku 1968. Navrátilci boli prezentovaní väčšinou ako ľudia, ktorí sa pod dojmom falošných správ rozhodli žiť v cudzine, ale kvôli nepríjemnému rozčarovaniu po spoznaní skutočných podmienok sa vrátili späť do vlasti. V máji 1955 priniesol komunistický denník Rudé právo správu lekárky, ktorá prehliadla deti utečencov v utečeneckých táboroch v západnom Nemecku. Správa konštatuje, že deti sú podvyživené. Článok v Rudom práve nesie kontúry článku uverejnenom v predchádzajúcom období v inom denníku Veta o deťoch: „*Deti sú podvýživené, rebrá sú viditeľné, svaly chabé, podkožného tuku je málo, sú bledé a unavené. V popredí je krivá chrbtica*" sa objavovala v komunistickom spravodajstve niekoľkokrát ročne v priebehu niekoľkých rokov (Rudé právo, 1955, Pressearchiv HI). Okrem

negatívnych prívlastkov na adresu pomerov za hranicami prinášali komunisti výpovede bývalých emigrantov, ktorí pozitívne hodnotili napredovanie Československa (výstavba metra v Prahe, nové fabriky, nové cesty) (pozri napr. Československý svět, 1979, Pressearchiv HI).

Československé úrady vyvíjali tlak na rodiny emigrantov, aby im písali motivačné listy, ktoré by ich mali motivovať na návrat do vlasti. Čs. občania museli nahlásiť počet všetkých svojich príbuzných, ktorí ušli. Obsahom týchto listov bola žiadosť o návrat domov s a „*dôverná informácia*“, že po návrate budú prepustení ostatní členovia rodiny z väzenia (Katolík, 1955, Pressearchiv HI).

Propaganda ako apelatívny text má príjemcov podnietiť k určitému konaniu. V kontexte emigrácie táto téza platí opačne. Komunisti ju tvorili tak, aby zabránili nelegálnemu opusteniu štátu, resp. aby potláčali myšlienku na emigráciu už v ľudskej mysli. Jej cieľom bolo vyvolať predstavu o správnych krokoch propagandistov a nesprávnych konkurenčnej strany na západe. Na dosiahnutie tohto cieľa bolo nevyhnutné druhú stranu zdiskreditovať. Komunistická propaganda tak prebiehala spravidla v dichotomickom ponímaní. Na jednej strane bol západ spojený s vysokou nezamestnanosťou, vykorisťovaním robotníckej triedy, hladom, na strane druhej bol socialistický svet prezentovaný ako miesto, kde neexistuje nezamestnanosť, kde sú ľudia rovní, kde si robotníci vládnu sami, kde sa budujú nové fabriky, nové cesty, nové byty.

Centrálny záujem komunistickej propagandy bol v negatívnej rovine zameraný na tzv. „*triedneho nepriateľa*“. Komunistická ideológia vychádzala z predpokladu vlády robotníckej triedy, takže každý človek bol prakticky nepriateľom robotníckej triedy. Za jedného z nich bol považovaný aj emigrant, človek túžiaci po živote v slobodných podmienkach.

V jazykovej rovine prevládal v popisovaní migrácie superlatív negatívnych prívlastkov („*najťažší zločin*“, „*najhorší nepriateľ*“, „*najväčšia zrada*“, „*najtemnejšie živly*“). V početnej miere bol v komunistickej propagande v prípade zobrazovania emigrantov používaný substantív („*kolaborant*“, „*zradca*“, „*vlastizradca*“, „*klérofašista*“, „*revanšista*“, „*kapitalista*“, „*oportunista*“, „*rozvratník*“, „*parazit*“), prípadne kombinovaný s adjektívom (okrem „*triedny nepriateľ*“, aj „*americký chlebodarca*“, „*pokusné králiky“*, „*nešťastní navrátilci“*, „*západný špión*“, „*ľudácky emigrant*“ „*rozvracač republiky*“, „*pravicové a antisocialistické sily*“, „*protisocialistický živeľ*“, „*klerikálny emigrant*“ „*ideologický diverzant*“). Vo svojom slovníku používala komunistická tlač intenzívne aj originálne slovné spojenia. Podľa komunistickej propagandy „*západná sloboda znamená hladovať, byť nezamestnaným a nechať sa obžierať hmyzom*“ (Monitoring, 1953, Pressearchiv HI).

Záver

Smerovanie komunistickej propagandy pri nazeraní na utečencov v období Studenej vojny zodpovedá nazeraniu nemeckého právneho teoretika Carla Schmitta na *politično* cez kategórie priateľ a nepriateľ (Schmitt 2007), resp. kategóriiu „my" a „oni" (Cingerová 2012). Logika priateľ-nepriateľ sa počas Studenej vojny preniesla do rôznych sfér života na oboch stranách, a práve v kontexte s migráciou vystúpila do popredia. Utečenec predstavoval v období Studenej vojny pre československý režim verejného nepriateľa, v tlači ho komunistický režim prirovnával k vyznávačom Hitlera, k americkým agentom alebo klerikálnym fašistom. Utečenec tak bol vnímaný ako symbol konfrontácie medzi východom a západom. Na jednej strane – západnej – symbol túžby po slobode a ekonomickej prosperite a zároveň rovnako ako dôkaz zlyhania systému konkurenčnej strany, na strane druhej – východnej – bol utečenec symbolom mamonu a zrady na vlastnom národe a vlasti.

V období Studenej vojny, kedy sa svet delil na dva antagonistické póly, si komunisti vytvorili celý rad vlastných výrazových prostriedkov, aby nimi na jednej strane v pozitívnej rovine označili svoje vlastné predstavy o živote a riadení spoločnosti a na druhej strane v negatívnej rovine predstavili svojich nepriateľov. Nepriateľom v komunistickej propagande však nebol len bojovník armády iného štátu, bol ním často spoluobčan, ktorý sa nepriateľom stal len kvôli odporu k centrálnej predstave komunistickej strany o vláde robotníckej triedy, ktorá by vyústila do nového spoločenského usporiadania – komunizmu s existenciou beztriednej spoločnosti. Triedny nepriateľ sa tak stal ústredným pojmom komunistickej propagandy. Bol ním každý, kto nesúhlasil a verejne prezentoval odlišné než oficiálne názory, vrátane ľudí, ktorí mali záujem žiť v slobodnej spoločnosti západného sveta.

Z uvedeného textu vyplýva potvrdenie v úvode stanovenej hypotézy. Československý režim bez ohľadu na mieru svojej rigídnosti považoval utečencov za triednych nepriateľov počas celej doby svojej existencie. S výnimkou obdobia tzv. Pražskej jari v prvej polovici roku 1968. Emigrant bol nepriateľ, lebo svojim útekom nesúhlasil s predstavami mocenskej elity o riadení spoločnosti alebo o vedúcej úlohe „robotníckej triedy".

A práve v tomto kontexte sa môže uberať ďalší politolingvistický výskum, pretože v oblasti bádania jazyka komunistickej propagandy existuje výrazný výskumný deficit. Podstatou tejto analýzy by bola analýza komunikačno-nominatívna, ktorá odpovedá na otázku: Kto komunikuje a ako komunikuje (Dulebová 2012).

Literatúra

ARCHÍV SLOVENSKÉHO ROZHLASU, zložka: ČSFR 1.24. Emigranti do r. 1987 [Historical archive of Slovak Radio, Section Emigrants until 1987].

ARCHÍV HERDEROVHO INŠTITÚTU V MARBURGU, oddelenie Pressearchiv [Archive of the Herder Institut Marburg, Germany, Section Press Archive].

ARENDT, H. (1958): *The Origins of Totalitarianism*. Cleveland, New York: Meridian Books.

CINGEROVÁ, N. (2012): Opozícia skupinových subjektov ako konštitučný prvok diškurzu. In: *Nová filologická revue*, Vol. 4, No. 2, s. 124-136.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.

FRIEDRICH, C. J. (1973): *Pathologie der Politik. Die Funktion der Missstände: Gewalt, Verrat, Korruption, Geheimhaltung, Propaganda*. Frankfurt, New York: Herder & Herder.

GADDIS, J. L. (1997): *We now know: Rethinking Cold War History*. Oxford: University Press.

SCHMITT, C. (2007): *Pojem politična*. Brno, Praha: OIKOYMENH.

ŠTEFANČÍK, R.; NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak Inhabitants in the Language of the Communist Propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, Vol. 20, No. 1, s. 89-105.

Kontakt:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

E-mail Address: radoslav.stefancik@euba.sk

Mediálny diskurz témy migrácie vo vyjadreniach politických elít SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku

Lucia Spálová – Peter Szabo

Abstract

Media Discourse on the Themes of Migration in the Expressions of Political Elites of the Slovak Republic in Selected Daily Papers and on Facebook. *The contribution identifies the dominant media discourse of the constitutional representatives of the Slovak Republic in selected daily papers and Facebook from July 2017 to January 2018. The results indicate a shift in the discourse about migrants toward more positive connotations. Finally, we propose methodological approaches based on design methods to analyze the implicit attitudes of generation Y as a recipient of digital media.*

Kľúčové slová: analýza diskurzu, migrácia, Facebook, mienkotvorné denníky, Slovensko, politické elity.
Keywords: discourse analysis, migration, Facebook, daily papers, Slovakia, political elites.

Úvod

Problematika nárastu migrácie je aktuálna aj po troch rokoch medzinárodných snáh o riešenie a stabilizáciu spoločensko-ekonomického nárastu migrácie v európskom kontexte. Napriek tomu, že vláda deklarovala v dokumente Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020 prikláňanie sa k integračnému modelu, akceptácii, obojstrannej adaptácii s tým, že cudzinci prispievajú k formovaniu spoločnej kultúry a väčšinová spoločnosť ich rešpektuje a podporuje ich rôznorodosť, v rokoch 2015 až 2016 silnela sekuritizácia migrantov zo strany vlády prezentovaná v širokom mediálnom priestore (komentáre a vyjadrenia členov vlády vo verejnoprávnych, mienkotvorných aj bulvárnych médiách, statusy a komentáre na oficiálnych profiloch členov vlády na sociálnych sieťach – primárne na Facebooku). Utečenci boli prezentovaní ako bezpečnostné riziko bez ohľadu na ich humanitárne potreby, ďalšie obavy sa týkali náboženských a eko-

nomických záležitostí (Nová 2016: 677). Fenomén migrácie spojený s negatívnymi dôsledkami hospodárskej krízy viedol k posilneniu rasistických, xenofóbnych a netolerantných postojov ľudí k migrantom (Busutil, Marquez 2017).

Výskumný problém

Verejne prezentované názory slovenských politikov na sociálnych sieťach aj v médiách boli zväčša negatívne a prevládala stereotypizácia, homogenizácia a dehumanizácia utečencov (Vašečka 2009; Žúborová, Borárosová 2016). Médiá sú pritom stále hlavným informačným prostriedkom, pokiaľ ide o vzdialené témy, vrátane migračnej krízy, a sú sprostredkovateľom prístupu ľudí k sociálnej realite (Buturoiu, Stefanita, Corbu 2017: 20). Vzhľadom na uvedené môžeme považovať mediálne šírené diskurzy o migrantoch za podstatné pri vytváraní implicitných postojov k nim u verejnosti, s osobitným zreteľom na sociálne skupiny podliehajúce manipulácii vo zvýšenej miere (adolescenti, seniori, skupiny s nižším vzdelaním a pod.). Mediálne šírené diskurzy môžu tak negatívne ovplyvňovať proces integrácie utečencov v EÚ a prispievať k posilňovaniu predsudkov.

Na tému mediálneho zobrazovania migrácie v slovenskom a českom kontexte sme uskutočnili niekoľko výskumných štúdií v rokoch 2015-2018. Výsledky naznačili určitý posun v dominantnom mediálnom diskurze o utečencoch od tzv. kultúrnej hrozby a bezpečnostného rizika smerom k tzv. manažmentu migrácie (Spálová, Szabo 2016; Spálová, Szabo 2017). Uvedená téma sa stala jednou z prioritných verejných politík v politickej komunikácii/marketingu politických entít – politických strán alebo ich lídrov. Ako konštatuje R. Štefančík a I. Dulebová (2017: 165), vývoj politického diskurzu a dynamika aktualizácií politického slovníka podlieha skôr verejnej diskusii ako dôležitosti diskutovanej témy, napr. o fenoméne migrácie sa diskutovalo už pred rokom 2015, mediálny priestor téma získala až v lete 2015. V ostatnej štúdii Migration Policy in the European Union – Methodological Modification of Psychosemantic Methods (Spálová, Szabo 2018) sme zisťovali, ako percipuje cieľová skupina adolescentov (študentov masmediálnych štúdií) vzťah ústavných činiteľov Slovenskej republiky k riešeniu otázky migrácie. V autorskej modifikácii testu sémantického výberu TSV sme navrhli sledovať vzájomné vzťahy (sémantické mapy) uvedených pojmov: a) pojmy s afinitou k politickej téme migrácie vo vzťahu vybraných krajín EÚ: Slovensko, Česko, Nemecko, Francúzsko, Rusko, b) referenčné pojmy s generačným faktorom: ja, dedo, otec, c) politickí lídri/ústavní činitelia využívajúci personalizáciu: Robert Fico, Andrej Danko,

Andrej Kiska. K uvedným pojmom mali respondenti vyberať/priraďovať vybrané frazémy (operacionalizácia zohľadňovala rovnaké zastúpenie pozitívnych a negatívnych frazém reflektujúcich koncept tzv. personalizácie politickej komunikácie – efektívneho politického lídra.

Pozitívne ukotvenie vo vzťahu k migrantom/riešenia problému migrácie sme zaznamenali u pojmov Andrej Kiska a Francúzsko. S týmito pojmami sú asociované frazémy: *Ide s dobou, Dobrý chýr ide o ňom, Hovorí, akoby z knihy čítal, Má filipa.* Vo vzťahu k migrantom sú krajiny Nemecko, Slovensko a Česká republika asociované v sémantickej mape adolescentov v spojení s frazémami: *Má maslo na hlave, Brnkajú mu pod nos, Obrastá machom*. Výsledky naznačili kritický prístup adolescentov k migračnej politike odrážajúci nedôveru populácie v riešenia migračnej otázky politickými predstaviteľmi dotknutých krajín. Najvýraznejšie negatívne frazémy *Vodu káže, víno pije, Nevidí si na špičku nosa, Nemá všetkých doma, Zo svine len sviňa bude, Jazyk sa mu nezastaví* sú asociované s politickými elitami R. Fico a A. Danko a odzrkadľujú negatívnu percepciu adolescentov. Uvedené naznačuje percipovaný problém populizmu, korupcie, neodbornosti, manipulácie v politickom marketingu slovenských politických elít.

Z vyššie uvedenej diskrepancie verejne deklarovanej proimigrantskej verejnej politiky ukotvenej v prijatých deklaráciách SR, analyzovaného negatívneho mediálneho diskurzu predstaviteľov vlády SR a negatívnej percepcie adolescentov riešenia otázky migrácie predstaviteľmi vlády SR a krajinami EÚ, vychádzame pri definovaní výskumných otázok:

Aký je dominantný mediálny diskurz k téme migrácie zo strany ústavných činiteľov Slovenskej republiky v roku 2018? Prichádza k posunu diskurzu politikov oproti predchádzajúcim obdobiam? Líšia sa vyjadrenia politikov vzhľadom na typ média (mienkotvorné denníky a sociálna sieť facebook)?

Výskumná metóda

Pri analýze mediálnych textov viažucich sa k téme migrácie sme sa opierali o teoretický a metodologický koncept analýzy diskurzu autorov N. Faircloughа a M. Foucalta a J. Pottera (Fairclough 2003; Foucalt; 2002; Potter, 1996). Diskurz chápeme v širšej rovine oboch prístupov, ako interakčného tak aj sociopolitického – sociálne poznanie je vytvárané a utvrdzované sociálnou interakciou, ale zároveň k sociálnemu správaniu vedie; v textoch/prehovoroch sa tiež prejavuje zneužívanie a udžiavanie moci v rôznych politických a sociálnych situáciách.

V analýze sme uplatnili kvalitatívnu výskumnú stratégiu, postupovali sme "zdola hore", výsledkom bola snaha o identifikáciu/demaskovanie diskurzívnych stratégií viažucich sa k téme migrácie.

Výskumný materiál tvorili mediálne texty/komunikáty, ktoré boli v sledovanom období (1. 7. 2017 do 31. 1. 2018) publikované na dvoch mediálnych digitálnych platformách: a) oficiálne osobné profily sledovaných politikov; b) najčítanejšie internetové portály mienkotvorných denníkov sme.sk a pravda.sk. Kritériom výberu sledovanej analyzovanej jednotky (autorského textu subjektu/politika na Facebooku alebo žurnalistické interpretácie vyjadrení subjektov v komentároch, správach internetových denníkov) bol výskyt kľúčového slova migrant, utečenec, migrácia.

Výsledky: Vyjadrenia politických elít k problematike migrácie na Facebooku

Sledovali sme facebookové príspevky Roberta Fica zverejňované v termíne od 1. 7. 2017 do 31. 1. 2018. R. Fico zverejnil spolu 102 príspevkov, migrácia je spomenutá v 6 príspevkoch. Základné témy R. Fica na Facebooku boli okrem témy migrácie blahoželania úspešným športovcom, stretnutia so zahraničnými politikmi a diplomatmi, informácie o svojej účasti v TV alebo rozhlase, zamyslenia k sviatkom, prezentácia programu strany. Robert Fico sa v kontexte migrácie odvolával najmä na bezpečnosť. „Slovensko je bezpečná krajina a ja chcem zo Slovenska bezpečnú krajinu.“ (26. 1. 2018, 17:51). V príspevku k útokom v Španielsku hovoril o bezpečnosti ako o prvoradej priorite, ktorú musí zabezpečiť svojim obyvateľom Slovensko a Európa (17. 8. 2017).

Na jeho profile sme našli viaceré neutrálne príspevky k migrácii. Fico informoval o rokovaní krajín V4, ktorého sa zúčastnil aj egyptský prezident Abdal Fatáh Sísí. V tomto kontexte Fico tvrdil, že Egypt má pomôcť EÚ s migráciou (4. 7. 2017). Fico písal o ďalšom summite V4 v Budapešti, kým ranný príspevok mal oznamovací neutrálny charakter (26. 1. 2017, 11:07), vo večernom príspevku z toho istého dňa sformuloval svoje protimigračné stanovisko. Odmietol povinné kvóty a vznik ucelených moslimských komunít na Slovensku. (26. 1. 2018, 17:51). V príspevku o summite EÚ a Afriky sa znova vyjadril proti migrácii, zdôraznil, že problém sa musí riešiť priamo v danej krajine. (2. 12. 2017).

Zastával názor, že podstatná časť migrácie má ekonomický charakter. (26. 1. 2018, 17:51). K tomu sa vyjadril aj v príspevku s titulkom „Slovenská práca Slovákom“ – „Nechcem, aby Slovensko dopadlo ako Brusel – plné imigrantov z cudzích krajín. Chcem, aby prácu dostali

v prvom rade Slováci, ktorí si tak zvýšia aj životnú úroveň.“ (23. 1. 2018). Fico vo všetkých príspevkoch podčiarkol dôležitosť spolupráce krajín EÚ a ich spoločné rozhodnutia.

Andrej Danko v termíne od 1. 7. 2017 do 31. 1. 2018 zverejnil na svojom facebookovom profile 288 príspevkov. Najviac sa venoval prezentácii programu SNS, ďalšími témami boli stretnutia so zahraničnými politikmi, slovenskými osobnosťami, zamyslenia k sviatkom, informácie o vystúpení v médiách, blahoželania športovcom k úspechom. Tému migrácie spomenul len v jednom príspevku – 23. 10. 2017 informoval o rokovaní troch najvyšších ústavných činiteľov v Bratislave. Migrácia bola jednou z tém rokovania, ale bližšie sa k nej nevyjadril.

Andrej Kiska v termíne od 1. 7. 2017 do 31. 1. 2018 zverejnil na facebookovom profile spolu 97 príspevkov. Hlavnými témami boli stretnutia s pamätníkmi vojny, holokaustu, osobnosťami vedy a techniky, so zahraničnými politikmi a diplomatmi, rodinné udalosti, zamyslenia k sviatkom, boj proti extrémizmu, výzvy k tolerancii, vyjadrenia ku kauzám, kritika politických oponentov. Problematike migrácie sa venoval v dvoch príspevkoch. Kiskove príspevky boli rozsahovo väčšie ako Ficove alebo Dankove príspevky. 23. 10. 2017 informoval o rovnakom stretnutí ako A. Danko. K téme migrácie sa vyjadril neutrálne, berie ju ako aktuálny problém Európskej únie rovnako ako bezpečnosť, klimatické zmeny, ktoré nevie krajina riešiť samostatne, ale len v spolupráci s inými krajinami, predovšetkým krajinami EÚ. Zdôraznil bezpečnosť ako prioritu štátu. Pred Vianocami, 19. 12. 2017 zverejnil príspevok o svojej večeri s asýrskymi kresťanmi, ktorí migrovali na Slovensko z dôvodu vojny v Iraku. A. Kiska sa nevyjadril priamo za prijímanie utečencov, skôr implicitne – prezentoval rodinu asýrskych kresťanov ako pracovitých, dobrých, cieľavedomých ľudí. Susedia im najskôr nedôverovali, ale po tom, ako sa lepšie spoznali, vytvorili si dobré vzťahy. Kiska sa snažil poukázať na odstránenie predsudkov voči migrantom, lebo medzi nimi sú aj slušní ľudia, utekajúci pred vojnou. Títo ľudia môžu byť aj prínosom – vyučovanie aramejčiny ako jazyka Ježiša Krista, stolárske remeslo, otec hľadajúci prácu v automobilovom priemysle, dcéra chce byť lekárkou.

Vyjadrenia politických elít k problematike migrácie vo vybraných mienkotvorných denníkoch

V termíne 1. 7. 2017 až 31. 1. 2018 sa pravidelne objavovali v denníku Sme, menej v denníku Pravda, články s vyjadreniami R. Fica k migrácii.

Fico býval v článkoch denníka Sme ten, ktorý odmietol kvóty (Sme, Luboš Palata, Babiš bojuje v Bruseli proti kvótam, 19. 12. 2017; Sme, TASR, Tusk: Nedeľme sa už na západ a východ, 14.12.2017; Sme, Lukáš Onderčanin, Kvóty na utečencov zlyhali, Brusel aj tak chystá ďalšie, 14. 12. 2017), chcel zamedziť nelegálnej migrácii (Sme, TASR, Fico si v Bruseli potykal s Babišom, 14. 12. 2017; Pravda, ČTK, Kvóty a brexit musia byť predmetom konsenzu, povedal Fico na stretnutí V4, 14. 12. 2017). Podľa Fica migračný tlak treba riešiť zaistením ochrany vonkajších hraníc a riešením príčin migrácie (Sme, TASR, ČTK, Vyšehradská štvorka pomôže pri ochrane hraníc v Líbyi, 14. 12. 2017), Fico neodmietol solidaritu s dotyčnými krajinami v Afrike, bol za solidárnosť týkajúcu sa finančného príspevku Líbyi a ohrozeným krajinám, aby si problémy riešili na domácej pôde (Sme, TASR, Fico: Migráciu môže zastaviť jedine spolupráca afrických a európskych krajín, 29. 11. 2017; Sme, Peter Kováč, Slovensko meška aj v dobrovoľnej pomoci utečencom, 7. 9. 2017).

Fico aj pri správe o klesajúcej tendencii počtu migrantov skonštatoval, že netreba podliehať „prehnanému optimizmu“, migranti obťažujú život v krajinách, kam prišli (Sme, TASR, Fico: všetci vedia, že povinné kvóty nefungujú, 20. 10. 2017). Lídri stredoeurópskeho regiónu sa počas summitu V4 zhodli, že nárast terorizmu spôsobila migrácia (Pravda, SITA, Fico: Večera lídrov V4 s Junckerom bola konštruktívna, 19. 10. 2017).

V súvislosti s odmietnutím žaloby na utečenecké kvóty denník Sme pripomenul Ficovo vyhlásenie, že vníma ohrozenie „našej identity, kultúry a náboženstva“ (Sme, Lucia Krbatová, Je to politická prehra, hovorí právnik o odmietnutí žaloby, 6. 9. 2017). Explicitne sa zmieňoval o moslimoch, odmietol vznik moslimských komunít na Slovensku (Pravda, TASR, Fico: Sme bezpečná krajina, nevidím dôvod, aby sme sem navozili tisícky moslimov, 26. 1. 2018).

Migrácia bola pre neho jednou z tém v predvolebnej kampani, hoci cez Slovensko utečenci neprechádzali a prijali sme minimum migrantov (Sme, Lukáš Onderčanin, TASR, Európsky súd zamietol žalobu o utečeneckých kvótach, Fico rozhodnutie rešpektuje, 6. 9. 2017). Fico tvrdil, že migranti, ktorí prišli do Grécka či Talianska, vlastne na Slovensku nechcú byť (Pravda, Pravda.sk, ČTK, SITA, Pravda, Fico: Rešpektujeme rozhodnutie súdu o zamietnutí žaloby pre kvóty, 6. 9. 2017). Bránil svoj cieľ byť v jadre EÚ aj vyjadreniami, ktoré sa týkali migrantov: „Jadro EÚ nikdy nebolo spájané s povinnosťami z hľadiska navážania migrantov či s rovnakými daňami.“ (Sme, TASR, Sulík označil jadro EÚ za UFO, Fico ho prirovnal ku Kotlebovi, 6. 10. 2017).

V denníku Sme aj denníku Pravda sme počas obdobia 1. 7. 2017 až 31. 1. 2018 nenašli veľa vyjadrení Andreja Danka v súvislosti s migrantmi.

Vo vianočnom období Boris Kollár a Richard Sulík reagovali na betónové zátarasy na vianočných trhoch ako na dôsledok migračnej krízy. A. Danko sa k nim vyjadril v zmysle, že sa ľudia majú nad tým zamyslieť, že „nesmieme dopustiť, aby sa u nás také veci diali“, a prejavil nádej, že to do budúcna vymizne (Sme, TASR, Zátarasy na trhoch sú podľa Kollára výsledkom zvrátenej politiky Bruselu, 25. 12. 2017; Pravda, TASR Danko: Zátarasy na trhoch sú smutné, no kontrast Vianoc a betónu poučí, 25. 12. 2017). Zviditeľnil sa pri obhajobe policajného prezidenta Tibora Gašpara, ktorý sa podpísal pod vyjadrenia plné konšpirácií, pričom Danko tvrdil, že médiá Gašparove vyhlásenia kritizovali neoprávnene a kritika sa ho dotkla. Odmietol odpovedať na otázky, či tieto vyhlásenia sám nepovažoval za konšpiračné. (Sme, Peter Kováč, Danko opäť vystúpil v Hospodárskom klube, Gašparove konšpirácie obhajoval, 7. 12. 2017).

Problematika migrácie bola pre Danka zaujímavejšia skôr v staršom období, napr. 10. 6. 2017 tvrdil, ako sa Slovenskom preženú tisíce migrantov a Slovensko musí mať pripravený systém ochrany napr. pomocou povinnej vojenskej služby, lebo prídu „živelné pohromy“ (Sme, SITA, Danko naznačil možnosť zavedenia povinnej vojenskej služby, 10. 6. 2017).

Sme pripomenulo rok 2015, kedy utečenecká kríza bola hybnou silou v politike. A. Kiska vo svojom prvom novoročnom prejave povedal, že pomoc ľuďom, ktorí utekajú pred vojnou, je morálnou povinnosťou Slovenska. Naproti tomu bol výrok Roberta Fica: „Pred právami migrantov, pred potrebou postarať sa o nich, musí byť na prvom mieste občan Slovenska a bezpečnosť tejto krajiny“. (Matúš Krčmárik, Rok 2015: Slovensko sa pri utečencoch stretlo so svetom. Prepadlo, 10. 1. 2018).

Priame vyjadrenia A. Kisku k migrantom z obdobia 1. 7. 2017 až 31. 1. 2018 v denníku Sme ani denníku Pravda neboli publikované. Zo starších príspevkov bol prezentovaný napríklad názor A. Kisku, že je za hodnoty tolerancie, ľudskosti a solidarity, čo môže byť zbraňou proti populizmu, extrémizmu a xenofóbii. Vyvolávanie protimigračných nálad bolo podľa A. Kisku používané ako nástroj populizmu (TASR, Kiska sa stretol s rakúskym kolegom, zhodli sa takmer vo všetkom, 26. 4. 2017).

Záver

Migrácia je v súčasnosti javom, ktorý sa v dôsledku posledných udalostí stal predmetom záujmu nielen politických predstaviteľov, ale aj médií. Sú zodpovedné za prenos informácií súvisiacich s migráciou a migračnou politikou a prispievajú k rôznorodosti názorov, záujmových skupín, politic-

kých subjektov, ale aj jednotlivcov v tejto relatívne citlivej otázke (Machyniak 2018: 982).

Hľadanie odpovede na prvú výskumnú otázku (Aký je dominantný mediálny diskurz k téme migrácie zo strany ústavných činiteľov Slovenskej republiky v roku 2018?) prinieslo zistenie, že najvýraznejšie prispel k diskurzu migrácia je hrozba R. Fico. Z podstatne menšieho počtu vyjadrení A. Danka je zrejmý jeho príklon k tomuto diskurzu, i keď v povolebnom období (po marci 2016) nešlo o podstatnú časť jeho agendy.

A. Kiska sa k téme migrácie vyjadril neutrálne, berie ju ako aktuálny problém Európskej únie rovnako ako bezpečnosť, klimatické zmeny, ktoré nevie krajina riešiť samostatne, ale len v spolupráci s inými krajinami, predovšetkým krajinami EÚ. Podobne ako R. Fico, zdôraznil bezpečnosť ako prioritu štátu. Naproti tomu vyzýva k tolerancii a na individuálnom príklade rodiny asýrskych kresťanov rozvíja diskurz migrantov ako obetí, ktoré „nemajú na výber" a na migrantov ako prínos – každý migrant môže byť vnímaný ako ľudská bytosť so svojím príbehom (Nová 2018: 1097).

Ficove vyjadrenia možno chápať v kontexte spoločných európskych riešení. „Viacerí autori a autorky (napr. Geiger – Pécoud 2010; Betts 2008) konštatujú istý významný obrat v diskurzívnom poli migrácie. Charakterizujú ho ako prechod od kontroly migrácie k manažmentu migrácie. Presadzovanie tzv. migračného manažmentu je podľa nich odklonom od úzko definovanej, na bezpečnosť orientovanej migračnej politiky. Cieľom migračného manažmentu nie je len zabrániť príchodu migrantov, ale regulovať migráciu takým spôsobom, aby bola „na prospech všetkým". (Androvičová 2015: 335).

Tu je hlavný rozdiel medzi oficiálnou politikou smerom k EÚ a vyjadrovaním v rámci národnej politiky smerom k domácej verejnosti.

V súvislosti s druhou výskumnou otázkou (Prichádza k posunu diskurzu politikov oproti predchádzajúcim obdobiam?) Ficove vyjadrenia rozvíjali diskurz migranti ako ohrozenie národnej bezpečnosti, to sa prejavilo v zdôrazňovaní riešiť otázku migrácie a utečencov v celoeurópskom kontexte, keďže podľa neho hrozba sa týka všetkých európskych krajín, rovnako ako globálny diskurz migrácie. Diskurz strachu je pritom silný aj v iných krajinách v Európe a týka sa zákona, poriadku, náboženských aj kultúrnych rozdielov (Bolonyai, Campolong 2017). Za posun v tomto diskurze preto možno považovať predovšetkým zdôrazňovanie celoeurópskych riešení migračnej problematiky, ktorý sa posunul od vyvolávania strachu z migrantov v predvolebnom období k prezentovaniu konštruktívnejších riešení, pričom však migráciu R. Fico naďalej spája s otázkou bezpečnosti. S tým súvisí aj posledná výskumná otázka (Líšia sa vyjadrenia politikov vzhľadom na typ média (mienkotvorné

denníky a sociálna sieť Facebook?). Vzhľadom na nízky počet vyjadrení A. Danka vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku nie sú medzi nimi signifikantné rozdiely. Rovnako A. Kiska sa v sledovanom období v médiách k téme nevyjadroval, výzvy k tolerancii a empatickému prístupu sprostredkoval cez sociálnu sieť Facebook.

Najviac vyjadrení k téme migrácie mal zaznamenaných R. Fico. V sledovaných mienkotvorných médiách v jeho prípade dominoval spomenutý diskurz migrácie ako bezpečnostného rizika, kultúrnej hrozby. Vyjadrenia na Facebooku sa odlišovali v tom, že v súlade s možnosťami tejto sociálnej siete ako nástroja na vytváranie imidžu sa prezentoval ako politik snažiaci sa ochraňovať krajinu pred ekonomickými dôsledkami možného masívneho prílevu migrantov, ak by sa napríklad v EÚ presadili kvóty na ich prijímanie. Vyzdvihoval predovšetkým záujmy občanov Slovenska: „Nechcem, aby Slovensko dopadlo ako Brusel – plné imigrantov z cudzích krajín. Chcem, aby prácu dostali v prvom rade Slováci, ktorí si tak zvýšia aj životnú úroveň.“ (23. 1. 2018).

Uvedené zistenia korešpondujú s výsledkami výskumu, ktorý sme realizovali pomocou modifikovaného testu sémantického výberu.

Príspevok bol podporený projektom VEGA 1/0192/18 Formovanie postojov generácie Y v geografickom priestore V4 k problematike migrantov prostredníctvom digitálnej komunikácie na sociálnych sieťach.

Literatúra

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.

ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. In: *Sociológia*, Vol. 47, No. 4, s. 319-339.

BOLONYAI, A.; CAMPOLONG, K. (2017): "We mustn't fool ourselves" 'Orbanian' discourse in the political battle over the refugee crisis and European identity. In: *Journal of Language Aggression and Conflict*, Vol. 5, No. 2, pp. 251-273.

BUSUTIL, R. O.; MARQUEZ, Y. P. (2017): The migration crisis in the Mediterranean and the European Union: main politics and measures anti-immigrants. In: *Novedades en Poblacion*, Vol. 13, No. 26, pp. 1-9.

BUTUROIU, R.; STEFANITA, O.; CORBU, N. (2017): The Refugee Crisis from the Media to the Public Agenda. In: *Quality of Democracy in the New Political Area*. Bologna: Filodiritto, s. 20-29.

ČTK (2017): Kvóty a brexit musia byť predmetom konsenzu, povedal Fico na stretnutí V4. In: *Pravda.sk*, <https://europa.pravda.sk/aktuality/-

clanok/451354-fico-mal-problemy-s pristatim-stretnutie-v4-v-bruseli-zacalo-bez-neho/> [19. 5. 2018].
FAIRCLOUGH, N. (2003): *Analysing Discourse: Textual Analysing for Social Research.* London: Routledge.
FOUCAULT, M. (2002): *Archeologie vědění*, Praha: Herrmann & synové.
KOVÁČ, P. (2017): Slovensko mešká aj v dobrovoľnej pomoci utečencom. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20644025/slovensko-meska-aj v dobrovolnej-pomoci-utecencom.html> [20. 5. 2018].
KOVÁČ, P. (2017): Danko opäť vystúpil v Hospodárskom klube, Gašparove konšpirácie obhajoval. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20713711/danko-opat-vystupil-v-hospodarskom-klube-gasparove-konspiracie-obhajoval.html> [20. 5. 2018].
KRBATOVÁ, L. (2017): Je to politická prehra, hovorí právnik o odmietnutí žaloby. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20642587/je-to-politicka-prehra-hovori-pravnik-o-odmietnuti-zaloby.html> [22. 5. 2018].
KRČMÁRIK, M. (2018): Rok 2015: Slovensko sa pri utečencoch stretlo so svetom. Prepadlo. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20721808/-rok-2015-slovensko-sa-pri-utecencoch-stretlo-so-svetom-prepadlo.html> [23. 5. 2018].
MACHYNIAK, J. (2018): Migration Trends and Migration policy in Europe. In: STANÍČKOVÁ, M.; MELECKÝ, L.; KOVÁŘOVÁ, E.; DVOROKOVÁ, K. (eds.): *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VŠB, s. 982-988.
NOVÁ, M. (2016): Migration – Models and principles of Immigrant Integration. In: KOVÁŘOVÁ, E.; MELECKÝ, L.; STANÍČKOVÁ, M. (eds.): *Proceedings of the 3rd International Conference on European Integration.* Ostrava: VŠB, s. 673-678.
NOVÁ, M. (2018): Dimension of Migration – Challenge for European Future or Concern? In: STANÍČKOVÁ, M.; MELECKÝ, L.; KOVÁŘOVÁ, E.; DVOROKOVÁ, K. (eds.): *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VŠB, s. 1092-1098.
ONDERČANIN, L. (2017): Kvóty na utečencov zlyhali, Brusel aj tak chystá ďalšie. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/20659681/kvoty-na-utecencov-zlyhali-brusel-aj-tak-chysta-dalsie.html> [20. 5. 2018].
ONDERČANIN, L.; TASR (2017): Európsky súd zamietol žalobu o utečeneckých kvótach, Fico rozhodnutie rešpektuje. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/20642518/europsky-sud-zamietol-slovensku-zalobu-o-uteceneckych-kvotach.html> [20. 5. 2018].

PALATA, L. (2017): Babiš bojuje v Bruseli proti kvótam. In: *Sme.sk*, <https://komentare.sme.sk/c/20721937/babis-bojuje-v-bruseli-proti-kvotam.html> [23. 5. 2018].

POTTER, J. (1996): *Representing Reality (Discourse, Rhetoric and Social Construction)*. London: Sage Publication.

PRAVDA:SK, ČTK, SITA (2017): Fico: Rešpektujeme rozhodnutie súdu o zamietnutí žaloby pre kvóty. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/440862-fico-respektujeme-rozhodnutie-sudneho-dvora-eu-o-zamietnuti-zaloby-pre-kvoty/> [23. 5. 2018].

SITA (2017): Fico: Večera lídrov V4 s Junckerom bola konštruktívna. In: *Pravda.sk*, <https://europa.pravda.sk/aktuality/clanok/445478-fico-vecera-lidrov-v4-s-junckerom-bola-konstruktivna/> [22. 5. 2018].

SITA (2017): Danko naznačil možnosť zavedenia povinnej vojenskej služby. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20555345/danko-naznacil-moznost-zavedenia-povinnej-vojenskej-sluzby.html> [22. 5. 2018].

SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P. (2017): Možnosti sémantických prístupov v analýze konceptu personalizácie politického lídra. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 528-538.

SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P. (2018): Migration Policy in the European Union – Methodological Modification of Psychosemantic Methods. In: STANÍČKOVÁ, M.; MELECKÝ, L.; KOVÁŘOVÁ, E.; DVOROKOVÁ, K. (eds.): *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VŠB, s. 1334-1342.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

TASR (2017): Nedeľme sa už na západ a východ. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/20719129/tusk-nedelme-sa-uz-na-zapad-a-vychod.html> [23. 5. 2018].

TASR (2017): Fico: Všetci vedia, že povinné kvóty nefungujú. In: Sme.sk, <https://domov.sme.sk/c/20677458/fico-vsetci-vedia-ze-povinne-kvoty-nefunguju.html> [23. 5. 2018].

TASR (2017): Fico si v Bruseli potykal s Babišom. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/20659681/kvoty-na-utecencov-zlyhali-brusel-aj-tak-chysta-dalsie.html> [23. 5. 2018].

TASR (2017): Migráciu môže zastaviť jedine spolupráca afrických a európskych krajín. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/20707177/fico-migraciu-moze-zastavit-jedine-spolupraca-africkych-a-europskych-krajin.html> [22. 5. 2018].

TASR (2018): Fico: Sme bezpečná krajina, nevidím dôvod, aby sme sem navozili tisícky moslimov. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/-domace/clanok/456245-fico-sme-bezpecna-krajina-nevidim-dovod-na-to-aby-sme-sem-navozili-tisicky-moslimov/> [22. 5. 2018].
TASR (2017): Sulík označil jadro EÚ za UFO, Fico ho prirovnal ku Kotlebovi. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20666124/slovensko-richard-sulik-robert-fico-jadro-eu-prieskum.html> [20. 5. 2018].
TASR (2017): Zátarasy na trhoch sú podľa Kollára výsledkom zvrátenej politiky Bruselu. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20725926/-betonova-zatarasy-su-podla-kollara-vysledkom-zvratenej-politiky-bruselu.html> [20. 5. 2018].
TASR (2017): Danko: Zátarasy na trhoch sú smutné, no kontrast Vianoc a betónu poučí. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/-clanok/452422-danko-zatarasy-na-trhoch-su-smutne-no-kontrast-vianoc-a-betonu-pouci/> [20. 5. 2018].
TASR (2017): Kiska sa stretol s rakúskym kolegom, zhodli sa takmer vo všetkom. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20518309/kiska-sa-stretol-s-rakuskym-kolegom-zhodli-sa-takmer-vo-vsetkom.html> [20. 5. 2018].
TASR, ČTK (2017): Vyšehradská štvorka pomôže pri ochrane hraníc v Líbyi. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/20718765/vysehradska-stvorka-pomoze-pri-ochrane-hranic-v-libyi.html> [22. 5. 2018].
VAŠEČKA, M. (2009): *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike.* Bratislava: IOM.
ŽÚBOROVÁ, V.; BORÁROSOVÁ, I. (2016): Migrácia v médiách: utečenci verzus migrant. Chápanie migrantov a utečencov v mediálnom priestore v kontexte pozitívnej a negatívnej mediatizácie. In: *Central European Journal of Politics*, Vol. 2, No. 1, s. 1-15.

Kontakt:

doc. Mgr. Lucia Spálová, PhD.
Mgr. Peter Szabo, PhD.

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Department of Mass Media Communication and Advertising
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra

Email Address: lspalova@ukf.sk, pszabo@ukf.sk

Diplomacia v 140 znakoch

Eva Maierová

Abstract

Diplomacy in 140 Characters. *The article deals with the Twitter communication of the 45th American President Donald Trump concerning Iran. It focuses on quantitative and qualitative analysis followed by opinion mining of tweets published by @realDonaldTrump account from his inauguration to June 15, 2018. The results show that these brief statements express mostly negative contextual polarity and the emotion of anger of the writer regarding Iran, especially the Iran nuclear deal, which makes them attractive for percipients and often triggers quite fierce reactions.*

Kľúčové slová: Donald Trump, Twitter, Irán, sentimentová analýza, emočná analýza.
Keywords: Donald Trump, Twitter, Iran, sentiment analysis, emotion analysis.

Úvod

Sociálne siete sa stali neoddeliteľnou súčasťou nielen nášho súkromného, ale aj verejného života vo všetkých jeho oblastiach – kultúrnej, ekonomickej a v neposlednom rade aj politickej.

V politike hrajú sociálne siete významnú rolu počas predvolebných kampaní pri propagácii strán či jednotlivých kandidátov u potenciálnych voličov a tiež následne pri komunikácii politikov s verejnosťou vrátane novinárov a politických oponentov. Výhody elektronickej komunikácie sú neoddiskutovateľné – rýchlosť prenosu informácií, rozsah záberu oslovovaného publika, vysoká miera interakcie s verejnosťou a pod. Zároveň však treba pri politickom diskurze prostredníctvom informačných a komunikačných technológií brať do úvahy aj ich nevýhody, za ktoré môžeme považovať určitú priestorovú a tým aj obsahovú limitovanosť, akou je predovšetkým v rámci mikroblogu Twitter obmedzenosť správy 140 znakmi, ktorá bola až v novembri 2017 zdvojnásobená na 280 znakov, kam sa však započítavajú aj medzery.

Práve sociálna Twitter sa stala príznačným a obľúbeným médiom komunikácie 45. prezidenta Spojených štátov amerických – Donalda Trumpa. Podľa niektorých analytikov je finančná hodnota prítomnosti Donalda Trumpa na Twitteri odhadovaná na dve miliardy dolárov a bez neho by firma Twitter Inc. stratila asi pätinu svojej ceny (Wittenstein 2017). Otázkou ostáva, ako je takýto spôsob komunikácie efektívny v diplomacii, ktorá je definovaná ako „zahraničnopolitická činnosť štátnych orgánov dosahujúca konkrétne ciele formou rozhovorov a rokovaní" (Slovník súčasného slovenského jazyka 2006), keďže v tweetoch ide o jednostranné a predovšetkým veľmi stručné vyjadrenia, a nie o detailné jednania, ktoré sa mnohokrát odohrávajú za zatvorenými dverami.

Donald Trump samozrejme nie je jediným vrcholným americkým politikom, ktorý využíva sociálne siete v rôznych oblastiach vrátane zahraničnej politiky, pred ním to boli aj Barack Obama či Hillary Clintonová, avšak práve komunikácia Donalda Trumpa prostredníctvom Twitteru je oveľa viditeľnejšia, pretože často vyvoláva silné reakcie na oboch stranách – na strane jeho odporcov i podporovateľov, v rámci Spojených štátov a tiež v zahraničí. Práve preto je zaujímavé analyzovať tweety amerického prezidenta z pohľadu sentimentov a emócií, ktoré sprostredkujú.

Výskumná vzorka

Pri výbere výskumnej vzorky sme sa zamerali jednak na časové hľadisko a jednak na tematickú stránku tweetov, ktoré boli zverejnené účtom @realDonaldTrump, ktorý je všeobecne považovaný za primárny účet Donalda Trumpa, hoci prezident disponuje aj ďalšími najmä oficiálnymi účtami na Twitteri, napr. @WhiteHouse, @TeamTrump a @POTUS. Používali sme pritom aj stránku www.trumptwitterarchive.com, kde sú archivované všetky tweety uvedeného účtu vrátane tých, ktoré boli vymazané na samotnom Twitteri.

Na základe časového kritéria boli vyselektované tweety od inaugurácie Donalda Trumpa do úradu 45. prezidenta USA, t.j. od 20. januára 2017 do súčasnosti, a to konkrétne do 15. júna 2018.

Tematicky sa tweety týkali Iránu. Základnými dôvodmi tohto výberu bolo, že Irán sa snaží o vývoj a testovanie nukleárnych zbraní, čo výrazne ovplyvňuje vojensko-politickú situáciu nielen na Blízkom Východe, ale aj v celosvetovom meradle, a tým sa stáva neoddeliteľnou súčasťou zahraničnopolitickej agendy vlády USA hlavne s dôrazom na obmedzenie atómovej sily tejto krajiny, pretože jej autoritársky, resp. totalitný režim je namierený proti demokracii.

Kvantifikácia tweetov

Z internetovej stránky Trump Twitter Archive boli za obdobie 20.1.2017 – 15.6.2018 vyexcerpované všetky tweety obsahujúce slovo *Iran* a *Iranian*.

Spolu bolo takto získaných 37 tweetov z účtu @realDonaldTrump, Tento počet je relatívne nízky, keď zoberieme do úvahy frekvenciu publikovania tweetov Donaldom Trumpom, a môžeme ho pripísať faktu, že v prípade dohody s Iránom išlo v danom období v podstate „len“ o jej jednostranné vypovedanie Spojenými štátmi.

Metódy analýzy tweetov

Tweety očistené od časových údajov a retweetov, boli analyzované najprv programom na dolovanie textových dát – KH Coder a na obsahovú analýzu (konkrétne sentimentovú a emočnú) internetová stránka https://www.paralleldots.com/text-analysis-apis.

KH Coder umožňuje kvantitatívnu analýzu (počet tokenov a typov slov v texte, ich absolútnu frekvenciu a frekvenciu podľa slovných druhov, základné štatistické údaje atď.) aj kvalitatívnu analýzu (kolokácie, asociácie slov, korešpondujúce modely výskytu slov v texte a pod.). Stránka Parallel Dots poslúžila na sentimentovú a emočnú analýzu, ktorá sa hojne využíva pre marketingové účely, a teda je vhodným nástrojom pre rozbor politického diskurzu, v ktorom marketing hrá podstatnú úlohu.

V rámci **sentimentovej analýzy** sa rozlišujú tri typy výpovedí: *pozitívne, neutrálne a negatívne*. **Emočná analýza** je variabilnejšia a diferencuje viacero nuansí rôznych emócií pisateľa: *šťastný, nahnevaný, vzrušený/plný očakávaní, sarkazmus, smutný, strach, znudený*.

Je samozrejmé, že pri tomto rozbore je nutné brať do úvahy aj rozsah dát, ktorý bol v našom prípade relatívne obmedzený, ako sme vysvetlili vyššie.

Kvantitatívna a kvalitatívna analýza

V rozmedzí 17 mesiacov bol Irán spomenutý na účte @realDonaldTrump iba 37-krát, čo predstavovalo 74 viet, teda jeden tweet bol zložený z priemerne dvoch viet. Zo všetkých tweetov sa celých 23 končilo výkričníkom, čo je bezmála 64%.

Bolo tu použitých 450 typov slov reprezentovaných 1251 tokenmi zapísaných 6036 znakmi, čo znamená, že priemerná dĺžka tweetu bola 163 znakov a jedno slovo sa tak opakovalo takmer trikrát.

Z plnovýznamových slovných druhov sa najčastejšie vyskytovali nasledujúce apelatíva: *deal, people, world, regime, terror;* propriá: *Iran, Obama, President, Schumer, Syria;* adjektíva: *Iranian, big, nuclear, peaceful, bad;* verbá: *be, do, have make, get.*

Podstatné meno *deal* sa v texte nachádza predovšetkým spolu s negatívnymi hodnotiacimi adjektívami, ako dokladajú nasledujúce príklady: „... Should have been thankful for the *terrible deal* the U.S. made with them!" (2.2.2017), „... He is also largely responsible for the *horrendous Iran Deal*!" (8.10.2017), „Bob Corker, who helped President O give us the *bad Iran Deal*..." (24.10.2017), „The United States does not need John Kerry's possibly illegal Shadow Diplomacy on the *very badly negotiated Iran Deal*. He was the one that created this MESS in the first place!" (7.5.2018), „The Iran *Deal is defective* at its core." (8.5.2018), „... They made only *bad deals* (Iran)..." (25.5.2018).

Deal sa vyskytuje tiež v menej priamom zápornom kontexte: „Many people talking, with much agreement, on my Iran speech today. Participants in the *deal* are making lots of money on trade with Iran!" (13.10.2017), „Dem Senator Schumer *hated the Iran deal* made by President Obama, but now that I am involved, he is OK with it. Tell that to Israel, Chuck!" (16.10.2018).

Donald Trump dlhodobo tvrdo kritizoval dohodu USA s Iránom o obmedzení nukleárneho programu, ktorú pod názvom *The Joint Comprehensive Plan of Action* podpísala administratíva prezidenta Baracka Obamu 14. júna 2015 vo Viedni spolu s piatimi stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN plus Nemeckom (P5+1) a Európskou úniou. Nakoniec 8. mája 2018 ohlásil prezident Trump odstúpenie Spojených štátov amerických od uvedenej dohody, čo sa práve v máji 2018 prejavilo aj v najvyššom počte publikovaných tweetov (10, t.j. takmer jedna tretina) týkajúcich sa Iránu.

D. Trump tiež obvinil Irán z porušovania tejto dohody: „Iran hides behind its assertion of technical compliance w/the nuclear deal, while it brazenly violates the other limits.." (18.10.2017).

Veľmi záporne sa americký prezident viackrát vyjadril aj o režime v Iráne: „... Iranian *regime's hostile actions*..." (13.10.2017), „Many reports of peaceful protests by Iranian citizens *fed up with regime's corruption & its squandering* of the nation's wealth *to fund terrorism* abroad. ..." (29.12.2017), „*Oppressive regimes* cannot endure forever, and the day will come when the Iranian people will face a choice. …" (30.12.2017), „... *a murderous regime*..." (8.5.2018). Z týchto výpovedí tiež vyplýva, že viac-

menej indirektne podporuje odpor Iráncov proti režimu, ktorého prejavy boli viditeľné predovšetkým koncom decembra 2017 a začiatkom roku 2018.

Krajinu opakovane nazýva „*#1in terror“* (7.2.2017), „Iran, the *Number One State of Sponsored Terror“* (31.12.2017), „*the world's leading state sponsor of terror“* (8.5.2018).

Rovnako sa dotýka témy porušovania ľudských práv v Iráne, a to najmä v kontexte prejavov odporu Iráncov proti vládnucemu režimu: „Iranian govt should respect their *people's rights*, including right to express themselves. The world is watching! #IranProtests“ (29.12.2017).

Čo sa týka vlastných podstatných mien, je zaujímavé, že Barack Obama je spomenutý jedenásťkrát z toho najviac iba priezviskom (8x), ako *President Obama* len dvakrát a raz dokonca ako *President O.*

Z nasledujúcej hierarchickej klastrovej analýzy (obr. 1) a mapy slovných asociácií (obr. 2) je dobre vidno, ktoré skupiny plnovýznamových slov v texte vykazujú podobné modely výskytu.

Obr. 1: Hierarchická klastrová analýza slov (Zdroj: KH Coder).

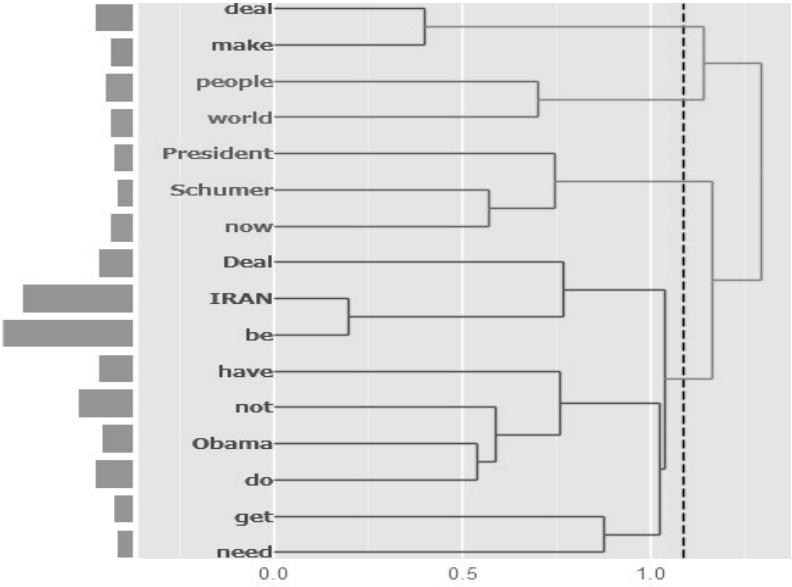

Obr. 2: Mapa slovných asociácií (Zdroj: KH Coder).

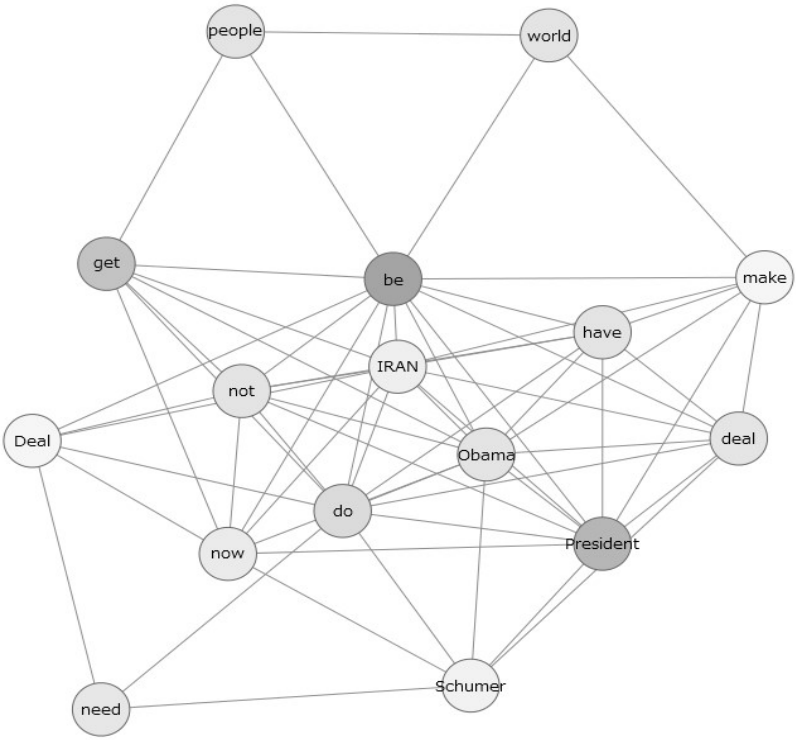

Obsahová analýza

Obsahová analýza, rastúca oblasť spracovania prirodzeného jazyka (Natural Language Processing), sa síce využíva pre dlhšie texty, než sú výpovede na Twitteri, ktoré majú v našom prípade dĺžku len dvoch viet, ale poskytuje aspoň základnú orientáciu ohľadom prevažujúceho sentimentu a emócií jednotlivých tweetov.

Sentimentová analýza. Pri samostatne hodnotených tweetoch sa potvrdilo ich prevažujúce negatívne zafarbenie, keď 22 z nich bolo klasifikovaných ako negatívnych (60%), 10 neutrálnych (27%) a iba 5 pozitívnych (13%). Ako určitú „skúšku správnosti“ sme programom analyzovali všetky

tweety sumárne v jednoliatom texte a výsledkom bolo nadpolovičná negatívna polarizácia – takmer 51 percent.

Emočná analýza ukázala, že aj pri podrobnejšom rozbore dominuje emócia hnevu v 22 tweetoch, hoci treba dodať, že nie vždy sú identické s negatívnymi výpoveďami. Strach je prítomný v siedmich tweetoch, očakávania v troch, sarkazmus v dvoch a ostatné emócie, t. j. smútok, pocit šťastia a nuda, boli identifikované vždy v jednom tweete. Celkovo v texte prevládala emócia hnevu – 24 percent, aj keď nie v takej miere ako pri analýze jednotlivých tweetov.

Pre ilustráciu uvádzame niektoré príklady:

„Never gotten over the fact that Obama was able to send $1.7 Billion Dollars in CASH to Iran and nobody in Congress, the FBI or Justice called for an investigation!“ (18.2.2018) – *neg., hnev*

„Finally, I want to deliver a message to the long-suffering people of Iran. The people of America stand with you.“ (8.5.2018) – *poz., pocit šťastia*

„The entire world understands that the good people of Iran want change, and, other than the vast military power of the United States, that Iran's people are what their leaders fear the most....“ (30.12.2017) – *poz., očakávanie*

„72% of refugees admitted into U.S. (2/3 -2/11) during COURT BREAKDOWN are from 7 countries: SYRIA, IRAQ, SOMALIA, IRAN, SUDAN, LIBYA & YEMEN“ (12.2,2017) – *neutr., smútok*

Záver

Aktivita prezidenta USA Donalda Trumpa na Twitteri vyvoláva búrlivé a častokrát protichodné reakcie na poli zahraničnej politiky, čoho dôkazom je aj jeden z tweetov z posledného obdobia: „To Iranian President Rouhani: NEVER, EVER THREATEN THE UNITED STATES AGAIN OR YOU WILL SUFFER CONSEQUENCES THE LIKES OF WHICH FEW THROUGHOUT HISTORY HAVE EVER SUFFERED BEFORE. WE ARE NO LONGER A COUNTRY THAT WILL STAND FOR YOUR DEMENTED WORDS OF VIOLENCE & DEATH. BE CAUTIOUS!“ (22. 7.2018), ktorý bol uverejnený ako reakcia na Rouhaniho vystúpenie v iránskej televízii. Tento tweet je akýmsi koncentrátom spôsobu vyjadrovania sa D. Trumpa prostredníctvom mikroblogu Twitter – stručné a zároveň extrémne explozívne a emóciami nabité vyjadrenie, ktoré sa okamžite dostalo do titulkov správ a zaplavilo internet. A hoci sa v našej vzorke nenachádzal žiaden priamy odkaz na predstaviteľov Iránu, tu Donald Trump hrozí priamo iránskemu prezidentovi, čoho výrazom je nielen konkrétna slovná záso-

ba, ale i použitie majuskúl, ktoré sa v internetovej komunikácii pokladajú za krik, navyše typicky zakončené výkričníkom.

Podobne ako aj v analyzovanej vzorke sú tu dominantné silné negatívne emócie (až 84,5%) a hnev (48,7%).

Hoci sa takáto stručnosť a priamočiarosť nie vždy snúbi s komplikovanými diplomatickými jednaniami, je zrozumiteľná širokému publiku, ba dokonca sa niektoré slovné spojenia dostávajú do všeobecného povedomia (najznámejším je pravdepodobne *fake news*), vyvoláva polemiku a teda aj záujem. Až realita ukáže, ako boli tweety prezidenta Trumpa prospešné nielen pre USA, ale celé medzinárodné spoločenstvo.

Literatúra

BROWN, B. (2009): *Trump Twitter Archive.* <http://trumptwitterarchive.com/> [15. 7. 2018].

Buzássyová, K.; Jarošová. A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G.* Bratislava: VEDA.

HIGUCHI, K. (2017): *KH Coder 3.* Japan: Koichi Higuchi.

Text analysis (2018): Lewes: Parallel Dots, Inc. <https://www.paralleldots.com/text-analysis-apis> [25. 6. 2018].

TRUMP, D. J. (2016–2018): @realDonaldTrump. Twitter, <https://twitter.com/realDonaldTrump> [20. 7. 2018].

WITTENSTEIN, J. (2017): *What Is Trump Worth To Twitter? One Analyst Estimates $2 Billion*. Bloomberg, <https://bloom.bg/2wlqOCv> [17. 7. 2018].

Kontakt:

PhDr. Eva Maierová, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of the English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: eva.maierova@euba.sk

Komunikácia v diplomatickej praxi

Silvia Adamcová

Abstract

Communication in Diplomacy. *Not only in international and intercultural relations, but also in diplomacy language and communication play an extremely important role. Language is the most important means of exchanging information, as well as a tool for mutual understanding and resolution of possible conflicts. In this paper, we are dealing with some aspects of communication in diplomatic practice as well as with modern trends in this field.*

Kľúčové slová: komunikácia, diplomacia, frazeologizmy, translatológia.
Keywords: communication, diplomacy, phraseologisms, translatology.

Úvod

V modernej lingvistike sú čoraz aktuálnejšie otázky interkultúrnej komunikácie, medzinárodných vzťahov, multikulturality, sociálnej identity a pod. Deje sa to pod vplyvom otvárania hraníc, odstraňovania politických a jazykových bariér, zbližovania národov, spoznávania cudzích kultúr, migrácie a tolerancie medzi národmi (por. Štefančík 2016). Všetky tieto aspekty skúmajú lingvisti z rôznych hľadísk, pričom mnohé z nich vplývajú na vývin jazyka a zmeny v ňom.

Nielen v medzinárodných a interkultúrnych vzťahoch, ale aj v diplomacii zohrávajú jazyk a komunikácia mimoriadne dôležité úlohy. Jazyk je najdôležitejším prostriedkom výmeny informácií, ale aj prostriedkom vzájomného dorozumievania a riešenia možných konfliktov.

Komunikácia je jednoduchý transfer informácií a poznatkov z jedného systému do druhého na základe určitého fyzického signálu (napr. reči), ktorý nazývame aj „kód“. Je to komplikovaný proces, ktorý predpokladá minimálne dvoch participantov (ktorí ovládajú ten istý jazykový systém približne na tej istej vedomostnej úrovni), komunikačný kanál (ústny či písomný), text/kontext/informáciu a komunikatívnu situáciu. Základný model komunikácie bol vytvorený predstaviteľmi Pražskej lingvistickej školy, ktorý mal v prvopočiatkoch viacero nedostatkov, a ktorý dopĺňali, obmieňali a vedec-

ky riešili v ďalších obdobiach rozvoja štrukturalizmu a poštrukturalizmu. Toto úsilie lingvistov pražskej školy vyvrcholilo vznikom pragmatiky a pragmalingvistiky, ktorá usúvzťažňuje všetky kroky a procesy týkajúce sa kódovania a dekódovania jazyka participantmi. V prvotnom komunikačnom modeli chýbali princípy primeranosti vo vzťahu ku komunikatívnej situácií, t. j. komunikačný zámer, význam výpovede a neverbálne prvky. V neskoršom období sa do konštruovania modelu procesu komunikácie zahrnulo viacero momentov, ktoré lepšie osvetlili podstatu komunikácie a lepšie eliminovali rušivé vplyvy, ako je napríklad interferencia (negatívny vplyv materinského jazyka na cudzí jazyk). Dnes je známy aj fakt, že jazyková komunikácia je vždy určitý druh riešenia problému a úspešný je vtedy, ak partner pochopí zámer odosielateľa správy, resp. ju aj správne dešifruje (dekóduje význam textu). V komunikačnom procese sa uplatňujú rôzne stratégie (priame a nepriame vyjadrovanie pomocou metafory, irónie, sarkazmu atď.) a ďalšie faktory ako je významovosť, kontextualita, autenticita, konverzačné maximá, spoločné kultúrne momenty a pod. Sú to iba elementárne faktory a podmienky modelu procesu komunikácie. Za nadstavbové faktory možno považovať produktívne, vedecké a praktické komunikatívne zručnosti (v ústnom a písomnom prejave), socializačný prvok zahrňujúci bežný sociálny styk komunikanta a pod. Pokiaľ ide o produktívne komunikatívne zručnosti, tieto sú podmienkou pre plynulé ovládanie cudzieho jazyka, ktorý zahŕňa prakticky všetky komunikatívne potreby jednotlivca. Tieto zručnosti slúžia aj na zabezpečenie a udržiavanie sociálnych kontaktov ako aj na zabezpečenie prístupu k zdrojom vedeckých a technologických poznatkov. V súčasnom živote komunikanta patria tieto zdroje informácií k prioritným. Komunikant by sa teda mal vedieť v ľubovoľnej komunikatívnej situácií vyjadrovať, tvoriť otázky, argumentovať, vysvetľovať, mal by ovládať rôzne spoločenské formuly, zdvorilostné zvraty, ustálené spojenia i idiómy. Domnievame sa, že tieto zručnosti patria k základnému jazykovému vybaveniu aj každého diplomata. Okrem toho musí byť ústny, čí písomný prejav primeraný z hľadiska vzťahu medzi počúvajúcim a hovoriacim (pisateľom a čitateľom) a požiadaviek komunikatívnej situácie, adekvátne štruktúrovaný z hľadiska žánrov prehovoru (diskusia, beseda, prednáška, správa, odborná a bežná komunikácia), čo predpokladá znalosť noriem jazyka, jeho štruktúru, kohézie a koherencie.

Komunikácia v diplomacii

Centrálnou úlohou diplomata v rámci komunikácie a teda dorozumievania je reprezentácia celého národa prostredníctvom jeho názorov. Diplomati,

ktorí v tomto zmysle reprezentujú národ v zahraničí sú odkázaný na komunikačné a rétorické techniky, najmä čo sa týka argumentácie. Takéto dorozumievanie je často náročné, keďže každý jazyk a spôsob komunikácie má svoje korene v kultúre a je teda ovplyvnený kultúrou. Tieto kultúry a tradície majú svoje odlišnosti a špecifiká, preto sa v súčasnosti skúma komunikácia z interkultúrneho hľadiska. Tieto kultúrne odlišnosti sa v diplomacii označujú aj ako „raison d´ être" a patria k primárnym zručnostiam každého komunikanta. Diplomati sú predovšetkým profesionáli, ktorých úlohou je zaručiť mier s inými národmi a preto sa musia vo svojej komunikácii v každej situácií kontrolovať, vyhýbať sa emóciám a iným rušivým podnetom. Súčasná lingua franca diplomacie (či už je to francúzština alebo angličtina) je plná ojedinelých kultúrnych fenoménov a z tohto dôvodu je niekedy ťažké pochopiť svet iných národov. Aj diplomati sú v procese nadobúdania komunikatívnej kompetencie často ovplyvnení zvykmi a tradíciami daného národa. V procese negociácií potom často dochádza k nedorozumeniam práve kvôli kultúrnym a jazykovým odlišnostiam. Veľkou výzvou a zároveň aj ióniou globalizácie v súčasnosti je, že sa snaží zblížiť čo najviac ľudí a národov, ktorí majú množstvo odlišností (politici, podnikatelia, advokáti, finančníci, žurnalisti, ľudia z IT a i.) (por. Štefančík, Liďák 2017). Najviac problémov, ktorým v súčasnosti diplomati čelia sa týkajú kultúry a jazyka. Tieto problémy klasifikuje P. Sharp (2001) takto:

1. Hlavnou otázkou je koľko fenoménov ovplyvňuje diplomata, ktorý je determinovaný vlastnou kultúrou, národnými tradíciami, myslením a pohľadom na svet. S touto otázkou je konfrontovaný každý diplomat. Ďalším problémom je, že všetci vnímame objektívnu realitu okolo nás rovnako, len ju inak pomenovávame (používame pre ňu ekvivalenty v našom jazyku). Etnická príslušnosť, rasová odlišnosť, príslušnosť k určitej spoločenskej triede, pohlavie, vzdelanie, vek, náboženstvo ovplyvňujú identitu každého jedinca a prispievajú tým k odlišnosti celého sveta. Jedinou možnosťou, ako docieliť jednotu názorov je spôsob potláčania názorov napríklad menejcenných entít. Prijateľnejšou alternatívou je zabrániť niektorým faktorom identity v procese negociácií.
2. Operačná dimenzia: Väčšina diplomatov a študentov diplomacie sa snaží prisvojiť postoje a názory starších a skúsenejších diplomatov. Prax ale ukazuje, že nie vždy to v praxi funguje. Veria ale, že je vždy možné dosiahnuť porozumenie, inak by neexistovali významné misie diplomatov, resp. neboli by ani oni sami potrební. Operačná dimenzia teda znamená, že spôsob vzájomnej komunikácie je ovplyvňovaný kultúrou, ktorá chápe veci a podnety častokrát inak ako ostatné kultúry.

V praxi sa mnohokrát vyskytne oveľa viac nebezpečných situácií ako si diplomati často krát uvedomujú. A to aj v prípadoch, keď si diplomati myslia, že s názormi partnera súhlasia, ale opak je pravdou. Častokrát sa stáva, že hlavnou súčasťou vyjednávania alebo rokovania je správne formulovanie otázky. Diplomat, ktorý je zorientovaný v rozdielnych kultúrach, môže tieto poznatky využiť vo svoj prospech a rokovanie doviesť k úspešnému koncu. V súvislosti s tým zohráva dôležitú úlohu aj rétorická kompetencia. Reč a príprava reči na verejnosti alebo aj v užšom kruhu by mala mať tieto postuláty:

- u počúvajúceho by nemala vyvolať znepokojenie
- začiatok reči by nemal byť poznačený negatívnymi skutočnosťami alebo emóciami
- má byť precízna, presná a používať jasné zreteľné vyhlásenia
- mala by byť pravdivá
- mala by pôsobiť podľa možnosti príjemne na divákov
- mala by byť osožná a poučná pre počúvajúcich
- z jazykového hľadiska by sa mala držať štandardnej spisovnej normy a obsahovať správne formulácie, resp. vetné konštrukcie

Pravdivosť nepokladáme v tejto schéme za najdôležitejšiu súčasť reči, pretože na prvom mieste sa nachádza – „not causing distress to the listener" (Rana, 2001:107). Precízne vyjadrovanie a dobrá lingvistická kompetencia sa taktiež pokladajú za veľmi významné vlastnosti reči. Jazyk sa vo všeobecnosti považuje za jediné dominantné médium a nástroj diplomacie, ktorý obsahuje verbálnu aj neverbálnu komunikáciu. V praxi sa charakteristika jazyka prejavuje nasledovne:

a) rečníci majú tendenciu či snahu zakrývať pravý význam textu, zanedbať alebo vynechať slovo či frázu. Stáva sa to v prípade ak diplomat charakterizuje svoju misiu pred domácim publikom, resp. ak tuší, že konkrétne slovo alebo fráza by boli negatívne prijaté. Toto vynechanie môže ale častokrát skresliť význam udalosti alebo o výsledkoch rokovaní o ktorých hovorí.

b) V niektorých prípadoch je v reči nutné konkrétne slová podložiť aj písomnými dôkazmi. Môže sa totiž stať, že pri vzájomnej ústnej dohode dochádza k tzv. „selektívnej amnézii" u jednej alebo u oboch strán, napríklad keď sa konkretizujú a selektujú podmienky vzájomnej dohody (por. Rana, 2001: 112)

c) Jazyk je dôležitým nástrojom vyjednávanie (negociácie). Sprostredkováva a odovzdáva názory a koncepty komunikanta prostredníctvom jazyka, umožňuje porozumenie myšlienok a uspokojuje očakávania druhej strany. Presnosť vyjadrovania zohráva v tomto procese dôležitú úlohu. Vždy sa týka určitej danej situácie, takže počúvanie s porozumením sa stáva dôležitou zručnosťou komunikanta.

V období tesne po druhej svetovej vojne nastali situácie, kedy víťazné mocnosti deklarovali v európskej diplomacii jednotné názory, ciele, postupy a vízie. V súčasnosti je situácia iná a v procese medzinárodných rokovaní existuje oveľa viac diverzity a odlišnosti. Aj keď v diplomatických rozhovoroch prevláda jeden dominantný jazyk, úroveň ústnej a písomnej jazykovej kompetencie účastníkov je rôzna. Nie je žiadna záruka, že komunikácia je zrozumiteľná pre všetky strany (napr. ak nie sú prítomní tlmočníci), alebo či je uzrozumenie o dohode vždy jednotné, resp. či o výsledkoch rokovania majú všetci účastníci jednotný názor. Preto sa musia diplomati na rokovania vždy veľmi dobre odborne jazykovo pripraviť a musia predvídať ako ich reč zarezonuje na druhej strane. K základným črtám odborného jazyka patria špecifické morfologické a syntaktické štruktúry ako napr. vetné konštrukcie, dĺžka a stavba viet, slovné druhy atď. Možno konštatovať, že z tohto pohľadu je teoretická báza hospodárskeho jazyka a ekonomických textov relatívne dôkladne preskúmaná, čo ale nemožno tvrdiť o diplomatických textoch. Aj tu je zaujímavé skúmanie ich výstavby, najmä čo sa týka vetných členov, gramatických kategórií, slovotvorby, skratiek, použitia cudzích slov, frazeologických jednotiek, hypertextu, parataxe a pod. Už teraz možno konštatovať, že niektoré typické črty diplomatického jazyka sú z lingvistického hľadiska pre nás jednoznačné a typické. Ide o opakujúce sa javy, ku ktorým napríklad v nemčine patria:

a) vyššia frekvencia použitia pasíva („bestätigt“, „verwendbar“)
b) predložkové väzby („mittels“, „hinsichtlich“, „mit Hilfe“)
c) slovesné väzby („in Verbindung treten“, „Kontakt aufnehmen“)
d) zložené slová (napr. determinatívne - „Außenhandelsverkehrsbeschreibung“)
e) infinitívne a participiálne konštrukcie („um zu wissen“, „um zu erfahren“)
f) doplnky („Der Vertrag von Verdun“)
g) afixácia („möglich“, „unentbehrlich“, „verhältnismäßig“, „ersatzbar“)
h) implicitná derivácia a konverzia („Kaufmann - kaufmännisch“, „liefern – Lieferung“)
i) internacionalizácia – použitie cudzích lexém („Käuferpappe“)
j) nedodržanie presných gramatických pravidiel vo výstavbe textu
k) vysoká frekvencia jednotlivých slovotvorných modelov („-bar“, „-iv“, „-weise“, napr. „erlernbar“, „fakultativ“, „möglicherweise“).

Výber z nemeckých frazeologizmov z diplomatických textov

Táto kapitola má za cieľ ponúknuť výber frazeologizmov týkajúcich sa odborného nemeckého jazyka zameraného na oblasť politiky a diplomacie. Ide o rôznu korešpondenciu, prejavy, tlačové vyhlásenia, ocenenia, príhovory a iné (viď Adamcová 2016: 116). Týmto výberom chceme poukázať na skutočnosť, že porozumieť, resp. preložiť pôvodné frazémy do materinského jazyka je komplikovaný proces. A to z rôznych dôvodov:
a) Nie všetky nemecké frazémy majú slovenské ekvivalenty, resp. čiastočné ekvivalenty,
b) v súčasnej nemčine možno badať rapídny príliv anglicizmov a amerikanizmov, pričom táto skutočnosť vplýva aj na odborný politický jazyk
c) mnohé frazémy sa týkajú historických udalostí, resp. spoločenského diania v Nemecku, ktoré sú jedinečné a neopakovateľné. Pri porozumení a preklade týchto frazémov je potrebné zdôrazniť, že vyžadujú vysoký stupeň cudzojazyčnej kompetencie a schopnosť zasadiť tieto slovné spojenia do kontextu.

„Trotz der durch die Schrecken des Zweiten Weltkriegs und seiner unmittelbaren Folgen bedingten...“ **Die Schrecken des Krieges**	úľak/des/strach **hrôzy vojny/horrors of war**
„Dass wir heute auf 20 erfolgreiche Jahre mit rund 1.000 Abiturientinnen und Abiturienten zurückblicken können...“ **auf seine Vergangenheit zurückblicken**	pohľad späť **obzrieť sa za svojou minulosťou/look back, restrospect, look behind**
„...ist in erster Linie dem großen Engagement der handelnden Personen geschuldet.“ **in erster Linie**	v prvej línii, čiare **v prvom rade/primarily, fristly, predominantly, first and foremost, first of all**
„Denn Deutsch hat in diesem Land nicht nur eine 800-jährige Vergangenheit, sondern wird – und das ist unsere feste Überzeugung – auch für die Zukunft des Landes weiter von	veľký/výrazný význam, zmysel

großer Bedeutung sein.“ **von wesentlicher Bedeutung sein**	**mať zásadný zmyseľ/of crucial importance, of high importance, of major importance**
„In einem zusammenwachsenden Europa grenzt die Slowakei nicht nur an den deutschen Sprachraum...“ **zusammenwachsendes Europa**	zrásť sa, zaceliť sa **spoločné rozširovanie Európy/Europe comes closer togheter, process of Europe growing, coalescence of Europe**
„Steter Tropfen höhlt den Stein“ und dementsprechend werden wir auch in unserem Bemühen nicht nachlassen.“ **steter Tropfen höhlt den Stein**	mnoho kvapiek prerazí aj kameň **constant dripping wears the stone, little strokes fell big oaks**
„Sie werden bei uns immer eine offene Tür und ein offenes Ohr finden...“ **offene Tür, offenes Ohr für etw. haben**	otvorené dvere a otvorené ucho **dobre počuť, pozorne počúvať/ sympathetic ear, ready ear**

Záver

V súčasnej dobe je dôležité rýchle sprostredkovanie informácií, resp. ich šírenie a primanie. Z tohto pohľadu je dôležitý pojem komunikácia, ktorý zahŕňa hovorenú, písanú, neverbálnu, vizuálnu, elektronickú a inú komunikáciu. Komunikácia je vždy úzko spätá s jazykom a rečou. Schopnosť efektívne prezentovať získané poznatky, schopnosť analýzy abstrakcie a argumentácie patrí základnej výbave každého politika a diplomata. Predložený príspevok si kládol otázku akú úlohu zohráva v súčasnom období problematika osvojovania si a ovládania cudzích jazykov, resp. kultivovaný prejav v materinskom jazyku. Pritom nejde iba o odbornú či jazykovú kompetenciu, ale do popredia sa v súčasnosti dostáva aj využívanie nových technológii a nových médií v procese komunikácie. Sme toho názoru, že je potrebná v uvedenej oblasti systematická pozornosť (napr. aj pri príprave budúcich politológov a diplomatov), nakoľko ide o odborný jazyk expertov, ktorí často vystupujú na verejnosti a reprezentujú svoju krajinu. Keďže jazyk diplomacie je úzko prepojený aj s oblasťou interkultúrnej komunikácie, bude potrebné túto oblasť v budúcnosti podrobnejšie analyzovať a popísať.

Literatúra

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.

RANA, K. S. (2001): Language, Signaling and Diplomacy. In: KURBALIJA, J.; SLAVIK, H. (eds.): *Language and Diplomac*y. Malta: Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, s. 107-117.

SHARP, P. (2001): Talking to Americans: Problems of Language and Diplomacy. In: KURBALIJA, J., SLAVIK, H. (eds.): *Language and Diplomacy*. Malta: Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, s. 93-107.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, s. 28-47.

ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017): Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.*, s. 28-47.

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Linguistics and Translatology
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: silvia.adamcova@euba.sk

Lexikálne a štylistické špecifiká tlmočenia diplomatických textov z/do ruského jazyka

Lizaveta Madej

Abstract

Lexical and Stylistic Specifics of the Interpreting of Diplomatic Texts from/to the Russian Language. *The paper being submitted refers to specifics of the interpreting of so-called diplomatic texts from and to the Russian language on the example of texts published at the web site of the official Internet representation of the President of the Russian Federation and at the web site of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. The paper introduces and analyzes the most frequent lexical units and stylistic peculiarities existing in official speeches of Russian diplomats. The paper has a praxeological intention. Its target is to notify so-called diplomatic interpreters from/into the Russian language of problematic areas in the interpreting of given speeches.*

Kľúčové slová: diplomatický diskurz, diplomatické texty, lexikálne a štylistické osobitosti.
Keywords: diplomatic discourse, diplomatic texts, lexical and stylistic peculiarities.

Úvod

Bez zveličovania možno konštatovať, že diplomacia je tak stará ako ľudstvo. Vždy a všade, kde existovali aspoň dve ľudské spoločenstvá, ktoré nejakým spôsobom spolu komunikovali, musel existovať aj spôsob, ktorým bola táto komunikácia formalizovaná aspoň do tej miery, aby bolo zrejmé, či ide o komunikáciu priateľskú alebo nepriateľskú (Dömök 2011). Za jeden z prejavov (ne)priateľskosti voči určitému štátu možno považovať aj vystúpenia, resp. vyhlásenia diplomatov vyjadrujúcich oficiálne stanovisko nimi reprezentovaných štátov. V rámci jazykových prostriedkov použitých v diplomatických textoch, ako aj v rámci skúmania mimojazykových faktorov, ktoré výber týchto prostriedkov ovplyvnili, sa dostávame do jednej z najskúmanejšej oblastí súčasnej lingvistiky nazývanej diskurzom.

V rovine diplomatického diskurzu

Pojem *diskurz* je síce frekventovaný v humanitných vedách, vo vysvetľovaní jeho podstaty však stále absentuje jednota. „V užšom zmysle môžeme za *diskurz* podľa M. Hallidaya (1994) považovať každú textovú jednotku, prevyšujúcu svojím rozsahom vetu“ (Štefančík, Dulebová 2017: 40). Ruský lingvista V. I. Karasik termín *diskurz* vysvetľuje ako „niekoľko viet prepojených na sémantickej úrovni“ (Karasik 2000: 5). V. J. Čerňavskaja uvedený termín predstavuje ako “konkrétnu komunikačnú udalosť zafixovanú v písaných textoch a hovorených prejavoch a realizovanú v určitom kognitívnom a typologicky podmienenom komunikačnom priestore” a ako “súhrn tematicky zjednotených textov” (Čerňavskaja 2001: 14, 16).

Na základe vyššie uvedených definícií *diplomatický diskurz* môžeme charakterizovať ako diplomatickú komunikáciu, ktorá používa systém profesionálne orientovaných znakov, má vlastný sociolekt prejavujúci sa hlavne v rovine lexikálnej a štylistickej a vďaka ktorej sa realizuje systém zahraničnopolitických vzťahov. Jadrom diplomatického diskurzu sú účastníci diplomatickej komunikácie, ktorých zámerom je riešenie úloh z oblasti zahraničnopolitických vzťahov v súlade s koncepciou zahraničnej politiky nimi reprezentovaného štátu (Ponomareva 2017).

Za špecifiká diplomatického diskurzu možno považovať najmä srtrategickosť komunikačného konania hovoriaceho, ako aj spôsob vyjadrovania sa rečníka. Pod diplomatickými rečníkmi chápeme hlavne najvyšších predstaviteľov štátu vo vzťahu k iným štátom (prezidenti, predsedovia vlád, predsedovia parlamentov, ministri zahraničných vecí atď.) a zástupcov diplomatických misií (veľvyslanci, resp. pápežskí nunciovia, vyslanci, chargé d’affaires, ministri atď.). Pre komunikačné konanie týchto rečníkov je charakteristické využívanie psychologických stratégií a taktík. Stratégie a taktiky slúžia na dosiahnutie istých praktických cieľov. Ide napríklad o stratégiu manipulácie recipienta, taktiku vyhýbania sa priamej odpovedi či zamlčania faktov a. i.

Druhým špecifickým príznakom tohto diskurzu je *diplomatický jazyk*, ktorý môžeme chápať ako „jazyk, v ktorom sa realizujú oficiálne diplomatické vzťahy a pripravujú sa medzinárodné listiny“ aj ako „súhrn špeciálnych termínov predstavujúcich všeobecne akceptovaný diplomatický glosár“ (Balandina, Kuračenkova 2011: 6-15). Keďže v diplomatickom diskurze inštitucionálnosť prevláda nad osobnostnosťou, pre diplomatický jazyk je príznačná oficiálnosť, objektivita, odosobnenosť, prísna formálnosť vyjadrovania, logickosť, dodržiavanie protokolárnych zdvorilostných formúl, imperatívnosť, presnosť, jasnosť.

Analýza jazykových prostriedkov používaných diplomatmi v rámci ich oficiálnych prejavov je priestorom pre výskum aj v translatológii. Do skúsenostného komplexu diplomatického tlmočníka okrem jazykovej a translatologickej výbavy patria extralingválne kompetencie. Sem o.i. zaraďujeme aj poznatky z oblasti diplomatického protokolu a spoločenskej etikety, diplomacie, medzinárodného práva a politiky, stresuodolnosť, vytrvalosť a schopnosť pracovať v extrémne napätom prostredí. Do extralingválnej kompetencie patrí aj schopnosť tlmočníka z tlmočeného prejavu vyvodiť a správne interpretovať nielen denotatívne, ale aj konotatívne významy. Vo východiskovom texte totiž musí vedieť rozlíšiť alúzie, alegórie a náznaky, a teda pri tlmočení je povinný sa zameriavať na transláciu nielen explicitných, ale aj implicitných významov (Dulebová, Štefančík 2017). Diplomatický tlmočník je povinný správne pochopiť ilokúciu výpovede odosielateľa, mal by ovládať diplomatický jazyk a poznať jeho špecifiká.

Diplomatické texty

Na základe vyššie uvedeného považujeme za užitočné predstaviť výsledky analýzy vybraných ruských textov z oblasti diplomatického diskurzu, a to v rovine lexikálnej a štylistickej. Pri skúmaní špecifík diplomatických textov sme sa obrátili na texty zverejnené na oficiálnej webovej stránke prezidenta Ruskej federácie a stránke Ministerstva zahraničných vecí Ruskej federácie. Vybrali sme texty z rokov 2017 a 2018, predstavujúce prepisy hovorených prejavov, vyhlásení, záznamov z brífingov a. i. prezidenta Ruskej federácie, Vladimira Putina, ministra zahraničných vecí RF, Sergeja Lavrova, oficiálnej predstaviteľky (hovorkyne) ministerstva zahraničných vecí RF, Marie Zacharovovej, a ďalších.

Po preskúmaní viac ako 20 prejavov sme dospeli k záveru, že pre lexikálnu rovinu diplomatických textov je charakteristický najmä výskyt termínológie z odvetvia diplomacie, práva, ekonomiky a vojenskej sféry, lexém prevzatých z cudzích jazykov, skratiek, eufemizmov. V rovine štylistickej išlo najmä o konštruovanie myšlienok prostredníctvom štandardizovaných jazykových výrazov, protokolárnych formúl a klišé, ako aj o časté používanie štylistických figúr.

Termíny

Diplomatický jazyk zahŕňa odbornú lexiku pochádzajúcu nielen zo sféry diplomacie, ale aj z iných oblastí spoločenského života. „Termíny v diplo-

matickom diskurze začali vznikať od chvíle založenia štátnosti; výrazným vývojom prešli najmä počas vojen, podpisovania medzinárodných zmlúv a dohôd“ (Ponomarevova 2017: 29).

Podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ 1989: 460) *termín* je „pomenovanie pojmu v sústave pojmov daného vedného odboru, odborný názov“. V diplomatických textoch sa stretneme hlavne s medzinárodnými diplomatickými a spoločensko-politickými termínmi. Niektoré z nich prenikajú do diplomatickej sféry zo spisovnej variety národného jazyka, a postupne nadobúdajú úzko špecializovaný význam a stávajú sa špeciálnymi termínmi (Ďžafarov 2010). Ide o tzv. sémantickú konverziu: *protokol – протокол* (diplomatická listina aj súbor pravidiel medzinárodnej komunikácie), *strana – сторона* (štát, ktorý sa zúčastňuje rokovaní), *vyhlásenie – заявление* (diplomatická listina s oficiálnym stanoviskom štátu). Ďalšie termíny diplomacie sú pôvodom z profesijnej variety, v takom prípade ide o opakovanie (zdvojovanie) termínov: *odzbrojovanie – разоружение, protiraketová obrana – противоракетная оборона, štátny dlh – государственный долг* a.i..

V analyzovaných textoch sme objavili nasledujúce medzinárodné diplomatické termíny: názvy vnútroštátnych orgánov pre medzinárodné styky a diplomatických zástupcov (napr. *президент – prezident, монарх – panovník, коллективный глава государства – kolektívna hlava štátu, премьер-министр – premiér, председатель правительства – predseda vlády, канцлер – kancelár, первый министр – ministerský predseda, посол – veľvyslanec, посланник – vyslanec, министр – minister, советник – radca, секретарь – tajomník, атташе – pridelenec, дуайен – doyen, персона нон грата – persona non grata* atď.), úradov a diplomatických zastupiteľstiev (napr. *правительство – vláda, министерство иностранных дел – ministerstvo zahraničných vecí, дипломатическое представительство – diplomatické zastupiteľstvo, посольство – veľvyslanectvo, дипломатический корпус – diplomatický zbor* atď.), diplomatických listín, medzinárodných zmlúv, dohôd, dohovorov (napr. *агреман – agrément, экзекватура – exequatur, верительная грамота – poverovacia listina, отзывная грамота – odvolávacia listina, Венская конвенция о дипломатических сношениях – Viedenský dohovor o diplomatických stykoch, Киотский протокол – Kjótsky protokol*), ako aj termínológiu z oblasti diplomatického protokolu (*протокольное старшинство – protokolárne poradie, дипломатический ранг – diplomatická hodnosť, привилегии – výsady, иммунитеты – imunity, визитная карточка – navštívenka, прием – recepcia* atď.).

Vzhľadom na udalosti medzinárodného politického života ostatných rokov, do ktorých bolo zapojené aj Rusko (napr. tzv. anexia Krymu, vojna

v Sýrii, zavedenie sankčného režimu proti Rusku, údajné zasahovanie Ruska do prezidentských volieb USA, kybervojna medzi Ruskom a USA, diplomatický škandál súvisiaci s nervovo paralytickou látkou *Novičok*, summit prezidenta Putina a Trumpa vo Fínsku a.i.), okrem vyššie spomenutej diplomatickej terminológie v textoch možno zbadať výskyt menej frekventovaných termínov: *Астанинский процесс содействия сирийскому урегулированию – Astanská dohoda, resp. Astanský proces, Международный уголовный суд – Medzinárodný trestný súd, Закон Магнитского – Magnitského zákon, Договор между Россией и США о мерах по дальнейшему сокращению и ограничению стратегических наступательных вооружений – Nová dohoda START, resp. Odzbrojovacia zmluva START, Договор о ликвидации ракет средней и меньшей дальности – Zmluva o likvidácii rakiet stredného a kratšieho doletu, Конвенция о запрещении химического оружия – Dohovor o chemických zbraniach, национальная программа уничтожения химоружия – národný program pre likvidáciu chemických zbraní, режим нераспространения (ядерного оружия) – režim o nešírení (jadrových zbraní), вмешательство по приглашению – zasahovanie na základe pozvania, оружие массового уничтожения – zbrane hromadného ničenia, разоруженческое досье – odzbrojovacia dokumentácia, размещение оружия в космосе – umiestnenie zbraní vo vesmíre, resp. na obežnej dráhe okolo Zeme.*

Do diplomatickej terminológie môžeme zaradiť aj jednotlivé skratky. Diplomatickí rečníci využívajú viaceré abreviatúry z oblasti medzinárodného práva, ekonomiky či vojenskej sféry: *ВКС России – Vzdušno-kozmické sily Ruska, НВФ – nezákonne ozbrojené jednotky, СПЧ (ООН) –Rada pre ľudské práva (OSN), НПО – mimovládne organizácie, КЗХО – Dohovor o chemických zbraniach, НИОКР - výskum a vývoj, СВПД – spoločný komplexný akčný plán* atď..

Eufemizmy

Jednou z kľúčových osobitostí diplomatického jazyka je zjemňovanie výrazov pomenúvajúcich nepríjemné javy. *Eufemizmy* sú nepríznakové lexémy, ktoré slúžia ako náhrada za existujúce v jazyku synonymické výrazy hodnotené hovoriacim ako nevhodné, neslušné alebo nezdvorilé (Jarceva 1990). Používanie eufemizmov v diplomatickom diskurze je prejavom taktnosti, zdvorilosti a korektnosti. Ide o snahu rečníka vyvarovať sa negatívnych hodnotení či zhoršenia existujúcich diplomatických vzťahov. Eufemizácia

výrazov je prejavom politickej korektnosti a dodržiavania noriem diplomatickej etikety.

V analyzovaných textoch sa nám podarilo objaviť viaceré eufemizmy: napr. *в Сирии сохраняется непростая ситуация; не везде и не во всём наши позиции совпадают; положение неординарное; это не может не вызывать озабоченности; в Азиатско-Тихоокеанском регионе ситуация весьма непростая; учитывая не всегда совпадающие интересы европейской «тройки»* atď..

Cieľom eufemizácie v diplomatickom diskurze je o. i. vyhnúť sa konfliktom a situáciám spôsobujúcim rozpaky, ako aj „zahaliť" jednotlivé skutočnosti s tým, že budú pochopené len obmedzeným kruhom osobností (Svicova, Susloparova, Dudina 2015).

Protokolárne formuly, štandardizované výrazy, klišé

Na štylistickej úrovni v analyzovaných textoch možno pozorovať frekventovaný výskyt štandardizovaných výrazov z oblasti spoločenskej etikety a klišé. Pod pojmom *klišé* chápeme štylisticky príznakové jazykové prostriedky zakotvené v kolektívnom vedomí používateľov jazyka ako ustálené znaky hotové na použitie. Reč diplomatov je bohatá na klišé a protokolárne šablóny, ktoré sú často vyjadrením úcty či zdvorilosti voči recipientovi: *высокий гость, первые лица государств, визит вежливости, имеем честь заявить, выражаем глубокие соболезнования родным погибших, подобные злодеяния заслуживают самого резкого осуждения, иметь тенденцию к улучшению, с тревогой наблюдать за происходящим, не остаться без внимаия, неоднократно привлекать внимание международного сообщества, выступить с резким заявлением, не остаться без внимания, выстраивать диалог в духе сотрудничества, сделать первый шаг в каком-то направлении, выразить готовность* atď.

Použitie formúl zdvorilosti možno vidieť aj v prejavoch prednesených ruskými diplomatmi pri riešení nepríjemných otázok. Ide napríklad o spôsob konštruovania odpovedí ruskou stranou na otázky veľvyslancov cudzích štátov na *Brífingu MZV RF, Ministerstva obrany RF a Ministerstva priemyselného obchodu RF usporiadaného pre veľvyslancov zahraničných štátov vo veci pokusu o otrávenie Sergeja Skripaľa*. Diplomatickí rečníci napriek napätej atmosfére a nevľúdnym otázkam zo strany veľvyslancov dodržiavali pravidlá zdvorilej komunikácie a diplomatickej etikety: *мы рады приветствовать вас; нам очень приятно, что; стороны стремятся к урегулированию вопросов; приносим извинения, что случайность была*

допущена; это ни в коем случае не говорит о том, что мы в чём-то обвиняем; случайно, по нашему недосмотру, получилось, что; у нас нет абсолютно никаких претензий относительно; нам очень приятно, что у нас есть возможность выслушать (британскую сторону) atď..

Štylistické figúry

Podobne ako aj v politickom diskurze v diplomatických textoch nájdeme veľké množstvo metafor. „Metafory v politickom jazyku môžu slúžiť na to, aby politickí aktéri nepriamym spôsobom vnútili svoje pozitívne alebo negatívne hodnotenie tej-ktorej entity recipientom“ (Štefančík, Dulebová 2017: 28).

V analyzovaných textoch sa nám podarilo nájsť množstvo uzuálnych a okazionálnych metafor. Uzuálne metafory, ktoré sú akceptované jazykovým spoločenstvom, boli použité najmä v prejavoch venovaných bežným zahraničnopolitickým otázkam (napr. v prejavoch ministra zahraničných vecí RF o výsledkoch rokovaní so zahraničnými partnermi) a často slúžili na obohatenie štylistickej stránky prejavu: *очаг терроризма, прикрываться сомнительной аргументацией, приструнить воинствующих радикалов, не пустой звук, (попытки Вашингтона) обречены на провал, болевые точки, точки соприкосновения, голые факты*. Okazionálne metafory sa objavovali v expresívnejších prejavoch (napr. pri riešení otázok týkajúcich sa sankcií proti Rusku, pri obvinení Ruska z anexie Krymu či ovplyvňovania volieb v USA): *деление граждан на украинцев и людей второго сорта*, *состопанное в ФБР обвинение (против Бутиной), на волне кампании очернения нашей страны*, *кибер-мяч находится на поле США*, *британские глашатаи*, *британские коллеги довели свое воспаленное сознание).*

Podľa J. M. Isserlina (Isserlin 1966) pre diplomatický jazyk je príznačné používanie metonymie najmä vo vzťahu k názvom štátov. Pri skúmaní štylistických špecifík sa potvrdilo, že diplomatickí rečníci namiesto plných názvov štátnych útvarov používajú metonymické výrazy, a to: *(вопросом заинтересовались) на Западе, Москва заявила, в Вашингтоне это знают, Осло наращивает военный потенциал на Севере, провал со стороны Лондона* atď..

Špecifiká tlmočenia diplomatických textov

Jednou z hlavných úloh teórie prekladu je výber prekladateľom[1] jazykových prostriedkov, prekladateľských stratégií a taktík. Pri voľbe prekladateľských stratégií prekladateľ by mal byť rozhodnutý, na čej strane stojí – zástancov lingvistického alebo funkcionalistického prístupu k prekladu.

„Lingvistický princíp, alebo inými slovami *princíp ekvivalencie* pristupuje k východiskovému textu a jeho prekladu na základe hľadania ekvivalencie na všetkých jazykových úrovniach od makroštruktúry až po mikroštruktúru. Teda materiálom, ktorý v rozhodujúcej miere určuje podobu translátu je východiskový text a tento sa prekladateľ snaží pomerne verne pretransformovať do cieľového jazyka, aby dostal recipient prekladu rovnakú vecnú informáciu, prípadne v ňom text prekladu vyvolal približne rovnaké pocity ako východiskový text u čitateľa originálu“ (Surmánek 2012: 943). Na rozdiel od lingvistického princípu funkcionalistický princíp, vychádzajúci z Vermeerovej teórie skoposu, tvrdí, že „translát nie je až tak veľmi závislý od originálu a jeho jazykovej podoby, ale že sa riadi skôr vlastným cieľom“ (Rakšányiová 2007: 101). Výsledný produkt translačnej činnosti by totiž mal dosiahnuť takú podobu, akú mu naznačí jeho cieľ a účel, ktorý určujú potreby používateľa výsledného textu – poslucháča spolu s jeho situáciou a kultúrnym zázemím (tamže 2007).

V prípade tlmočenia diplomatických textov však nie je možné hovoriť o jednoznačnom volení jednej prekladateľskej koncepcie. Najracionálnejšie je vyberať vhodné prekladateľské postupy tak z lingvistického, ako aj z funkcionalistického princípu, a tak vytvárať adekvátny cieľový text. Pri tlmočení vyššie charakterizovaných lexikálnych a štylistických jednotiek môžeme hovoriť napríklad o ďalších prekladateľských postupoch: *presný preklad východiskovej lexikálnej jednotky (VLJ) do cieľového jazyka, opisný preklad – explikácia, preklad s čiastočným sémantickým posunom VLJ, preklad s rozšírením významu VLJ, preklad so zužovaním významu, resp. vynechávaním VLJ.*

Presný preklad lexikálnej jednotky z východiskového do cieľového jazyka je vhodný pri termínoch. Termíny patriace do oblasti diplomacie či medzinárodného práva spravidla majú latinský, francúzsky či anglický pôvod, čo by mohlo znamenať, že vo väčšine národných jazykov možno nájsť ich presné ekvivalenty. Ten istý postup platí aj pri preklade názvov medzinárodných zmlúv, dohôd, dohovorov.

Presný preklad môžeme použiť aj pri mnohých eufemizmoch, napr. *ситуация весьма непростая – situácia nie je veľmi jednoduchá* (namiesto

[1] Tu a ďalej rozumej aj tlmočníkom (resp. tlmočnícky, tlmočenie).

priameho pomenovania *komplikovaná*). Rovnako v tomto prípade môže byť aplikovaný preklad s čiastočným sémantickým posunom VLJ alebo preklad so zužovaním významu, resp. vynechávaním VLJ: napr. *учитывая не всегда совпадающие интересы европейской «тройки» – vzhľadom na nie vždy rovnaké/totožné záujmy európskej trojky* (namiesto *odlišné*). Pri diplomatickom tlmočení je dôležité, aby si mediátor všimal spôsob vyjadrovania sa rečníka, a síce to, či nahrádza nepríjemné formulácie eufemizmami. Eufemizmy by mali byť prenesené do cieľového jazyka preto, že vo väčšine prípadov rečník volí tieto jazykové prostriedky s cieľom vyhnúť sa konfliktnej situácii, zlepšiť, resp. zachovať v rovnakom stave existujúce diplomatické vzťahy.

Presný preklad do slovenského jazyka použijeme aj pri metonymii vo vzťahu k názvom štátov: *заинтересовались на Западе – začali sa zaujímať na Západe, Москва заявила – Moskva vyhlásila.* Takéto metonymické výrazy sú funkčné aj v súčasnej slovenčine.

Opisný preklad sa využíva najmä v prípade logoepistém, t.j. bezekvivalentnej lexiky, precedentných výrazov, kultúrnych reálií (Dulebová, Cingerová 2017). V diplomatickom tlmočení explikácia môže byť využitá pri preklade abreviatúr: napríklad skratku *НИОКР (научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы) – dosl. vedecko-výskumné a skúsenostno-konštrúktorské práce* môžeme nahradiť opisným pomenovaním *výskum a vývoj*.

Pri preklade metafor je podľa nás vhodné využiť preklad s rozšírením významu VLJ alebo preklad vynechávaním VLJ: *прикрываться сомнительной аргументацией – používať pochybnú argumentáciu, приструнить воинствующих радикалов – skrotiť bojových radikálov.* Tento postup však platí vtedy, ak v cieľovom jazyku neexistuje analogický metaforický výraz (*очаг терроризма – ohnisko terorizmu, люди второго сорта – ľudia štvrtej cenovej skupiny*) alebo ak si ho tlmočník v cieľovom jazyku nemôže spomenúť.

Preklad protokolárnych formúl a klišé môže mať niekoľko riešení. Rozsiahle množstvo šablón a zdvorilostných výrazov je príznačné pre diplomatický diskurz ako taký, t.j. nielen pre ruskojazyčné texty. Zastávame preto názor, že väčšinou klišé majú ekvivalentné alebo štylisticky a syntakticky blízke výrazy aj v cieľových jazykoch: napr. *имеем честь заявить – je nám cťou vyhlásiť*, *выражаем глубокие соболезнования родным – vyjadrujeme úplnú sústrasť rodine* atď.. V prípade, ak jednotlivé klišé východiskového jazyka nie sú funkčné v jazyku cieľovom, je na tlmočníkovi, či použije doslovný preklad, alebo si poradí vynechávaním VLJ a zachovaním významu v cieľovom jazyku.

Záver

Pri skúmaní diplomatického diskurzu sme dospeli k záveru, že diplomatický jazyk predstavuje prísne stanovenú štruktúru s jej vlastnými vyjadrovacími prostriedkami najmä v rovine lexikálnej a štylistickej. Pre diplomatický jazyk je príznačná oficiálnosť, objektivita, odosobnenosť, prísna formálnosť vyjadrovania, jasnosť. Pre lexikálnu stránku diplomatických prejavov je špecifické využívanie terminológie, skratiek či eufemizmov. Štylistická rovina obsahuje množstvo protokolárnych šablón, zdvorilostných formúl a klišé, ako aj štylistických figúr. Pre diplomatického tlmočníka je dôležité si všímať, aké jazykové prostriedky používa rečník najmä z toho dôvodu, že za mnohými z nich sú skrývané psychologické stratégie a taktiky diplomacie. Prostredníctvom určitých vyjadrovacích prostriedkov rečník realizuje zahraničnopolitickú činnosť, predstavuje oficiálnu politiku ním reprezentovaného štátu, prejavuje snahu o zlepšenie, udržiavanie príp. zmenu existujúcich diplomatických vzťahov. Diplomatický tlmočník by mal brať do úvahy všetky špecifiká diplomatických textov a konať nielen ako tlmočník, ale aj ako diplomat.

Literatúra

BALANDINA, L.; KURAČENKOVA, G. (2011): Jazyk diplomatii: tradicii i sovremennosť. In: *Jazyk i pravo,* Vol. 1, No. 1, s. 6-16.

ČERŇAVSKAJA, V. (2001): *Diskurs kak objekt lingvističeskich issledovanij. Problemy ekonomičeskogo diskursa.* Petrohrad: SPbGUEF.

DÖMÖK, J. (2011): *Diplomacia a diplomatický protokol.* Bratislava: Heuréka.

DULEBOVÁ, I.; CINGEROVÁ, N. (2017): *Ruské lingvoreálie.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2017): Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky. In: *XLinguae,* Vol. 10, No. 2, s. 51-62.

DŽAFAROV, V. (2010): *Diplomatija i diplomatičeskaja perepiska.* Studmed, <http://www.studmed.ru/view/dzhafarov-v-diplomatiya-i-diplomaticheskaya-perepiska_4f10a9a392b.html> [30. 7. 2018].

ISSERLIN, J. (1966): *Leksika i frazeologija sovremennych diplomatičeskich dokumentov.* Moskva: Moskovskij poligrafičeskij institut.

JARCEVA, V. (1990): *Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar.* Kollekcija slovarej, <http://tapemark.narod.ru/les/> [28. 7.2018].

KAČALA, J.; PISÁRČIKOVÁ, M. (1989): *Krátky slovník slovenského jazyka.* Bratislava: Veda.
KARASIK, V. (2000): O tipach diskursa. In: *Jazykovaja ličnosť: institucionaľnyj i personaľnyj diskurs,* s. 5-20.
Oficiálna webová stránka prezidenta Ruskej federácie: <http://www.kremlin.ru/> [15. 7.2018].
Oficiálna webová stránka Ministerstva zahraničných vecí Ruskej federácie: <http://www.mid.ru/> [18. 7.2018].
PONOMAREVA, J. (2017): Leksiko-stilističeskije aspekty perevoda diplomatičeskich tekstov: vypusknaja kvalifikacionnaja rabota na soiskanije stepeni magistra. Petrohrad.
RAKŠÁNYIOVÁ, J. (2007): Interdisciplinárnosť a funkcionalita. In: VAJDOVÁ, L. (ed.): *Myslenie o preklade.* Bratislava: Kalligram, s. 96-117.
SURMÁNEK, M. (2012): *Porovnanie funkcionalistického a lingvistického prístupu k prekladu v teórii a praxi.* <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Surmanek.pdf> [31. 7.2018].
SVICOVA, A.; SUSLOPAROVA, M.; DUDINA, J. (2015): Evfemizmy v političeskom diskurse (na primere publikacij The New York Times). In: *Filologičeskije nauky.* Vol. 51, No. 9, s. 176-179.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika.* Bratislava: EKONÓM.

Kontakt:

Mgr. Lizaveta Madej

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: lizaveta @lizaveta.sk

Osobitosti prekladu politicky korektných eufemizmov

Marina Matytcina – Tatjana Grigorjanová

Abstract

Politically Correct Euphemisms and Their Translation Peculiarities. *The present work deals with the most relevant ways of conveying English euphemisms by means of the Russian language in newspaper discourse. It discusses the problems related to translating euphemisms. The emphasis is on conveying the main trends for the further development of politically correct euphemisms.*

Kľúčové slová: eufemizmus, preklad, politická korektnosť, prekladateľské postupy, novinový diskurz, lingvistika.
Keywords: euphemisms, translation, political correctness, ways of translation, newspaper discourse, linguistics.

Úvod

Cieľom tejto štúdie je určiť najaktuálnejšie a najvhodnejšie spôsoby transferu anglických eufemizmov do ruštiny so zachovaním politickej korektnosti textu. Praktickým materiálom pre výskum sú neologizmy, ktoré boli výberovo vyexcerpované z textov britského denníka The Guardian v priebehu posledných piatich rokov. Okrem toho sa v príspevku špecifikujú potenciálne oblasti, v ktorých bude s veľkou pravdepodobnosťou zaznamenaná tvorba novej eufemistickej lexiky.

Eufemizmy dokážu veľmi výstižne nahradiť tabuizovanú lexiku, a preto sú považované za jeden z najúčinnejších nástrojov politicky korektného správania sa v súčasnosti. Treba poznamenať, že kultúrno-behaviorálna tendencia k politickej korektnosti sa najskôr prejavila práve v anglickom jazyku, kde bola zaznamenaná snaha odstrániť z jazyka všetky lexikálne jednotky, ktoré by nejakým spôsobom mohli zraniť city alebo pošliapať dôstojnosť jednotlivca. Ide teda o snahu nájsť k týmto nežiadúcim slovám neutrálne ekvivalenty, ktoré by ich mohli nahradiť (Ter-Minasova, 2000).

Súvislosť medzi jazykom a kultúrou je nesporná, a preto je prirodzené, že spoločensko-kultúrne zmeny sa bezprostredne prejavujú práve v jazyku. Zaužívané kultúrne normy regulujú správanie a konanie jednotlivcov tak, že

sa potláčajú nebezpečné a škodlivé sklony a do popredia sa kladú etické modely správania, ktoré nachádzajú svoje vyjadrenie aj prostredníctvom jazyka. Preto aj lingvisti, ktorí skúmajú eufemické javy v jazyku, musia analyzovať nielen samotné eufemizmy a eufemické výrazy, ale aj sociálno-kultúrne pozadie, v ktorom sa zrodila potreba používať takéto lexikálne jednotky (Krysin, 1996).

Problematike politickej korektnosti predovšetkým z kulturologického aspektu sú venované lexikografické práce R. W. Holdera (2002), H. Bearda a C. Cerfa (1993). Lingvistický aspekt politicky korektných eufemizmov je osvetlený v monografii S. G. Ter-Minasovej (2000). T. V. Bojko (2005) skúma jazykovo-štylistické a pragmatické osobitosti eufemizmov a disfemizmov v rôznych typoch novinového diskurzu. Výskumu manipulačného potenciálu eufemizmov sa venuje Ju. S. Baskova (2006). Jednotlivé prístupy k skúmaniu tohto javu varírujú v závislosti od toho, aký aspekt považuje bádateľ za najdôležitejší.

Najčastejšie sa politicky korektná lexika používa v masmediálnych textoch. V tomto príspevku budeme skúmať túto vrstvu slovnej zásoby v kontexte mediálneho (novinového) diskurzu, ktorý reprezentuje komunikatívnu udalosť alebo prostredie, v ktorom sa tvorí mediálny text (novinový článok). Mediálny diskurz je dynamický kognitívno-komunikatívny fenomén, je to výsledok verbálnej komunikácie v printových médiách. V podmienkach masovej komunikácie sú mediálne texty produktom diskurzívnej činnosti, ktorá napomáha výmene spoločensky dôležitých aktuálnych informácií, a to aj medzi nositeľmi rôznych jazykov (Bobrovskaya, 2011).

V tejto súvislosti sa prekladateľ, ktorý pracuje s novinovým článkom, snaží sprostredkovať presný význam textu, ako aj jeho sociálne zameranie. Pri preklade anglických eufemizmov do ruštiny sa používajú viaceré prekladateľské techniky. Najvhodnejším riešením je, ak sa prekladateľovi podarí nahradiť eufemizmy zdrojového jazyka ich úplnými ekvivalentmi v cieľovom jazyku, teda použije rovnaké politicky korektné eufemizmy. Ak to nie je možné, kompromisným riešením je transformovaný preklad.

Výber vhodných ekvivalentov

Mnohé anglické eufemizmy, ktoré boli vyexcerpované z dennej tlače, majú zodpovedajúce prekladové ekvivalenty v ruštine. Napríklad eufemizmus *senior citizen* možno v ruštine nahradiť ekvivalentným eufemizmom *predstavitel starshego pokolenia* alebo *grazhdanin pozhilogo vozrasta*:

However, the reality in Valdivia is that many ***senior citizens*** *who have no family support are obliged to keep working well past their retirement age regardless – otherwise they'd starve*.[1]

Odnako dela v Valdivii obstoyat tak, chto mnogie ***grazhdane pozhilogo vozrasta****, kotorye ne imeyut semeynoy podderzhki, obyazany prodolzhat rabotat posle dostizheniya pensionnogo vozrasta, v protivnom sluchae oni budut golodat.*

Pri adekvátnom preklade je výber správneho úplného ekvivalentu jediným vhodným riešením, a preto ak sa v lexikálnom systéme cieľového jazyka nachádza takáto jednotka, prekladateľ v podstate ani nemá možnosť výberu spomedzi viacerých možností. Treba poznamenať, že pre správne používanie lexikálnych jednotiek pri preklade je treba vziať do úvahy nielen sémantickú, ale aj štylistickú stránku originálu. To znamená, že zvolený prekladový ekvivalent musí zodpovedať nielen prekladanému eufemizmu alebo eufemistickému slovnému spojeniu, ale musí aj významovo a štylisticky zapadať do celého kontextu. Nakoľko eufemizmy sú spravidla emocionálne zafarbené, aj príslušné interlingválne synonymá musia mať adekvátne emocionálne charakteristiky a konotácie, aby mohli byť vhodné použité pri preklade.

Na ilustráciu uvedieme ďalší spôsob prekladu eufemizmov do jazyka inej prijímajúcej kultúry, ktorým je hyponymicko-hyperonymický preklad, čo je vlastne náhrada rodového názvu druhovým alebo naopak. V nižšie uvedenom úryvku sa používa naraz niekoľko eufemizmov, ktoré slúžia na elimináciu rasovej a etnickej diskriminácie: *Address immigration which is a huge issue for* ***Indian Americans, Asian Americans*** *and the* ***Latino community***.[2]

Eufemizmus *Asian Americans* je neutrálnou náhradou za politicky nekorektný výraz *Oriental* (ázijský), ktorým Európania pomenovali obyvateľov Ázie. Ďalší eufemizmus *Latino* sa používa namiesto všeobecného pomenovania *Hispanics*, ktorý označuje obyvateľov Latinskej Ameriky, avšak vyvoláva asociácie so sociálne slabšou vrstvou spoločnosti. Namiesto toho sa uprednostňujú varianty *Spanish American*, *Latinos* alebo *Latino community*. Preto aj uvedenú vetu možno vhodne preložiť do ruštiny ako: *Obratite vnimanie na immigratsiyu, predstavlyayushchuyu soboy problemu dlya*

[1] Sí, seniors: the Chilean city with grand plans to be the best place to grow old. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/cities/2017/nov/ 13/chile-valdivia-elderly-older-people-gerontological-hub-ageing-crisis-pensions> [10.05.2018].

[2] Democratic delegates on Obama: 'I want him to get us fired up again'. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/06/ democratic-delegates-obama-fired-up> [10.05.2018].

***amerikantsev indiyskogo i aziatskogo proiskhozhdeniya**, a takzhe dlya predstaviteley **latinskoy diaspory**.*

Chceli by sme uviesť ešte jeden príklad, prevzatý z novinového článku, ktorý súvisí s eufemizujúcou interpretáciou negatívnych následkov policajných zásahov či vojenských operácií: *The president of the Philippines, has referred to innocent people as "**collateral damage**" in his war on drugs because police use automatic weapons when confronting criminals*.[3] V ruskom preklade tomuto výrazu zodpovedá eufemistické spojenie *soputstvuyushchie poteri: Prezident Filippin nazval ni v chem nepovinnykh lyudey "**soputstvuyushchimi poteryami**" v ego voyne s narkotikami, poskolku politsiya ispolzuet avtomaticheskoe oruzhie v borbe s prestupnikami.*

V súčasnosti sa slovné spojenie *collateral damage* používa ako korektná alternatíva pre pomenovanie civilistov, ktorí boli náhodne alebo omylom usmrtení počas nepriateľských vojenských operácií. Ak porovnáme eufemizmus *kauzality* s eufemizmom *collateral damages*, môžeme pozorovať, že táto lexéma sa oveľa častejšie vyskytuje v článkoch, ktoré sú venované práve komentovaniu vojenských udalostí: *The war needs time, but we are determined to annihilate the Islamic State and to liberate all the areas they occupy even if we suffer heavy **causalities**, because we have no other choice*.[4] Ruština v takýchto prípadoch používa vhodné eufemické spojenie *sluchaynye poteri: Voyna trebuet vremeni, no my polny reshimosti unichtozhit Islamskoe Gosudarstvo i osvobodit vse rayony, kotorye ono zanimaet, dazhe esli eto privedet k **sluchaynym poteryam**, potomu chto u nas net drugogo vybora.*

Dynamicky sa rozvíja aj tematická skupina eufemizmov, ktoré slúžia na odpútanie pozornosti verejnosti od negatívnych javov, a to predovšetkým na nivelizáciu vojenských operácií štátu. Prevaha a dynamický vývoj eufemizmov súvisiacich s témami „vojenské operácie" a „ekonomika", si možno vysvetliť zvýšeným počtom vojnových konfliktov a zhoršujúcou sa ekonomickou situáciou v súčasnom svete.

[3] Duterte says children killed in Philippines drug war are 'collateral damage'. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/17/ duterte-says-children-killed-in-philippines-drug-war-are-collateral-damage> [10.05.2018].

[4] Isis fighters show strength as they repel Iraqi army's attempt to retake Tikrit. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/19/isis-fighters-iraq-army-fails-tikrit> [10.05.2018].

Prekladové transformácie

V prípade, že ruština nemá vhodné eufemické ekvivalenty, prekladatelia si pomáhajú rôznymi prekladateľskými postupmi (transformáciami). Jedným z takýchto typov lexikálnych transformácií je aj kalkovanie, v rámci ktorého sa jednotlivé komponenty lexikálnych jednotiek originálu nahrádzajú zhodnými lexikálnymi korešpondenciami v cieľovom jazyku, teda ide o doslovný preklad ich slovotvornej štruktúry. Vďaka kalkovaniu sa môže čo najúplnejšie sprostredkovať štylistický a konotatívny významový odtienok eufemistických výrazov. Na ďalšom príklade budeme ilustrovať preklad eufemizmov pomocou kalkovania: *As long as there are market pressures, we can expect some firms to resort to* ***creative accounting*** *to shore up their performance*.[5]

Ľudia, ktorí pracujú vo finančnej sfére, často používajú eufemické metafory, aby vykreslili situáciu v priaznivejšom svetle a zároveň sa vyhli priamym pomenovaniam. Napríklad, anglické adjektívum *dishonest* sa často nahrádza eufemizmom *creative.* Takto vznikajú nové slovné spojenia s touto lexémou, ako napr. *creative accounting*, čo v skutočnosti znamená „falšovanie číselných údajov vo výkazoch". V súčasnosti sa v ruskej ekonomickej lexiky objavil podobný eufemický výraz *tvorcheskiy podkhod k sostavleniyu finansovoy otchetnosti*, ktorý nahradil predtým široko zaužívaný pojem *chernaya bukhgalteriya*. Spomínaný eufemizmus možno využiť aj pri preklade hore uvedenej anglickej vety: *Do tekh por, poka sushchestvuet davlenie rynka, my mozhem ozhidat, chto nekotorye firmy pribegnut k* ***tvorcheskomu uchetu****, chtoby ukrepit svoyu rabotu*. Treba zdôrazniť, že dynamicky sa vyvíjajú eufemizmy z oblasti obchodných vzťahov, čo môže byť vyvolané zvýšeným konzumným štýlom života spoločnosti.

Ako už bolo vyššie uvedené, eufemizmy pomáhajú maskovať negatívne stránky rôznych politických a vojenských akcií, čo je možné demonštrovať na ďalšom príklade: *Russia has repeatedly denied a* ***military presence*** *in the conflict with Ukraine, despite overwhelming evidence to the contrary*.[6]

Anglické médiá zvyknú charakterizovať Rusko ako krajinu, ktorá zaútočila na Ukrajinu. Avšak autor článku radšej použil eufemizmus *military presence* namiesto priameho pomenovania pomocou lexémy *invasion*, ktorá má silnú negatívnu konotáciu. Takéto eufemizmy sa stali bežnou súčasťou

[5] International edition. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/ business /2015/jul/21/the-worlds-biggest-accounting-scandals-toshiba-enron-olympus> [10.05.2018].

[6] The world's biggest accounting scandals. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/17/vladimir-putin-admits-russian-military-presence-ukraine> [10.05.2018].

jazyka cudzojazyčných médií, aby zamaskovali reálne vojenské akcie, ktoré sa odohrávajú v rôznych častiach sveta. Pri preklade tohto úryvku je opäť vhodné použiť kalkovanie, pretože eufemistický kalk *voennoe prisutstvie* sa už stalo súčasťou ruskej lexiky, nakoľko sa ukázalo ako veľmi vhodné aj pri zdôvodňovaní nevyhnutnosti vlastných vojenských operácií ruskou stranou: *Rossiya neodnokratno otritsala svoe* ***voennoe prisutstvie*** *v konflikte c Ukrainoy, nesmotrya na neoproverzhimye dokazatelstva obratnogo.*

Kombinovaná metóda

Ako ďalší prekladateľský postup by sme chceli uviesť kombinovanú metódu, pri ktorej sa používa súčasne niekoľko prekladateľských postupov. Anglický eufemizmus *sanitation engineer* možno pomocou kombinácie niekoľkých prekladateľských postupov preložiť do ruštiny ako *sborshchik musora (zberač smetí)*. Pri preklade sa pomocou substitúcie daného spojenia sa používa aj opisný prvok. Opisný preklad je jedným z prekladových postupov, pri ktorom je lexikálna jednotka zdrojového jazyka vyjadrená slovným spojením, ktoré vysvetľuje jej význam. Mnohé politicky korektné eufemizmy zatiaľ nie sú zaznamenané v slovníkoch, a preto si prekladateľ musí sám zistiť ich lexikálny význam. Hlavnou nevýhodou tohto prekladateľského postupu je ťažkopádnosť, ktorá vzniká z toho dôvodu, že pre publicistický štýl v ruštine je charakteristické, že sa vyžaduje väčšia presnosť a jasnosť výkladu ako v angličtine: *Estonia, Latvia and Lithuania, anxious that* ***battle of wits*** *with Kremlin may escalate, look to NATO for back-up pledge*.[7] Anglické slovné spojenie *battle of wits* sa do ruštiny doslovne prekladá ako *bitva umov*. Podľa nášho názoru je vhodnejším prekladovým variantom spojenie *ozhestochennyy spor* a celý preklad vety by mohol mať takúto podobu: *Estoniya, Latviya i Litva bespokoyatsya, chto* ***spory*** *s Kremlem mogut usugubitsya, poetomu oni polagayutsya tolko na podderzhku so storony NATO.*

Pri preklade eufemických spojení, ktoré sa skladajú z takých komponentov, ako napríklad, *impaired*, *challenged*, *inconvenienced*, sa tiež používa opisný preklad, pretože nemajú slovníkové ekvivalenty. Tieto lexémy fungujú ako komponenty pomerne veľkého množstva eufemických výrazov, a preto sa v rôznych spojeniach a kontextoch prekladajú odlišne. Pri preklade anglického eufemizmu *challenged* boli zaznamenané ruské varianty *che-*

[7] Baltic states wary as Russia takes more strident tone with neighbours. In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/18/ baltic-states-wary-russia-strident-estonia-latvia-lithuania-nato> [10.05.2018].

lovek s ogranichennymi vozmozhnostyami alebo *ispytyvayushchiy zatrudneniya.* Slovné spojenia s komponentom *impaired* majú tieto prekladové varianty: *hearing-impaired – s narusheniyami slukha, s ogranicheniyami slukha, so slabym slukhom; speech impaired – lishennyy rechi* alebo *glukhonemoy.* Ako príklad uvádzame úryvok anglického textu: *The iPod Touch does have a number of features that may make it usable by blind and* ***visually impaired*** *users* [10].[8] Pri preklade do ruštiny spojenia *blind and visually impaired* sa opäť vyžaduje opisný preklad: *IPod Touch imeet ryad funktsiy, kotorye mogut sdelat ego prigodnym dlya* ***slabovidyashchikh*** *polzovateley.*

Záver

Na základe analýzy prekladov anglických eufemizmov, ktoré sme vyexcerpovali z novinových textov, sme zistili, že najefektívnejšie spôsoby ich prekladu do ruštiny v rámci novinárskeho diskurzu sú kalkovanie alebo výber vhodného ruského ekvivalentu. Pri kalkovaní sa plne prenášajú štylistické a konotatívne významy eufemizmov, čo ich robí prístupnejšími pre pochopenie nositeľov jazyka prijímajúcej kultúry a pri použití ekvivalentov, resp. medzijazykových synoným sa zachováva emocionálne zafarbenie eufemizmu. Okrem toho takéto prekladateľské postupy možno považovať za kompromisné vzhľadom na existujúce rozdiely v ruskom a anglickom publicistickom štýle.

Literatúra

BASKOVA, Yu. S. (2006): S. *Evfemizmy kak sredstvo manipulirovaniya v yazyke SMI (na materiale russkogo i anglijskogo yazykov)*: autoref. dis. … kand. filol. nauk. Krasnodar, <http://www.dissercat.com/content/evfemizmy-kak-sredstvo-manipulirovaniya-v-yazyke-smi-na-materiale-russkogo-i-angliiskogo-yaz> [23. 4. 2018].

BEARD H., CERF C. (1993): *The Official Politically Correct Dictionary and Handbook.* New York: Villard Books.

BOBROVSKAYA, G. V. (2011): Gazetnyy diskurs v problemnom pole kommunikativno-pragmaticheskoy lingvistiki. In*: Elektronnyy nauchno-*

[8] Are there any good portable MP3 players for blind and visually impaired people? In: *The Guardian.* <https://www.theguardian.com/technology/ askjack/2018/jan/04/apple-ipod-shuffle-good-mp3-portable-music-players-blind-visually-impaired-users> [10.05.2018].

obrazovatelnyy zhurnal VGPU «Grani poznaniya», № 4, Volgograd, s. 1-4.
BOJKO, T. V. (2005): *Evfemiya i disfemiya v gazetnom tekste*: autoref. dis. … kand. filol. nauk. Sankt-Peterburg, <http://www.dissercat.com/content/evfemiya-i-disfemiya-v-gazetnom-tekste> [18. 5. 2018].
HOLDER, R. W. (2002): *How not to say what you mean: A Dictionary of Euphemisms.* 3rd Edition. Oxford: Oxford University Press.
HOLDER, R. W. (2002): *How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms*. 3rd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2002.
KRYSIN, L. P. (1996): Evfemizmy v sovremennoj russkoj rechi. In: *Russkij yazyk konca XX stoletiya*. Moskva: Yazyki russkoj kultury, s. 384-408.
TER-MINASOVA, S. G. (2000): *Yazyk i mezhkulturnaya kommunikatsiya*. Moskva: Slovo.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0067/18 *Medzijazyková homonymia v slovanských jazykoch* a KEGA *č. 013UCM-4/2017 Vymedzovanie špecifík modelu „ruského sveta" v ruskom jazyku, literatúre a kultúre.*

Kontakt:

doc. Marina Matytcina, PhD.

Katedra cudzích jazykov
Fakulta humanitných a sociálnych štúdií a práva
Lipecká štátna technická univerzita
Ruská federácia

Department of Foreign Languages
Faculty of Humanities, Social Studies and Law
Lipetsk State Technical University, Lipetsk, Russian Federation

E-mail Address: lipmarina@gmail.com

doc. PhDr. Tatjana Grigorjanová, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: tatjana.grigorjanova@euba.sk

Tlmočenie talianskych politických rečníkov

Pavol Štubňa

Abstract

Simultaneous Interpreting of Italian Political Speakers. *The study deals with the difficulties in interpreting Italian political speeches. Consequently, it analyses Renzi's, Grillo's and Murgia's rhetorical styles. Regardless of advanced interpretative skills (fast speech, excellent memory, extensive vocabulary, readiness to think, knowledge of interpreter techniques, knowledge of professional vocabulary), every responsible (simultaneous) interpreter is advised to obtain in advance "supplementary" information about the speaker and his particular speech style, which is most often the result of a combination of factors such as the geographical or social origin of the speaker, the type of education acquired, the original profession, specific life experiences and circumstances, as well as some significant personality traits*.

Kľúčové slová: politika, rétorika, tlmočenie, Renzi, Grillo, Muria.
Key words: politics, rhetoric, interpreting, Renzi, Grillo, Murgia.

Úvod

Problematikou politického jazyka sa zaoberá relatívne mladá jazykovedná disciplína nazývaná *politolingvistika*. Jej analytické metódy rozdelil Burkhardt na lexikálno-sémantické a pragmatické (Barnová 2014: 15) Z uvedeného metodologického predpokladu budeme vychádzať aj v našej štúdii venovanej tlmočeniu talianskych politických prejavov do slovenčiny. Okrem kultúrno-lingvistických špecifík (viac Pekarovičová 2002) talianskeho jazyka, ktoré sa nevyhnutne prejavujú v každom interlingválnom prenose nás bude zaujímať najmä úloha, ktorú zohráva špecifický spôsob vyjadrovania a osobnosť rečníka (podmienená faktormi ako: geografický a sociálny pôvod, vzdelanie, pracovné skúsenosti a pod,) vo vzťahu k potenciálnej „pridanej záťaži" v práci tlmočníka. Jeho zodpovedná príprava by preto nevyhnutne (pokiaľ je to možné) mala obsahovať špecificky rétorickú analýzu existujúcich (minulých) prejavov konkrétneho politického rečníka.

Historický vývoj

Vzhľadom na pôvodnú jazykovú rôznorodosť jednotlivých regiónov Talianska pred jeho zjednotením v roku 1871, ale aj po ňom si každý tlmočník musí byť vedomý skutočnosti, že tzv. štandardná taliančina je istým spôsobom „umelý konštrukt" podliehajúci dobovým, no predovšetkým geolingvistickým vplyvom. Do slovnej zásoby modernej taliančiny neustále prenikajú dialektové či regionálne príznakové lexémy, čoho výsledkom je výskyt tzv. geo-synoným alebo geo-homoným (aj v podobe vývojového variantu so zmenami v oblasti fonetiky či morfológie)

Pod pojmom „politický jazyk" sa v súčasnom Taliansku rozumie predovšetkým *vnútorný funkcionársky jazyk* (definícia podľa Tito, 2001), ktorý dominoval politickej scéne v období od 50. do 90. rokov 20. storočia. Boli preň typické napr. zložité a ťažko zrozumiteľné súvetia. Išlo o zámerné rozhodnutie politických špičiek, ktoré im v období občianskej a politickej neistoty, neraz sprevádzanej oprávneným strachom o vlastný život, malo zabezpečiť aspoň čiastočnú ochranu pred politickým extrémizmom. *„Politik sa teda rozhodol pre nejasnosť a prázdnosť, či už so zámerom poslať šifrovaný odkaz inej mocenskej skupine, alebo s cieľom vyhnúť sa vyjadreniu názoru na dôležitú otázku, o ktorej nemal celkom jasnú predstavu, a napokon tiež v snahe zamaskovať rozhodnutie, s ktorým by jeho elektorát zrejme nesúhlasil. Navyše, nejasnosť a vyhýbavosť pomáhali politikovi predchádzať nesúhlasným emotívnym reakciám publika"* (Baldini 1989: 63).

Z lingvistického hľadiska takýto postoj znamenal: v oblasti syntaxe nadmerné používanie kondicionálu, neosobných vetných konštrukcií a trpného rodu; v rovine lexikológie zasa nadužívanie synoným na zmiernenie bezprostredného významu slov, používanie eufemizmov, metafor, všeobecného podnetu a pod. (Ibidem).

Vplyv antickej rétorickej tradície

Kombináciou tejto zámernej historickej voľby a pretrvávajúceho vplyvu dedičstva klasickej kultúry, konkrétne antickej rečníckej tradície, vznikol špecifický typ politických prejavov, ktoré sa vyznačovali:

a) komplexnou syntaxou, zväčša v podobe rozvetvených súvetí s mnohonásobným podraďovacím vzťahom;
b) používaním rétorických figúr so zámerom ozvláštniť prejav, ale aj zmiasť publikum, resp. poukázať na vlastnú schopnosť rétorickej invencie;
c) výberom lexiky apelujúcej na emócie – s cieľom udržať priazeň elektorátu (navodené pozitívne pocity sa v podvedomí poslucháčov následne spá-

jajú s osobou rečníka, napr. adjektíva *šťastný, bezpečný, trvalý*, alebo mentálno-ideové konštrukty ako *pravda, spravodlivosť, bohatstvo* a pod.);

d) používaním cudzích slov, ktorého zmyslom bolo v rámci politicko-rétorickej tradície tejto krajiny takmer vždy poukázať na rečníkovu vzdelanosť, jeho myslenie v medzinárodných súvislostiach, odbornosť, geopolitický a kultúrny rozhľad (pozri viac Vertanová, Moyšová 2016; Sehnal 2017).

Okrem anglicizmov a lexiky prebranej z francúzštiny (ale aj z nemčiny, španielčiny a gréčtiny) je pre taliančinu charakteristické používanie *latinizmov*, ktoré však nemusí vždy konotovať vzdelanosť rečníka, pretože mnohé slovné spojenia „zľudoveli" (alebo sa z latinčiny zachovali) do takej miery, že ich väčšinová populácia nevníma ako cudzie slová, napr.*, agenda, alias, audio, bis, bonus, capsula, curriculum, corpus, deficit, extra, formula, gratis, habitat, ictus, iter, medium, nullaosta, placebo, pro capite, propaganda, referendum, sancta sanctorum, sosia, tot, ultra, veto, viceversa*. O pomyselnú štylistickú úroveň vyššie sa nacháchajú výrazy *ad hoc, a priori, a posteriori, auditorium, alter ego, aula magna, honoris causa, incipit, in extremis, in medias res, incipit, in loco, in toto, ipso facto, lapsus, modus, opera omnia, par condicio, plenum, quorum, sic, status, tabula rasa*, ktoré takisto v taliančine nereprezentujú odbornú slovnú zásobu (právnikov, lekárov a pod.), iba spôsob vyjadrovania mierne zdôrazňujúci vzdelanosť rečníka.

Z uvedeného vyplýva, že tlmočníci pracujúci v kombináciách s taliančinou si bez ohľadu na svoju jazykovú špecializáciu musia nevyhnutne do „pracovného lexikónu" zaradiť aj najviac frekventované cudzie slová používané v súčasnej taliančine (pozri viac Hamar 2016).

„Druhá republika"

V 90. rokoch prešiel taliansky politický jazyk výraznou zmenou. Jej bezprostredným podnetom boli odhalenia korupčného správania politických špičiek súvisiace s kauzou *Tangentopoli* (*tangentem* – úplatok, *polis* – mesto). Táto udalosť priniesla nielen nové sociálno-politické usporiadanie krajiny (po prechádzajúcom rozpustení niektorých politických strán, zmene volebného systému, rozpade Komunistickej strany Talianska a pod.), ale umožnila vstup na politickú scénu aj osobnostiam s minimálnymi (resp. žiadnymi) skúsenosťami so štátnou sférou. Patrili medzi ne napr. mediálny magnát Silvio Berlusconi, komik Beppe Grillo alebo právnik Matteo Renzi. V porovnaní s predchádzajúcim historickým obdobím sa teda začali presadzovať „strany silných lídrov", čo v praxi znamenalo, že na ich čele stáli charizma-

tické osobnosti deklarujúce ideály spravodlivosti, rovnosti a ekonomického blahobytu pre všetkých.

Rétorika „silných lídrov"

V nasledujúcom texte poukážme na to, ako sa niektoré špecifiká osobnosti „silného lídra" (podvedome) premietajú do jeho verbálneho prejavu – v lingvistickej aj konceptuálnej rovine.

Matteo Renzi má právnické vzdelanie. Inštitúcie, na ktorých študoval, kládli dôraz na vysokú jazykovú úroveň a kultivovaný rečový prejav. V podstate všetky „západné" vzdelávacie ustanovizne vznikali v minulosti podľa vzoru antických škôl. Tie napodobňovali nielen v štruktúre a obsahu vzdelávacích osnov, ale aj v používanom jazyku vzdelancov – latinčine. V súčasnom Taliansku, ešte niekoľko storočí po kodifikácii ľudového jazyka, konotuje jej znalosť vyššie spoločenské postavenie. Koncom roku 1962 bola latinčina zavedená do učebných osnov ako povinný predmet pre vybrané typy stredných škôl, pretože – vyjadrené slovami poslanca S. Borrelliho počas rozpravy o tejto školskej reforme – „Latinčina ostáva rozlišujúcim kritériom medzi príslušníkmi vedúcej spoločenskej triedy a príslušníkmi remesiel a technických profesií; ostáva ním v rámci systému stredných škôl aj povinnej školskej dochádzky" (Borrelli 1962: 36297).

Matteo Renzi v prejavoch veľmi často odkazuje na dedičstvo antiky, zrejme so zámerom pôsobiť dojmom kultivovaného a vzdelaného rečníka.

Ukážka: *„Sme Telemachova[1] generácia. Nikto o Tlemachovi nikdy nerozpráva, ale na začiatku Odysey ho Aténa zavolá a povie mu: 'Nemôžeš si myslieť, že tu jednoducho len ostaneš čakať'. Aj naša generácia, tí čo nemali ešte ani osemnásť, keď bola Maastrichtská zmluva, má povinnosť znovuobjaviť Telemacha. Má povinnosť zaslúžiť si dedičstvo (európskej kultúry)"* (Inauguračný prejav pri príležitosti Talianskeho predsedníctva v Štrasburgu, 2014).

Na druhej strane, dojem kompetentného politika rozumejúceho modernej dobe a jej požiadavkám umocňuje Renzi používaním výrazov z „latinčiny súčasnosti" – angličtiny.

[1] V gréckej mytológii bol Telemachos synom ithackého kráľa Odysea a jeho manželky Penelopy. Telemachova životná púť od detstva až po dospelosť (hľadanie otca Odysea), je opísaná v Homérových dielach *Iliada* a *Odysea*. Prvé štyri knihy Odysey sa vskutku nazývajú aj *Telemachie*.

Ukážka: *„Svet uháňa vpred dvojnásobnou rýchlosťou. Chceme vyrovnať tento rozdiel alebo nie? Pokiaľ ide o 'ICT'[2], 'climate change' alebo o ľudský kapitál. Ak v tejto 'smart Europe' chceme všetci spolu vytvoriť [...]"* (Ibidem)

Samotná znalosť rétorického umenia však neznamená, že jeho používateľ dokáže vždy „kvetnaté frázy" aj premeniť na činy. To, že v Renziho prípade ostalo iba „pri slovách" a zážitku z rečníckeho vystúpenia ukázal napokon aj politický vývoj po roku 2016, keď sa jeho vláda rozpadla.

Beppe Grillo bol politickým lídrom *Hnutia piatich hviezd* (tal. *Movimento cinque stelle*). Po ukončení strednej školy sa stal uznávaným komikom úspešne pôsobiacim v talianskom zábavnom priemysle. Zámerne sme upozornili na skutočnosť, že Grillo nedosiahol vysokoškolské vzdelanie, pretože tento fakt (okrem vplyvu jeho povolania, ktorému sa budeme venovať neskôr) sa výrazne odráža v obsahu aj forme jeho politických prejavov a zodpovedný tlmočník by sa mal na tento typ dikcie vopred pripraviť.

V komunikačnej rovine sa jeho „vzdelanostný deficit" prejavuje ako: jednostranné videnie problematiky, apel na emócie poslucháčov, používanie irónie (ako formy verbálnej agresivity), neukončovanie viet, používanie veľmi jednoduchých, ale tiež ťažko zrozumiteľných formulácií (vrátane cudzích slov, skratiek a pod. v snahe pôsobiť ako vzdelaný a rozhľadený človek) a napokon nečakané zmeny témy (hojne používa digresie, po ukončení ktorých sa však nevracia k pôvodnej myšlienke). Grillo často explicitne upozorňuje svojich poslucháčov, že „on vie... on pozná... on si preštudoval… on je kompetentný…", čím sa zrejme snaží kompenzovať svoju neistotu ohľadom neznalosti niektorých tém, pretože tento rétorický prvok sa u „sebavedomých" rečníkov takmer vôbec neobjavuje. O nižšej miere kultivovanosti jeho rečníckeho prejavu svedčí aj prehnaná emotívnosť, podceňovanie vyššieho vzdelania[3] alebo explicitné urážky na adresu politických „súperov", napr. v súvislosti s menom Jean-Claude Junkera, predsedu Európskej komisie, vyslovil na pôde Európskeho parlamentu poznámku o nefunkčných (v zmysle analógie s politickými rozhodnutiami J. C. Junkera) kondenzačných kotloch (na ohrev vody) značky Junkers, ktoré si, podľa jeho slov, pre ich nízku kvalitu nikto nekupuje.

Grillov spôsob komunikácie znamená pre tlmočníka nutnosť pripraviť sa na rýchle tempo reči (vysoké tempo asociuje u laických poslucháčov odbornú kompetentnosť rečníka, navyše bez možnosti spätnej kontroly pravdivosti výroku), na improvizáciu, na nečakané zmeny sémantických polí (pri roz-

[2] *Information and Communication Technology*.

[3] Dňa 29. 3. 2018 napríklad uverejnil na svojom blogu článok s názvom *Škola zabíja kreativitu* (tal. *La scuola uccide la creatività*).

právaní o ekonomických témach použil termín *kondenzačný kotol* alebo *čípok*), na preklad obrazných a hyperbolických vyjadrení, resp. vtipov (často za hranicou kultivovanosti).

Ukážka 1: *„Štrukturálna regulácia znamená teda vyrovnanie dopytu a ponuky, pričom dopyt je ako malá ritná dierka u dieťaťa a ponuka obrovský čípok veľkosti vzducholode. No a jeho aplikácia sa nazýva štrukturálna regulácia“* (Európsky parlament, 1. júl 2014, Štrasburg).

Ukážka 2: *„Vďaka SPREAD-u je možné vytvoriť smrtiace (ekonomické) nástroje ako EFR.*[4] *Vždy používajú* (vedúce osobnosti EU) *tieto biblické názvy, aby človeka upokojili: Európsky fond vydierania. Chcú, aby si človek myslel, že musí platiť, pretože patrí medzi PIIGS”* (Ibidem).

Michela Murgia je talianska političkа a spisovateľka sardínskeho pôvodu – lokálpatriotka, ktorá vo svojich knihách, bez ohľadu na tému, takmer vždy odkazuje na Sardíniu a jej kultúru. V roku 2014 kandidovala v krajských voľbách s programom nezávislosti pre tento špecifický región na čele politickej koalície s názvom *Lepšia Sardínia* (tal. *Sardegna possibile*). Nedosiahla však zákonom stanovený počet hlasov.

Na rozdiel od ostatných talianskych regiónov používajúcich dialekty, na Sardínii vznikol samostatný jazyk – sardínčina, ktorý bol krajským zákonom z dňa 15. 10. 1997 uznaný za rovnocenný s taliančinou, a ktorý mnoho Sardínčanov považuje za svoj materinský jazyk. Skutočnosť, že štandardná taliančina je pre nich v podstate prvý cudzí jazyk sa neraz odráža aj na spôsobe ich vyjadrovania. V bežnej populácii sa to najviac prejavuje ako obmedzená slovná zásoba v taliančine alebo interferencia sardínskej lexiky, resp. kalkov z nej, a to aj na úrovni syntaxe a štylistiky. Aj politické prejavy M. Murgia predstavujú potenciálne tlmočnícke ťažkosti predovšetkým v oblasti slovnej zásoby, pretože: a) často odkazuje na sardínsku kultúru a jej špecifiká (znalosť *lingvokulturém*), b) s hrdosťou ozvláštňuje svoje prejavy používaním sardínčiny, c) taliančina je síce „cudzím jazykom“, ktorý výborne ovláda, avšak sporadicky sa v jej verbálnom prejave vyskytujú – pod vplyvom sardínčiny – aj „lingvistické kontaminácie“ výrazne sťažujúce tlmočnícku prácu.

V tomto zmysle je naším translatologickým odporúčaním 1) oboznámiť sa vopred aspoň v hlavných rysoch s (východiskovou) kultúrou rečníka

[4] *EFR* – Európsky fond záchrany (*European Redemption fund*), *PIIGS* (*Portugal, Ireland, Italy, Greece, Spain*) – členské krajiny EÚ, ktoré majú pretrvávajúce ekonomické a rozpočtové ťažkosti.

a s jeho ideologickou orientáciou; 2) pripraviť sa na eventualitu, že rečník začne rozprávať iným jazykom ako talianskym. Vtedy tlmočníkovi ostáva len upozorniť publikum na túto skutočnosť a odmlčať sa. Neodporúča sa „intuitívne tlmočiť" na základe pocitu „domnelého porozumenia".

Ukážka: *„Ak na konci tejto cesty budete opäť chcieť dôverovať tomuto politickému programu, potom sme našu bitku už vopred vyhrali.* M'anti cuntzillau de no mi ponni a chistionai in sardu, poita seus in Nugoro e deu seu campidanesa e podit essi ca meda genti no cumprendat totu su chi naru. (*Rečníčka sa publiku prihovára v sardinskom jazyku.*)*"* (Inauguračný príhovor do volebnej kampane, Nuoro, 1. 8. 2014)

Napokon uvádzame prípad, keď by sa „neinformovaný" tlmočník mohol pri tlmočení prejavu tejto političky ľahko dopustiť vážnej významovej chyby. V prejave, ktorým otvorila svoju volebnú kampaň na post župana Sardínie totiž použila výraz *indipendentisti*, čo danom kontexte znamená *separatisti*, nie *nezávislí* (politickí kandidáti), ako tento termín transponovali počas nácviku tlmočenia naši študenti.

Záver

Bez ohľadu na rozvinuté tlmočnícke kompetencie (rýchle tempo reči, vynikajúca pamäť, rozsiahla slovná zásoba, pohotovosť v myslení, znalosť tlmočníckych techník, znalosť odbornej slovnej zásoby) je v záujme zodpovedného (simultánneho) tlmočníka získať pred výkonom aj „doplnkové" informácie o rečníkovi, pomocou ktorých môže prekonať prípadné tlmočnícke úskalia vyplývajúce z individuálneho rečníckeho štýlu – ten býva najčastejšie výsledkom kombinácie faktorov ako geografický, prípadne sociálny pôvod rečníka, druh získaného vzdelania, pôvodná profesia, špecifické životné skúsenosti a okolnosti, ale aj niektoré výrazné osobnostné charakteristiky.

Bibliografia

BALDINI, M. (1989): *Parlare chiaro, parlare oscuro*. Roma-Bari: Laterza.

BARNOVÁ, K. (2014): *Politický jazyk, činitele, podmienky a predpoklady politickej komunikácie*. In: DUDOVÁ, K. (ed.): *VARIA XXII*. Košice: Equlibria, s. 14-22.

BOLASCO, S.; GIULIANO, L.; GALLI DE´ PARATESI, N. (2006): *Parole in Libertà. Un' analisi linguistica e statitstica dei discorsi di Berlusconi*. Roma: Manifestolibri.

BORRELLI, S. (1962): Disegno di legge. Istituzione e ordinamento della scuola media statale. In: CAMERA DEI DEPUTATI (1962): *Atti parlamentari*. DCCLVII. Seduta di venerdì 14 dicembre 1962, s. 36296-36307, <http://legislature.camera.it/_dati/leg03/lavori/stenografici/sed0757/sed0757.pdf> [23. 7. 2018].

GRILLO, P. (2014) *Discorso al Parlamento Europeo a Strasburgo*, <https://www.youtube.com/watch?v=M1j8eLc8MrM> [23. 7. 2018].

GRILLO, B. (2018) *La scuola uccide la creatività.* <http://www.beppegrillo.it/la-scuola-uccide-la-creativita/> [23. 7. 2018].

HAMAR, T. (2016): Latinské frázy deus ex machina a vis maior: dve strany tej istej mince. In: *Kultúra slova*, Vol. 50, No. 4, s. 227-228.

MURGIA, M. *Scelte per una Sardegna Possibile - Michela Murgia*, <https://www.youtube.com/watch?v=13HBGBCzm_w> [23. 7. 2018].

PEKAROVIČOVÁ, J. (2002) *Lingvodidaktická koncepcia slovenčiny ako cudzieho jazyka.* In: PEKAROVIČOVÁ, J. (ed.): *Slovenčina ako cudzí jazyk*. Bratislava: Stimul UK. MC SAS, s. 11-26.

RENZI, M. (2014) *Discorso di apertura della Presidenza italiana al Consiglio d´Europa*, <https://www.youtube.com/watch?v=aVgOlNVDGoE> [23. 7. 2018].

SEHNAL, R. (2017): *Štylistika talianskeho jazyka.* Bratislava: UK.

TITO, Ľ (2001): Jazyk ako prostriedok politiky. In: *Politické vedy*, Vol. 4, No. 3, s. 173-191.

VERTANOVÁ, S.; MOYŠOVÁ, S. (2016): Význam rétoriky v príprave tlmočníkov (a pre univerzitné vzdelávanie všeobecne). In: *Preklad a tlmočenie 12: hybridita a kreolizácia v preklade a translatológii*. Banská Bystrica: Belianum, s. 226-236.

Kontakt:

Pavol Štubňa, Ph.D.

Katedra romanistiky
Talianska sekcia
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Roman languages
Italian Studies
Faculty of Arts
University Comenius Bratislava

E-mail Address: pavol.stubna@uniba.sk

Volebný spot v prezidentských voľbách v Kolumbii v roku 2018

Diana Patricia Varela Cano

Abstract

Election Spot in the Presidential Election in Colombia in 2018. *This article focuses on the role of electoral spots play in electoral campaigns. In their struggle for power, the candidates for Colombians presidency in 2018 make use of different tools in their campaigns. One of them is the spot, which constitutes a decisive and far reaching communication element among candidates, parties and voters. One of the main advantages of the spot is that it delivers an audio-visual message to a vast number of citizens simultaneously using different means of communication. Its objective is to convince and persuade the electorate about the good intentions of the candidates in order to get their support.*

Kľúčové slová: komunikácia, volebný spot, typológia spotov, politický diskurz, presviedčanie.
Kywords: communication, electoral spot, typology, political discourse, persuasion.

Úvod

Komunikácia je výmena myšlienok. Ľudská bytosť používa diskurzívne a technické postriedky na ovplyvňovanie a presviedčanie ostatných. Na základe uvedeného môžeme povedať, že počas politických kampaní sa presviedčanie voliča prostredníctvom politického marketingu stáva významným. Butler a Collins v Alonso Coto M. A; A. Adell (2011: 67) definujú politický marketing ako disciplínu „ktorej cieľom je vytváranie a rozvíjanie pojmov súvisiacich s politickými stranami alebo jednotlivými kandidátmi, ktorí dosiahnu uspokojenie určitej skupiny voličov a tí im poskytnú svoj hlas.“[1] Vďaka stratégiam marketingu tohto typu, politici oslovujú voličov cielenými správami – ich cieľom je mobilizovanie voličov pre ich zvolenie.

[1] Preklady citácií urobila autorka.

Politici vo svojom úsilí získať podiel na moci, vláde v priebehu volebnej kampane prostredníctvom intenzifikovania komunikácie (rôznych nástrojov a stratégií) smerom ku voličom intenzívne usilujú zaujať pozornosť voličov.

Politický diskurz a presviedčanie

Súčasná politická rétorika je zameraná na publikum, ktoré sa dobre orientuje v audiovizuálnej oblasti a preto je zvyknuté na masovú spotrebu správ tohto druhu. Volebná komunikácia, ktorá sa zameriava na získanie podpory medzi potenciálnymi voličmi je šírená najmä masmédiami (Štefančík, Dulebová 2017).

Diskurz je základným prvkom politickej kampane. Je prezentovaný rôznymi formami s rovnakým cieľom – presvedčiť voličov o dobrých úmysloch kandidátov. Cieľom diskurzov kandidujúcich strán a ich volebných programov je získať čo najviac volebných hlasov prostredníctvom svojich predslovov, príhovorov, prejavov.

Práve preto sú kandidáti v rôznych masových prostriedkoch – televízii, rozhlase, periodikách, sociálnych sieťach, internete,… – aby v čo najväčšom počte oslovili možných voličov. Podľa autorov správy nadácie K. Adenauera (2006: 64) „posolstvo-správa je premyslený súbor rôznych prvkov – programových návrhov, ponúk, námetov, hodnôt, názorov a citov odrážajúcich základ volebných sľubov kandidáta v ostrom kontraste s prísľubmi protivníkov“.

Politické subjekty pripravujúce svoje posolstvá musia plánovať cieľovú skupinu či skupiny a podľa toho prispôsobiť rétoriku presviedčania možných voličov. Trelles (2014) hovorí o charakteristikách politického diskurzu, ktorými sú: vyzývajúca funkcia jazyka prostredníctvom použitia slovies, osobných zámen v prvej osobe plurálu, používanie neosobných viet o konkurentoch, vyjadrovanie budúcnosti prostredníctvom slovesných opisov, používanie zdôrazňujúcich slovies o činoch kandidáta či strany, použitie viet vyzdvihujúcich klady, obmedzenia či zápory.

Verejný prejav ako rétorická forma je súčasť rétoriky známa už z antiky. Jeho cieľom je presvedčiť poslucháča o pravde prednášajúceho, poslucháč sa má stotožniť s rečníkovými argumentami. Van Dijk v Orejuela D. M. H. (2010: 165) definuje presviedčanie ako „premyslený diskurz, ktorý má ovplyvňovať publikum za určitým účelom“.

Presviedčanie môže byť vedomé, ako aj nevedomé. Silu slova je jasne vidieť v umení presviedčania. Rečník sa snaží sa vzbudiť pozornosť a získať súhlas publika, ktorému je posolstvo adresované. Oslovuje poslucháča pomocou argumentov používaných v primeranom kontexte, vo vhodnej štruktúre – pokúšajúc sa o zmenu v spôsobe konania alebo myslenia poslu-

cháča (tu možného voliča). S týmto cieľom je konštruovaný diskurz politikov či politických strán aj počas volebných kampaní. Orejuela D. M. H. (2005: 171) získanie možného voliča na svoju stranu zhrnul do dôsledkového kontextu takto: „Ak dokážete presvedčiť, dokážete ovládnuť, a ak dokážete ovládnuť, máte moc."

Pri príprave prejavu sa používajú rétorické figúry na to, aby bol prejav príťažlivý, aby zaujal pozornosť pozornosť poslucháča a zároveň aby ho získal na stranu rečníka, aby ho presvedčil.

V našej práci poukážeme na používanie nasledujúcich rétorických figúr v politickom boji: metafory, metonymie, irónie a synekdochy. Niektoré z týchto čísel sú prítomné na volebných miestach.

Volebný spot

Volebné kampane pôsobia ako komunikátor medzi politickými stranami a voličmi. Ich cieľom je predstaviť volebné sľuby a vízie politických subjektov a ich kandidátov a presvedčiť, voličov o prijateľnosti týchto sľubov, ktoré sa môžu realizovať zvolením toho-ktorého kandidáta prostredníctvom hlasu osloveného voliča. V súčasnosti sa využívajú masové médiá ako hlavné kanály pre doručovanie správ kandidátov. *Spot* je jedným z nástrojov, ktorý má veľký význam – reálne zviditeľňuje volebných kandidátov vo volebných kampaniach.

Volebné kampane zahŕňajú komunikáciu medzi stranami a ich voličmi. Vo svojom boji o moc kandidáti vo svojich volebných kampaniach používajú rôzne nástroje s cieľom prehovoriť a presvedčiť voličov. Medzi najúčinnejšie prostriedky doručenia patria masovo-komunikačné média, ktoré sú hlavnými kanálmi sprostredkovania správ a posolstiev. Čiže súčasná politika je zameraná na médiá.

Vznik internetu a sociálnych sietí predstavuje nové otvorené dvere politickému marketingu. Na Facebooku, WhatsAppe, Twitteri alebo na inej digitálnej platforme môžeme nielen čítať ale aj vidieť fotografie a videá (aj politických kandidátov). Vďaka sociálnym sieťam a internetu sú voliči informovaní aj o samotných voľbách. Počas volebnej kampane sa kandidáti snažia o získanie podpory voličov v prospech svojich sľubov. Mediálne kampane sa plánujú a vytvárajú s cieľom presvedčiť a zmobilizovať voličov v prospech konkrétnych kandidátov, pre ich zvolenie.

Volebný spot je reklamný šot či video propagujúci politiku nejakého politika, hnutia, zoskupenia. Volebný spot v súčasnosti jeden z najvýznamnejších nástrojov najmä svojou viditeľnosťou – je dôležitým prvkom komunikácie medzi kandidátmi a ich voličmi.

Volebný spot sa prvýkrát objavil v americkej televízii počas prezidentskej kampane v roku 1952. V ňom generál Dwight D. Eisenhower, kandidát Republikánskej strany čelil Adlai Stevensonovi, kandidátovi demokratickej strany. Taktiež dostáva názov videopolitica. Pre Fischera (in Lozano García M. A. 2017:163) volebný spot je spôsob uskutočňovania medializovanej politiky, predovšetkým prostredníctvom televízneho obrazu, kde reklamné spoločnosti riadia prostredníctvom obsahov a tém občanov a vlády. Vytvárajú atraktívne obrazy, ktoré sú predávané voličom ako reklama. Podľa Peña Jimenez P. a A. Garcia Jimenez (2010: 52) volebný spot predstavuje sériu so stálymi vlastnosťami:

a) jeho *kontext* je vždy spätý s volebnou kampaňou;
b) jeho *priestor* je vždy vysielaný verejnou televíziou v jednej krajine;
c) v akýchkoľvek rôznych podobách vždy žiada o hlas voliča;
d) jeho príjemcami sú televízni diváci, možní voliči;
e) je vytvorený ako úmyselná správa a obvykle končí s logom strany a sloganom kampane.

Typológia volebnéhol spotu

Patrik Devlin bol pionierom analýzy televíznych reklám z americkým prezidentským volieb, ktoré sa uskutočnili v rokoch 1952 až 1984. Analýzou získaného materiálu dospel k výsledkom – stanovil typológiu volebných spotov – publikované v knihe *Political Persuasion in Presidential Campaigns* (1987) (in Lozano García M. A. 2017: 163).:

- *kinorealita*: dej spotu prechádza životom kandidáta (v práci/politickom pôsobení, v rodine, atď.), s cieľom odhaliť bežný život kandidáta;
- *hovoriaca busta: kandidát hovorí priamo do kamery a rozpráva o* svojom programe, svojej strane, o sebe;
- *muž z ulice:* obyčajní občania intervenujú v prospech kandidáta; vox populi sú herci, ktorí pokladajú znepokojujúce otázky;
- *časť života:* simuluje skutočnú, prirodzenú a každodennú situáciu;
- *svedectvo:* prezentuje svedectvá o podpore kandidáta vyjadrené rôznymi verejnými osobami alebo hovorí negatívne o súperovi;
- *životopis:* biografické oznámenie, ktoré oslavuje kariéru a úspechy kandidáta, zvyčajne sa používa na prezentáciu nových uchádzačov a umožňuje im získať uznanie;
- *nezávislý:* reklamy sponzorované inými organizáciami, nie politickou stranou alebo kandidátom;
- *negatívny:* správa nemá požadovaný účinok a spot sa môže stať negatívnou publicitou pre záujmy kandidáta alebo politickej strany.

Hudba v prezidentských voľbách

Vo volebných kampaniach ako súčasť nielen volebného spotu je hudba ďalšou dôležitou zložkou. Melódiou je identifikovaný kandidát/politický subjekt vo verejných predvolebných a volebných aktivitách, programoch v rádiu, televízii, sociálnych médiách atď. Jej účelom je byť zaznamenaná v pamäti voličov, aby v ňom znela počas dňa.

Pieseň, ako spojenie hudby a slova, je jednou z prvých úloh kreatívnych tímov politickej kampane – musia vytvoriť melódiu a text piesne, ktorá identifikuje kandidáta v mysli možného voliča. Hudba a pieseň sú prítomné na verejných podujatiach, v rozhlasových spotoch, v televízii a na sociálnych sieťach vo video spotoch; tvoria soundtrack kampane, ktorý má za cieľ zostať v pamäti voličov natoľko, že sympatizanti budú spoznávať melódiu svojho kandidáta a identifikovať sa s jeho volebným programom.

Tohtoroční prezidenskí kandidáti vsadili na salsu, vallenato, merengue, rap a reggaeton – aktuálne populárne rytmy. Napríklad kandidát S. Fajardo stavil na rock-popový rytmus, Vargas Lleras použil rytmus salsy.

Kandidáti prvého kola prezidentských volieb v Kolumbii 2018

V Kolumbii sa prezidentské voľby sa konajú každé štyri roky. V roku 2018 sa prvé kolo konalo 27. mája. Politické subjekty postavili do prvého kola prezidentských volieb týchto kandidátov:

- *Humberto de la Calle – Partido Liberal (Liberálna strana);*
- *Iván Duque – Partido Centro Democrático (Strana demokratického stredu);*
- *Germán Vargas Lleras – Movimiento Mejor Vargas Lleras (Hnutie Najlepšie Vargas Lleras);*
- *Gustavo Petro – El Movimiento Progresistas (Hnutie pokrokových činiteľov);*
- *Sergio* Fajardo – Compromiso Ciudadano (Záväzok občanov).

Metodológia

Zo spotov, ktoré boli súčasťou politického boja o prezidenta Kolumbijskej republiky sme náhodne vybrali u každého kandidáta 4 spoty, spolu sme pracovali s 20 spotmi. Cieľom príspevku je ilustrovať podobu volebného spotu v prezidentských voľbách v Kolumbii v roku 2018. Vo svojom boji o moc kandidáti vo svojich volebných kampaniach využívali rôzne nástroje.

Tabuľka 1: Spoty kandidátov a ich minutáž

Kandidáti v prvom kole prezidentských volieb	Číslo spotu	Tabuľka 1: Titul spotov a minutáž
H. de la Calle – Liberálna strana	1.	Otvor oči 1 min 20 sek
	2.	Humberto de la Calle – prezident 20 sek
	3.	Humberto de la Calle – prísľub prezidenta Kolumbie 33 sek
	4.	Univerzita pre všetkých 59 sek
		minutáž spolu: 2 min 32 sek
I. Duque – Strana demokratického stredu	1.	List Eloise 1 min 29 sek
	2.	S budúcnosťou sa nezahráva 53 sek
	3.	Budúcnosť je pre všetkých 55 sek
	4.	Sľub do budúcnosti 1 min 17 sek
		minutáž spolu: 3 min 54 sek
G. Vargas Lleras – Hnutie najlepšie Vargas Lleras	1.	German Vargas Lleras 47 sek
	2.	Najlepšia skúsenosť 2 min 06 sek
	3.	German Vargas Lleras, program prezidenta Kolumbie 34 sek
	4.	Nie sme odsúdení za voľby 21 sek
		minutáž spolu: 3 min 08 sek
G. Petro – Hnutie pokrokových činiteľov	1.	Prečo voliť Gustava Petra? 37 sek
	2.	Máme všetko pre zmenu budúcnosti Kolumbie 1 min
	3.	Vravia, že Gustavo Petro vyvoláva neistotu 58 sek
	4.	Keď máš sen 1 min 46 sek
		minutáž spolu: 3 min 41 sek
S. Fajardo – Záväzok občanov	1.	Prečo voliť Fajarda? 5 min 54 sek
	2.	Prezident profesor 1 min 04 sek
	3.	Sergio Fajardo 30 sek
	4.	Je čas na dobrý ťah 35 sek
		minutáž spolu: 7 min 23 sek

Jednou zo skúmaných veličín spotov bola minutáž. Priemerná dĺžka video spotu bola 72 sekúnd. Celkovo najväčšiu minutáž mali spoty Sergia Fajarda – **7** min 23 sek, nasledujú Iván Duque – 3 min 54 mn, Gustavo Petro 3 min 41 sek, Germán Vargas Lleras 3 min 8 sek, najmenšiu minutáž mali spoty Humberta de la Calle – 2 min 32 sek. Tabuľka 1.

Tabuľka 2: Klasifikácia spotov podľa Devlina.

Typ spotu	Tabuľka 2: Typológia spotov kandidátov v prvom kole prezidentských volieb																			
	H. de la Calle				I. Duque				G. Vargas Lleras				G. Petro				S. Fajardo			
	číslo spotu				číslo spotu				číslo spotu				číslo spotu				číslo spotu			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
kinorealita					×															
hovoriaca busta		×	×	×			×					×			×				×	
muž z ulice	×	×					×	×		×						×		×		
časť života													×							
svedectvo		×				×				×		×		×	×		×	×		
životopis																				

Obsah spotov sme klasifikovali typológiou podľa Devlina. V tabuľke 2 je zobrazený výskyt typov spotov. Uprednostňovaným typom pre prezentovanie sa a svojho programu bol typ *svedectvo*, celkovo 8-krát. V spotoch majú kandidáti podporu rôznych prítomných osôb – politikov, športovcov. V niektorých prípadoch nehovoria tieto osoby, sú tam len prítomné – u G. Vargas Llerasa, G. Petra a S. Fajarda sa prítomné iné osoby v dvoch z piatich potov. V jednom spote Vargas Llerasa priamo hovorí negatívne o dvoch protikandidátoch prezentujúc sa ako lepší kandidát na prezidenciu. 7-krát boli použité typy spotov *hovoriaca busta* a *muž z ulice*. Prvý typ H. de la Calle využit 3-krát, zatiaľ čo ostatní štyria kandidáti 1-krát. Druhý typ použili 2-krát H. de la Calle a I. Duque, ostatní traja kandidáti ho použili 1 raz. Spot typu *kinorealita* je použitý jeden raz. Rovnako spoty typu *časť života* a *negatívny* boli použité 1 raz u G. Petra a Vargas Llerasa.

Niektoré spoty nie sú typologicky jednoznačné, skĺbujú v sebe niekoľko typov spotu.

Všetci kandidáti sa rozhodli v spotoch účinkovať s nejakou inou osobou – iným politikom, športovcom, populárnou tvárou masmédií, s obyčajnými ľuďmi zo spoločenských a sociálnych menšín – prítomnosť entity vyžadujúcej ochranu vyvoláva emócie. Tabuľka 3

Tabuľka 3: Účinkujúci v spotoch

	Tabuľka 3: Účinkujúci v spotoch kandidátov v prvom kole prezidentských volieb				
	H. de la Calle	I. Duque	G. Vargas Lleras	G. Petro	S. Fajardo
1. spot	mládež	kandidát, občan, predavačka kvetov, kuchár, študenti, predavači služieb na ulici, ženy, deti, podnikatelia, zdravotná sestra, invalid na vozíku	občan, demonštranti, príslušník polície, ženy, kandidát	deti, dôchodcovia, starší ľudia, detský lekár, vidiečania	kandidát, študenti, kandidáti G. Petro, I. Duque, politik A. Mocus, študenti
2. spot	občania študenti, mládež, C. López kandidátka na viceprezidenta	deti rôznej farby pleti a sociálnych odmienok, demonštranti	občania ľudia rôznej farby pleti, športovci, príslušníci polície, deti, pracujúci	čašníčka, predavači, mládež, demonštranti, rybári, vidiečania, dojčiaca žena	žena, vidiečanka, pouliční predavači, občania, demonštranti, claudia lópez kandidátka na viceprezidenta
3. spot	kandidát	matka s dieťaťom, stavbári, siderúrgica, podnikatelia pár, predavač	kandidát, občan	kandidát, Á. M. Robledo kandidátka na viceprezidenta, občania	kandidát študenti, mládež
4. spot	občania, ženy, C. López kandidátka na viceprezidenta	občania, predavači, demonštranti, M. L. García kandidátka na viceprezidenta	kandidát, občan	I. Betancourt politička, občania, členovia menšín, deti	

V nami spracovaných 20 spotoch sme našli 42 tém, ktoré boli úzko spojené s ekonomickou, politickou a sociálnou realitou Kolumbie. Tieto témy boli súčasťou volebných programov všetkých kandidátov.

Vo väčšine spotov je prezentovaná skupina tém, ktoré sú vzájomne prepojené. Najviac používaná téma bolo vzdelávanie – 11-krát. Celkom 5 ráz bola použitá téma zdravia. Nasledujú témy korupcie a spravodlivosti, ktoré sa vyskytovali v 4 spotoch. Témy bývanie, ekonomika a obchod, budúcnosť, príležitosti, bezpečnosť, slušná práca boli použité v 3 spotoch.
Dohoda o mieri, rovnosti, slobode, prosperite, prírodných zdrojoch, hodnotách a rešpekte sa vyskytovali v 2 spotoch. Pri dvoch príležitostiach sa použili témy dohoda o mieri, spravodlivosti a prosperity.
Zvyšné témy (voda, aliancie, starší ľudia, zmena, demokracia, právo, rozvoj, nerovnosť, diskriminácia, rozmanitosť, drogy, ekonomika, obchod, stabilita, extrémizmus, čestnosť, rovnosť, politikárčenie, životnéprostredie,

medzinárodné vzťahy, násilie a domáce násilie sa objavujú iba raz. Iba v štyroch spotoch je prítomná len jedna téma, v dvoch je téma budúcnosť a v dvoch zdravie. Použitie tém v spotoch jednotlivých kandidátov je znázornené v tabuľke 4.

Tabuľka 4: Použitie tém v spotoch

	Tabuľka 4: Témy v spotoch kandidátov v prvom kole prezidentských volieb				
	H. de la Calle	I. Duque	G. Vargas Lleras	G. Petro	S. Fajardo
1. spot	budúcnosť, porvenir	vzdelanie príležitosti prírodne zdroje hodnoty, úcta sloboda	budúcnosť, porvenir	korupcia, diskriminácia, rôznosť, ekonomika, obchod, vzdelanie, detstvo, zahraničné vzťahy, zdravie	korupcia, nerovnosť, vzdelanie, extrémizmus, zákonnosť
2. spot	občania študenti, mládež, C. López kandidátka na viceprezidenta	budúcnosť, porvenir rozvoj, vzdelanie spravodlivosť, sloboda, bezpečnosť, hodnoty, úcta	bývanie, demokracia, právo, vzdelanie, sloboda, zdravie,	starší ľudia, zmena, korupcia, vzdelanie, ochrana, prírodne zdroje	bývanie, korupcia, poctivosť, príležitosti, prosperita, zdravie, bezpečnosť
3. spot	mierové dohody, ekonomika, obchod, vzdelanie spravodlivosť zdravie	demokracia, rovnosť, spravodlivosť bezpečnosť hodnoty, úcta	mierové dohody, voda, vzdelanie spravodlivosť zdravie	demokracia, prosperita	vzdelanie
4. spot	spojenectvá, vzdelanie, mládež	drogy, ekonomika, obchod, domáce násilie	kandidát, občan	korupcia, obchod s drogami, príležitosti, politikárčenie, násilie	vzdelanie

V 13 z 20 spotov boli použité frázy a metafory – najviac ich vyslovovali G. Petro, I. Duque a H. de la Calle. Minoslovný prejav fráz a metafor vyjadrených v spotoch je jasný a pochopitelný, čo umožňuje dobré porozumieť voličmi. Tabuľka 5

V diskurze spotov boli prítomné apelatíva v cieľom presvedčenia voliča – ich nositeľmi boli slovesá (*debemos proteger* – I. Duque 1. spot), osobné zámená v prvej osobe plurálu, neosobné vety smerované k súperom (*Este otro extremo no ha gerenciado absolutamente nada ni en lo público ni en lo privado*. – Vargas Lleras 4. spot), vyjadrenie budúcnosti prostredníctvom slovesného opisu (*En nuestro gobierno vamos a garantizar que los jóvenes estén realmente preparados para dirigir el país. Vamos a universalizar la*

educación con nuestro programa universidad para todos. – H. de la Calle 4. spot, používanie zdôrazňujúcich slovies (*Derrotar la corrupción se puede, gobernar sin trampas se puede, con educación se puede, sin rabia, sin odio se puede.* – Sergio Fajardo 3. spot), používanie kladných a záporných viet (*No se trata de dictaduras, ni expropiaciones, ni de paz con impunidad, ni de ninguno de esos fantasmas que nos quieren hacer creer*. – G. Petro 3. spot)

Tabuľka 5: Použité frázy a metafory v spotoch

	Tabuľka 5: Frázy a metafory v spotoch kandidátov v prvom kole prezidentských volieb				
	H. de la Calle	I. Duque	G. Vargas Lleras	G. Petro	S. Fajardo
1. spot	abre los ojos → *otvoriť oči (komu)* tener entre las manos → *byť v rukách niekoho* tener los ojos vendados → *mať zaviazané oči* darse contra el muro → *ťĺcť si hlavu o múr* despertarse de un sueño → *precitnúť zo sna* caerse la venda de los ojos → *otvorili sa mu oči* como caído del cielo → *ako na zavolanie*	tener la vida por delante → *mať život pred sebou* estar en el paraíso → *byť ako v siedmom nebi* bienvenidos → *vitajte* mano de obra → *pracovné sily*	entregar las llaves de la casa → *odovzdať kľúče od domova* encender una llama → *zapáliť plameň nádeje*	llega la oportunidad → *prichádza príležitosť* dar la mamo → *podať pomocnú ruku* el futuro brilla → *blýska sa na lepšie časy* mano de obra → *pracovné sily*	tomar un camino → *dať sa/pustiť sa/ pobrať sa cestou*
2. spot	un hombre de la calle → *obyčajný človek*	con el futuro no se juega → *s budúcnosťou sa nezahráva* alzar los ojos → *zvihnuť zrak* los ojos hablan → *oči hovoria* dejar en manos → *zveriť do rúk*		tener un sueño → *túžiť po niečom* dar el primer paso → *začať* sacar lo mejor de ti → *dať zo seba to najlepšie* vencer barreras → *prekonať prekážky* pedir a gritos → *nástojčivo žiadať* dar la vuelta → *vracať sa (k myšlienke)* mano de obra → *pracovné sily*	
3. spot		tener futuro → *mať budúcnosť*		dar la mano → *podať pomocnú ruku*	
4. spot	levantar las manos → *klamať*	construir sueños → *budovať sny* construir portunidades → *budovať príležitosti*			hacer una buena jugada → *spraviť dobrý ťah* estar de jugada → *hrať, byť na ťahu*

Farby použité v spotoch boli vždy vo vzťahu k jednotlivému politickému subjektu, ktorý kandidát reprezentoval. Modrá, symbol konzervatívcov, dominovala v posolstvách I. Duque, červená – farba liberálov, prevažovala v kampani H. de la Calle. G. Vargas Lleras (Hnutie Najlepšie Vargas Lleras) a G. Petro (Hnutie pokrokových činiteľov) používali používal národné farby – žltú, modrú a červenú.

Záver

Pracovali sme s náhodnou vzorkou volebných spotov politických subjektov a ich reprezentantov-kandidátov na post prezidenta Kolumbijskej republiky v roku 2018.

V spotoch, v ich témach, rezonovali aktuálne ekonomické a spoločenské výzvy. Jazyk spotov oslovoval celý ľud aj prostredníctvom prizvaných účinkujúcich. Diskurz väčšiny spotov konštruktívne prispieval k osvetľovaniu spoločenských a hospodárskych problémov, ktoré si kandidáti/politické subjekty vytýčili vo volebných programoch; nepatrná menšina spotov bola zameraná iba na poukazovanie záporov protivníkov. Mobilizácii národa pomáhala aj hudba a piesne, ktoré boli výsostne v súčasných populárnych rytmoch.

Iba čas ukáže, čo víťaz prezidentských volieb bude chcieť a môcť zrealizovať, voliči zažijú skúsenosť realizovania politiky víťazného politického subjektu.

Literatúra

ADENAUER STINFUNG K.: (2006): *Marketing y comunicación política. Manual de Campaña Electoral.* Buenos Aires: ODCA Organización Demócrata Cristiana de América.

ALONSO COTO M. A; A. Adell. (2011): *Marketing Político 2.0: Lo que todo candidato necesita saber para ganar las elecciones,* <http://marketingpolitico20.planetadelibros.com/img/MK_politico.pdf> [5. 5. 2011].

CARCELLER COBOS C. J. (2013): La videopolítica en campaña evolución del spot electoral en España entre 2004 Y 2011, In: *Vivat Academia*, No. 124, s. 1-20.

DICCIONARIO LE LENGUA ESPAÑOLA, <http://dle.rae.es/-?id=WISC3uX> [10. 1. 2018].

LOZANO GARCIA M. A. (2017): Spost electorales, estrategia persuasiva en los comicios de congreso en Colombia 2014: experiencias de las

candidaturas en Boyaca. In: *Revista Latinoamericana de Ciencias de la Comunicación,* año XIV, número 27, julio/diciembre 2017.

MAYOR, J. (1983): *La comprensión del lenguaje desde un punto de vista experimental*, Revista española de lingüística. Año 10. Fasc. 1. Enero – Junio. Gráficas Cóndor, S. A.

OREJUEL, D. A. H. (2010): El discurso de la persuasión en las elecciones parlamentarias venezolanas de 2005. In Revista Estudios Culturales, No. 6, (*La massmediación de la política*), s. 163-184

PEÑA JIMÉNEZ, P.; GARCÍA JIMÉNEZ, A. (2010): Tipología del spot electoral: una aproximación a partir de la campaña de 2008. In: *Pensar la Publicidad. Revista Internacional de Investigaciones Publicitarias*, Vol. 4, No. 2, s. 51-70.

SMIRNOVA, I. (2014): Persuasión en los programas electorales de los partidos políticos de España. In: ORLOV, A. A. (ed.): *Estudios actuales de la lengua española y la literatura iberoamericana; peculiaridades sociolingüísticas en los países iberoamericanos*. Moscow: MGIMO, s. 135-138.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

TRELLES, N. (2014): *Las campañas electorales: El discurso político,* <http://udep.edu.pe/castellanoactual/las-campanas-electorales-el-discurso-politico> [6. 10. 2014].

Kontakt:

Mgr. Diana Patricia Varela Cano, Ph.D.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: diana.varelacano@euba.sk

Lingvistická analýza politických komunikátov na Kube

Mária Spišiaková

Abstract

The Linguistic Analysis of Billboards in Cuba. *The present paper offers a linguistic analysis of the current political banners, billboards and announcements in Cuba. It defines these political banners from the ortographical, syntactical, lexical and semantic point of view with the aim to describe the actual language which is used to facilitate the political message throughout slogans and banners.*

Kľúčové slová: Kuba, politický jazyk, politický komunikát, jazyková analýza.
Keywords: Cuba, political language, political communication, linguistic analysis.

Úvod

Jazyk používaný na sprostredkovanie politického odkazu, myšlienok a ideí vládnucej komunistickej strany na Kube je súčasťou politického jazyka, ktorý sa v posledných desaťročiach vyformoval ako nový jazykový štýl. Politický jazyk nachádzame v rôznych oblastiach a sférach spoločnosti, či už len pri bežnej komunikácii a debate o politike alebo pri písaní a informovaní o politike v médiách, ale je to aj, ako hovorí Štefančík (2016), jazyk legislatívy a byrokracie. Pod politickým jazykom rozumieme všetky jazykové činnosti v písomnej, ústnej aj obrazovej podobe, ktoré majú politický cieľ. „Politický jazyk má konkrétne a špecifické ciele, akými sú ovplyvňovanie más, propaganda alebo presviedčanie/manipulácia." (Adamka, 2016). Jazyk je dôležitý nástroj na vykonávanie politickej moci, slúži na vyjadrenie politických myšlienok a názorov, na informovanie, presviedčanie alebo diskusiu. Má špecifické ciele a špecifického recipienta. Jeho hlavným cieľom je presvedčiť, manipulovať, propagovať a ovplyvniť. Recipientom je široké publikum až masy.

V rámci jazykových štýlov sa politický jazyk nachádza na rozhraní hovorového a odborného štýlu, pretože využíva vyjadrovacie a expresívne prostriedky z oboch registrov. Používa odbornú terminológiu typickú pre

oblasť politiky, ale zároveň aj prostriedky hovorového štýlu, aby sa priblížil širokým masám a zapôsobil na neodborné publikum (rôzne obrazné pomenovania, metaforické kolokácie, expresívna a emociálna lexika., atď.). Pre rétoriku politického jazyka je charakteristické používanie ovplyvňovacích a manipulačných techník, akými sú technika nepriateľa (všetci ostatní sú zlí a nepriatelia spoločnosti, len my sme dobrí a naše názory a činy sú správne a spravodlivé), technika ohovárania alebo transformácie reality (podávanie prekrútených faktov alebo skutočností, interpretácia zo svojho uhla pohľadu), rola spravodlivého (stavanie sa do úlohy dobrého a spravodlivého), atď. „Pre extrémistické pravicové strany je typická dichotómia v zmysle dobrý – zlý, priateľ – nepriateľ, my – oni." (Štefančík, Liďák 2017).

„V totalitných a autoritárskych režimoch sa politický jazyk používa inak, realizujú sa iné lexikálne voľby. [...] v totalitnej forme vládnutia sa spravidla jedná o propagandu." (Štefančík, Dulebová 2017). Rétorika ľavicových strán sa nesie v duchu ideológie nacionalizmu a socializmu, je charakteristická používaním špecifickej a neustále sa opakujúcej lexiky (*národ, ľud, pracujúca trieda, robotníci a robotníčky, sociálne istoty, hlas/vôľa ľudu),* ktorú nazývame vlajkové slová. Štefančík (2017) uvádza nasledovné vlajkové slová v ČSSR: *ľudová demokracia, bratská pomoc, komunizmus, socializmus, trieda, revizionizmus, kolaboranti, klérofašisti, imperialisti, päťročný plán, iskrička, pionier, pioniersky tábor, aktív, Brigáda socialistickej práce, proletariát, diktatúra proletariátu.*

Analýza

Politický systém na Kube, ako je známe, je totalitný systém založený na vládnutí jednej strany – Komunistickej strany Kuby. Hovoríme o systéme a štáte uzavretom nielen z politického, ale vďaka svojmu ostrovnému charakteru aj z geografického hľadiska. Geografické charakteristiky krajiny napomáhajú k jej ľahšej kontrolovanosti, väčšej izolácii a nekomunikácii, čo sa prejavuje vo všetkých sférach spoločenského, ekonomického, politického života a v neposlednom rade aj v používaní jazyka. Dôsledkom existencie a vlády jednej strany sa v jazyku nevyskytujú konfliktné línie, ktoré sa v našich spoločnostiach objavili po páde režimu komunizmus – antikomunizmus, tradicionalizmus – orientácia na západ , štát – cirkev. (Štefančík, Dulebová, 2017). Preto predpokladáme, že v politickom jazyku na Kube budú chýbať niektoré rétorické techniky typické pre pluralitné spoločnosti ako sú napr. technika ohovárania alebo technika nepriateľa.

Cieľom našej analýzy je popísať lingvistické a vizuálne charakteristiky politických komunikátov, t.j. bilboardov, plagátov a nápisov na Kube. Náš

korpus pozostáva z 84 vzoriek, ktoré sme odfotili alebo odkopírovali priamo v krajine na rôznych miestach.

Jazyk analyzovaných politických komunikátov je vo väčšine prípadov stručný a jednoduchý, jedná so heslá, ktoré pozostávajú z vlajkových slov, akými sú: *revolúcia, jednota, víťazstvo, národ, socializmus, ľud, vlasť, navždy, nech žije, sloboda*[1]:

REVOLUCIÓN es unidad… (Revolúcia je jednota)
HÉROES ETERNOS DE LA PATRIA (Veční hrdinovia vlasti)
VIVA CUBA LIBRE (Nech žije slobodná Kuba)
LA PATRIA ESTÁ HECHA DEL MÉRITO DE SUS HIJOS (Vlasť je vytvorená zo zásluh jej synov)
MATANZAS Pueblo laborioso revolucionario y culto (Matanzas národ pracovitý, revolucionársky a vzdelaný)
HASTA LA VICTORIA SIEMPRE (Do večného víťazstva)
SOCIALISMO ÚNICA ALTERNATIVA PARA SEGUIR SIENDO LIBRES E INDEPENDIENTES (Socializmus jediná alternatíva ako byť naďalej slobodní a nezávislí)
Consolidando el diálogo voluntad del pueblo. (Posilňovať dialóg vôľa ľudu.)
Control, disciplina, eficiencia. (Kontrola, disciplína, účinnosť)

Z lexikálneho hľadiska sa často používajú hyperboly, superlatívy a emocionálne slová:

La Revolución sigue igual sin compromiso con nadie, en lo absoluto, solo con el Pueblo. (*Revolúcia pokračuje rovnako, bez záväzkov k nikomu, absolútne, iba k národu.)* Tu si môžeme všimnúť, že všetky tri superlatívy alebo hyperboly sú radené za sebou, čím je odkaz pôsobivejší a účinnejší.

UNIDAD Significa: Compartir el combate, los riesgos, los sacrificios, objetivos, conceptos y estrategias a los que se llega mediante debate y análisis. (Jednota znamená: Spolu sa podieľať na boji, risku, obetiach, cieľoch, konceptoch a stratégiách, ku ktorým sa dostaneme prostredníctvom debaty a analýzy.) Znovu vidíme za sebou nasledujúce silné emocionálne slová.

Často nachádzame hru s významom slov a s realitou. Napr. veľké fotografie a portréty, Fidela, Raúla Castra a Huga Cháveza sú sprevádzané sloganom: *Hermanos Para Siempre (Bratia navždy)*, veľká fotografia Fidela a Raúla Castra v družnom rozhovore s pohľadmi upretými na seba umiestnená na múre obytného domu s heslom *UNIDAD (Jednota).*

V analyzovanom korpuse sa vyskytli len dve metafory:

[1] Heslá prepisujeme v ortografickej forme, ako boli v origináli

SANTIAGO Rebelde ayer, hospitalaria hoy, heroica siempre (Santiago Rebel včeral, pohostinné dnes, hrdinské navždy)

Fue una estrella quien te puso aquí. (Bola to hviezda, čo ťa sem poslala). Hviezda v tomto prípade vyjadruje viac významov: 1. ruská hviezda = symbol komunistov, 2. hviezda na Che Guevarovej baretke = Che Guevara, 3. hviezda = niečo nadpozemské, vyššia moc, pozitívne.

Viac sme sa stretli s metonymiou a synekdochou:

Mi voto es x la UNIDAD Por Ti, Por Mi CUBA (Môj hlas je za jednotu, za teba, za mňa, Kuba). Kuba = ja, ty, jednota.

Yo soy Fidel (Ja som Fidel)

Somos Fidel (Sme Fidel)

V jednom prípade sme sa stretli s akrostichom, teda hračkou s menom Fidel (k začiatočným písmenám jeho mena boli priradené heslá):

***F**irmeza (vytrvalosť)*
***I**ntegridad (integrita)*
***D**edicación (úsilie)*
***E**ntrega (odovzdanosť)*
***L**iderazgo (líderstvo)*

Zaujímavým nápisom bol názov akéhosi miestneho políčka alebo záhrady, ktorá sa volá *Semillas de los combatientes (Semiačka bojovníkov*). Tu vidíme snahu zakomponovať ideu revolúcie a bojovníkov do akéhokoľvek kontextu. Odkaz revolúcie alebo odkazovanie na Fidela je všadeprítomné, aj keď sa obsahovo nehodí:

Control, disciplina, eficiencia. Fidel siempre vivirá en nosotros. (Kontrola, disciplína, účinnosť. Fidel bude navždy žiť v nás.)

Por un turismo de paz, salud y seguridad. Fidel siempre entre nostros. (Za turizmus v mieri, zdravie a bezpečnosť. Fidel navždy medzi nami)

V korpuse sme našli len dva komunikáty, ktoré sa vyjadrujú proti nepriateľovi, teda používajú techniku nepriateľa a ohovárania:

BLOQUEO EL GENOCIDIO MÁS LARGO DE LA HISTORIA (Blokáda najdlhšia genocída v histórii).

V tomto komunikáte nájdeme hyperbolu a superlatív (*najdlhšia genocída*), ktorá transformuje realitu (technika ohovárania). Druhý komunikát je čisto vizuálny, ale môžeme tiež povedať, že využíva techniku nepriateľa a v podstate ide o hyperbolu alebo transformáciu reality, keďže Kuba je zobrazená ako veľká, silná, nebojácna a Spojené štáty sú malé, utiahnuté až ustráchané.

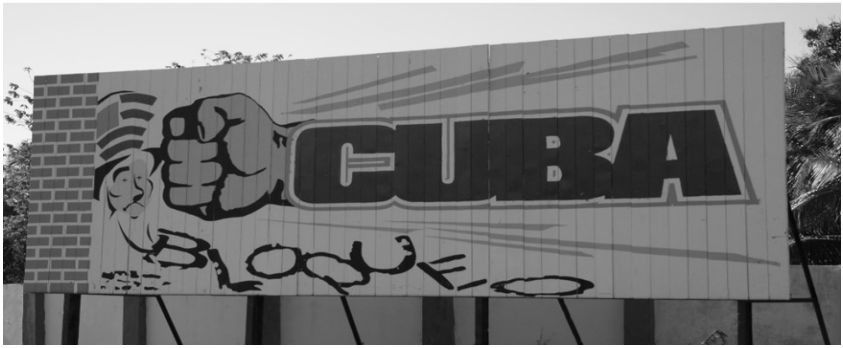

Mnoho komunikátov bolo venovaných pestovaniu kultu osobnosti, predovšetkým Fidela Castra a Che Guevaru.

GRACIAS FIDEL VIVES ENTRE NOSOTROS (Ďakujeme Fidel žiješ medzi nami)

Fidel Aquí te queremos Comandante (Fidel tu ťa máme radi comandante)[2]

Fidel siempre vivirá en nostros (Fidel bude navždy žiť v nás)

Vidíme, že vzťah k Fidelovi je veľmi blízky, tykajú mu, je jeden z nich.

Fieles a tu ideario, enseñanzas y ejemplo (Verní tvojim ideám, učeniu a príkladu.)

!Hasta siempre comandante! (Na večné časy, comandante)

!Che comandante amigo! (Che, comandante, priateľ)

Slovíčko *comandante* je v procese onomatizácie, teda, keď sa zo všeobecného mena stáva vlastné, keďže v kubánskom kontexte sa pod slovom *comandante* už rozumie len Fidel Castro alebo Che Guevara.

Stotožňujú sa s Fidelom na základe metonymie a synekdochy:

¿Quién es Fidel? Fidel es Lealtad a los Principios, Fidel es Revolución, es Solidaridad, es Ejemplo. Fidel es una síntesis en sí mismo del concepto de REVOLUCIÓN. (Kto je Fidel? Fidel je lojálnosť k Princípom. Fidel je Revolúcia, je Solidarita, je Príklad. Fidel je syntéza konceptu Revolúcie.)

Nezabúda sa, ako je pre ľavicové strany charakteristické, na ženu a jej úlohu v spoločnosti:

HONOR Y GLORIA a la mujer cubana (Česť a sláva kubánskej žene)

[2] comandante = veliteľ

La revolución tiene en las mujeres cubanas hoy día un verdadero ejército, una impresionante fuerza política, y por eso decimos que la Revolución es sencillamente invencible. (Revolúcia má dnes v kubánskych ženách naozajstné vojsko, ohromujúcu politickú silu, a preto hovoríme, že Revolúcia je jednoducho neporaziteľná)

Obsahovo sú skúmané komunikáty prázdne alebo komplikované. Väčšinou, ak chcú vyjadriť nejaký obsah, siahajú po citátoch od Fidela Castra, Che Guevaru alebo národného hrdinu z čias oslobodzovacieho boja José Martího.

Z vlajkových slov sa bezpochyby najčastejšie opakuje slovo Revolúcia. Revolúcia je všade a všetko je Revolúcia:

Defender la alegría es un Acto Revolucionario (Brániť smiech/šťastie je Revolučný Čin)

Revolución es construir (Revolúcia je výstavba)

Somos Revolución (Sme Revolúcia)

Villa Clara, Proeza y Revolución (Villa Clara, Hrdinstvo a Revolúcia)

Revolución es cabiar todo lo que debe ser cambiado (Revolúcia je zmeniť všetko, čo má byť zmenené)

Revolucíón es unidad (Revolúcia je jednota)

Barrio por barrio Revolución (Štvrť za štvrťou Revolúcia)

Por la Revolución y el Socialismo viven los trabajadores (Za Revolúciu a Socializmus žije pracujúci ľud)

*Mujer**es** Revolución.* (*Žena je Revolúcia* alebo *Ženy Revolúcia*). Ide o slovnú hračku so slovesom *ES – byť*, ktorý je pri podstatnom mene *mujer – žena* synonymom k ohybnému sufixu množného čísla -s/es, takže heslo má dva významy: *mujer**es*** znamená aj ženy (mujeres) aj žena je (mujer es).

Slovo *revolución – revolúcia* nadobúda v kubánskom kontexte nový význam. Podľa definície slovníka Španielskej kráľovskej akadémie (DRAE) *revolución* znamená:

1. f Acción y efecto de revolver o revolverse (Dej a výsledok miešania/premiešania/obratu)

2.f. Cambio profundo, generalmente violento, en las estructuras políticas y socioeconómicas de una comunidad nacional (Prevratná zmena, obyčajne násilná v politických a socioekonomických štruktúrach nejakého národa)

3. f. Levantamiento o sublevación popular (Povstanie ľudu)

4. f. Cambio rápido y profundo en cualquier cosa (Prevratná a rýchla zmena niečoho).

Revolúcia v kubánskych textoch a v ich ponímaní je niečo pozitívne, hodnotné, je to ich identita, záchrana, história, Fidel, oni všetci. Vždy sa píše s veľkým písmenom R, takže sa z neho stáva vlastné meno.

Z ostatných vlajkových slov spomenieme ešte lexému *victoria/vencer – víťazstvo/zvíťaziť:*

Del Combate Diario a la Victoria Segura. (Z každodenného boja k Istému Víťazstvu)

Unidad, compromiso y victoria. (Jednota, záväzok a víťazstvo)

Venceremos (Zvíťazíme.) Je to charaketristické heslo ľudových hnutí v Latinskej Amerike

Con el esfuerzo de todos !Venceremos! (Spoločnými silami Zvíťazíme!)

Nuestro deber es vencer (Našou povinnosťou je zvíťaziť).

Záver

Analyzovali sme 84 politických komunikátov na súčasnej Kube. Z lingvistickéhoo hľadiska je najzaujímavejšia lexika. Neustále sa opakujú niektoré slová, tzv. vlajkové. Najpoužívanejšie slová a ich výskyt je nasledovný (pozri Graf 1):

- revolución (revolúcia): 27x
- victoria/vencer: 13x
- siempre/eterno (navždy/naveky): 8x
- combate/lucha (boj): 6x
- unidad (jednota): 5x
- socialismo: 4x
- iné: pueblo (ľud), patria (vlasť), compromiso (záväzok), dedicación (venovanie sa), fidelidad (vernosť), disciplina (disciplína), esfuerzo (úsilie), juntos (spolu/spoločne), deber (povinnosť), ...

Percentuálne môžeme zastúpenie týchto lexém zobraziť graficky:

V politických odkazoch sa často vyskytuje hyperbola:

- *Cuba jamás renunciará a sus principios (Kuba sa nikdy nevzdá svojich zásad)*
- *Matanzas multiplicando esfuerzos y resultados (Matanzas znásobuje úsilie a výsledky)*

Používajú sa emocionálne slová ako *hrdinstvo, obete.*

Zo slovných druhov prevažujú substantíva, ktoré často stoja samostatne, len ako heslá: *control (kontrola), educación (vzdelanosť), firmeza (vytrvalosť), trabajo (práca).*

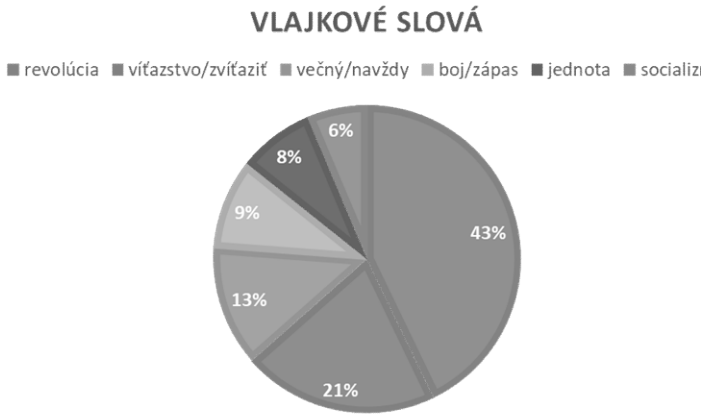

Graf 1: Vlajkové slová v politických komunikátoch na Kube

Na zvýšenie impaktu a emocionality sa využívajú expresívne adjektíva alebo superlatívy: *eterno (večný), glorioso (slávny), seguro (istý), trabajador (pracovitý), culto (vzdelaný), invencible (neporaziteľný).*

Na ortografickej rovine vyniká používanie veľkých písmen v slovách, ktoré sa chcú zdôrazniť (*Revolución, Victoria, Unidad, Combate*), často sa používajú výkričníky, chýbajú čiarky a bodky.

Zo syntaktického hľadiska často chýba konkordancia, teda heslá sú postavené vedľa seba bez vyjadrenia syntaktického vzťahu: *Consolidando el diálogo voluntad del pueblo (Posilňovanie dialógu vôľa ľudu), Barrio por barrio Revolución (Štvrť za štvrťou Revolúcia).*

Sémantika sa využíva menej, našli sme dve metafory, o niečo viac výrazov založených na vzťahu metonymie a synekdochy. Vyskytovala sa hra s významom a obrazom.

Z rétorických techník politického jazyka sa vyskytla len 2x technika nepriateľa a ohovárania. Vzhľadom na existenciu a vládu len jednej politickej strany a neprítomnosť konfliktných línií nie je potrebné v politickom jazyku na Kube tieto techniky používať.

Komunikáty sú zväčša obsahovo prázdne, heslovité. Ak sú dlhšie ide o citáty alebo komplikované odkazy lídrov (Fidel a Raúl Castro).

Úlohou politického jazyka na Kube nie je presvedčiť, ale udržať presvedčenie v národe, utvrdiť ho v tom, čo si doteraz myslel a čomu veril. Vytváraním kultu osobnosti ide o manipuláciu celého národného povedomia.

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

DICCIONARIO DE LA LENGUA ESPAÑOLA, 23ª edición (2014): Madrid: Espasa.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

ŠTEFANČÍK, R., DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

ŠTEFANČÍK, R., LIĎÁK, J. (2017): Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí jazykovedy a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 473-481.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA/*Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov 1/0107/18*

Kontakt:

doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: maria.spisiakova@euba.sk

Rétorický rozmer vodcu kubánskej revolúcie

Silvia Vertanová

Abstract

The Rhetorical Dimension of the Leader of the Cuban Revolution. *The paper briefly explains the circumstances of the Cuban Revolution (1953-1959) and the revolutionary political discourse in Cuba, represented by Fidel Castro. We analyze five selected speeches through the lens of critical discourse analysis in an attempt to answer the question of how ideology and political power are mediated and delivered to the audience. We rely on the selection of speeches made by the Italian Hispanist P. L. Gorla, who analysed Castro's way of speaking from the point of view of classical rhetoric*.

Kľúčové slová: rétorika, politika, diskurzná analýza, revolúcia, masmédiá.
Keywords: rhetoric, politics, analysis of discourse, revolution, mass media.

Úvod

Frekvencia, s akou sa Kuba objavuje na stránkach tlače, či už oficiálnej alebo tieňovej, vyvoláva otázniky o dôvodoch tejto popularity, presahujúcej bežnú obľúbenosť exotických dovolenkových destinácií. V súvislosti s jej geopolitickým významom konštatuje talianska hispanistka Paola Laura Gorlaová nasledovné: *„Ak politická udalosť týkajúca sa malého ostrova v Karibiku spôsobí také prudké zvlnenie medzinárodnej verejnej mienky, že v nej dôjde až k rozdeleniu na dve protichodné a jasne odlíšiteľné pozície, ukazuje sa, že nemáme do činenia s náhodnou či okrajovou politickou udalosťou a že vznik celej mytológie okolo významu Kubánskej revolúcie a Fidela Castra mal objektívne pozadie"* (Gorla 2014: 25).[1]

Pre objasnenie významu Kubánskej revolúcie však treba načrieť trochu ďalej do histórie. Ako trefne poukazuje publicistka S. Ruppeldtová, dobývanie Nového sveta sa začalo z Kuby a záujem na jej pokorení je jeho pokračovaním. Pretrvávajúci konflikt Kuby a USA dnes už ťažko možno vysvetľovať ako konflikt dvoch spoločensko-ekonomických zriadení. Kto mal možnosť Kubu navštíviť, nemohol si nevšimnúť, že jej ekonomickým mo-

[1] Preklad zo španielčiny autorka.

delom je v mnohých ohľadoch skôr štátny kapitalizmus než socializmus. Dôvodom, prečo je Kuba aj po rozpade socialistického bloku na programe dňa, je skôr skutočnosť, že to je „jediný latinskoamerický štát, ktorému nevládne cudzia diktatúra, ale diktatúra domáca“ (Ruppeldtová 2008). Pre mnohé krajiny chudobnejšej pologule je Kuba modelovou krajinou vďaka školstvu a zdravotnej starostlivosti zdarma.

Okolnosti, za ktorých kubánska *Povstalecká armáda* (Ejército rebelde) zvíťazila roku 1959 v tzv. *Vojne za oslobodenie* ukazujú, že organizátor a vodca povstalcov, neskôr hlavný politický predstaviteľ a vrchný veliteľ ozbrojených síl krajiny bezpochyby mal schopnosti vojenského stratéga. Cieľom tohto príspevku je však poukázať na to, že jeho najsilnejšou zbraňou bolo slovo (nezriedka šírené pomocou prostriedkov masovej komunikácie). Nejde nám o politologický pohľad na Kubu; naším zámerom je prostredníctvom metód analýzy textu poukázať na rétorické stratégie Fidela Castra.

Národný hrdina *alias* homo politicus

V našom príspevku z konferencie Jazyk a politika I (Andoková, Vertanová 2016) sme poukázali na to, ako sa k základným charakteristikám človeka – *homo sapiens* – v súlade s potrebou žiť v spoločenstve a komunikovať – *homo loquens* – pridružuje ešte potreba konania, pomocou ktorého sa ľudia snažia zlepšiť svoj život a vytvoriť dobrú spoločnosť, a ktoré Aristoteles definoval ako *politické* (Aristoteles, s. 19). Človek je teda prirodzene aj *homo politicus*. V historickom procese spoločenských zmien sa však výrazne zmenili okolnosti umožňujúce politické konanie jednotlivca. Politická angažovanosť každého (slobodného) občana (mužského rodu) aténskeho mestského štátu je už len ťažko predstaviteľná v rámci neskorších, omnoho väčších a zložitejších štátnych útvarov. Na rozdiel od antických *polis*, kde mal každý slobodný občan jeden hlas, každý hlas rovnakú váhu a rozhodnutia sa prijímali spoločne, v iných systémoch spravovania spoločnosti je moc nutne hierarchizovaná. Vzniká skupinka mocných, ovládajúcich, a skupina ovládaných.

Obdobie osvietenstva so svojím racionalizmom a sekularizmom prináša potrebu hľadania novej ideovej opory, pretože pôvodná náboženská viera je oslabená a trhliny dostáva aj opodstatnenosť štruktúry štátu, ktorú z božej vôle riadi absolutistický panovník. Takouto novou ideovou oporou sa stáva myšlienka národa, ktorá ústi počas XVIII. a XIX. storočia v mnohých častiach sveta do národnoformovacích hnutí a národnooslobodzovacích bojov. Ako poznamenáva George. L. Mosse: *„V XVIII. storočí sa formuje pre-*

svedčenie, že národ by sa mal opierať o samotný ľud, o jeho všeobecnú vôľu, a nemal by predstavovať výlučne vernostný vzťah k jestvujúcim kráľovským dynastiám. Kult ľudu sa takto pretvára v kult národa a nová politika sa toto spojenie snaží vyjadriť vytvorením politického štýlu, ktorý napokon vyústi do vytvorenia laického náboženstva" (Mosse 1974: 26).[2]

Uprostred formovania nových štátov na princípe myšlienky národa vystupujú do popredia charizmatickí jednotlivci v úlohe národných buditeľov a revolučných lídrov. Otázka národného jazyka je pri hľadaní národnej identity jedna z rozhodujúcich.

V Latinskej Amerike je podobne ako v Európe zápas o národnú identitu (vrátane jazyka) výrazným prvkom počas XIX. storočia. Počnúc rokom 1811 sa jednotlivé latinsko-americké krajiny jedna za druhou oslobodzujú spod španielskej hegemónie.[3] Ústrednou osobnosťou boja za nezávislosť v tomto geopolitickom priestore je venezuelský generál a politik Simón Bolívar, ktorého nadnárodnú štafetu prevezme neskôr Kubánec – básnik, novinár a revolucionár José Martí. Svojou húževnatou novinárskou prácou sa zaslúži o to, že z myšlienok o národnej slobode sa stane skutočne spoločná vec všetkých Kubáncov. Kuba sa však vymaní z koloniálneho jarma ako posledná (až roku 1898) a padne rovno pod správu Spojených štátov. Tie ju oficiálne vykonávajú do roku 1902, keď na čelo štátu zasadne prvý kubánsky prezident. Avšak v nasledujúcom období vplyv USA na krajinu naďalej pretrváva. Až revolúcia v roku 1959 zavŕši dlhotrvajúce úsilie Kubáncov o nezávislosť. A ona dokáže stmeliť obyvateľstvo roztrieštené z dôvodu rasy a spoločenského statusu do jediného kubánskeho národa. Idea národnej suverenity je na Kube pochopiteľne oveľa silnejšia než akákoľvek iná. K nej sa pridružuje idea národného hrdinu.

Mýtus hrdinu možno nájsť takmer u každého vymedzeného etnického spoločenstva. Hrdinom je zväčša postava, ktorá sa dokáže vzoprieť a strhnúť so sebou ostatných s cieľom zvíťaziť nad nepriateľom, prípadne nastoliť nové pomery. Mýtus *národného hrdinu* obsahuje navyše prvky stmeľujúce masu na základe národnej identity.

[2] Citované podľa Gorla, P. L. 2014, s. 32. (Preklad zo španielčiny autorka.)

[3] Venezuela 1811, Čile 1812, Paraguaj 1813, Argentína 1816, Mexiko 1823, Bolívia 1825, Peru 1827, Uruguaj 1828. Je zaujímavé, že v súvislosti s myšlienkou politického odpútania sa od Španielska sa objavujú aj obavy z rozpadu jazykovej integrity hispanofónnych krajín amerického kontinentu vplyvom domácich jazykových substrátov. Za príklad takéhoto vývoja slúži práve osud latinčiny po rozpade rímskeho impéria (H. López Morales 1998, s.106, podľa Maliti 2006, s. 57).

Politický diskurz ako diskurz moci

Je azda zbytočné zdôrazňovať, že charizma v spoločenstve významných (nielen hrdinských) osobností sa v nemalej miere opiera o ich rétorické schopnosti. Ako konštatuje M. Metzeltin, *„ten, kto sa chce pohybovať a presadzovať svoje záujmy v skupine, spoločnosti, si nevystačí s bežnou konverzačnou úrovňou, lež musí ovládať a praktizovať komplexnejší ústny alebo písomný rečový prejav, čo si vyžaduje aj viac či menej explicitné vedomosti o tvorbe a funkcii komunikátov, tvorených pre účely deskriptívne, naratívne alebo argumentatívne. Musí sa vyznať v recepcii aj produkcii textov. Predpokladá to ovládať aj umenie myslenia, logiku“* (Metzeltin 2004: 50).[4]

Schopnosť jedinca strhnúť masy je hrozbou pre jestvujúcu moc. Zároveň býva ospravedlním či odôvodnením pre konštituovanie novej moci. Ako však poznáme z histórie, nezriedka sa novonastolené pomery zvrhávajú do podoby, proti ktorej sa masa pôvodne vzoprela. Diskurz boja za spravodlivosť je preto, zdá sa, večný. Napomáha tomu samotná povaha ľudského sveta: tendencia k pomerom, kde silní hráči konajú na úkor slabých a zdroje sa delia nespravodlivo.

Ak si namiesto Mosseho spojenia *laické náboženstvo* dosadíme slovo *ideológia*, dospejeme k čomusi, čo sa v novodobom politickom diskurze vytvára za štruktúrou spoločnosti (a teda aj moci) ako predstava čohosi vyššieho a nadradeného, o ktorú sa opiera. Ideológia slúži posilňovaniu moci. *„Moc vzniká alebo sa modifikuje tvorbou a tematizovaním noriem správania hodnotených pozitívne alebo negatívne a to cez texty a iné semiotické produkty. (...) Vyjadrenie štruktúrovania moci sa v jednotlivých spoločenstvách môže udievať rôzne: cez rituály regulujúce plynutie života, prostredníctvom mýtov o bohoch a hrdinoch, nastoľujúcich poriadok, cez predstavu histórie ľudstva ako diela božej prozreteľnosti, ktorá všetko prikazuje a všetko smeruje k zdarnému koncu, alebo pomocou programov a zákonov formálne ustanovujúcich správanie ľudí. (...)* ***Moc však môže uskutočňovať len ten, kto má schopnosť o niečom „diškurovať“ a svoj diskurz medializovať“*** (Metzeltin 2004: 61).[5]

Novodobý politicky sa angažujúci jednotlivec využíva celkom prirodzene na šírenie svojich semiotických produktov dostupné masmédiá. Prepojením na masovokomunikačné kanály sa moc fakticky znásobuje: „*Moc textu, zvuku a obrazu je pri vytváraní pravdy o svete, v ktorom žijeme, dominantná. Masmédiá (...) sú mocenskou elitou a zároveň majú schopnosť aj reálnu*

[4] Preklad zo španielčiny autorka.
[5] Zvýraznila autorka.

moc elity vytvárať. Preto ich prepojenie s ďalšími elitami moci, ktoré majú privilegovaný prístup k vytváraniu dominantného diskurzu, je účelovo žiaduce, obojstranne prospešné, a teda nerozlučné" (Sámelová 2018: 21).

Ako uvádza profesorka Havanskej univerzity A. M. Gonzálezová Mafudová, *„Fidel* [Castro] *si veľmi skoro uvedomil schopnosť médií prepojiť jeho myšlienky s veľkou masou. (...) Kubánska revolúcia bola tak navždy zviazaná s rádiovými, televíznymi a dokonca aj kinematografickými vlnami"* (Podľa Gorlaová 2014: 17).

Zo slov samotného Castra (v knihe *La Victoria estratégica*) a tiež jeho životopisca R. E. Quirka vyplýva, že už počas bojov v Sierra Maestre, kde sa definitívne sformoval revolučný odpor voči diktatúre Fulgencia Batistu, avšak ešte predtým, než bolo radovým občanom Kuby zrejmé, že hŕstka guerrillerov v horách „píše históriu Kuby", venoval Castro osobitnú pozornosť zverejňovaniu zámerov Povstaleckej armády[6], a to dokonca prostredníctvom svetových médií. Tie výrazne napomohli stvoriť a šíriť obraz kubánskeho boja za národnú ideu a jeho hrdinov.

Rétorika verzus analýza diskurzu

Podmienky pre skúmanie komunikátov z hľadiska ich rétorickej povahy sú dnes významne iné než v období, keď sa rétorika ako disciplína etablovala. Nezmenila sa ľudská povaha, osobné motívy a pohnútky komunikácie, avšak zmenili sa výrazne okolnosti zverejňovania komunikátov. Pre potreby tohto príspevku rozumieme pod politickým diskurzom verbalizované komunikáty politicky významných, e. i. mocných jedincov a skupín. Tento druh diskurzu sa dnes šíri prednostne masmediálnymi kanálmi, a významnú rolu začína medzi nimi nadobúdať aj virtuálne prostredie sociálnych sietí.

Antickí filozofi radili politický rečnícky štýl k nízkemu rétorickému štýlu.[7] Jeho ciele sú praktické, a preto mu nejde o vzbudzovanie estetického pôžitku. Avšak napriek neodškriepiteľnému pragmatizmu politiky je používanie argumentov v politickej rétorike skôr schématické a neriadi sa nutne logikou. Politický diskurz sa prvotne snaží ovládnuť emócie (vrátane pudov), pretože to je platforma, kde je publikum najľahšie manipulovateľné. Prehovor k nehomogénnej mase značne znižuje nároky na intelektuálnu úroveň výpovede. Ako v tejto súvislosti konštatuje peruánsky románopisec

[6] Už vo februári 1958 začali povstalci v horách prevádzkovať pirátsku rádiostanicu *Radio Rebelde* a postupne sa z nich stala vedúca sila protibatistovského odporu, ktorý vznikal a narastal po celej krajne.

[7] K strednému štýlu patrili súdne prejavy a za prejavy vysokého štýlu sa považovali slávnostné, oslavné prejavy.

a prezidentský kandidát M. Vargas Llosa: *„Dobrý latinskoamerický politický rečník má bližšie k toreadorovi alebo rockovému spevákovi než k prednášateľovi či profesorovi. Jeho komunikácia s publikom sa totiž oveľa väčšmi realizuje cez inštinkt, emócie a pocity, než cez inteligenciu“* (Vargas Llosa 1993: 1722-173).

Talianska filologička P. L. Gorlaová vo svojej knihe *Patria o muerte, venceremos! La rétorica de Fidel Castro* (2014) predstavila výsledky svojej rétorickej analýzy vybraných verejných prejavov kubánskeho revolučného lídra. Mala možnosť zhliadnuť aj niektoré video-nahrávky a na ich základe vyjadrila presvedčenie, že šlo o spontánne rečové prejavy, keďže *„má rečník takmer vždy pohľad upretý do výšky, smerom k publiku, hoci nemožno vylúčiť s určitosťou, že sa opieral o písaný text“* (c. d., s. 109).[8] Zo študovaného obdobia rokov 1959 – 2007 vybrala pre svoju analýzu päť prejavov:

- z roku 1959 (Prejav v Santiago de Cuba na počesť víťazstva Revolúcie),
- z roku 1961 (Vyhlásenie Kuby za krajinu bez analfabetov),
- z roku 1967 (Rozlúčka zo zavraždeným Ernestom "Che" Guevarom),
- z roku 1987 (20-te výročie smrti Che Guevaru),
- z roku 1989 (30-te výročie nezvestnosti Camila Cienfuegosa).

Svoju analýzu oprela o postuláty klasickej rétoriky s dôrazom na argumentáciu a logiku; menej ju zaujímali konkrétne rétorické figúry. Jej cieľom bolo skúmať funkcie rétoriky pri vytváraní kolektívnej, národnej a revolučnej identity. Poukazujúc na klasické vzdelanie Fidela Castra[9] autorka rozoberá vybrané prejavy z hľadiska klasickej antickej typológie. V dôsledku takto definovaného pohľadu prichádza k záveru, že politický diskurz na Kube je prevažne epideiktickým, demonštratívnym[10] diskurzom, čo najlepšie vystihuje jeho smerovanie k mýtu. V rámci analýzy dospela k vypreparovaniu invariantných zložiek rétoriky Fidela Castra, ktorými sú:

- rétorika hrdinu (posilňovaná viacerými revolučnými postavami, medzi ktorými sú osobitne akcentovaní zosnulí hrdinovia Ernesto Che Guevara a Camilo Cienfuegos),
- rétorika nepriateľa (USA),
- rétorika martýra.

[8] Podľa Castrovho životopiscu R. E. Quirka však Castro až do 80-tych rokov prejavy čítal (Quirk 1993).

[9] Vyštudoval právo na Havanskej univerzite a v detstve bol žiakom jezuitského kolégia.

[10] Typickým príkladom oslavného štýlu je smútočný príhovor, kde sa hodnota a odkaz zosnulého transformuje do obrazu hrdinu alebo martýra svojej vlasti, čo je prvok mnohých Castrových prejavov.

K vyššie uvedenému možno ešte dodať, že epideiktická reč je podľa Aristotela orientovaná na prezentovanie cnosti, ušľachtilosti, krásy a pod., no môže zahŕňať aj pochvalné či, naopak, hanobiace prvky. V zásade však neočakáva spätnú verbálnu reakciu, pretože predstavovaný obsah považuje za nevyvrátiteľný, nespochybniteľný.

Pristúpme teraz k pokusu o kritickú analýzu týchto piatich prejavov.[11] Keďže základnou funkciou jazyka v diskurze je vytvorenie semiotickej reality, kritická analýza textu predpokladá „*nielen rozoznať jeho tému, makroštruktúru, koherenciu, kohéziu, štýl, textový žáner, ale taktiež – pomocou historickej kontextualizácie – odhaliť jeho bezprostrednú aj neskoršiu intencionalitu, a teda koncepciu moci vehikulovanú priamo či nepriamo mocou samotnou...“* (Metzeltin 2004: 62). Cieľom takejto analýzy je teda, okrem iného, odhaľovať ideologické pozadia aktov reči. Ideológia ako sústava názorov je založená na istej štrukturácii a interpretácii reality. V duchu danej ideológie má reč interpretovať aj príjemca. *“Selekcia konštitučných prostriedkov diskurzu je teda aj ideologická selekcia orientovaná na presvedčenie o prirodzenosti a správnosti prezentovaného nazerania na svet”* (Dolník 2004: 315).

Takmer každý diskurz, tým skôr politický, je snahou o uplatnenie istej moci nad jeho adresátom, o ovplyvňovanie myslenia a konania ovládanej skupiny ľudí prostredníctvom istej ideológie. Je zrejmé, že tvorcom kubánskeho politického diskurzu bol prednostne jeho hlavný politický líder, ktorý bol navyše lídrom boja za národnú nezávislosť, e. i. národným hrdinom. Z rozsahových dôvodov[12] sa obmedzíme len na čiastkovú analýzu. Zaujíma nás, akým spôsobom sa formovala ideológia, ktorá zabezpečila podporu más a neskôr neohrozenú moc až do smrti. Položili sme si otázku: V čom možno rozoznať verbalizovanú moc nad adresátom reči?

Základná téma prejavu je vyjadrená v názve, následne stručne popisujeme jeho historický kontext, rozoberáme obsahové zložky a interpretujeme jeho intencionalitu s ohľadom na nastolenú otázku.

[11] Nami analyzované textové znenie prejavov pochádza z oficiálnej stránky kubánskej vlády http://www.cuba.cu/ gobierno/discursos/. Nemožno vylúčiť eventuálne korekcie spôsobené prepisom pôvodného hovoreného slova. Je všeobecne známou skutočnosť, že F. Castro s veľkou pedantériou kontroloval svoje prepísané prejavy pred ich uverejnením v tlači, rovnako ako úzkostlivo dbal na dôstojnú prezentáciu svojej osoby pred televíznymi kamerami.

[12] Vybrané prejavy predstavujú spolu okolo 127 normostrán textu.

Diskurz č. 1: Víťazstvo Revolúcie

Prvý z analyzovaných prejavov odznel v Santiago de Cuba 1. januára 1959[13], keď časť povstaleckých síl práve bola obsadila hlavné mesto Havanu a diktátor Fulgencio Batista letecky opustil krajinu. Hoci sa časť veliteľstva armády pokúsila prevziať moc vojenským prevratom, ich pokus nebol úspešný. Väčšina ľudu, vrátane predstaviteľov ozbrojených síl, prešla na stranu povstalcov, resp. na stranu odporu voči jestvujúcemu režimu.[14]

Ústrednou témou prejavu je objasnenie prebiehajúcich udalostí zhromaždenému ľudu, popis prebiehajúcej revolúcie za oslobodenie kubánskeho národa, na čelo ktorej sa už nezmazateľne dostala skupina povstalcov, spojených s plavidlom Granma a bojujúcich v kopcoch Sierra Maestra pod vedením F. Castra. Castro je už dávno mediálne známou osobou. V danom momente ide o to, kto prevezme politickú moc v krajine.

Azda najfrekventovanejším slovom prejavu (107-krát) je slovo „pueblo" (ľud). (Pri danej dĺžke prejavu a frekvencii reči deklamovaného textu možno za približný priemerný výskyt slova „ľud" považovať interval okolo 70 sekúnd.) Ľud legitimizuje autoritu, ktorú si vydobyla povstalecká armáda, a ktorú oficiálne podporila štátna armáda. Podľa Castrových slov všetko, čo povstalci robili a robia sa deje výlučne v mene ľudu, ich boj je zavŕšením desaťročia trvajúceho zápasu kubánskeho ľudu o nezávislosť krajiny od zahraničných mocností. Zdá sa, že nezávislosť je konečne dosiahnutá. Revolúcia bola úspešná a plánuje vykonať rozsiahle zmeny v krajine. Revolúcia znamená robiť veci po novom. Castro v prejave stotožňuje Revolúciu so svojou povstaleckou armádou. Slovo „revolúcia" zaznie 59-krát, takmer rovnako často ako slovo „my" (55-krát), resp. „ja" (58-krát), ktorým zvýrazňuje osobný podiel na vývoji udalostí.

Mesto Santiago de Cuba oficiálne prešlo do rúk povstalcov bez bojov už 2. januára aj vďaka komunikácii Fidela Castra s predstaviteľmi tu lokalizovaných armádnych jednotiek. Fakt, že armáda podporila revolúciu, je jednou z ústredných tém tohto prejavu. V rámci prejavu Castro číta list adresovaný veliteľovi vojsk v Santiagu a tiež cituje jeho odpoveď. Slovo „militar/militares" (vojenský/vojak/vojaci) sa v prejave objaví 78-krát. Výrazom uvedomovanej moci samotného Castra v danom momente je fakt, že spolupracujúcim predstaviteľom vojska a milícií sľubuje povýšenie do významných funkcií (napr. veliteľa armády), výrazné sociálne zlepšenia a podobne. Zároveň spomína konfiškáciu majetku bývalých politikov. Napriek tomu, že niekoľkokrát spomenie meno nového prezidenta, ktorému

[13] Tento dátum sa na Kube slávi ako Deň víťazstva Revolúcie.
[14] Castrovo Hnutie 26. júla nebolo jedinou politickou opozíciou v krajine.

„*odovzdáva ľud Kuby"* a bude súhlasiť s „*akoukoľvek funkciou, ktorej sa mu od neho dostane"*, tento prejav je rečou človeka, ktorý cíti svoju autoritu a z nej vyplývajúcu moc v krajine. Ako hovorí: „*(Terajšia) moc nie je plodom politiky, je plodom obetí stovák a tisícov našich druhov."*

Ďalej v prejave sľubuje, čo v nasledujúcich desaťročiach nedokáže splniť, a tým je sloboda kritizovať Revolúciou nastolenú cestu: *"Teraz bude hovoriť každý, kto chce, zle či dobre, ale každý, kto chce. Nie ako to bolo doteraz, že mali slovo len oni a hovorili zle. Bude absolútna sloboda, pretože pre ňu sa robila Revolúcia; bude sloboda dokonca aj pre našich nepriateľov; sloboda pre tých, čo nás kritizujú a napádajú; bude nám cťou vidieť, že proti nám bojujú v slobode, ktorú sme pomohli dobyť pre všetkých. Nikdy sa neurazíme, budeme sa vždy brániť a riadiť sa jedným pravidlom: pravidlom rešpektovania práv a myšlienok druhých."*[15]

Diskurz č. 2: Krajina bez analfabetov

Prejav odznel 22. decembra 1961, t. j. bezmála tri roky po víťazstve Revolúcie, v hlavnom meste na Námestí revolúcie, ohromnom priestranstve, ktoré má symbolizovať význam Revolúcie pre kubánsky ľud. Kuba je už vyše roka obeťou ekonomického embarga USA. Castro začína prejav podotknutím (pričom používa 1.os.plurálu), že pre dážď niektorí ľudia zhromaždenie opúšťajú, avšak *"sme si istí, že žiaden brigadista [...], žiaden učiteľ, žiaden pracovník školstva neopustí toto miesto nech by akokoľvek pršalo. [...] Vám, ani nám, čo sme sa namočili mnohokrát pri plnení povinností, neprekáža zopár kvapiek vody."*

Slovo „pueblo" (ľud) zaznie v prejave 67-krát, čo je pri dĺžke tohto prejavu podobná frekvencia výskytu ako v prejave č. 1. Odstránenie analfabetizmu prirovnáva k víťazstvu vo veľkej bitke a jednotlivé alfabetizujúce brigády nazýva vojskom. Odstrániť tento handicap v priebehu jedného roka *„by bola nemožná úloha, ale bola by to nemožná úloha pre ľud žijúci v útlaku, bola by to nemožná úloha pre akýkoľvek ľud tohto sveta, s výnimkou prípadu, že si túto úlohu vytýčil ľud, ktorý žije v revolúcii."* Kuba sa týmto stáva príkladom pre ostatné porobené národy nielen amerického kontinentu, žijúce *„v otroctve, vo vykorisťovaní, v kolonializme, vazalstve, závislosti od imperializmu..."* Pôvodná revolúcia za nezávislosť tu už vystupuje s prívlastkom „socialistická". Je to dôsledok geopolitickej situácie;

[15] V tejto súvislosti hodno spomenúť, že kubánsky parlament až celkom nedávno, dňa 23. 7. 2018, ukončil rozpravu o ústavnej reforme, v rámci ktorej plánuje zaviesť inštitút *prezumpcie neviny*.

Castrova Kuba nemá politickú podporu na americkom kontinente, zato však Castro medzičasom našiel spoločnú reč so Sovietskym Zväzom. Hoci je revolúcia dávno zavŕšená a Castro je prezidentom krajiny, pre jeho prejav je charakteristické neustále stotožňovanie moci s Revolúciou, napr.: *„revolúcia od vás požaduje...“*

Prejav by bolo možné hodnotiť ako bilanciu 3-ročného obdobia revolučného režimu, ktorému sa podarilo odstrániť negramotnosť medzi dospelým obyvateľstvom. Krajina však potrebuje odborníkov a prejav je aj náborom nových kádrov; Castro podrobne vyčísľuje a viackrát opakuje presné smerné čísla študentov, podporovaných v rámci rôznych študijných smerov. Najväčšmi chýbajú lekári a učitelia. Osobitnú podporu dostanú záujemcovia zo slabých sociálnych pomerov. Revolúcia podporí všetkých.

Rok 1961 vyhlásený za „Rok vzdelávania“ je však zároveň rokom protirevolučnej vojenskej operácie, tzv. *Vylodenia v Zátoke svíň*, na Kube známejšej pod názvom *Operácia na pláži Girón*, zorganizovanej a finančne podporenej USA. V dôsledku toho celú prvú polovicu prejavu venuje Castro tejto *„imperialistickej mocnosti, vzdialenej len 90 míľ“*, ktorej je Kuba s jej socialistickou revolúciou, jej nadšením a pokrokom tŕňom v oku. Slovo „imperializmus“ sa v prvej polovici prejavu zjaví 33-krát (v druhej polovici sa nevyskytuje), čo je v rámci daného textu v priemere každé 117 slovo, t. j. opätovne v priemere každých 70 sekúnd. Týmto sa prvá polovica prejavu stáva agitáciou proti vonkajšiemu nepriateľovi, ktorý môže kedykoľvek svojimi intervenciami vrátane vojenských zastaviť revolučný proces, čím prejav dosahuje zároveň mobilizujúci účinok a potvrdenie správnosti vlastného politického vývoja: *...„pretože nepriateľ sa nepoučil z Girónu, nepoučil sa a chce nás znova napadnúť [...] Pretože odpor Kuby je nezlomný, a s kubánskym odporom bude solidarizovať celý svet. Agresia voči Kube by znamenala horšiu a hanebnejšiu porážku než tú z pláže Girón, alebo než skoncovanie s analfabetizmom! Chápte to správne pán Kennedy: ak v tomto Roku vzdelávania každý, kto nevedel čítať a písať na Kube, sa to naučil, vy ste sa nenaučili nič, tak si vezmite ponaučenie z lekcie Girón, vezmite si ponaučenie z histórie!“*

Diskurz č. 3: Panychída za Che Guevarom

Prejav odznel na námestí Revolúcie dňa 18. októbra 1967, desať dní po oficiálnom oznámení úmrtia výraznej postavy kubánskej revolúcie, Ernesta Guevaru, prezývaného „Che“.

Okrem návratu do minulosti a spomienok na prvý kontakt s Argentínčanom, ktorý sa stal členom Povstaleckej armády vo funkcii lekára ešte

v etape jej formovania v Mexiku, postupne preukázal svoje výnimočné vlastnosti v boji, strategické myslenie, osobný príklad a pod., je prejav jednoznačným manifestom proti imperializmu. Postava zosnulého sa v priebehu reči mytologizuje a postupne sú jej pripísané všetky mysliteľné ľudské cnosti. Castro vytvára postavu povstaleckého bojovníka, *"umelca revolučného boja",* nepriateľa svetového imperializmu a nasledovaniahodného príkladu pre každého občana Kuby: *"Che bol mužom nepovrchného myslenia, vizionárskej inteligencie, hlbokej erudície. V jeho osobe sa spojil muž ideí a muž činu. (...) Ako revolucionár v sebe spájal cnosti, ktoré možno považovať za najrýdzejší prejav revolučných cností: dokonalá morálka, mimoriadna čestnosť, absolútna úprimnosť, sparťanský a stoický štýl života, je to muž, ktorého správanie je prakticky bez poškvrny.(...) Che sa stal príkladom nielen pre náš ľud, lež ktorýkoľ-vek ľud Latinskej Ameriky. Che doviedol na najvyššiu mieru výrazu revolučný stoicizmus, ducha revolučnej obetavosti, bojovnosť revolucionára, ducha práce revolucionára a Che doviedol do najrýdzejšej, najsviežejšej a najrevolučnejšej formy idey marxizmu-leninizmu."*

Tento obraz sa stane neodškriepiteľnou autoritou, na ktorú sa možno odvolať v akejkoľvek otázke smerovania revolúcie. Castro však spomína aj zaujímavú zložku Guevarovho charakteru: nadmerná agresivita, absolútne pohŕdanie nebezpečím.

Diskurz č. 4: 20. výročie zavraždenia Che Guevaru

Prejav odznel 8. októbra 1987 v Pinar del Río, hlavnom meste pôvodne najzaostalejšej provincie krajiny, kde bola otvorená nová továreň na elektronické súčiastky a pri tejto príležitosti pomenovaná po Che Guevarovi. Úvodom Castro objasňuje medzičasom odhalené okolnosti Che Guevarovej smrti: 8. október je vlastne symbolickým dňom, keď zložil zbraň, bol ranený a uväznený, no v skutočnosti ho popravili 9. októbra. Ako ďalej uvádza Castro, pri príležitosti tohto výročia poskytol rozhovor istému talianskemu novinárovi. Údajne nahrávali 16 hodín, počas ktorých odpovedal na vyše stovku otázok, týkajúcich sa argentínskeho revolucionára. Slová, ktoré odzneli pred kamerami opakuje pred zhromaždením, čím svoju výpoveď povyšuje na úroveň nespornej pravdy. Spomienka na Che Guevraru, z ktorého sa medzitým stala svetová ikona, je vhodnou príležitosťou potvrdiť nespochybniteľnosť nastolenej línie, e. i. upevnenia moci. Situácia v socialistickom bloku je pohnutá: silnejú protesty Solidarity v Poľsku, v ZSSR Gorbačov začal glasnosť a perestrojku. Kuba je už tretiu dekádu pod tlakom hospodárskeho embarga a rôznych sabotážnych akcií, má akútny nedostatok

devíz, v danom roku navyše trpí suchom a už dlhšie aj úpadkom entuziazmu obyvateľstva z počiatkov budovateľského obdobia... Symbol Che Guevaru sa stáva etalónom, ktorý má korigovať nahromadené spoločenské nešváry. Prv, než odznie kritika, však Castro spomenie úspechy Revolúcie: *„To úžasné obdobie, čo nasledovalo po víťazstve [Revolúcie], prvé revolučné zákony, v rámci ktorých sme boli absolútne verní svojim záväzkom voči ľudu a uskutočnili sme skutočne radikálnu zmenu v krajine, (...) začiatok imperialistickej nevraživosti, blokáda, ohováračské kampane proti Revolúcii len čo sme začali s vykonávaním spravodlivosti nad kriminánikmi a zabijakmi, ktorí zavraždili tisíce našich spoluobčanov, ekonomické embargo, invázia v Giróne, vyhlásenie Revolúcie za socialistickú, boj proti žoldnierom, októbrová kríza, prvé kroky budovania socializmu bez ničoho, bez skúseností, bez kádrov, bez inžinierov, ekonómov a technikov; dokonca sme zostali bez lekárov, lebo odišlo 3000 zo 6 000, čo boli v krajine; prvá a druhá Havanská deklarácia, počiatok izolácie našej vlasti, kolektívne prerušenie diplomatických vzťahov, prerušenie diplomatických vzťahov zo strany všetkých latinskomaerických vlád okrem Mexika; a uprostred toho všetkého bolo potrebné zorganizovať hospodárstvo krajiny, bolo to relatívne krátke obdobie, ale plodné, plné nezabudnuteľných udalostí.“*

Ďalej v reči nadväzuje na svoj prejav spred 20 rokov pri príležitosti Che Guevarovej smrti: *„Ako sme predpovedali vtedy 18. októbra pred dvadsiatimi rokmi, stal sa z neho symbol všetkých utláčaných, všetkých vykorisťovaných, všetkých vlastencov, všetkých demokratov, všetkých revolucionárov; večný a neporaziteľný symbol. (...) Napokon musíme z toho vyvodiť predvedčenie, platné pre všetky oblasti života našej Revolúcie, že Che nikdy neumrel a že je v skutočnosti väčšmi živý než predtým, väčšmi prítomný než predtým, väčšmi než predtým nás ovplyvňuje a je ešte silnejším rivalom imperializmu než predtým.(...) hoci niet hrobu, niet pozostatkov, nepoznáme miesto, kde spočíva jeho telo (...) Nechceli, aby vykorisťovaní roľníci, robotníci, študenti, intelektuáli, demokrati, progresisti, vlastenci tejto pologule mali miesto, kde by mu mohli vzdať úctu, tak mu vzdávajú úctu všade.“*

Nie všetko, čo krajina dosiahla, stihol Che Guevara vidieť na vlastné oči. Ani to, ako ľud postupne opúšťa ideály Revolúcie a neodovzdáva pre spoločné budovanie socializmu dostatok práce vrátane dobrovoľnej, takže dochádza ku kamufláži ročných výkonov zaratúvaním výkonov nasledujúceho obdobia, podhodnoteniu pracovných noriem, pretože peniaze sa stali hlavným nástrojom motivácie a namiesto výkonu za smenu sa pripisujú nadčasy, nevidel, ako sa korumpuje mentalita pracujúcich, čo ich vracia k neduhom kapitalizmu... Podľa Castra by ho preto mnohé z kubánskej reality šokovalo, *„pretože vedel, že týmito ošúchanými cestami kapitalizmu nemožno dospieť ku komunizmu, že takto jedného dňa upadne do zabudnu-*

tia myšlienka ľudskej solidarity a internacionalizmu; takto sa nikdy nedospeje k novému človeku a novej spoločnosti.“ Preto je na Kube čas na tzv. *„proceso de rectificación“* (opravný proces). A neodškriepiteľnou morálnou autoritou a vzorom všetkých cností, ku ktorým sa urýchlene treba vrátiť, je Che: *„Našiel by sa azda lepší moment pre spomienku na neho (...) než toto výročie? Našiel by sa azda lepší moment ako rozbehnutý rektifikačný proces? (...) Opravme všetky tie veci, a je ich nemálo, ktoré sa vzdialili revolučnému duchu, revolučnej tvorbe, revolučnej cnosti, revolučnému úsiliu, revolučnej zodpovednosti, tie, ktoré sa odcudzili duchu solidarity medzi ľuďmi. (...) Opravme všetku priemernosť a brakovú prácu, ktoré sú priam negáciou myšlienok Che Guevaru, jeho revolučného myslenia, jeho štýlu, jeho ducha a jeho príkladu.“*

Avšak koncom 80. rokov už dorastá generácia, ktorá žije v zmenených podmienkach a musí sa sprostredkovane oboznamovať s revolučnou i dorevolučnou históriou krajiny a s myšlienkami Revolúcie a jej predstaviteľov, a preto Castro nástojí, priam požaduje: *„Som absolútne presvedčený, že nepoznať tieto jeho myšlienky by bolo zločinom, to je to, čo si myslíme. A preto apelujem na našich členov, našu mládež, našich študentov, našich ekonómov, aby študovali a poznali ekonomické a politické myšlienky Che Guevaru. (...) Tým, čo by nás vyzývali k lenivosti a frivolnosti, odpovieme: budeme žiť dlhšie ako ty, nielen lepšie ako ty alebo tak, ako keby boli všetci ako ty, budeme žiť dlhšie a budeme zdravší, lebo ty so svojou lenivosťou budeš usedený, obézny, so srdcovo-cievnymi a obehovými problémami a ďalšími možnými ťažkosťami, pretože práca zdraviu neškodí, práca mu pomáha, ochraňuje ho; práca stvorila človeka.“*

Diskurz č. 5: 30.výročie zmiznutia Camila Cienfuegosa

Prejav odznel 28. októbra 1989 v Havane na pôde novovzniknutej špeciálnej školy pre postihnuté deti. Hneď v úvode Castro porovnáva situáciu v krajine teraz a v momente víťazstva Revolúcie: „*Pri dnešnej príležitosti musím poukázať na to, že inštitúcie ako táto v roku 1959, keď zvíťazila Revolúcia, nexistovali. Sú údaje z onoho roku a podľa nich bolo 14 špeciálnych škôl a 134 zapísaných žiakov, odhadujem, že mali okolo 15 – 20 učiteľov; špecializácia pedagógov pre tento typ škôl neexistovala. Po 30 rokoch má krajina 466 špeciálnych škôl. Keď umrel Camilo, bolo ich 14, dnes ich je 466. Keď umrel Camilo, bolo v nich 134 detí, dnes je ich 52 900. Keď umrel Camilo, mali sme v nich asi 20 učiteľov, dnes ich máme 14 900 len pre toto vzdelávanie. Aby ste mali predstavu, z tých 52 900 je okolo 30 000 mentálne retardovaných.“* A okrem úspechov v oblasti špeciálnej pedago-

giky pokračuje výpočet ostatných vydobytkov socializmu, na pozadí porovnania so situáciou v iných krajinách: *„Nie je málo vecí, ktoré náš ľud už má, a ktoré nemá žiadna rozvinutá kapitalistická krajina.(...) Úroveň detskej úmrtnosti u nás už klesla pod úroveň mnohých rozvinutých kapitalistických krajín. (...) [Mesto] Cienfuegos má v tomto momente index detskej úmrtnosti okolo šesť na každých tisíc narodených živých (...) To je jeden z najnižších na svete. Naše hlavné mesto má 10 a Washington okolo 33, podľa posledných správ, takže môžeme skonštatovať, že metropola bohatého a mocného impéria, ktoré nás blokuje, ktoré nás atakuje, ktoré robí všetko možné, aby sme nenapredovali, svetový vykorisťovateľ má dnes trikrát viac mŕtvych novorodencov než metropola Kubánskej socialistickej republiky. (...) V Latinskej Amerike vraj každoročne (...) zomrie 700- až 800-tisíc detí, ktoré by bolo možné zachrániť, no nepreživú. Na Kube sa nič také nedeje.“*

Záver

Z hľadiska jazyka sa analyzovaných 127 strán textu vyznačuje bohatosťou jazykových prostriedkov, častým opakovaním ústredných myšlienok a ich gradáciou, vystavaním finálneho efektu, premosťovaním myšlienok aj v rámci historickej perspektívy. Na druhej strane je to prejav zrozumiteľný širokej mase, bez použitia priveľmi odborných či knižných termínov, skôr tendujúci k jadrnosti. Typickým prvkom je využívanie efektu kontrastu ako štruktúrnej opory: dobro verzus zlo, socializmus verzus imperializmus/kapitalizmus, veľké zásluhy malého národa.

Tematicky možno súhlasiť s P. L. Gorlaovou: mýtus hrdinu, mýtus nepriateľa a mýtus martýra. Dodali by sme azda ešte mýtus boja za spravodlivosť, ktorý je – ako sme spomenuli vyššie – večný a je hybnou silou akéhokoľvek revolučného procesu kdekoľvek na svete. Rečník sa oň neustále (hoci implicitne) opiera pri používaní slova Revolúcia, ktorým označuje nielen proces dosahovania spravodlivosti, ale aj spôsob existencie krajiny, vystavenej embargu, hostilite okolitého sveta, zažívajúcej emigráciu a z nej vyplývajúci únik mozgov a i. Revolúcia je v dôsledku týchto okolností neukončeným procesom a musí byť neustále pripravená brániť svoje vydobytky pred vonkajším nepriateľom. Prvok permanentnosti revolučného procesu možno považovať za základný kameň ideológie na Kube. Revolúcia ako cesta za lepšou, spravodlivejšou spoločnosťou, ktorej treba bez reptania obetovať... Zároveň je Revolúcia hlavným nositeľom moci, pričom sám tvorca politického diskurzu je ikonou, národným hrdinom Revolúcie.

V zásade nepozorujeme výraznejší posun v ideológii počas skúmaného takmer tridsaťročného obdobia: ak je niečo zlé, treba sa jednoducho vrátiť

k revolučným ideám a obetovať viac, najmä dobrovoľnej práce. Apeluje sa na morálku, solidaritu. Vonkajšie geopolitické okolnosti – najmä priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami – tvoria kulisu, ktorú diskurz o novom človeku a novej lepšej spoločnosti výdatne využíva. Prezentované fakty ako nárast škôl, študentov, lekárov a iných odborníkov, nových fabrík či skvalitňujúcej sa zdravotnej opatere sú postavené do ostrého protikladu s porovnateľnými údajmi či už z krajín tretieho sveta alebo dátami z USA.

Ako typický diskurz moci však si však Revolúcia nepripúšťa žiadne chyby. Mýtus martýrov Revolúcie vytvára ideál, etalón, ktorý je neodškriepiteľnou autoritou aj tam, kde by snáď žijúcim revolucionárom bolo možné niečo vytýkať. (Castro v prvom aj druhom prejave s témou Che Guevarovej smrti spomína chýry o údajných nezhodách medzi revolučnými lídrami.).

Záverom nech mi je odpustený stručný subjektívny autorský komentár: videnie sveta cez prizmu podmienok partizánskeho boja splošťuje vnímanie potrieb každodenného života, ktorý už dávno prahne po návrate do normálnych koľají. Obmedzenie kritického myslenia vedie k stagnácii a napokon k strate slobody, o čom nás čoraz častejšie presvedča už aj politický diskurz na Západe. Je nebezpečné podceňovať úlohu ekonómie v medziľudských vzťahoch i v rámci budovania spoločnosti. Existenciálna nespokojnosť kubánskych más by mohla napokon ušľachtilé ideály revolúcie úplne udusiť. Kto mal možnosť spoznať kubánsku vzájomnosť, tuší, o čo by svet mohol prísť.

Literatúra

ARISTOTELES (1988): *Politika*. (Preklad J. Špaňár) Bratislava: Pravda.

ARISTOTELES (2009): *Rétorika*. (Preklad P. Kuklica) Bratislava: Thetis.

CASTRO RUZ, F. (2010): *Strategické víťazstvo. Strategická protiofenzíva*. (Preklad S. Vertanová, M. Puchovský, B. Bačík). Bratislava: Ottovo nakladatelství.

DOLNÍK, J. (2010): *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda.

GORLA, P. L. (2014): *¡Patria o muerte, venceremos! La rétorica de Fidel Castro*. Havana: Editorial UH.

HEYWOOD, A. (2004): *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia.

MALITI, R. (2006): Identidad cubana. In: *José Martí y la Identidad Cubana*. Bratislava: AnaPress, s. 57-75.

METZELTIN, M. – THIR, M. (Eds.) (2004): *El poder. Análisis del discurso político español e hispano-americano.* Viedeň: 3 Eidechsen/Instituto Cervantes.

QUIRK, R. E. (1993): *Fidel Castro*. Ostrava: Oldag.
RUPELDTOVÁ, S. (2008): Quo vadis, Kuba? In: *Britské listy*, <https://legacy.blisty.cz/art/39259.html> [23. 7. 2018].
SÁMELOVÁ, A. (2018): *Moc a pravda v podmienkach Rozhlasu a televízie Slovenska*. Bratislava: UK.
VARGAS LLOSA, M. (1993): *El pez en el agua*. Barcelona. Seix barral.

Kontakt:

Mgr. Silvia Vertanová, Ph.D.

Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Romance Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: silvia.vertanova@uniba.sk

Die Widerspiegelung der Politik und Wirtschaft im Börsenjargon

Filip Kalaš

Abstract

The Reflection of Politics and Economy in Stock Exchange Jargon. *The main aim of the paper is to demonstrate a close connection between politics and economy and their impact on the language of stock exchange. The reason lies in the fact that significant decisions made in economic and political circles contribute to a large extent to the formation of new words. The stockbrokers then try to express the current situation on the financial markets using special, sometimes even metaphorical words. In order to properly understand jargonisms, it is firstly inevitable to explore their theory and various theoretical approaches. Furthermore, there is depicted the connection between stock exchange, politics and economy. The last part of the paper proposes a short list of commonly used jargons within the stock exchange language*.

Kľúčové slová: odborný jazyk, burza, žargón, žargonizmy.
Key words: specialized language, stock exchange, jargon, jargonisms.

Einleitung

Die Fachsprache des beliebigen Fachgebietes versteht sich nicht als Jargon und es ist kein moralischer Verstoß, wenn man auf solche Weise schreibt oder spricht, die gleich nicht auf der Straße begriffen wird. Es steht außer Zweifel, dass jeder Beruf seine eigene Terminologie besitzt, ohne die die Mitglieder ihre Gedanken nicht zum Ausdruck bringen könnten. Würde man die Mitglieder solcher Wörter berauben, wären sie zur Passivität und in gewisser Maße zum Scheitern der Kommunikation verurteilt. Wünschte sich man eine Profession zu verschwinden, ihre Kohäsion und Stärken abzuschaffen, bestände der meisteffektive Weg dazu in der Tatsache, die Verwendung ihrer charakteristischen Merkmale (Sprache) zu verbieten.

Das Leben in den Bedingungen der Marktökonomie hat erhebliche Spuren bezogen auf die Weltanschauung bei Menschen hinterlassen. Diese Tat-

sache hat sich vehement in der Fachsprache der Börsenmakler, d. h. der Teilnehmer an Finanz- und Wertpapiermärkten widerspiegelt. Das Ziel des Beitrags ist es, die verschiedenartige Ausdrucksanpassung der Börsianer darzustellen. Im Rahmen des Beitrags geht man von der Voraussetzung aus, dass ihre geheimnisvolle Sprache durch Jargon geprägt wird. Einige der Ausdrücke haben aufgrund eines wichtigen politischen und wirtschaftlichen Ereignisses, die eben auf die Börse einen erheblichen Einfluss ausgeübt haben, die Börsensprache durchdrungen. Aus diesem Grunde lässt sich anfangs mit dem Begriff Jargon zu beschäftigen und ihn von anderen ähnlichen Begriffen abzugrenzen.

Bestimmung des Jargons

Es ist bemerkenswert, dass die Anfänge dieses Begriffes bis ins 18. Jahrhundert zurückreichen. Das Wort Jargon wurde damals zum Beschreiben des Zwitscherns der Vögel verwendet. Das Wort wurde später aus dem Französischen ins Deutsche übernommen. Seitdem ist die ursprüngliche Bedeutung allmählich verschwunden und ins Geplapper oder ein unverständliches Gemurmel umgewandelt. Erst danach hat sich die Bedeutung im Sinne der Rede und des Schreibens voll von fremden Begriffen, die typisch für einen bestimmten Personenkreis sind, stabilisiert (Hudson 1978). In Anlehnung an Hudson (vgl. S. 3) ist zu konstatieren, dass der Jargon vier grundlegende Elemente beinhaltet:

- Er spiegelt einzelne Professionen und Berufe wider.
- Er ist angeberisch, nur mit einem kleinen Kernstück der Bedeutung darunter.
- Er wird vornehmlich von intellektuell minderwertigen Menschen gebraucht, die sich darum bemühen, die breite Öffentlichkeit von ihrer Wichtigkeit zu überzeugen.
- Er ist absichtlich oder zufällig unerklärlich.

Hudson stellt zwar einige der Eigenschaften des Jargons vor, jedoch führt er keine Definition, was man darunter verstehen sollte. Um es festzustellen, muss man nach der Antwort bei anderen Sprachwissenschaftler suchen. Der russische Sprachwissenschaftler Skwortzov (1997: 129) führt die folgende Erklärung des Jargons ein: *„Jargon – eine soziale Sprachvariation, die sich von der allgemeinen Sprache durch eine spezifische und oftmals expressiv gefärbte Lexik und Phraseologie, wie auch durch eine Sonderverwendung der Wortbildungsmittel unterscheidet. Der Jargon gehört zu den relativ offenen sozialen und professionellen Gruppen, die durch gemeinsame Interessen, Beschäftigungen und den sozialen Status vereinigt sind. Im dem nicht strikt*

terminologischen Sinn wird die Benennung 'Jargon' für die Bezeichnung der vulgären, unkorrekten Rede (mit pejorativer, abwertender Stilfärbung) verwendet. Im Vergleich zu territorialen Dialekten besitzt Jargon keine eigenen phonetischen und grammatikalischen Systembesonderheiten."[1]

Daraus lässt sich ableiten, dass der Jargon über außergewöhnliche lexikalische Elementen verfügt, die nur von bestimmten Menschen und in einer bestimmten Situation in Anwendung gebracht werden können, damit sie richtig nachvollzogen werden. Darüber hinaus folgt der Jargon den aktuellen und für die gegebene Sprache geltenden Regeln bezogen auf Phonetik und Grammatik. Der Jargon setzt sich nach Skwortzov aus einem Produktionsteil und einem Alltagslexikon zusammen. Der Produktionsteil bezieht sich ausgeschlossen auf das Berufslexikon, welches die Beschäftigungen und Tätigkeiten vereinigt. Das Alltagslexikon beruht hingegen auf der durchaus expressiven Lexik, die für eine allgemeine tägliche Verständigung und einen Informationsaustausch geeignet ist.

Der Jargon lässt sich des Weiteren als ein Bestandteil der sozialen Dialekte wahrnehmen, die von Bondaletov (1987) folgenderweise in vier Gruppen gegliedert werden:

a) im Grunde genommen Professionalismen (lexikalische Systeme), z. B. die Sprache der Angler, Jäger, Hafner, Holzfäller, usw.
b) Gruppen- und Korporationsjargons, wie z. B. die Sprache der Lernenden, Studenten, Sportler, Soldaten, usw.
c) die Geheimsprachen (Argot) der Handwerker, Kaufmänner, usw.
d) der Jargon der Deklassierten.

Es verdient hervorgehoben zu werden, dass das allgemeine Merkmal aller sprachlichen Bildungen in der Abgrenzung ihrer sozialen Grundlage besteht. Sie entstehen durch die Kommunikation der einzelnen sozial-ständischen, betrieblich-professionellen, Gruppen- und altersspezifischen Kollektive und nicht durch den Umgang weder mit dem ganzen Volk (wie in der Literatursprache) noch der Bevölkerung in einer bestimmten Region (wie regionale

[1] Übersetzt aus dem russischen Originaltext: Жаргон – социальная разновидность речи, характеризующаяся, в отличие от общенародного языка, специфической (нередко экспрессивно переосмысленной) лексикой и фразеологией, а также особым использованием словообразовательных средств. Жаргон является принадлежностью относительно открытых социальных и профессиональных групп людей, объединенных общностью интересов, привычек, занятий, социального положения и т.п. В нестрого терминологическом смысле слово жаргон употребляется для обозначения искаженной, вульгарной, неправильной речи (с пейоративной, уничижительной оценкой). В отличие от территориальных диалектов, жаргон не обладает собственными фонетическими и грамматическими системными особенностями.

Dialekte) (Khomyakov 2007). Was den Jargon der Deklassierten angeht, lässt sich andeuten, dass er die Gesamtheit der Lexeme und phraseologischen Wendungen darstellt, die für die Kommunikation im Rahmen einer Gruppe der deklassierten Elemente dienen.

Im Vergleich mit den Beweisführungen der russischen Sprachwissenschaftler teilt auch die deutschgeprägte Linguistik ähnliche Auffassungen zu diesem Thema. In Duden ist folgende Definition von Jargon zu entdecken:

1. *Sondersprache bestimmter durch Beruf, Stand, Milieu geprägter Kreise mit speziellem (umgangssprachlichem) Wortschatz),*
2. *(abwertend) saloppe, ungepflegte Ausdrucksweise*

Eine fast übereinstimmende Definition bietet auch das DWDS-Wörterbuch an und demzufolge wird in diesem Beitrag nicht angeführt. Im kleinen linguistischen Wörterbuch bemerkt man nebenbei, dass die Verwendung des Jargons völlig bewusst ist und die Ausdrücke fortlaufend die Sprache durchdringen:

1. *bewusste Verwendung eines Sonderwortschatzes innerhalb beruflicher oder sozialer Gruppen, der bewusst nicht allgemeinverständlich ist,*
2. *in der Neurolinguistik: Bezeichnung für unverständliche, aber flüssig gesprochene Äußerungen*

Was die slowakische Interpretation des vorliegenden Begriffs, bedient man sich der Definition aus der Enzyklopädie der linguistischen Begriffe. Da steht nämlich, dass der Jargon die Gesamtheit der Ausdrucksmittel darstellt, die in der Umgangssprache der bestimmten sozialen und professionellen Schicht der Menschen (der Adeligen, Kleinbürger, mancher Berufe). Er unterscheidet sich von der Literatursprache, die in ganzem Land gültig ist, insbesondere durch das Lexikon. Darüber hinaus wird darunter eine spezifische Ausdrucksweise einer bestimmten Gruppe verstanden. Der Jargon tritt meistens dort vor, wo man sich bemüht, sich von bestimmten sozialen Schichten zu differenzieren und mit Hilfe von unbekannten Begriffen eine gesellschaftliche Überordnung hervorzuheben.[2]

Die Problematik des Jargons ist in der Tat ganz komplex und kontrovers. Es kommen auch negative Standpunkte zu diesem Thema zu Tage. Das Phänomen der Jargonisierung der Sprache im Hinblick auf die Politik, Wirtschaft und Werbung lässt sich auch folgenderweise interpretieren:

[2] Übersetzt aus dem slowakischen Originaltext: **žargón** – 1. súbor výrazových prostriedkov používaných v hovorovej reči istej sociálnej alebo profesionálnej vrstvy ľudí (šľachtickej aristokracie, maloměštiakov, niektorých povolaní). Od celonárodného jazyka sa odlišuje najmä slovníkom; - 2. spôsob príznakového vyjadrovania istej skupiny. Vyskytuje sa najmä tam, kde je snaha triedne sa diferencovať a používaním neznámych výrazov vyjadrovať spoločenskú nadradenosť (Mistrík et al. 1993).

„Wer Jargon verwendet, tut dies vor allem aus einem der beiden folgenden Gründe (oder aus beiden Gründen zugleich): Er betreibt bewusst sprachliche Geheimbündelei oder sprachliche Einschüchterungspolitik. Ihn leiten sprachliche Absonderungsbestrebungen; aus elitären Macht- oder Wunschvorstellungen heraus schafft er zwischen sich und seinem Kommunikationspartner sprachliche Distanz“ (Wilß 1979: 181).

Es sollte auch nicht unerwähnt bleiben, dass die zeitliche Instabilität, ein intensiver Wortwechsel sowie die Verknüpfung mit der Literatursprache für die Lexik des Jargons bezeichnend sind. Als nächstes ist die Tatsache wichtig, dass das Lexikon unterschiedlicher Jargons miteinander übereinstimmen kann, indem das Interjargon entsteht. Die Lexik und Phraseologie, die sich aus dem Interjargon hervorgeben, kann man ferner in manchen Situationen anwenden, falls dabei ihre Expressivität sowie Emotionalität beibehalten wird. Die Lexik des Jargons wird auf Basis der Literatursprache gebildet sowohl durch die Metaphorisierung, Klangverzerrung, Trunkierung, als auch durch die aktive Anwendung der Fremdwörter und Morpheme, vornehmlich des englischen Ursprungs (Skwortzov 1997).

Einfluss der Politik und Wirtschaft auf die Börse

Zwischen der Politik, Wirtschaft und Börse herrscht ein intensives Verhältnis und das Geschehen im Rahmen dieses imaginären Dreiecks übt immer Einfluss auf eine oder die andere sich darin befindende Sphäre aus. Jede Auswirkung der Politik oder Wirtschaft spiegelt sich gleich im Börsenbarometer wider, der auf dem aktuellen Zustand der Kurse beruht. *„Günstigere Nachrichten aus der Wirtschaft werden aber nur mit einiger Verzögerung bekannt, und es geschieht häufig, dass die Börse viel früher anzieht, als diese günstigen Nachrichten durchsickern“* (Kostolany 1986: 52). Aus der Geschichte lässt sich ableiten, dass die sich allmählich anhäufende wirtschaftliche Lage und Geschehen immer in irgendeiner Art zu Tage gebracht wurden. Auf die Art und Weise kennen wir heutzutage unterschiedliche Wirtschaftskrisen (Währungskrisen, Deflationskrisen oder Finanzmärkt-Krisen), deren Existenz vehemente Folgen auf die Börse hatten. Im Rückblick auf die Geschichte lassen sich manche Krisen aufzählen, die nicht nur die Unternehmen, sondern auch die ganze Gesellschaft in große Depression geführt haben und die mit der Zunahme der sozialen Spannungen, Bürgerkriegen, Armut sowie anderen kriegerischen Konflikten einhergehen. Zu den bekanntesten zählen Schinderlingkrise, Tulpenmanie, Hamburger Handelskrise, britische Eisenbahnkrise, Wirtschaftskrise von 1857,

Weltwirtschaftskrise 1929, Erste und Zweite Ölkrise, Tequilla-Krise, Dot-com-Blase, Finanz- und Wirtschaftskrise ab 2007, Islands Finanzkrise u. a. Es ist bemerkenswert, dass die Namen der Krisen sich ständig nur auf die Wirtschaft beziehen, obwohl man die Politik nicht unerwähnt lassen sollte. Es ist gerade die Politik, die in einem bedenklichen Maße die Wirtschaft umschlingt. Manche Entscheidungen, die in der Wirtschaft getroffen werden, sind derzeit rein politisch begründet. Diese Auffassung wird vornehmlich seitens Unternehmer und deren verbänden ständig vorgetragen. Die Politik wurde allmählich zu einem Spielball der Wirtschaft. Wenn man mit den Vertretern verschiedener Parteien ins Gespräch kommt, stellt man schnell fest, dass sich die Begriffe Wirtschaft und Politik überschneiden und sogar ins Unbestimmte verschwimmen (Merk 1983: 11).

Die Börsen reagieren auf politische Entwicklungen sehr sensibel. Der Einfluss von Zinssatz, Regierungsentscheidungen und andere Maßnahmen beeinflussen die Finanzmärkte auf der ganzen Welt. Trotz dieser Tatsache sind die politischen Entscheidungen nur vorübergehend und ihre Folgen verwischen sich bald wieder aus der Börse. Eine bekannte Anlegerweisheit besagt: *Politische Börsen haben kurze Beine*. Damit wird gemeint, dass die Konflikte auf der politischen Szene nur kurzfristig auf die Kurse drücken. Die fundamentalen Faktoren hingegen rücken mittel- bis langfristig in den Mittelpunkt. In Anlehnung an Mainert (2018) sehen die Politiker die Situation an der Börse vollkommen anders. Der US-Präsident Donald Trump hat während des Davoser Weltwirtschaftsforums, an dem alljährlich die führenden Politiker und Top-Manager teilnehmen, den Kursanstieg des letzten Jahres sich und seiner Agenda zugeschrieben. Darüber hinaus hat die Bundeskanzlerin Angela Merkel lediglich nur zwei Wochen nachher auf die Wichtigkeit einer kräftigen und stabilen Regierungsneuauflage in Deutschland hingedeutet, gewiss unter ihrer Regentschaft. Mainert vertritt ferner die Meinung, dass die Börsen nicht wegen, sondern trotz der Politik steigen. Die westlichen Industrieländer spüren schon seit neun Jahren den Wirtschaftsaufschwung, dessen Ende jedoch noch nicht zu sehen ist. Die Börsen sind in den vergangenen Jahren nicht wegen, sondern trotz der Politik gut gelaufen. Ein großer Dank gilt vorzugsweise der Notenbanken, die schmerzhafte aber notwendige Strukturreformen eingesetzt haben. Das Schlimmste daran ist, dass die Zentralbanken keine Unterstützung haben, denn sie operieren während der gegenwärtig guten Konjunktur immer noch im Krisenmodus. Wenn es zu einem Abschwung kommt, werden sie vergebens nach geldpolitischer Unterstützung rufen. Die Notenbanken sind ohne Umschweife in eine nicht beneidenswerte Situation gelangt. Aus den vorangegangenen Ausführungen stellt sich heraus, dass die Politik, Börse und Wirtschaft miteinander verflochten sind und sich gegenseitig beeinflussen.

Der Überblick über die oft verwendeten Jargonismen in der Börsensprache

Die Absicht dieses Teiles ist es, die existierenden Jargonismen bezogen auf die Sprache der Börse darzustellen. Es werden natürlich nicht alle vorgestellt, nur diejenigen, die für die tägliche Verständigung zwischen Börsenmaklern an der Börse zwecks einer erfolgreichen Abwicklung des Parketthandels von großer Bedeutung sind. Die jeweiligen Ausdrücke sind in der alphabetischen Reihenfolge geordnet, sodass die Wörter übersichtlicher und leichter aufzufinden sind. Jeder der Ausdrücke beinhaltet sogar seine Definition, damit sich auch ein Laie eine Vorstellung schaffen kann, was darunter verstanden ist. Es lohnt sich hervorheben, dass manche Wörter polysemisch sind, d. h. sie können außer der primären auch eine zusätzliche Bedeutung beinhalten. Dies kann auch der Fall der Jargonismen in der Börsensprache sein. Um dieser Hürde vorzubeugen, bedient man sich des Kontextes. Was den Kontext angeht, muss man zugeben, dass er nicht zu jedem Ausdruck hinzugefügt wurde. Der Grund besteht darin, dass man bei der Auseinandersetzung mit der Börsensprache lediglich mit den Zeitungsartikeln arbeiten kann. Diese Artikel werden vorwiegend von Journalisten, die sich aber auf das Börsengeschehen orientieren, geschrieben. Zum einen beinhalten die Artikel eine Menge von unterschiedlichen Börsenwörtern, zum anderen sind einige von ihnen nur auf dem Parkett, d. h. an der Börse zur Anwendung gebracht, allerdings nicht von Journalisten.

Der Liste ist zu entnehmen, dass man außer der Definition und des Kontexts auch ihre Kookkurrenz hinzugefügt hat. Man legt auf die Nachbarschaftskookkurrenz einen außergewöhnlichen Wert, weil es wichtig zu wissen ist, welche lexikalische Einheiten unmittelbar neben den jeweiligen Ausdrücken stehen. Es ist immer eine große Herausforderung, das Kollokationsprofil einer lexikalischen Einheit aus der Finanz- oder Börsensprache festzustellen. Die großen Textkorpora verfügen in meistens Fällen über eine unbeträchtliche Menge der Texte eben aus diesem Bereich, sodass man bei Wörtern wie *Blue-Chips, Trade* oder *Trader* nicht finden kann. Einer der Gründe besteht darin, dass diese Ausdrücke englisch sind, andererseits herrscht Mangel eben an den finanziellen Korpora und Börsenkorpora, was nicht immer angenehm ist, wenn man die Wörter einer Untersuchung unterziehen will. Bei oft verwendeten Wörtern wie *Aktie, Dividende, Börse, Markt*, sogar *Baisse, Hausse*, usw. ist die Beschäftigung mehr interessant, was sich auch aus der Liste ableiten kann. Zur

Untermauerung der Kontexte sowie der Kollokationsprofile hat man sich der DWDS-Korpora bedient.

abfedern - Ausgaben, finanzielle Aufwendungen nach oben begrenzen, nicht weiterwachsen lassen

- *verträglich, sanft, finanziell, politisch, stark, weitgehend a.*
- *mit Geld a., durch Kosteneinsparung a., durch Zuschuss a., um Auswirkung a.*

„Tesla will Rückforderung der Umweltprämie für Kunden abfedern." (27. 07. 2018. heise.de)

anreißen – spekulative Long-Position eingehen

r Ausreißer – ist eine statistische Beobachtung, die signifikant von anderen Gliedern einer Probe abweicht

- *positiver, negativer Ausreißer*

„Die Papiere der Deutschen Post waren mit einem Kursplus von 2,30 Prozent dagegen ein positiver Ausreißer im Dax." (06. 08. 2013, zeit.de)

e Baisse – das Fallen der Börsenkurse, Kurssturz von Wertpapieren

- *auf B. spekulieren, in B. umschlagen, in. B. hineinlaufen, unter B. leiden, sich nach B. erholen*
- *zyklische, anhaltende, weltweite, tiefe, jüngste, wirtschaftliche, schwere, hartnäckige B.*

„Kürzlich befragte das französische Wirtschaftsmagazin Challenges einen Finanzmanager, der zum Besten gab, es sei unlogisch, auf Baisse zu spekulieren, denn Spekulation diene doch dazu, auf Positives zu wetten." (18. 08. 2011, zeit.de)

Bestens – ein Auftragszusatz, bei dem eine Aktie zu jedem Preis verkauft werden soll

Billigst - ein Auftragszusatz, bei dem eine Aktie zu jedem Kurs gekauft werden soll

Blocks - Trades mit großen Volumen (größer 10.000 Stück)

r Blue Chips – erstklassiges Wertpapier, Spitzenwert an der Börse „Für ausländische Investoren und institutionelle Anleger sind japanische Bluechips inzwischen auch deswegen zu attraktiven Anlagen mit langfristigen Renditeaussichten geworden, weil …" (10. 04. 2015, zeit.de)

r Bärenmarkt – durch fallende Börsenkurse gekennzeichneter Aktienmarkt „Darum können nicht mal die besten Analysten den Bärenmarkt voraussagen". (20. 06. 2018, finanzen.net)

r Bullenmarkt – durchsteigende Börsenkurse gekennzeichneter Aktienmarkt

„Der schon viele Jahre währende Bullenmakrt geht in seine letzte Phase.“ (14. 06. 2018, finanzen.net)

r Call – eine Kaufoption, die dem Käufer das vertraglich zugesicherte Recht gewährt, einen bestimmten Basiswert zu vorher festgelegten Konditionen erwerben zu können

- *kurzlaufender, langlaufender, gehandelter, angebotener, laufender*
- *C. mit Basispreis, C. mit Laufzeit, C. auf Aktie, C. auf Dax*

„Gefragt waren vor allem länger laufende Calls mit Basispreisen nahe den aktuellen Aktienkursen.“ (15. 10. 2005, zeit.de)

Coming In – Kursrückgang

deckeln – Ausgaben, finanzielle Aufwendungen nach oben begrenzen, nicht weiterwachsen lassen

- *Kosten, Ausgaben, Förderung, Boni, Preis d.*

„Erstmals in der Geschichte der Finanzmarktregulierung der EU werden wir die **Boni** von Bankern deckeln, teilte Parlamentsunterhändler Othmar Karas am Morgen in Brüssel mit.“ (28. 02. 2013, zeit.de)

Double-Dip - ein Konjunkturphänomen, wenn eine rezessive Wirtschaft plötzlich wieder wächst, kurze Zeit später dann aber doch wieder in die Rezession zurückfällt.

„Ein Double Dip könne zwar nie ganz ausgeschlossen werden, doch derzeit wachse die Wirtschaft der Vereinigten Staaten – allerdings nicht so rasch, wie wir es uns wünschen.“ (11. 06. 2010, FAZ)

r Entry – der Einstieg eines Kapitalgebers eines Unternehmens

- *fast, regulär*

„Der "Fast Entry" greift, wenn ein Aufstiegskandidat in beiden Kriterien mindestens auf Platz 85 oder besser steht, bisher war es Platz 75.“ (04. 06. 2018, finanztreff.de)

r Exit – der Ausstieg eines Kapitalgebers eines Unternehmens

- *fast, regulär*

„Im neuen 60er MDAX wird ein "Fast Exit" künftig durchgeführt, wenn ein Titel in einem der beiden Kriterien auf der neuen einheitlichen Liste schlechter als auf Platz 105 platziert ist, im 50er Index war es Platz 95.“ (04. 06. 2018, finanztreff.de)

Fill-or-kill (FOK) – eine limitierte Auftragsart in elektronischen Handelssystemen

fixen – das spekulative Shorten eines Marktes in Erwartung, dass dieser in Kürze im Kurs nachgibt und man auf tieferem Niveau seine Short-Position wieder zurückkaufen kann

- *Preis, Feinunze, Dollar, Währung, Bundesanleihe, Greenback fixen*

„Die Feinunze Gold wurde am Nachmittag in London mit 1307,25 Dollar gefixt.“ (07. 11. 2013, zeit.de)

Free Float – der Aktienanteil einer Aktiengesellschaft, der nicht in festem Besitz ist

Futures – Terminkontrakte auf ein bestimmtes Gut

- *F. verfallen, auslaufen, kaufen, anbieten*
- *Handel mit F., Verfall von F., Einführung von F., Einsatz von F.*
- *mit F. handeln, in F. investieren, mit F. starten*

„Wer Aktien besitzt und sich sorgt, dass derer Kurs drastisch fallen könnte, der kann sich Futures von der Sorte kaufen, die bei fallenden Aktienkursen mehr wert werden.“ (11. 02. 2008, zeit.de)

Gold Bugs – Index, in dem die Aktien von Goldproduzenten zusammengefasst sind

r Greenback – Dollarbanknote

- *schwacher, fester, starker*
- *Wertverfall des G., Kursverfall des G., Höhenflug des G., Talfahrt des G., Abwertung des G.*
- *G. belasten*

Dass der Greenback kleinere Brötchen backt, ist vor dem Hintergrund des von US-Präsident Trump vorgelegten Haushaltsentwurfs für 2019, der mit einer deutlichen Ausweitung der Staatsverschuldung einhergehen soll, wenig verwunderlich, schreiben die Experten der DZ-Bank in einem Kommentar.“ (13. 02. 2018, boerse.ard.de)

e Hausse – Kursanstieg von Wertpapieren

- *neue, jüngste, zyklische, zurückliegende, anhaltende, laufende, lange, steiles, große, kräftige*
- *nähren, verschlafen, anheizen, bremsen, bescheren*
- *H. am Ölmarkt, H. in Baisse, Mildmädchen-Hausse, Endphase der H.*

„Die Hausse nähre die Hausse, lautet eine alte Börsenweisheit – aber eben nur bis zu einem gewissen Punkt.“ (06. 01. 2014. zeit.de)

r Hexensabbat – der große Verfallstag an den Terminbörsen

- *dreifacher H.*

“Händler verwiesen auf einen unruhigen Handel wegen des großen Verfallstages - auch "dreifacher Hexensabbat" genannt -, an dem Optionen und Futures auf Indizes und einzelne Aktien verfallen.“ (30. 09. 2007, tagesspiel.de)

e High Yields – Fonds, die den Großteil ihres Vermögens in hoch spekulative Finanzinstrumente investieren

r Leerverkauf (= Short Geschäfte) – Verkauf von Wertpapieren, die der Verkäufer noch gar nicht besitzt

- *ungedeckter, spekulativer, aggressiver, massiver L.*
- *L. verbieten, vornehmen, tätigen*
- *bei L. leihen, mit / bei L. wetten, durch L. absichern, mit. L. spekulieren, gegen L. vorgehen*

„Ungedeckte Leerverkäufe von Aktien und öffentlichen Schuldtiteln sowie von den daran geknüpften Kreditausfallversicherungen (CDS) sind in Deutschland seit Juli 2010 verboten." (22. 01. 2014, welt.de)

e Limit-Order – eine Order mit festgelegtem Preis und festgelegter Zeit für die Ausführung

r Nebenwert (= Small Caps) – Bezeichnung für kleinere Aktiengesellschaften mit geringem Eigenkapital

- *wichtigste, größte, notierte, gebündelte, attraktive, führende, marktenge führende*
- *in N. investieren, auf N. setzen, bei N. herausragen, sich auf N. spezialisieren*
- *Index für N., Handel mit N., Markt für N., Fonds für N., Interesse an N.*

„Der M-Dax, der die 70 wichtigsten Nebenwerte zusammenfasst, lag bei 5760,48 Punkten fast unverändert zum Montagsschluss; der Tec-Dax gewann 0,1 Prozent auf 537,91 Zähler." (09. 02. 2005, tagesspiel.de)

e Order – ein Auftrag zum Kauf oder Verkauf einer bestimmten Menge von Wertpapieren

- *ausländische, allerhöchste, außerbörsliche,*
- *O. platzieren, abwickeln, ausführen, ausgeben, erteilen, verbuchen*
- *O. von Aktie, O. in Höhe, O. im Wert, O. an der Börse*

„Nach Angaben der Börse erhalten damit auch alle Privatanleger die Möglichkeit, künftig Orders in jeder beliebigen Stückzahl auf Xetra platzieren zu können." (04. 06. 2002, zeit.de)

r Outperformer – Einschätzung der Aktienexperten bezüglich des zu erwartenden Kursverlaufes einer Aktie

- *stufen, einstufen, lauten, bewerten, bekräftigen, bestätigen, bleiben*
- *von O. herunterstufen, mit O. einstufen, für O. halten, an O. festhalten, mit / als O. bewerten*
- *Aktie auf O., Titel auf O., Papier von O.*

„Die Analysten von SES Research hatten daraufhin die Aktie des Technologieunternehmens unverändert mit Outperformer bewertet." (30. 04. 2005, zeit.de)

Outside Market - Aktiengebote, die sich nicht im Bereich zwischen Bid und Askbefinden.

pari – zum Nennwert

- *zu p. kaufen, anbieten, zurückzahlen; unter p. abstoßen, notieren; über p. erwerben*

- *pari stehen*

Sofern die Aktie gegenüber dem aktuellen Kurs nicht mehr als 5,5 Prozent nachgibt und am Bewertungstag (21.09.2018) unter dem Basispreis von 85 Euro schließt, erzielen sie bei einem Kupon von 5,20 Prozent und einem Kauf unter pari die Maximalrendite von 6 Prozent p.a.“ (24. 01. 2018, n-tv.de)

r Parketthandel – Handel von Wertpapieren an der Präsenzbörse

- *später, abendlicher, traditioneller, anschließender, klassischer*
- *P. beenden, abschaffen, schließen, einstellen, betreiben, aufgeben*
- *im P. tendieren, am P. festhalten, im P. liegen, im P. sinken, im P. notieren, im P. erreichen*
- *P. an der Börse, P. mit Verlust, P. mit Aktien*

„Den späten Parketthandel beendete das Börsenbarometer unverändert bei 4855 Punkten.“ (28. 07. 2005, Die Welt)

Penny Stocks – Aktien mit geringem Kurswert (weniger als ein Dollar) “Kein Wunder, dass Penny Stock-Spekulanten häufig die “Katze im Sack” kaufen, und teils derbe Rückschläge - bis hin zum Totalverlust - verkraften müssen.“ (15. 09. 2017, börse.de)

e Position

- **Long P.** – eine Position, die durch den Kauf eines Wertpapiers entstanden ist
- **Short P**. – offene Position, die durch einen Leerverkauf von Aktien, Anleihen entstanden ist

„Die Netto-Long-Position der „Großen Spekulanten“ stieg hingegen um 67 Prozent auf 38.035 Kontrakte.“ (15. 01. 2018, goldreporter.de)

s Pull-Back – eine Gegenbewegung an eine vorherige Unterstützungs- oder Widerstandslinie

purzeln – leicht fallen

- *ins Bodenlose p., um Prozent p., an der Börse p., zu Boden p., in Tagen p., in Tiefe p.*
- *Preis, Kurs, Börsenkursus, Notierung, Rendite, Zins, Wert p.*

„Daraufhin purzelten am Montag die Renditen zehnjähriger italienischer und spanischer Anleihen kräftig.“ (09. 08. 2011, zeit.de)

r Put / Put-Option / Put-Optionsschein – eine Verkaufsoption, durch die der Käufer das Recht erwirbt, einen bestimmten Bezugswert innerhalb eines festgelegten Zeitraums zum vereinbarten Preis zu verkaufen.

- *hochspekulativer, neuer, gedeckter, gehandelter, emittierter,*
- *P. emittieren, kaufen, erwerben, handeln, verkaufen*
- *Handel mit P., Ausgabe von P., Euro auf P., Inahaber von P.*
- *in P. investieren, auf P setzen, auf P entfallen*
- *P. auf Aktien, P. mit Laufzeit, P. mit Basispreis, P. auf Korb, P. auf Dax, P. im Wert*

"Davon hätte der Täter profitiert, da er sich am Tag des Anschlages, dem 11. April, 15.000 sogenannte Put-Optionsscheine gekauft hatte." (21. 04. 2017, handelsblatt.com)

e Rally – das kurzfristige Ausbrechen von Kursen nach oben

- *R. am Aktienmarkt, R. an der Börse, R. im Handel, R. vom Vortag*
- *fulminante, kräftige, kurzfristige, rasante*
- *von R. profitieren, bei R. verunglücken, mit R. rechnen, an R. teilnehmen, zur R. ansetzen*

„Die italienische Regierungskrise und gemischte Konjukturdaten aus Asien haben die Rally am deutschen Aktienmarkt zum Wochenauftakt gebremst." (10. 12. 2012, zeit.de)

e Renten – Kurzbezeichnung für festverzinsliche Wertpapiere

r Running Stock – eine sich schnell bewegende Aktie

e Schwergewichte – Standardaktien

- *S. im Aktienindex, S. an der Börse, S. am Markt*

„Dax-Schwergewichte mit neuem Kurspotenzial" (27. 04. 2018, zeit.de)

Short Squeeze (= Shorties) – Marktsituation, bei der ein Kurs durch Deckungskäufe verstärkt nach oben getrieben wird.

"Die Shorties könnten dennoch diesmal mehr Erfolg haben als vor 2 Jahren." (23. 01. 2018, finanztrends.info)

e Stämme – Stammaktien

- *neue, stimmberechtigte, lautende, junge, nennwertlose, sämtliche, börsennotierte, liquide*
- *plazieren, ausschütten, ausgeben, erwerben, bestehen, kaufen, verkaufen, besitzen, erhöhen*
- *in S. umwandeln, je S. ausschütten, Vorzug in S., Bezugspreis für S.*

„Real-Depot-Wert Sixt mit Top-Zahlen: Stämme und Vorzüge vor Sprung auf Rekordhoch - Turbo-Zertifikat 1.350% im Plus - so geht es weiter!" (24. 07. 2018, deraktionaer.de)

r Tank – schnelles Fallen einer Aktie

r Trade – Handel

r Trader – Händler, Börsenspekulant

s Window Dressing – Verschönerung der Bilanz zum Berichtsstichtag

r Zeitwert – Differenz zwischen dem Optionsscheinpreis und seinem inneren Wert

- *Z. einer Option, Z. einer Kapitalanlage*
- *Z. zahlen, erstatten, ersetzen*

„Die Versicherung zahlte nur den Zeitwert, gerade 3000 Euro." (23. 11. 2005, zeit.de)

Zusammenfassung

Der vorliegende Beitrag hat sich mit den Jargonismen in der Börsensprache auseinandergesetzt. Man hat von der These ausgegangen, dass eben Politik und Wirtschaft eine wichtige Rolle bei der Bestimmung und Einführung neuer Jargonismen in die Börsensprache spielen. Eingangs wurde eine kurze Einführung in die Problematik des Jargons präsentiert. Es wurden unterschiedliche, nicht nur deutsche, sondern auch russische und slowakische Konzepte dieses Begriffes hinzugefügt, um ihn aus möglichst vielen Sichten zu untersuchen. Des Weiteren hat man kurz und bündig die tatsächliche Beeinflussung der Börse seitens der politischen und wirtschaftlichen Regulierungen, Entscheidungen usw. skizziert. Um eine Vorstellung davon zu schaffen, was die Börsenjargonismen sind, wurde eine kurze übersichtliche Liste der meist verwendeten Jargons angeboten.

Literaturverzeichnis

Primäre Literatur

WILSS, W. (1979): Fachsprache und Übersetzen. In: FELBER, LANG, WERSING: *Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft*. München: Saur, S. 177-191

BONDALETOV, V. D. (1987): *Social'naja lingvistika – učebnoe posobije.* Moskva: Prosveščenije.

HUDSON, K. (1978): *The Jargon of the Professions.* London: The Macmillan Press.

CHOMJAKOV, E. A. (2007): Metajazyk social'noj lingvistiki: žargon v russkoj, francuzskoj I nemeckoj lingvističeskoj literature. In: *Izvestija PGPU*, No 3, S. 174-177.

KOSTOLANY, A. (1986): *Kostolany´s Wunderland von Geld und Börse*. Berlin: Ullstein.

MAINERT, I. (2018): *Die Politik beeinflusst die Börsen mehr, als viele wahrhaben wollen.* Focus, <https://www.focus.de/finanzen/experten/mainert/boerse-die-politik-beeinflusst-die-boersen-mehr-als-viele-wahrhaben-wollen_id_8543534.html> [1. 3. 2018].

MERK, G. (1983): Das Verhältnis von Wirtschaft zu Politik. In: KLOSE, A.; MERK, G. (Eds.): *Marktwirtschaft und Gesellschaftsordnung.* Berlin: Duncker & Humblot, S. 11-35.

MISTRÍK, J. et al. (1993): *Encyklopédia jazykovedy.* Bratislava: Obzor

SKVORCOV, L. I. (1997): *Žargon // Russkij jazyk. Enciklopedija.* Moskva: Drofa.

Sekundäre Literatur

zeit.de, faz.net, heise.de, finanzen.net, finanztreff.de, boerse.ard.de, tagesspiel.de, welt.de, n-tv.de, goldreporter.de, handesblatt.com, deraktionaer.de, finanztrends.info; DWDS-Wörterbuch, DWDS-Korpora

Kontakt:

Mgr. Filip Kalaš

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Department of German Studies
Faculty of Philosophy
University of Ss. Cyril and Metodius Trnava

Email Address: filipkalas109@gmail.com

Kreatívne rokovanie v politike ako nástroj riešenia konfliktov

Milena Helmová

Abstract

Creative Negotiation – a Conflict – Solving Way in Politics. *Negotiation is the only non violent form for solving antagonistic interests in democratic cultures. When a conflict occurs there is a certain behavioural and performing self- reflection expected to solve the potential conflict. There is an important prerequisite to achieve this – profound analysis of each particular situation considering not only one's own performance but also reasons that resulted in conflicts. However, the world politicies follow just the opposite way round model. First of all, politicians tend to prove they have done their best, and it is just the particular current conflict – solving conditions that are inconvenient. The paper draws from the ever increasing importance of negotiation – a form that would lead to mutually acceptable outputs in politics. It deals with negotiation as a tool for politics, and at the same time, it accentuates what conflict–solving varieties are outlined.*

Kľúčové slová: politika, rokovanie, komunikácia, autenticita, kreativita.
Key words: politics, negotiation, communication, authenticity, creativity.

Úvod

Rokovanie je jediná forma hľadania riešenia protichodných záujmov bez použitia násilia. Takéto nenásilné urovnanie konfliktu je charakteristické pre demokratické kultúry. Tým sa načŕta význam a možnosti politických rokovaní či už v procesoch zvýšenej vzájomnej závislosti informácií a ľudí v globalizovanom svete, v trende smerom k šíreniu demokracie, pri tendenciách k mierovejším vzťahom medzi vládami krajín alebo v odstraňovaní vojenských konfliktov. Všetky tieto skutočnosti poukazujú na rastúci význam rokovacích procesov ako nenásilného nástroja politiky. Demokratická kultúra a kultúra rokovania idú ruka v ruke a deklarujú spôsob, ako je možné v medzinárodných spoločenstvách a režimoch riešiť protichodné záujmy k obojstrannej spokojnosti.

Čoraz väčšia spolupráca a užšie vzťahy medzi štátmi spôsobili, že rokovania alebo vyjednávania o ekonomických či politických záujmoch predstavujú dnes komplexné niekoľkostupňové procesy, na ktorých sa zúčastňujú početné skupiny negociátorov. Hoci niekoľkostupňové rokovacie procesy celkom nenahradili bilaterálnu formu rokovaní, v súčasnosti je táto forma väčšinou rozšírená o kolektívne rokovania tzv. konferenčnej diplomacie, čoho príkladom sú rokovania OSN, EU atď.

Článok sa zaoberá významom a úlohou rokovania ako nástroja politiky a zároveň venuje pozornosť problematike nových, či už komunikačných alebo strategicko-taktických možností, ktoré vedú k riešeniu konfliktov na politickej scéne. Zameriava sa aj na kompetencie negociátorov a metódy a koncepty kreatívneho narábania s konfliktami.

Autenticita negociátora v politickej komunikácii

Autentická komunikácia spolu s prejavmi úcty a empatie k partnerovi patria k najdôležitejším aspektom komunikačnej kultúry. V súčasnej dobe sa práve od politikov očakáva, aby boli v komunikácii a správaní autentickí. Schulz von Thun (2014) považuje autentickú komunikáciu nie za morálnu kategóriu v zmysle byť čestný alebo pravdivý, považuje ju za psychologickú kategóriu vnímania samého seba, spojenú s odvahou a schopnosťou prezentovať sa tak, aby správanie zodpovedalo vnútorným pocitom a presvedčeniu komunikátora. Na druhej strane je veľmi dobre známe, najmä z médií, vyumelkované správanie politikov, ktorým chcú chrániť samých seba, ale predovšetkým pôsobiť na ľudí.

Komunikačný tréning, ako ho poznáme zo 70-tych rokov minulého storočia sa zameriaval prevážne na trénovanie ideálneho komunikačného správania. V tomto období zaznamenávame nástup humanistickej psychológie (Schulz von Thun 2014) a do popredia sa k princípu úcty a empatie dostáva nový komunikačný prvok – autenticita, teda byť sám sebou a zostať sám sebou. Tak zvaná vnútorná pravda sa stala kľúčovým faktorom komunikačného správania. Keď chceš byť dobrým partnerom, pozri sa najprv do vlastného vnútra. Základné pravidlo autentickej komunikácie znie: Všetko, čo povieš, má byť pravdivé, ale nie všetko, čo vnútorne za pravdivé považuješ, je treba povedať (Schulz von Thun 2009)

Problematikou autentickej komunikácie v rokovaniach sa zaoberal aj Salewski, ktorý tvrdí, že autentická osobnosť rokuje tak, že neexistuje rozpor medzi myslením a cítením, medzi hovorením a myslením, ako aj medzi konaním a cítením. To však vôbec neznamená, že komunikátor povie vždy všetko, čo si myslí. Znamená to však, že ak niečo povie, tak to tak myslí.

Krízy v rokovaniach sa vyskytnú väčšinou neočakávane. Je pravdou, že negociátori často nemajú k dispozícii čas na zistenie príčin a dôvodov ich vzniku, ako aj na prípravu možných riešení. Je preto dôležité ovládať v týchto situáciách štandardizované formy správania, i keď tieto zvyčajne nepredstavujú typ autentickej komunikácie. Dokážu však negociátorom pomôcť zvládnuť tieto momenty prekvapenia. K štandardizovaným formám podľa Salewskeho patrí niekoľko princípov správania:

° Princíp, ktorý priznáva kompetencie na spoločné riešenie krízovej situácie na oboch stranách. Ak si jeden alebo obaja partneri myslia, že len oni majú kompetenciu krízu riešiť, krízová situácia v rokovaní sa môže stať neriešiteľnou.

° Princíp, ktorý sa zakladá na tvrdení, že partneri myslia a argumentujú hlavou, ale často sa rozhodujú podľa aktuálnych okolností, je síce známy, ale najmä v interkultúrnych politických rokovaniach je potrebné poznať aj kultúrne zázemie partnera.

° Princíp, ktorý predpokladá, že žiadna z rokujúcich strán by nemala príliš rýchlo navrhovať riešenia krízy. Naopak, je potrebné sa zamerať na názory druhej strany a zaujímať sa o jej návrhy na riešenie.

° Princíp týkajúci sa snahy politikov o moc, ktorá vytvára v správaní agresívne štruktúry, predpokladá, že mocenské ambície by v svetovej politike nemali miesto, keby politici mali iný vzťah k využívaniu moci.

V domácej i svetovej politike je však zjavné, že princípy správania sa porušujú a v dôsledku toho sa tvoria nové krízy. Sme svedkami správania politikov, keď v ich komunikácii ide naďalej o to, ako sa rétoricky predvádzať a výrečne argumentovať, čo však vedie k asymetrickej forme komunikácie, nie však k spoločným rozhodnutiam, nasmerovaným k riešeniam. A tak výsledkom komunikácie sú často zlé kompromisy.

Komunikačná kompetencia – dôležitý aspekt predchádzania krízam

Politika je vec verejná. Verejnosť vyžaduje od politikov otvorenosť, chce mať právo politikov kontrolovať. A práve táto požiadavka na politikov, byť voči verejnosti otvoreným, politikov zbavuje mlčanlivosti a diskrétnosti, čo sa priamo premieta do ich strategicko-taktického správania a rokovacieho jazyka. Ako už bolo vyššie uvedené, politické rokovanie je súboj protichodných záujmov s cieľom dospieť k riešeniu. Ide o vyrovnávanie politických záujmov a vzájomné testovanie. Pre túto činnosť je potrebné mať určité predpoklady a disponovať určitými schopnosťami. Na vykonávanie politickej činnosti je potrebné mať aj znalosť určitých komunikačných techník. Požadovné kompetencie je možné rozdeliť do štyroch skupín:

° osobnostné predpoklady
° odborné znalosti
° metodologická kompetencia
° sociálna kompetencia

V porovnaní s ostatnými kompetenciami je osobnostná kompetencia jedinou, ktorá sa nedá nadobudnúť v žiadnom kurze vzdelávania. Za osobnostné predpoklady politika sa považuje schopnosť chápať súvislosti a z nich samostatne vyvodzovať závery, ako aj chápať dianie vo svete, vyznávať určité hodnoty a mať vízie. Pri posudzovaní rokovacích schopností politikov si voliči všímajú, aké hodnoty sa prejavujú v ich správaní, pretože od hodnôt sa odvíjajú ich vízie. Či týmito hodnotami sú boj o moc alebo práca pre blaho občanov. Popri hodnotách a víziách dotvárajú osobnostnú charakteristiku politika-negociátora zodpovednosť, schopnosť zvládať záťaž a životné skúsenosti z rôznych oblastí.

Odborná kompetencia predstavuje schopnosť vyznať sa v odbore, schopnosť žiadať a prijímať odborné poradenstvo (Herzlieb 2012). Z hľadiska negociačných kompetencií by mal politik byť dobrým manažérom, schopným viesť tím, prípadne rezort. (Schranner 2013) Ako osoba, ktorá vedie rokovanie, by mal mať politik dôkladné znalosti aj z problematiky vedenia rokovania, aby dokázal celý proces rokovania spájať do súvislostí.

Metodologická kompetencia sa vyžaduje od negociátora v súvislosti s dosahovaním cieľa. Aby bolo možné dosiahnuť cieľ, je potrebné metodicky postupovať od stanovenia cieľa, vypracovania plánu rokovania, prípravy stratégie a taktík, ako aj vhodných alternatív a nenechať nič na náhodu.

Sociálna kompetencia politika sa chápe ako spojenie troch čiastkových kompetencií. Ide o vzťahy s ľuďmi, o komunikáciu s odborníkmi alebo expertmi v rámci rezortu a prezentáciu smerom von, čiže spoluprácu s médiami.

Záverom zhrnieme základné kompetencie politika – negociátora: mal by prezentovať jasné postoje, prijať zodpovednosť, znášať zvýšenú záťaž, mať prehľad a skúsenosti v mnohých oblastiach, disponovať dostatočnými znalosťami v danom odbore, ovládať základné pravidlá negociačného procesu, disponovať sociálnou kompetenciou a ovládať komunikáciu smerom dovnútra i von.

Krízové rokovanie – ako kreatívne riešiť konflikty

Konflikty sú bežnou súčasťou politiky. Vznikajú v dôsledku odlišných alebo nezlučiteľných predstáv, hodnôt, hodnotení, cieľov, želaní, pocitov i po-

stojov (Herzlieb 2012). Autor tvrdí, že za konfliktmi netreba vidieť len negatívnu situáciu. Konflikty prinášajú so sebou aj nádej na zmenu. V rámci politických rokovaní je kreativita negociátora nádejný nástroj na predchádzanie i riešenie konfliktných situácií, ktorý sa dá naučiť, i keď treba podotknúť, že kreatívny proces je z časti sprevádzaný inšpiráciou a intuíciou, ktoré sa naučiť nedajú (Herzlieb 2012).

Kreativita predstavuje niečo nové a nové vzniká ako výsledok rôznych kombinácií, nových postojov, asociácií, analógií alebo vplyvom vonkajších udalostí. Je vždy zameraná na cieľ, pričom – a to je dôležité – cieľ nemusí byť úplne presne definovaný.

Existujú určité náznaky vznikajúcich konfliktných situácií, ktoré skúsení negociátori dokážu rozpoznať. Ako tvrdí Herzlieb, za týchto okolností je potrebné postupovať opatrne, s citom, reagovať uvážlivo a snažiť sa situáciu pochopiť. V zásade platí pre všetky konfliktné situácie v rokovaní odporúčanie, aby partner zostal chladný a pozorne načúval druhej strane. V prípade, že sa nechá strhnúť hnevom alebo vyprovokovať, môže očakávať silný nátlak od partnera. Uvádzame niekoľko typických príznakov hroziacich konfliktov a možností, ako s nimi narábať cielenou komunikačnou technikou.

K prvej skupine príznakov patrí zásadné odmietanie, vzdor či odpor zo strany partnera. Správanie partnera sa prejavuje v tom, že trvá na svojich predstavách a ani vecnou argumentáciou nie je možné ho presvedčiť. Reakciou protistrany na danú situáciu je kladenie otázok typu: *Čo hovorí proti mojim návrhom? Aký návrh si predstavujete, aby ste ho dokázali akceptovať?* Inou reakciou je, poprosiť partnera o alternatívny návrh: *Čo by ste robili na mojom mieste*? Ďalšou možnosťou je zrkadlenie, teda správať sa tak, ako partner: *Mám dojem, že moje návrhy vôbec nezodpovedajú vašim predstavám. Povedzte, mýlim sa?* Ak už nič nepomáha, je možné rokovanie ukončiť: *Mám dojem, že dnes už nedosiahneme žiadne pokroky. Rád by som si svoj návrh ešte raz premyslel a vás by som poprosil urobiť to isté. O týždeň sa môžeme opäť stretnúť.*

Ďalšou skupinou príznakov hroziaceho konfliktu prejavujúceho sa v správaní partnera je vyhýbanie, zatajovanie alebo popieranie. Ide o situáciu, keď sa partner snaží nenápadne zmeniť tému a vyhnúť sa tak ďalšej diskusii. Ak nemá možnosť sa danej situácii vyhnúť, používa časté výhovorky. Predovšetkým je dôležité nenechať sa vyprovokovať a iritovať partnerovým správaním. Je potrebné chladne ale nástojčivo klásť otázky a tým vytvoriť zdanie, ako keby partner neregistroval tieto úskočné pokusy: *Chýba mi ešte jasná odpoveď na moju poslednú otázku. Nie som si istý, či som niečo dôležité neprepočul. Myslím si však, že na moju otázku som nedostal odpoveď.* Inou možnosťou je vyžiadanie priameho feedbacku od druhej strany, čím jej

partner dáva najavo, že vníma jej hru, ale nechce na nej participovať: *Na moju poslednú otázku som nepočul odpoveď. Je pre mňa dôležité, aby sme pokračovali v rokovaní na danú tému a aby som dostal od vás jasné odpovede. Aj keď mám porozumenie, že sa chcete danej téme vyhnúť, veľmi rád by som teraz s vami hovoril o faktoch.*

Okrem cieleného uvedomeného správania a vhodných komunikačných techník je možné predchádzať i riešiť konfliktné situácie aj overenými metódami alebo kreatívnymi technikami. Najznámejšou je harvardská metóda aplikovateľná vo všetkých druhoch rokovaní. Politické rokovania sa vyznačujú tým, že negociátori nerokujú sami za seba, ako v bežných rokovaniach, ale musia zohľadňovať mnohé podmienky, ako napríklad stranícke záujmy či ciele vlády. V medzinárodnom meradle musia byť dodržiavané inštitucionálne normy a pravidlá (štatúty, obchodné záujmy), partneri musia uvážiť súčasné dianie, kultúrne zvyklosti, ako aj brať ohľad na koaličných partnerov. Autori Fisher, Ury a Patton vo svojej knihe Harvardská koncepcia definujú metodiku, ako sa dopracovať aj v ťažkých a krízových rokovaniach k cieľu, ktorý môže byť ešte pre obidvoch partnerov akceptovateľný. Jej prínosom je filozofia výhry na oboch stranách, nie kompromisov, v dôsledku ktorých sa negociátori často nedopracujú k uspokojivému výsledku. Predpokladá to na oboch stranách upustenie od zaužívaných argumentačných techník. Podstatou je vzájomné objasnenie vecnej stránky rokovania a jej oddelenie od ľudských aspektov. Harvardská metóda predstavuje súbor štyroch pravidiel správania partnerov v konfliktných rokovaniach. Prvé pravidlo hovorí o oddelení vecného a osobného aspektu rokovania. Po druhé by sa partneri mali sústreďovať na spoločné záujmy a nie na pozície v rokovaní. V treťom pravidle sa hovorí o vytvorení opcií (možností) riešenia konfliktu k obojstrannej spokojnosti a štvrté pravidlo predstavuje uplatňovanie objektívnych kritérií.

Ku kreatívnym metódam pri riešení konfliktov patrí aj taktika zmeny perspektívy. To znamená, ak partneri zmenia uhol pohľadu a majú snahu vnímať konflikt očami druhej strany, môžu si vypracovať lepšiu pozíciu, ako mali doteraz, čo by bez zmeny perspektívy nebolo možné. (Pfetsch 2006) Autor nastoľuje otázku: Dá sa aj bez rokovania dopracovať k lepším výsledkom? Tvrdí totiž, že v niektorých prípadoch je nerokovať lepšou stratégiou v konfliktných situáciách a pokračuje: Má sa rokovať s tyranmi a vrahmi, ako boli Hitler, Stalin či Miloševič? Autori harvardsej metódy odpovedajú áno, iní vravia nie. Názory na to, či rokovať v takýchto situáciách alebo nie, sa rôznia, ba dokonca s postupom času sa prístupy k tejto otázke menia. Jedná sa o to, čo je vlastne lepšou možnosťou pre riešenie konfliktu. Týmto sme dospeli k ďalšej kreatívnej metóde, ktorá sa volá BATNA. Označenie pochádza z angličtiny (Best Alernative to Negotiated Ag-

reement). Skúsenosti z medzinárodných rokovaní poskytujú príklady pre obidve stanoviská, napríklad s Miloševičom boli uzavreté početné dohody. Na druhej strane prezident Bush odmietol rokovať so Saddámom Husseinom. Podstata metódy spočíva v rozhodnutí, vybrať si správnu alternatívu v správnom čase k dosiahnutiu optimálneho riešenia konfliktu.

V krízových situáciách v rokovaní sa využívajú často i dve ďalšie kreatívne metódy – brainstorming a mediácia. Brainstorming predstavuje hľadanie nových alebo iných nápadov na riešenie krízy a mediácia je urovnávanie konfliktov za pomoci tretej osoby – mediátora.

Záver

Kreativite sa medze nekladú, obzvlášť v dôležitých rokovaniach, akými sú aj politické rokovania. Kreatívne rokovanie spočíva v hľadaní nových riešení pre krízové situácie alebo nových ciest, ktorými je možné dosiahnuť želané výsledky. To, čo je považované za nové alebo známe, závisí však od miesta a času. Je potrebné podčiarknuť obrovský potenciál kreatívneho prístupu k riešeniu konfliktov, aj tých, ktoré vyzerajú beznádejne.

Záverom je ešte treba podotknúť, že ani najlepšie vymyslené a odskúšané techniky, stratégie alebo metódy nevyriešia konflikt, ak zlyhá osobnosť negociátora v dôsledku vlastnej nekompetentnosti.

Literatúra

FISHER, R.; URY, W.; PATTON, B. (2004): *Das Harvard-Konzept. Der Klassiker der Verhandlungstechnik.* Frankfurt: Campus Verlag.

HERZLIEB, H. J. (2012): *Konflikte lösen. Konfliktpotential erkennen – in Konfliktsituationen souverän agieren.* Mannheim: Cornelsen Scriptor.

PFETSCH, F. R. (2007): *Verhandeln in Konflikten: Grundlagen – Theorie – Praxis.* Berlin: Springer Verlag.

PÖRKSEN, B. C.; SCHULZ von THUN, F. (2014): *Kommunikation als Lebenskunst: Philosophie und Praxis des Miteinander-Redens.* Heidelberg: Carl-Auer.

SALEWSKI, W. (2008): *Die Kunst des Verhandelns: Motive erkennen – erfolgreich kommunizieren.* Weinheim: WILEY-VCH.

SCHRANNER, M. (2013): *Faule Kompromisse: Wie gut verhandeln unsere Politiker.* Berlin: Econ.

SCHULZ von THUN, F. (2009): Bin ich ein Trainer?! Persönliche Eroberung einer zunehmend anspruchsvollen Rolle. In: SCHULZ von

THUN; Kumbier, D. F. (eds.): *Impulse für Führung und Training. Kommunikationspsychologische Miniaturen 2.* Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.

Kontakt:

PhDr. Milena Helmová, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: milena.helmova@euba.sk

Rozvoj jazykových zručností vo výučbe cudzích jazykov v oblasti politiky a medzinárodných vzťahov[1]

Eva Stradiotová

Abstract

Developing Language Skills in Foreign Language Teaching in Politics and International Relations. *The author focuses the attention on the importance of foreign language competence in politics and international relations. The author explains the dominance of the English language in the contemporary world, presents different dimensions between politics and foreign languages, and outlines a close prognosis for the foreign language teaching*.

Kľúčové slová: jazyk, cudzí jazyk, edukačný proces, politika, medzinárodné vzťahy.
Keywords: language, foreign language, education process, politics, international relations.

Úvod

V medzinárodnom kontexte sa vzdelávaniu cudzích jazykov venuje mimoriadna pozornosť. Rast konkurencieschopnosti, vytváranie európskej vedomostnej spoločnosti, integrácia štátu do medzinárodných organizácií, všetky tieto nové výzvy súčasnej spoločnosti kladú dôraz na hodnotu vzdelania, okrem iného aj vzdelania v oblasti nadobúdania cudzojazyčných kompetencií. Výstupy PISA hodnotení zvyšujú náročnosť na vzdelávací proces aj na Slovensku, preto práve toto hodnotenie nám ukazuje, do akej miery je úroveň vzdelania kvalitná aj na Slovensku.

Vstupom Slovenskej republiky do medzinárodných štruktúr, v prvom rade do Európskej únie a Severoatlantickej aliancie (NATO) vystala zvýšená požiadavka na jazykové kompetencie pracovníkov zo Slovenska v uvedených štruktúrach. V prvom rade sa jednalo o tlmočníkov, prekladateľov

[1] Tento príspevok je výstupom projekt KEGA 005EU-4/2018 Vplyv webovej aplikácie audioblog na rozvoj jazykových zručností počúvanie s porozumením a rozprávanie vo výučbe cudzích jazykov

a v konečnom dôsledku o zamestnancov širokej byrokratickej štruktúry, v prvom rade Európskej únie. Zatiaľ čo v iných organizáciách je bez akejkoľvek diskusie primárnym jazykom angličtina, v štruktúrach EÚ sa v súčasnosti pohybujú zamestnanci zo všetkých členských štátov, preto je pochopiteľné, že okrem anglického jazyka je potrebná aj iná cudzojazyčná kompetencia, hoci aj v tejto organizácii je angličtina na prvom mieste v rozsahu používania. Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity si túto požiadavku uvedomuje, preto kompetentne pripravuje svojich, ako aj študentov iných fakúlt Ekonomickej univerzity v Bratislave na túto skutočnosť.

V uvedenom príspevku sa venujeme aspektom nadobúdania cudzojazyčných zručností v oblasti politiky a medzinárodných vzťahov. Okrem ekonómie sú to predovšetkým politika, medzinárodné vzťahy a interkultúrne vzťahy, teda témy, pri ktorých je cudzojazyčná kompetencia alfou a omegou každého úspechu. Zatiaľ čo do 60tych rokov 20. storočia bolo ovládanie cudzích jazykov privilégiom vzdelaných a bohatých ľudí, dnes je cudzojazyčná kompetencia prirodzenou súčasťou každodenného života človeka. Preto je náležité venovať výučbe cudzích jazykov primeranú pozornosť.

Význam cudzieho jazyka

Z histórie je známe, že na svete vždy existoval určitý jazyk, ktorým sa hovorilo na kráľovskom dvore, medzi učencami, prípadne medzi obchodníkmi. Či už to bola akkadčina, resp. asýrsko-babylonský jazyk používaný najmä v starovekej Mezopotámii, Iráne, severnej Sýrii, v neskoršom období gréčtina, v stredoveku latinčina alebo po nástupe islamu hlavne v arabskom svete arabčina. Dôležitú úlohu zohrávali v určitom dejinnom úseku aj nemčina, taliančina, španielčina a portugalčina. Ak hovoríme o medzinárodných vzťahoch, nesmieme zabudnúť na francúzštinu, ktorá hrala prím v prvom rade v diplomacii. Od konca druhej svetovej vojny je dominantným jazykom angličtina tak v politike, medzinárodných vzťahoch, v oblasti hospodárstva, ako aj vede. V druhej polovici 20. storočia konkurovala angličtine aj ruština, a to najmä v komunistických satelitoch Sovietskeho zväzu[2], francúzština v západnej a strednej Afrike a dôležitú úlohu mala aj nemčina, a to najmä v strednej a stredovýchodnej Európe. Od pádu železnej opony, rýchlo sa prehlbujúcej globalizácie, vojenského úpadku Ruska a ekonomoického,

[2] Vplyv ruštiny z obdobia bývalého Sovietskeho zväzu na súčasné jazyky je dnes evidentný aj v prítomnosti tzv. sovietizmov (Cingerová 2017; Dulebová 2017).

politického a vojenského nástupu USA sa dominantným svetovým jazykom stala angličtina (Crystal 2001; Motschenbacher 2013; Blahová 2015). Je preto pochopiteľné, že najväčšia pozornosť sa venuje nadobúdaniu jazykových zručností práve z angličtiny.

Angličtina sa stala dominantným cudzím jazykom na základných a stredných školách aj na Slovensku, a to najmä potom, ako sa zrušila povinná výučba druhého cudzieho jazyka. Aj ostatným jazykom sa zatiaľ necháva priestor, no ich úpadok na základných a stredných školách je už preukázateľný aj rôznymi štatistickými meraniami. Keďže je menej žiakov, ktorí sú schopní komunikovať v iných jazykoch, než angličtine, postupne klesajúci záujem o štúdium týchto jazykov sa v blízkej budúcnosti očakáva aj na vysokých školách. Čo sa týka slovenských základných a stredných škôl, najvýraznejší prepad v priebehu ostatných rokov bol zaznamenaný najmä pri nemčine, a to aj napriek tomu, že záujem o nemecky hovoriacich pracovníkov je na Slovensku stále vysoký, hlavne v prostredí nemeckých a rakúskych firiem. Naopak jediný nárast bol preukázaný pri anglickom jazyku.

Tab. 1: Podiel výučby cudzích jazykov na slovenských školách

Jahr	Angličtina	Francúzština	Nemčina	Ruština
2011	86,58%	3,52%	39,85%	10,67%
2012	88,99%	3,30%	40,47%	12,15%
2013	89,59%	2,89%	37,51%	12,28%
2014	89,90%	2,49%	35,36%	12,07%
2015	89,93%	2,16%	33,14%	11,54%
2016	90,11%	1,84%	28,50%	9,79%
2017	90,77%	1,73%	26,69%	9,25%

Zdroj: Nemecko-slovenská obchodná komora 2018.

Cudzí jazyk a jazykový politika

Na poli vzťahu medzi cudzími jazykmi a procesmi v politike existuje čulá diskusia (Štefančík 2016; Štefančík, Dulebová 2017). Ak chceme napríklad hľadať dôvody dominantného postavenia angličtiny minimálne v európskom a severoamerickom priestore, ale rovnako aj na určitých častiach afrického a ázijského kontinentu, je potrebné za tým hľadať na jednej strane britskú kolonizačnú politiku pred rokom 1945, kedy sa na v britských kolóniách rozšírila angličtina prakticky po celom svete (Motschenbacher 2013), na strane druhej ide o súčasný politický a vojenský vplyv USA, ktorý je doplňaný o silné postavenie USA aj vo vede, kultúre (najmä vo filmovom

a hudobnom priemyselne), ale rovnako aj v športe. Vplyv USA na politické procesy v Európe je tak silný, že len málokto pochybuje, že by sa angličtina mohla oslabiť po vystúpení Veľkej Británie z Európskej únie. Je preto namieste, ak sa angličtine venuje dominantný priestor aj na základných a stredných školách. Ale vzhľadom na pozíciu Slovenskej republiky v strednej Európe, významné postavenie nemeckých, rakúskych, francúzskych alebo talianskych firiem, je namieste, aby sa zlepšila šanca uplatniť sa na pracovnom trhu. Napokon, Nemecko je na jednej strane na Slovensku dôležitým investičným partnerom, na strane druhej je nemčina najrozšírenejším materským jazykom v priestore Európskej únie (Eurobarometer 2012), a to ešte pred Brexitom.

O postavení druhého cudzieho jazyka vo vyučovacom procese sa intenzívne diskutuje aj na úrovni Európskej únie. Podpora vyučovania cudzích jazykov je základným elementom jazykovej politiky Európskej únie. Európska únia ako inštitúcia má stanovený cieľ, podľa ktorého by mal každý občan Európskej únie byť schopný dorozumieť sa okrem svojho materského jazyka aj v dvoch ďalších cudzích jazykoch. Tento cieľ sa však nedarí dosiahnuť. V prieskume Európskej únie o znalosti cudzích jazykov v roku 2012 len 54 percent obyvateľov EÚ uviedlo, že ovláda aj iný jazyk ako svoj materský. V porovnaní s rokom 2005, kedy bol uskutočnený podobný prieskum, je to dokonca o dve percentá menej. Pokles bol zaznamenený aj u obyvateľov, ktorí uviedli, že ovládajú dva cudzie jazyky. Zatiaľ čo v roku 2005 to bolo 28 percent, v roku 2012 už len 25 percent. A len desať percent obyvateľov EÚ ovláda tri cudzie jazyky (Eurobarometer 2012). Tento pokles však môže byť spôsobený, ako to uvádzajú aj autori prieskumu, zmenou metodiky. V roku 2005 totiž napríklad medzi štátmi, ktorých obyvatelia ovládajú aj druhý jazyk okrem materčiny, bola uvedená aj Slovenská republika, keďže Slováci uvádzali, že okrem materčiny ovládajú aj český jazyk. Určite tu však do určitej miery mohol pôsobiť fakt, že na Slovensku žije veľká maďarská menšiny, u ktorej sa ovládanie dvoch jazykov aspoň na základnej komunikačnej úrovni predpokladá (aj v prieskume z roku 2012 sa Slovensko s 80 percentami ocitlo nad EÚ-priemerom).

Krajinou, kde až 98 percent obyvateľov uviedlo, že ovládajú cudzí jazyk, sa stalo Luxembursko. Nepochybne ide o vplyv nemčiny a francúzštiny (Luxembursko bolo na prvom mieste aj v počte obyvateľov, ktorí ovládajú dva cudzie jazyky), ale treba tu uviesť aj sídlo Súdneho dvora Európskej únie, teda dôležitej inštitúcie EÚ. V tejto inštitúcii pracujú aj viacerí občania Slovenskej republiky s dobrými cudzojazyčnými kompetenciami. Je preto náležité, aby sa vyučovaniu cudzích jazykov kládla dôležitá pozornosť v prvom rade v prostredí slovenských akademických inštitúcií.

Vplyv globalizácie je evidentný aj v tejto oblasti. Dnes je komunikácia v cudzom jazyku súčasťou politického i hospodárskeho sveta. Byť úspešný v oblasti medzinárodných vzťahov predpokladá jazykovú kompetenciu minimálne v oblasti dvoch cudzích jazykov, primárne v angličtine. Vďaka globalizačným procesom politického vývoja je ovládanie angličtiny primárne potrebné aj v Európskej únii. Cudzí jazyk je prostriedkom komunikácie medzi ľuďmi, národmi i civilizáciami, resp. ovládanie cudzích jazykov je charakteristickým znakom moderných spoločností.

Záver

V príspevku bol zdôraznený význam cudzích jazykov v edukačnom procese. Požiadavka učiť sa cudzí jazyk platí najmä pri príprave osôb, ktoré majú záujem pracovať v oblasti politiky a medzinárodných vzťahov, resp. v medzinárodných inštitúciách. Význam cudzích jazykov zdôrazňuje aj Európska únia, ktorá si stanovila cieľ, aby každý občan tohto nadnárodného spoločenstva dokázal hovoriť okrem materského jazyka minimálne dvomi cudzími jazykmi. Tento cieľ sa však nedarí naplniť. Aj preto do popredia vystupuje požiadavka, aby občania dokázali komunikovať aspoň v jednom cudzom jazyku. Za primárny cudzí jazyk sa považuje angličtina, v stredoeurópskom priestore však ide aj o nemčinu, ktorá je najrozšírenejším materským jazykom v Európskej únii.

Literatúra

BLÁHOVÁ, M. (2015): Progresívne formy skúmania jazykov, kultúrne vplyvy bilingvality a úloha angličtiny v tomto procese. In: BLÁHOVÁ, M. (ed.): *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie: zborník vedeckých prác*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV, s. 73-79.

CINGEROVÁ, N. (2017): K sovietizmom a ich funkcii v súčasnom ruskom diskurze. In: ORGOŇOVÁ, O. (ed.): *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 369-378.

CRYSTAL, D. (2001): The future of Englishes. In: BURNS, A; COFFIN. C. (eds.): *Analyzing English in a global context.* London Routledge, s. 53-64.

DULEBOVÁ, I. (2017): Ruské lingvoreálie vytvorené politickým diskurzom. In: KVAPIL, R. (ed.): *Cudzie jazyky v premenách času 7*. Bratislava: EKONÓM, s. 64-68.

EUROBAROMETER 386 (2012): *Die Europäischen Bürger und ihre Sprachen*, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/-ebs_386_de.pdf> [23. 7. 2018].
MOTSCHENBACHER, H. (2013): *New Perspectives on English as a European Lingua Franca*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
NEMECKO-SLOVENSKÁ OBCHODNÁ A PRIEMYSELNÁ KOMORA (2018): *Prieskum o cudzích jazykoch*, <https://www.dsi-hk.sk/fileadmin/AHK_Slowakei/Presse/Vysledky_Prieskum_cudzich_jazykov_2017.pdf> [23. 7. 2018].
ŠTEFANČÍK, R. (2016). Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika.* Bratislava: EKONÓM.

Kontakt:

PaedDr. Eva Stradiotová PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: eva.stradiotova@euba.sk

Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III.
Zborník príspevkov z 3. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Language and Politics. Between Linguistics and Political Science III
Proceedings of the 3rd Annual International Scientific Conference

Recenzenti/ Reviewers:

prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM, 2018

ISBN 978-80-225-4528-0